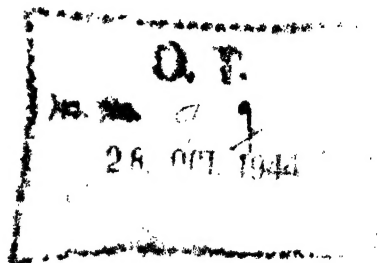
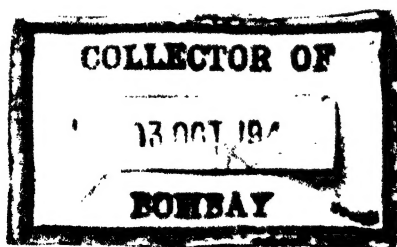

જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈ

સ્મારક ગ્રંથ

સંપાદક :
વકુંઠલાલ શ્રીપતરાય ઠાકોર

પ્રકાશક :
શ્રી રામકૃષ્ણ સેવાસમિતિ,
અમદાવાદ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

| ગજગતી કાપીગણ વિભાગ |

અન્ક્રમાક ૨૪૮૧૩ કિમત ૪-૦-૦

ગ્રંથનામ રાજ્યપોત્ર યંત્રાલય

વર્ગિક Δ૨૨

જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈ

સ્મારક ગ્રંથ

અંપાદક :

વૈકુંઠલાલ શ્રીપતરાય ઠાકોર
બ્રહ્માર્પણં બ્રહ્મ હવિર્બ્રહ્માગ્નૌ બ્રહ્મણા हुतम्
બ્રહ્મૈવ તેન ગન્તવ્યં બ્રહ્મકર્મ સમાધિના ॥
(ગીતા અ. ૪. શ્લોક ૨૪)

પ્રકાશક :

શ્રી રામકૃષ્ણ સેવાસમિતિ
અમદાવાદ

પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું :-
 શ્રી વિષ્ણુભસાઈ રતનરામ ઠાકોર
 ૨૩, ગુજરાત સોસાયટી,
 એલિસ બિન, અમદાવાદ, ૬

સંવત ૨૦૦૦]

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
 અમદાવાદ
 મે ૫૦૦
 ગુજરાતી કૌપીરાઈ-સંગ્રહ
 ૨૪૮૧૩

[ઇ. સ. ૧૯૪૪]

△ ૨૨૧

કિંમત ચાર રૂપિયા

પ્રકાશક :
 શ્રી રામકૃષ્ણ સેવાસમિતિ
 અમદાવાદ

મુદ્રક :
 નરવરલાલ હમીદરામ દેસાઈ
 "ગુજરાતી" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
 સાયુન બિલ્ડિંગ એલિફન્ટન સર્કલ,
 રોડ, મુંબઈ.

પ્રકાશકનું નિવેદન

કોઈ શુભ પળે શ્રી. વૈકુંઠલાલભાઈ અને સદ્ગત ચંદુભાઈની મુલાકાત કતારગામે થઈ. આ પછી બંનેનો પત્રવ્યવહાર શરૂ થયો, અને ટૂંક સમયમાં જ શ્રી ચંદુભાઈએ દેહ છોડ્યો. સદ્ગત ચંદુભાઈ સાહિત્યકાર ન હતા. જેઓ તેમના સમાગમમાં આવેલા હતા તેમને તેઓ પત્રો દ્વારા બોધ આપતા. આ બધા પત્રો ભેગા કરી છપાવવાનું કામ ઘણું જ મુશ્કેલ હતું. શ્રી. વૈકુંઠલાલભાઈએ પ્રથમ પોતાના ઉપર જે પત્રો આવેલા હતા તે છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યા અને જેઓ શ્રી ચંદુભાઈના પરિચયમાં આવ્યા હતા તેમના ઉપર મોકલી આપ્યા. સારા નસીબે શ્રી ચંદુભાઈએ પોતે લખેલ ‘આત્મવૃત્તાંત’ તેમના હાથમાં આવ્યું. આ ‘વૃત્તાંત’ અને શ્રી ચંદુભાઈના ગુરુ મહાત્મા દેવીદાનજીનું જીવનચરિત્ર તથા ઉપદેશ પણ છપાવી તેમણે પ્રસિદ્ધ કર્યા અને છૂટથી વહેંચ્યા, અને જેમની પાસે શ્રી ચંદુભાઈના પત્રો હતા તેમની પાસે તે પત્રોની તથા સંસ્મરણો વગેરેની માંગણી કરી. બહાર હિતના કાર્યમાં આપણી ઉદ્દાસીનતા બણીતી છે. મહામહેનતે આ ગ્રંથનું લગભગ આખું સાહિત્ય તેમણે ભેગું કર્યું અને પોતાને ખર્ચે છપાવ્યું. પ્રથમનાં જ પ્રકાશનો તો તેમણે પોતાને ખર્ચે છપાવી મફત વહેંચ્યાં હતાં. આ પ્રકાશનની કિંમત રાખી છે, પરંતુ તેમાં ફાયદાની દૃષ્ટિ રાખી નથી. તેમની નાબુક તબિયત હોવા છતાં શ્રી ચંદુભાઈ તરફની ભક્તિથી પ્રેરાઈ ઘણાં જ પરિશ્રમ કરી તેમણે આ પ્રકાશન બહાર પાડ્યું છે. જનતા આનો સારો લાભ ઉઠાવશે એવી આશા છે. શ્રી. ચંદુભાઈના બીજા ભક્તોની ફરજ છે કે શ્રી ચંદુભાઈનું બીજું સાહિત્ય ભેગું કરી પ્રગટ કરે. શ્રી. વૈકુંઠલાલભાઈએ માર્ગદર્શન કર્યું છે. તત્વજ્ઞાનનો સમગ્રો નિયોડ આ પુસ્તકમાં છે.

અમદાવાદ, વામન જયન્તી }
તા. ૨૯-૮-૪૪.

શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ

ૐ

સંપાદકના બે બોલ

(સ્મરણાંજલિ)

રાંદેર જેવા સ્થળમાં ચોગી જેવું જીવન ગાળતા સાધુપુરુષ શ્રી ચંદ્રશંકરભાઈ (ઉર્ફે ચંદુભાઈ) અને તેમના સાધ્વી પત્ની શ્રી ગોદાવરી બહેનને આ જિંદગી દરમ્યાન હું મળું અને એ ત્રણ સાગ્રજી માસનો ટૂંક પરિચય મારા જીવનમાં કંઈ કંઈ ફેરફાર કરશે તેનો મને ખ્યાલ નહિ હતો. ક્યાં રાંદેર અને ક્યાં મુંબાઈ ?

નાદુરસ્ત તબિયતના કારણે, હવાફેર અર્થે માર્ચ ૧૯૪૨ આખરે મારે કતારગામ જવું થયું, તે વેળા ભાઈ શ્રી વિજયમસાદ રત્નરામ ઠાકોરે મને આગ્રહભરી સૂચના કરી કે, તબિયત સુધરેલી મારે શ્રી ચંદુભાઈને તથા શ્રી ગોદાવરી બહેનને મળવું અને તેમના સત્સંગનો લાભ જરૂર લેવો. હું મળવાં બહુ તે પહેલાં ચંદરમી જૂને શ્રી ચંદુભાઈ પોતે જ મારા મકાને આવી ઊભા, અને તે પછી તો અમારો સંબંધ વધતો ગયો. તેમના રાંદેર મુકામે હું બાર તેર વાર જઈ આવ્યો અને તેમના જ્ઞાનનો-તેમના અનુભવનો યથાશક્તિ લાભ લીધો.

શ્રી ચંદુભાઈ ખુલ્લા દિલથી ઉપદેશ આપતા, પરંતુ તે બધા પચાવવાની શક્તિ મારામાં ન હતી. પહેલી મુલાકાત વખતે આત્માનું સ્વરૂપ સત્ ચિત્ આનંદ રૂપ છે એ સરળ ભાષામાં રૂકામાં સમજાવ્યું અને તે સંબંધમાં તેમણે લખેલી નાની પુસ્તિકા

“આત્મસાક્ષાત્કાર” મને આપી. તે પછી સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી-
પ્રસિદ્ધ કાલી કામલ્લીવાળાના “પદ્મપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ” નામના
હિંદી પુસ્તકના પ્રથમ ત્રેવીશ પાનાં સમજાવ્યાં, અને એવી રીતે નોંધ
આપી કે એ આખું લગભગ પાંચસો પાનાનું પુસ્તક તે પછી વાંચ-
વામાં જાડું મુશ્કેલી ના નડે. સ્વામી શ્રીરામતીર્થના પુસ્તકો વાંચવા
પણ ભલામણ કરી. પણ માફ વાંચન ક્યાં અને તેમની સમજાવવાની
શક્તિ ક્યાં? તેમની સમજૂતી અને ટિપ્પણથી જે લાભ મને
મળ્યો તે અનેક પુસ્તકોનાં વાંચનથી નથી મળ્યો. તેમના પંદર
માસના સત્સંગથી જે જ્ઞાન મેળવ્યું તે તે પહેલાંના પંદર વર્ષમાં
પણ હું મેળવી શક્યો નહિ હોઉં. પ્રત્યક્ષ વાણીથી જેટલું ચેતન
મળે છે તેટલું પુસ્તકોમાંથી મળતું નથી, પણ જ્યારે એવા ગુરુનો
સાક્ષાત્ લાભ ન મળે, ત્યારે સારા પુસ્તકો કેટલેક અંશે સત્સંગનું
કામ કરે છે.

આ પુસ્તક માંહેલાં પત્રો પ્રસિદ્ધ કરવાનો હેતુ એ છે કે.
જે જે ભાઈઓ અને જાહેરો તે વાંચે તેમને ચંદુભાઈનાં સ્મરણો,
તેમનું યોગી જેવું જીવન અને તેમણે અનેક ઉપર પોતાના જીવ-
નની પાડેલી જાપ તાજાં થાય. આ પત્રોમાંથી તેમના આધ્યા-
ત્મિક જીવનનો ખ્યાલ તો જરૂર આવશે. પરંતુ તેમના વ્યાવહારિક
જીવનની પણ જે કેટલીક હકીકત જિજ્ઞાસુઓને ઉપયોગી થાય
તેવી છે તે અહીં આપું છું. શ્રી ચંદુભાઈનું આત્મવૃત્તાંત (મહા-
ત્માશ્રી દેવીદાનજીના જીવનચરિત્ર તથા ઉપદેશ સાથે) ગયા ફેબ્રુઆરી
૧૯૪૪ માં નાની પુસ્તિકા રૂપે મેં પ્રકટ કર્યું હતું તેમાંથી મુખ્ય
મુખ્ય વિગત અહીં ઉતારી છે.

*

*

*

શ્રી ચંદુભાઈના શરીરનો જન્મ સંવત ૧૯૪૦ ના ચૈત્ર વદ
૧૩-૫. સ. ૧૮૮૪ ના એપ્રિલ માસમાં થયો હતો. એમના

દાદા ફકીરભાઈ ભટ્ટ રૂના મોટા વેપારી હતા, પરંતુ પ્રેમચંદ રામ-ચંદના રૂના સદા વખતે ૩ ભરી રાખેલું તેની કિંમત એકદમ ઘટી ગઈ અને આસામી ખાધ ગઈ તેથી કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ ઘણી નબળી પડી ગયલી. પિતા નરોત્તમરામ તેમને નવ વર્ષના મૂકીને પ્રભુશરણ થયા હતા. દાદી કતારગામમાં વૈજનાથ મહાદેવનું દહેરું છે તેનું પૂજન કરવા બધા ત્યારે ચંદુભાઈને સાથે લઈ બધા, અને બીજા કાંઈ આવડે નહિ એટલે એક પ્રાર્થના શીખવેલી-“પ્રભુ, સદ્બુદ્ધિ આપજે, કુબુદ્ધિ ટાળજે અને બધાનું કલ્યાણ કરજે.” મરણ સમયે દાદીમાએ તેમને પાસે બોલાવી બે સૂચના આપી. (૧) ભાઈ, છોકરાંની ધમ્મજા કરીશ નહિ. (૨) પ્રભુ ભક્તિ કદી છોડીશ નહિ; બધું મળી રહેશે.

ચંદુભાઈના બા સ્વભાવે બહુ ભલા, ભોળા ને પ્રેમાળ હતા. તેમણે કોઈનું મન દૂભવું નથી. ચંદુભાઈ કહેતા કે, એમના જેવા નિર્મળ પ્રેમાળ હૃદય ઘણામાં હોય તો કેવું સારું ?

તેમના નાના કાકા શ્રી હરિકૃષ્ણ સ્વતંત્ર વિચારના અને સ્વદેશપ્રેમી શિક્ષક હતા. ઇ. સ. ૧૯૦૬ ની સ્વદેશી ચળવળ તરફ ચંદુભાઈને તેમણે વાળ્યા હતા. નાના કાકાનું ચારિત્ર્ય બહુ ઉચ્ચકોટિનું હતું. તેમના વિદ્યાર્થીઓ તેમના મુકતકંઠે વખાણ કરતા હતા. આવી રીતે કેટલાક ગુણો ચંદુભાઈને વારસામાં મળ્યા હતા. દાદાની ઉદારતા, પિતાશ્રીની બુદ્ધિમત્તા, દાદીમાની ભક્તિ, માતૃશ્રીનું હૃદય, નાના કાકાની નિડરતા, વગેરે.

ચંદુભાઈનું લગ્ન ઇ. સ. ૧૮૯૫ માં નવચોરા ઔદિચ્ય સહસ્ર જ્ઞાતિમાં અગ્રગણ્ય ગણાતા પાઠક શ્રી. જયકૃષ્ણના બીજા પુત્રી મોદાવરી સાથે થયું હતું. એ બહેન પણ નાનપણથી શિવપૂજન કરનાર અને સારા સંસ્કારવાળા હતા. બંને જણ નાની ઉંમરથી એક બીજાને ખૂબ ચાહતા. ચંદુભાઈને બાલ

પ્રભુનો ભોલ છે, એમ ગણીને ગોઠાવરીબહેન વત્તા છે. એ બહુ ભણેલા નથી છતાં કામળ વાંચી શકે છે. ભાગ્યે જ એકળીબ સાથે તેઓ તકરારમાં ઊતર્યા હશે.

કોલેજના અભ્યાસમાં ચંદુભાઈ બી.એ; સુધી પહોંચ્યા હતા. બી. એ; ના અભ્યાસ વખતે માંદગી આવવાથી પાસ મેક શક્યા નહિ. તેમને નોકરીની જરૂર પડી ત્યારે મુંબાઈમાં સર વસનજી ત્રિકનજીના આસિં પ્રાઇવેટ સેક્રેટરીની જગા મળી. થોડા સમયે તેમની નોકરી અને તેમના વર્તનથી ખુશ થયા, અને તેમના છોકરાં હવાફેર કરવા ક્રાંસ ગયા હતાં ત્યાં ચંદુભાઈને મોકલ્યા.

ચંદુભાઈને ગાયત્રીનું રટણ બહુ હતું. વ્યવહારમાં મળી આવેલી સગવડોથી ગાયત્રીદેવી ઉપર તેમની આસ્થા બહુ વધી ગઇ હતી. તે ઉપરાંત શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસના ભાષવચનથી તેમના મન ઉપર ઊંડી છાપ પડી હતી.

મુંબાઈમાં સર વસનજીને ત્યાં ચંદુભાઈને પંડિત શ્રી લાલનજીના સત્સંગનો સારો લાભ મળેલો. પંડિતજી આધ્યાત્મિક જીવન ગાળે છે અને ગુજરાતમાં ને અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ છે. આજે ૮૮ વર્ષની ઉંમરે પણ તેઓ પોતાને યુવાન માને છે, અને એ માન્યતાની અસર તેમના શરીર ઉપર એવી દૃઢ થઇ છે કે, આજે પણ તેમનાં શરીર ને વાણી જુવાન જેવાં જણાય છે. તેઓશ્રી કહે છે કે, બીજા માણસો મરવાની ઉતાવળ કરે છે, મારે ઉતાવળ નથી, મેં તો મરવાનું માંડી વાળ્યું છે. વળી કહે છે કે, બીજા માણસો મોહથી ડરે છે. હું તો મોહને કહું છું કે, તમે ભલે આવો. તમે આવશો એટલે હું તમારા હાથમાં આત્મા આપીશ, જેથી આત્મા ઉપર ખૂબ મોહ થાય. એટલે મોહને કામ મળે અને તે આપણને નડે નહિ. મુંબાઈના સહવાસ દરમ્યાન પંડિતજીને લાગ્યું હતું કે ચંદુભાઈ એ તેમની ભતના પ્રાણી છે.

તેઓ બંને ફરીથી ૧૯૧૧ માં કાંસમાં મળ્યા, જે વેળા તેમણે સ્વામી રામતીર્થનાં પુસ્તકો ચંદુભાઈને વાંચવા આપ્યા. ચંદુભાઈ તે વાંચતાં ધરાતા નહિ. લંડનમાં પંડિતજીએ એકવાર ચંદુભાઈને વિનોદમાં પૂછ્યું, “ઈશ્વર પ્રસન્ન થાય તો માગવું શું ?” ચંદુભાઈ કહે, “એ જ કે, ‘તાં જે છે તે જ મને આપ !’”

ઈ. સ. ૧૯૧૨ માં ચંદુભાઈ હિંદુસ્તાન પાછા ફર્યા તે પછી તેમને એક જ લગની લાગી કે, “હું જીવનનો કામડો ઉકેલવા આવ્યો છું, અને તે જેટલો જલદી ઉકેલાય તેટલું સારું.” એટલે તે જ વર્ષમાં તેમણે શેઠ વસનજીની નોકરી છોડી, પણ ૧૯૧૩ સુધી તેમને ત્યાં ભવ આવ કરતા. ૧૯૧૩ માં શેઠની સાથે ઉતાકામડં ગયા ત્યારે અંદરખાનેથી પાગલ જેવી અવસ્થા થવા માંડી. મધરાતે જંગલમાં નીકળી ભય, ખરાખર ઊંઘે નહિ. આ બધી બાબત પંડિત લાલન બણી ગયા એટલે તેમણે ચંદુભાઈ પાસે વચન લઈ લીધું કે, જ્યાં સુધી તેમના મા અને સ્ત્રી હયાત છે ત્યાં સુધી સંસાર છોડી સાધુ ના થવું. બીજી માગણી એ કરી કે, ભગવાં પહેરવાં નહિ; ભગવાં પહેરે મુક્તિ નથી. ચંદુભાઈ વચનથી બંધાયા. પંડિતજીએ કહ્યું કે, “મારાથી જેટલું આપી શકાય તેટલું મેં તને આપ્યું છે. હવે તને એક સંત બતાવું છું, ત્યાં જ, અને તે જે રસ્તો બતાવે તે રસ્તે ચાલ્યો જ; અને ત્યાં પણ ન ફાવે તો આપણે જો સાથે કાંઈક કરીશું.”

પંડિત લાલનજી જેવા વાનપ્રસ્થ સાધુ આ જમાનામાં ક્યાંથી મળે ? તેઓ ભક્ત છે, યોગી છે, જ્ઞાની છે, છતાં કર્મ કરવામાં પણ શરા છે. પોતે જૈન છતાં ઉદાર મતવાદી છે. તેમણે ચંદુભાઈને બેધપુરવાળા *મહાત્માશ્રી દેવીદાન મહારાજની ઓળખાણ આપી ત્યાં મોકલ્યા.

* મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજીના સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર તથા ઉપદેશ માટે પુસ્તકને છેડે પુરાવણી જુઓ.

મહાત્માશ્રી દેવીદાનજીને ચંદુભાઈ મળ્યા ત્યારે શ્રી કૃષ્ણ જન્માષ્ટમી હતી. એજ એ સંતની જન્મતિથિ હતી. ચંદુભાઈએ મહાત્માશ્રીને કહ્યું કે, “મારે મ્હી, પુત્ર, ધન કે સગાં સંબંધી કોઈ તરફનું દુઃખ નથી. સાધારણ ભક્તિ, ધ્યાન, યોગ, વગેરે મારી શક્તિ અનુસાર કર્યા છે, મને શાંતિ અમુક કાળ સારી રહે છે, પણ પાછું ચણીઆરું (મન) ખસી બય છે. હું પોતે છું (પરબ્રહ્મ) એની મને શંકા નથી. શાંતિ પૂરતા પ્રમાણમાં નથી એ મોટામાં મોટું દુઃખ છે.” દેવીદાનજીએ ચંદુભાઈને પોતાની સાથે થોડા દિવસ રહેવા કહ્યું અને તેઓ રહ્યા. એમણે પહેલો ઉપદેશ એ કર્યો કે, “નથી કોઈ ગુરુ, નથી કોઈ શિષ્ય, તું પોતે ગુરુ છે. મન તારો શિષ્ય છે, તારો નિશ્ચય શું છે?” ચંદુભાઈએ કહ્યું કે, “પોતે નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકાર, સચ્ચિદાનંદ, નિર્ભય, જન્મ-મરણ રહિત છું.” ત્યારે એમણે કહ્યું, “પોતાની આંખ મીચી પોતાની ભતને એટલું પૂછવું કે, ‘હું છું કે નહિ? છું તો કેવો?’ અને તે પછી આપણો નિશ્ચય નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, સચ્ચિદાનંદ, નિર્ભય, જન્મમરણરહિત, વગેરે હૃદય-પૂર્વક બોલવો, એટલે એટલો વખત શુદ્ધ જ્ઞાનસમાધિ થઈ. આવી રીતે વીશ પચીશ વખત કરતા રહેવું એટલે શાંતિ આવી જશે.” થોડા દિવસ સાથે રાખી મહાત્માશ્રીએ કાળી કામળી-વાળા બાવાનો “અનુભવ પ્રકાશ” વંચાવ્યો અને પછી કહ્યું, “તારી મા વગેરે તને યાદ કરે છે, માટે હવે બ. તારે કોઈ પાસે જવાની જરૂર નથી, અને અહીં પણ આવવાની જરૂર નથી. આનાથી વિશેષ જ્ઞાન નથી. જ્ઞાન અને અનુભવની વાત પૂછનારો તું એકલો મળ્યો છે. બાકી તો અહીં (બધા) શિષ્ય થવા આવે છે. (કોઈને) કરવું કાંઈ નથી. રિક્તિ-સિક્તિ બેઠકો છે, પૈસા બેઠકો છે, ખેરી છોકરાં બેઠકો છે, દવા શીખવી છે, એવી રીતે બધા આવે છે!”

૧૯૧૩ થી ૧૯૨૦ સુધી ચંદુભાઈ મહાત્માશ્રી પાસે ગયા નહિ, પરંતુ તે પછી તો દર વરસે કે એકાદ વરસને આંતરે તેમણે નિયમસર જવા માંડ્યું, અને તેમનાં ધર્મપત્ની શ્રી ગોદાવરી બહેન પણ તેમની સાથે જતાં. શ્રી ગોદાવરી બહેને અધ્યાત્મ માર્ગમાં સારી પ્રગતિ કરી અને પોતાનું શ્રેય કરી લીધું છે. તેમણે છોકરાં, વૈભવ કે પૈસાની લાલસા રાખી નથી અને બધા વિષયો ઉપર સારો કાબુ મેળવ્યો છે. એમના જેવી સ્ત્રીઓ સંસારમાં ઘણી ઓછી હશે. પતિના કાંઈ પણ કાર્યમાં વિદ્વ નાંખ્યું નથી. પોતાને અમુક ઘરેણું કે લૂગડું બેઘએ છે એવું પણ માંગ્યું નથી.

મહાત્માશ્રી દેવીદાનજીની કૃપાથી ચંદુભાઈ પોતાને બેઘતી શાંતિ મેળવી શક્યા. દેવીદાનજી પાસે તેઓ વખતોવખત જઈ આવેલા અને ત્રણેક વેળા લાગટ ત્રણ ચાર માસ રહેલા તે ઉપરથી, અને તેમના દૈનિક પરિચયથી ચંદુભાઈ જ એમની ગાદીને લાયક છે એવી મહાત્માજીની ખાતરી થઈ, તેથી ભવિષ્યમાં ચંદુભાઈ એ ગાદી સંભાળે એવી તેમણે માંગણી કરી; પરંતુ ચંદુભાઈએ ત્યાં રહેવા ને ગાદી સંભાળવા વિનયપૂર્વક ના પાડી અને એવો જવાબ વાળ્યો કે, “આપની અખંડ સેવામાં રહેનાર બાલુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજી એ પદ સારૂ શ્રેષ્ઠ છે.” આ ગાદી સારૂ ચંદુભાઈને પસંદ કર્યા એ તેમની યોગ્યતા, તેમણે મેળવેલું ઊંચું પદ અને દેવીદાનજીની પૂર્ણ કૃપા સૂચવે છે. દેવીદાનજી મહારાજ ચંદુભાઈની સન્મુખ અને તેમની પાછળ, અરે પોતાના મરણના બે દિવસ અગાઉ પણ બોલેલા કે, “મારૂં જ્ઞાન તો એક ગુજરાતી જ પચાવી શક્યો છે. એવો બીજો મેં બોલ્યો નથી.” ચંદુભાઈએ કેમ ના પાડી એ બાબત મેં તેમને ખરૂં કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેમણે દેવીદાનજી મહારાજને કહેલું એક વાક્ય કહ્યું. “મહાત્માજી, ઉપાધિમાંથી છોડાવ્યો છે તો ફરીથી શાને નાંખો છો?”

મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજીની સંવત્સરી તા. ૨૦-૮-૧૯૪૩ દિવસે હતી. તે પ્રસંગે હાજર રહેવા સારૂ ચંદુભાઈ એકલા (ગોદાવરી બહેન આ વેળા પ્રારબ્ધવશાત્ ના જઈ શક્યાં) બેંકપુર મુકામે તા. ૧૮ ઓગસ્ટે પહોંચ્યાં. ત્યાં સાતેક અઠવાડિયાં આનંદમાં ગાળી રાંદેર પાછા ફરતાં રસ્તામાં અમદાવાદ થોડા દિવસ રહેવા માટે તા. ૭-૧૦-૪૩ ના રોજ ઊતર્યા. બીજે જ દિવસે સવારે આશરે નવ વાગે તેમના હૃદયમાં સખત દુઃખાવો શરૂ થયો, અને ડોક્ટરની હાજરીમાં બેતબેતામાં પ્રાણ છોડ્યા.

મને તીવ્ર ઇચ્છા હતી કે, કાં તો એમની સાથે હું ફરીથી દોઢ બે માસ રહું, કાં તો એમને સહકૃદુંબ દિવાળી પછી મારે ત્યાં મુંબઈ આવવા વિનંતિ કરું. મારા મનોરથ મનમાં જ સમાપ્ત થયા. ‘તૂટ્યો મારો તંપૂરાનો તાર, ભજન અધુરું રહ્યું રે!’ ગુરુ બિન કૌન ક્તાવે બાટ ! પ્રભુ ઇચ્છા.

*

*

*

ચંદુભાઈનો રોજનો કાર્યક્રમ બહુવા વાંચકને જિજ્ઞાસા થાય એ સ્વાભાવિક છે. તેઓ સવારે પાંચ વાગે ઊઠતા. બગતા કે તુરત પોતે “સાક્ષી” છે એવો અનુભવ કરી પથારીમાંથી ઊઠી પોતાનો નિત્યક્રમ શરૂ કરતા. કેટલીકવાર વહેલા જાગી પથારીમાં “સાક્ષી”નો અનુભવ લેતા આનંદમાં વધુ વખત પથારીમાં પડી રહેતા. ઊઠ્યા પછી નિત્યકર્મ એટલે શૌચ, દાંતણુ, સ્નાન વગેરે આટોપ્યા પછી પત્રોના જવાબ આપવાના હોય તો આપતા. સમાધાન અર્થે જે કોઈ મળવા આવતા તેમને તેમની શંકાનું સમાધાન કરી આપતા. વળી ઔષધ લેવા આવે તેમને મફત ઔષધ આપતા. કેટલાક જણુ વ્યાવહારિક કાર્યો ઉકેલાવવા આવતા તેમને તે પણ યથાશક્તિ ઉકેલી આપી આજે માર્ગ બતાવતા,

અને જ્યારે જ્યારે નવરા પડે, ત્યારે “હું કોણુ”નું સતત ચિત્ત-વન કરતા.

ખપોરે કેટલાક જિજ્ઞાસુઓ આવે તો તેમની સાથે સ્વામી રામતીર્થ, અનુભવપ્રકાશ, ચોગવાસિષ્ઠ વગેરે વાંચતા.

સાંજે ૭ વાગે બહાર એકથી દોઢ માઈલ ફરવા જતા. ત્યાંથી આવ્યા બાદ વાળું કરવાનું હોય તો તે કરીને રાતના નવ વાગે પ્રાર્થના કરતા. પ્રાર્થનામાં ગીતાના બીજા અધ્યાયમાં “સ્થિતમજ્જ”નાં લક્ષણો આપ્યાં છે તે બોલતા, ઇશાવાસ્ય ઉપનિષદ્ બોલતા, અને શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યનાં સ્તોત્રો બોલતા. આ પ્રાર્થનામાં કેટલાકો નિયમિત સામેલ થતા. પ્રાર્થના પૂરી થાય તે પછી કેટલીકવાર ઉપર કહેલાં પુસ્તકોમાંથી કોઈ કોઈ જીજ્ઞાસુ સાથે પોણા કલાક-કલાક વાંચન થતું.

રાત્રે અગિયાર વાગે સૂઈ જતા.

*

*

*

નાનપણથી જ ચંદુભાઈ ચુસ્ત સ્વદેશી હતા, અને જ્યારે મહાત્મા ગાંધીજીએ દેશનું દારિદ્ર ફિટાડવા-દેશોપધાર સાર-રંટિયો ને ખાદી પ્રજા સમક્ષ ધર્યા ત્યારે તેમણે રંટિયો કાંતવો શરૂ કર્યો અને સંપૂર્ણ ખાદીભક્ત બન્યા. મહાત્માજી સાર તેમને અપૂર્વ માન હતું એ તેમણે જુદી જુદી વ્યક્તિઓને લખેલા પત્રો ઉપરથી (આ પુસ્તકમાં) જોઈ શકાશે. ઢાંડીફૂચ વેળા ડા० સુમન્ત બાઈ બ. મહેતાની સૂચનાથી ગાંધીજીએ ચંદુભાઈને ત્યાં એક દિવસ મુકામ કરેલો-ગાંધીજીને તે વખતમાં ઉતારો આપ્યો એ સરકારની કડક આજ ખેંચવા સમાન હતું, પરંતુ ચંદુભાઈ ડર્યા ન હતા, અને ગાંધીજી સાર જોઈતા સબજો જરૂરી બંદોબસ્ત પોતાના મક્કનમાં કરી આપ્યો હતો.

એ પ્રસંગની વાત નીકળતાં તેઓ મને કહે કે, “ખરેખરે અપરિગ્રહજ્ઞ તો ગાંધીજી પાસેથી હું શીખ્યો. ‘જેવાના શરીરને ટકાવવા સારૂ જરૂર પૂરતો જ ખોરાક લેવો બેઘરો, અને એક કાગિયો પણ વધુ લેવાય તો અપરિગ્રહજ્ઞ તૂટે.’ અસલી આકરી બાપ્પા તેઓએ જતાવી છે અને હમેશા આચરણમાં મૂકતા આવ્યા છે.”

જીભ એક પ્રસંગે કહે કે, “ગાંધીજી મારા યુર થવાને લાયક છે પણ મારામાં તેમના શિષ્ય થવાની લાયકાત નથી. તેઓ એટલા મોટા છે કે એમના જેટલું નર્યું સત્ય અને અહિંસા કાંઈ બોલી કે દાખવી શક્યા નથી. અત્યાર સુધી એમ મનાતું કે, જેમાં ખરાબ હેતુ ન હોય એવું અસત્ય (દા. ત. વિનોદમાં બોલાતું અસત્ય) બોલેથી કે વર્તવાથી કંઈ બંધન થતું નથી-ખરાબ હેતુ જ બંધનકર્તા છે. પરંતુ ગાંધીજી વિનોદમાંયે અસત્ય ન બોલતું એમ કહે છે. એમનું જીવન બેઘરે ઘણી વાતો મારા જીવનમાં થતાવતી મને સહેલી થઈ ગઈ છે.”

વળી કહે કે, “ગાંધીજી એક ખરા ગૃહસ્થ સંન્યાસી-મહા-ભારતમાં વર્ણવ્યા છે તેવા છે. અતિથિ બૂખ્યા ન રહે તેથી હોળો, હોળી, બે બન્ધ્યાં સૌ અગ્નિમાં ફૂદી પડે છે એ જાતનું તેમનું આત્મસમર્પણ—પોતે, પત્ની, પુત્રો સૌનું જલિદાન—કોના સારૂ?”

*

*

*

अनन्याश्रितयन्तो मां ये जनाः परुपासते ।

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥

જેઓ અનન્ય (બકિત) લાવથી મારૂં ચિંતન કરી મારી ઉપાસના કરે છે તેવા નિત્ય યોગયુક્ત (રહેનારા) મનુષ્યોના યોગ-ક્ષેમનો બોબો હું વહું છું. (તેમનું યોગક્ષેમ હું ચલાવું છું.) ગીતા. અ. ૯. શ્લો. ૨૨.

લંડનમાં એક વખત ચંદુભાઈના નાનાભાઈ શ્રી અમૃતલાલે ચંદુભાઈને પૂછ્યું હતું કે, “મોટાભાઈ, આમ તમને ઉદાસીનતા કેમ આવી જાય છે?” ચંદુભાઈએ કહ્યું કે, “મને પ્રભુ તરફ જવાની ઘણી મરજી છે, આપણા આખા કુટુંબનું પોષણ બાળ-માંથી પૂરું થાય એટલી મિલકત નથી, અને હું છું ત્યાંસુધી મારે કુટુંબનો ભાર વહન કરવો જોઈએ. જો કામ કરવા જઈ તો પ્રભુ તરફના જવાના માર્ગમાં અંતરાય આવ્યા કરશે, એટલે બરાબર રસ્તો મળતો નથી.” અમૃતલાલે કહ્યું કે, “હું હવે લાયક હિંમતનો છું અને કુટુંબનો જોભો મારે માથે લેવા તૈયાર છું. તમારે જે કરવું હોય તે કરો. કુટુંબ સંબંધી જરા પણ ચિન્તા કરશો નહિ.”

જેને ભગવાન માટે તાલાવેલી લાગે છે તેના યોગક્ષેમ માટે ભગવાન સગવડ કરી આપે છે. ચંદુભાઈના સંસાર વ્યવહારનો જોભો મોટા ભાગે અમૃતલાલે અને વખતોવખત ચંદુભાઈના ઇષ્ટ મિત્રોએ ઉપાડી લીધા હતા, અને એ રીતે આર્થિક ઉપાધિ-માંથી તેમને મુક્ત કર્યા હતા.

મારા ટૂંક પરિચયનો આ ટૂંક વૃત્તાંત છે.

*

*

*

ગુજરાતી ભાષામાં પત્રોનું સાહિત્ય બહુ ઓછું છે. આવા સાહિત્યમાં કુદરતી ચેતનની વાણી સરળ અને સહજ ભાવે નીકળતી અનુભવવામાં આવે છે, અને તેથી સાધકોને ઘણો ઉત્સાહ મળી રહે છે. જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈના આ ગ્રંથના વાંચનારાનો ઉત્સાહ પ્રભુ વધારી આપે એવી નમ્ર પ્રાર્થના સાથે મારી આ સ્મરણાંજલિ સમાપ્ત કરું છું.

એક મુખ્ય બાબત લખવી રહી જાય છે, અને તે સ્વામી શ્રી માધવતીર્થજીનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માની તેમનું ઋણ

સ્વીકારવાની. આ પ્રકાશનનો આરંભ કર્યો ત્યારથી તે છેવટ સુધી એમણે બતબતની સૂચના કરી મારી મુશ્કેલીઓ કમી કરી માફ કામ સરળ કરી આપ્યું છે. વળી મારી વિનંતિનો તુરત સ્વીકાર કરીને આ પુસ્તકનો વિદ્વાતાભર્યો ઉપોદ્ધાત-તેમના અનેક વ્યવસાય દરમ્યાન-લખી આપ્યો છે. એમનો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે. એમને મેં ઘણો પરિશ્રમ આપ્યો છે તેનો યત્કિંચિત્ત બદલો પણ હું ક્યારે વાળી શકીશ ?

આ ગ્રંથમાં હપામલા કેટલાક પત્રો તથા કેટલીક અમત્યની વિમત મેળવી આપવામાં ભાષ્યશ્રી નારસંકર મ. ભટ્ટ અને અ. સૌ. પ્રેમીબહેન બૂ. શાહે મને જે સહાય આપી છે તે બદલ તેમનો પણ આભાર માની લઉં છું.

શ્રી રામકૃષ્ણ સેવાસમિતિના પ્રાણસમા પણ એક મૂંઝા સેવક ભાષ્યશ્રી વિષ્ણુમસાદ ર. ઠાકોરના શ્રી ચંદુભાઈ તરફના આદરણીય ભક્તિભાવે આ ગ્રંથ તૈયાર કરવામાં મને બખતોવખત ઉત્સાહ અને ચેતન આપ્યાં છે, અને તેમના મારા તરફના પ્રેમે જ આ ગ્રંથ મારા હાથે બહાર પડ્યો છે.

કુસુમકુંજ, નવમો રસ્તો, ખાર
જામિયાંબી, તા. ૨૩-૮-૪૪ }

વૈકુંઠલાલ શ્રી. ઠાકોર

ઉપોદ્ધાત

આ પુસ્તકમાં જેમનો ઉપદેશ આપવામાં આવેલ છે તે શ્રીમાન ચંદુભાઈ વાનખરશ દશામાં રહેતા એક સાધુપુરુષ હતા. વાનખરશ દશામાં પાળવાના મુખ્ય સાધન, વ્રતચર્ચ, તપ, સત્સંગ, અને (સંસારી વાતો અને સંસારી સુખ ભૂલવા નેટલો) વૈરાગ્ય વગેરે છે. એવા નિયમ પાળતાં ભાવસંશુદ્ધિ બહુ સારી થાય છે. ભાવસંશુદ્ધિ એટલે વ્યવહારકાલેકપિ માયારાહિત્યમ્—બાવ-હારકાળે પણ માયારહિતપણું. એવા ભાવને ખીતામાં માનસ તપ કહેલ છે. એવું તપ શ્રીમાન ચંદુભાઈના જીવનમાં તરી આવે છે. તે ઉપરાંત આત્મસાક્ષાત્કાર માટે તેમની તીવ્ર જિજ્ઞાસા, તે પ્રમાણે અનુભવ લેવાની ઉત્કંઠા, શંકા વગર ગુરુના વચનમાં શ્રદ્ધા, આપ-ણને તન મન ધન વગેરે જે ભગવાને આપેલા છે તે જગતની સેવા માટે છે એવી ભાવના, બધો પુરસદનો વખત આત્મા માટે રાખી પોતાનું ખરું સ્વરૂપ ઓળખી તેની મસ્તીનો આનંદ લેવામાં ગાળવો, એ તેમના જીવનના કેટલાક ઉપયોગી સૂત્રો હતા. જે વસ્તુ પોતાને સારી લાગી તેની પાછળ મંડ્યા રહેવાથી તેમાં નિપુણતા આવી જાય છે, તેવું ચંદુભાઈએ પ્રયોગ કરીને જણાવેલ છે. એક પત્રમાં તે લખે છે કે, જેમ જેમ આત્મામાં ઊંડા ઉતરતા જઈએ છીએ તેમ તેમ આત્માનો રસ વધતો જાય છે, તેથી જ્યાંસુધી જીવન છે ત્યાંસુધી એ પ્રકારનો જ્ઞાનયોગ આજુ રાખવાનો જ છે.

આવા વાનપ્રસ્થી કોઈવાર સંન્યાસી કરતાં પણ વધી જાય છે. વર્તમાન કાળમાં તેવા નમુના જાણવા હોય તો શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ, શ્રી અરવિંદ, મહાત્મા ગાંધીજી, વિદેહમુક્ત લક્ષ્મીભાઈ, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વગેરે નજરે આવે છે. કેટલાક સંન્યાસીઓને એવા વાનપ્રસ્થ સાધુઓનાં શિષ્ય થવાની ઇચ્છા થઈ છે.

ચંદુભાઈ પોતે કેટલીક રીતે સમાધિ કરી શકતા અને બીજાને કરાવી શકતા. એક યતિ અમને પેટલાદમાં મહાત્મા આશ્રમમાં મળ્યા હતા. તે કહેતા હતા કે, “હું ચંદુભાઈ પાસે સમાધિનો વિષય શીખવા માટે જઈ છું. પહેલાં તે તેમના પત્નીને સમાધિ કરાવે છે અને પછી તે કેવી રીતે કરવી તે મને સમજાવે છે.”

આ જાળત તત્ત્વજ્ઞાનના જિજ્ઞાસુઓ માટે બહુ ઉપયોગી છે. ધ્યાન કેમ કરવું એ જાળત બહુ સ્પષ્ટતાથી કેટલાક સાધુઓ અને ગુરુઓ બરાબર સમજાવી શકતા નથી અથવા સમજાવી શકે છે તોપણ જિજ્ઞાસુઓ ધ્યાનમાં થતા અનુભવ બરાબર સમજી શકતા નથી; તેથી તે માટે જેટલી હકીકત મળી શકી તે મેળવેલ છે, અને તે ઉપરાંત અમારા અનુભવ પણ સાથે મેળવી આ જાળત બને તેટલી આંહી સ્પષ્ટ કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

પ્રયોગ-૨

સમાધિ માટે કે આત્મજ્ઞાન માટે તે સમજાવનાર ઉપર શ્રદ્ધા મુખ્ય કામ કરે છે. એક દિવસ ચંદુભાઈના ધર્મપત્નીએ ચંદુભાઈને કહ્યું, કે “તમે ઘણાને સમાધિ કરાવો છો, મને કરાવો ને!” ચંદુભાઈએ કહ્યું, “સમાધિમાં કશું જ નથી. એક પ્રકારની ઊંઘ જ છે. એટલી વાત ખરી કે, આ ઊંઘથી આજસ નથી ભરાતું. થોડી મિનિટમાં ખૂબ આરામ મળી જાય છે અને ઉત્સાહ, આનંદ અને તાજગી મળે છે. પણ આ પણ થોડા જ વર્ષો ચાલે છે. વળી

ઉત્સાહ મંદ થાય ત્યારે તેને ભગૃત કરવા નવી રીતની શોધ કરવી પડે છે. એટલે સમાધિ પણ આવે ને ભય એવી છે, એ પણ જગતની વસ્તુ છે. આત્મા તો સમાધિ અસમાધિ બંને સ્થિતિથી પર છે માટે સમાધિનો પણ મોહ ન રાખો. ઉત્સાહ, આનંદ, તાજગી વગેરે અંતઃકરણની અવસ્થા છે. એ આવે ને ભય છે. અમુક હદ સુધી રહે છે. પછી શરીરના ધર્મો અસર કર્યા સિવાય રહેતા નથી.” આટલું કહેવા છતાં સમાધિનું આકર્ષણ એટલું જબરૂં હતું કે તેમના ધર્મપત્નીએ પોતાને સમાધિ કરાવવાનો આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો હતો. ચંદુભાઈએ એક શરતે એમને સમાધિમાં બેસાડ્યા કે પોતે એકલા હોય ત્યારે સમાધિ ન કરવી. કારણ કે તેમની સમાધિ વિચારોને બંધ કરીને કરવાની સમાધિ હતી; પ્રાણાયામથી નાહીઓને શુદ્ધ કરીને કરવાની સમાધિ ન હતી; કાંઈના સાથ વિના એ કદાચ મગજ ઉપર જોટી અસર કરી બેસે.

શ્રી ચંદુભાઈએ તેમને બેસાડ્યા અને કહ્યું, “તમારી ઉપર નીચે સર્વત્ર સર્વરૂપે એક જ તત્ત્વ વિલસી રહ્યું છે. તમે પણ તેમાં જ બેઠાં છો એવી ભાવના કરો. આંખ બંધ કરો.” આવી ભાવનાની સાથે ધીમે ધીમે ઐં ૐ નું ગાન-ગણગણાટ થવા દીધું. જેમ જેમ એકાગ્રતા વધતી ગઈ તેમ તેમ ગાન ધીમું પડતું ગયું. કાનમાં આંગલીઓ નખાવી, એટલે એક ભતનો મહાન અવાજ સંભળાવા લાગ્યો; બહુ મોટો ઘોષ પડતો ન હોય. આ વખતે પણ સ્વરૂપનું ચિંતવન ચાલતું હતું. એ પછી તરત એક પ્રકાશ દેખાયો. પ્રકાશ ખૂબ તેજસ્વી હતો. સૂર્ય જેવો નહિ પણ એથીયે વિશેષ. એક ઠેકાણે કેન્દ્રિત થયેલો નહિ પણ સર્વત્ર ફેલાયેલો એ પ્રકાશ હતો. એ પ્રકાશનું દર્શન થતાંજ મન જે શુભ ભાવનામાં હતું તે પણ શુભ ભાવના કરતું એટલે ૐ નું ભાવપૂર્વક ગાન કરતું કે સ્વરૂપ ચિંતવન કરતું હતું તે બંધ થઈ ગયું અને દેહભાન

તદન જતું રહ્યું. આંખો ખંધ હતી. હવે કાનમાં આંગળીએ પહોં ન હતી. શરીર ભણે નિશ્ચેષ્ટ થઈ ગયું. શ્વાસ ચાલતો ખંધ થઈ ગયો, નાડી પહોં ચાલી ગઈ. આ સ્થિતિમાં અડધાએક કલાક રહ્યા પછી શ્રી ચંદુભાઈએ કાન ઉપર અંગૂઠો દબાવી આંગળીથી આંખો જરા ભાર દબાવે ધસી આપી એટલે થોડી મિનિટે જ્ઞાન આવ્યું. પછી તો એવી ટેવ પડી ગઈ કે એસતાંની સાથે જ બધી ક્રિયાઓ આપોઆપ થવા માંડે અને મન શાંત થઈ બચે. આજે પહોં સમાધિ થઈ શકે છે પણ જરા વિલંબ લાગે છે. વળી ઉતારનાર કોઈ નહિ અને કદાચ વધારે સમય થાય તો સૌને ગભરાટ થાય એટલે આજે નથી કરતા. ચંદુભાઈ તેમને કહેતા કે એથી ગભરાવાની જરૂર નથી. કલાકેક પછી એની મેળે ઉતરી બચે છે. તેમના ધર્મપત્નીને સમાધિમાં એટલો આનંદ આવતો અને એટલો ઉત્સાહ લાગતો કે તે વારંવાર એસવાની ઇચ્છા કરતા હતા. ચંદુભાઈ તેમને અટકાવતા હતા. ચંદુભાઈની એક દષ્ટિ હતી. સમાધિ કરીએ તેટલો વખત મન શાંત રહે, પણ પછી શું ? વળી સમાધિ કરનારમાં જીંડે જીંડે અહંભાવ આવી બચે છે. એને થાય છે કે, હું કોઈ મોટો માણસ છું. આ અહંકાર માણસને પાડે છે. એના કરતાં વિવેક કર્યા કરવો એ સાચું. મનને ચકાસ્યા કરવું અને ન સૂળે ત્યાં મનથી પર થઈ જતું. આમ કરતાં રહેવાથી ધીરે ધીરે સમાધિ કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ સમાધિ-બ્રહ્મત સમાધિ-અનુભવાશે. સમાધિ કરું તો જ હું છું ? સમાધિ ન કરું તો નથી ? તો પછી પરમાત્મા સર્વત્ર સર્વરૂપે કહેવાય શી રીતે ? વગેરે સમજાવીને સૌની સમાધિની ઇચ્છા તોડી નાંખતા. નિર્વિકલ્પ એકાગ્રતામાં જીવનું સાચું સ્વરૂપ કેટલેક અંશે સમજાય છે, પણ જગતનું અને પરમાત્માનું સાચું સ્વરૂપ સમજતું નથી.

બ્રહ્મત સમાધિને જ્ઞાનમાર્ગમાં સહજવસ્થા કહે છે. જ્ઞાની પુરુષ બ્રહ્મત અવસ્થામાં બધે પ્રત્યક્ષદર્શન કરી શકે છે. એવા દર્શન-

નની સાથે જીવ બ્રહ્મભાવે વ્યાપક થવા માંડે છે, તેનામાં નિર્ભયતા આવે છે, અને પોતાને જન્મ કે મરણ નથી એવો અનુભવ થવા લાગે છે, એટલું જ નહિ પણ બધે અદ્વૈત દર્શન થતું હોવાથી તેને લાગે છે કે કોઈના જન્મ કે કોઈના મરણ થતા નથી; સામાન્ય જગત એ માત્ર સ્વપ્ના જેવું કલ્પિત લાગે છે અને જગતનું સાચું સ્વરૂપ કે જે બ્રહ્મ છે તેની સાથે એકતા થાય છે. બે બ્રહ્મજ્ઞાનથી આવડું મોડું જગત બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય છે તો આવડો નાનો જીવ બ્રહ્મજ્ઞાનથી બ્રહ્મરૂપ કેમ ન થાય? તેટલા માટે જ મહાત્મા પુરુષો કહે છે કે:-

ઉત્તમા સહજવસ્થા મધ્યમા ધ્યાન ધારણા,

કનિષ્ઠા પ્રતિમા પૂજા તીર્થયાત્રા અધમાધમ.

પ્રયોગ-૨

સને ૧૯૨૧-૨૨ માં એક બહેન સરકારી શાળામાંથી રાજીનામું આપીને રાષ્ટ્રીય કન્યાશાળામાં જોડાઈ હતી. મુખ્ય અધ્યાપિકા તરીકે એ શાળામાં તે કામ કરતા. રાષ્ટ્રીય શાળામાં કામ કરતાં તેમને મૂંઝવણો થતી. સરકારી શાળા છોડી રાષ્ટ્રીય શાળામાં જોડાયા પછી તેનો તે જ અભ્યાસક્રમ રાખી કામ કર્યા કરવાથી રાષ્ટ્રીય શાળાનો અર્થ શો? સરકારી શાળામાં ન જવ કહી, એ પાંચ રાષ્ટ્રીય ગીતો ગવડાવવાથી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નથી બની જતું. આ વાતની મૂંઝવણ તેમણે ચંદુભાઈને કહી. તેમણે નકકી કર્યું કે શિક્ષણમાં આધ્યાત્મિકતા લાવવી જોઈએ. તેમણે એ પ્રયોગ કહેલા. એક-બાલાઓ પાસે દરરોજના વર્તનની નોંધ-પોથી રખાવતા. બીજો પ્રયોગ સમાધિનો હતો. બાળાઓને પ્રથમ શાંત બેસાડી દેવામાં આવતી હતી. પછીથી જેને જે ફાવે તે શબ્દ લઈને રટણ કરે. કોઈ ઐ, કોઈ રામ, કોઈ (જેનની બાળાઓ) અરિહંતાણુમ, અને પછી તે શિક્ષિકા ન્યારે 'શાંતિ' બોલે ત્યારે અધી બાળાઓ આંખ બોલે.

પહેલે દિવસે આ પ્રયોગ વખતે બધી જ બાળાઓએ ધ્યાન ધર્યું. થોડીવાર પછી તે શિક્ષિકાએ ‘શાંતિ’ કહી તો લગભગ બધાએ આંખ ઉઘાડી, પણ એક બાળા શાંત આંખ મીચીને બેસી રહી. તેણે તેને ઉદાસવા પ્રયત્ન કર્યો. હલાવી, પણ ન જ બગી. શિક્ષિકા ગભરાઇ, ચંદુભાઈને બોલાવ્યા. તે આવ્યા. બાળાના કાનમાં મોટેથી ઐ ઐ કર્યું. આંખ મસળી આંખીને પછીથી ઐ ઐ કર્યું. થોડીજ વારમાં બાળા બગી. તે શિક્ષિકાને સમાધિ ઉતારવાની ચાવી આવડી ગઇ. પછી તો તે બાળાઓ સાથે કેટલીયે વાર ધ્યાન કરતા. આ બાળાને તો તરત જ સમાધિ થઇ જતી. આ બાળા આજે હયાત છે.....

પ્રયોગ-૩

નીચે પ્રમાણે સમાધિની એક રીત ચંદુભાઈએ એક યતિને બતાવી હતી:-આંખ બંધ કરી કોઇપણ જલાશય આપણે બેયલું હોય તે પોતાની સામું ખડું કરો, અને તે જલાશયની પાસે પોતાના શરીરને ઊભેલું જુવો. પછી આપણા શરીરને જલાશયના ઊંડા પાણીમાં ડુબાડી દો. ત્યાર બાદ એ મુઠ્ઠાને જલાશયના કિનારા પર લાવી મૂકો અને પોતાનાં સગાંસંબંધી, મિત્ર, શત્રુ વગેરેને એ મુઠ્ઠા પાસે બેસાડો અને કહો કે, આ તમારો સગો, મિત્ર, શત્રુ પડ્યો છે, તેને તમારે બેઠાએ તે કરો. એ સગાંસંબંધી વગેરે એક બીબના સામું બેઠા રહ્યા છે, પણ કોઇને તે મુઠ્ઠા ઉપર કાંઇ મમત અગર બીજું કાંઇ થતું નથી. એવી રીતે તમે તમારા સગાંસંબંધી-મિત્ર-શત્રુ વગેરેને પણ એ જલાશયના ઊંડા પાણીમાં ડુબાડી એ બધાના શબોને કિનારા પર લાવી મૂકો, અને કહો કે, આ તારા બધા સગાંસંબંધી પડ્યા છે તેમાંથી કોઇને માટે તને કાંઇ થાય છે કે? અનુભવે સમજશે કે કાંઇ લાગતું નથી. પછી એક મોટી ચિતા સળગાવી, પહેલાં પોતાના શબને નાંખી તે

પછી સર્ગાસંબંધીઓના શબ્દને નાંખી હોમી દો. તે ભડકાને જે ચેતનના પ્રકાશથી તમે બેઠ રહ્યા છો તે બુદ્ધો-બેનાર સાક્ષી ચૈતન્ય છે એમ અનુભવ થશે. એ સાક્ષી ચેતનને માતા પિતા, સગા, સંબંધી, રોગ, જન્મ, મરણ, કામ, ક્રોધ, મુખ, દુઃખ, બંધ, મોક્ષ, ભૂખ, તરસ, વગેરે કાંઈ નથી. પછી એ સાક્ષી કેવો એમ બેવા જશે એટલે સાક્ષીભાવ પણ લય પામી જશે. એ જ આપણી સ્વરૂપ સ્થિતિ છે. એને જ નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહે છે.

આ દશા ટકે તેટલો વખત ટકવા દેવી. પછી સમાધિમાંથી બહાર પછી એ સ્વરૂપ સર્વત્ર બેવાની ટેવ પાડવી.

ઉપર જણાવેલ ત્રણ પ્રયોગ ઉપરથી સમજી શકાશે કે એકાગ્રતાવાળી નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં મુખ ઘણું મળે છે, કેટલાકને તેજનો અનુભવ પણ થાય છે, પણ તે ટકતી નથી એટલે કે જ્યારે તે સાધક બગ્ગત થાય છે ત્યારે તેને જગતનું ભાન થાય છે. બગ્ગતમાં પણ બ્રહ્મભાવ આણું રહે તેને સહજ અવસ્થા કહે છે. તે પ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈ જ્ઞાની પુરુષ પાસે લાંબા વખત સુધી સત્સંગ કરી પ્રમાતા, પ્રમાણ અને પ્રમેયનું સ્વરૂપ સમજી લેવું બેઠએ, અને બગ્ગત દશામાં એ ત્રણનો બાધ કરતાં શીખવું બેઠએ. એટલું આવડે તો અખંડ અદ્વૈતભાવ (એટલે wholeness) બગ્ગત દશામાં સહજ રહી શકે છે. પૂર્ણતા એ નિત્યતા છે અને નિત્યતા છે તે પૂર્ણતા છે, તેથી જે સમાધિ નિત્ય રહી શકે તે શીખવી બેઠએ. બ્રહ્મદશા કોઈ રૂપમાં અથવા વિચારમાં બંધાઈ શકતી નથી. નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં મુખની ખબર પડે છે. વળી એ દશામાં સજાતીય પ્રવાહમાં નિષ્ઠા થાય છે, વિભાતીય પ્રવાહ રહેતો નથી, બ્યાવહારિક મુખ અને સંસારના મુખ બૂલવામાં સંગવડ પડે છે અને શંકાઓ દૂર થવા લાગે છે. નિર્વિકલ્પ સમાધિ-

દશામાં જે કાંઈક નવું સુખ મળે છે તે જૂના સુખને બૂલાવી દે છે. તેથી જેઓ સહજઅવસ્થાવાળી (એટલે ચિત્તની વિશાળતાવાળી) બ્રહ્મદશા પ્રાપ્ત ન કરી શકે તેમને માટે નિર્વિકલ્પ દશાવાળી (ચિત્તની એકાગ્રતારૂપ) સમાધિ પણ ઉપયોગી છે. એવા ધ્યાન માટે બીજા કેટલાક પ્રયોગ નીચે આપેલા છે.

પ્રયોગ-૪

આત્મસાક્ષાત્કાર માટે તેમના એક લખાણની અંદર ચંદુભાઈ જણાવે છે કે-સત્ એટલે ત્રણે કાળે સમાન રહી શકે તે. એવું તત્ત્વ માત્ર આત્મા છે. શરીર એવું નથી, મન પણ એવું નથી કારણ કે તે નિદ્રામાં રહેતું નથી. ત્યારે હું કોણુ? એ બાબત પોતાને પ્રશ્ન પૂછવો. આંખો બંધ કરી વિચાર કરવો કે, હું કોણુ? તેની સાથે એમ સમજાશે કે હું શરીર અને મનથી જુદો છું, ત્યારે હું કેવો? નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, સત્ ચિત્ આનંદ, નિર્ભય, અજ અને અમર. એ વૃત્તિ-જ્ઞાન છે છતાં તે આવરણ-ભંગ માટે જરૂરી છે. જે જેને બાજુ તે તેથી જુદો છે. હું શરીર, મન વગેરેને બાજુ છું તેથી તેનાથી હું જુદો છું. આટલો વખત વિચાર કર્યો ત્યારે (એટલો વખત) ન હતી બાહ્ય દશા કે ન હતી સ્વપ્ન અવસ્થા કે ન હતી સુષુપ્તિ, પણ તુરીયા અવસ્થાને ચોખ્ખું વૃત્તિજ્ઞાન હતું. જગત હોવા છતાં જગતને તદ્દન બૂલી ગયા હતા. એટલો વખત સવિકલ્પ સમાધિ જેવું રહ્યું. તે અનુભવ ઉપર આગળ વધતાં નિર્વિકલ્પ દશા ઉત્પન્ન થશે. તે જેટલો વખત ટકે તેટલો વખત ટકવા દેવી. આખા દિવસમાં આવી વૃત્તિ નવ-દશ વખત રહે તો શું સુખી ન થવાય? જરૂર સુખ ઉત્પન્ન થશેજ. માટે આ પ્રયોગ પ્રમાણે ટેવ પાડવી.

પ્રયોગ-૫

એવી કલ્પના કરવી કે બાજુ એક ચેતનનો સમુદ્ર છે, તેમાં મારા દેહરૂપી ઘડને કુખાડી દઉં છું. એવી ભાવના કરી દેહ અને

મનનો હથ કરવો. પછી એ દશા દશ મિનિટ ટકવા દેવી. દિવસમાં ચાર પાંચ વાર એ પ્રમાણે કરવું. ચૈતન્ય સમુદ્રની રેહ રહે અને બીજું જીવાય ત્યારે સમાધિ થાય છે. મુસલમાનોની નિમાજની માફક દિવસમાં નિયમસર આ પ્રયોગ કરવો. તેના પરિણામે આત્મામાં નિમજ્જન થશે.

પ્રયોગ-૬

દરેક કામ શરૂ કરતાં પહેલાં હું કોણ? કામ કરનાર કોણ? કામ કરાવનાર કોણ? એ પ્રશ્નો પોતાને પૂછીને તેના જે જવાબ અંદરથી આવે તે મેળવી કામ શરૂ કરવું, અને કામ પૂરું થાય ત્યારે તે કોણે કર્યું? હું શું કરતો હતો? એ પ્રશ્નો પૂછી તેના જે જવાબ અંદરથી મળે તે મેળવી પછી બીજું કામ શરૂ કરવું. એમ કરવાથી ખરૂં ધ્યાન થવા લાગશે અને ખરો આનંદ ઉત્પન્ન થવા લાગશે. અજમાવી જુઓ તો સમજશે. પ્રોફેસર આઇનસ્ટાઇનના સાપેક્ષવાદના સિદ્ધાંત પ્રમાણે This will change the system of reference and will produce a new gravitational field.

પ્રયોગ-૭

પોતાનો જમણો હાથ ઢાંચો કરી તેની પાંચ આંગળી પહોળી કરી તેને પાંચ ઇંદ્રિયો તરીકે માનવી, પછી તેની પાછળ જરા દૂર પોતાના ડાબા હાથની ચાર આંગળી રાખી તેને મન, શ્રદ્ધા, ચિત્ત અને અહંકાર કહ્યવા. પહેલો હાથ સ્થૂલ શરીર, બીજો સૂક્ષ્મ શરીર. તેનો બેનારો હું તેનાથી જુદો છું એવી દૃષ્ટિ કરીને પછી અંતર્મુખ થઇ જવું. આ પ્રયોગ શરૂ કર્યા પહેલાં પદ્માસન કરીને બેસી જવું. આ દશા ટકવા દેવી. દિવસમાં ચાર પાંચ વખત એ પ્રમાણે કરવું.

પ્રયોગ-૮

મન ડાલવા લાગે એટલે ઐં નો જપ શરૂ કરવો. ઐં માફે સ્વરૂપ છે એવી ભાવના કરવી. થોડીવારમાં મન શાંત થઈ જશે. ન થાય તો માત્ર હોઠ હલાવી ઐં નો અજપાભય કરો. બાકી જે દશા રહે તે ટકવા દો. છતાં મનમાં વિચાર આવે તો મનને કહેવું કે, હે મન! જ્યારે તું પ્રભુને અર્પણ થઈ ગયું છે તો પછી પ્રભુ સિવાય બીજા વિચાર તારાથી થાય જ કેમ ?

ઐં એ એક જ એવો શબ્દ છે કે જે તમામ શબ્દોના આધાર-રૂપ છે. તેમાં પહેલો અક્ષર જે 'અ' છે તેમાં તમામ શબ્દોનું મૂળ રહેલું છે. એ તમામ શબ્દોની કૂંચી જેવો છે. એનું ઉચ્ચારણ કરતી વખતે જીભ અને તાળવાના કોષપણુ ભાગને સ્પર્શ કરવો પડતો નથી. એ બ્રહ્મની નિર્ગુણ દશા જેવું છે. ત્રીજો અક્ષર 'મ' તે તમામ વર્ગના વ્યંજનોનો છેલ્લો અક્ષર છે. તેનો ઉચ્ચાર કરતી વખતે એક હોઠ બંધ કરવા કરે છે, એટલે દ્વૈત હોય તેને અદ્વૈતમાં લાવવું પડે છે. વચ્ચે અક્ષર 'ઉ' તે જીભના મૂળથી માંડીને મુખમાં રહેલા શબ્દજનક યંત્રના બીજા છેડા સુધી પ્રસરી ભય છે. તેથી 'ઉ'ના ઉચ્ચારમાં બધા જ્ઞાનની સ્થિતિ સમાઈ ભય છે. આ પ્રમાણે ઐં શબ્દદ્વારા બધાની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનો સમાવેશ થઈ ભય છે. તેટલા માટે ઐંને સ્વાભાવિક ઈશ્વરવાચક શબ્દ માનવામાં આવેલ છે.

પ્રયોગ-૯

દરેક જગ્યાએ પાંચ તત્ત્વ છે. સત્ ચિત્ આનંદ નામ અને રૂપ. છેલ્લા બે માયાના છે; કોષ વખતે દેખાય અને કોષ વખતે ન દેખાય તેથી અધ્યસ્ત છે. જે રહેતા નથી અને હાલ પણુ સૌને સરખા દેખાતા નથી તેને મિથ્યા સમજીને તેને ભૂલવાની ટેવ પાડો. તેને સ્વમાની માફક ખોટા માનો. સ્વમમાંથી ભગીને જેમ સ્વપ્નું

બૂલી જમએ છીએ તેમ બગીને ભગત સ્થિતિ થોડીવાર બૂલી બઓ. પંદર મિનિટ એવી રીતે સવારે ઊઠીને સંસાર બૂલવાની ટેવ પાડવાથી આત્માનું અનુસંધાન થઇ જશે. દિવસે દિવસે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય વધારવો. વૈરાગ્ય વધારો તો દિવસમાં પણ જ્યારે ધુરસદ મળે ત્યારે આ પ્રયોગ થઇ શકશે. પ્રયોગ એજ યોગ છે. યોગ એટલે આત્માનું અનુસંધાન. આ પ્રયોગથી સહબવસ્થા ઉત્પન્ન થશે.

પ્રયોગ-૧૦

ચંદુભાઈને આ ઉપોદ્ધાતના લેખકનું “તું કોણ?” નું પુસ્તક* બહુ ગમતું. તેમાં નવમા પ્રકરણમાં સમાધિનો એક પ્રયોગ (પાનાં ૧૪૩-૧૪૪) સમજાવેલ છે. જેને અનુકૂળ આવે તેમણે આ પ્રયોગ કરવા જેવો છે. આ પ્રયોગ ત્રીજા પ્રયોગ જેવો છે, પણ તેમાં વધારે વિગત આપવામાં આવી છે.

પ્રયોગ-૧૧

સવારે ઊઠતાં પોતાને પૂછવું કે, કોણ ઊઠ્યું? તમે જોશો કે મન ઊઠ્યું, પછી શરીર અને ઇન્દ્રિયો કામે લાગે છે. હું તો તેમને જોતો હતો. તે વખતે મનને શાંત કરવું હશે તો થઇ શકશે, કારણ કે હજી સંસારના વિચાર શરૂ થયા હોતા નથી. એક સારા વિચારથી ઘણા ખોટા વિચાર અટકાવી શકાય છે. અને પછી તે એક વિચાર પણ દૂર કરી શકાય છે. મન રોકાયું કે સંસાર મટયો.

પ્રયોગ ૧૨-સર્વાત્મભાવ

આ શરીર અને મનને જાણવાવાળો “હું” દરેક અવસ્થામાં હાજર છું, એ વિચાર કાયમ રાખવો. એ જ કર્તવ્ય છે, એ જ

* પુસ્તક મળવાનું ‘કોણ-સસ્તું’ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય. અમદાવાદ તથા મુંબઈ ૨.

મનન છે, એ જ સાક્ષાત્કાર છે. આવા વિચારમાં આનંદ રહે છે અને સંસારની ગંધ માત્ર રહેતી નથી. મનને રોકવા માટે ‘હું આત્મા છું’ એવો અનુભવ કરતા રહો. કલાકે કલાકે ત્રણ ચાર મિનિટ હું કાણુ ? નો વિચાર કરી લેવો. એ નવા પ્રકારની સંધ્યા છે. છતાં મનના તરંગ ચાલે તો તેને સમુદ્રના મોઢાં તરીકે જોવા, પણ એક અખંડ ભાવમાં ખંડ પડવા ન દેવો. મનને સમજાવવું કે પરમાત્મા સિવાય કંઈ છે જ નહિ એટલે કંઈ બન્યું નથી અને બનવાનું નથી. આખા બ્રહ્માંડમાં તે એકજ છે, અથવા (જ્ઞાન દૃષ્ટિએ) હું એકજ છું, અને તેમ કરતાં દેહભાન આવી ભય તો તે ભૂલીને એમ માનવું કે આત્મા એકજ છે. એ બ્રહ્મજ્ઞાનની સંધ્યા છે. આ પ્રમાણે સહજાવસ્થા ઉત્પન્ન થશે.

ઉપર પ્રમાણે ધ્યાન અને સમાધિના જે અનુભવ આપવામાં આવેલા છે તેનાથી ચિત્તની એકાગ્રતા થાય છે, પણ તેનાથી એક પ્રકારનું એકદેશીપણું કાંઈ સાધકમાં આવી ભય છે, એટલે કે, એ સુખના સંસ્કાર પડ્યા પછી ધ્યાન વગર રહી શકાતું નથી. એ સારી દશા છે, પણ એનાથી આગળ વધવું જોઈએ. ધ્યાન છૂટે અને વ્યુત્થાન દશા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે જગત દેખાય છે અને જગતના વિચાર આવે છે. કેટલીક વાર મન દૈતની વાતોમાં દોડે છે અને ફરી વિક્ષેપનો અનુભવ થાય છે. તેથી ધ્યાનની સાથે જ્ઞાનની જરૂર છે.

સાધનાની શરૂઆત શ્રદ્ધાથી થાય છે, પણ સાધનાનો અંત જ્ઞાનથી થવો જોઈએ. જ્ઞાન એટલે બધા જીવ જગતને બ્રહ્મરૂપે જોવા. છેલ્લો પ્રયોગ એ પ્રકારનો છે. એક બાનો છોકરો તેના પિતા સાથે મુસાફરી કરતો હોય તો તે મુસાફરીમાં જેટલી વિગત તેનો પિતા સમજતો હોય તેટલી વિગત તે છોકરો સમજી શકતો નથી. તેવી જ રીતે ધ્યાનમાં અજ્ઞતા બુદ્ધ બુદ્ધ.

પ્રકારના અનુભવ ઓળખવાની જરૂર છે. કેટલાકને નવા દબ્ય દેખાય છે, કેટલાકને નવા અવાજ સંભળાય છે, કેટલાકને આગળથી શું બનવાનું હોય તેની ખબર પડે છે, કેટલાકને સુખ લાગે છે પણ અંધારા જેવું લાગે છે. કેટલાકને સુખની સાથે શરીર અને મૂળમાં કાંઈક વેદના થાય છે, તેનું કારણ મૂળ અને શરીર તે નવો અનુભવ પચાવી શકતા નથી. કેટલાક બહુ આગળ મધેલાને પણ અંધારા કૂવા જેવું લાગે છે તેથી ગુરુ અને જ્ઞાનની જરૂર પડે છે. આ અનુભવનું તત્ત્વ બરાબર સમજવા માટે અને આગળનો રસ્તો ચોખ્ખો કરવા માટે માર્ગદર્શક અને અનુભવી ગુરુની જરૂર રહે છે. ચંદ્રભાષ્યે પણ મહારાજ દેવીદાનજીને ગુરુ કરેલા હતા. એવટે અહં છંદં છોડીને બધું એક બ્રહ્મરૂપ છે એવા અનુભવ સુધી પહોંચવાનું છે. તે વખતે પણ ધ્યાન છોડી દેવાનું નથી પણ તે બિંદુ અને વિશાળ કરવાનું છે. તે વખતે બુદ્ધિની જરૂર પડે છે.

બુદ્ધિથી ખબર પડે છે કે આત્માનું સ્વરૂપ કેવું ન હોય, અને એટલું કામ બુદ્ધિથી થઈ શકે તો બુદ્ધિનો ઉપયોગ ઘણો છે. ચોગથી કેટલીક વાર ચિત્રો દેખાશે, સરતમાં કચો થોડો જીતશે તેની ખબર પડશે, સામા માણસના મનની વાતો બહુ શકાશે, કોઈના રોગ દૂર કરી શકાશે, લડાઈના બનાવોની ખબર પડશે, પણ એમાંથી એકે આત્માના સ્વરૂપના લક્ષણ નથી. આત્મજ્ઞાન બ્યવહારના લાભ માટે ઉપયોગમાં આવી શકશે નહિ; આવે તો તે ખરું જ્ઞાન નથી. તેથી બોધું શું છે તે સમજવા માટે બુદ્ધિની જરૂર છે. લાગણીથી વ્યક્તિગત અનુભવ મળે છે, પણ પરમ સત્ય એ એકસ્થાનધર્મ નથી, તેથી બુદ્ધિ અને લાગણીથી ઉપર જવું પડશે. ખરું જ્ઞાન એ મોંઘી વસ્તુ છે. તેને માટે બહુ પુરુષાર્થની જરૂર છે. તેનાથી પૂર્ણતા અને વ્યાપકતા પ્રાપ્ત થાય છે.

ધ્યાનના અનુભવથી પોતાના હૃદયમાં પરમાત્મા મળે છે, તે ચિત્તની એકાગ્રતાથી મળે છે; પણ તેથી આગળ વધી ચિત્તની વિશાળતા પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ, તે બ્રહ્મજ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાય છે. વિશાળતામાં વૃત્તિ વગરની ખરી શાંતિ અનુભવમાં આવશે, અને બધે બ્રહ્મદર્શન થશે.

આપણા આર્યોના બધા શાસ્ત્રોમાં સરૂઆતવાળા માટે સૃષ્ટિ-દષ્ટિવાદ માનેલો છે. જેને પહેલાં સૃષ્ટિ દેખાય છે તેને સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનાર ભગવાનની ભક્તિ કરીને તેની સત્તાનો આનંદ લેવાનું જણાવવામાં આવે છે. તેમાં શરણાગતિ એ મુખ્ય સાધન છે. જ્યારે દષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદની વાત ચાલે ત્યારે દરેક જોનારાને જગત કેવું દેખાય છે તેનો વિચાર કરવો પડે છે, અને એ રીતે વિચાર કરતાં જેટલા જોનારા છે તેટલા જગત છે, તેથી જગત મિથ્યા હરે છે. મિથ્યા એટલે જે ખોટું હોય છતાં સાચા જેવું લાગે, તેનાથી વ્યવહાર થાય, અને બીજા ભૂમિકામાં બાધ પામે અથવા બીજા દષ્ટિથી બાધ પામે, અને જે બાધ પામે તે ખોટું. એ દષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદનું રહસ્ય છે. દરેક જોનાર પોતાના કલ્પિત જગતમાં રહે છે, તેથી જગત સાચું નથી. જે સાચું નથી તેને ભૂલવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. ખોટા વિચારથી કલ્પિત સંસાર સાચા જેવો થઈ જાય છે. સાચા વિચાર કલ્પિતની નિવૃત્તિ કરે છે. છીપના અજ્ઞાનથી છીપ રૂપા તરીકે દેખાય છે. છીપના જ્ઞાનથી તે બ્રાંતિ દૂર થાય છે. તેમ બ્રહ્મના અજ્ઞાનથી બ્રહ્મ જગતરૂપે દેખાય છે અને બ્રહ્મના જ્ઞાનથી જગતનો બાધ થાય છે. તેથી ધ્યાન સિવાયની દશામાં પણ આપણા દરેક વિચાર ઉપર અને દરેક ક્રિયા ઉપર ચોકી રાખવી જોઈએ. એ પ્રમાણે ટેવ પાડતાં જણાશે કે જેમ સ્વપ્નદ્રષ્ટા સ્વપ્નપ્રપંચરૂપે થઈ રહેલ છે તેમ ભગ્નતદ્રષ્ટા જ ભગ્નત પ્રપંચરૂપે થઈ રહેલ છે, એવો દેખાય છે;

વાસ્તવમાં કંઈ થયું નથી. એ વેદાંતનો મુખ્ય સિદ્ધાંત ચંદુભાઈના એક પત્રમાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે.

જ્યારે બ્રહ્મની જગ્યાએ ભૂલથી જગત દેખાય ત્યારે વ્યતિરેક ભાવની ઉપાસના જરૂરની છે, એટલે કે હું કોણ ? બેનારો સાચો છે કે નહિ વગેરે બાબતની તપાસ કરી ખોટા બેનારાએ ભેથેલું ખોટું જગત ભૂલવું બેઠ્યો, અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બાર પ્રકારમાંથી કોઈ પણ પ્રકારે ધ્યાન કરવાની ટેવ પાડવી બેઠ્યો. જ્યારે બધે બ્રહ્મ દેખાય ત્યારે ધ્યાન અને જ્ઞાન ભેગાં થઈ જશે, અને ધ્યાન વખતે અને ધ્યાન સિવાયના વખતે પણ એક જ વસ્તુનો અનુભવ થવા લાગશે. બ્રહ્મદષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય એજ સાચું ધ્યાન છે અને એજ સાચું જ્ઞાન છે. આવું જ્ઞાન ચંદુભાઈના પત્રોમાં જણાઈ આવે છે. એક પત્રમાં તે લખે છે કે, “બધા મારામાં છે, બધા મારી અંદર ખેલે છે, સૂર્ય, ચંદ્ર અને બધા તારાગણો અને નક્ષત્રો મને આનંદ આપવા પ્રકાશી રહેલ છે, બધાં નામ અને રૂપ મારા રમકડાં છે.”

ચંદુભાઈ કહે છે કે, ઘણા માણસો આવું જ્ઞાન સાંભળે છે પણ અનુભવ લેતા નથી, તેથી તેમને આનંદ મળતો નથી. જેમ માણસને અન્ન અને પાણી વગર ચાલવું નથી તેમ પોતાના સ્વરૂપના ચિંતન વગર ચાલવું ન બેઠ્યો. આત્માના વિચારમાં શંકા ન રાખવી. જેમ નાની ઉંમરની કેટલીક રમતો છોડી દીધી છે તેમ મોટી ઉંમરની પણ કેટલીક રમતો છોડી આત્માનો આનંદ લેવો. માળા, જપ, યોગ, ભક્તિ વગેરે શરીર અને પ્રપંચને ભૂલવા માટે છે. તેથી કોઈના ખોટા વાદમાં ફસાવું નહિ અને પોતાનું લક્ષ્ય ચૂકવું નહિ. એટલી સંભાળ રહેશે તો જેમ અન્ન બરાબર જમ્યાનો ઓડકાર આવે છે તેમ અનુભવનો ઓડકાર આવશે.

મુંબઈમાં ચંદુભાઈને કોઈ પૂછતા કે, આજની નવાબૂની શું છે? ચંદુભાઈ તેનો એવો જવાબ આપતા કે, જે છે તે જ છે, નથી કંઈ નવું કે નથી કંઈ જૂનું. માટે આત્મામાં મસ્ત રહેવું, આત્મજ્ઞાન સિવાય શાંતિનો ઉપાય નથી.

હાલના કાળમાં કેટલાક વેપારીઓ અને વકીલો કહે છે કે, અમારાથી જોડું બોલ્યા વગર વ્યવહાર થઈ શકતો જ નથી. પણ આ તેમના મનની નજળાઈ બતાવે છે. પોતાના મનને પૂછો. ધન શા માટે જોઈએ છે? તેનો જવાબ એમ આવશે કે કુટુંબ માટે. ફરી મનને પૂછો કે કુટુંબ શા માટે જોઈએ છે? તેનો જવાબ એમ મળશે કે કુટુંબના સુખ માટે. ફરી મનને પૂછો કે કુટુંબનું સુખ શા માટે જોઈએ છે? તેનો જવાબ એવો મળશે કે “બીજા સુખની ખબર નથી તેથી.” આવી મુશ્કેલી માણસના જીવનમાં ન આવે તેટલા માટે આપણાં શાસ્ત્રોમાં કહેલ છે કે જીવનની શરૂઆતથી જ સાચી કેળવણી આપવી જોઈએ. મહાત્મા ગાંધીજી બારિસ્ટર થઈને આવ્યા અને મુંબઈમાં વકીલાત શરૂ કરી અને તે જ વખતે જોડું ન બોલવાની પ્રતિજ્ઞા પણ લીધી. તેને પરિણામે તે વકીલ ન થયા પણ મહાત્મા થયા. એક વેપારીને એવી ઇચ્છા થઈ કે મારે જોડું બોલીને વેપાર કરવો નહિ અને ગ્રાહકને ભગવાનરૂપે માની તેમને હેતરવા નહિ. તેનાથી તેનો વેપાર ઠીક ચાલવા લાગ્યો. જેઓ અનીતિથી ધંધો કરે છે તેઓ થોડો વખત ફાવી ભય છે પણ તેમનામાં હમેશને માટે જોડા સંસ્કાર પેસી ભય છે અને ચિત્તમાં શાંતિ મળતી નથી. એવી દશા પશ્ચિમના દેશોના વેપારીઓની થવા લાગી છે. બીજા જોડું કામ કરે તેથી આપણે પણ કરવું એ સાચો ધર્મ નથી. ઊલટું, આપણે મુશ્કેલીમાં પણ સાચું વર્તન રાખી બીજાને દષ્ટાંતરૂપ થવું જોઈએ. તેથી કોઈ પણ રીતે નજળા વિચાર ઉત્પન્ન થવા દેવા

નહિ. ચંદુભાઈ એક પત્રમાં લખે છે કે, જગતમાં વિદ્વન નાંખવું એ જગતના ઉદ્ધારનો માર્ગ છે. પ્રમાણિક અને સત્યનિષ્ઠાવાળો એક માણસ જગતમાં પોતાના જીવનથી ઘણું પરિવર્તન કરી શકે છે.

કામ કરવું એ કર્મ છે તેમ કામ ન કરવું એ પણ કર્મ છે, તો શું કરવું? બધા ઉપર પ્રેમ રાખવો. પ્રેમથી હિંસક પ્રાણી પણ મિત્ર બની બચે છે તો મનુષ્યનું તો કહેવું જ શું? એમ સમજવું કે જીવન એ એક કળા છે. તેમાં હારજીત થયા કરે છે. સાચી કળા માણસનો આત્મા બગડત કરી આપે છે અને સાચો ભોક્તા કળામાં પોતાના આત્માને જીએ છે. સાધારણ માણસ ભોક્તા મટીને ભોજ્ય થઇ બચે છે અને વિષયો તેના ભોક્તા થાય છે. ચંદુભાઈ કહે છે કે, “હું જ્યારે સ્ત્રીઓને ભેટ છું ત્યારે માતાને પ્રેમ ઉભરાઇ બચે છે.”

આપણા વ્યવહારમાં સંભોગો અનુકૂળ ન હોય અને ધન વૈભવ પૂરો ન હોય તો આત્મજ્ઞાનમાં વધી શકાવું નથી એ વાત ખોટી છે. ખરી રીતે આત્માનો અપરોક્ષ અનુભવ તો મુશ્કેલી-ઓમાં જ થાય છે.

ચંદુભાઈને સ્વામી રામતીર્થનાં પુસ્તકો બહુ ગમતાં હતાં. સ્વામી રામતીર્થ ગરીબ અવસ્થામાં હતા, કુટુંબવાળા હતા, જતાં હિંમતથી થોડા વર્ષમાં આત્મસાક્ષાત્કારની ટોચે પહોંચી ગયા હતા. તેમનાં લખાણ સંસારના માણસોને બહુ ઉપયોગી છે. તે લખાણ મનના રોગને દૂર કરે છે, પણ તે વારંવાર વંચાવાં ભેધએ. વાંચન સાથે પ્રેક્ષિત પણ કરવી ભેધએ.

કસોટીના પ્રસંગો તો જિંદગીમાં આવ્યા કરવાના. નવજીવનમાં મં ગાંધીજીએ એવા ઘણા કટોકટીના પ્રસંગો વર્ણવ્યા છે અને તેથી જ તેમની શ્રદ્ધા પ્રભુ પ્રત્યે વધી ગઇ છે. માટે અનુભવીઓના પુસ્તક સિવાય બીજાં પુસ્તકો ન વાંચવાં અને

ધણા માણસો પાસે દોડવું નહિ. દોડાદોડીથી ખરું જ્ઞાન મળતું નથી અને નકામી શંકા થયા કરશે. દરેક કાર્યમાં કેટલો અહંકાર છે તે તપાસો. તે માયા છે. તે દૂર કરવા માટે અભ્યાસ અને વૈરાગ્યની જરૂર છે. જેનામાં વૈરાગ્ય નથી તે સંન્યાસ લે તો પણ વિક્ષેપ રહિત થતો નથી. તેથી એવા સંન્યાસ કરતાં નિષ્કામ કર્મ કરવા એ ઊત્તાનો આદેશ છે. કામ્ય કર્મનો ત્યાગ એ જ ખરો સંન્યાસ છે. માટે અહંકારને જાગૃત ન રાખવો.

એક પત્રમાં ચંદુભાઈ સ્ત્રીઓ માટે ખરો ધર્મ સમજાવે છે. સ્ત્રીઓમાં ધૈર્ય બેઠાં, તેઓએ ચાતુર્ય, પવિત્રતા (અંદરની અને બહારની) પતિપરાયણતા, સહનશીલતા અને હૃદયની નિર્મળતા પણ કેળવવાં બેઠાં. તેઓએ પુરુષોને સારા કામમાં ઉત્સાહ આપવો બેઠાં.

સાથે સાથે બ્રહ્મચર્યની પણ બહુ જરૂર છે. જેમનું કુટુંબ વધી જાય છે તેમને તેના પોપણુ માટે કમાવા માટે કેટલીકવાર ઘણી અનીતિ કરવી પડે છે. તેથી બ્રહ્મચર્યથી બાંહેધ મળે છે, શરીર અને મન સારાં રહે છે, કુટુંબ નાનું ચલાવી અનીતિ કરવી પડતી નથી અને થોડા ખર્ચમાં નિભાવ થઈ શકે છે. પશ્ચિમના દેશોની માફક વધારે સંખ્યામાં જંગલી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવા કરતાં થોડા સંત ઉત્પન્ન થાય તો ઘણા માણસોનું જીવન સારું કરી શકે છે. જ્યાં માણસના શરીરમાં પણ જેવા જીવ ઘણા ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં લડાઈ પણ વારંવાર આવે છે. તેથી નીતિના શિક્ષણની બહુ જરૂર જણાય છે. અને તેનું શિક્ષણ જેઓ નીતિ પાળતા હોય તે જ આપી શકે છે. જ્યાં નીતિ નથી તે દેશમાં સ્વરાજ હોય તો પણ તેની કિંમત કાંઈ નથી. ત્યાં પ્રજા પણ જેવી ચલાવી. આપણા દેશમાં વિવાહની શરૂઆતથી જ સારા સંસ્કાર તરફ બહુ ધ્યાન આપવાનું કહેલું છે કે જેથી ભવિષ્યનાં બાળકો જન્મથી જ

નીતિવાળા જન્મે. એવી પ્રજાને આત્મજ્ઞાન સહેલાઈથી લાગે છે. આર્યોના સંસ્કાર ધીરે ધીરે માણસને પ્રજા બનાવે છે.* એ સંસ્કાર માણસને દેહના અભિમાનમાંથી છોડાવે છે. ચંદુભાઈ કહે છે કે, “દેહના ધર્મ પ્રમાણે દેહ ચાલ્યા કરે, પણ તેના સુખદુઃખ આપણા ન માનીએ તો આત્માનો આનંદ લૂંટી શકાય. ખરો આનંદ આત્મસ્થ થવામાં છે. તેથી જેટલું વાંચ્યું કે સાંભળ્યું તે કરતાં વધારે મનન કરવું અને તે કરતાં વધારે નિદિધ્યાસન કરવું. બાપણો અને ઉપદેશો ઘણા થયા. હવે તો જે વર્તે તેની ખૂબી છે. જે પ્રેક્ટિસ ન કરી શકે તેને માટે વાંચન છે.”

શક્તિઆત્મા જે જે ધ્યાનના પ્રયોગ લખ્યા છે તે પ્રમાણે ધ્યાન કરી શકાય, અને ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ધ્યાન સિવાયની દશામાં ભવહાર શુદ્ધ રાખી શકાય તો અંદર બહાર બધે એક બ્રહ્મતત્ત્વનો ચાલુ અનુભવ થયા કરશે. એવા પ્રયોગ ચંદુભાઈએ પોતાના જીવનમાં કરેલા છે. આવા અનુભવી સાધકના અનુભવ ખીજાને માર્ગદર્શક થાય છે. ચંદુભાઈના અનુભવ શંકા વગરના હતા. એક પત્રમાં તે એક જિજ્ઞાસુને લખે છે કે—

“My experience, my realisation about the Self is so very firm that none, even the miseries, can create any doubt in me. When we take our body, mind or understanding as the Self then miseries and every other undesirable thing assail us. Therefore, feel the Supreme idea; there lies the beauty.”

* આ વિષય વધારે વિગતથી સમજવાની જેની ઇચ્છા હોય તેમણે આ લેખકનું “આર્યોના સંસ્કાર”નું પુસ્તક વાંચવું. મળવાનું ટેકાણું:—સંસ્કૃત સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, બદ્ર પાસે, અમદાવાદ અને કાલખાતેવી રોડ, મુંબઈ.

લાલના કાળમાં દક્ષિણમાં રમણ મહર્ષિ નામના એક પ્રખ્યાત સંત છે. તે પણ કહે છે કે, “હું કોણ? તેની બરોબર શોધ કરો. તેમ કરતાં કરતાં આત્માની ઓળખાણ થવા લાગશે.” સ્વપ્નામાં હુંનો અર્થ મન થાય છે, જાગ્રતમાં હુંનો અર્થ શરીર અને મન થાય છે; નિદ્રામાં એ બધું જતું રહે છે, તેથી તે “હું” નથી. કોઈ દરદ થાય ત્યારે પણ અનાત્મભાવ દૂર કરતાં શીખવું. માથું દુઃખે તો પોતાને કહેવું કે જેને માથું નથી તેને માથું શી રીતે દુઃખશે, પગ દુઃખે તો પોતાને કહેવું મારે પગ નથી. તાવ આવે તો પોતાને પૂછવું કે, તે હુંને આવ્યો હતો કે હુંએ તાવને પકડ્યો હતો? ખરી રીતે જ્યારે રોગ સાથે મન બહુ બેડાય છે ત્યારે શરીર ઉપર બહુ અસર થાય છે. તે વખતે ઊલટા વિચાર કરવા, એટલે કે “હું તો આરોગ્ય સ્વરૂપ છું. મને શરીર નથી તો રોગ ક્યાંથી હોય?” વગેરે. શરીર છે ત્યાંસુધી કાંઈક ગડબડ ઉત્પન્ન થયા કરવાની. પણ આ પ્રમાણે ધ્યાનની વારંવાર ટેવ પાડવાથી રોગની અસર ઘણી ઓછી થઈ જશે. ખરો મહાત્મા આત્મા છે. જગત પણ આત્મા છે. ભેદના વિચાર અહંકારને અને જગતને ઉત્પન્ન કરે છે.

ચંદુભાઈ આત્મસાક્ષાત્કારની સારી દશાએ પહોંચી શક્યા તેનું કારણ તેમને મહાત્મા દેવીદાનજીના સત્સંગનેા અને અનુભવનેા સારો લાભ મળ્યો હતો. દરેક જીવને તદ્દન નવા અનુભવની દશામાં વધવાનું છે, તેથી એવા સારા મહાત્મા મળે તો આગળ વધવામાં ઘણી હિંમત રહે છે. જેનામાં દૃઢ જિજ્ઞાસા હોય તેમને એવા મહાત્મા જરૂર મળી રહે છે. દૃઢ જિજ્ઞાસા રેડિયોના વેધવ દેવગ્રંથ જેવું કામ કરે છે. તેની અસરથી શિષ્યને ગુરુ પાસે જવાનું થાય છે, અથવા યોગ્ય ગુરુ તેને શોધતા આવે છે.

કેટલાકને પરણ્યા પછી આત્મસાક્ષાત્કારના સાધન માટે મુશ્કેલી જણાય છે. તેવા સંબોગમાં મહારાજ દેવીદાનજીની સીની

માફક જેમ કોઇની સ્ત્રી મરી જાય અને તે પહેલાં સત્સંગ અને સાધન સાફ કરી રાખેલ હોય તો તે મહારાજની માફક તરત રસ્તો ખુલ્લો થાય છે. કેટલાકને ચંદુભાઈની માફક અથવા કળી-રની માફક અતુક્રૂળ સ્ત્રી હોય તો સંસારમાં જ સાધનની અતુક્રૂળતા મળી રહે છે. કેટલાકને તુકારામની માફક કડવા સ્વભાવવાળી સ્ત્રી મળી હોય અને આત્મજ્ઞાન માટે સાધન કરવું હોય તો તુકારામની માફક સહનશક્તિ કેળવવી જોઈએ. સાધક ગભરાય નહિ તે માટે ભગવાને બધા પ્રકારના ભક્તોના નમુના રાખેલા છે. મુશ્કેલીઓ આવે ત્યારે એમ માનવું કે મારામાં સહનશક્તિ ઓછી છે તેથી મારી કસોટી માટે ભગવાને તેવા સંજોગો આપેલ છે. છતાં હિંમત રહે તો તે સંજોગોમાં પણ ફેરફાર થવા લાગે છે. જે વિષયોમાં ક્રોધિક ઇન્દ્રિય રહી ગઈ હશે, અથવા વિષયોમાં દ્વેષ રહી ગયો હશે તો વિષયો સામા આવશે અને કસોટીમાંથી પાર થવું પડશે. જ્યારે પરીક્ષામાં એસનારને પાસમાર્ક મળે છે ત્યારે તેનો અભ્યાસ પૂરો થાય છે. માટે બીજા શું કરે છે તે જોવામાં વખત ગુમાવેલો નહિ. પરીક્ષામાં જોડેલો વિદ્યાર્થી બીજા શું લખે છે તે જોવા રહે તો તેનો ઉપયોગી વખત નકામો જાય છે, માટે દરેકે પોતાનો જવાબ વખતસર તૈયાર કરવાનો છે, એટલે કે દરેકે પોતાના સ્વપ્નમાંથી જાગવાનું છે. તેમાં ગુરુ મદદરૂપ થઈ શકે, પણ મુખ્ય કામ પોતેજ કરવાનું છે.

ગોપીઓ ગોપીગીતમાં કહે છે કે કુટિર્યુગાયતે ત્વામપશ્યતામ એટલે તમને ન દેખતાં એક ક્ષણ એક યુગ જેવી લાગે છે. દોર-ડીમાં બૂલથી સર્પ દેખાય ત્યારે ત્યાં સર્પ કેટલાક વખત સુધી પડ્યો હશે એવી ભ્રાંતિ થાય છે. બ્રહ્મામાં જગતની ભ્રાંતિ જેમ થાય છે તેમ જગત અમુક વર્ષો પહેલાંનું છે એવી ભ્રાંતિ પણ થાય છે. ખરી રીતે દાંષ્ટ વખતે સષ્ટિ દેખાય છે. આગળપાછળ

નથી. બ્રહ્મમાં જે પ્રાક્ સિદ્ધત્વ ધર્મ છે તે સૃષ્ટિને ભેટી વખતે સૃષ્ટિમાં આરોપાય છે તેથી શ્વેતકેતુવારનું બ્રહ્મવિસ્મરણ એ કલ્પ કાળનું ચિત્ત કહેવાય છે. બે બ્રહ્મનું સ્મરણ રહે તો કલ્પ અથવા કાળનો અભાવ થઈ જાય છે. અનાત્માકારવૃત્તિ એ જ વ્યુત્થાન દશા છે. એ દશા લાંબી વખત રહેશે તો કન્યાના વિવાહમાં વર ખોવાઈ જશે. ભગવાન સિવાય બીજું જે કાંઈ શુદ્ધિમાં આવશે તે અધ્ધારોપ થશે. જ્ઞાની પ્રપંચમાં બ્રહ્મજ્ઞાનથી સુખી છે, અજ્ઞાનીને બ્રહ્મ પ્રપંચ રૂપે ભાસે છે. આભાસને વસ્તુરૂપે ભેવાથી અર્થકારી થાય છે. પ્રપંચ છે એમ માનવું એ ભ્રમ છે. અજ્ઞાનકાળે પણ સંસાર નથી તો જ્ઞાનકાળે તે ક્યાંથી રહે? સર્પના અભાવનું જ્ઞાન થતાં અવિકલ્પ રજ્જુ રહે છે. ભગવાનરૂપે સર્વગ્રહણ થયું એટલે અન્યથારૂપે ગ્રહણ થશે નહિ. જ્ઞાની-ભક્તને દેહમાં અહંભાવ નથી, અન્યમાં ઇદં ભાવ નથી. ભગવાન સિવાય બીજી વસ્તુમાં સત્તા માનવાથી ભગવદ્ભાવ દુર્બલ થઈ પડે છે, અને અજ્ઞાનજનક પ્રવૃત્તિ તત્ત્વસ્મૃતિને ભુલાવી દે છે, તેથી વ્યવહાર કાળે પણ ભાવ સંશુદ્ધિ રાખવી. જે માણસ પાસે ધન હોય, સત્તા હોય પણ સાથે અજ્ઞાન હોય તો તે દરિદ્રી જ છે. આ દૃષ્ટિએ હાલના સુધારાનો વિચાર કરવો.

જેવી રીતે અંધકાર સ્વ. નિવર્તક પ્રકાશને સહન કરી શકતું નથી તેમ બ્રાહ્મિ સ્વ. નિવર્તક વિચારને સહન કરી શકતી નથી. કલ્પિત માયાથી બે વસ્તુ થતી નથી, તેથી એક અદ્વૈત તત્ત્વનો પરિચય લેવો અને દેવો એ જ પુરુષાર્થ છે.

ઉત્થાન કાર્યાલય, ગોચાગેટ,
મહારાષ્ટ્ર રોડ, વડોદરા.
જન્માષ્ટી તા. ૧૧-૮-૧૯૪૪

સ્વામી માધવતીર્થ

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રકાશકનું નિવેદન	૩
સંપાદકના બે બોલ (સ્મરણાંજલિ)	૪
જ્યોત્સનાત.....સ્વામી શ્રી માધવતીર્થજી	૧૬
આત્મસાક્ષાત્કાર...સદગત શ્રી ચંદુલાલ	૧
સૌ કુમુદુઓને સૂચના... , , ...	૬
અનુભવ... , , ...	૧૦

પત્રો

શ્રી ગોદાવરી બહેન	૧૩
શ્રી જયકૃષ્ણ બાર્ડશંકર પાઠક	૩૫
શ્રી ચંદુલાલ ન. વકીલ	૩૬
શ્રી મંછાબહેન માધવરામ પાઠક	૪૪
અ. સૌ. વિદ્યાગૌરી જી. મહેતા... ..	૫૫
શ્રી ગણુતરામ ર. પાઠક	૭૬
શ્રી મણિબહેન જી. કાપડિયા	૮૫
શ્રી જનાર્દન રામકૃષ્ણ ઇંગ્રેજ	૧૨૦
શ્રી નારાયણ મ. બટ્ટ	૧૩૩
બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજી	૧૫૭
અ. સૌ. વારાગૌરી અ. બટ્ટ	૧૬૦
શ્રી દલપતરામ અં. જાની	૧૬૫
અ. સૌ. પ્રેમીબહેન બી. સાહ	૨૧૪
શ્રી નંદલાલ ત્રિ. સોઢા	૨૨૭
સ્વામી શ્રી ચોગાનંદજી... ..	૨૩૫
શ્રી રમણીકલાલ મ. જોશી	૨૬૨
શ્રી રામપ્રસાદ ત્રિ. લાખિયા	૨૬૩
શ્રી જેમાઈ મા. સેઠર... ..	૨૭૨
શ્રીગંગાલાલ ગો. કાશીપારેખ	૨૭૩

શ્રી મનહરલાલ મ. ભટ્ટ	...	...	...	...	૨૮૨
શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ઠાકોર	...	...	...	...	૨૮૪
શ્રી કૃષ્ણરાંકર મૂ. શુક્લ	...	...	...	...	૨૮૬
શ્રી પાર્વતીરાંકર ન. ભટ્ટ	...	...	...	...	૨૯૫
શ્રી વૈકુંઠલાલ શ્રી. ઠાકોર	...	...	...	...	૨૯૬

સંસ્મરણો વગેરે

પંડિતશ્રી લાલનજીનો પત્ર	...	...	...	...	૩૧૮
તેલ ચિત્રોદ્ધાહન સમારંભ	...	...	...	...	૩૨૩
બાબુજી શ્રીગુરુપ્રસાદજી	...	...	...	...	૩૩૧
સ્વામીશ્રી યોગાનંદજી ...	...	...	...	...	૩૩૩
શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ઠાકોર	...	...	...	...	૩૩૫
શ્રી તનમુખલાલ છ. પારેખ	...	...	...	...	૩૩૯
શ્રી રામપ્રસાદ ત્રિ. લાખિયા	...	...	...	...	૩૪૨
શ્રી કૃષ્ણરાંકર મૂ. શુક્લ	...	...	...	...	૩૪૫
શ્રી ચિમનલાલ ત્રિ. ઠાકોર	...	...	...	...	૩૫૨
શ્રી મોહનલાલ મો. દેસાઈ	...	...	...	...	૩૫૪
શ્રી નારાંકર મ. ભટ્ટ ...	...	...	...	...	૩૬૧
પ્રશ્નોત્તર ...	...	...	...	...	૩૭૧

પુરવણી

મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજીનું જીવન ચરિત્ર ...	...	...	...	૩૮૪
મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજીનો ઉપદેશ-બાબુજી શ્રીગુરુપ્રસાદજી ...	...	...	...	૩૯૨

મહત્વની અશુદ્ધિઓ

પાનું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૨	૧૪	ખાતરીને લીધે	ખામાને લીધે
૧૯	૨૦	અહ	અહીં
૩૧	૧૬	દશ વાર	દશ ખાર
૩૩	૧	છે	છીએ
૪૪	૧૫	ન જાણતા હો	ન જાણતા હોત
૫૧	૬	કોઈએ	હોઈએ
૫૬	૧૬	રહ્યાં છે	રહ્યાં છીએ
૫૭	૭	બંધન મોક્ષ	બંધ મોક્ષ
૫૮	૧૦	દૃષ્ટાંત સાથે	દૃષ્ટાંત સાથે
૭૫	૨૨	હંમેશાં ઝધડા	હંમેશાં ઝધડતા
૮૫	૯	ઉત્પત્ત થવો જોઈએ	ઉત્પત્ત થવો ન જોઈએ
૮૬	૧૭-૧૮	જહોજલાલી પરવા	જહોજલાલીની પરવા
૧૦૦	૧૦	વિચારીએ,	વિચારીએ કે એ
૧૦૨	૪	તેને છોડી	તમને છોડી
૧૦૬	૪	પ્રાણો જાણીએ,	પ્રાણને જાણીએ,
૧૧૨	૮	થોડું થોડું વાંચો	થોડું થોડું વાંચો
૧૧૩	૮	શરીર, મન, વગેરે	શરીર, મન, વગેરેના
૧૧૪	૮	અંતર સમજવાનું	અંતરમાં સમજવાનું
„	૧૩	ઈંદ્રિયો જોમજ	ઈંદ્રિયો તેમજ
૧૧૫	૩	સાક્ષ	સાક્ષી
૧૧૮	૨૧	તેવો	તેવું
૧૩૦	૧૬	મને કમને	મને કમને
૧૫૫	૮	મોક્ષરો.	મોક્ષરો.
૧૬૧	૧૬	atate	static
૧૭૧	૫	તેવું ચિંતનમાં	તેવું આત્મચિંતનમાં
૧૮૪	૨૭	these object	these objects

પાત્રું	લીટી	અશુભ	શુભ
૧૮૧	૧૧-૧૭	આપ સામે	આપ સામે
૧૬૪	૪	હૃદય મૃદુતા	હૃદયની મૃદુતા
૧૬૮	૫	દુનિયા વ્યવહાર	દુનિયાનો વ્યવહાર
૨૦૪	૧૩	સ્વસ્વરૂપ	સ્વરૂપ
„	૨૪	મન એ મન રહેતાં	મન એ મન ન રહેતાં
૨૦૫	૧૭	તેને તો કોઈ અટકાવવા- નું નથી.	તેને તો કોઈએ અટકાવ- વાનું નથી.
„	૨૨	દિવસ પાડયા સિવાય	દિવસ પાડયા સિવાય
૨૧૩	૧૫	કાચવાયા	કચવાયા
૨૧૭	૧૫	ત્યાર પછી તો	ત્યાર પછીનો તો આ
૨૨૫	૧૦	નહોતા ભણતા હતા	નહોતા ભણતા
૨૨૭	૧૮	અહમ્ને ઉઠાવવા	અહમ્ને ઉઠાવવા
„	૧૬-૨૦	„ „	„ „
૨૩૧	૨૧	કરવું જ કરીએ,	કરવું જ ભેઈએ,
૨૩૮	૧૭	અભેદને ઉઠાવી	અભેદને ઉઠાવી
૨૪૫	૩	બૂઠવાની ગલી	બુઠાવાની ગલી
૨૪૬	૧૭	યજ્ઞ યજ્ઞ હોય,	યજ્ઞ યજ્ઞ હોય ત્યારે
૨૪૨	૧૧	બિખારી જ બનું જ ને ?	બિખારી જ બનું ને ?
૨૫૩	૧૩	હૃદયમાંથી ઊઠ્યા જ	હૃદયમાંથી ઊઠ્યા જ
૨૫૪	૬	ધાન્યના બીજનો જે પ્રમાણે	ધાન્યના બીજનો બંડાર જે પ્રમાણે
૨૭૫	૧૫	મનભવાન	લનભવાન
૨૭૭	૬	અપર પંચરિકા	અપર પંચરિકા
„	૧૧	નિમેષાત્	નિમેષાત્
૩૦૦	૬	આનંદની માયા	આનંદની માત્રા
૩૨૭	૧૬	કોઈ પણ કાળમાં	કોઈ પણ કાળમાં
૩૨૬	૧૮	સેંકડે	સેંકડે
૩૪૮	૨૭	પ્રેમની સામે	કે જે પ્રેમની સામે
૩૮૮	૫	પ્રેક્ષિત	પ્રેક્ષિત
૩૮૮	૧૩	વૈસ	વૈસા

પાત્રું	લીટી	અશુદ્ધ રૂમરજીનલિ	શુદ્ધ
૭	૭	ત્રિનલ ઉપોદ્ધાત	ત્રિકમલ
૨૧	૧૮	ચત્ર	ચત્ર

* આત્મસાક્ષાત્કાર

સત્ એટલે શું. કાલત્રયેડપિ તિષ્ઠતીતિ સત્-ત્રણે કાળમાં એક સરખું રહી શકે તે સત્-ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં એક સરખું રહી શકે તે સત્.

ત્યારે સત્ કયું એની આપણે જરા તપાસ કરીએ. બે બાજુ રીતે બેઠશું તપાસીશું તો આપણે કોઈપણ દ્રશ્ય (Visible) પદાર્થ ઉપર આવવું પડશે. આપણું શરીર એ દ્રશ્ય પદાર્થ છે,

* શહેર મુકામે તા. ૧૩-૨-૪૪ ના રોજ શહેરના તથા બાંના હિંદુ કેળવણી મંડળની કિમતી સેવાનું સ્મરણ કાચમ રાખવા એ મંડલે સદ્ગત સો શંદુભાઈનું તેલચિત્ર એ મંડળના મકાનમાં પૂજ્ય પંડિતશ્રી કૃતેશ્વરંદ્ર કપૂરશંદ્ર લાલનના હસ્તે પ્રુક્ત મુકાબ્યું એ શુભ પ્રસંગે પંડિતશ્રીએ આ લખુ લેખના ખૂબ વખાણ કર્યા હતાં. એ બાણજીમાંથી નીચે મુજબ ઉતારો આપું છું—

શંકરાચાર્યનું સૂત્ર હતું “બ્રહ્મ સત્યમ્ જગત્ મિથ્યા.” લાલન કહે છે, “બ્રહ્મ સત્યમ્ જગત્ સત્યમ્.” બંને સત્ય છે. જગત્ મિથ્યા નથી પણ સત્ય છે એમ સમજીને કામ કરો. આત્માને ઓળખો. આત્માની મહાન શક્તિઓને ઓળખો. આત્માને નિરકાર નિર્જન કે નિર્લેપ ઓળખવો સહેલો છે પણ

અને તે વિષે ખીજા પદાર્થ કરતાં આપણે વિશેષ બાણીએ છીએ. આથી ત્યાંથી આપણી શોધ શરૂ કરીએ. આમ કરતાં આપણને પ્રથમ પ્રશ્ન એ ખડો થાય છે કે “શરીર સત્ છે?” આપણે ઉપર સત્તની વ્યાખ્યા અને વર્ણન આપ્યાં તેથી તે સત્ નથી એમ કહેવું પડે, કારણ કે તે ત્રણે કાળમાં એક સરખું નથી. શરીરનું પહેલાં અસ્તિત્વ ન હતું, હાલ તે છે અને હવે તે રહેવાનું નથી. શરીરની ઉત્પત્તિ થઈ ત્યારથી તપાસીએ તો પણ લાગશે કે શરીર પહેલાં નાનું હતું, હાલ આવું છે અને હવે પછી બદલાશે. આથી શરીર સત્ નથી. શરીર સત્ નથી એટલે ઇંદ્રિયો પણ સત્ નથી.

શરીર સાથે મનનો સંબંધ છે. આથી ખીજો પ્રશ્ન એમ ઉદ્ભવે છે કે શરીર સત્ નથી તો મન સત્ છે? પણ મન પણ ત્રણે કાળમાં એકસરખું રહેતું નથી. તે વખતોવખત બદલાતું બળ્ય છે, અને બદલાયા કરશે. એ જ પ્રમાણે બુદ્ધિ પણ સત્ નથી કારણ કે એ પણ એક સરખી રહેતી નથી, વખતો વખત બદલાયા કરે છે. સારી રીતે સમજી શકાય તે માટે ઉપર જણાવેલા ત્રણ-શરીર, મન અને બુદ્ધિ મુખ્ય પ્રતીત થતા લીધા છે અને તેથી એટલું તો સિદ્ધ થયું છે કે સત્ શરીર, મન અને બુદ્ધિથી પર

તેને નિર્વિકલ્પ તરીકે ઓળખવો અધરા છે. જ્યારે નિર્વિકલ્પ તરીકે ઓળખાશે ત્યારે જ આત્માની વાકાત જણાશે. મન શાંત હોય તો જ નિર્વિકલ્પ-પણું આવે છે અને નિર્વિકલ્પપણું આવશે તો જ આત્માનો પ્રકાશ મળશે. એ શી રીતે આવે છે તે સમજવું હોય તો ચંદ્રકાંતનું “આત્મસાક્ષાત્કાર”નું નવ પાનાનું ચોપાનીયું વાંચો. માત્ર નવ પાનામાં જ એમણે વેદો, ઉપનિષદો, ગીતા કે જગતના સર્વ ધર્મ પુસ્તકોમાં દર્શાવેલા સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવાની રીત આપી દીધી છે. સર્વ શાસ્ત્રોનો સાર એમાં આવી બળ્ય છે. જગતની સર્વ ભાષાઓમાં એનો અનુવાદ થવો જોઈએ.”

“કલ્યાણ કલ્પવૃક્ષ”ના એગસ્ટ ૧૯૩૪ ના અંકમાં “આત્મસાક્ષાત્કાર”નો લેખ Realisation of the Self નામે છપાયો હતો.

બુદ્ધિ છે. શરીર, મન અને બુદ્ધિ તેને પહોંચી શકતાં નથી. આ બધા ઉપરથી આપણે હવે સતનાં બધાં જાણીએ. સત શરીરથી પર છે. શરીર આકારવાળું છે. આથી સત નિરાકાર. મન, ઇન્દ્રિય અને બુદ્ધિથી પર એટલે મન, ઇન્દ્રિય અને બુદ્ધિથી બધી શકાય નહીં તેવું એટલે નિરંજન. શરીર મન વગેરેને વિકાર થાય છે, પણ સત એથી પર એટલે તે નિર્વિકાર. સંકલ્પ વિકલ્પ વિ. મનના-બુદ્ધિના છે પણ સત એથી પર એટલે નિર્વિકલ્પ. સત પોતે એટલે સત ત્રણે કાળમાં એક સરખું રહે છે. મન, બુદ્ધિ એક કાળમાં રહે છે અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી સત જ્ઞાન સ્વરૂપ અગર ચિત્. શરીર, મન અને બુદ્ધિને સુખ, દુઃખ થાય છે. સત એ બધાથી એટલે સુખદુઃખથી પર એટલે આનંદ. શરીરને ભય, મનને ભય. સત બંનેથી પર એટલે ભય રહિત નિર્ભય. શરીર મન વિ. ને જન્મમરણ થાય છે, એ બંનેથી એ પર છે-બંને જન્મ મરણ રહિત અજ-અમર. આ બધા ઉપરથી એમ ક્ષિત થયું કે સત નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર સત-ચિત્-આનંદ, નિર્ભય, અજ, અમર વિ છે.

અત્યાર સુધી સતની શોધ શરીર, મન વિ. થી કરી એથી સહજ એ પ્રશ્ન થાય કે જ્યારે શરીરથી શોધ કરી ત્યારે હું કાણુ? હું તે આ શરીર, મન, કે બુદ્ધિ? આપણે ભગ્વત અવસ્થાનો અનુભવ તપાસીશું તો સમજશે કે ભગ્વત અવસ્થામાં જે વ્યવહાર થાય છે તે મોટે ભાગે શરીરને હું માનીને થાય છે. જેમ આપણે કાંઈને પૂછીએ કે “ભાઈ તમે આવ્યા?” તો તે કહેશે કે “હા, હું આવ્યો.” એ વાક્યમાં હુંનો અર્થ શું થયો? ‘હું’ એટલે શરીર એ નક્કી થયું. આ મારો ભાઈ, મારી સ્ત્રી, મારો પતિ, મારો દિકરો છે એટલે શરીરનાં ભાઈ સ્ત્રી, પતિ, દિકરો વગેરે. એટલે ભગ્વત અવસ્થાના દરરોજના અનુભવથી સમજાય

છે કે હું શરીર છું. હવે આપણે બીજો અનુભવ લઈએ. સ્વપ્ના-વસ્થામાં શરીર પડ્યું છે, આંખ બંધ છે, પણ સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે કહીએ છીએ કે આજે સ્વપ્નામાં “મેં” એક બગીચો દીઠો.” “મેં” મારા મિત્રને દીઠો” વિ. એમાં ‘હું’નો અર્થ શું થયો? ત્યાં ‘હું’નો અર્થ શરીર ન થયો પણ મન હું છું એમ થયું. એથી શરીર હું નથી પણ મન હું છું એમ થયું. આથી શરીર હું નથી પણ મન હું છું એમ સ્વપ્નાવસ્થાનો અનુભવ કહે છે. હવે જરા આગળ જઈએ. આપણને ગાઢ નિદ્રા આવે છે, અર્થાત્ આપણી સુષુપ્તિઅવસ્થા થાય છે ત્યારે તે અવસ્થામાં નથી શરીરનું ભાન. નથી મનનું ભાન, નથી બુદ્ધિનું ભાન છતાં આપણે મરી ગયા નથી. (જો શરીર અને મન આપણે હોઈએ તો જે વખતે શરીર અને મનનું ભાન ન હોય ત્યારે આપણે મરી જવા ભેઈએ) પણ આપણે નિદ્રામાંથી બગીચે છીએ કે તરત જ આપણે એવું કહીએ છીએ કે ‘આજે હું એવો સુખેથી ઊંઘ્યો કે મને કાંઈ ખબર પડી નહિ.’ હવે આપણે એ વાક્યને તપાસીએ. હું સુખેથી ઊંઘ્યો. એનો અર્થ એ થયો કે, શરીર અને મન સુખથી સૂતેલાં હતાં અને મને કાંઈ ખબર પડી નહિ. એટલે મન અને બુદ્ધિને કાંઈ ખબર પડી નહિ. કોઈ માણસ કોઈ જંગલમાં અગર કોઈ સ્થળમાં એકલો હોય તો તેને પૂછવામાં આવે કે આ જંગલમાં કે સ્થળમાં કોઈ માણસ છે કે? તો તે જવાબ આપશે કે ના, ભાઈ, અહીં તો કોઈ નથી. એની જો આપણે ઉલટ તપાસ કરીએ કે “જ્યારે તમે કહો છો કે અહીં કોઈ નથી, તો તમે કેમ બંધ્યું કે અહીં આ કોઈ નથી?” તો કહેશે કે ‘હું’-જાણનાર સિવાય બીજું કોઈ નથી. એટલે મારા સિવાય બીજું કોઈ નથી. તેવી જ રીતે “હું આજે સુખેથી ઊંઘ્યો કે મને કાંઈ ખબર પડી નહિ” એનો કોઈ જાણનાર સાક્ષી-શરીર. મન કે બુદ્ધિથી પર જાણનાર ન હોત તો સવારે ઊઠી કોણ કહેત કે શરીર, મન, વગેરે સૂતેલાં હતાં, અને શરીર,

મન અને બુદ્ધિ વગેરેને કાંઈ ખબર પડી નહિ. એટલે ‘હું’ (સાચો ‘હું’) શરીર, મન, બુદ્ધિ વગેરેથી પર છું. બીજું એ સિદ્ધ થયું કે નિદ્રાવસ્થા એ અજ્ઞાન અવસ્થા છે. વધુમાં એ પણ સમજાય છે કે ‘હું’ શરીર, મન અને બુદ્ધિથી બુદ્ધો છું અને શરીર મન વિ. જ્યાં જ્યાં ત્યાં પહેલો ‘હું’ (ખરો હું) હાજર છું. સત શરીર, મન અને બુદ્ધિ વગેરેથી પર અને બુદ્ધિથી પર એટલે સત તે હું. સતનાં જે લક્ષણો તે મારાં લક્ષણો. ત્યારે ‘હું’ કેવો? નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર, સત, ચિત્ત આનંદ (સમ્વિદાનંદ), નિર્ભય, અજ, અમર વગેરે. અહીં જ અહં બ્રહ્માસ્મિ હું બ્રહ્મ છું, તત્ત્વમસિ, (તે તું છે), I and my Father are one (હું અને મારો પિતા એક જ છે), અનલ હક્ક (હું પરમેશ્વર છું). અળ્પા સો પરમળ્પા (આત્મા એ જ પરમાત્મા)ની એક વાક્યતા સિદ્ધ થાય છે.

હવે આપણે ભાષાના જ્ઞાનથી પણ એ વાત સિદ્ધ કરીએ. આપણે કહીએ છીએ કે “આ મારી ચોપડી છે” એ વાક્યનો અર્થ તપાસીએ તો ‘મારી ચોપડી’ એટલે એ ચોપડીનો હું માલીક, ચોપડીથી બુદ્ધો, ચોપડીને બાલુવાવાળો, ચોપડીને હું બાણું પણ ચોપડી મને બાલુતી નથી, અને હું ચોપડી નથી એ સિદ્ધ થાય. એવી રીતે માંડ શરીર, માંડ મન, મારી બુદ્ધિ, મારા પ્રાણ વિ. એટલે શરીર, મન, બુદ્ધિ વગેરેને હું બાણું પણ એ બધા મને (‘હું’ને) બાલુતા નથી તેમ જ એ બધાના નાશથી મારો (‘હું’)નો નાશ થતો નથી. એ બધાનો ‘હું’ માલીક (શેઠ), એ બધાં મારા નોકર. નોકરને તો કલામાં રાખવો બેઠએ, એટલે શરીર, ઇન્દ્રિય, મન, બુદ્ધિ પોતાની મેળે સ્વચ્છંદ રીતે વર્તે તેમ ન રાખવા બેઠએ, પણ બરાબર આપણા કલા પ્રમાણે વર્તે તેમ રાખવા બેઠએ.

આટલો આપણે વિચાર કર્યો એટલો વખત ન હતો એ અગત અવસ્થા, ન હતી સ્વમાવસ્થા, કે ન હતી સુષુપ્તિ પણ

તુરીયાવસ્થા (Super conscious State) હતી, કેમકે એટલો વખત આપણે સુખદુઃખથી પર અવસ્થામાં હતા. જગત્ હોવા છતાં તેને તદ્દન ભૂલી ગયા હતા. રાગ-દ્વેષ, તેમજ કામ-ક્રોધ, વગેરે બધા શત્રુઓ ભાગી ગયા હતા. ખીન્નું એ અવસ્થામાં સંપૂર્ણ વૈરાગ્ય હતો કારણ કે અહીંના અને સ્વર્ગના ભોગની કાંઈ કાંઈ ઇચ્છા-વાસના-ન હતી. ત્રીજું વિવેક થયો-બધું કે શરીર, મન, વગેરે અસત્ અનિત્ય છે અને ‘હું’ સત્-નિત્ય-છું. જગત્ આપો આપ મિથ્યા થઈ ગયું હતું અને છેલ્લે એ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનસમાધિ-નિર્વિકલ્પ સમાધિ-એટલો વખત રહી, અને સર્વેને બહુવાળો હું તુરીયાતીત છું.

આખા દિવસમાં માણસ આટલો વિચાર નવ-દશ વખત કરે તો શું ખરેખર તે સુખી નહિ થાય? આમાં કાંઈ ત્યાગ કરવાનો નથી, જંગલમાં જવાનું નથી પણ જ્યાં એટો હોય ત્યાં એકાંત લઈ શકે છે. એમાં ખૂબી તો એ છે કે માણસ કામમાં હોય છે ત્યારે તે તે કામસ્વરૂપ બની બય છે, એટલે તે વખતે પણ સુખદુઃખથી પર બની બય છે; પણ કામમાં પ્રવેશ કરતાં અને કામ પૂરું થયા પછી તેને સુખદુઃખ, કામ, ક્રોધ, અહંકાર વગેરે ઘેરવા માંડે છે. એટલે કામમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં ‘હું કોણ?’ ‘કામ કોણ કરવાનું?’ એજ કામ પૂરું થતાં ‘કામ કોણે કર્યું’ એ વિચારી બેવાનું છે. કામમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં તે ઇષ્ટ છે કે અનિષ્ટ છે તે બેધ દેવાનું છે. અનિષ્ટમાં પ્રવેશ કરવો નહિ. જેટલું થઈ શકતું હોય તેટલું કામ કરવું, ગભ ઉપરાંત કામ કરવું નહિ, તેમજ પોતાનાથી બની શકતું હોય તેમાં આનંદ કરવું નહિ. જમ્મરે જમ્મરે સુખ, દુઃખ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, શોક, મોહ, કામ, ક્રોધ, માન, અપમાન, ક્રિયા વગેરે કાંઈ દેખાય અને ચિત્તને સ્થેન થઈ વિહન કરે કે તરત ઉપર જલ્પાવા પ્રમાણે વિચારવા

એસી જવું. આથી બહુ પોતાની મેળે શાંત થવા માંડશે અને તરત જ પોતાના સ્વરૂપ ઉપર આવી જવાશે. એની સાથે ઐં યા સોહમનું રટણ એના અર્થ સહિત-હું પોતે પરમાત્મા છું-રંગ ભરી ભરી કર્યું હોય તો શું બાકી રહે ?

અત્રે જ સ્વર્ગ બની રહેશે. કોઈપણ બતની વાસના ઊઠશે નહિ. અને કદાચ ઊઠે તો તરત શાંત થઈ જશે. શરૂઆતમાં ઐં યા સોહમનું રટણ પોતાના સ્વરૂપને યાદ કરવામાં ઉપયોગી છે પણ પાછળથી દૃઢ થતાં તે અટકી જાય છે.

હવે એ 'હું'ની સર્વ વ્યાપકતા, સર્વશ્રેણી અને સર્વ શક્તિ-માનપણું સિદ્ધ કરીશું. બહારની કોઈપણ વસ્તુ મન, બુદ્ધિ, સિવાય બાકી શકાતી કે બેધ શકાતી નથી. દરેક વસ્તુનો દ્રષ્ટા મન થાય છે; પણ આગળ આપણે સિદ્ધ કરી ગયા કે મન જાય તે પહેલાં 'હું' ત્યાં સિદ્ધ થયેલો હોવો બેધએ, એટલે જ્યાં જ્યાં મન જાય ત્યાં ત્યાં પહેલાં 'હું' પોતે રહેલો છું એટલે દરેક સ્થળમાં રહેલો જ છું, જેથી હું સર્વવ્યાપક છું એ પોતાની મેળે સિદ્ધ થયું. એવી રીતે વિચાર એ શક્તિ છે, અને વિચાર મન વડે થાય છે, તો જ્યાં જ્યાં શક્તિ છે ત્યાં હું રહેલો છું, મારા સિવાય શક્તિ ઊભી રહી શકતી નથી. 'હું' પોતે શક્તિ સ્વરૂપ છું એટલે સર્વ શક્તિ-માન છું; એવી જ રીતે જ્ઞાન થવું એ મન અને બુદ્ધિનું કાર્ય છે, એટલે મારા સિવાય બંને રહી શકતાં નથી, જેથી હું જ્ઞાનસ્વરૂપ અગર સર્વશ્રેણી છું, આથી સર્વરૂપે 'હું' રહ્યો છું અને જે જે દેખાય તે બધાં મન, ઇન્દ્રિય અને બુદ્ધિએ ઉત્પન્ન કરેલાં ભિન્નભિન્ન મારા સ્વરૂપો છે; હું સર્વનો અધિષ્ઠાન સાક્ષીરૂપે એક સરખો રહ્યો છું. આથી બરાબર સમજશે કે કોઈ પદાર્થની ભિન્નતા દેખાડનાર નામ અને રૂપ છે. કોઈપણ પદાર્થમાંથી નામ અને રૂપ બાદ કરીએ તો આપણું પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ બાકી રહે છે, એટલે નામ

૩૫ મિથ્યા છે અને જે એક તત્વ છે તે જ સત્ છે અને તે સર્વ૩૫ છે અને ‘હું’ છું (આપણે છીએ). આની ઉપર મનન વગેરેની ખાસ જરૂર છે.

શ્રુવન્તુ સર્વે અમૃતસ્ય પુત્રાઃ

આયે દિવ્યે ધામનિ તત્થુઃ ।

દ્રષ્ટાહમેતં પુરુષં મહાન્ત-

માદિત્યવર્ણં તમસઃ પરસ્તાત્ ॥

તમેવ જ્ઞાત્વા અતિમૃત્યુમેતિ ।

નામ્યઃ પન્થા વિચિતેડયનાય ॥

“હું સર્વે અમૃતના પુત્રો, સાંભળો! દિવ્યધામમાં તેનો વાસ છે. અમે એને જોયો છે. સૂર્યના જેવો અધિકારથી પર, તમે પણ તેને જાણી, અનુભવીને મૃત્યુને તરી જશો જ. એ સિવાય બીજો રસ્તો જ નથી.” આ જ્ઞાનજ આપણે અજ્ઞાનથી ફેંકી દીધું, જે બાહ્યાવસ્થાથી આપણને ગળથુથીમાં મળતું હતું. એક દિવસ, ઠંડેલા કે મોડા, આ સત૩થી દંડ પકડ્યા સિવાય છૂટકો નથી. બધા જ સંતો અને પયગંબરો એ વાત કહે છે અને કહી ગયા છે. માટે એને પકડી પાછા સુખી થઈએ અને સંતાનોને સુખી કરીએ, અને અત્યારે જે આપત્તિમાં પડ્યા છીએ તેમાંથી બચીએ. ઓં શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

‘ચંદ્ર’

શ્રી. ચંદુભાઈની સૌ સુમુશુઓને સૂચના

સવારમાં ઊંઘમાંથી જાગતાવાર પ્રશ્ન કરો કે, કાલુ જાગ્યું? તમે જાગો કે પહેલું મન જાગ્યું. મન જાગતાં શરીર જાગ્યું. “હું” થું કરતો હતો?” “હું” તો મનને અને ઇંદ્રિયો તથા શરીરને જાગતો હતો. દિવસમાં થોડે થોડે વખતે ઉપર પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછતાં રહો. ઘનાબ્યાસ થતાં આપોઆપ સ્વપ્નમાં દૃઢ થવાશે. આટલું જ માણસ કર્યા કરે, બધી શંકાઓ નિર્મૂળ થઈ જશે, અને આનંદ થયા કરશે.

અનુભવ*

(૧) કોઈ માણસ આપણને જે કાંઈ કહે તેમાંથી રૂચિકર હોય તેટલું જ ગ્રહણ કરીએ છીએ, તો પછી બીજાઓ આપણે કહીએ તે બધું જ તેમણે માનવું બેઠાં એમ શા માટે માનવું બેઠાં? અને તે પ્રમાણે નહિ થાય તો શા માટે ગુસ્સે થવું બેઠાં? આપણને બે કાંઈને માટે લાગવું હોય તો સૂચના રૂપે કહેવું પણ બેર જીલમથી મનાવવાને પ્રયત્ન કરવો નહિ, એ જ આનંદમાં રહેવાનો એક ઉપાય છે.

(૨) જે આપણે અનુભવ્યું હોય તે જ કહેવું અને તે પણ વર્તનથી બતાવવું એ ઉત્તમ માર્ગ છે—સુખી કરવાનો અને સુખી થવાનો.

(૩) ભજનથી શું ફાયદો છે એમ બે કાંઈ કહે તો જગજ સહેલો અને સરલ એ છે કે, ન્યારે હૃદયપૂર્વક ભજન કરો છો ત્યારે જગતના વિચારોને તિલાંજલી મળે છે. જગતના વિચાર

---

* સદગત ચંદુભાઈના હાથનો લેખ—એમના કાગળોમાંથી હમણાં મળ્યા તે આ પ્રકાશનમાં છાપું છું.

કરવાથી જ માણસ સુખદુઃખ અનુભવે છે અને તેનો અનુભવ સુષુપ્તિ અવસ્થા છે. સુષુપ્તિ અવસ્થા એક ભાતની અજ્ઞાન અવસ્થા છે-વિવેક નહિ હોવાથી-અને ભજન એ વિવેક અવસ્થા છે એટલે ભગ્નતમાં સુખદુઃખ લાગતા નથી.* બે સુષુપ્તિ અવસ્થા હંમેશ રહેતી હોય તો કાંઈ વાંધો નથી, પરંતુ દરેક વ્યક્તિને તેમ અનુભવ થતો નથી. સુષુપ્તિ કરતાં ભગ્નત અવસ્થા વિશેષ રહે છે એટલે ભજન કરે તો જ આનંદમાં રહી શકાય. તેથી ભજન કરવું એ જ મનુષ્ય માટે ઉત્તમ માર્ગ છે.

(૪) માણસ પોતાના વર્તન અને વિચારથી નાનો અમર મોટો ગણાય છે.

(૫) સૂર્ય પોતાનો પ્રકાશ આપવાથી અને જગતની ગળીચી દૂર કરવાની શક્તિથી મહોટો ગણાય છે.

(૬) બાળકને તેની મા, તે રમતમાં હોય છે ત્યારે, ખાવાનું ખાવાને બોલાવે છે. બાળક રમતમાં હોવાથી તેની માની આજ્ઞાને તાબે થતો નથી તેથી માતા ખીજવાય છે, ગાળ દે છે અને વખતે મારવા પણ માંડે છે. બાળક માતાના આ વર્તન તરફ તદ્દન બેદરકારી બતાવે છે. કદાચ મારથી રડે છે, પણ રમત છોડતો નથી. રમત પૂરી થયે માતા તરફ પ્રેમથી દોડી બેસે છે. તે વખતે તેની માએ ગાળ દીધી હતી, તિરસ્કાર કર્યા હતા, માર માર્યો હતો, એ કશાની ગણતરી ધ્યાનમાં લેતો નથી. આવી રીતે જગતની ધમકી, કાંઈ વખત તેની લાત, વાતચીતો અસર ન કરે-બાળકને જેમ માતાનાં વચનો, માર વગેરે અસર કરતા

---

* મનને તેના સંકલ્પવિકલ્પના દુઃખદાથી વેપાટવાથી રાક્ષાને ભજન એક ઉપાય છે. હૃદયપૂર્વક ભજન ચાલતું હોય ત્યારે તેલેલો વખત આવી અલ્પજ્ઞ સ્થિતિનો અનુભવ થાય છે એવો ઉપાધ્યક્ષોનું કહેવું છે.

નથી તેમ-ત્યારે સમજાવે કે યથાર્થ દષ્ટિપર આવવા માંડ્યા છે. અગર ચાલવા માંડ્યું છે.

(૭) દરેક વસ્તુ અનુભવ પર આવી અવલોકન કરો. ગમે તેમ ભેદો-વિવેક કર્યા સિવાય-તો વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં નહિ દેખાશે.

(૮) ઉપર લખેલી બાબતો હૃદયને શાંતિ આપે છે. જે હૃદયમાં શાંતિ નથી તે જગતમાં શું કરી શકવાનો હોતો? બધાને મોટા કહેવડાવવું છે, પરંતુ જ્યાં સુધી હૃદયમાં શાંતિ નહિ ત્યાંસુધી શું શુક્રવાર વળવાનો હોતો! આ બાબતો પર સવારમાં ઊઠી એકાદ વખત, બપોરે અને સૂતા પહેલાં સાંજે, જે હૃદય-પૂર્વક વિચારે તો જરૂર શાંતિ થાય. એ રસ્તા સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો શાંતિ થાય એમ છે જ નહિ. ઠીક લાગે, હૃદયમાં ઊતરે તો એકાદ મહિનો પ્રયોગ કરી જોવા જેવો છે. ચંદુને ખાતરી છે, શાંતિ થયા વગર રહેશે નહિ. જગતમાં બધા સુખને માટે પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ વિવેકની ખાતરીને લીધે યથાર્થ માર્ગ મળતો નથી; ખરો સુખનો માર્ગ તો એ જ કે પોતાને ઓળખો. ઓળખ્યા પછી તે પ્રમાણે વર્તનમાં ઉતારવું.

૧

ૐ

ભરૂચ, તા. ૨૩-૯-૧૪

આત્મસ્વરૂપ, ધર્મપત્ની ગોદાવરી,

..... ચંદુ ધારે છે કે તું દરરોજ ૐ નું ઉઠતાં બેસતાં, હરતાં ફરતાં, ખાતાપીતાં સ્મરણ કરતી હશે અને હંમેશાં આનંદમાં રહેતી હશે. મનને હંમેશાં શાંત રાખવું. કોઈપણ ભતની ફિકર કરવી નહિ. તારાથી લાંબું વંચાય નહિ માટે કાગળ ટૂંકા લખ્યો છે.....

૨

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૧-૪-૧૫

આત્મસ્વરૂપ,

સ્વામી રામતીર્થની જે ચોપડી તમે લખ ગયા છે તેને બરોબર વાંચજો. સાથે સાથે એટલું યાદ કરતા જજો કે તમે શરીર નથી, મન નથી, અને બુદ્ધિ નથી. શરીરને ભય છે. તમે શરીર નથી એટલે તમે નિર્ભય છો. જ્યાંસુધી શરીર છે એમ ધારીને વિચાર કરો છો ત્યાંસુધી જગત દેખાય છે. માટે આંખો બંધ કરીને વિચાર કરવો કે હું કોણ છું? નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિ-

કાર, નિર્વિકલ્પ, સત, ચિત, આનંદ, નિર્ભય, જન્મ મરણ રહિત વગેરે.

કોઇ ગાળ દે, કોઇ વાતો કરે, તિરસ્કાર કરે, મોહ થાય તો પહેલો વિચાર એ કરવો કે આ કોને લઇને થાય છે? બીજું કારણ નહિ મળશે; એક જ કારણ મળશે અને તે શરીર. શરીરને લઇને જ એ સૌ ભાવો થાય છે. શરીર તો હું છું જ નહિ. શરીર તો હાડકાં, આમડાં, માંસ, લોહી વગેરેથી ભરેલું છે. તેને માટે માંડ મન આ રીતે શા માટે હેરાન થાય છે? મનને શિખામણ આપવી કે તને આવો વિચાર શા માટે આવ્યો? પરમાત્માનો વિચાર છોડી આ રસ્તે તું શા માટે આવ્યું? બીજી વાત એક ખાસ યાદ રાખજો કે શરીરનું જ્યાંસુધી આવી બન્યું નથી ત્યાંસુધી જગતમાં તેનો કોઇ વાળ વાંકો કરનાર નથી. માત્ર લોકોને એ માટે ધાસ્તી ભરાઇ ગઇ છે. એ જ પ્રમાણે ચંદુને માટે વિચાર કરો ત્યારે ધ્યાન રાખજો કે ચંદુ એ શરીર નથી, મન નથી, બુદ્ધિ નથી, પણ તમારું જ અન્ય સ્વરૂપ છે. તમે અને ચંદુ બુદ્ધિ નથી; ફક્ત શરીરથી બુદ્ધિ દેખાઓ છો એટલું જ. એ જ પ્રમાણે આખું જગત બુદ્ધિ નથી, પણ અજ્ઞાનથી નામ રૂપને લઇને બુદ્ધિ લાગે છે. ખરું જોતાં તો તમે જ બધે રહ્યાં છો.

બીજો વિચાર એ કરજો કે રોગ શરીરને થાય છે, પણ હું તો શરીર નથી એટલે મને કોઇ જાતનો રોગ નથી. એ વિચારથી તમારું શરીર જલદી સુધરી જશે. આવા વિચારોથી ચંદુ હંમેશાં આનંદમાં રહે છે. તમે એ રીતે કરશો તો તમે પણ આનંદમાં રહી શકશો. જે કોઇ દુઃખી થતું હોય તેને એ પ્રમાણે કરવા કહેશો. ન માને તો ચિન્તા નહિ, પણ તમે તમારે તો એ રીતે કરશો જ. ૐ નું રટણ કરવું ચૂકશો નહિ. સૂતાં પહેલાં અને સવારમાં ઊઠતાં પહેલાં દરરોજ ઉપરનો વિચાર કરીને ઊઠવું. પોતે

આનંદમાં રહેવું અને બીજને આનંદમાં રાખવા.....ચંદુ તો સર્વને મૈત્ર ધર્મ શીખવે છે. જન્મ મરણના ફેરામાંથી બચવાનો માર્ગ બતાવે છે. પછી તો જેવી સૌની ઇચ્છા. કોઈ રીતે ગભરાશે નહિ. ચંદુ સત્યને રસ્તે ચાલે છે. સત્યને રસ્તે જનારા ઉપર આકૃષ્ટ આવે છે તો તેને તેનો હિસાબ હોતો નથી.....

૩

ૐ

ધનવાડ (પાલેજ) તા. ૧૧-૧-૧૬

આત્મસ્વરૂપ,

..... હંમેશાં પ્રભુના વિચારમાં રહેજો. માતાપિતા, બહેન ભાઈ વગેરેને પ્રભુસ્વરૂપમાં જો જો અને તેમજ વર્તજો. દરેક જણુ જે રીતે તમે પ્રભુ છો તેવી રીતે સાક્ષાત્ પ્રભુ જ છો. એ રીતે દરેક વસ્તુમાં પણ જોજો. ૐ નું રટણ કરજો. મને કાંઈ પણ સુખદુઃખ છેજ નહિ એ પણ વિચારજો. તમે નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, સત્, ચિત્, આનંદ, નિર્ભય, જન્મમરણ રહિત છો....

૪

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૭-૧-૧૬

આત્મસ્વરૂપ,

મુંબાઈથી તમારા પુત્રો*..... તમારી તબિયતના સમાચાર પુછાવે છે. ચંદુ તમારા તરફથી તેમને આશીર્વાદ લખશે... તમારા...મામાનો પત્ર પરમ દિવસે હતો. તેમાં લખેછે કે કૃષ્ણ વિના જેમ ગોપીઓને ગમતું નહતું, તેમ ચંદુ વિના તેમને ગમતું

* માની લીલેશ પુત્રો.

નથી. ચંદુ એક છે એટલે શરીરથી બધાં સાથે સી રીતે રહી શકે ? તમારા મામાનો કેટલો શુદ્ધ પ્રેમ છે તે દર્શાવે છે. તમે તેમને શિખામણુ આપો. ચંદુનો પ્રેમ બધાં માંટ સરખો છે. કાંઈ ભાઈરૂપે, કાંઈ પિતારૂપે, કાંઈ પુત્રરૂપે, કાંઈ માતારૂપે, કાંઈ પતિરૂપે એમ બુદ્ધે બુદ્ધે રૂપે બુદ્ધે છે. જે દૃષ્ટિથી જે ભેશે, તે દૃષ્ટિથી તેમને તે દેખાશે. આનંદમાં રહેશે અને બધાને આનંદની લહાણી આપશે. ...

૫

૭૪

રાંદેર, તા. ૧૬-૧૧-૧૬

આત્મસ્વરૂપ,

..... શરીરથી, મનથી અને આધ્યાત્મિક રીતે આનંદ છે. તમે પણ એ આનંદનો ચોવીશે કલાક લહાવો લો. ઝૂં નું રટણુ બિલકુલ ચૂકશે નહિ. તેમજ વિચાર કરતા રહેજો કે મને કાંઈ પણ ભતનો રોગ નથી. જો એ વિચાર કાયમ રાખવાની ટેવ પાડશો તો શરીરના રોગો, માથું દુખવું, પગ તોડવા, વગેરે આપોઆપ ઓછા થઈ જશે. શરીર પોતાની મેળે તંદુરસ્ત થતું રહેશે. આગળ પત્ર લખ્યો હતો તે રીતે હું શરીર નથી, મન નથી, બુદ્ધિ નથી, વગેરે વિચારો કરીને દેહાધ્યાસ લાગ્યો હોય તેને દૂર કરતા બંધો. તમે પ્રકાશના પણ પ્રકાશ છો. જોવાવાળા છો. જે તમે તમારા અનુભવથી બંધો છો તે રીતે વિચાર કરી વધારે ને વધારે દૃઢ કરો...તમે બહુ ઓછું ખાઓ છો એવી ફરિયાદ આવી છે, તો ભલે થોડું થોડું ખાઓ, પણ ચાર ચાર કલાકને અંતરે રૂચે તેવું ખાઓ...માંદા પડવું એ સારો ગુણ ન ગણાય. કારણ કે શરીરથી, મનથી, બુદ્ધિથી જેટલી બની શકે તેટલી સેવા કરવી એ ધર્મ છે, અને માંદા પડીએ ત્યારે બીજાની

સેવા કરવાને બદલે ખીબા દોડાને આપણી સેવા કરવી પડે એ વાત તો ચન્દુને રૂચતી નથી. મારે શરીર તરફ યથાશક્તિ ધ્યાન આપવું એ માણસની પહેલી ફરજ છે...

૬

૩૪

હજીરા, ૨૫-૧૧-૧૬

આત્મન

આનંદમાં રહેશો.....શરીરનો પતિ દર છે પણ મનનો પતિ હંમેશાં તમારી પાસે જ છે-તમે પેતે જ છો. તેની સાથે જે મિત્રતા બાંધી છે તેને કાયમ રાખશો. તેની મિત્રતા કરવામાં શરીરના પતિને પણ લાભ જ કરશે. જે જે કામ કરો તે આનંદ અને ઉમંગથી કરો. કામમાં પણ પરમાત્માને સાચા હૃદયથી બુઓ. તેની સાથે વાતચીત કરી તેમાં એકતા અનુભવો. તમારા સિવાય જગતમાં એક પણ વસ્તુ રહી શકતી નથી. જેમ સ્વપ્નમાં સ્વપ્નદ્રષ્ટા સિવાય સ્વપ્નપ્રપંચ છે જ નહિ, આખું સ્વપ્નજગત સ્વપ્નદ્રષ્ટાને આધારે જ છે, તેમ આ દસ્ય જગત તમારે આધારે છે. સ્વપ્નદ્રષ્ટા જ સ્વપ્નપ્રપંચરૂપે થઈને રહ્યો છે. તેમ જ તમેના તમે જ જગતરૂપે થઈને રહ્યા છો. દેખાતું આ જગત તમારી જ બનાવટ છે. તમારું શરીર, ચંદુ અને આખું જગત તમારે લીધે જ પ્રકાશ-માન થઈ રહ્યું છે. ઠીંગલા ઠીંગલીને બાળક રમાડે છે અને તેને સાચા માનીને તે બાંજી બચ છે ત્યારે બાળક રડે છે તે રીતે ઝાલા માણસો રડતાં નથી. તે બાણે છે કે ઠીંગલા ઠીંગલી સત્ય નહતાં, જડ હતાં. તે સાચા માનનાર અને તેમાં પ્રેમ રેડનાર પેતે જ છે તેમ આખાં જગતમાં દેખાતાં સ્ત્રી પુરુષ, પશુપક્ષી એ બધાં સ્થૂળ રમકડાં છે. એ બધાંને રમાડનાર ચૈતન્ય પુરુષ તમે જ

છો. આટલું જ હાલ કર્યા કરશે. તો બધું આવી ગયું. *ગં.
અંબાકાકીની પ્રભુ સમજી સેવામાં હાજર રહેશે. ગં. શુભાખ
બહેનને માતા સ્વરૂપે પ્રણામ. ચંદુ સ્ત્રીઓને જુએ છે એટલે
માતાનો પ્રેમ ઉભરાઈ આવે છે...તમારા નામની પવિત્ર નદીમાં
યથાર્થ સ્નાન કરજો અને સૌને સ્નાન કરાવજો. આનંદની લહાણ
આપજો અને લેજો...

૭

ૐ

મુંબાઈ, તા. ૩૦-૧૨-૧૮

આત્મસ્વરૂપ,

તમે તમારો સમય આત્મ ચિંતવનમાં ગાળતાં હશોજ...
.....દેહનું અંતિમ સ્થાન જે મૃત્યુ તે જ્યાં સુધી આવ્યું નથી
ત્યાં સુધી માણસને કાંઈ ને કાંઈ બોલવું પડે છે, વિચારવું પડે
છે, અગર કરવું પડે છે. તો પછી શા માટે ઉત્તમ પ્રકારનું બોલ-
વામાં, ઉત્તમ પ્રકારનું વિચારવામાં અને ઉત્તમ પ્રકારનું કર્મ
કરવામાં સમય ન ગાળવો? અને તે પ્રકારનું કર્મ તે પોતાના
સ્વરૂપનો વિચાર કરવો તેજ છે. આપ તો સુષ્ટ છો, વિવેકી છો,
શુદ્ધ હૃદયના છો એટલે તેવી રીતે વર્તતા હશો. પણ ચંદુનો
સ્વભાવ. પડ્યો કે કાંઈ ને કાંઈ લખવું કે જેથી તે પત્ર ખીજ
કાંઈ વાંચનારના અંતઃકરણમાં એ જાતની જ છાપ પાડે આગળવા
જન્મમાં માતા પિતા. ભાઈ બહેન, છોકરા છોકરી વગેરે માટે
પ્રુકળ વિચારી ગયા. તેથી કાંઈ વળ્યું નહિ, તો આ જન્મે
પરમાત્મા સંબંધે વિચારી લઈએ. કાણ બહુ, ખીજે જન્મે હાલ
જેમ ઠેકાણે ઠેકાણે દુકાળ છે તેમ, પરમાત્મા સંબંધી દુકાળ પડે

* ચંદુબાઈનાં મોટા કાકી.

તો આ જન્મે સંગ્રહ કરેલું તે જન્મે ખપ લાગશે. કેમકે નિયમ એવો છે કે જેનો પુષ્કળ અભ્યાસ હોય છે તે જ વારંવાર મન સાથે લાગેલું રહે છે. પરમાત્મા સંબંધી વિચાર કરવામાં કોડીનો ખર્ચ કરવો પડતો નથી, તનને તોડવું પડતું નથી, સગાંવહાલાં નાશી જતાં નથી, ભેરી છોકરાંને મોસાળ મોકલવાં પડતાં નથી, પણ આનંદ જ બાકી રહે છે, અને તે જ બધાંનો જન્મ(સિદ્ધ) હક્ક છે. ચંદુને તો આવું આવું સૂજે છે. ....

૮

ૐ

મુ'બાઇ, તા. ૭-૧-૧૯

શુદ્ધ માયા સ્વરૂપે બિરાજમાન પોતાનો આત્મા,

.....તમે લખો છો કે હવે એકાન્ત સાફ મળે છે તો તેનો લાભ લઇ પોતાના સ્વરૂપને બધે અનુભવતા રહેજો. એમાં જ જીવનની સાર્થકતા છે. ચોપડીમાં તો નાનપણથી જ શીખવવામાં આવે છે કે “સાચું બોલવું,” પણ કેટલા તે પ્રમાણે આચરણ કરે છે? તેમ પુસ્તકોમાં લખ્યું હોય છે અને જ્ઞાનીઓ પણ કહે છે કે, *“તમે તે જ છો.” પણ કેટલા જણ તેનો અનુભવ કરે છે? એ પ્રમાણે અનુભવ ન થવામાં ઘણાં કારણો હોય છે. પણ વિવેક અને વૈરાગ્ય એ બે મોટામાં મોટાં કારણો છે. જ્યાંસુધી માણસ વિચાર કરતો નથી કે, “હું શા માટે જન્મ્યો છું? અહીં આવીને માફ કર્તવ્યકર્મ શું છે? હું કાણ છું? પરમાત્મા શી વસ્તુ છે?” ત્યાંસુધી તે કોઇ પણ દિવસ સત્યના પંથ ઉપર આવવાનો નથી. કદાચ, કોઇને ઠોકર વાગતાં ધન મળી જાય; તેથી સૌ કોઇને જ ઠોકર વાગતાં ધન મળી જશે એવો નિયમ ન

તારવી શકાય. તેમ કોઈ સહેલાઈથી પ્રભુ તરફ વળી જાય તેથી સૌ કોઈ પ્રભુ તરફ વળી જશે એવું ન સમજવું. જે સહેલાઈથી પ્રભુ તરફ વળી જાય છે તેને માટે એટલું તો કહેવું જોઈએ કે આગલાં જન્મોમાં કરેલાં શુભ કર્મોથી જ તે એ તરફ વળ્યો છે. આ માર્ગ તરફ સૌ કોઈને મોડાં વહેલાં વળ્યા સિવાય છૂટકો નથી. જે લોકો આ વાત સ્વીકારતા નથી તેમની બુદ્ધિ હસવા જેવી ગણાય. આપને શુદ્ધ માયા સ્વરૂપે સંબોધ્યા છે, એટલે વિચાર કરશો કે એમ લખવામાં તાત્પર્ય શું હશે? માણસ તો બધા જ છે, પણ તેમાં જેનું શુદ્ધ વર્તન હોય છે તેને સારો માણસ કહીએ છીએ, અને નીચ વર્તનવાળાને નીચ માણસ કહીએ છીએ. તો તમે માયા સ્વરૂપે તો ખરાં જ, પરંતુ તમે પોતે સત્ય પંથે ચાલી બીજાને તે પંથે વાળવા પ્રયત્ન કરો છો તેથી શુદ્ધ માયા સ્વરૂપે સંબોધન કર્યું છે. સૌ આનંદ કરે છે. મુંબાઈમાં મોટો ભાગ આત્માનું સુખ પણ પૈસાથી આંકે છે! ચંદુ એ બધી પ્રવૃત્તિઓ ઉલ્લાસથી બુએ છે અને આનંદ કરે છે.....આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી પૈસો મળશે? બધાને આવી શંકા થાય છે! તમારો શો અભિપ્રાય છે? પૈસા પ્રાપ્ત કરી માણસો શું મેળવવા માંગે છે તે તમે સમજી શકો છો?.....

૯

ૐ

મુંબાઈ, તા. ૧૦-૧૨-૧૬

પ્રિય સ્વરૂપ,

..... લોકો નવાજૂની પૂછે છે. ચંદુ કહે છે, જે છે તે જ છે; નથી કંઈ નવું, નથી કંઈ જૂનું. દરેક જણ કેવળ પોતાનો પાઠ ભજવી આનંદ કરે છે. જે પોતે પોતાનો પાઠ ભજવે છે એમ

સમજી છે, અનુભવે છે તે ખરેખર શ્રદ્ધાડોનો લહાવો લે છે. તમે બધી ઐ રીતે સમજી પાઠ ભજવો, અને હંમેશાં શ્રદ્ધાડોનો લહાવો લો. અહંકારનો નાશ તે ઐ જ. નાટકશાળામાં “તીલકો” રાણીનો પાઠ ભજવે છે તેથી રાણી કહેવાય છે, પણ રાણી થઇ જતો નથી. તે જે છે તે ને તે જ છે. તેમ આપણે મા પાસે બેસીએ છીએ ત્યારે માદિકરાનો પાઠ ચાલે છે. જ્યારે બરાબર પાઠ ભજવાતો નથી ત્યારે દુઃખી થવાય છે. એવી રીતે પિતા પાસે બેસીએ છીએ ત્યારે દીકરા દીકરીનો પાઠ ભજવીએ છીએ. આ બધા પાઠ પ્રજ્ઞરંજન માટે છે. તેમજ દરેક જણ પાઠ ભજવે છે તે પ્રજ્ઞરંજન માટે જ છે એમ સમજવું, એટલે અનુભવવું બેઠાં. હવે તો બસ ચંદુને આજે આટલો જ પાઠ ભજવવાનો છે, કારણ કે કાગળ નાનો છે અને વાત મોટી લખવી એ બરાબર પાઠ ભજવ્યો ન ગણાય. માટે આનંદ ! આનંદ ! આનંદ !

૧૦

ૐ

લોનાવલા, તા. ૧૧-૧૨-૧૯

પ્રિય સ્વરૂપ,

..... અત્રેની આત્મકથા યું લખવી ?.....ચંદુ આનંદની લહાણુ કરે છે. કયન કરવામાં ચંદુ કચારા રાખે એવો નથી. કેટલું લેવું અને કેવી રીતે લેવું એ લેનારના હાથમાં છે. ચંદુ પોતાનો માલ ખુલ્લો મૂકી દે છે. શ્રદ્ધા અને હૃદયની પવિત્રતા એ જરૂરના છે. અને એ પછી અભ્યાસ....અત્યારનું જગત ચકલા ચકલીની વાત જેવું ચાલી રહ્યું છે. ચકલો બધી ખીચડી ખાઇ બચે છે, ચકલીને છેતરે છે ને ફરિયાદ થાય છે. સમજ્યાં ને? એવું જગત છે. એવા જગતના રંગ છે. એનો સાક્ષીભાવે આનંદ

લૂંટ્યા કરીએ. તમે આનંદસ્વરૂપ છો. તેનો અનુભવ તો લીધો જ છે એટલે પ્રભુ જ છો. પછી તેમને શું લખવું? આ તો બુદ્ધિરૂપી નદીએ જરા પાઠ ભજવી બતાવ્યો. પાઠ પૂરો થયો.....

૧૧

ૐ

લોનાવલી, તા. ૧૩-૧૨-૧૯

પ્રિય સ્વરૂપ,

x x x x x આશા છે કે તમારા મન ભાધને ૐ નું રટણ અને સ્વરૂપનું ચિંતવન કરાવતા હશે જ. જે થોડો થણો સમય મળે તેમાં ચિંતવન ચાલતું જ હશે. ચંદુ તેના સ્વભાવ પ્રમાણે લખે તેથી તમે સૌ નહિ કરતાં હો એમ લખવાનું પ્રયોજન નથી. તમે સૌ હરતાં ફરતાં કે દરેક ક્રિયા કરતાં પોતાની પવિત્ર ભૂમિમાં મન ભાધને રમણ કરાવતાં જ હશે. એ મન ભાધને પરમાત્મારૂપી જળમાં એટલું બધું તરખોળ કરજો કે તેનો મેલ ધોવાઈ બચ અને પોતે તે રૂપે જ બની રહે. ચંદુ તમારા જ સ્વરૂપે વિલસી રહ્યો છે તો તેમાં ભુદાઈ જેવું બની શકે ખરું કે? બે કદાચ ભુદાઈ જેવું લાગે તો પ્રશ્ન પૂછજો કે કોને ભુદાઈ દેખાય છે? અને ભુદાઈ દેખાય તેનું અને તમારું સ્વરૂપ મેળવી બેજો. તેમ થવાનું કારણ પૂછજો. મનભાઈ શિષ્યની ગુરુએ દરરોજ પરીક્ષા કર્યા કરવી. નહિ તો મનભાઈ જરા બાળક સ્વભાવના છે. અહીં અ. સૌ... બહેન એમના એક દીકરાને વગર ગભરાયે શાંતિ પાઠ ભણાવી દે છે, તેમ મનભાઈને પણ ગભરાયા સિવાય શાંતિ પાઠ ભણાવી દેવો. જરા હઠ તો કરશે જ, કારણ કે લાંબા કાળનો અભ્યાસ છે. આપણે આવી ટેવ વધારી હોય તો આપણી શાંતિ બેઠને ખીખં પણ શાંતિ પાઠ ભણી દેશે.....કાગળ બેઠએ તે કરતાં લાંબો થઈ બચ અને પચે તે કરતાં વધારે બચાય તો અપચો થાય.

જો કે તમારે માટે એમ થવા સંભવ નથી. સાગરમાં લગાર મીઠું વધારે પડ્યું તો તેથી થું તે વધારે ખારો થવાનો હતો ? તમે જો છો તે જ છો.....

૧૨

ૐ

લોનાવલા, તા. ૧૮-૧૨-૧૯

પ્રિય સ્વરૂપ,

આનંદ અને લખ્યા પ્રમાણે સ્વરૂપ ચિંતવન ચાલે છે. તમારા હાથ દેવને આરામ થયો હશે. હાથ દેવના સાક્ષી થું કરતા હશે ? તેને તો કંઈ થયું નથી ને ? કેવો આનંદ ? તમે ચન્દુ કે ચન્દુ ગોદાવરી ? એમાંથી કયું સાચું લાગે છે ? કે ખંને સાચું ? કે એમાંથી કોઈ સત્ય નહિ. તમે જાણો છો કે ચન્દુ આનંદસ્વરૂપ છે. આનંદસ્વરૂપ સિવાય ખીજું થું હોઈ શકે ? આશા છે કે અ. સૌ. શાંતાદેવીને ખાંસી દેવી પગવતાં નહિ હોય ! અ. સૌ... સાહેબ પણ ૐ નું રટણ અને સ્તોત્ર વગેરે બોલે છે ને ? ચિ... ખીતાના શ્લોકો આગળ મોઢે કરે છે કે થાકી ગઈ ? હવે તમારો વારો આવ્યો. મન ભાઈના શા હાલ છે ? તન ભાઈ કેમ રહે છે ? ... તમને લાગે છે કે જે વસ્તુ ટ્રસ્ટમાં સોંપાઈ હોય તેને દુઃખ આપવું અગર તેનો દુરુપયોગ કરવો ? એ બહુ સારી વાત ન કહેવાય ! ચન્દુ તો સાફ વાત કહી દે છે, અને સૌ તેની ઇચ્છાને માન પણ આપે છે એ તેમનો વિશેષ પ્રેમ...

૧૩

ૐ

લોનાવલા, તા. ૨૧-૧૨-૧૯

પ્રિય સ્વરૂપ,

..... તમારો પત્ર અનુભવની ટોચનો હતો. એવી રીતે લખતા રહેશો ...

૧૪

ૐ

લોનાવલા, તા. ૨૩-૧૨-૧૯

આનંદ સ્વરૂપ,

.....તમે વાણીનું મૌન ધારણ કર્યું તે સારું કર્યું. પણ તમારું સૂત્ર એવું છે કે મૂળને પાણી પાવા કરતાં પાંદડાંને પાણી પાવાનો ઉદ્દેશ કયો! વાણી પોતાની મેળે બિચારી કંઈ જ કરતી નથી. મન ભાષા જ્યાં સુધી ઉપાધિ ન કરે ત્યાં સુધી વાણી શું કરે? પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને પંચ કર્મેન્દ્રિયો તો મન ભાષના હુકમને અમલમાં મૂકનારા છે. માટે મન ભાષને મૌન કરાવો. હવે તમે પોતે મન ભાષને મૌન કેમ કરાવવું અગર સંન્યસ્ત કેમ આપવું તે લખી જણાવશો. ....

૧૫

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૬-૧૦-૨૧

પરમાત્મસ્વરૂપ,

.....તમે આનંદમાં રહી તબિયત સુધારશો. હજી પ્રભુનું કેમ કરવાનું બાકી હશે તેટલું પૂરું કરવું જોઈએ, અને જેટલું જલદી પૂરું થાય તેટલો આનંદ વિશેષ. વળી પ્રભુનું કાર્ય પૂરું કરવા સાધન સારાં જોઈએ. શરીરરૂપી સાધન સારું ન હોય ત્યાં સુધી બરાબર કાર્ય થઈ શકે નહિ. બાણે પ્રભુએ શરીરરૂપી સાધન સારું બનાવવા અને તમે ચંદ્રને સહાય અને ઉત્સાહ વધારે આપી શકો એ માટે તમને વડોલ્લી મોકલ્યા નહિ હોમ એમ લાગે છે. તમારી સાથે એકલા રહી થોડા દિવસ ખૂબ આધ્યા-

તિમિર આનંદ આપવા અને લેવાની ઇચ્છા રહે છે. પણ કાં તો તમને કે કાં તો મને બંનેમાંથી એકને કાંઈ મે કાંઈ વિદ્ય આપ્યા કરે છે. વિદ્ય આપવામાં પ્રભુની મરજી એમ જ હશે. “સમજી કી ઇચ્છા મેં તો રામ બરોસે લટકો”.....હા...હા હા હા હા..... આનંદ આનંદ આનંદ. ઐ ઐ ઐ.

૧૬

હું

રાંદેર, તા. ૩૧-૧૦-૨૧

પરમાત્મસ્વરૂપ,

..... સર્વે દુઃખો, દરદો અને રોગોનું મોટામાં મોટું ઔષધ આનંદ છે. ચંદુ હંમેશાં એજ ઔષધનું સેવન રાખે છે અને બીજાને પણ આપે છે. તેમ તમે પણ એ આનંદરૂપી ઔષધિ ખાતાં શરીર બીજાને પણ ખવડાવશો. તમને ચંદુની ચિન્તા રહેતી હોય તો તેમ કરવાની જરૂર નથી. કારણ ચંદુ તો પ્રભુને છે, માટે તેની ચિન્તા કરવી એ પ્રભુનું કામ છે. પ્રભુ સંભાળ લઈ રહ્યા છે, પછી આપણે ચિન્તા કરીએ તો આપણું અભિમાન કહેવાય. ચંદુએ તો પોતાનું પ્રભુને સમર્પણ કર્યું છે એ તમે બણા છો. જેનું હવે તેને ગયું. વચમાં અજ્ઞાનતાથી મારું હવું, મારું હવું, એમ થયા કરતું હવું. એ બીજા હવે તો ઓછો થઈ ગયો. તમે પણ ચંદુના સાથી થતા આવ્યા છો એટલે આશા છે કે તમે પણ સંપૂર્ણ સમર્પણ કરી દેશો. આમ કરશો એટલે સર્વત્ર પ્રભુ દર્શન થશે. આ એકાંતમાં રહેવાની ટેવ ગુમાવશો નહિ. પ્રભુ દર્શન કરીને આનંદ લૂંટશો. તમે પ્રભુમય જીવન ગાળશો તો મનુષ્ય જન્મ સાર્થક થશે ગણાશે. પ્રભુ જેમ સર્વ વ્યાપક છે તેમ હૃદયને સર્વ વ્યાપક એટલે વિશાળ બનાવો. હૃદયમાં આખા

વિશ્વની છબીઓને નિહાળી આ જગત પટ ઉપર સૌ પોતપોતાનો પાઠ ભજવી કેવા આનંદ કરી રહ્યા છે તે બેતાં રહી આનંદ કરો અને કરાવો.

૧૭

ૐ

રાંદેર, તા. ૩-૧૧-૨૧

પરમાત્મસ્વરૂપ,

..... સમર્પણ કરીને આનંદમાં રહો છો તેમ રહ્યાં કરજો. કોઈના પણ બહુ વિચાર કરવા નહિ, સિવાય કે પરમાત્માના. વિચારો આવે ત્યારે મનને કહેવું કે હે મન, જ્યારે તું પ્રભુને અર્પણ થઈ ગયું છે તો પછી પ્રભુ સિવાય બીજાના વિચાર તારાથી થાય જ કેમ? તેના સિવાય બીજાનું દર્શન, બીજાનું શ્રવણ કે બીજાનો સ્પર્શ થાય જ નહિ. જે કાંઈ હોય તે તે, તે અને તે જ છે. એટલે સર્વ કાંઈ પ્રભુ જ છે. પ્રભુ આવે ત્યારે “હું” તો રહી શકે જ નહિ. સર્વમાં કાં તો પ્રભુ પ્રભુને પ્રભુ જ છે, કાં તો હું હું અને હું છે. અહો! આવો અનુભવ કેટલો આનંદ કરાવે છે? આમ કરતા રહેશો તો એ કાયમ થઈ જશે. જરા અભ્યાસ રાખતા રહેશો. હજી ઘણાં કામો કરવાનાં છે, અને તેથી જ શરીર જલદીથી સુધરી જશે. ચંદુને થાય છે કે આ પત્ર પહોંચે તે પહેલાં અસલ આરોગ્ય સ્થિતિ આવી ગઈ હશે.

૧૮

ૐ

રાંદેર-તા. ૬-૧૧-૨૧

આત્મસ્વરૂપ સૌ. ગોદાવરી,

.....તમારી માનસિક સ્થિતિ બિંચા પ્રકારની રહે છે તે બહુ આનંદ. પણ શરીર સંબંધે વાત લખતા નથી. પ્રભુને

એમ લાગતું હશે કે હજી તમારી પાસે ઘણું કામ લેવાનું છે માટે આરામ લેવા વડોલ્લી મોકલ્યા-જેમ શ્રી અરવિંદ દોષને એકાંત લેવા પ્રભુએ જેલમાં મોકલ્યા હતા તેમ. હવે પરમાત્મા સંબંધે કાંઈ લખીએ, કારણ કે એ સિવાયનો પત્ર કારો ગણાય. આવનાર આવે છે, જનાર જાય છે, પણ ચંદુ તો આનંદ કરે છે. એ તો જેવો ને તેવો જ છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં તેનું જ દર્શન. હું તો આત્મા, આત્મા અને આત્મા જ છું. એ શબ્દ પણ બધાં સમજી શકે માટે જ લખ્યો છે. બાકી તો હું હું અને હું જ. અરે, સર્વત્ર સર્વરૂપે છતાં સર્વથી ન્યારો રહીને નાસ્તિક અને આસ્તિક, સર્વને એ કેવો રમાડી રહ્યો છે? અહીં તો નાસ્તિક આસ્તિક, હિંદુ મુસલમાન, બ્રાહ્મણ કે અંત્યજ, પશુ પક્ષિ, ઝાડપાન, પથર પાણી સર્વ સર્વત્ર સમાન જ છે. ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: ॥

૧૯

ૐ

રોંદેર-તા. ૮-૧૧-૨૧

આત્મસ્વરૂપ સૌ. ગૌદાવરી,

.....ચંદુ હાલ મનનું મૌન પાળી રહ્યો છે, વાણીનું નહિ. જે કોઈ વિચાર મનમાં આવે છે તેને કહ્યા કરે છે કે, તારા સંબંધી વિચાર થાય નહિ, કારણ મન તો પ્રભુને અર્પણ થઈ ચૂક્યું છે; એટલે પ્રભુનો વિચાર થઈ શકે, બીજાનો નહિ. પ્રભુ સર્વત્ર છે એટલે બધે જ પ્રભુને જોવો, સાંભળવો, સંબોધવો વગેરે ચાલી રહ્યું છે. સંસારની ગડબડમાં પણ શાંતિ ચાલી રહી છે.

૨૦

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૦-૧૧-૨૧

આત્મસ્વરૂપ સૌ. ગોદાવરી,

ગઈ કાલે ચિ. ભાષ... વલસાડથી આંચો હતો તે ગયો. માનસિક બોબો બહુ વહોરી લીધા છે. તેને શરીર માટે દવા લખાવી છે અને મન માટે પ્રભુરૂપી ઔષધિ સારી આપી છે. જેની માનસિક સ્થિતિ સારી રહે છે તેની શારીરિક સ્થિતિ જલદી સારી થઈ જાય છે. તેમાં પ્રભુ અર્પણ બકિત તો ખરેખર, ઉત્તમ દવારૂપ છે. ચિ. ભાષ ... ને એ દવા ગમી ગઈ છે. વગર દવાએ પણ હવે એ આનંદ કરે છે. જેમ કંસાર ઘી અને ખાંડ વિનાનો મોળો હોય છે તેમ ચન્દુને પ્રભુ સિવાયની વાતો મોળી લાગે છે. ચન્દુના કાગળોથી જે પરિચિત નહિ હોય તેને એ કાગળો કેવા લાગતા હશે ?

૨૧

ૐ

મુંબાઈ, તા. ૨૨-૪-૨૩

આત્મસ્વરૂપ સૌ. ગોદાવરી,

..... આપણી પાસે ચોવીસે કલાક પરમાત્મા રહે છે એવી દૃઢતા હોવાથી બધું જ સીધું ચાલ્યા કરવાનું. અરે, આપણે પોતે જ તે સાક્ષાત્ પરમાત્મા છીએ. કેટલો આનંદ થાય છે ? આ તો આપણે પ્રભુ થઈ જીવતા જીવતા રૂપ ધારણ કરીને પાંડ બજવીએ છીએ. થોડી થોડી નડતર તો આવશે જ. ન જ આવે તે જગત કેમ કહેવાય ? માટે જે થોડું થણું થાય તે સહન કર્યે છૂટકો.

૨૨

ૐ

મુંબાઈ, તા. ૨૭-૩-૨૩

પ્રિય આનન્દ સ્વરૂપ,

.....ચંદુ ધારે છે કે તમે દરરોજ સવારે, બપોરે અને રાત્રે સતી વખતે જે જે વિચારો આવતા હશે તેને તોડતાં રહેતાં હશો. વિચારોને તોડવાની કૂચી તો તમે બાંધી જ છો. પણ ચંદુ ફરી લખે છે. સવારમાં ઊઠતાં જ બીજા વિચારો શરૂ થાય તે પહેલાં વિચાર કરવો. “મન ભાષ, અત્યાર પહેલાં તું કેવો શાંત સ્વરૂપ, આનન્દ સ્વરૂપ અને સુખ સ્વરૂપ હતો? વિચાર ઊઠ્યો ને તું બીજે સ્વરૂપે બન્યો. એથી જ તું હેરાન થયો. માટે તું બીજો ન બન. સંકલ્પ વિકલ્પ ઊઠે છે અને બીજો બને છે.” માટે જે સંકલ્પ ઊઠે તેને કહેવું કે, તું મારાથી જુદો ક્યાં છે કે હું તારો વિચાર કરું? જેમ આંખ, નાક જુદાં નથી તેમ તેનો વિચાર પણ નથી આવતો; જ્યારે આંખ કે નાકમાં કંઈ દરદ થાય છે ત્યારે જ તેનો વિચાર આવે છે. માટે બીજાનો વિચાર કરવો એટલે તેને દુઃખી કરવાં કે ઈચ્છવાં, અથવા તેને પોતાનાંથી અલગાં માનવાં. તો તમે એ રીતે અલગ ન પડશો. જેવાં તમે છો તેવી જ આખી દુનિયા છે એ વિચારપૂર્વક નિહાળી નિહાળીને આનન્દ લૂંટવા કરજો. આમ કરશો કે બધા જ રોગ વ્રજેરે અદશ્ય થવા માંડશે....

૨૩

ૐ

મુંબાઈ, તા. ૧૨-૪-૨૩

આનન્દ સ્વરૂપ પૂરમાત્મન,

.....જ્યારે દરદની આહ નીકળી બાય ત્યારે તેની સાથે સાથે કંઠમાંથી ૐ નો ભાવપૂર્વક ધીમે અવાજ મેળવી દેશો.

તમારી દુઃખની આહ પણ આનન્દની લહેરમાં પલટાઈ જશે. કરવું ન કરવું એ તમારા હાથની વાત છે. મન હંમેશાં પ્રયુક્તિ અને આનન્દમાં રહેવું જોઈએ.

૨૪

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૭-૧-૨૩

પ્રિય આનન્દસ્વરૂપ,

..... ચંદુ એક છે અને માગણી અનેક ઠેકાણેથી આવે છે. ક્યાં જવું અને ક્યાં આવવું? ચંદુ તો જ્યાં છે ત્યાં જ ઠીક છે. આનન્દ ચાલે છે. તમે પણ જરા પુરસદનો સમય કાઢી બોલું થાણું મનન કરતા રહેશો. ગમે ત્યાં હોઈએ, ગમે તેવા સંજોગોમાં હોઈએ, છતાં વિચારવું કે આપણે તો આપણામાં જ છીએ. એ પછી જોઈશું તો, જ્યાં જોઈશું ત્યાં આપણે જ આપણે દેખાયા કરીશું. વિરુદ્ધ સંજોગોમાં પણ આનન્દ જ દેખાયા કરશે. તમે તમારી જાતને ભૂલી ન જાઓ એ દૃષ્ટિએ પત્ર લખ્યો છે. આપણી આસપાસ ગમે તેટલી વાતો ચાલતી હોય પણ તેમાંથી આપણે ઉપયોગી વાતો જ ગ્રહણ કરી લેવી, અને બીજી વાતો ઉપર ધ્યાન જ ન આપવું. સંસારમાં શરીર, વાણી અને મન સેવા નિમિત્તે મળ્યાં છે, તે વડે અંતઃકરણપૂર્વક સેવા કરવી. જેટલી ઉપાધિ જાતે વહોરીએ તેટલો જાણે વધે, માટે નવી ઉપાધિ વહોરતાં નહિ. વાતો સાંભળવામાં વાંધો નથી, પણ તેમાં ચિત્ત પરોવેલું રાખવું એ જ દુઃખદાયક છે. ચિત્ત તો પોતાના સ્વરૂપમાં જ રહેવું જોઈએ. પોતે સર્વરૂપે છે, પોતે પોતાના સ્વરૂપોની સેવા કરી રહ્યાં છે, પછી એમાં રાગદ્વેષ શો? જ્યાં દેહને સાચો માન્યો, હું આટલો જ દેહ છું એમ થયું કે સુખદુઃખના ફંદામાં ફસ્યા...પ્રભુ સિવાયની ભાષા નકામી છે. આનન્દ લૂંટો અને બીજાને હુંટાવો...

૨૫

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૦ ૨૩-૭-૩૯

આત્મસ્વરૂપ સૌ. ગોદાવરી,

.....આપ જરા પુરસદમાં તો આવ્યા હશે જ. આપણું કામ તો એવું કે જરા પણ સમય મળ્યો કે તેનો સદુપયોગ કરી લઈએ. આમ ભેષએ તો જીવનના છેડા સુધી કેમ પરવારું નથી અને પરવારવાનું નથી. આપણો દરરોજનો જીવનક્રમ ચાલતો હોય તેમાંથી થોડી થોડી વારે સંધ્યા કરતાં રહીએ, એટલે કે પરમાત્મા સાથે ભેડાણ કરતાં રહીએ. આપણા હિત-ચિંતકો તો ત્રિકાલસંધ્યા કરવાનું લખી ગયા, પણ આપણે તો સુધરેલા (!) જમાનામાં રહ્યા એટલે તેના ઉપર સુધારોવધારો કરી શકીએ. આપણે ત્રણથી વધારે વખત સંધ્યા કરીએ તો તેમાં ખોટું થવાનું નથી. જ્યારે વધારે સમય મળે ત્યારે લાંબી સંધ્યા કરીએ, અને ન મળે તો બે બે પાંચ પાંચ મિનિટની પણ દશ વાર વખત સંધ્યા કરી લઈએ. કલાકે કલાકે માત્ર એકાદ બે મિનિટ “હું ફાણ છું?”નો વિચાર કરી લેવો. હું તો બધી જ શાંતિ અશાંતિ જાણવાવાળો છું. મને એ શાંતિ અશાંતિ સ્પર્શ કરી શકતી નથી.....

જેમ મહાભારતની લડાઈના આરંભમાં અર્જુન શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માને ધર્મનો માર્ગ પૂછે છે, તેમ આપણી અંદર પણ ઊઠીએ કે તગ્ત શુભ અશુભ વૃત્તિઓનું યુદ્ધ શરૂ થવા માંડે તે પહેલાં, આપણે પોતે આપણા અંતરાત્માને પૂછીને તેની પાસેથી સાક્ષ સાક્ષ રસ્તો મેળવી લઈએ.....આપણે આપણા અનુભવને ઓળખીને આનંદ કરીએ અને કરાવીએ. જગતના કડવા અનુભવોથી

કંટાળીએ નહિ. પણ એ કડવા અનુભવો પરમાત્માના માર્ગે ચલવાની સીડીના પગથિયાં છે એમ સમજી તેમાંથી શીખતા રહીએ. સંસાર તો એનો એ જ છે. રામાયણ મહાભારતકાળમાં જેવા દોડા અને જેવો માનવસ્વભાવ હતો તેવો ને તેવો અત્યારે પણ છે જ. જરાતરા ડીઝીમાં ફેરફાર હોય તો હોય. મમે જે મળ્યું તે બહુ સાફ મળ્યું છે, એ વિચારમાં જ માણસની ઉત્પત્તિ છે, એમ દરેક જણે સમજી લેવાનું છે. આમ કેમ ન મળ્યું? આવું કેમ ન મળ્યું? આમ થાત તો સાફ અને તેમ હોત તો સાફ, એ વિચારો જ અસ્થાને છે. એમ નથી એ જ વાત સાચી છે. માટે મળ્યું હોય તેનો સારો સદુપયોગ કરી લઈએ. કોઈને દોષ દેવા જેવું નથી. છતાં દેવાઈ બય તો એ દોષની જડ આપણા મનમાં જ ક્યાંક રહી હશે, એનો વિચાર કરી તે નિવારવા પ્રયત્નશીલ રહીએ. આપણે ઘણી સારી સ્થિતિમાં મૂકાયા છીએ, એમ વિચારી આનંદ કર્યા કરીએ. એ સિવાય રસ્તો નથી. આપણા કોઈ પણ કામમાં શિથિલતા ન હોય, ન હોવી જોઈએ. જ્યાંસુધી જીવન છે ત્યાંસુધી કર્મ તો રહેવાનું જ. કામ કરવું એ તો કર્મ છે જ, પણ કામ ન કરવું એ પણ કર્મ તો છે જ. તો થું કરવું તે તમારી મેળે જ સમજી લેશો. x x x

૨૬

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૪-૮-૩૬

આત્મસ્વરૂપ સૌ.. ગોદાવરી

x

x

x

આ સાથે ગુજરાતી કાગળ છે, તે યોગ કોને કહેવો તે દર્શાવે છે. મનન કરવા જેવો છે, અને આપણે જે કાંઈ કરી રહ્યા

છે તેની પ્રતિ કરે છે. એમાં આખી ખીતાનો ભાવ આવી જાય છે.....વગેરેને ઉતારી લેવા હોય તે ઉતારી લે. દરરોજ વાંચવા જેવું અને વિચારવા જેવું છે.

ૐ

યોગ

યોગ એટલે જ્ઞાન માટે, ભક્તિ માટે, અગર કર્મ માટે પ્રભુ સાથેનું અનુસંધાન (બેડાણું). મનુષ્યની અંદર અને બહાર જે એક સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્તિમાન તત્ત્વ છે તેની સાથે યોગી પોતાને સીધા સંબંધમાં બેડી દે છે. યોગી અનંત તત્ત્વની સાથે નામબદ્ધ થાય છે, અને શાંતિભરી દયાથી અગર સક્રિય આશિષથી પ્રભુની શક્તિ પોતાની મારફત જગત ઉપર ઉતારવા હથિયારરૂપ બને છે. જ્યારે માણસ પોતાનો અહંકાર છોડી ઉપર ચઢે છે, અને બીજા માટે પોતાનું જીવન છે એમ જીવે છે, બીજાનાં સુખદુઃખમાં ભાગીદાર બને છે; જ્યારે તે સંપૂર્ણ રીતે કર્મોનું આચરણ કરે છે, અને પ્રેમ અને ભાવપૂર્વક કામ કરે છે; પણ ફળની ચિંતા છોડી દે છે તેમ જય (જીત)ને માટેની ચિંતાને પણ ફેંકી દે છે, હારથી ડરતો નથી; જ્યારે તે પોતાનાં બધાં કર્મો પ્રભુને અર્પણ કરે છે, અને પોતાનો દરેક વિચાર, વાણી અને વર્તન (ક્રિયા) દિવ્ય યજ્ઞમાં હોમી દે છે: જ્યારે તે ભય, તિરસ્કાર, ધિક્કાર અને મોહનું કાસળ કાઢી નાંખે છે, અને ધાંધલરહિત અવિશ્રાંતપણે (આરામ લીધા સિવાય), બધું કામ કર્યા સિવાય છૂટકો જ નથી એમ સમજી સંપૂર્ણપણે કુદરતની શક્તિની માફક કામ કર્યેજ ભય છે; અને જ્યારે હું શરીર છું, અંતઃકરણ છું, મન છું અગર આ બધુંજ હું છું એ વિચારોથી પર થાય છે અને પોતાના ખરા સ્વરૂપની પિછાન કરે છે; જ્યારે એને ઊગી ભય છે કે પોતે અમર છે અને મૃત્યુ અસાર છે, હૃદયમાં જ્ઞાન ઉતરી રહ્યું છે, મન વાણી ઇન્દ્રિયો વગેરે

દરેક સાધનદ્વારા એ દિવ્ય શક્તિ જ કામ કરી રહી છે, પોતે તો કાંઈ જ નથી આમ હૃદયના પૂરા ભાવ સાથે અનુભવે છે; વળી પોતે જે કાંઈ કરે છે કે પોતાની પાસે જે કાંઈ છે તે સર્વ ભાવોના તે ત્યાગ કરે છે, અને છેવટે પ્રભુ જે મનુષ્યજાતિનો સહાયક અને ભક્ત છે તેને પોતાનું બધું અર્પણ કરે છે ત્યારે એ માણસ હંમેશા માટે પ્રભુમાં નિવાસ કરે છે—ત્યારે દિલગીરી, અશાંતિ અને ખોટો ઉશ્કેરાટ એને માટે અશક્ય બની જાય છે. આનું નામ સાચો યોગ.

૨૭

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૯-૯-૩૯

આત્મસ્વરૂપ સૌ. ગોદાવરી,

..... આપના તરફથી આપના માતૃશ્રીની તબિયતનો ખ્યાલ આપતો પત્ર મળ્યો. માતૃશ્રીની તબિયત તદ્દન આવી છે એની મને ખબર ન હતી. મેં તો સ્વાભાવિક જ લખેલું કે આપ ક્યારે આવશો? ..... સેવાનું સૂત્ર બહુવિધ હું, અને આપનાજ માતૃશ્રીની સેવા કરતાં અંતરાય નાંખું એ તો બને જ શી રીતે? જેમ મને મારી માતા માટે લાગે તેમ તમને તમારી માતા માટે લાગે એ સ્વાભાવિક છે. માટે આ તરફની ચિંતા ન કરશો અને શાંત ચિત્તથી માતૃશ્રીની સેવા કરશો!.....

રાંદેર, તા. ૧૧-૩-૧૫

ઝં

*પરમ પૂજ્ય પિતાતુલ્યશ્રીની સેવામાં,

.....એટલું તો ચોક્કસ છે કે આ સંસારમાં મનુષ્ય દેહ મળવો મુશ્કેલ છે. અને તે મળે તો સંત સમાગમ મળવો મુશ્કેલ છે. મનુષ્ય દેહ મળે છે ત્યારે પુરુષાર્થ કરી આ દેહજ મુક્તિ મેળવવી એ શ્રેષ્ઠ છે. એને માટે ઝં નું વારંવાર રટણ કરવું અને સાથે સાથે એ વિચાર કરવો કે “હું” તે કાણુ ? “નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર, સત, ચૈતન્ય, આનન્દ, નિર્ભય, જન્મ મરણ રહિત,” વગેરે. એટલો જ વિચાર કરવો કે તે પરમાત્મા તે “હું” જ છું. ચંદુ જાતિ અનુભવથી કહે છે કે એ સિવાય દુનિયામાં કાંઈ નથી. ચંદુ વધારે શું લખે ? આનન્દમાં રહો અને બધાને આનન્દમાં રાખતા શીખવું.....

x x x x x

૧

ॐ

*અધાંને

તા૦ ... ..

પ્રિય આત્મન,

અત્રે સર્વ કુશળ. તમારો પત્ર મળ્યો હતો.

ચિં...ભા...ની સ્થિતિ જોતાં ચંદુને દયા આવે છે. દયા બતાવવાથી ચંદુ દેખીતી કાંઈ પણ મદદ કરી શકતો નથી, અને જ્યાં સુધી તે પોતે પોતાના સ્વરૂપ પર દૃઢ ન થાય ત્યાં સુધી જે હિંમત એનામાં રહેવી જોઈએ તે રહી શકે નહિ; કદાચ કોઈની સલાહથી થોડો વખત શાંતિ મળી શકે અને રહે પરંતુ જેમ લોહચુંબક પાસેથી સોય ખસે એટલે જે લોહચુંબકપણું સોયમાં આવ્યું હોય તે પાછું નીકળી જાય છે તેમ, આપેલી હિંમત સંબંધે સમજી લેવું. તાત્પર્ય એ જ કે દરેક લોહચુંબક થવાની જરૂર છે. દષ્ટાંતમાં તો લોહચુંબક અને સોય બે જુદી વસ્તુ છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોતાં તો દરેક જણ લોહચુંબક છે. ફક્ત અજ્ઞાનથી, માયાથી, કે મોહથી, કે ગમે તેથી તે પોતાને સોય માની લે છે,

---

* આ ચાર પત્રો “વિદરોનિયન”ના માર્ચ તથા એપ્રિલ ૧૯૧૮ ના અંકમાં છપાયા હતા.

એ જ ભ્રમણા છે. વેદાંત કહે છે કે તમે બધા “તે જ!” છો; બૂલથી કહી પણ તમે એમ માનતા નહીં કે “હું દેહ છું” “મન છું” વગેરે.

જ્ઞાન ક્યારે ઉપયોગી થઈ પડે છે? જ્યારે પોતાપર દુઃખ આવી પડે છે ત્યારે. દોષોને જ્ઞાન તો છે છતાં તેઓ કેમ બીકજી બની જાય છે? એમ કદાચ શંકા થાય તો જવાબ એટલો જ કે તેઓ તેઓ અનુભવ કરતા નથી. શોક, યોદ્ધા, મ્હાન, અપમાન, કામ, ક્રોધ, ભય વગેરે ક્યાં સુધી હેરાન કરે છે, જ્યાં સુધી પોતે પોતાનો અનુભવ કરતો નથી ત્યાં સુધી. માટે ચિ. બા.....ને ચંદુ તરફથી કહી દેશો અગર લખી દેશો કે જ્યાં સુધી વેદાંત વિચાર કરશે નહિ, જ્યાં સુધી સંસારની વસ્તુ તરફની આસક્તિ તૂટશે નહિ—અંતઃકરણમાં દંઠ વૈરાગ્યની છાપ પડશે નહિ, જ્યાં સુધી જગતને મિથ્યા અનુભવશે નહિ, જ્યાં સુધી “હું બધે સ્વરૂપે થઈ રહ્યો છું” એવા હૃદયમાં અંતઃદોષ વાગશે નહિ, ત્યાં સુધી બહારના ટેકા એ બધા કાહેલા વાંસ જેવા છે. અને તે ચિ. બા.....ને એકલાને જ લાગુ પડતું નથી, તમે બધાને લાગુ પડે છે. માટે એકના દૃષ્ટાંત લઈ તમે બધા દંઠ કરતા ચાલ્યા જાઓ. હૃદયમાં દંઠ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરો, અને જગતના યથાર્થ આનંદને બાહ્ય તમને સર્વને મળે એવું ચંદુ ઇચ્છે છે. અત્યાર સુધીમાં ચંદુ પાસે મનન કરેલા પુરુષોના કાંઈએક અનુભવ આવી ગયા, અને તેમાં દેખાય છે તે એ જ કે હજી તેમના મનનમાં ઘણી ન્યૂનતા છે. તે માટે અને આવા વિભત્તીય પ્રવાહને અટકાવી સખતીય પ્રવાહ વહેવડાવવાને તમને બધાને પ્રેરે છે, કહો કે હુકમ કરે છે. સર્વને સર્વના સપ્રેમ યથા યોગ્ય.

વિ. પ્રેમી ચંદુ

ખંધાને

પત્ર ૨

ૐ

તા. ....

પ્રિય સચ્ચિદાનંદ,

તારો પત્ર પરમ દિવસે પ્રાપ્ત થયો. વાંચી આનંદ. તને વખતે શંકા થશે કે આત્મન શબ્દ ઊડી સચ્ચિદાનંદ કેમ વાપર્યો? તો તેનો ભાવાર્થ એવો કે બ્રહ્મ તો સર્વત્ર અને સર્વ રૂપ છે છતાં સ્થાવરમાં તે સત્‌રૂપે પ્રતીત થાય છે. અને કેવળ આત્મસાક્ષાત્કાર-વાળામાં તે સચ્ચિદાનંદરૂપે પ્રતીત થાય છે, માટે ઉપર પ્રમાણે સંબોધવાનું પ્રયોજન છે.

તારા બધા શુભ પ્રયાસ છતાં આમ નિરાશા ઉત્પન્ન થાય છે એથી તને ભાન થતું હશે કે માયામાં ચિત્ત લગાડ્યો તો નિરાશાજ અંતમાં લખાયલી છે. તારા અનુભવ પરથી બોધ છે કે જે વસ્તુ નિત્ય પ્રાપ્ત છે અને જેની ઉપર ચિત્ત લગાડવાથી કાંઈ પણ દિવસ નિરાશા થતી નથી તે “તું” જ છે. માટે જે કાંઈ કાર્ય કરે-શરીર વાણી મનદ્વારા-તેને નિષ્કામ સમજી લોકો-પયોગી સેવાને અર્થે જ્યાં સુધી દેહ પહોંચે ત્યાં સુધી કર્યા જવું. તારી શક્તિનો જેટલો વિકાસ થઈ શકે તેટલાનો મથાર્થ ઉપયોગ કર, અને શરીર, વાણી, મન દ્વારા “હું સેવા કરવાને સરખાયેલા છું” એ જ તારું સત્ત્વ હોતું જોઈએ.

નકામા ગપાટામાં, અનિત્ય વસ્તુના વિચારમાં, જેમ અને તેમ ઓછો વખત ગાળો. આગલા જન્મોમાં અનેક મિત્રો, સગાં સંબંધી, (મી, પુત્રો, વગેરે) પ્રાપ્ત થઈ ગયા છે, તેમજ કાંઈએ તમારો ઉદ્ધાર કર્યો નથી. અને તેમ કર્યું હોત તો આ દશા પ્રાપ્ત

થતે નહિ, માટે તેમ સમજી તેમાં દોષ બુદ્ધિ કરી, સ્વતંત્ર બની, મસ્ત થઇ, કાર્યનો બોલે મન પર લાવ્યા સિવાય વિચરો. તને લખ્યું છે એટલે બધાને લાગુ પડે છે. મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત થતાં તેને નકામો ગુમાવવો એ ચંદુ કેમ બેઠ શકે? સંસારની બાબતો, તેની વાતચીતો, તેના વિચારો, તેમાં સત્વપણું વગેરે-ને તિલાંજલિ આપો.

આવી આવી બાબતો ચંદુ લખે તેથી તમને બધાને એમ થતું હશે કે ચંદુભાઈ તો નવરા છે અને બધાને પોતાના જેવું જીવન ગાળતા બેવાને ધડે છે. તો તેવી જે માન્યતા કરશે તે ખરેખર બૂલ કરશે. તમે બધા નામના મેળવો, યશસ્વી થાઓ, બીજના હિતાચિંતક થાઓ એ બેવાને ચંદુ ઉત્સુક હોઈ શકે તેટલો ભાગ્યે જ બીજે કોઈ તમારા પ્રત્યે બેવાને ઉત્સુક હશે.

ચંદુના એ પ્રેમને સ્વાર્થ સમજે કે નિઃસ્વાર્થ સમજે, પરંતુ ન્યાંસુધી જગતની દૃષ્ટિથી તેની હયાતી હશે ત્યાંસુધી કાંઈ કાંઈ કોઈ કોઈ વખત લખ્યા કરશે.

યશ, નામના અને હિતાચિંતકપણું ત્યારેજ પ્રાપ્ત થાય છે કે જ્યારે માણસ પોતાની આસપાસ પોતે બનાવેલા જગત તરફ લક્ષ નથી આપતો. આ તો મારા બાપ, પિતા, માતા, વગેરેએ આમ કર્યું અને તેથી મને આમ દુઃખ છે, અને તેમ સુખ છે એ વિચારોએ ન્યાંસુધી ઘર ઘાટ્યું હોય ત્યાંસુધી તે જગતમાં બીજને શું ઉપયોગી થવાનો છે? કદાચ તે તેના માનેલા જગતમાં બહુ સારો, બ્વહારવાળો, સંસારમાં પ્રીતિવાળો, હોંશીઆર વગેરે કહેવાશે પરંતુ તેથી તેના શું ઉદ્ધાર? અનેક મહાપુરુષો, રાજાઓ, વગેરે થઈ ગયા, અને કાળના લોભે કરી આજે જુલાઈ પહોં ગયા! લોકોએ તેમના ગુણ અને દોષ બંનેને બેધા, તેથી નથી તેમની કે તેમના ગુણદોષ બેનારની મુક્તિ થઈ! માટે

ચંદુ લખે છે કે. જેમ તમને અન, પાણી, અને હવા વગર આલવું નથી, તેમ તમારા સ્વરૂપના ચિંતન વગર આલવું બેધર્મ નહિ. જેમ અન વગેરે વગર માણસને તાલાવેલી થાય છે તેમ સ્વરૂપના ચિંતન વગર મનમાં ઉદ્વેગ પમામ ત્યારે સમજબો કે યથાર્થ સ્થિતિ ચાહે છે.

ચંદુ પોતાના મનના ઉભરા, તમે બધા લાયક છો, બુદ્ધિ-શાળી છો, શુદ્ધ અંતઃકરણના છો, તેના ઉપર પ્રેમ છે, માટે ઠાલવે છે. બે કદાચે કાષ્ઠપણુ રીતે તમને ખોટું લાગ્યું હોય તો ચંદુ તમારા બધાની કૃપા યાચે છે. સર્વને સર્વના સપ્રેમ યથાયોગ્ય.

લિ. તારૂં પ્રેમી સ્વરૂપ ચંદુ

બધાંને

પત્ર ૩

ૐ

તા. ....

પ્રિય આત્મન,

ચંદુને બધું આનંદમય લાગે છે. આખું જગત પોતામય છે. તમે બધાં પણ એ સ્વાદનો લહાવો લેઓ. જેટલો પ્રેમ તમને બહારની વસ્તુ માટે લાગે તેટલો બધો પ્રેમ તમારા અંતરાત્માનો-તમારો જ છે એ રીતે દૈવ હૃદયમાં છાપ પાડતા બોલો. જેટલા પ્રમાણમાં તમારા હૃદય પવિત્ર હશે અને તમારા સાક્ષી ચૈતન્યને વક્ષાદાર રહેશે તેટલા પ્રમાણમાં તે દિવ્ય શક્તિ તમારા મારફત કામ કરશે જ. શંકાને દેશ પણ સ્થાન આપશે નહિ. જગતમાં એક પણ વસ્તુ એવી નથી કે જે શુદ્ધ ભાવનાને બળે અશક્ય હોય. જેટલા પ્રમાણમાં મનની નિર્બળતા તેટલા પ્રમાણમાં તેની

પ્રાપ્તિમાં વધુપડેલાં સંભવે. તમે બધાં સાધારણ મનુષ્યો નથી પણ પરમાત્મા જ છે એવી જાણ દૃઢ પડી હશે તો પરમાત્મા જેવા જ કામ કરવા શક્તિમાન થશો. એટલે કોઈપણ કાર્યમાં શંકાને સ્થાન આપશો નહિ. પોતાને જ્યારે અમુક માનવો છે, ત્યારે બિખારી કરતાં શ્રેષ્ઠ રાજ-બ્રહ્મ-કેમ નહિ માનવો? પરંતુ તે થવાને તમારા હૃદયની લાગણીઓ પણ પરમાત્મા જેવી જ થવી જોઈએ.

ત્યાંસુધી બાળક અવસ્થા હોય છે ત્યાંસુધી દીગલા દીગલીની રમત મળતી લાગે છે. પણ જેમ જેમ તે મોટો થતો જાય છે, તેમ તેમ તેને ઊડતો જાય છે. પણ તેથી તે રમતને ધિક્કારતો નથી પરંતુ તે મોટા થવાના સાધનરૂપ હતી; તેમ જગતની સઘળી વસ્તુઓ તેવી જ છે. અજ્ઞાન હોય છે ત્યાંસુધી સત્ય માની રમો છો. પણ જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડ્યો એટલે તેની દરકાર નહિ કરતાં સત્ય તરફ દોડો છો અને દોડવું જ જોઈએ. નહિ તો બાળક અવસ્થા જ કાયમ રહેશે. આખા જગતની સાથે એકતાનતા અનુભવતા રહો. નામ, રૂપ એ રમકડાં છે અને તેમાં વ્યાપી રહેલું સૌનું સત્ય છે. તેની ઉપર ધ્યાન આપતા રહો. બંગડીમાંથી સૌનું બાદ કરો તો બંગડી જેવો પદાર્થ જ નથી. એટલે નામ રૂપ મિથ્યા છે. અને સત્ય વસ્તુ તમે આત્મા-પરમાત્મા-બ્રહ્મ-સચ્ચિદાનંદ-ગોડ-અલ્લા-અગર ચંદુ-ગમે તે કહો-તે છે. નામરૂપ કેવળ પ્રતીતિ માત્ર છે, એ દૃષ્ટિએ જોશો તો જ બધું પરમાત્મામય લાગશે. જેમ ચંદુની છબી જોવાથી મૂળ ચંદુનું જ્ઞાન થાય છે, તેમ આ બધા જીવની છબીઓ જોવાથી તમારું જ જ્ઞાન થવું જોઈએ. એ જ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે.

બધાને

પત્ર ૪

ૐ

તા.....

મિત્ર સ્વરૂપ,

અત્રે સર્વ કુશળ. તમારો પત્ર વાંચ્યો. તમને તાવ આવી ગયો એ જાણ્યું. પરંતુ તાવ તમને આંચો હતો કે તમે તાવને પકડ્યો હતો? તાવ આવી જવાથી એક ફાયદો થયો કે બહુ કાળનો શરીરમાં કચરો બરાચો હતો તે નીકળી ગયો, અને હવે શરીર તદ્દન તંદુરસ્ત થઇ વધારે સાફ કામ થઇ શકશે. યાદ રાખજો કે તમને તાવ આંચોજ નહોતો, તમે તો તેમના તેમ હતા, ફક્ત જે વસ્તુ તમારી એકલાની નહોતી અને જેની ઉપર સર્વનો અધિકાર હતો તેને તાવ હતો—એ ખોટી ગરમી હતી. માટે શરીરને તમારું પોતાનું સમજશો નહિ. એ સર્વનું છે, અને સાફ થવું એ સર્વનું કાર્ય છે. તમે તો ફક્ત સાફી છો.

વધારામાં તમારા કાગળ ઉપરથી સમજાય છે કે તમારી પાસે કામ થાયું છે, પરંતુ કંટાળશો નહિ, તમારી પદવીનું અભિમાન રાખશો નહિ. સત્તાનો મદ મગજપર ચઢવા દેશો નહિ. યાદ રાખજો કે શરીર, મન, વગેરે જગતની સેવાને માટે અર્પણ થયેલાં છે, માટે જગતના છે તમારા નથી. સર્વ સાથે મિત્રભાવ અને પ્રેમભાવથી વર્તશો. તે બધાં તમારા પોતાનાં સ્વરૂપો છે, અરે, તમેજ છો એ ખ્યાન બહાર જવા દેશો નહિ.

એ ચિ. ભા.....બહુ મુઝાતો હોય તો અત્રે મોકલાવી આપશો. ચિ....ના વામદ બહાસ થયા પછુ આશા છે કે વખતો

વખત પોતાને યાદ કરી આનંદમાં રહેતો હશે. એ કે તે ચંદુજી છે, છતાં લાંબો વખત થયાં નહિ મળવાથી વિશેષરૂપે મળવાની ઇચ્છા થયા કરે છે. સાથી થાય છે તે સમજતું નથી. મોહ હશે કે પ્રેમ ? જરા એ શંકાનું સમાધાન કરી બતાવશો અગર.....ને પૂછી બેશો. સર્વને સર્વના સપ્રેમ યથાયોગ્ય.

લી૦ પ્રેમી ચંદુ

૧

ૐ

મુંબાઇ, તા. ૧૮-૩-૧૯૨૦

આત્મસ્વરૂપ ! ચિ. બહેન મંછી,

× × × તમારો પત્ર વાંચ્યો. કુંઘક આનંદ અને કુંઘક ખેદ થયો. ખેદ એટલા પૂરતો કે આટલું આટલું વાંચ્યા છતાં, સાંભળ્યા છતાં, અનુભવ્યા છતાં ત્યાંનાં ત્યાં ! આનંદ એટલા માટે કે સત્ય લખ્યું છે અને હૃદયને છેતરતા નથી તેમજ ઉચ્ચતિ માર્ગ તરફ પ્રયાણ કરવા તરફ વૃત્તિ છે. ચંદુને એક રીતે પક્ષપાત છે અને બીજી રીતે પક્ષપાત નથી. પક્ષપાત એટલા માટે કે જેની જેવી રીતની ઇચ્છા તેને તે તે મળે છે, અને અપક્ષપાત એટલા માટે કે બધાંને સરખું કહેવાય છે, સરખું સમજવાય છે, જેને જે રૂચિકર થઇ પડે તે તેને ગ્રહણ કરી શકે છે. × × × કામ કરતાં કંટાળો આવે એ સ્વાભાવિક છે, પણ ગભરાયે સિદ્ધિ નથી. જેટલું અત્યારે બાણી છે તેટલું પણ ન બાણીતા હો તો શી દશા થાત ? જે તરફ હાલ વૃત્તિ દોરાય છે તે તરફ દોરાત પણ ખરી કે ? કેટલા એ તરફ વળ્યા છે અને વળે છે ? તમારી જાતને એ તરફ વળવા બદલ ધન્યવાદ આપતા નથી ? એ રીતે અંદરથી આનંદ લૂટો તો કેવું સાફ ! પોતે અમુક ઇચ્છાઓ અને આશાઓ બાંધે છે અને તે આશાઓ કે ઇચ્છાઓ પ્રમાણે ન દેખાય કે ન થાય તો દુઃખ

થાય, એ નિમમ તમાસ સંબંધમાં પણ લાગુ પડે છે: આખા જગતને ભાગ પડે છે. એ આશાએ, ઇચ્છાએ તમોને ઘેર્યા છે. તમે આશ્વાસી કે ઇચ્છાથી પર છો, આનંદ સ્વરૂપ છો, તેમાં વળી આ કાળાશ ક્યાંથી આવી? અગ્નિથી કાલસો વિમુખ થાય છે એટલે કાળાશ આવે છે, માટે મનરૂપી કાલસાને ચૈતન્ય-સાક્ષી-રૂપી અગ્નિ લગાડો, એટલે વળી આનંદ, આનંદ, આનંદ!!!

૨

ૐ

જેઘપુર તા. ૨-૧-૧૯૨૨.

આત્મસ્વરૂપ! ચિ. બહેન મંછી વગેરે,

× × × મહાત્માશ્રી પાસે બેસી બધાં આનંદ કરે છે. જ્ઞાનચર્યા કોઇ કોઇ સમય થાય છે. બાકી તો મહાત્માશ્રીને આખો દિવસ લોકો મળવા આવે છે તેની સાથે તે વાતચીતમાં હોય છે. ચંદુએ જે જે સમજાવ્યું છે, તે પ્રમાણે આનંદ કરતા રહેશે. અને નકામો સમય ગા મ ગપાટામાં ગાળશે નહિ. ગીતા-જનો પાઠ કરતા રહેશે, સાથે સાથે ગુજરાતી અર્થ વાંચતા રહેશે, એટલે ઝટ સમજાઇ જશે. આત્મા સિવાય કંઇ છે જ નહિ એનો અર્ધે અર્ધે કલાંક વિચાર કરતા રહેશે. દરરોજ અભ્યાસ રાખવાની જરૂર છે. આશા છે કે તમે એ પ્રમાણે વર્તતા હશો. × × ×

૩

ૐ

મુંબાઈ તા. ૫-૮-૩૧

આત્મસ્વરૂપ! ચિ. બહેન મંછી,

× × × દેહદષ્ટિએ જોઇએ તો દરેક જણ ક્ષણે ક્ષણે રૂપાન્તર પામતું બાય છે, એ તો દરરોજનો અનુભવ છે; એમાં કંઇ

નવું નથી. અને આપનાં વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં કંઈ નવું નથી કે કંઈ ફેરફાર થતો નથી એ પણ એટલી જ સાચી વાત છે. જગતનાં અને દેહનાં બદલાતાં સ્વરૂપ તરફ મન પરોવ્યા કરીએ તો હૃદયને ભૂત ભૂતના આધાતો જ સહન કરવાના રહેશે. તેમાંથી બચવા માટે તો આપણે જ્ઞાન તરફ વળીએ છીએ. ચંદુ કોઈની સંભાળ લેનાર કોણ? જે તત્ત્વ આખા બ્રહ્માંડ-અગર બ્રહ્માંડોમાં અનુસ્યૂત છે તેનો આશરો લઈ કાં ન ચાલવું? ચંદુનો લખવાનો આશય શુભ છે એટલે જોડું લગાડવાની દૃષ્ટિથી લખ્યું છે એમ માનશો નહિ. પછી પત્રમાં તમે સારા છો અને અમે સારા છીએ એ કંઈ પત્ર નથી. ચંદુનો સ્વભાવ થઈ ગયો છે કે આવી વાતો જ લખાઈ ભય છે. પણ સાચું કહું છું કે ચંદુને એ સિવાય બીજી બબરો સાંભળવી કે કહેવી ગમતી પણ નથી. આપને સૌને કહેવાનું કહ્યું છે. કશું જ છુપાવ્યું નથી. હવે તો જ્યારે જ્યારે વખત મળે ત્યારે ત્યારે તે કહેલું સંભારીને જીવનમાં ઉતારવાનું છે. જો આપણે પ્રભુમય સ્થિતિમાં કાયમ થવું હોય તો આપણે નિયમ કરવો ઘટે કે જરૂર સિવાય બોલવું નહિ. પૂછે એટલી જ વાત. ક્રોધનો પ્રસંગ આવે તો મૌન સાધી લેવું, બોલવું જ નહિ. મનને એકાંતમાં ચાખખા લગાવવા! પ્રભુને હૃદયપૂર્વક બધું જ અર્પણ કરીએ. જેટલું આપણું કહેવાનું હોય તે બધું જ-શરીર, મન, વાણી, સગાં, સંબંધી, પૈસો ટકો, વગેરે બધું જ અર્પણ કરીએ. આમ થયું કે પછી આપણી ચિંતા મંદ. સૌની ચિંતા તેને છે. પણ એવું થવું ન જોઈએ કે ઘડીમાં અર્પણ કરીએ અને ઘડીમાં પાછું લઈ લઈએ. નિયમ તો એવો છે કે જે ચીજ અર્પણ થઈ ગઈ પછી તેનો વિચાર જ ન હોય. દાખલા તરીકે શરીર પ્રભુને અર્પણ થયું એટલે આંખ પ્રભુને જ જુએ. ન જુએ તો રહેતે રહેતે ટેવ પાડીએ. કાન પ્રભુનાં જ શબ્દો સાંભળે. એ પ્રમાણે બધી જ ઇંદ્રિયો દ્વારા પ્રભુની પ્રભુતાનો જ આનંદ લઈએ.

ત્યાર પછી મનને લઇએ, કે તે પણ પ્રભુને અર્પણ થયું છે માટે
તેનાથી પ્રભુ સિવાયના બીજા વિચારો ન જ થાય. પછી સર્ગા
સંબંધીનો પ્રશ્ન આવ્યો. એ બધાં પ્રભુનાં છે એટલે મારે વિચાર
કરવાનો હોય જ નહિ. એ સૌ પ્રભુનાં છે; મારો અધિકાર તો
માત્ર એમની સેવા કરવાનો છે. પૈસો ટકા સૌ એ પ્રભુનો છે; હું
તો એક ટ્રસ્ટી છું. મારે તો શરીર મન વગેરે ભેષ્ટતા જ ઉપયોગ
કરે એ ભેતા રહેવાનું છે. પણ એક વાત ખૂબ યાદ રાખશો. “મો
આ બધું પ્રભુને અર્પણ કર્યું છે” એ વાત કોઈને કહેવાની નથી.
માત્ર હૃદયપૂર્વક આપણે પોતે જ સમજવાની છે. અને એ રીતે
વર્તન કરતા રહેવાનું છે. કોઈને કહેવાની વૃત્તિ થશે તો અહમ
ભાવ ધૂસ્યો જ જાય. પછી તો ધીરે ધીરે એ સ્થિતિ થશે કે
આ શરીર, મન, ઇન્દ્રિયો વગેરે “મારાં” એટલે “આત્માનાં”
સુંદર સેવક-સેવિકાઓ છે, અને તેથી જ તેના ઉપર પ્રેમ થાય
છે. એ પછી ધીરે ધીરે સમજશે કે બીજાં બધાં શરીરો, મનો
અને ઇન્દ્રિયો વગેરે પણ મારાં સ્વરૂપો છે, મારી જ સેવા કરી
રહ્યાં છે. બાકીનું પોતાની મેળે ભેડી દેશે અને આનંદ કરતાં રહેશે.

૪

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧-૭-૩૮

સત્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! બહેન મંછી,

x x x જ્યારે આપણે આપણાં સત્ સ્વરૂપ (સાક્ષી દેવ)ને
બૂલીને દેહના ધર્મેને સત્ માની વ્યવહાર કરીએ છીએ ત્યારે
અશાંતિ, દુઃખ વગેરેનાં વાદળાં ઘેરાવા માંડે છે. એટલે યાદ કરવા
જેવું કંઈ હોય તો તે આપણું અસલ સાક્ષી સ્વરૂપ છે. દેહ તો
યાદ કરવા જેવો છે જ નહિ. એને તો બૂલવાનો છે. આપણા આત્મ-

સ્વરૂપમાં શ્રદ્ધા હોવી એજ ખરી શ્રદ્ધા છે. દેહ તેા મુદ્દુજ છે. વચમાં મનનું હુપણું ઊઠી આપણા રાજપદ ઉપરથી આપણને જિઠ્ઠી આપણને બિખારી કે માગણની સ્થિતિમાં લાવી મૂકે છે. એટલે આપણે આપણું સત્ સ્વરૂપ આત્મામાંથી ઊઠાડી દેહ ઉપર મૂકી દષ્ટિ છીએ અને એજ આપણું મન કહેવાય. મનનું આ સ્વરૂપ છે. આથી કરવાનું એટલુંજ કે દેહ વગેરેમાંથી “હુપણું” ઊઠાવી આત્મા એટલે સાક્ષીમાં ઠાક્યા કરવું. એ મનુષ્ય જીવનમાં કંઈપણ કરવાનું હોય તેા આટલુંજ કરવાનું છે. આપણાં સત્ સ્વરૂપને જગતની વાતચીત વગેરે કંઈજ કરી શકતાં નથી. આપણી પેતાનીજ માત્ર ખેાટી છે. કહેા કે આપણી પેતાની હરામખેારી છે. પછી દોષ કાનો કાઢી શકાય! x x x આપણી પ્રશંસા, નિંદા, સ્તુતિ, ગુરુભાવ, શિષ્યભાવ, મારાપણું, તારાપણું અને પુસ્તકોમાંના આત્મભાવને વર્ણવતા ભાગ સિવાય બધીજ બાબતો, તથા સમાજના કાંઈપણ અભિપ્રાયને માનવાનું નથી. એ બધાં તેા આપણને નીચે પાડનારાં છે. જ્યારથી ઊઠીએ ત્યારથી આપણાં સર્ગાં સંબંધી કે બીજાં સૌ કોઈ, મિત્રો કે દુશ્મનો બધાંજ આપણા દેહભાવને દદ કરે છે, એથીજ બધાં ત્યાજ્ય છે એટલે એમને અભિપ્રાય માનવા યોગ્ય નથી. માનવા યોગ્ય વસ્તુ એકજ છે કે ‘હું પોતે સાક્ષી, આત્મા સચ્ચિદાનંદ છું’ આ વખતે પણ તમને આ સારો લાભ મળ્યો છે. હવે બહેલી, અનુભવેલી મૂડીને, દરેરોજ વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરો. બીજાં શું લખું? x x x

૫

ૐ

બેઘપુર, તા. ૧૫-૭-૨૮

આત્મસ્વરૂપ! બહેન મંછી તથા બહેન લલી,

x x x તમે લખો છો કે અહીંથી ગયા એટલે જગતના વિચારો ઓછા આવતા હશે, અને મહાત્માના દર્શનથી ઉપાધિઓ

પણ ઝાઝી નહિ લાગતી હોય. પણ તે સંબંધે લખવાનું કે ભૂલો સુધી જગત છે, દેહ છે, ત્યાં સુધી ગમે ત્યાં ભણે તો પણ ઉપાધિ તો રહેવાની જ; પણ આપણાં મનની ત્રાક સીધી રાખીએ તો પછી ગમે ત્યાં હોયએ તો પણ ઉપાધિ હોવા છતાં ઉપાધિરહિત રહી શકાય. અલગત, મનથી માની લીધેલા સંભોગો ગમતા હોય તો સરળતા વિશેષ મળે છે. અહીં તો મહાત્માજી એક જ વાત કહી કરે છે. જેમ આપણે રાતે ઊંઘમાં સૂઈ જઈએ તેમ ભગવાનમાં પણ સૂઈ જતાં શીખવું ભેદાયે. થોડી થોડીવારે આંખો બંધ કરી કાંઈ પણ સંકલ્પ ઊઠવા દેવા નહિ. જેમ આસપાસનો બધો સંસાર જેમનો તેમ હોવા છતાં ઊંઘમાં ઊંઘી ગયા કે કશીજ અસર થતી નથી, તેમ ભગવાનમાં આંખો બંધ કરી મનને સંકલ્પરહિત કરવાથી આનન્દ જ રહે છે. મનનું ચક્ર ચાલતું અટક્યું એટલે તરત સંસારનું ચક્ર અટક્યું જ ભણે. મન એજ સંસાર છે. મને જ બધી કલ્પના કરી ઉપાધિ ખડી કરી છે. ઉપાધિ હોવા છતાં ઉપાધિરહિત સમજવું અને અનુભવવું, એમાં જ ખરી ખૂબી છે. નિદ્રાવસ્થા મૃત્યુ અવસ્થાને મળતી અવસ્થા છે. નિદ્રામાં આંખો બંધો આનન્દ છે તો મૃત્યુમાં આપણે જ્યારે હંમેશ માટે ઊંઘી જઈશું તો કેટલો બધો આનન્દ થશે ? x x x એ આનન્દ પણ ક્યારે થશે ? બે મનને ઉપાધિરહિત કરવાની ટેવ હશે તો. મનને ઉપાધિરહિત કરવાને માટે આંખો બંધ કરી વિચાર કરવો કે “તારે દુઃખ છે જ ક્યાં ? તું ઊંઘમાં સૂઈ બય છે ત્યારે તારે માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, સગાં, સંબંધી, શત્રુ, મિત્ર, ધર-ખાર છે જ ક્યાં ? એ સૌ છે તો ત્યાંનાં ત્યાં જ, પણ તને તેનો વિચાર નથી માટે તને તેનું દુઃખ પણ નથી. તો હવે પણ વિચાર કર. એ સૌ તારાં નથી, અને તું એનો નથી. ઊંઘમાંથી તું ભગ્યે પહેલાં “હું” કયું, અને પછી “મારું” કહી “તારું” ઉત્પન્ન કર્યું.

આશી જ તું સુખી દુઃખી થઈ ગયું. તારે તો જન્મ, મરણ, સુખ, દુઃખ, શાપ, પ્રણય, હર્ષ, શોક, કંઈ નથી.” કીમ વારંવાર અર્ધે અર્ધે કલાકે વિચાર કરતા રહેવું બેઠો. કીમદ શંકરાચાર્યના સ્તોત્રમાં એની એજ વાત લખી છે. ફક્ત આપણાં મનની હરામ-ખોરીને લખેને આપણે એ પ્રમાણે વિચારતા નથી અને નાહક હેરાન થઈ ગયાં છીએ × × × તમે અને બહેન લક્ષ્મી પણ ગીતાનો પાઠ કરો છો બહુ ડિપકાર અને આનન્દ. યેન જ્યાને કહીએ કે અંનુ ખૂબ રટણ કરશે તો જલદી આરામ થઈ જશે. × × ×

૬

૭

અમદાવાદ, તા. ૬-૧૧-૩૭

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! બહેન મંછી,

× × × તમે લખો છો કે પત્ર વાંચી સાક્ષીનું જ્ઞાન સાં રહે છે, એ બહુ સારી વાત છે. તબિયત બાબત બધું. એ બાબત જણાવવાનું કે શરીરની સ્થિતિ એકસરખી તો કોઈની રહી નથી અને રહેવાની નથી. જેમ ચન્દ્રનું શરીર તમારાથી જુદું છે તેમ જેને તમારું શરીર માનો છો તે પણ તમારાથી-સાક્ષીથી-જુદું છે; એટલે તમે આખાં બ્રહ્માંડથી જુદા છો, હતા. અને રહેવાના. આપણને નાનપણથી શરીરને હું માનવાની ટેવ પડી છે તેની આ બધી રામાયણ છે. જેમ મળ આપણાં શરીરથી જુદો અનુભવ પછી તેનું શું થાય છે તે બેવા કે વિચાર કરવા આપણે રહેતાં નથી, તેમ શરીરને કંઈ સુખ કે દુઃખ થાય તેનો ઝાઝો વિચાર કરવાનો હોય નહિ. એ સુખદુઃખની લાગણીઓને બેધ આનંદ કરવાનો હોય. સુખ અને દુઃખ બંનેથી ચોતાને જુદો અનુભવવો એજ આનંદ છે. શરીરને કોઈ માન

આપે કે અપમાન કરે, બંનેમાં સમાન રહેવાનું છે. કૌમને લાભ, થાય કે હાનિ તે બંનેથી પર રહેવાનું છે, અનુભવવાનું છે. આટ-આટલાં વર્ષના અભ્યાસ પછી આપણાથી આવું થાય જ કેમ ? આમ વિચારીએ એટલે મન પોતાની મેળે જ લય પામી જશે. પોતે પોતાને બુદ્ધો અનુભવવો એજ મનનો લય છે. કારણ તે વખતે આપણે સુખ દુઃખથી પર કાઢીએ છીએ. એજ ગ્રાહી સ્થિતિ છે. કાંઈપણ સુખરૂપ કે દુઃખરૂપ દેખાય એટલે તરત જ કૌના દ્રષ્ટા-સાક્ષી થઈ પરપણું અનુભવવામાં જ મબ્બ છે. શરીર મન વગેરે નબળાં થાય છે ત્યારે આમ પર થવું એ જ હેતુ છે. માયા એમજ સંભોષે છે કે બે મારી અંદર ચિત્ત લગાડ્યું તો સુખદુઃખના પંખમાં સપડાયાજ બહુજો. શરીર અને મનને હું સમજવું-અનુભવવું એજ મહામાયા છે, એજ અવિદ્યા છે, અજ્ઞાન છે. એના જેવું બીજું કાંઈ અજ્ઞાન થયું નથી અને થવાનું નથી. આથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે આપણે આપણી જૂની ટેવોને છોડવાની છે. કેમ આ વાત ખરી કે નહિ ? કેમ એ પ્રમાણે કરશો ને ? પછી મનની નિર્બળતા ક્યાં સુધી રહે છે ? પછી ××× જેવા થવાની ભાવના પણ ક્યાં રહી ? મારા લખ્યા પ્રમાણે જરા અનુભવ તો કરી બુઝો. મારા ઉપર એટલી તો શ્રદ્ધા રાખો. કાકા ઉપર શ્રદ્ધા છે એટલું માત્ર બોલ્યા કરે ન ચાલે. કાકા એટલે ચન્દુ નહિ. કાકા એટલે સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ, સાક્ષી અને તમે બધા પણ તેજ, એટલે પોતાની ઉપર શ્રદ્ધા રાખો. કાકા તો નિમિત્ત માત્ર છે. તેની દ્વારા બહુ પરબ્રહ્મ જ ઉપદેશ કરી રહ્યા છે. આ વાત મનની ઉપબવેલી નથી પણ સત્ય વસ્તુ છે. અનુભવો, તો ખૂબ જ આનન્દ આવશે. બહુ શરીર ઉત્પન્ન થયું જ નથી પણ પોતેજ આ વિવિધરૂપે પ્રતીત થાય છે-જેમ સ્વપ્નામાં સ્વપ્નદ્રષ્ટાજં ભિન્નભિન્નરૂપે પ્રતીત થાય છે તેમ. ક્યાં છે સર્ગ

વહાલાં અને ક્યાં છે રોગ ? ક્યાં છે શત્રુ અને ક્યાં છે મિત્ર ? ક્યાં છે સુખ અને ક્યાં છે દુઃખ ? વહેલું મોઢું આ રસ્તે આવવાનું જ છે. આજથી, અત્યારથી એ રસ્તો પકડી જેટલા દિવસ શરીર રહે તેટલા દિવસ આનન્દથી કેમ ન ગુબ્બરીએ ? આ કોઇને બહારથી બતાવવાની વસ્તુ નથી. એમાં જ્ઞાનીપણાને કે ભક્તપણાને કે યોગીપણાને દાવો નથી, પણ એ તો અસલ સનાતન વસ્તુ છે. તેમ લોકોને કહેવાનું પણ નથી કે અમને કંઈ અસર થતી નથી. એ તો અનુભવવાનું જ છે. કેમ સમજાય છે ને ? આનન્દ આવે છે ને ? હસવું આવે છે ને ? ક્યાં બૂલ થાય છે તે સમજાય છે ને ? આ વાત ફરી ફરીને લખું છું તે ઠીક થવા સારું જ છે. દઢતા થવા માટે જ છે. x x x આમાં પંડિતાઈ નથી. પંડિતાઈ ચંદુને ગમતી નથી.

૭

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૯-૯-૩૮

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ ! બહેન મંછી,

x x x હવે પહેલાં કરતાં તો સ્વરૂપસ્થિતિમાં વધારે દઢતાથી રહેતાં હશે. બહુ બોલવાની ટેવ (વાતો અને ગપ્પાં મારવાની ટેવ) ઉપર અંકુશ મૂક્યો તો હશેજ. હમણાં હમણાં ગાંધીજી બોલતા નથી. લખીને વાતો કરે છે. તેથી તેમને વધુ શાંતિ રહે છે એવી જાણમાં વાતો આવી છે. મન ઉપર જો સીધા અંકુશ મૂકાય તો એથી વધારે શાંતિ વધે. આપણે નકામા વિચારો કરીને શક્તિને વ્યર્થ ખરચી નાખીએ છીએ x x x શ્રીવિવેકાનંદજીનો ભા. ૧ અને “જ્ઞાન યોગ” વાળો ભાગ ૧૧ મો જરૂર વાંચશો. ન સમજાય તો x x x ભાષણે પૂછી સમજી લેશો.

૮
ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૪-૧૨-૩૭

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! જહેન મંછી,

× × × આશા છે કે માનસિક સ્થિતિ પહેલાં કરતાં સારી હશે અને તેને લઈને શારીરિક સ્થિતિ પણ સારી હશે. × × × 'સ્વામી રામતીર્થ' તો જરૂર દરરોજ વાંચશો જ. એના વાંચનથી ઘણી દૃઢતા આવી જશે. મન પણ ઉચ્ચ વિચારોમાં રમણુ કરશે. મને તો એ રામતીર્થ બહુ જ ગમે છે. હું તો જેને તેને સ્વામી રામતીર્થ માટે ભલામણુ કર્યા જ કરું છું. બે કે હું પોતે તો વાંચતો નથી, કારણ કે મને તો વાંચવા કરતાં વિચારવામાં ભારે મજ પડે છે. પહેલાં મેં વાંચેલો તેનાથી મને ઘણું જ લાભ થયેલો. શરીર સંબંધી ઝાઝું વિચારવા જેવું નથી. બે કાંઈ વિચારવા જેવું હોય તો આત્મા સંબંધી વિચારવા જેવું છે. 'હું કોણુ ?' અને 'કેવો છું,' એવું વિચારતાંની સાથે જગતના સર્વ વિચારો ઊડી બય છે. આમ વારંવાર કરતા રહેવાથી દૃઢતા થઈ બય છે. પછી તો જગતના વિચારો કરવામાં મન જ ભડકેલું ને ભડકેલું રહે છે. તમે બધા તો કદાચ કાકાને ગાંડો કહેતા હશે, પણ એ ગાંડપણુમાં-આત્માનાં ગાંડપણુમાં-ખરી મજ રહેલી છે એ તો અનુભવે જ સમજાય છે. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સ્વામી રામતીર્થનું વાંચન રાખશો, કે ૐ નું ભાવપૂર્વક રટણુ કરશો. × × ×

૯
ૐ

અમદાવાદ, તા. ૩૧-૧૦-૩૮

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! જહેન મંછી,

× × × જીવનનું ધ્યેય શું એ સમજાયું છે તો પછી હવે તો એ તરફ વૃત્તિનું બેગણુ થતું રહે એ જ કરવાનું રહે છે. એને

માટે તો એવી ભતનાં પુસ્તકો વાંચવા, કે મનન કરવું એ જ જરૂરી છે. એથી ધીરે ધીરે દબતા થતી રહેશે. આપણે તો જીવનની દરેક ક્રિયામાં તપાસતાં રહેવાનું છે. આપણી પરીક્ષા આપણે જ કરતા રહેવાની છે; બીજા આગળ પરીક્ષા આપવાની નથી. જેમ જેમ આત્મસ્થ થતા જઈશું તેમ તેમ આત્મામાં દબતા થતી જશે. શરીર, મન, વગેરેમાં 'હું' થાય છે તો આપણે નીચે આવીએ છીએ અને બધા શત્રુઓ ચારે તરફથી ઘેરવા માંડે છે. બરાબર સ્પષ્ટ અર્થ બેસી બધા તો કામ સહેલું છે, અને પ્રમાણ થયા કે બધું અધરૂં થઈ પડે છે. યોગ તો જ્યાંસુધી શરીર છે ત્યાંસુધી ચાલુ જ રહેવાનો છે. એમાં નિરાત કરી બેસી રહેવાય જ નહિ. x x x અગ્નિને ફૂંકી રાખે ઊગાડ્યા નહિ કરીએ તો અગ્નિ કળખાઈ જશે, માટે ગાફેલ રહેશે નહિ. શરીર વિચારવા યોગ્ય નથી પણ આત્મા જ વિચારવા યોગ્ય છે, એ વિચાર બધા યોગમાં ઊંચ છે. પોતાને ઘોડે ઘોડે વખતે હું કોણ છું? એ પ્રશ્ન પૂછ્યા જ કરવાનો છે. એ સ્વરૂપ સ્થિતિ હોય તો પૂછવાનું નહિ. મને પોતાને આટલું જ કહેવાનું કે લખવાનું મન થાય છે. અને ભાગે છે કે આમાં બધાં જ સાચોનો નિષેડ છે. x x x

તા. ૯-૬-૧૯૨૦

સચ્ચિદાનન્દ સ્વરૂપ ! સૌ. વિદ્યા બહેન,

અત્રે સર્વે કુશળ. તમારો ઉભયનો પત્ર ૩-૪ દિવસ પર મળ્યો હતો. વાંચી હકીકત બહુ છે. વળી એ પ્રમાણે લખી આનન્દ આપતા રહેશે. ચંદુને વચમાં ૪-૫ દિવસ ખોટી ગરમી ચઢી હતી તેથી શરીર બરાબર સ્વસ્થ નહોતું. હવે આરામ છે. ફિકર કરશે નહીં. જેટલું બની શકે તેટલું ઓં આ બીજા કાંઈ મંત્રનું રક્ષક કસતા રહો. તમારી નિર્ભયતા રહેતે રહેતે ઓછી થતી જશે. જે તરફ જવું હોય તેની તૈયારી તો કરવા માંડવી બેઠકો. નાહક બખડા કરી મૂકવાથી કાંઈ વળશે નહિ. ચંદુ જેટલું બણે છે કે પોતે આનન્દમાં રહે છે. બીજાને શ્રદ્ધા હોય તો રસ્તો બતાવે છે. એ બતાવેલા રસ્તા પ્રમાણે ચાલવાથી બહુને આનન્દ થયો છે એમ તેઓ કહે છે. ચંદુ નિમિત્ત માત્ર છે. ખરી ખૂબી રસ્તો બતાવનારની નથી પણ તે રસ્તે જનારની છે. x x x સૌ. વિદ્યા બહેન લખે છે કે કોઈક વખત મન સ્વભાવ પ્રમાણે તોફાન મચાવી મૂકે છે, પણ પાછું ઠેકાણે આવી જાય છે. મનને એ કહ્યું હોય કે, “આ માણસ ચંદુ જ છે” તો પછી તેને શંકા રહે ખરી ! પછી ચંદુને ઢીઠો કે તરત વગર પૂછ્યાં કહી દેશે કે

“ચંદુ જ” છે; તેમ તેને યથાર્થ રીતે દઢપણું અનુભવાનું હોય કે “આ જગત તે જ છે” તો પછી આકુઅવળું સમજે ખરું કે ? પણ વાંધા એક આવે છે કે મનન કાળમાં અથવા દઢતાના વખતમાં શરીરને સાથે (દેહભાવ) એક ખૂણામાં સ્થાપિત કરી રાખે છે તેથી જ ઢ્યુપચ્યુ રહ્યા કરે છે.

બિ. ચંદુભાઈના જય સચ્ચિદાનંદ

૨

ૐ

તા. ૩-૫-૧૯૨૪

.....આપના મનની સ્થિતિ ઘણી જ શાંતિમય છે અને થોડો વખત કાંતવામાં ગાળો છો, એ બહુ ઘણો જ આનંદ થયો. હજી તમે મન રાખ્યું છે એ ઠીક છે ! પોતે જ થઇ જવાની જરૂર છે. મન છે જ નહિ. યોગવાસિષ્ઠમાં વશિષ્ઠ મહારાજ કહે છે:- “હે રામ ! અવિચારે મન ભાસે છે, વિચારે મન છે જ કયા ?” હૃદયપૂર્વકે સર્વત્ર એ જ ચૈતન્ય પ્રભુના સર્વેએ દર્શન કરવાના છે, અને એ બધે સ્વરૂપે આપણે જ ધિરાજમાન થઇ રહ્યાં છે એ અનુભવવાનું છે. x x ચિંતવન થઇ નહિ શકતું હોય તેવે સમયે ૐનું રટણ કરતા રહેવું.....

૩

ૐ

તા. ૨૧-૫-૧૯૨૪

અત્રે સર્વે કુશળ. આપનો આનંદયુક્ત પત્ર મળ્યો છે; વાંચી હકીકત બહુ. આપે જે લખ્યું તે પણ વાસ્તવિક. ચંદુ જે વિચાર લખે છે તે વિચારી અનુભવી બેસો. ચંદુને તો મિથ્યા

ભાસ લાગે છે. મન છે જ નહિ. સુષુપ્તિમાં મન નથી. બ્રહ્મત થતાં મન બ્રહ્મત થાય છે, એમ આપણે કહીએ છીએ; એટલે ચૈતન્ય જ મનરૂપે સંકલ્પ કરી બ્રહ્મત થાય છે. જેથી પોતે-ચૈતન્ય મનરૂપી મોભાં સ્વરૂપે પ્રતીત થાય છે, તેને જ-ચૈતન્યના મોભાંને જ-મન કહીએ છીએ. એથી એમ સિદ્ધ થયું કે મન ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, મન છે જ નહિ. પણ ચૈતન્ય પોતે સંકલ્પ કરી-અંધન મોક્ષ-દુઃખસુખ સ્વરૂપે પ્રતીત થાય છે. માટે મન એ ચૈતન્યનો મિથ્યા ભાસ છે. (જ્ઞાની આ વાત સમજે છે-અનુભવે છે, એટલે તેમનું મન એ મન નથી પણ ચૈતન્ય કહેવાય છે. અને અજ્ઞાની સમજતા-અનુભવતા નથી, માટે તેમનું મન એ મન કહેવાય છે. બાકી એ બંને [જ્ઞાની, અજ્ઞાની]નું મન ચૈતન્ય જ છે). ત્યારે ચૈતન્ય મન વડે (ચૈતન્ય સ્વરૂપે) જગત જે ચૈતન્યનાં ભુદાં ભુદાં મોભાં છે તેને (ચૈતન્યને) ભુએ છે. ચૈતન્ય ચૈતન્યને ભુએ છે, સાંભળે છે, સ્પર્શે છે, ચાહે છે, ગંધ લે છે. આ નિદિધ્યાસનની સ્થિતિ છે. વાણીમાં ચંદુ લખી શક્યો તેટલું લખ્યું છે. જરા વિચારી બેશો તો બરાબર સમભધ જશે, અને આનંદ-સ્વરૂપ સ્થિતિ એમ કાયમ રાખવામાં વિશેષ અનુકૂળતા થઈ જશે. છતાં ન સમભય ને પૂછવા જેવું લાગે તે પૂછી મંગાવશો. વિશેષ શું લખવું? થોડો વખત મનન રટણ કાયમ રાખશો તો હંમેશને માટે સ્થિતિ કાયમ થઈ જશે. પછી તો જેવી જેની મરણ !

ચંદુ તો સર્વેને બોધ આનંદ કરી રહ્યો છે. એ તેનો જન્મ સિદ્ધ હક છે. બાકી તો સંસારની ઉપાધિઓ આવે છે અને ભય છે, પણ ચંદુ તો તેમનો તેમ છે.

લિ. ચંદુના સપ્તમ પ્રણામ

૪

૩૪

તા. ૧૫-૬-૧૯૨૫

આત્મસ્વરૂપ અ. સૌ. વિદ્યાગૌરી તથા સાથ સર્વે,

સસ્તા સાહિત્ય તરફથી “ગોચરત્વ” નામનું પુસ્તક બહાર પડ્યું છે, ગોડુંક વાંચ્યું છે; સાધારણ માણસને થણો ફાયદો થવાનો સંભવ છે. આપના તરફ બધાની તબિયત કેમ રહે છે? બે સ્વામી રામતીર્થ વિ. વાંચ્યા કરે તો થણો આનંદ થાય એમ છે. સ્વામી શ્રી રામતીર્થના વ્યાખ્યાનો સાદા, સરળ દૃષ્ટાંતોથી ભરપૂર છે, એટલે દૃષ્ટાંત સાથે જ્ઞાન મળે છે, અને સંસારના માયા વજેરેમાં ડૂબી રહેલા માણસો માટે તે એક ઉત્તમ ગ્રંથ છે. માનસિક રોગોની એ બહુ જલદીથી નિવૃત્તિ કરે છે; પણ એ વખતે વખત દરરોજ વંચાયા કરવો બોધ્યો. અંદુને તો સ્વામી શ્રી માટે પશ્ચાત છે. એજ. વિશેષ શું?

સિ. ગ્રેમી અંદુભાષ

૫

૩૫

તા. ૧૦-૨-૨૮

x

x

x

કેટલું મનન થાય છે? નિવેકાનંદ કેટલો વાંચ્યો? દરરોજના હિસાબની નોંધ લ્યો છો કે? પરમાત્મામાં-સ્વરૂપમાં રહેવાથી જે પદ્મપણ, શાંતિ આવે છે, તેવું નકામી જગતની બાબતોમાંથી કાંઈ મળતું નથી-ઊલટું, હૃદય પર જે કોપ ચઢ્યો હોય છે, તે ઊતરી જાય છે.

ઝં. સ્વ.....બહેન શું કરે છે? ઉપવાસ અને સમર્પણ વિધિ ચાલે છે કે? પહેલાં કરતાં શાંતિ આવતી જાય છે કે? આ

તરફ તેમનો આવવાનો વિચાર થાય છે ? રટણુ તો ચાલુ જ રહેવું બેઠએ, અને પુરસદે જગતના વિચારોમાંથી નિવૃત્તિ મેળવી આત્માનંદના વિચારોમાં પ્રવૃત્તિ કરવી, એટલે બ્રહ્માનંદની જડ લાગતી બય છે. હમણાં તો તમે પણ પત્ર લખવામાં ઢીલા થયા છો-વખતે આજસ-પુરસદ વચમાં આવતા હોય. જોડું તો ન લાગે પણ કદાચ તેમ થાય તો મનમાંથી જગતના વિચારો કાઢી આત્માનંદમાં ડૂબકી મારજો ! અમારા દોસ્તના વાયદા પૂરા થયા કે ? પૂજા શરૂ કરી છે ? એકલા વાંચનથી કાંઈ નહિ મળે-સાથે સાથે પ્રેક્ટિસ ચાલુ રાખશે તોજ આગળ વધાશે. વાંચનથી પડિતાઈ આવશે, પણ ખરો આનંદ નહિ આવશે. પરમહંસ રામકૃષ્ણ ભગવાન કહે છે કે-પંચાંગમાં લખ્યું હોય છે કે અમુક દિવસે આટલા દોકડા અગર ઇંચ વરસાદ પડશે. પણ પંચાંગને નીચોવવાથી એક પણ પાણીનું ટીપું પડશે નહિ-એ એ તેવું નહિ થાય. પછી તો આપ બધા પરમાત્મા છો, સ્વતંત્ર છો, એટલે ચંદુનો ધર્મ તો આપને બધાને તે સ્વરૂપે બેવા એટલો છે. ઉપર લખેલું પૂજનરૂપે માનશો. ઓજ.

૬

ૐ

૧૯૦૨-૧૧-૨૮

રામામણુ ફરીથી વાંચવું શરૂ કર્યું છે તે બપયું, પણ આપણું ખ્યેય સુકાય નહિ તે માટે તેવા પુસ્તકોનું વાંચન અને વિચાર તો જુલાવા બેઠએ નહિ. દરેક માણસ ફટકો આગળ વધે છે તે પોતાની મેળે તપાસવું રહ્યું. માટે આત્મનિરીક્ષણ ઉપાય કરતા રહેશો, અને તૂટીએ કાઢવા લક્ષ આપતા રહેશો એવી ચંદુની પ્રાર્થના છે. પછી તો જેવી મરજી.

૭

ૐ

તા. ૩૦-૧-૨૯

સંભોગો એવા છે કે સ્વ. મામા ગયા એટલે ચંદુનું જમણું અંગ ગયું. તેમને આશરે બધાને મૂકી ચંદુ રખડી શકતો હતો. હાલ સંભોગો પલટાયા છે. અમારા કુટુંબીમાં મહા શુદ્ધ ૯ ના લગ્ન છે. ત્યાં પણ કોઈ મરદ નથી-ચંદુને બધું નિભાવી લેવાનું છે. એ છોકરીઓ પરણે છે. $\times \times \times \times$ શ્રદ્ધા રાખશે. બધા વાનાં સારા થશે. કસોટીના પ્રસંગો જિંદગીમાં આવ્યા કરવાના. તેમાં પાર બિતરવામાં આપણી શ્રદ્ધા અને પ્રભુકૃપા સહાયક છે. નવજીવનમાં મહાત્માજીએ એવા ઘણા કટોકટીના પ્રસંગો વર્ણવ્યા છે, અને તેથી જ તેમની પ્રભુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા વધી ગઈ છે. મન ડોલાયમાન આવ તો થાય, પણ ત્યારે સતત ૐ નો જાપ કર્યા જ કરવો. એ મન ભગ્યા કરે, પણ આપણે આપણી શ્રદ્ધા બપથી કાયમ રાખીએ.

૮

ૐ

રાંદેર, તા. ૪-૨-૨૯

અત્રે સર્વે કુશળ. આપનો પત્ર અને લખેલી ચીજ મળ્યાં છે. પાસે કોઈ કામમાં હવે મદદ દેનાર ન હોવાથી-કોડીની કમાણી નહિ અને ઘડીની પુરસદ નહિ-એ દશા કેટલા દિવસોથી ચાલુ છે. આરામ લીધો તે પ્રવૃત્તિ માટે-action & reaction are equal and opposite, જેટલો આઘાત તેટલો જ પ્રત્યાઘાત થવાનો. આ સૂત્ર બધાજામાં બરાબર લાગુ પડે છે. ચંદુએ એક ફેરા કવિવર શ્રી રવિન્દ્ર ટાગોરનું

“કરો રક્ષ વિષદ માંહી, ન એવી પ્રાર્થના મારી,”

“વિપદથી નહિ-અહીં એ હી, પ્રભુ એ પ્રાર્થના મારી.”

એ ભજન લખી લીધું છે તે યાદ હશે, અગર વાંચી જશો. અને એ આશ્રમ ભજનાવલિ હોય તો તેમાંથી ભક્ત શિરોમણિ નરસૈયાનું ભજન:-

“જે ગમે જગત્ ગુરુ દેવ જગદીશને
તે તણા ખરખરો ફાક કરવો;
આપણા ચિંતવ્યો અર્થ કાંઈ નવ સરે,
ઉગરે એક ઉદ્દેગ ધરવો.
નીપજે નરથી તો કોઈ રહે નવ દુઃખી,
શત્રુ મારીને સૌ મિત્ર રાખે;
રાય ને રંક કોઈ દષ્ટ આવે નહિ,
ભવન પર ભવન પર છત્ર દાખે.”

x x x

જેહના ભાગ્યમાં જે સમે જે લખ્યું,
તેહને તે સમે તેજ પહોંચે—

વગેરે-છે. આખું વાંચી બેશે.

આ બે ભજનો ગાશો, અને એટલા ઊંચે સ્વરે ગાભે કે તેના સૂર ચંદુને સંભળાય. કેમ એટલું કરશો? એની હૃદય ઉપર શું અસર થાય છે તે લખશો? વિશેષ શું? પત્ર લાભ આપ્યા કરશો. ચંદુના જવાબ વહેલા મોકા આવે તો ક્ષમા આપશો. એ જ.

૯

ૐ

રાંદેર-તા. ૪-૩-૧૯૨૯

ચંદુએ પહેલાં કહ્યું હતું કે ઉપવાસ અને સમર્પણ વ્યવહાર દશામાં મનને ઘણી શાંતિ આપે છે. બે આત્મસ્થ ત્યાર બાદ થવાય તો પૂર્ણાનંદનો લહાવો મળે છે. બધું પ્રભુને હૃદયપૂર્વક રૂઢી રીતે અર્પણ કર્યું, તો પછી જેતું હોય તેને ચિંતા રહે. આપણે

શું? માટે હવે આ પ્રસંગોનો—સમર્પણ કરી દેવાનો અને આત્મસ્થ થવાનો અમૂલ્ય લાભ જવા દેશો નહિ. આવા પ્રસંગો આટલા લાભ સાર કેમ ઊભા નહિ થયા હોય? એ પ્રશ્નનો કેમ હેતુ નહિ હોય? આપણે તો પાડ માનવો રહ્યો. કોઈને દોષ દેવાય નહિ. જોશખામી આમ વિચારે, અને સંસારી કર્મનો દોષ કાઢે. x x x

લિ० ચંદુભાઈના સપ્રેમ સચ્ચિદાનંદ

૧૦

ૐ

તા. ૨૧-૩-૨૬

આપ ઉપવાસ, સમર્પણ કરી રહ્યાં છો. બહુ આનંદ. આશા છે કે મબહ આવતી હશે. ચંદુની તબિયત નરમ ગરમ ચાલ્યા કરે છે. હજી બરાબર ઠેકાણે પડી નથી. અત્રે તાપ પુષ્કળ પડે છે એટલે તાપ અને ચંદુ બન્ને વિરોધી તત્વ લાગે છે. તાપથી ચંદુને વિશેષ અસર રહે છે. તેની ઉપર વિચાર કરે પાલવે તેમ નથી. શરીરને બૂલવામાં મબહ છે. જેટલું એ યાદ આવે તેટલું જગત્ અને તેના સંબંધો યાદ આવે, અને જગતને સત્ય મનાવી નાહક ઉપાધિ ખડી થાય છે. અખો ભક્ત કહે છે:-

“ત્યાં થાવાને બવા નથી, સારમાંથી સાર કાઢ્યું મથી.”

જગતને ઉત્પત્તિ સ્થિતિવાળું માન્યું કે દુઃખ ખડું થયું અને શાંતિમાં લંગ થયો. દરેક ચીજ, સંબંધને બૂલ્યે જ છૂટકો છે, અને તેમ કરવા માટે કાંઈપણ કામમાં ગૂંથાઈ જવું. કામ કરતાં વિચાર આવે તો વિચારને કહેવું કે હાલ તમારી જરૂર નથી. છતાં વિચાર તો થોડા ઘણા આવ્યા કરશે. પણ તેને deny કરવા (ના કહેતાં રહેવું). એમ અભ્યાસથી થોડે વખતે વિચાર બંધ થતા બય છે. અને એટલા માટેજ ચંદુ હંમેશાં કહ્યા કરતો

અને કહે છે કે દરરોજ થોડી થોડી Practice તો બરી સખવીજ. એ દરરોજની Practice વિષમ સંભોગમાં સહાયબૂત થાય છે. પોતાની દરરોજની મનોવૃત્તિનો સત્રે સત્રા પહેલાં હિસાબ લેવાજ બેઠએ. ચંદુના કલા પ્રમાણે થોડાજ માણસો Practice કરે છે, અને જેમણે તેમ કર્યું છે અને કરે છે તેઓ આજે વિષમ સંભોગમાં પણ આનંદ કરે છે.

હંમેશાં શરૂઆત પોતાથીજ કરવી બેઠએ. પોતે હાથએજ નહિ તો પછી જગત્ છેજ ક્યાં? “When there is no head, where is the head ache”-(માથું હોયજ નહિ, તો માથાનો દુખાવો થામ કેમ કરી?). થોડે થોડે પત્ર લાભ આપ્યા કરશે. વસ્તુસ્થિતિ થોડી લાગે તો જણાવતા રહેશે.

તમારા બાળીની તબિયત સાધારણ ચાલ્યા કરે છે. હવે એ ઝીજ દરરોજની પડી-વિચાર કરવા પરવડે એમ નથી. એમ કરતાં કરતાં કોઈ દિવસ સ્વસ્વરૂપમાં બળી જશે. એજ x x x

* * મીસીસ ચંદુબાઈ આજે ઓરપાડ ગઈ છે. તેમની નાની બહેનની દીકરી મોટોરથી ઘૂંઘાઈ ગઈ પ્રભુશરણુ મંદ છે તેથી મળવા ગઈ છે; પાછી આવી રહેશે. ત્યાર બાદ તેમના માતૃશ્રી આંધળા થયા છે તેમની પાસે થોડા દિવસ માટે વડોલી જવાનું કહે છે. વૃદ્ધપણમાં ચંદુના સસરા રસોઈ કરે છે અને સાસુને ખવડાવે છે! આ રહ્યો સંસાર!!

૧૧

ૐ

તા ૦ ૫-૪-૧૯૨૬

આપે સમર્પણના વિધિ સંબંધે લખ્યું પણ ઉપવાસનો વિધિ એ બેડી શકાતો હોય તો થણોજ આનંદ આવશે. મનને હંમેશાં

ઘોડી ઘોડી વારે ઉપવાસી બનાવતા રહો તો વળી ઓર આનંદ આવશે. જે સ્વરૂપમાં મસ્તી દેવાતી હોય તો ઉપરના ઘેમાંથી કાઢતી જરૂર નથી.

૧૨

ૐ

તા. ૧૪-૪-૧૯૨૯

ચંદુને ઇન્દ્રધ્યુએ-આ થયો હતો ત્યારે બધા ડોકટરોએ આશા છોડી હતી. તમારા ભાભી અને ચંદુ નિર્ભય હતા. આવી સ્થિતિમાં આશાના કિરણો સ્ફુરે છે. અને ચંદુ સાબો થયો અને આપ બધાની સાથે વિનોદ કરી રહો છે.

“કાંઈ લાખો નિરાશામાં અમર આશા છૂપાઈ છે.”

એ મહાત્મા મણિભાઈ નભુભાઈનું વાક્ય જીવનમાં ઉતારવા જેવું છે. ધારો કે અત્યારે નિષ્ફળતાનાં ચિહ્નો ચારે તરફથી દેખાતાં હોય, તો કોઈ ખુલામાંથી અદૃશ્ય મદદ કેમ નહિ આવી મળશે, એવી શ્રદ્ધા આપણે છોડવી શાને માટે?

જે ગમે જગત ગુરુદેવ જગદીશને, તે તણો ખરખરો ફોક કરવો, આપણો ચિંતવ્યો અર્થ કાંઈ નવ સરે, ઉગરે એક ઉદ્દેગ ધરવો. હું કરું હું કરું એજ અજ્ઞાનતા, શકટનો ભાર જેમ સ્થાન તાણે. નીચજે નરથી તો કાંઈ રહે નવ દુઃખી, શત્રુ મારીને સૌ મિત્ર રાખે. જેહના ભાગ્યમાં જે સમે જે લખ્યું, તેહને તે સમે તેજ પહોંચે.

વગેરે ભક્ત નરસૈયાના વાક્યો વ્યવહાર દશામાં ધણા આશ્વાસન રૂપ છે. જે જાણ્યું હોય, વાંચ્યું હોય, તેનો જરૂર પડે ઉપયોગ નહિ કર્યું તો પછી તિબેટીમાં રહેલાં રત્નો શા ખપનાં?

૧૩

ૐ

રાંદેર-તા. ૩-૫-૧૯૨૬

“મસ્તરામ”ના અંગ્રેજી પુસ્તકો વાંચો છો અને તેથી શાંતિ અનુભવો છો બહુ આનંદ! ચંદુ તો પહેલેથી દરેકને કહેતો આવ્યો છે કે વધુ નહિ તો દિવસમાં એકાદ વખત પણ જરૂર રામતીર્થ વાંચવો. જે વાંચે તેને એની ખૂબી સમજાય છે. એમ કરતાં કરતાં જો એ વાત જીવનમાં ઊતરી તો “મસ્તરામજી” બની જવાય! જ્યારે સત્સંગનો અભાવ હોય ત્યારે “રામ” એક ઉત્તમ સત્સંગ છે. અનુભવીઓનાં પુસ્તકો સિવાય બીજા પુસ્તકો વાંચવા નકામા છે.

૧૪

ૐ

તા. ૨૧-૫-૧૯૨૬

આપે મુંબઈનું સરનામું પહેલાં નહિ લખેલું એટલે ચંદુએ ભુલાવળને સરનામે પત્ર લખેલો, તેમાં લખેલું કે ચંદુ માટે એની માંદગી દરમ્યાન જે વખત બધાએ આશા છોડેલી. ચંદુ તો એ માંદગી દરમ્યાન જેપરવાહ હતો. ચંદુએ એ હકીકત બહુ ત્યારે સ્વ. મહિમાઈ નભુભાઈના શબ્દ યાદ આવ્યા:-

“કાંઈ લાખો નિરાશામાં અમર આશા છૂપાઈ છે.”

તેવી જ રીતે અનેક નિરાશામાં આશાનાં કિરણો છૂપાયેલાં છે. ડોક્ટરે આશાઓ છોડેલી ત્યાં આશાના કિરણો ફૂટ્યાં અને ચંદુ આપ બધા સાથે વાતચીત કરી રહ્યો છે, પત્ર લખે છે, વિ. શું થવાનું છે તેની કાને ખબર છે? સ્વામી રામતીર્થ વાંચો છો અને આનંદ લૂટો છો બહુ ઘણું જ આનંદ છે. દરેક ધરમાં

સ્વામી રામના પુસ્તકો રાખવા લાયક છે. ચંદુને તો સ્વામી રામ માટે પક્ષપાત છે. ચંદુના બતાવ્યા પ્રમાણે હવે જે અનુભવ કરાય તો બધી વાત Practical થઈ જાય. સુખ કે દુઃખમાં, બાણે કે અબાણે ઝૂંનું રટણ મહાસુખદાયી છે. તેના અર્થસહિત થાય તો આનંદ આપે છે, અને સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય તો મસ્ત થવાય છે.

૧૫

ૐ

રાંદેર, તા. ૭-૧૨-૧૯૨૯

મીસીસ ચંદુબાઈની તબિયત હવે સારી છે, પણ કોઈ કોઈ વખત કાંઈ ઉપાધિ થઈ આવે છે. ચંદુની તબિયત હાલ તો સારી છે, પણ દેહ છે એટલે કાંઈ થાય. અને એ એનો સ્વભાવ છે. માનસિક સ્થિતિ ઉભયની સારી છે.

પરમાત્મા સિવાય કાંઈ છે જ નહિ-બન્યું નથી, અને બનવાનું નથી, તો પછી નાહકના સંકલ્પ ઉઠાવી શા માટે હેરાન થવું? આવા વિચારો રહે છે એટલે ઉપાધિઓ અસર કરી શકતી નથી. સંકલ્પ અને કલ્પના એનું નામ જ જગત્. ઊંઘમાં સંકલ્પ કે કલ્પના નથી, એટલે જગત્ પણ નથી અને તેના સુખ દુઃખની અસર પણ નથી. ચંદુ નહોતો સમજતો ત્યાંસુધી જગતને સત્ય માની ખૂબ હેરાન થયો, હવે તો જે બનવાનું હોય તે બન્યા કરો; બાણીખૂણને કોઈ ઉપાધિ ખટી કરવી નહિ. એ જગત્ તો એનું એ રહેવાનું છે. શ્રીકૃષ્ણ, શંકરાચાર્ય, યુદ્ધ ભગવાન જેવા આવીને ગયા તેમણે ઉપદેશો કર્યા, પણ જગત્ તેનું તે રહ્યું. જેને લાગશે તે તે રસ્તે ચાલશે-નહિ તો અનુભવથી ઘડાઈ થાકીને પણ વળશે. જે થાય તે સાક્ષી માફક જોયા કરવું, અને બને તેટલું કરતા રહેવું. મૂંગે મોઢે કર્યા કરવું ભાષણો બહુ થયાં, ઉપદેશો પણ પુષ્કળ અપાયા; હવે તો વર્તે તેની ખૂબી છે. આનંદ છે. આનંદમાં રહેવું.

ઝીણા તાવ માટે સુદર્શન સવારમાં (રાતના પલાળી રાખવું, અગર સવારમાં ઉકાળી) લેવું, અને પછી દિવસમાં ત્રણ વખત મધમાં સીતોપલાદિ ચૂર્ણ લેવું. અનુભવ પરથી એમ માલમ પડે છે કે દેશી દવાઓ જેટલું ધાર્યું કામ કરે છે તેટલું અંગ્રેજ દવાઓ કામ કરતી નથી. તાત્કાલિક માટે અંગ્રેજ દવાઓ સારી છે, પણ હંમેશને માટે રોગ નાશ કરવામાં દેશી ઔષધી સારી છે. એટલું ખરૂં કે તેની અસર લાંબે કાળે થાય છે.

૧૬

ૐ

રાંદેર, ૧૦-૧૦-૨૯

.....આપણા હૃદયને શંકાશીલ રાખવું નહિ. પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી પ્રયત્ન કરવો અને યોગક્ષેમનું કામ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને સોંપવું. એ જ. હમણાં ચંદુને નવરાત્રિના ઉપવાસ છે.

૧૭

ૐ

તા. ૨૫-૧૦-૧૯૨૯

મીસીસ ચંદુભાઈ પગે રહી ગયા હતા, તે આરામ થઈ ગયા છે. શરદી થઈ આવી તે પણ નરમ છે. શરીરના ધર્મ છે એટલે એ તો ચાલ્યા જ કરવાનું, પણ માનસિક સ્થિતિ ઠીક રહે છે એટલે આનંદ છે.

આપણું ધારેલું, ઇચ્છેલું બધું પાર પડતું જ નથી; આપણે આપણી (માની લીધેલી) ઇચ્છા પ્રમાણે બધું થયા કરે એમ માનીએ એ કેમ બને? એ પ્રમાણે નથી થતું એ જ બતાવે છે કે મન અને બુદ્ધિથી પર એક અગમ્ય તત્ત્વ છે જે બધાને નિયમન કર્યા કરે છે. જ્યારે એ તત્ત્વને અનુકૂળ આપણા ત્રિચાર વગેરે ઝાઝવીએ ત્યારે જ શાંતિ અનુભવીએ છીએ; અને તેને અનુકૂળ

થવા માટે આપણા શરીર, મન વગેરેને બૂલવા જ બેઠએ. એ અગમ્યમાં જ્યારે માણસ વિચરે છે ત્યારે આપોઆપ એની મેળે બધું બૂલી જાય છે. દેહ છે ત્યાં સુધી ક્યાં ને ક્યાં એને માટે યાત્રા લખાયેલી છે. નાનપણથી આપણે આપણી પોતાની સ્થિતિ તપાસીએ તો આપણે કેવી કેવી કઠોર યાત્રાઓ પસાર કરી ! અને કેટલીએ કરીયું ! એ દેહના નસીબમાં એવું લખાયેલું જ છે તે કાણ ફેરવી શકે ? એ યાત્રાઓમાંથી કાણ બચ્યું છે ? પણ સુસ્ત માણસ એ બધાને યાત્રારૂપ સમજે છે, પોતાને એ બધાને સાક્ષી અનુભવે છે અને જીવનયાત્રા સફળ કરે છે. જેને ખબર નથી તે મૂંઝાય છે, પડે છે. દેહની સાથે તાદાત્મ્યભાવ ન બંધાઈ જાય, અને કદાચ તે બનતું હોય તો તે તોડવાનો પ્રયત્ન કરવો, એનું નામ તપશ્ચર્યા. જેટલું ધ્યેય ઊંચું તેટલી તપશ્ચર્યા વધારે કરવી પડવાની. દરેકને એ સિવાય છૂટકો જ નથી. અને આપણે તે પ્રમાણે આપણું આચરણ કયું જ જતા રહેવું. એ જ.

૧૮

ૐ

તા. ૧૯-૨-૧૯૩૦

આશા છે કે સ્વામી રામતીર્થનાં પુસ્તકો જરૂર વાંચશો. એમાંથી ઘણું આશ્વાસન મળે છે. ચંદુને તો એ પુસ્તક ઘણું ખરે છે.

ચંદુ આજે પાછો કેડે રહી ગયો છે. તબિયત હાલમાં થોડે થોડે દિવસે પોતાનો પ્રભાવ બતાવે છે. ચંદુ માને છે કે શરીર પર કાંઈ મમત્વ હોય તે તોડાવવા આ પ્રભુરૂપી પ્રિયાના અડપલાં છે ચંદુને પોતા કરતાં બીજાનું દુઃખ બહુ લાગી આવે છે. ક્યાં પણ બહાર નીકળ્યા અને દુઃખનું દર્શન કર્યું કે મનમાં કાંઈ આઘાત થઈ આવે છે. એ દુઃખો ફેડવાની ચંદુ પાસે શક્તિ નથી

હોતી, અને એક શરીરધારી પાસે બ્રહ્માંડનાં દુઃખો ફેડવાની શક્તિ હોઈ શકે નહિ. એ ચંદુ સમજે છે છતાં એ માયા કોઈવાર સતાવે છે, આત્મસત્તાનું ભાન ભુલાવે છે. એમાં પણ હેતુ છે એમ વિચારી ચંદુ પાછો શાંતિ લે છે, અને આનન્દ લે છે.

૧૯

ૐ

તા. ૧૬-૩-૧૯૩૦

શરીર સંબંધે હવે ચંદુને બહુ વિચાર આવતા નથી તેમજ એને વિષે ચિંતા પણ નથી. કારણ એનું ભવિષ્ય ચંદુ બરાબર જાણે છે. કોઈ પણ દિવસે એણે જવાનું છે અને વ્યાધિથી અગર બીજી રીતે પોતાનું પંચતત્ત્વ પામવાનું છે. ચંદુએ તો વિચાર કરી બેઠો કે સુખ કેને કહેવું અને દુઃખ કેને કહેવું. ત્યારે સુખ અને દુઃખની બંધ બેસતી વ્યાખ્યા મળતી નથી. આજે જેને આપણે સુખ માનતા હોઈએ તે કાલે દુઃખરૂપ થાય છે. એટલે ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ ઉત્તમ વાત કહી સંભળાવી કે, જે દ્વંદ્વથી પર (સુખ-દુઃખ ક્ષુધા-પિપાસા, જન્મ મરણ વગેરેથી પર) થઈ શકે છે તે ઉત્તમ છે, અને બધાઓમાં એવો માણસ પૂજ્ય ગણાય છે, અને શુદ્ધિમાન છે. એનો અર્થ ચંદુને એટલો લાગે છે કે બે માણસ-જે જે કામો આવી પડે તે કંટાળ્યા વગર કર્યા કરે અને પરમાત્મામાં શ્રદ્ધા રાખી આત્મસ્થ બને તો તેણે તેનું જીવન કૃતકૃત્ય કર્યું એમ માની શકાય.

૨૦

ૐ

રોજિર-તા. ૧૭-૩-૩૨

.....અમારા માતૃશ્રી પાર્વતી કાગણુ શુદ્ધ ૮ ને મંગળે તા. ૧૫-૩-૩૩ ના રોજ હાર્ટફેલ થવાથી એકાએક પ્રભુશરણ

થયા છે. અમે અને બાઇને હાથે ઢંકાયા એ માતૃશ્રીનું સદ્ભાવ્ય
અને અમે અનેને ઋણ મુક્ત કર્યા.....

૨૧

ૐ

તા. ૧-૧-૩૩

આપ બધાં મળીને રામાયણ, મહાભારતનો અભ્યાસ
કરો છે બહુ આનંદ. મહાભારત તો હિન્દુ ધર્મનું કિંમતી રત્ન
છે. તેમાં સામાજિક, નૈતિક, રાજકીય, આધ્યાત્મિક વગેરે વિષયો
ચર્ચેલાં છે. રામાયણમાં તો આદર્શ પતિભાવ, પત્નીભાવ, ભ્રાતૃભાવ,
પિતૃભાવ, પુત્રભાવ, માતૃભાવ, વગેરે ચર્ચેલાં છે. એ બધાને
વાંચીને વિચારીએ, અને જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરીએ, તો
ધણું મેળવ્યું કહેવાય. જીવનમાં ઉતારનારને કોઈપણ માન્યતાવાળા
સાથે વિરોધ ન હોય, કેમકે આપણે તો જીવન જીવું છે. અને
જેમ જેમ એ બધું વિચારતા જઈએ, તેમ તેમ રાગદ્વેષ નિર્મૂળ
થતા બંધ અને જીવનનો રસ ઝામતો બંધ છે.

ગાંધીજી તરફથી યરોડા મંદિરમાં લખાયેલો “ગીતાબોધ”
પુસ્તકરૂપે બહાર પડ્યો છે. સુંદર છે, મનનીય છે, અને તેની કિંમત
ફક્ત રૂ. ૦--૧--૩ સવા આનો છે. અને “આશ્રમવાસીઓને” એ
નામથી ગાંધીજીએ લખેલા પત્રો છે તે પણ સારા છે. હાલ અત્રે
પણ દંડી સારી પડે છે અને હજી પડશે એવા ચિહ્નો દેખાય છે.
એજ. સર્વેને સર્વેના સપ્રેમ યથાયોગ્ય. આશા છે કે થોડો કાળ
એકાંત મનન વગેરે માટે તો કાઢતા જ હશે.

ૐ

૨૨

તા. ૨૫-૧-૧૯૩૩

આપે અમને ઉભયને ત્યાં બોલાવ્યા તે માટે ઉપકાર. પણ
સંભોગવશાત હાલ અવાય એમ નથી. બેધપુરથી ગુરૂપૂર્ણિમા ઉપર

ત્યાં ઓલાવે છે. ત્યાં પણ જવાય કે કેમ તે નક્કી કહેવાતું નથી. બેઘપુરમાં બાબુજીના બહેન ઘણાં માંદા છે, અને એવે પ્રસંગે ત્યાં પણ જવું બેઘએ. કાંઈ નિર્ણય થઈ શક્યો નથી.

મનુષ્ય-જીવનનું ધ્યેય તો આપને ખબર છે. આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે તેનો પણ અનુભવ છે, એટલે તેની ઉપર લક્ષ રાખી ચાલ્યા કરવું. વાંચવા કરતાં વિચાર અને અનુભવ ઉપર ધ્યાન આપવું-એમાં જ ખરી મોજ છે-એમાં જ ખરો આનંદ છે. જેટલા આપણે ઉચ્ચગામી થઈએ, તેટલું જ જગત્ પણ આગળ વધે છે. એ અદૃશ્ય સહાય જેવી તેવી નથી. એ સેવા ઓછી નથી. આપણા દરેક કર્મમાં આપણે એ સત્યદર્શનનો અનુભવ થયા કરવો બેઘએ. ઊઠતાં બેસતાં, ખાતાં પીતાં, નાહતાં ધોતાં, એનું જ સ્મરણ-દર્શન થાય તો જ ખરી મોજ લૂટાય. થોડા વખત થયા આપને પત્ર લખ્યા કરું છું, પણ એ સંબંધે ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. આ વખતે ઘણું વખતે વાત લખું છું-એમ ધારીને કે સત્યની વાત તો બધા બાણે છે, છતાં તેનો ફરી ફરી ઉલ્લેખ કરવાથી તેમાં જૂનું-પણું લાગતું નથી, પણ એમ કરવાથી ઊલટો ઉત્સાહ વધે છે. એટલે પુનરુક્તિ દોષ લાગે તો ક્ષમા રાખશો. વિશેષ શું? આનંદ કરો અને તેનો સંદેશો-ત્યાં બેઠા બેઠા અદૃશ્ય રીતે એની લહાણુ-અહીં સંભળાય એમ કરશો.

૨૩

૨૪

તા. ૭-૭-૧૯૩૩

અત્રે સર્વે કુશળ. આપના બા તથા બહેન લલીના સુખરૂપ પહોંચ્યાનો પત્ર મળ્યો હતો, પણ ખાસ કાંઈ જવાબ આપવા જેવું ન હોતું, એટલે પત્ર લખ્યો ન હોતો. આજે આપનો તથા

જહેન લલીનો પત્ર વગેરે મળ્યાં છે. મારા આગલા કાળજમાં લખવા પ્રમાણે વાંચન કરતાં પ્રેકટિસમાં વિશેષ સમય મળાય તો આનંદ મળ્યા કરે. વાંચવું એટલા પૂરતું કે શંકાસમાધાન થાય, ચિત્ત ભમતું હોય તો ઠેકાણે રહે. બધા પ્રેકટિસ કરી શકતા નથી માટે વાંચનની જરૂર છે. એમ કરતાં કરતાં દઢતા આવશે. જ્યારે વિચાર કરતાં મન કંટાળે ત્યારે તેને જપમાં લગાડીએ, અને પુરસદે જેટલી આપણી તૂટીઓ હોય તે બેઠ-અનુભવી-તેને કાઢવા તત્પર રહીએ. આ માઈ ટાયલું વખતોવખત જુદા જુદા રૂપમાં કાળજમાં આવ્યા કરે છે. પણ મને એની અગત્ય ઘણી સમજાઈ છે, એટલે હું લખ્યા જ કરું છું. પુનરુક્તિ દોષ લાગે તો ક્ષમા કરશો. જહેન લલી પાસે મહાત્માજીવાળો 'ગીતાબોધ' અને 'આશ્રમવાસી પ્રત્યે' અને ચોપડીઓ છે તેને પાઠ કરશો. એ જ.

૨૪

ૐ

તા. ૧૧-૯-૧૯૩૩

દરેક કામ કરતાં-‘હું કોણુ? કામ કરનાર કોણુ?’ એ પ્રશ્ન પૂછી તેનો જવાબ મેળવી કામ શરૂ કરવું, અને કામ પૂરું થયે ‘તે કોણુ કર્યું? હું શું કરતો હતો’-એ પ્રશ્ન પૂછી પછી બીજું કામ શરૂ કરવું. એમાં ખરી મજાદ આવે છે. અજમાવી જુઓ તો ખૂબી સમજાશે. બાકીના વખતનાં રટણ, વાંચન અગર વિચાર કરી આનંદ લૂટવો.

...જહેન લખે છે કે મારા અમદાવાદથી લખેલા પત્રમાં તેનું અસ્તિત્વ બાદ કર્યું છે! પણ એ જહેનને ખબર નહિ હોય કે ખાસ કારણ સિવાય, હું કોઈનાં નામ કાળજમાં જુદાં જુદાં લખતો નથી, પણ તેને બદલે ‘સર્વેને સર્વેના સંપ્રેમ યથાયોગ્ય’ એ પ્રમાણે

લખું છું. હું માનું છું કે 'સર્વ' શબ્દના પ્રયોગમાં તેનું અસ્તિત્વ આવી બય છે. એ તે શબ્દમાં તેનું અસ્તિત્વ ન આવતું હોય તો 'લાચાર.' બીજી વાત એ હતી કે તે બહેન હાલ જીસાવદ્દ હશે કે રાંદેર તેની પણ મને માહિતી ન હોતી. કાંઈ રીતે જોડું લાગ્યું હોય તો દરજુબર કરશો. એક વાતથી મને પોતાને જોડું લાગે છે. તે એ કે એ બહેન આટલાં વર્ષથી રાંદેરમાં મારા સહવાસમાં રહી, પણ જે રીતે ધણવી બેઠાં એ તે રીતે ધણાઈ નહિ, જે સંયમ કેળવવો બેઠાં એ તે કેળવ્યો નહિ. એને પહેલો સ્વભાવ વચમાં ઠીક દબાવ્યો હતો, પણ તેણે પાછું પોતાનું સ્વરૂપ પકડ્યું. હાલ આપના સહવાસથી દબાવ્યો હોય તો આનંદની વાત છે, અને કાયમની અસર રહે તો સારી. એ બહેનને જીદો પત્ર લખ્યો નથી, માટે એને વંચાવશો. આશા છે કે માફ લખેલું જોડું તો નહિ જ લાગે, અને છતાં તેમ લાગે તો માફી આપશો. શિખામણની વાતો 'કવીનાધન' જેવી હોય છે, પણ તેજ ફળદાયી છે. મારી પાસે આવનારને મેં વખતો વખત કડવાં ઘૂંટણ પાયા છે, કાંઈ જોઈયું નથી, કારણ એવી ફરજ માથે આવી પડે છે. એટલા જ માટે હું દરેકને રાત્રે પોતાનો હિસાબ લખવાને, અને તેમાંની ત્રુટીઓ દૂર કરવા કહ્યાં કરું છું.

૨૫

ૐ

તા. ૨૮-૯-૧૯૩૪

હું ગયા અઠવાડીયામાં તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરે રાંદેર સુખરૂપ આવી પહોંચ્યો છું. અહીં આવ્યા પછી ૧-૨ દિવસ તાવ શરદી વિઝીટ લઈ ગયા.....બેઠપૂરમાં ઠીક આનંદ હતો, સારા સમજદાર લોકો મળવા આવતા હતા. પ્રશ્ન ઉદ્ભવતા અને એ રીતે આનંદ ધરાવતા હતા.

એક ગરીબ જુવાન ભટ બાઈ, જે પોતાનો નિર્વાહ પોતાના દેર ઉપર અને કંઈક ખેતી ઉપર કરે છે, તેની આત્મદૃષ્ટતા ખૂબ બેધ. દહાડો બધી કામમાં છતાં આત્માનન્દમાં મસ્ત રહેતી હતી. તેની વાતમાંની એક જે વાનગી દૂકમાં આપું:-

(૧) એક માળી સંત હતો, તે વાડીનું કામ કરતો હતો. તે રસ્તેથી એક રાજા જતો હતો. તેની સાથના નોકરે રાજાને કહ્યું કે આ ખેતરનો માલીક સંત છે. રાજાએ કહ્યું, ત્યારે તો તેના દર્શન કરવાં બેઠાએ. રાજા અને નોકર માળી સંતને મળ્યાં અને રાજાએ માળીને પૂછ્યું કે “શું કરો છો?” તે વખતે ખેતરમાં કાંદાનું વાવેતર હતું. જ્યાં બહુ જથામાં કાંદા હતાં ત્યાંથી ઉખેડી જ્યાં આજા હતા ત્યાં વાવવામાં માળી ગુંથાયેલો હતો, એટલે સંત માળીએ જવાબ આપ્યો, “અહીંથી ઉખેડી ત્યાં વાવું છું” એટલું મને આવડે છે. રાજા ખુશ થઈ ગયો અને કહે છે કે માળી ખરેખર સંત છે, મને તો ખૂબ બોધ થયો. નોકરે પૂછ્યું ‘શું સમજ્યું?’ રાજા કહે, ચિત્તને સંસારથી ઉખેડી પરમાત્મામાં વાવું છું, એ એનો અર્થ છે.

(૨) એક સંત (ભગવાધારી) એ ભટ બાઈને મળ્યા. તેમણે બાઈને પૂછ્યું કે, તું કોઈ માળાબાળા ફેરવે છે કે? બાઈએ કહ્યું કે મને તો માળા ફેરવવાનો વખત નથી, તેમ આવડતી નથી. પણ મારી માળા તો આ મારે માથે પિત્તળની દેગડી છે, તેના ઉપર ચિત્ત રાખી હું તો કામ કર્યા કરું છું તે છે. એ દેગડી પડી ભય નહિ એની સંભાળ રાખું છું. એ ભગવાધારી માળા ફેરવ્યા કરતા હતા તે ખુશ થઈ ગયા, અને કહેવા લાગ્યા કે કોઈ પાકો ગુરુ મળ્યો છે. એનો (બાઈનો) કહેવાનો આશય એ હતો કે હું પરમાત્મામાં ચિત્ત રાખી મારા સંસારના કામ કરે ભઉં છું. તેમાંથી ચિત્તને ચળવા દેતી નથી. એ બાઈ અબણ હોવા છતાં કબીર

વગેરેનાં ઉત્તમ ભજનો એને ઠંઠસ્થ છે અને મસ્ત રહે છે. એ જ. સર્વેને સર્વેના સપ્રેમ યથાચોગ્ય.

૨૬

ૐ

૨૫-૧-૪૫

આપ જરૂર “સ્વામી રામતીર્થ”નું વાંચન દરરોજ થોડું થોડું રાખતા રહેશો, અને ઊઠતાં એસતાં, હરતાં ફરતાં ૐનું રટણ હૃદયપૂર્વક કરતા રહેશો એટલી મારી નમ્ર વિનંતિ છે. મારું આ ગાંડપણ સમજશો નહિ, અને કદાચ ગાંડપણ લાગે તો પણ કોઈ રીતે નુકસાન કરે એવું એ ગાંડપણ નથી. રામતીર્થ વાંચો તેમાંનું જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરતા રહેશો, અને મસ્ત દશામાં રહેશો. ફરી ફરી લખવાનું થાય તેથી રોષે ભરાશો નહિ. અમ્મિ હંમેશાં બળતો રહેવો બેધએ, નહિ તો ધુમાડો લાગી નુકસાન કરે.....

૨૭

ૐ

૧૫-૨-૩૫

.....આપ “સ્વામી રામતીર્થ” વાંચો છો બહુ આનંદ. ઉત્તમ પુસ્તકોના સમાગમમાં વખત વ્યતીત થાય એના જેવું રૂંડું કયું? એકનું એક પુસ્તક બહુ વખત વાંચવાથી અમૂલ્ય લાભ મળે છે. એ પણ એક ભતનો વિચારખપ છે. મુખ્ય વાત મન સાથે હંમેશાં ઝગડા રહેવાની છે. રામતીર્થ જેવાના વાંચનથી એ વાત હૃદય સાથે જગડી જાય છે. જાણી રસ્તા આપોઆપ મળી રહે છે.....

૧
૩૪

રોદેર, તા. ૯-૮-૨૦

આત્મ સ્વરૂપ ! ભાઈ ગણપત,

X X X તમારી મનની અસ્વસ્થતા બાણી દિલગીર. એ બધું એમ જ રહેવાનું એનું કારણ બરાબર નિરીક્ષણ નહિ કરવાની ટેવ છે. કેટલા માણસોને પોતાની મરણ પ્રમાણે ઇચ્છિત વસ્તુ મળી છે? જગત તમને આજે જ એવું દેખાય છે? કે પહેલેથી જ એવું ચાલતું આવ્યું છે? ભાઈ, જગત તો પ્રથમથી જ એવું છે. એ તો દરેક ક્ષણે તમને ચીડવવાને માટે તૈયાર છે. મહાત્મકપિ-મુનિઓનો પણ એજ અનુભવ છે. જે વસ્તુ અનિવાર્ય છે, તમારા હાથમાં નથી તેને મૂંગે મોઢે સહન કરવામાં જ મજા છે. માણસ ચીડાઈને પણ સહન કરે છે અને આનન્દથી પણ સહન કરે છે. ત્યારે આનન્દથી શા માટે સહન કરવું નહિ? જગતને આપણે બદલીએ એમ છીએ? તેના સ્વભાવને બદલાવી શકીએ એમ છીએ? ત્યારે શું તે પોતાનો સ્વભાવ નહિ બદલે તો આપણે દુઃખી થયા કરવું એવું સ્પષ્ટ છે? ના, તે પણ નથી. જગતને સુધારવાને બદલે આપણે આપણો સ્વભાવ બદલવાને સ્વતંત્ર છીએ, તો આપણો સ્વભાવ સમયને અનુસરીને બદલી નાખવો. આપણે આપણું ફાકસ બરાબર જોઈવું, એટલે આપું જગત

આનન્દમય દેખાશે. આ બધું કાગળમાં દર્શાવેથી ચથાર્થ સમજાય એમ નથી. આપણે આપણું ફોકસ બદલતા જ રહીએ છીએ, પણ તે બદલેલા ફોકસની આપણને ખબર પડતી નથી. બહુીને ફોકસ બદલીએ તો બહુ જ આનન્દ આવે છે. એક નાના બાળકને તેની મા ઉપર બહુી મમતા છે. તે મા મરી બય છે એટલે બાળકને બહુ ખેદ થાય છે, આકન્દ કરે છે, રડે છે અને આખું જગત તેને મન દુઃખરૂપ લાગે છે એટલે તે ચીડાય છે. પણ થોડા દિવસમાં તે પોતાનું ફોકસ કાંઈ બીજી જીવતી માતા ઉપર મૂકે છે અને આગળની માને ભૂલી બય છે. હવે તેણે એ અનુભવ યાદ રાખવાનો છે કે જેમ સખી મા ચાલી ગઈ તેમ આ નવી મા પણ ચાલી જવાની છે. પણ તેનું તે ભાન ભૂલી બય છે, અને બે કાંઈ નવુંજૂનું થયું તો પાછું એનું એ દુઃખ લાગવાનું. આવી રીતે તે આખી જિંદગી ભોગવતો ચાલ્યો બય છે. બે અનુભવ આગળ રાખી ભોગવતો ચાલ્યો બય તો દુઃખ લાગતું નથી, કારણ તે બણે છે કે એ તો એમ જ છે. એનું નામ જ જગત. જે અનિવાર્ય છે, હાથમાં નથી તે આનન્દથી ભોગવે જ છૂટકો. હવે પરમાર્થમાં ચાલી બઓ, જગતના પદાર્થ શરીર, મન, બુદ્ધિ વગેરે એવાંજ છે, અને “હું-સાક્ષી” નિરાળો, જેવો ને તેવો જ છું, તેને નથી કાંઈ દુઃખ કે નથી કાંઈ સુખ. સુખ અને દુઃખ મનના ધર્મ છે-તેમાં મારો શો સંબંધ. આમ વિચાર્યું એટલે સ્વરૂપ સ્થિતિ સહેજે થઈ. આવી રીતની બધી વિચારની અને અનુભવની પ્રણાલિકા છે. તે પ્રમાણે જોતા રહેશો તો આનન્દ થશે. થોડે થોડે દિવસે પત્ર લખતા રહેશો અને મનની સ્થિતિ ઉપર કાબૂ રાખવાની ટેવ પાડતા રહેશો.

૨

ૐ

અમદાવાદ તા. ૨૨-૩-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ ગણપત,

x x તમે લખો છો કે કાંઈ એવું લખશો કે જેથી સ્વરૂપ-
 નંદમાં વિશેષ પ્રગતિ થાય. શું લખવું? કહેવાનું કહેવાઈ ગયું છે.
 આપણે શુદ્ધ સ્વરૂપ, વિશુદ્ધાનંદ, સાક્ષી, ચૈતન્ય છીએ. ન
 માનીએ તો પણ એ વાત સત્ય છે. આપણું સ્વરૂપ દેહ, મન
 વગેરે ભાવોથી પર છે. જે બધી ગડબડ છે તે મનની છે; અને
 તે મન પણ ક્યારે થાય છે કે જ્યારે આપણાં એક જ દેહને
 સત્ય માની તેનાં સંબંધીઓને સત્ય માનીએ ત્યારે. એ આપણા
 સુષુપ્તિ અવસ્થાનો દરરોજનો અનુભવ છે. જે અવસ્થા આપણે
 સુષુપ્તિ અવસ્થામાં અજ્ઞાનતાથી અનુભવીએ છીએ તે જ ભગ્નત
 અવસ્થામાં અનુભવીએ ત્યારે જ ખરી આનંદની ઝડી ભમે છે.
 એટલે ભગ્નતમાં શરીર અને મનમાં અહું મૂકીએ જ નહિ, પણ
 એ શરીર અને મનના વ્યવહારને બાહ્યનાર “હું”માં જ મૂક્યા
 કરવાનું છે. આપણા એ શરીર અને મનના વ્યવહારને બાહ્યનાર
 બૂદો “હું” છું એ સનાતન સત્ય છે, એ અનુભવે સમજાયું હશે.
 આપણી જેટલી જેટલી ક્રિયા દરરોજ બદલાતી બય તે દરેક
 વખતે એટલું જ પૂછ્યા કરીએ કે, એ ક્રિયા કરનાર કોણ? એ
 ક્રિયા કરાવનાર કોણ? અને હું કોણ? આ ત્રણ પ્રશ્ન મૂક્યા જ
 કરીએ. બહાર બોલીએ કાંઈ નહિ. એમાં આજસ કે પ્રમાદ
 કરીએ નહિ. આથી તરત જ સમજાશે કે એ ક્રિયા શરીર કરે છે,
 અને મન તથા પ્રાણ ક્રિયા કરાવવામાં કારણભૂત છે. “હું” તો
 બધાંને (બધી ક્રિયાને) સાક્ષી માફક બેસા જ કરું છું. એ
 ક્રિયાઓ થાય કે બંધ રહે ત્યારે પણ “હું” તો છું જ. તે વખતે

સાક્ષીભાવ રહેતો નથી. આ સાચી અનુભવની વાત છે. એ જ ખરી સ્થિતિ છે. એ અનુભવ જ દઢતાને પામવો જોઈએ. એ એટલે સુધી દઢ થવો જોઈએ કે જેમ આપણે શરીર છીએ અને બ્રાહ્મણ છીએ, એ જેટલું દઢતાને પામ્યા છીએ તેવું થવું જોઈએ. એવી દઢતા ન આવે ત્યાં સુધી વખતોવખત ઉપર પ્રમાણે ગોઠવ્યા કરવું જોઈએ. એને કોઈ યોગ કહે છે, કોઈ આત્માની ભક્તિ કહે છે, કોઈ જ્ઞાન કહે છે અને કોઈ વિચાર કહે છે. એ ઝઘડામાં આપણે પડીએ નહિ, કારણ કે આપણે તો એ બધાથી પર છીએ. એમાં ભક્તિ નથી, યોગ નથી, કર્મ નથી, જ્ઞાન નથી, છતાં બધું જ છે. જેવું આપણું સ્વરૂપ છે તેવું જ જ્ઞાની, અજ્ઞાની, યોગી, ભક્તો અને જેને લોકો પતન થયેલા ગણે છે તે સર્વેનું એ સ્વરૂપ છે—માત્ર તેના અનુભવવા ન અનુભવવામાં ફરક છે. કોઈ એ પ્રમાણે કહે છે કે નહિ અથવા કેમ કરતા નથી એ વિચાર પણ છોડીએ. એટલી આસક્તિ પણ શા માટે જોઈએ? આમ કરતાં કરતાં બધી વાસનાઓ પાતળી થઈ જશે. અને કોઈ વખત તો એવું થઈ આવશે કે મારે જોઈએ શું? મારે કોનો વિચાર કરવો? મારે સંકલ્પ કેવો? મારે કોને યાદ કરવો? સૌ સૌનાં સ્થાનમાં બેઠાં છે તેમાંથી આપણે તેમનો ભંગ કેમ કરીએ? x x x

બ્યવહારમાં જે જે કામો આવી પડે તે શરીર પાસે કરાવીએ અને તે પણ પ્રસન્ન ચિત્તથી. કદાચ કોઈ સમયે કામ બગડે તો ખીજે સમયે સાવધાન રહીએ, પણ કંટાળો લાવી મનને નિર્બળ ન બનાવીએ. આપણે કર્મ કર્યે જ જઈએ, પણ આસક્તિ વિના—હું અને મારાપણાની ભાવના વિના.

“હું” અને મારાપણાની ભાવના એ જ માયા છે. એ જોતા અહંને માયા, સંસૃતિ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, જીવ વગેરે નામો

અપામાં છે. એ અહં જોતું છે અગર છે જ નહિ, અને શરીર, મન વગેરેથી પર જે સાચું અહં છે એમાં જ મસ્ત રહ્યા કરવું. x x x લખી લખો છો કે “તમે, મુંબઈ આવી ગયા પછી ખૂબ આનન્દ આપ્યો”. પણ ચંદુ ન હશે (એ એક દિવસ બનવાનું છે) ત્યારે શું થશે ? એ પણ ચંદુ પ્રત્યેની આસક્તિ ગણાય. એ પણ તોડવાની છે. ચંદુ પણ તમારું પોતાનું સ્વરૂપ છે. સાચી વાત લખાય તેમાં જોતું માનશો નહિ. ચંદુ લખ્યા પ્રમાણે માને છે અને અનુભવે છે. ટૂંકમાં એ અનુભવને પોતાનો બનાવી દો જેથી ચંદુ જેવાની જરૂર રહેશે નહિ.

આત્મા કાગળો સંગ્રહી રાખશો, અને વખતો વખત વાંચી તેનો ઉપયોગ કરશો. સમજે તેવા બધાને વંચાવવા છૂટ છે.

x x x x x

૩

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૦-૪-૩૯

આત્મ સ્વરૂપ ! ભાઈ ગણપત

x x x આપનું સ્વરૂપ તો ઊંચુંનીચું થતું જ નથી. પણ આ બધા મનનાં ખેલ છે. તેમાં જ આ બધી ધમાલ ઊડ્યા કરે છે. મન કહો કે અહં કહો તેમાં ગડબડ થયા કરે છે. એવી બધી ધમાલ ગડબડ વગેરેને બાલુનાર આપણાં સ્વરૂપમાં ફેરફાર ચક્રિયિત થતો નથી. એ આપણાં જોટાં અહંને શરીર, મન વગેરેમાંથી ઊઠાવી ઊઠાવી ‘આત્મા’માં-અસલ “હું”માં મૂક્યા કરવાનો છે. આટલી તપશ્ચર્યા કરશો તો બસ છે. નહિ તો આવેલી તક ચાલી જશે. જીતી બાજુ હારવાનો પ્રસંગ આવી જશે. હવે કાંઈનું કાંઈ પણ માનશો નહિ. આપણાં પોતાના

અનુભવને ઠોકરે મારીએ તો એના જેવી બીજી મૂર્ખાઈ કય ? શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન વગેરેના વ્યાપારો ચાલ્યા જ કરે છે અને આપણે સાક્ષીરૂપે બધું જ અનુભવ્યા કરીએ છીએ. એ શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન વગેરેના વ્યાપારો છે ત્યાંસુધી સાક્ષીપણું કહીશું, નહિ તો વાસ્તવિક સ્વરૂપ સાક્ષી અસાક્ષી ભાવ વગેરેથી પર, અખંડ, એકરસ છે. એને કેમ વર્ણવીએ કે તે આવું છે કે તેવું છે ? જ્યાં કાંઈ પણ સંસારના આઘાતો લાગવા માંડ્યા કે તરત અસલ થર તરફનો રસ્તો લઈ લેવો અને ત્યાં જઈ વિશ્રામ કરવો. જેમ બાળક રમતાં રમતાં કંટાળે કે તરત ઘેર જઈ માતાના બોળામાં અગર તેની હાંકમાં ભરાઈ જાય તેમ છે. આ બધી આત્માની ભક્તિ જ છે ને ? સાથે સાથે જ્ઞાન, યોગ બધું જ ચાલે છે એટલે કોને નાનો મોટો કહેવો ? એ બધાં સાધન આપણને તો ઉપયોગી છે ને ? જ્યાં સુધી શરીર છે ત્યાં સુધી યોગ તો કયાંજ કરવાનો છે. એટલે યોગ ચોવીશે કલાક આદરવાની વસ્તુ છે. જરા પણ ગાફિલ રહેવાનું પરવડે એમ નથી. બીજાના વિચારની જરૂર નથી. આપણો પોતાનો અનુભવ ચળવો ન બેઠએ.

×

×

×

×

×

૪

૩૬

અમદાવાદ તા. ૨૧-૪-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ ગણુપત તથા સાથ સર્વે.

× × × સવારના પહોરમાં ઊઠીએ કે તરત પૂછીએ કે, કોણ જાગ્યું ? એટલે સમજશે કે મન ઊઠ્યું અને તે મને શરીરને જાગત કયું. ત્યારે “હું” શું કરતો હતો ? “હું” “સાક્ષી” થઈને મન અને શરીરની ક્રિયાઓને જોયા કરતો હતો, અને “હું” તો

જેમનો તેમ નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, નિરાકાર વિ. શરીર, મન વગેરે ભાવાથી પર હતો, હું અને રહેવાનો. ન બહુતો હતો ત્યારે અને બહુ હું ત્યારે પણ એકસરખો રહ્યો હું. આ અનુભવની ના કાણ પાડી શકે એમ છે? ભગતાં હોમએ છીએ ત્યારે આપણે એ અનુભવને ભૂલી જમએ છીએ, અને મનમાં, શરીરમાં 'હું' ઠાકી બેસાડી હેરાન થઇએ કે સુખી થઇએ તેને કાણ મના કરી શકે? આપણે પોતે જ સુખદુઃખને ઉત્પન્ન કરી પોતે જ અનેક ભતની કલ્પના કરીએ છીએ. એમાં દોષ કોનો? આપણે પોતાનો જ. આ આપણો અનુભવ એ જ ખરું શાસ્ત્ર, અને શાસ્ત્રકારો પણ એમ જ કહે છે ને? નથી શાસ્ત્રોનો દોષ કે નથી શાસ્ત્રકારોનો દોષ. ઊલટો, એમનો આપણે ઉપકાર માનવો બેઠએ કે તેમણે સાફ સાફ વાત કરીને આપણને ચેતવ્યા છે. આથી જ ગીતાકાર શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા કહે છે, તારે સ્થિત-પ્રજ્ઞ થવું હોય તો સર્વ વાસના-કામનાઓને છોડી આત્મામાં ('હું'માં) સ્થિત થવું. એ સ્થિત થવાની ક્રિયા એ જ ખરી તપ-શ્રયા છે. પ્રકૃતિના સ્વભાવ પ્રમાણે શરીર, મન વગેરે બદલાતા રહેવાના છે. એમાં તું કોનો નિગ્રહ કરવાનો? મારે જ તારે માથે આવી પડેલું કર્મ આસક્તિ વિના (હું અને મારાપણાની ભાવના સિવાય) કર્યા કર અને પ્રસન્નચિત્ત રહે. તું ગાફિલ રહે તે લગાર ચાલે એમ નથી. જરા ગાફિલ રહ્યો, ચૂકયો, કે સુખદુઃખના વાવાઝોડમાં સપડાયો જ બહુજે. આ મારો સનાતન નિયમ છે. એમાંથી જ્ઞાની, યોગી, ભક્ત, અજ્ઞાની વગેરે કોઇ બચતું નથી. ત્યારે શું જ્ઞાન, યોગ, ભક્તિ વગેરેની ઉપયોગિતા નથી? ના, છે. તારે બેઠએ તો જ્ઞાનથી, ભક્તિથી, યોગથી કે કર્મથી એ અર્હના પડદાને ચીરી નાખી સ્વસ્થ થા. પણ યાદ રાખજે કે તારે આ વાત મારા ભક્તોને (જેમને આનંદ મેળવવાની ઇચ્છા

હોય તેવાને) કહેવી, એટલે જન્મને ઇચ્છા નથી તેમની સાથે વાદ-
વિવાદમાં પડવાની જરૂર નથી. તેને ઠેકાણે લાવનાર હું એકો છું.
આ જન્મે નહિ તો અનેક જન્મે પણ મારી પાસે
આવ્યા સિવાય છૂટકો નથી. એ સીધી રીતે આવશે તો સારી
વાત છે, નહિ તો અનેક રીતે પણ લઈ આવીશ ત્યારે જ મને
ચેન પડશે. મારા અનંત કાળમાં એક વર્ષનો કે જન્મનો કે
જન્મોનો શો હિસાબ છે ? એ બધી ચિંતા તારે કરવાની નથી.
ફક્ત તારે તો તારો હિસાબ કરવાનો છે. પણ તને કોઈ સરજ
ભાવે પૂછે તો વાત છુપાવતો નહિ, નહિ તો દોષિત ઠરીશ. વળી
તું સિદ્ધિ બિદ્ધિમાં ફસીશ નહિ. તું પોતે આત્મા સિદ્ધ છે. તેને
વળી બીજી સિદ્ધિની ઇચ્છા શી ? તું ભેતો નથી કે આ બધું
થઈ રહ્યું છે તે મારી સિદ્ધિ અથવા મારો ચમત્કાર જ છે.
એનાથી વધુ ચમત્કાર બીજો કયો થવાનો હતો ? x x x તમે
બધા કહેશો કે ચંદુભાઈ ઘડીમાં જ્ઞાન, ઘડીમાં યોગ, અને
ઘડીમાં ભકિતની વાતો લખે છે. ના, એ સૌ એક જ છે. કંઈ જ
બુદ્ધ નથી. બુદ્ધી બુદ્ધી દૃષ્ટિબિંદુથી એક જ વાત-અનુભવ-લખાય
છે. એ જ સાચું વેદાંત છે. ચંદુ વ્યવહારમાં રહી કેમ આચરણ
કરી શકાય તે લખી રહ્યો છે. કદાચ લખવામાં દોષ હોય તો
શ્રમા આપશો. ભાવાર્થ સમજાવેશો તો ઉપકારી થઈશ. x x x
તમારા સૌનો પ્રેમ લખાવે છે. ચંદુ તો નિમિત્ત માત્ર છે ને ?
વિશેષ શું ? આવા પત્રો બધા માટે હોય છે.

x x x x x

પ

ૐ

રાંદેર ૧૪-૪-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ ગણપત,

x x x કરવાનું કંઈ નથી પણ આત્મામાં દહતા ન હોય
તો વખતો વખત થોડી થોડી વારે મનને આત્મામાં બેડ્યા

કરવાની ટેવ પાડવાની છે. આમ કરતાં કરતાં ઘાટ બેસી જશે. આપણું અને આખા બ્રહ્માંડનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો ‘આત્મા’-સાક્ષી-પરબ્રહ્મ-વગેરે છે, એટલે ઊઠીયે ત્યાંથી પ્રશ્ન પૂછતાં જ ઊઠીએ કે, કાણુ ઊઠ્યું? શરીર ઊઠ્યું. શરીરને કાણુ ઉઠાડ્યું? મને ઉઠાડ્યું. અને ‘હું’ શું કરતો હતો? ‘હું’ તો શરીર ઊઠ્યું, મને તેને ઉઠાડ્યું એ ક્રિયાને ચોવીશે કલાક ‘સાક્ષી’ માફક જણ્યા કરતો હતો. એ શરીર, મન વગેરે જગતાં હતાં ત્યારે કે ઊંઘતા હતા ત્યારે પણ ‘હું’ તો અખંડિત જગ્યા કરતો હતો. ‘મારા’માં કુંઘ ફેરફાર થયો નથી, થવાનો નથી. શરીર મન વગેરેના ભાવને લીધે ‘સાક્ષી’ ભાવ કહેવો પડે છે. બાકી ‘હું’ સાક્ષી અસાક્ષી ભાવથી પર જ છું. ‘હું’ શું દુઃખને રહું? કે શાંતિભાવનું વર્ણન કરું? આ બ્રાહ્મી સ્થિતિ છે. આ સ્થિતિ ગીતાની ભાષામાં કહીએ તો અંત સુધી રાખવાની છે. જેને વિષયો અને મન ઉપર સંયમ છે તેને માટે સરળ છે. જેને વિષયો ઉપર અને મન ઉપર સંયમ નથી તેને માટે અધરી છે. આ વાત એટલી બધી સરળ છે કે નાનું બાળક, સ્ત્રી, ભણેલો કે અભણુ આટલું કર્યા કરે તો શાંતિ-મય જીવન ગાળી શકે. જગત્ તરીકે જોધએ ત્યારે લાગે છે કે તે બદલાયા કરે છે. એ બદલાતા જગતને સત્ તરીકે માનીએ તો શાંતિ આવવાની ક્યાંથી? એ બદલાતાં જગતમાં એક અવિકારી તત્ત્વ રહેલું છે તેનો અનુભવ કરતા રહેવાનો છે. બંગડી વિકારી છે-સોનું અવિકારી છે. જગત્ એટલે નામ અને રૂપ. વિશેષ શું લખું? આપ અગાધ હો, આ સાડાત્રણ હાથનું પીંજરું નથી, એટલું તો ઘૂંટયા જ કરજો. x x x

શ્રી મલ્લિખહેન ઇ. કાપડિયા ઉપરના પત્રો

૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૭-૭-૨૩

પરમાત્મસ્વરૂપ અ. સૌ. બહેન મલ્લિખહેન,

× × આપનો પત્ર આજ મળ્યો. વાંચી દિલગીર કે ચિ. ભાઈ...ને ડીફ્થીરિયાની બિમારી થઈ છે. આશા છે કે ઘટતાં પગલાં વખતસર લેવાથી આરામ થઈ જશે. હમેશાં આપણું સર્વસ્વ પ્રભુને હૃદયપૂર્વક અર્પણ કરી દેવું જોઈએ; અને એ અર્પણ કરવાનો હૃદયમાં *અહંકાર પણ ઉત્પન્ન થવો જોઈએ. પ્રભુ પ્રકૃતિ દ્વારા-આપણે પોતેજ-સર્વ કાર્યો કરી રહ્યાં છે, અને તેની-આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે બધું થયા જ કરે છે; તેમાં આપણી મરજી-વ્યક્તિની ઇચ્છા કરી મનને નાહક ચંચળ કરવું નહિ-યાને શોક કરવો નહિ. આપણે સમજીને સર્વ પ્રભુને અર્પણ કરી કાર્ય કરતાં રહીએ તો આનન્દ રહે છે. બાકી પ્રભુને દરેક વ્યક્તિને પ્રકૃતિ દ્વારા પોતાના તરફ ખેંચવી છે એટલે અનેક રીતે-સુખથી યા દુઃખથી-ખેંચી જવી છે. આપણું વ્યક્તિપણું ભૂસી સમષ્ટિ સાથે એક થઈ કાર્યનો બોબો મનમાં લાભ્યા સિવાય-કારણ દરેક કાર્ય પ્રકૃતિ કરી રહી છે, હું તો કેવળ સાક્ષી-પરમાત્મા-હું એમ સમજી

ક્યાં કરીએ તો આપણે હમેશાં પ્રભુમાં જ રહીએ છીએ અને આખા જગતમાં આપણું-પ્રભુનું સ્વરૂપ અનુભવી આનન્દ ભૂટી શકીએ. એ આનન્દ સંપૂર્ણપણે લુટાવા માટે પ્રકૃતિ મથી રહી છે. આપણા અહં-કારથી દરેક ક્ષણે આપણે મુક્ત રહેવાની માત્ર ટેવ પાડવાની છે. જ્યાં સુધી શરીર છે ત્યાંસુધી સુખદુઃખના પ્રસંગો આવ્યા જ કરવાના, અને તે બધા ભોગવ્યે જ છૂટકો; પણ તેમાં લપટાયા સિવાય ભોગવી શકાય તેજ મનુષ્ય જન્મની ખરેખરી સાર્થકતા. એ જ જીવનમુક્તિ. બિલકુલ ગભરાયા સિવાય ચંદુએ દોરી આપેલા માર્ગ તરફ ચાલ્યા બહો. પછી તો જેવી મરજી. x x x

લિં. પ્રેમી ચંદુના જય સન્નિધાનંદ

૨

ૐ

રાંદેર, તા. ૯-૯-૨૪

આ કાગળ બધાને વંચાવશો.

ચિ. બહેન *મનાસ્વરૂપે બિરાજમાન ચંદુનો પોતાનો આત્મા !

x x x અત્રે આનંદ ચાલે છે. આપ બહુતા હશે કે મનુષ્ય-જન્મ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે શત્રુઓનો સંહાર કરી પોતાના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ અર્થે છે-એ ઘણી વાર કહેવાઈ ચૂક્યું છે. નિરોધી સંભોગમાં પણ માણસ પોતાની શાંતિ બળવી શકે અને સ્વરૂપના આનંદમાં મસ્ત રહે એ જ ખરું જીવન કહેવાય. જ્યાંસુધી શત્રુઓની બળમાં મનુષ્ય ફસાયેલો હોય ત્યાંસુધી તે મનુષ્ય કહેવાય ખરો કે? એ આપ જ જવાબ આપો. હવે તો એ શત્રુઓને કેમ જીતવા એનો પ્રયત્ન કરવો જ પડશે; નહિ તો અશાંતિ અને અનાનંદ કર્મમાં લખાયેલા સમજવા. એ તમારા અત્માર

* શ્રી મણિબહેનના પુત્રી.

સુધીના અનુભવ ઉપરથી જોઈ જ્યો, અને એ શત્રુઓને જીતવા માટે હું દેહ, મન, બુદ્ધિ, વગેરે નથી, પણ હું તો સાક્ષાત્ સચ્ચિદાનંદ દેવ છું, એ જ અનુભવી પરમાનન્દ ભૂટવા જેવો છે. અહંકાર-ચાહે તો તે શરીર, સર્ગાસંબધી, પૈસો ટકા, વગેરેનો હોય, પણ તેને ઠેકાણે હું સાક્ષાત્ પરમાત્મા છું એ અહંકાર ગોઠવવાનો છે, અને તે એક દિવસમાં ગોઠવાઈ જશે એમ માનવાનું નથી, પણ તેને માટે સતત પ્રયાસ કરશો તો ફાવશે. એક પરમાત્મસ્વરૂપ ભગવાન શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય કહે છે-

મા કુલ્ જનધનયૌવનગર્વમ્ હરતિ નિમેષાત્ કાલઃ સર્વમ્ ।

માયામયમિદમલ્લિલં દિત્વા બ્રહ્મપદં ત્વં પ્રવિશ વિદિત્વા ॥

માણસે ત્રણ ચીજોનો ગર્વ કરવો નહિ. ૧ જન, ૨ ધન, ૩ યૌવન. કારણ એ ત્રણે આંખ મીચવાની સાથ ચાલ્યા બચ એવા છે, એમ સમજી, માયાથી બધા હણાયલા હોવાથી, બ્રહ્માન સ્વરૂપને ઓળખી, તેમાં તું પ્રવેશ કર. × × ×

લિ. મામા

૩

૨૪

આ કાગળ બધાને વંચાવશે।

રાંદેર-તા. ૯-૯-૨૪

ચિ. બહેન *વસંત સ્વરૂપે બિરાજમાન ચંદ્રનો પોતાનો આત્મા ।

× × × ચિ. બહેન મનાના કાગળમાં ઘણું લખી નાખ્યું છે તે વાંચી લેશો. હવે તમારું જીવન બદલાય ગયું છે. વિદ્યાર્થી જીવન મટી સંસારી જીવન થવાનું છે તે માટે બધી તૈયારી કરતાં હશે. માણસે શાંતિ ગુણ ખાસ કેળવવો જોઈએ. સીમાં નીચે

* શ્રી મણિબહેનના પુત્રી.

પ્રમાણે ગુણો હોવા બેઠએ અને તે આ પત્ર વાંચી મોઢે કરી
લેશો. ચિ. બહેન લક્ષ્મી,* મના વગેરેને પણ વંચાવશો. ૧ ધૈર્ય,
૨ આતુર્ય, ૩ શીલ, ૪ પતિપરાયણતા (શુભ કાર્યોમાં), ૫ કાર્ય-
કુશળતા, ૬ સહનશીલતા, ૭ હૃદય મૃદુ, ૮ હૃદય વિકારરહિત,
૯ હૃદય નિશ્ચળ રાખવું.

આટલું જેનામાં ન હોય તે સ્ત્રી થવા લાયક જ કહેવાય
નહિ; એ ગુણો ન હોવાને લીધે ગૃહસ્થાશ્રમ એક જેલખાનું
અને નરક બની જાય છે. આમાંથી આપ સર્વેમાં કેટલા ગુણો છે
તે શોધી લેશો અને તૂટી હોય તે સુધારી લેવા પ્રયત્ન કરશો.
ચંદુને તો ખરેખર સ્ત્રીઓ બેઠએ છે. ઉપર લખેલા ગુણવાળી
સ્ત્રીઓ થશે ત્યારે હિંદુસ્તાનનું દળદર ફીટશે. તમે ત્રણ બહેનો-
માંથી કેટલા પાસે ચંદુ આશા રાખી શકે? આવા ગુણો જે
સ્ત્રીઓમાં હશે તે જ નર પેદા કરી શકશે; બાકી તો વેશધારી
મુછાળી નારજ (મરદો) કહેવાશે. અહંકાર તો કાઢી જ નાંખશો.
કરકસર કરતાં શીખજો. પોતાની વસ્તુઓને બળવતાં અને ઠેકાણે
રાખતાં શીખજો. પ્રભુ પરાયણ રહ્યા સિવાય તો છૂટકો જ નથી.
પોતે દેહ નથી, મન નથી, બુદ્ધિ નથી, પણ સાક્ષી-આત્મા-
પરમાત્મા છે એ અનુભવ કર્યા સિવાય દુઃખમાંથી છુટાય
એમ નથી. × × ×

લિ. મામા

૪

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૩-૩-૨૫.

પરમાત્મસ્વરૂપ બહેન મલ્લિ બહેન,

× × × થવાનું થાય છે, નહિ થવાનું થતું નથી; ધીરજ
રાખવી અને સત્યને પંથે ચાલ્યા જવું, એ સૂત્ર ગોખી રાખી દરેક

* શ્રી મલ્લિખહેનના પુત્રી.

જલુ ચાલ્યો જાય તો સુખ અભાવ સ્થિતિમાં આનન્દ કરે છે. ચંદુ હમણાં જ કલાપિની 'આપની યાદ' નામની કવિતા ગાઇ રહ્યો છે અને સંભળાવી રહ્યો છે:-

“કિસ્મત કરાવે જૂલ તે જૂલો કરી નાંખું બધી,

“છે આખરે તો એકલી ને એક યાદી આપની.”

“જૂલી જવાની છો બધી લાગો કિતાબો સામટી,

“જેવું ન જેવું છો બને જો એક યાદી આપની.”

ચંદુ સંસ્કૃત બહુ ભણ્યો નહિ એ ચંદુને મન ઠીક છે. નહિ તો પંડિતાઇનો જોજો નાહક ગરદનને નીચે નમાવી મૂકત. જો જ રીતે આનન્દ મળે છે. એક તો એ કે ક્યાં તો પોતે કાંઇ જ નથી-જે કાંઇ છે તે જ સર્વ છે. અને બીજી વાત એ કે પોતે જ સર્વત્ર, સર્વરૂપ છે. પહેલી રીતથી જેટલો આનન્દ છે, તેટલો જ બીજી રીતથી આનન્દ છે. પહેલી રીતમાં દુઃખ અભાવ છે. બીજી રીતમાં મસ્તી ભરી છે. પહેલી રીતથી દુઃખાભાવ કરી, બીજી રીતથી મસ્ત થઇ વિચરવું. ચંદુ બંને રીતનો ચોખ્ખો સમયે ઉપ-યોગ કર્યો કરે છે અને જગતની દૃષ્ટિએ કાંઇક ગાંઝા જેવો ફરે છે. નથી ખાવાની પરવા, નથી ઓઢવાની પરવા, નથી બહોજ-લાલી પરવા, નથી ગરીબાઇના જોજો નીચે દુઃખ. બધી સમાન સ્થિતિઓ છે. મૂળ કેન્દ્રની લાંબી ટૂંકી રેખાઓ છે. સુખ એ આવહારિક દૃષ્ટિએ કેન્દ્રની લાંબી લીટી છે અને (સુખાભાવ) દુઃખ એ ટૂંકી લીટી છે. દુઃખ એવો કાંઇ પદાર્થ નથી, પણ ઓછું સુખ એનું બીજું નામ દુઃખ. જેમ અંધારું એ કાંઇ પદાર્થ નથી અથવા પ્રકાશનો અભાવ એમ નથી-પણ ઓછું અજવાળું એનું નામ અંધારું. થોડોક વિચાર કરી મનમાં ગોઠવશો તો સમજશે. જોજો ભૂંટવી હોય તો પધારો મસ્તના દરબારમાં-ત્યાં અખુટ

દોષત ભરી છે. દરરોજ ખબના હુંટાય છે અને પાછા ભરાય છે!
હાથ તો એ જ.

મસ્તી ! મસ્તી ! મસ્તી !

ૐ

ૐ

ૐ

શાંતિ:

શાંતિ:

શાંતિ:

લિં સ્વરૂપ મસ્ત ચંદુ.

પ

ૐ

રાંદેર તા. ૧૧-૪-૨૫

પરમાત્માસ્વરૂપ અ. સૌ. મલ્લિખહેન તથા સાથ સર્વે-

આ કાગળ ઉતાવળમાં લખી રહ્યા છે, કારણ હમણાં જ...
ઝોરપાડ જવું છે... ચારે તરફના યોજના મન કંટાળતું હોય ત્યારે
પ્રભુ શરણે જવું, ઈટલે પ્રભુને શરીર, મન, વિ. અર્પણ કરવું.
ઈટલે મનની દોડ અટકી બંધ છે. ચંદુ તો એવી રીતે કરી શાંતિ
ધણી વખત અનુભવી ચૂક્યો છે..... સર્વત્ર ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ
ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ નું ભાન ! એમ કરી શાંતિ અનુભવો. પ્રભુ
ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાથી તે બધું સુધારી દે છે. નિરાશામાંથી આશા
પ્રકટે છે. x x x

લિં ચંદુભાઈના સપ્રેમ જય સચ્ચિદાનંદ.

૬

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૬-૪-૨૫

પરમાત્માસ્વરૂપ અ. સૌ. મલ્લિખહેન,

x x x આપના પત્ર ઉપરથી સમજાય છે કે રા. ભાઈ...ની
તેમજ અ. સૌ...ખહેનની તબિયત બરાબર નથી, તેમજ નોકર

ચાકર વગેરેની હાડમારી છે. આપણે જે કાંઈ અનુભવ્યું હોય, વાંચ્યું હોય તેનો દુઃખદ પ્રસંગે યાદ કરી આચરણ કરવું ભેષ્યો. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ જ્યારે અર્જુનને વિષમવાદ થયો ત્યારે ઉપદેશ કર્યો હતો—જ્યારે હિંમત હાર્યો શોક મોહમાં ડૂબ્યો ત્યારે ઉપદેશ કર્યો હતો તે યાદ કરી આશ્વાસન મેળવવું અને આસ-પાસના જે પી શકે તેટલું પાવું. સંસાર એ ધર્મક્ષેત્ર અને કુરુક્ષેત્ર છે. ધર્મ કરવાને આવ્યા છીએ અને સાથે સાથે વિરૂદ્ધ સંભોગો સાથે લડાઈ કરી તેમાં જીત મેળવી ધ્યેય પર પહોંચવાનું છે. અર્જુનની માફક ગભરાઈ ગયે સિદ્ધિ નથી. સંસાર એટલે સર્ચો ભય. તેમાં એક સરખી સ્થિતિ રહેતી નથી, અને રહેવાની નથી. માટેજ જ્ઞાનરૂપી ખડ્ગથી એ બદલાતી સ્થિતિમાં વગર ગભરાયે કામ લેવાનું છે. થઈ ગયું હોય તેના ઉપર હવે વિચાર કરવાનો પ્રસંગ નથી. હાલ કેમ છે અને હવે શું શું કરવું એટલું જ વિચારવાનું છે. સાક્ષી-દ્રષ્ટા ઉપર દષ્ટિ રાખી નિર્લેપતાથી બાણે કામ કરતા હોઈએ તેવી રીતે કામ કરે જવાનું છે. ચંદુને પણ ગભરામણના પ્રસંગો આવ્યા છે, આવે છે, પણ તેવે વખતે વાંચેલા વિચારેલા પ્રસંગો યાદ કરી ચાલુ સ્થિતિને આનંદમય કરવા પ્રયાસ કરી આનંદે છે. જ્યાં મનુષ્યકૃત હારી ભય ત્યાં દૈવકૃત છે એમ વ્યાવહારિક દષ્ટિ કરી સંતોષ માને છે. બાકી યથાર્થ દષ્ટિથી જુએ છે તો જગત પણ નથી, અને તેની વાતો પણ નથી. એ તો જીવતાં પૂતળાં કોઈના પ્રેરેલાં કામ કરી રહ્યાં હોય તેવું લાગે છે. વિષમ પ્રસંગો ઉત્પન્ન થાય નહિ તો જગત તરફ વૈરાગ્ય-યથાર્થ ઉત્પન્ન થાય નહિ. એમાં દોષ કોનો કાઢવો? વ્યાવહારિક દષ્ટિથી જીવન છે ત્યાંસુધી એવું અનુભવાયા કરાવાનું. અહંકાર કરવા “હું” જ ન રહ્યો તો “તું” જ ક્યાં છે? જે કોઈ છે તે છે. જ્યાંસુધી જીવે પાણીમાં ડુબેલા રહે

છે ત્યાંસુધી પાણીમાં ને પાણીમાં ગમે ત્યાં લઈ જાઓ પણ તેનું વજન લાગતું નથી. ઘડાને પાણીની બહાર કાઢ્યો કે તરત જ વજન લાગવાનું. તેમ મનને જ્યાંસુધી શ્રદ્ધા-પ્રભુમાં રૂબેલું રાખીયું ત્યાંસુધી જગતનો બોલો લાગવાનો નહિ. પ્રભુને આપણાથી બિજા જોયા કે દુઃખરૂપી બોલો તરત જ લાગવાનો. વસ્તુ-સ્થિતિ બધાની એમ થયા જ કરે છે.

“આ દિવસ પણ વહી જશે” નું સૂત્ર યાદ કરી હિંમત ધરવી અને પ્રભુ સહાય થશે એમ શ્રદ્ધા રાખવી. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે, “રોમ એક દિવસમાં બંધાયું નહોતું” તેમ દરેક પ્રસંગને-ફેરફારને વખત અને સંજોગો જોઈએ છે.

પત્ર ફરી ફરી વાંચી વિચારો અને વંચાવો-આપણા સંકલ્પો આપણને હેરાન કરે છે. માટે સંકલ્પને રોકતા જાઓ અને સ્વરૂપ સ્થિતિ કરો, એ જ ઇલાજ છે. “સર્વસંકલ્પસંન્યાસી યોગા-રૂઢસ્તદોચ્યતે”-સર્વ સંકલ્પનો સંન્યાસ-રોકાવટ એ જ યોગારૂઢ સ્થિતિ. આ કૃષ્ણ પરમાત્માનું વાક્ય ચંદુને બહુ જ ગમે છે અને તેમ જ કરે છે. લખતાં લખતાં પેનમાં સાહી ખૂટી એટલે હોલ્ડરથી ચલાવવું પડે છે. તેમજ એક વસ્તુ ખૂટે એટલે હાજર હોય તેનાથી ચલાવી લેવું. વિશેષ શું લખવું? પત્ર લખવામાં વિષય હાથ આવે તો પત્ર લખવામાં પ્રોત્સાહન મળે છે. એથી પત્ર પહોંચે છે (પહોંચ મળે છે) તો તેની શી અસર થાય તે સમજાય.

x   x   x   x   x

૭

ૐ

રાંદેર તા. ૩-૧૦-૨૫

પરમાત્મા સ્વરૂપ સૌ. મણિખહેન !

x x x આપના તરફની ઉપાધિઓ વધી પડી છે બહુ દિલગીર. ચિ. ખહેન.....ની તબિયત ઠીક નથી, પણ શું થયું

છે તે લખ્યું નથી. માનસિક ઉપાધિની અસર શરીર પર થઈ છે કે શારીરિક ઉપાધિની અસર છે ? ગમે તેટલી ઉપાધિઓનો ઇલાજ એક જ છે, અને તે પોતાના સ્વરૂપ પર મનને વખતે વખત ગોઠવવાથી દૂર થાય છે. બાકી જ્યાંસુધી જગત છે ત્યાંસુધી ઉપાધિઓ રહેવાની. એ ઉપાધિઓ વૈરાગ્ય કરાવવામાં અગર થયેલા વૈરાગ્યમાં દૃઢતા કરે છે. એ સૂચન છે કે જગતના પદાર્થોમાં મન ગયું કે અસ્વસ્થતા કર્મમાં લખાયેલી છે. જગતના પદાર્થો એટલે પંચમહાભૂતથી માંડી શરીર, મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ, વગેરે બધા જ જગતના પદાર્થોમાં આવી જાય છે. જગતના પદાર્થો અગ્નિ જેવા છે. તેને અડક્યા કે દાઝ્યા જ સમજવું. ઓં તું લાંબું અને દીર્ઘ ઉચ્ચારણ કરવું અને પછી તેની સાથે સ્વરૂપનો વિચાર કરવો એટલે સ્વરૂપમાં દૃઢતા બહુ જલદી થાય છે.

વચમાં ચંદુને સલેખમ હતો, દાદ દુઃખતી હતી, પણ હવે તદ્દન આરામ છે. ચંદુ એકલો પડ્યો પડ્યો મસ્તીની મોજ ભોગવે છે. આનંદ ચાલે છે !.....દરેક જણે સ્વરૂપ તરફ આખા દિવસમાં થોડી થોડી વારે વળતા રહેવું, એ જ સહેલામાં સહેલો માર્ગ છે. સ્વરૂપ મસ્તી વધતી જાય છે. X X X

ત્રિ. ચંદુભાઈના જય સચ્ચિદાનંદ

૮

ૐ

રાંદેર, ૧૦-૧-૨૬.

પરમાત્મસ્વરૂપ સૌ. બહેન મણિબહેન તથા સાથ સર્વે,

X X X આપના તરફનો પત્ર મળ્યો. ત્યાંની રચના વાંચી દિલગીર. ચંદુની તબિયત હાલ નરમગરમ ચાલે છે. હરસે લેહી

પુત્રકળ પડતું હતું તે ગઇ કાલથી નરમ છે. વચમાં તાપીદસ કાકાની મુલાકાત હોય છે, એટલે કવીનાઇન લેવું પડે તેની જાસર હરસ ઉપર થાય છે. દવા ચાલુ છે અને આશા છે કે હવે નરમ પડી જશે. x x x

ચંદુને તો એક ચૈતન્યનો વિશ્વાસ છે. માટે તે દરેકનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે તેની ઉપર લક્ષ રાખી સંસારરૂપી કુરુક્ષેત્રમાં ઝોકાતું. હવે ગભરાયે સિદ્ધિ નથી. જે જે આવી પડે તે સંભોગો ભેદ વર્તતા રહેવું. અલગત, જે પ્રમાણે ચાલે છે તે પ્રમાણે વિદ્વલતા પ્રાપ્ત થાય, પણ તેનો કાંઇ હાલ નાહક વિચાર કરે વળે એમ નથી. સંભોગો પ્રમાણે વર્તી લેવું. એમ વર્તતાં બૂલ થવાના ઘણા પ્રસંગો આવવાના, પણ તેને માટે પણ તૈયારી કરી રાખવી પડે છે અને તે સામે ઊભા રહેતા શીખવું પડશે. દરેક પ્રસંગ પ્રભુ કાંઇ નવું નવું શીખવવા માટે લાવે છે અને એ પ્રમાણે સંપૂર્ણતાએ પહોંચવામાં સહાયક નીવડે છે. એક પથ્થરનો ટુકડો મહેલ અગર મંદિરમાં જડાવા પહેલાં કેટલા ટાંકણા-ધા સહન કરે છે ? તેમજ આપણે બધાએ પ્રભુરૂપી મંદિરમાં જડાવા માટે અનેક આઘાતો સહન કરવાના છે. કાંઇને એક જન્મે તો કાંઇને અનેક જન્મે એમ થયા વગર છૂટકો નથી. સત્યને પંથે ચાલવું, ધીરજ રાખવી, શાંતિ ધરવી, ક્ષમા ગુણ કેળવવો-જે થવાનું છે તે થાય છે, નથી થવાનું થતું નથી. એક રાઇ પૂર વધતું નથી કે રાઇપૂર ઘટતું નથી. માટે ધીરજ રાખશો અને બધાને આસપાસ ધીરજ આપશો. જે સમજે તેણે ધીરજ વગેરે રાખવા ઘટે અને તેમાં જ ખરો આનંદ છે.

૯

૭૦

રોજિર-તા. ૧૭-૪-૨૬

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ ! સૌ. બહેન મલ્લિબહેન.

x

x

x

સૌ. બહેન.....ના નહુંદ તથા ભત્રીજાના પ્રભુ શરણુ થયાના સમાચાર વાંચી દિલગીર. પ્રભુનું ધાર્યુ થાય છે, અગર પ્રારબ્ધ પ્રમાણે બન્યા કરે છે; એમાં કોઇનું કંઈ ચાલતું નથી. પણ બ્રહ્મા-નંદમાં મસ્ત રહેવું માણસના હાથની વાત છે-એ જ પુરુષાર્થ છે. આસપાસના સંભોગો માણસને પ્રભુ તરફ પ્રયાણ કરાવવા સાધન રૂપ બને છે; એ બતાવે છે કે તમારું કોઈ નથી-શરીરજ આપણું નથી, તો તેના સંબંધી અને સંભોગો આપણા કેમ હોઈ શકે? એમ બધા સંભોગો સાનુકૂળ ચાલ્યા કરે તો માણસને વૈરાગ્ય હિપ્ત થાય જ નહિ. અને પછી કોઈ પ્રભુ તરફ પ્રયાણ કરવા પ્રેરાય જ નહિ. બનવાનું બન્યા કરે છે, એમાં ઘટતું એ નથી અને વધતું એ નથી. સંભોગોના વિચાર કર્યા કરશું તો ત્યાંના ત્યાંજ રહી જવાના ! આપણે તો ‘હું કોણ?’ અને વિચાર કરનાર કોણ? મારે અને જગતને શો સંબંધ? મારે અને પરમાત્માને શો સંબંધ? વગેરેનો નિર્ણય મેળવી, દૃઢતા કરી, તે પ્રમાણે વર્તતા રહેવું એ જ કર્તવ્ય બાકી રહે છે. જ્યાંસુધી દેહાધ્યાસની નિવૃત્તિ થાય નહિ ત્યાંસુધી એવી રીતે વિચાર કરવાની, બેવાની ટેવ બંરુ રાખે જવી એ જ કર્તવ્ય છે. જગત છે અને ચાલ્યા કરવાનું, અને નહિ વિચારશું તો અટકી જવાનું નથી.

x

x

x

૧૦

૭૪

રાંદેર, તા. ૨૧-૯-૨૬

સમિચદાનંદસ્વરૂપ સૌ. બહેન મણિબહેન તથા સાથ સર્વે,

X

X

X

આપણે આપણું કામ કર્યે જવું-લગામ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના હાથમાં સોંપવી: ચાહે તો તે ધોરી સડક ઉપર રથ ચલવે કે ચાહે તો આડો ચલવે. અર્જુનની માફક આપણે સંસાર સંગ્રામમાં દબતાથી લડતા રહેવું-માર્ગ કાપતા રહેવું. વિઘ્ને આવે તેનાથી ન ડરતાં આગળ ધપાવ્યા જવું. વિઘ્ને તો આવવાના જ. શ્રીકૃષ્ણ, રામચંદ્રજી જેવા પણ બચ્યા નથી.

ચંદુના હરસ નરમ પડે છે-પાછા ઉભજે છે-શારીરિક નિર્બળતા બોગવી છે પણ મનને નિર્બળતા આવતી નથી-અને કદાચ આવી બય તો ચે શું? ભૂલ સુધારી પાછા દબ બનવું. X X X

ભેદપુરથી, ભુસાવલથી બોલાવવા માટે કાગળ ઉપર કાગળ આવે છે પણ શું કરવું? શરીર સ્વાસ્થ્યની ખામી અને સંજોગો કયાં પણ જવા દેતા નથી. હશે! રામજીકી મરજી!

X

X

X

૧૧

૭૪

રાંદેર, તા. ૧૦-૧૦-૨૬

સમિચદાનંદસ્વરૂપ સૌ. મણિબહેન !

X

X

X

ૐ વગેરેના બપ ચાલે છે કે? અગર મનન કાંઈ થાય છે કે? સૌ. બહેન...કહ્યા પ્રમાણે કરે છે કે? દરેક જણ કરે તો

બહુ સુંદર વાત છે. દરેક માણસે કાં તો ગીતા, સ્વામી રામ, યોગવાસિષ્ઠ, વગેરે આધ્યાત્મિક પુસ્તકમાંથી કાંઈ ને કાંઈ તો જરૂર દરરોજ વાંચવું જોઈએ. જેઓ વેદમૂર્તિ સાક્ષાત છે-જેમની વૃત્તિ તદાકાર થઈ રહી છે-તેમને કદાચ જરૂર ન હોય, પણ સામાન્ય કોટિના માણસ માટે તો વાંચન અગર શ્રવણની ઘણી અગત્ય છે. તો જ સંસારને ભૂલવાની ટેવ પડે. સંસારને ભૂલીએ અને તેને બદલે પ્રભુ દર્શન કરીએ તો જ આનન્દ માણીએ.

×

×

×

ઉપર પ્રમાણે લખ્યા પછી આપનું કવર મળ્યું છે..... દુકાન સંબંધી હકીકત બહુ. એ ઉપરથી સમજાય છે કે પાછી કાપડની દુકાન ખોલવા વિચાર છે. દરેક ધંધામાં ખંત, ભત મહેનત, ભતિ દેખરેખ, તેમાં જ ઓતપ્રોતપણું, વગેરે હોય તો સફળતા મળે છે જ. એ જ. દા. પોતે.

૧૨

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૩-૮-૩૨

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! સૌ. મણિબહેન

× × × આજસને લીધે જ પત્ર લખાયો ન હતો. બાકી તબિયત તો બંનેની સાધારણ ચાલ્યા કરે છે. વખતોવખત તબિયત સંબંધી શું લખવું? કેમકે દિવસ કાંઈ તો કેમકે દિવસ કાંઈ એમ ચાલ્યા કરે છે. મીસિસ ચંદુલાઈ મોટા શું થાય? એમના પોતાનામાંથી જ પરવારતા નથી. રાતના શાંતિ લઈ શકે છે. તે વખતે થોડો વખત કાંઈ વાંચવાનું અને તેથી મનને આનંદ આપવાનો વખત રાખ્યો છે. ચાર પાંચ જણા બીજા

સતના એકઠા થાય છે એટલે શાંતિથી આનંદ લાઇએ છીએ, અને દિવસ નિર્ગમન કરીએ છીએ.

ન્યાંસુધી શરીર છે ત્યાંસુધી ઉપાધિઓ આવ્યા જ કરવાની. પણ તેમાં આનંદ લૂંટી શકાય છે એ જ મહા કૃપા છે. જ્ઞાની, મહાત્મા, વગેરે કોઇની ઉપાધિ મટી નથી, અને ટળવાની નથી. પણ સાથે જ્ઞાન, ભક્તિરૂપ હથિયાર હોય તો આનંદ કરી શકાય છે. નાનપણથી એ તરફનું લક્ષ્ય છે અને કાંઈક સંસ્કાર પડ્યા છે એથી આનંદ છે. મૂંઝવણ થતી નથી. મૂંઝવણ ઉપર વિચાર કરવાથી કાંઈ વળે તેમ નથી. એથી એ બધાને ખૂણામાં ફૂંકી દઇ આનંદ લૂંટવો એમ નક્કી કર્યું છે, અને એવી રીતે કરવા બધાને સલાહ છે. દેહ ઉપર મનને બેસવા દેવું નહિ. દેહનો વિચાર આવે કે બધા સર્ગા, સંબંધીઓનો, સંબેગોનો વિચાર આવે છે તેથી એ વિચારવા ચોગ્ય જ નથી, એમ કરી તેનો વિચાર ઓછો આવવા દેવો. થવાનું થયા કરે છે તેમાં આપણે “સાક્ષી આત્મા” ને શું ? બાણે અબાણે પણ દેહના ઉપર મમત્વ આવી ચડે છે કે બધા આનન્દમાં ભંગાણુ પડી બચ છે. માટે રસ્તો એટલો જ કે એ દેહરૂપી બાધા મરી જ ગઈ છે-દેહ એ મુડું જ છે-એને આપણે ઉઠાડી ચલાવીએ એમ એ મુડું ચાલે. જેમ મુડાંનો વિચાર આવતો નથી તેમ એ દેહનો પણ વિચાર શાને માટે કરવો ? ને જીવે છે તેને ભય છે, પણ ને મૂઓ તે નિર્ભય છે. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જ્યારે અર્જુનને ઉપદેશ કરે છે ત્યારે એમજ સમજાવે છે કે બધા તારી દૃષ્ટિમાં જીવતા છે, પણ મારી દૃષ્ટિમાં બધા મરી રહેલા છે.

ચોગવાસિષ્ઠમાં શ્રી વસિષ્ઠ મહારાજ રામચંદ્રજીને એમ જ કહે છે કે, જગત્ છે જ ક્યાં ? જ્યારે જગત્ છે જ નહિ ત્યારે તેનો

વિચાર કેવો સંભવે? અને કદાચ જગત હોય તો. પરબ્રહ્મ સિવાય બીજું કંઈ નથી. બધે એક જ તત્ત્વ વિદ્યમાન રહ્યું છે તેના અનુભવ કરીએ ત્યારે વાસના, દુઃખ વગેરે કંઈ હેરાન કરતા નથી.

શરીર દુઃખી થતું હોય તો તેનો દવાથી ધલાવ કરીએ; અને રોગની શાંતિ થઈ તો વાહવાહ અને નહિ થઈ તો વાહવાહ! આપણું કહી શકીએ એવું તત્ત્વ આખા જગતમાં કોઈ છે જ નહિ, અને છે તો તે આત્મતત્ત્વ! એટલે જો તેને આપણું માનીએ ત્યારે તો કંઈ દુઃખ છે જ નહિ. x x x

૧૩

ૐ

રાંદેર-તા. ૧૬-૯-૧૯૩૩

સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ સૌ. બહેન વસંત તથા સાથ સર્વે-

.....વધુ આનંદની વાત તો એ છે કે આપને પ્રભુ તરફની ભક્તિ થઈ છે. મનુષ્ય જન્મ થવાનો ખ્યેય તો પ્રભુ પ્રાપ્તિ કરી લેવાનો છે. તમારા આટલા વૈભવ સાથે એ તરફ જવાની શક્તિ થઈ છે એ તમારા શુભ સંસ્કારની વાત છે. એક સંત લોકે છે કે, આ સંસારમાં ત્રણ વસ્તુ દુર્લભ છે. (૧) મનુષ્યજન્મ (૨) મુક્તિની ઇચ્છા (૩) મહાત્મા પુરુષોનો સમાગમ. પૈસાટકા, ધર-બાર, સંતાન, સગાંસંબંધી, મિત્ર વગેરે તો મળે, પણ પ્રભુ તરફ જવાની-તેને પ્રાપ્ત કરવાની પ્રબળ ઇચ્છા થવી એ મહા ભાગ્યની વાત છે.

હું મુંબાઈ આવ્યો હતો ત્યારે આપને કંઈ કંઈ સચન કર્યા હતા. તેમાં હું બૂલતો નહિ હોઉં તો એક સચન કર્યું હતું કે આખા દિવસમાં કેટલા શુભ અને કેટલા અશુભ કર્મો કર્યા તેનો ચતુર્થા સતા પહેલાં વિચાર કરવો. અશુભ કર્મો કર્યા હોય તેમાંથી

ખીજે દિવસે કાંઈ પણ અશુભ કર્મ ન કરે એવો સંકલ્પ કરવો. દાખલા તરીકે, ક્રોધ થયો હોય તો સતના સત્તા પહેલાં વિચાર કરવો કે મારે આવતી કાલે ક્રોધ કરવો જ નથી. ખીજે દિવસે સવારે પાછો સંકલ્પ કરીએ કે આજે મારે ક્રોધ કરવો જ નથી. એવો જો દૈવ સંકલ્પ કર્યો હોય તો ક્રોધનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવા છતાં ક્રોધ જરૂર અટકી જશે. આથી આપણી ત્રુટિઓ નીકળતી જશે અને હૃદય શુદ્ધ થતું જશે. પછી શુભ કર્મો કર્યા હોય તેનો વિચાર કરીએ. દાખલા તરીકે, ક્રોધને પાંચ રૂપિયા આપ્યા એ થયું શુભ કર્મ, પણ તેમાં અહંકાર આવવાનો સંભવ છે. માટે વિચારીએ, શુભ કરનાર હું કોણુ માત્ર? મારાથી તો પાંદડું પણ હાલતું નથી. માટે જેની શક્તિથી આ શુભ કર્મ થયું તેને એ બધું માન ઘટે છે. આમ કરવાથી અહંકાર નિવૃત્ત થાય છે. જ્યાં આવી રૂત્તિ થાય ત્યાં અંતઃકરણ એકદમ નિર્મળ થઈ બચે છે, અને પ્રભુ તરફનો પ્રેમ એકદમ ફૂટકે અને ભૂસકે આગળ વધે છે.

મહાત્મા શ્રી ગાંધીજીનું પ્રિય ભજન “વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ, જે પીડ પરાધ બાણે રે” મોઢે કરીએ, અને એ ભજનમાં કહેલા બધા ગુણો આપણા જીવનમાં ઉતારવાને પ્રયત્ન કરીએ.

લિ० ચંદુમામાના સપ્રેમ આશિષ

૧૪

ૐ

અમદાવાદ, તા० ૨૮-૧૦-૩૭.

સચ્ચિદાનન્દસ્વરૂપ ! સૌ. બહેન વસંત,

×

×

×

આપના પત્રમાં હવે કે ભક્તિ, શ્રદ્ધા વગેરે વધે એવું કાંઈક મારે લખવું, પણ હું શું લખું? લખાણ તો આપણા શાસ્ત્રમાં

ઘણું લખાઇ ગયું છે. શ્રી ભગવદ્ગીતાના શ્લોક મોટે કરવાના શરૂ કરી દો, અને સાથે સાથે એના અર્થ પણ સમજતા બઓ. સ્વામી શ્રી રામતીર્થના પુસ્તકો વાંચો અને તેની ઉપર વિચાર કરો. સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદના ગુરુ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસના ઓધવચનો વાંચો; એમાંથી ઘણું બાલુવાનું મળશે. આપ કાંઈ પ્રશ્ન પૂછો તો તેના જવાબ હું લખું. વાંચતા કાંઈ ન સમજાય તો તે પુછાવો.

મને એમ લાગે છે કે કાંઈક પદ્ધતિસર પણ બાલુવું બેઠએ. બે તેમ થાય તો સમજવામાં ઘણી સરળતા આવી બાય છે. મનુષ્યજન્મ કેવળ ભોગ ભોગવવા માટે નથી. એ બધી ઈંદ્રિયોના ભોગો તો પશુ પક્ષિ યોનીઓમાં પણ મળે છે. પણ મનુષ્યને મન, બુદ્ધિ, વિ. આપવામાં આવ્યા છે તે વિવેક કરી, મનુષ્ય જન્મનો હેતુ શો તે સમજવા માટે છે, અને તેમ કરી વિષયો ઉપર કાબૂ મેળવી પ્રભુ તરફ જવા માટે મનુષ્ય જન્મ છે, એમ માઈ માનવું છે અને તેથી જ માઈ આ તરફ જવું થયું છે. વિષયોનો વિચાર કરતાં ઉપર લખવા પ્રમાણે મને સમજાયું અને ગીતા વગેરે એ બાબતની સાક્ષી પૂરે છે. જન્મવું, બાલુવું, ગણવું, પરણવું, છોકરાં વગેરે પેદાં કરવાં, એમના લક્ષ કરવાં, તેમને બાલુવવા એમાં જ માણસનું જીવન સમાપ્ત થતું નથી. અત્યારે પણ ધર્મની એજ દશા થઈ રહી છે કે ઉપર પ્રમાણે બધા વ્યવહાર કરવો અને ત્યાર બાદ ધુરસદ મળે તો જ પ્રભુનું સ્મરણ વગેરે કરવું, જેથી લોકો કહે કે આ માણસ ધાર્મિક છે ! ધર્મ તો હૃદયનો પ્રશ્ન છે. એ વાત હૃદયમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે મનમાં એક જ તાલાવેલી થાય છે કે પ્રભુના કેમ કરી દર્શન કરું, તેને કેમ મેળવું, શાંતિ અને શાશ્વત સુખ કેવી રીતે અનુભવું? આ બધા તેના (જિજ્ઞાસુના) મનના મનોરથો હોય છે. તે ઓછાં નથી

પણ આ તેના હૃદયની આગ હોય છે, અને તે મેળવવા માટે હંમેશાં પ્રયત્નશીલ રહે છે. સંસારના પદાર્થો છેલ્લે દેવાવાળા છે તેની એને ખરાબર ખબર હોય છે. આજે મિત્ર હોય તે કાલે શત્રુનું પણ કામ કરે, અગર તેને છોડી પ્રભુધામમાં ચાલ્યો જશે. આ બધા દુનિયાના અનુભવો પોતાની આંખ આગળ બનતા જુએ છે, અગર પોતાને પણ આવા અનુભવો થાય છે. એટલે જગતના પદાર્થોની દરકાર ન કરતાં એ પોતાનું ધ્યેય છે તેના તરફ દૃષ્ટિ રાખી, વૈરાગ્ય કરી, વિવેક સહિત આગળ ને આગળ ચાલ્યો જાય છે. તેમજ દુનિયામાં બનતા બનાવોથી ગભરાતો નથી, કારણ તે જાણે છે કે પ્રકૃતિનો એ સ્વભાવ છે, એમાં નવું કશું બન્યું નથી. પોતાની ઇર્ષ્યા અને મન ઉપર કાબુ મેળવતો જાય છે અને આનંદ કરે છે. પણ તેના આનંદ ખીબા ન સમજે એવો હોય છે. અનુભવીઓ હોય તે એ વાત સમજે. જેમ ડોક્ટરો સમજે કે કષ્ટ દવા કયા રોગ ઉપર અપાય છે અને એથી કેવો આનંદ થશે તેમ. એકલી પાઠપૂજથી સમાપ્તિ થતી નથી-શરૂઆતમાં તેની જરૂર હોય છે, પણ ત્યાં જ અટકી જવાનું નથી. જ્યાંસુધી હૃદયશાંતિ થાય નહિ ત્યાંસુધી તેનાથી અટકવાનું નથી.

હમણાં તો નાસ્તિકવાદનું ભેર વધારે છે. પુણ્ડળ શકિતનો દુરુપયોગ થઈ રહ્યો છે. સાચી વાત સાંભળવાની પણ ઢોકાને પુરસદ નથી. તેમજ કયા માણસ પાસે જવાથી સાચો રસ્તો મળશે એની પણ ગમ નથી. એમ થવાનું કારણ પણ ઢોકાને મળ્યું છે કે, બહારથી તો ઢોકા વાતો બનાવીને કરે છે પણ અંદરથી પોલ પોલ નીકળે છે. પણ હું તો માનું છું કે ધર્મ તો વર્તવાની વસ્તુ છે, આંતરણમાં ઉતારવાની વસ્તુ છે; એકલી એકલી જવાની કે ભાષણ કરી જવાની વસ્તુ નથી. હું માનું છું

કે માણસ આખી ગીતા કંઈસ્થ અર્થ સાથે બોલી બમ અને વર્તનમાં મીકું નીકળે. આ બધાનો અર્થ એટલો જ થયો કે જો પ્રભુ તરફ જવું જ હોય તો સુંદર ચારિત્ર પહેલાં બનાવવું, પછી એવા પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવો. આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે ન થાય તો દુઃખ ન લાગવું જોઈએ, પણ હંમેશાં પ્રયત્નશીલ રહેવું.

પત્રમાં લખવાથી બધું સ્પષ્ટ થતું નથી. જાતે મળો ત્યારે પૂછશો, અને રામકૃષ્ણ પરમહંસના બોધવચનો જરૂર વાંચો. એમાં શંકા કરશો નહિ. વિશેષ તો શું લખું? હાલ આટલું તો કરો અને આનંદ કરો. ... ... લિ. ચંદુભાભાના શુભાશિષ

૧૫

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૯-૧૧-૩૭

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! સી. મણિબહેન.

x

x

x

આપ મનની શાંતિ લોગવો છો અને બપ વગેરે કરો છો બહુ આનંદ. તેમજ શેઠ છબિલદાસભાઈ* પણ વાંચન વિચારમાં લાગ્યા રહ્યા છે બહુ વિશેષ આનંદ.

બાહ્ય ઉપાધિઓ તો આવ્યાજ કરવાની પણ તેને નહિ માનવામાં મળે છે. આ શરીર જ મહાઉપાધિ છે અને મન તેને હું કરી માને એ મહાન વ્યાધિ છે. મન જો આત્મામાં-પ્રભુમાં-સાક્ષીમાં સમી ગયું તો પછી શરીર રહો કે બગો બંને સરખું છે. મન જ માયા છે. ક્યારે કેમ ઉત્પન્ન થાય છે એ કહી શકાતું નથી. મન જો સમબદ્ધ ગયું, પકડાઈ ગયું તો માયા પણ પકડાઈ મદ્દ સમજવી. x x x

* મણિ બહેનના પતિ.

સૌ. બહેન લક્ષ્મીને પણ કહેશે કે ઝંનો ખૂબ જપ કરે અને સ્વામી રામતીર્થના પુસ્તકો જરૂર વાંચે, વહેલું મોડું એ રસ્તે આવ્યા સિવાય શાંતિ મળવાની નથી, માટે જેટલા જલદી ચેતીએ તેટલું સારું કેમ કરશે કે ?

×

×

×

લિ. ચંદુભાઈના જય સચ્ચિદાનંદ

૧૬

ૐ

રાંદેર તા. ૨૩-૨-૪૮

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! બહેન મણિબહેન

..... ગાંધી કાલે મંગળવારે અમે બધા હરિપુરા કોંગ્રેસમાંથી સુખરૂપ રાંદેર આવી ગયા છીએ..... કોંગ્રેસ વખતે ઠંડી સારા પ્રમાણમાં પડી. જોધપુરવાળા બાલુજી સાથે હતા તે ગયા રવિવારે કોંગ્રેસમાંથી બારોબાર જોધપુર ગયા છે.

..... શરીર વગેરેને ભૂલી આત્મસ્થ રહેવામાં જીવનનું સાદૃશ્ય છે. આઘાતો આવવાના અને જવાના-(કારણ જગત)-તેમાં મનનું સમતોલપણું રાખવાનું છે. માણસે પોતે જ પોતાના પ્રયાસથી શાંતિ મેળવવાની છે. ગુરુ કે શિષ્ય, સગું કે વહાલું કાંઈ કામમાં આવતાં નથી; એ બધા માર્ગદર્શક હોઈ શકે, પણ આપણી શાંતિ તો આપણે પોતાની મેળે મેળવવાની છે. એ જ ખરો પુરુષાર્થ છે. બધું સીધે સીધું ચાલવું હોય ત્યારે તો બધા શાંતિ રાખે, પણ કપરા પ્રસંગો આવે ત્યારે શાંતિ રાખવાની છે, અને તે આત્માનુભવથી જ આવે. બીજે કાંઈ ધલ્લાજ નથી. ભકતો, જ્ઞાનીઓ, યોગીઓ બધા રોચા (રડયા) છે અને રોચા (રડે) છે, પણ એમાંથી જેને આત્માનુભવ થયો છે તેઓ જ બચ્યા

છે. કોઈના આગળ આપણું દુઃખ રડવાથી દુઃખ ફેડાતું નથી, પણ દુઃખની યાદ તાજી થાય છે. દુઃખ એની પણ કોઈ વ્યાખ્યા નથી. મારી સમજમાં તો આત્માનુભવથી વંચિત થવું એ જ દુઃખ છે. જે જે કામ સામે આવે તે કર્યે જાઉં છું. કયા કામને શ્રેષ્ઠ માનવું અને કયા કામને કનિષ્ઠ માનવું ? દરેક કાર્ય (આપણું) આત્માના રંગથી રંગાયલું હોય એટલું જ જોવાનું છે. માફ તો દરેક કાર્ય પ્રભુમય થયા કરે છે, કારણ માફ શરીર વગેરે એનાથી કયાં ભિન્ન છે ? જગતમાં એકજ તત્ત્વ છે—બીજું તત્ત્વ છે જ નહિ. હું માફ અહમ ઉપાડી ભેદ પાડું એમાં મને કોણ રોકે અને અભેદ અનુભવું (અહમને ન ઊઠવા દધને) તો પણ રોકે કોણ ? આ રીતે વિચારવાનું છે. જગત તો એટલા જ કરવાનું છે, પણ આપણને જે ઠીક લાગે તે, હૃદયપૂર્વક, કોઈનું ખૂન ચિતવ્યા સિવાય, કરે જવું એ જ વ્યવહારમાં વર્તવાનો માર્ગ છે. કાંઈ પણ દુઃખમય કે વિરોધી લાગે ત્યારે એટલું જ વિચારવાનું છે કે અહમ એકદમ ઊઠ્યું છે અને હવે પોતાનો પ્રભાવ ચલાવવા માંડ્યો છે. એ અહમની જાગૃતિને રોકવી એજ યોગ, એજ ભક્તિ, એજ જ્ઞાન છે. ચોપડી વગેરે આમાં કાંઈ કામમાં આવતાં નથી. આ તો જીવન જીવવાની કૃતિ છે.

x

x

x

x

x

લિ. ચંદુભાષના જય સચ્ચિદાનંદ

૧૭

ૐ

અમદાવાદ ૯-૨-૩૯

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! બહેન મલ્લિબહેન.

x

x

x

ભૂતપિશાચના સંબંધમાં ચંદુની માન્યતા એવી છે કે આપણું મન જ ભૂતરૂપ બની જાય છે. જ્યારે સર્વત્ર આત્મા સિવાય

ખીજું કાંઈ નથી ત્યાં ભૂત પિશાચ કેવાં? આપણે આત્મા છઈએ— સાક્ષી છઈએ—એમાં જો દૃઢ હોઈએ અને રહીએ તો સામા માણસની કોઈ પણ વાત આપણને અસર કરી શકતી નથી. આત્માને કાંઈ અસર પહોંચતી નથી. જ્યારે શરીર અને મનને “હું” તરીકે માનીએ ત્યારે જ જગતની ઉપાધિ ચારે તરફથી આપણને ઘેરી દે છે; પણ તે શરીર, મન આદિ આપણે છઈએ જ નહિ તો કોણ કોને અસર કરી શકે? જો સૌ. બહેન.....ને ખરાબ સ્વપ્નમાં આવતાં હોય તો રાતે સૂતી વખતે હાથ-પગ, મોઢું ઠંડા પાણીએ ધોએ, ઝૂંનો બાપ કરે, અને ઝૂં એક કાગળ ઉપર લખી ઉશીકા નીચે મૂકી સૂઈ બાચ તો કાંઈ અસર થશે નહિ, પણ મીઠી ઊંઘ આવશે અને આનંદ થઈ જશે. સાથે સ્વામી રામ-તીર્થમાંથી ઉપાસના અને પ્રાણાયામ ઉપરના ભાષણો બેત્રણ વખત ફરી ફરી વાંચે. બધી નિર્બળતાઓ ધોવાઈ જશે અને આખું વાતાવરણ પ્રકૃષ્ટિત લાગશે.

આપણને કોઈ કાંઈ કરી શકતું નથી. માટે બિલકુલ ગભરાશે નહિ. આપણે આપણા મનને અમુક ભતનો રંગ આપીએ છીએ, અને રંગ જ્યારે દેખાય ત્યારે ગભરાઈએ શાના? ભૂત કેવું અને પિશાચ કેવું? અને કદાચ સ્વપ્નમાં દેખાયું તો તેથી ડરીએ શાના? સ્વપ્નું મનને આવ્યું કે આત્માને આવ્યું? તો જેને (મનને) સ્વપ્નું આવ્યું હોય તેનો બાણનાર મનથી—સ્વમથી—“હું” જુદો છું. એવાં તો લાખો સ્વપ્નો અને લાખો જગત ઉત્પન્ન થયા કરે છે અને કરશે, પણ તેથી મને (આત્માને) શું? આ સૌથી સહેલો શાંતિનો ઉપાય છે તે છોડી દૂર ક્યાં જવું? લગાર પણ ગભરાવ નહિ. બધું શાંત થઈ જશે. થોડોક વિવેક કરવો બેઈએ. વિવેકનો અર્થ સત્ય શું છે તે શોધી કાઢવું બેઈએ, અને તે શોધ્યા પછી તેમાં તક્લીફ રહેવું બેઈએ. બેઈએ તો આ કાગળ સૌ. બહેન...ને

વાંચવા મોકલી આપશે, અગર બંગલો બોલાવી પાસે બેસી સમ-
ભવશે. ખૂબ શાંતિ આવી જશે. જરા પણ ચિંતા કરશે નહિ.

આપને એક ફેરા લખી આપ્યું હતું તે યાદ હોય અગર
લખેલું હોય તો સૌ. બહેન...ને આપશે. તેની શરૂઆત નીચે
પ્રમાણે થાય છે.

હું	સત	હું	રે	લાલ,	ઐ	ઐ	ઐ	ઐ	ઐ
હું	ચિત (ચિતન્ય)	હું	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
હું	આનન્દ	હું	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
હું	સાક્ષી	હું	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
હું	શરીર	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
મારે	માતા પિતા	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
મારે	સર્ગા સંબંધી	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
મારે	શત્રુ મિત્ર	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
મારે	ક્રોધ રોગ	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
મારે	જન્મ મરણ	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
હું	મન	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
મારે	સુખ દુઃખ	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
મારે	રાગ દ્વેષ	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
મારે	બંધ મોક્ષ	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,
મારે	કામ ક્રોધ લોભ મોહ	નથી	રે	લાલ,	,,	,,	,,	,,	,,

... વગેરે, વગેરે ખૂબ હૃદયપૂર્વક બોલવું બેધએ.

બધા દુઃખો ટળી ના જાય તો ચંદુ ભુખ્તિદાર છે. હૃદયપૂર્વક
જણાવી બોલો. જગતનો કોઈ પણ પક્ષ નથી કે તમારી

સામે ચૂંચાં કરે. (આ પ્રમાણે) બાઈ...જાતે કરે તો બધી ઉપાધિમાંથી છૂટી જાય, પણ તેમ કરશે નહિ માટે તમારે એની પાસે બેસી ઉપર લખ્યા પ્રમાણે જોરથી બોલ્યા કરવું; એ એની મેળે આ વાત પકડી લેશે. એને એમ ન કહેવું કે તું પણ આ પ્રમાણે બોલ.....

લિ. ચંદુભાઈના જય સચ્ચિદાનંદ.

૧૮

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૭-૨-૩૯

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ! સૌ. બહેન વસંત

..... આપની શારીરિક સ્થિતિ સારી નથી એ જાણ્યું, તેમજ માનસિક સ્થિતિ પણ જેવી જોઈએ તેવી નથી. ચંદુ આપને એક જ વાત પૂછે છે કે, આપ કોણ છો? આપ શરીર છો કે મન છો કે સાક્ષી છો? જો આપ શરીર હો તો શરીર પંચભૂતનું છે, આપનું નથી. ત્યારે જે શરીર તમારું નથી, તમે નથી તેની તમે ચિંતા શું કામ કરો છો? એની ચિંતા પંચ મહાભૂતને સોંપવી જોઈએ, કારણ તે તેનું છે. કદાચ માને કે તમે તેનો વિચાર કરો, તો એવી રીતે કરવો જોઈએ કે જેમ તમારું લૂગડું તમારાથી જુદું છે-લૂગડાંને ડાઘો પડવાથી તમે એમ કહેતા નથી કે મને ડાઘો પડ્યો. લૂગડું જેમ તમારાથી જુદું છે તેમ તમે શરીરથી પણ જુદા છો; માટે શરીરને કંઈ થાય તેથી મને આમ થયું છે કે તેમ થયું છે એમ ચિંતા હોષ શકે નહિ.

હવે મનની વાત લઈએ. તમે પોતે જ લખો છો કે મન નિર્બળ બન્યું છે, મનમાં વિચારો આવે છે. તો “મન નિર્બળ બન્યું છે, મનમાં વિચારો આવે છે” એ વાતને તમે પોતે જાણો

છો, જેથી મનથી તમે બાણનાર-સાક્ષી-જુદા છો. જે પદાર્થને આપણે બણીએ તે પદાર્થથી આપણે જુદા. આપણે શરીરને બણીએ, ઇંદ્રિયોને બણીએ, મનને બણીએ, બુદ્ધિને બણીએ, ચિત્તને બણીએ, પ્રાણો બણીએ, એટલે એ બધાથી આપણે બાણનાર-સાક્ષી-જુદા છઈએ એ નિઃસંદેહ વાત છે. તો શરીર ઇંદ્રિય, મન, બુદ્ધિ, વગેરેના ધર્મ આપણને લાગુ જ કેમ પડે? એટલે હું કેવો? અશરીરી, ઇંદ્રિય, મન, વગેરેથી જુદો. જેથી શરીર, મન, વગેરેના સુખ કે દુઃખ મને (સાક્ષી-આત્માને) સ્પર્શ કરતા જ નથી.

આપ પોતે લખો છો કે મન નિર્બળ બન્યું છે, પણ તમે પોતે મન તો નથી જ ને? તમે તો જેમના તેમ છો, એટલે હવે એક જ વિચાર કરવાનો રહ્યો કે, “હું (સાક્ષી-ચૈતન્ય-આત્મા) નિર્બળ વગેરે ભાવોથી પર છું. મારે તો કોઈ સંગું વહાલુંએ નથી, સંબંધીએ નથી, શત્રુ મિત્ર નથી, કોઈ રોગ નથી, જન્મ મરણ નથી, કામક્રોધ નથી, લોભ મોહ નથી, રાગદ્વેષ નથી, અંધ કે મોક્ષ નથી, કોઈ ભતનો ભય નથી, સુખ નથી કે દુઃખ નથી.” પણ આ વસ્તુ બહાર બોલવાની નથી, અંતર અનુભવવાની છે, અને તે પ્રમાણે ભાવ લાવવાનો છે. આટલું ઉપર લખ્યું તેટલું ભાવ સહિત રટણ કરો, અને ભાવમાં ઉતારી તો જુઓ! આનંદ-આનંદ આવશે. સુખ, દુઃખ, રોગ, વગેરેના વિચારો બધા ચાલ્યા જશે. જો તમે આ પ્રસંગે અમદાવાદ હોત તો વધારે સ્પષ્ટીકરણ થાત. બરાબર ફરી ફરી આ વાંચી જોશો એટલે ચંદુ શું કહેવા માંગે છે તે સમજાઈ જશે. x x x

શ્રી રામતીર્થ વાંચો છો તે સાફ કરો છો. તેમાંથી વખતો વખત વાંચ્યા કરશો.

એ સિવાય જે પુજાવવા જેવું હોય તે પુજાવશો. લગાર પણ સંકોચ રાખશો નહિ.....

લિં ૦ ચંદુમામાના શુભાશિષ

૧૯

ૐ

અમદાવાદ તા. ૩-૭-૩૯

સન્નિધદાનંદ સ્વરૂપ ! સૌ. બહેન મનોરમા.

× × × આપની બહેનપણીની આકૃતની કહાણી વાંચી મન અંદરથી રડી રહું છે. દુઃખનો વિચાર એ નિર્બળતા છે. નિર્બળતાના વિચારથી કાષ્ટને બળ મળતું નથી. એટલે એ મનના વિચારને કાઢે છૂટકા છે. જે વિચાર આપણામાં નવું બળ આપે તેને પકડવા બેઠએ. નિર્બળતા એ જ પાપ છે. જ્યારે માણસ નિર્બળ બને છે ત્યારે પાપ તરફ પ્રેરાય છે. માટે મનને નિર્બળ બનવા દેવું બેઠએ નહિ. ત્યારે મનને બળ મળે એનો ઉપાય યોગ્ય તો જ બધી બલાઓમાંથી છૂટીએ. આપણા ઉપર જ અમુક વિદ્ય આવે છે એવું નથી. જ્ઞાની, યોગી, ભકતો કે જેટલી મહાન વ્યક્તિ થઈ ગઈ તેમના દરેકની ઉપર એક યા બીજે રૂપે વિદ્યો અગર આકૃતો આવી છે જ. પણ તે વખતે તેમણે શાંતિથી સહન કર્યું અને તેથી તેઓ મહાન થયા. એવી તો કેટલીએ વ્યક્તિ હશે જેમને આપણા કરતાં વિશેષ દુઃખો પડ્યાં હશે-જેને જગત ઓળખતી પણ ન હશે. પણ તે સર્વેએ દુઃખને વખતે હિંમત છાડી ન હોય પણ હસતે મુખડે તેમનો સામનો કર્યો હશે અને કરે છે. આ બધું દુઃખ કોની ઉપર છે તેનો આપણે વિચાર કરતા નથી માટે જ એ દુઃખો મહાન લાગે છે. આપણે પહેલો વિચાર એ કરવો ઘટે છે કે એ દુઃખોનો ધણો ક્યાં મુધી

પહોંચે છે ? વિચારતાં દેખાશે કે જોનો ધક્કો મન સુધી પહોંચે છે, મનની પેલે પાર એ ધક્કો લાગતો નથી. આપણા દરરોજના અનુભવની વાત છે કે જીવમાં જીવી જમએ છીએ ત્યારે સુખ કે દુઃખ એમાંથી કોઈ આપણને લાગતા નથી. એટલે જ્યારે આપણે શરીરને ભૂલ્યા, મનને ભૂલ્યા, બુદ્ધિને ભૂલ્યા ત્યારે એ સુખ-દુઃખ, મારા તારા (રાગદ્વેષ) કામ, ક્રોધ, લોભ, વિ. થી પર થયાં. એટલે સમાધાન એટલું જ આવ્યું કે, જાગ્રતમાં એ શરીર, મન, બુદ્ધિ, વિ.ને ભૂલવાં. પણ ભૂલાય કેમ કરી ? જો આપણે જાગ્રત થઈએ કે “હું” આત્મા છું, “સાક્ષી” છું, શરીરના બધા વ્યાપારને તેમજ મન, બુદ્ધિ વગેરેના વ્યાપારને જાણીએ છીએ, અને એ બધાથી આપણે જુદા છીએ, એમ વિચારથી અનુભવી તેમાં દૃઢ થઈએ તો જ બને. આજે નહિ, તો થોડા દિવસ, મહિના કે વર્ષો પછી, કે જન્મો પછી એ અનુભવ કયાં સિવાય છૂટકો નથી. આપણા દુઃખો વગેરે એટલા માટે હોય છે કે આપણે પ્રભુ તરફ, આત્મા તરફ વિશેષ દૃઢતાથી જઈએ. જે જે પદાર્થને આપણે જાણીએ તે બધાથી આપણે જુદાં છીએ એ આપણા અનુભવની વાત છે. એટલે આપણું ખરું સ્વરૂપ (આત્મા) બધાથી જુદું છે જ. એમાં જવા આવવાપણું, જન્મવા કે મરવાપણું છે જ નહિ. એ તો દેહનું જવું આવવું થાય છે. આપણે જનારનું દુઃખ લાગે છે તેનું કારણ પણ જનારની ઉપયોગિતા, પ્રેમ (મોહ) વિ. છે. બાકી શરીર દૃષ્ટિથી પણ કાંઈ ગયું નથી. પંચ મહાભૂત પંચ મહાભૂતમાં મળી ગયા. આપણે જે રડાવે છે તે આપણો મોહ છે. ઉપર લખેલું સમભય તો એ ઐક્ય માર્ગ છે. એ સિવાય પણ બીજા રસ્તા એ દુઃખને ભૂલવાના છે. પ્રભુના નામનો સતત જપ કરીએ, પ્રભુનું ભજન ભાવપૂર્વક કરીએ, એનું પુરસદ હોય તો

ધ્યાન ધરીએ, અને પ્રભુ સર્વત્ર છે, નજીકમાં નજીક છે એટલે મારાં અને સર્વેનાં રોમેરોમમાં, અણુમાં એજ છે, એટલે દુઃખ હોય કે સુખ હોય તે બધું તેને છે. મારી બધી ક્રિયાઓ અને ક્રિયામાં એજ પ્રેરક જ્ઞાતા છે. પછી મને દુઃખ કેવું? થવાનું થાય છે, ન થવાનું થતું નથી; રતીભર થતું નથી કે રતીભર વધતું નથી. એમાં મારે શોક કેવો? મોહ કેવો? આટલું પણ ન થતું હોય તો સ્વામીશ્રી રામતીર્થ જેવાના પુસ્તકો વાંચો. દરરોજ થોડું થોડું વાંચો, અને વાંચ્યા પછી પચાવવા પ્રયત્ન કરો. એમ કરી સત્સંગ મેળવવો. મનુષ્ય-અનુભવી-સાથે સત્સંગ થાય તો સારો, પણ આજકાલ જે આપણને પરીક્ષા કરતાં ન આવડે તો તે અવળે માર્ગે લઇ જાય અગર પોતાના સ્વાર્થને માટે ખાડામાં પણ ઉતારે અને ધારેલા ધ્યેયને ન પહોંચતાં કયાંય આપણું નાવડું અથડાવી મારે. માટે પુસ્તકો દ્વારા સત્સંગ મેળવવાની વાત લખી છે. મને જે સમજ્યા છે તે રસ્તા લખ્યા છે. એમાં લખ્યા પ્રમાણે જે આચરણ થાય તો જરૂર લાભ થયા વિના રહે નહિ. કાગળમાં પૂછ્યા સિવાય શું લખું? માટે કાંઈ ગૂંચ હોય તો પુછાવશો. x x x

લિ. ચંદુમામાના શુભાશિષ-

x x x પત્ર પહોંચ સરખી મળશે ખરી કે ?

૨૦

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૨૯-૭-૭૯

સચ્ચિદાનન્દ સ્વરૂપ ! સૌ. બહેન મનોરમા,

અત્રે સર્વે કુશળ. આપનો પત્ર મળ્યો વાંચી આનન્દ કે ગયા પત્રથી આધ્યાસન મળ્યું. આ પત્રમાં મનમાંથી નિર્બળતાના

વિચારો કેમ કાઢવા તે પૂછાવ્યું. પત્ર લખવામાં આગસ છોડશે કે ? પહેલું તો એ વિચારવું કે જે જે પદાર્થને હું જાણું તે તે પદાર્થોથી “હું” જુદો છું. શરીરને “હું” જાણું એટલે શરીરથી જુદો. આથી શરીરના રોગો અને સંબંધીઓ હું નથી અને તે મારા નથી-એ તો શરીરના કહેવાય, ઇન્દ્રિયોને “હું” જાણું એટલે બધી ઇન્દ્રિયોથી જુદો, તેમજ મન તથા બુદ્ધિને જાણું એટલે મન, બુદ્ધિ વગેરેથી “હું” જુદો. શરીરના સુખ-દુઃખો, તેમજ મન વગેરેના સુખ-દુઃખોને હું જાણું એટલે શરીર, મન, વગેરે સુખ-દુઃખો “મને” સ્પર્શ કરતા નથી. આમ વખતો વખત બોલતાં જઈ પછી એ ભાવ પ્રકટ કરવો. બને તો એક ઓરડીમાં જઈ એકાંત બેસી પહેલે મોટેથી બોલવું શરૂ કરવું કે, “હું શરીર છું ?” એમ પ્રશ્ન પૂછવો. જ્યાં સુધી હૃદયમાંથી જવાબ ન મળે ત્યાં સુધી એ પ્રશ્ન સતત પૂછે રાખવો. થોડીવાર થયે અંતરમાંથી જવાબ મળશે કે, “ના, હું શરીર નથી.” ત્યારે આ શરીરના સુખ-દુઃખો અને તેના સંબંધીઓના સુખ-દુઃખ મને સ્પર્શ કરે છે ? તરત જ એક પછી એક અંતરમાંથી જવાબ મળવા લાગશે. “ના, એ સુખ-દુઃખો મને સ્પર્શ કરતા નથી.” ત્યાર પછી બીજો પ્રશ્ન પૂછવો કે, “મન હું છું ?” ના, મન હું નથી; ત્યારે મનના સુખ દુઃખો મને સ્પર્શ કરતા નથી, કારણ શરીર, મન, વગેરેને હું જાણું છું, અને હું બધાથી જુદો હતો, છું અને રહેવાનો. આપણને નાનપણથી જિંધો અભ્યાસ કરવાની ટેવ પડી ગઈ છે કે, “હું શરીર, મન, વગેરે છું.” એ જિંધો અભ્યાસને સાચી ટેવ પાડવી છે. આ નિર્બળ વિચારને કાઢવાનો સહેલામાં સહેલો અને અનુભવસિદ્ધ ધ્વાજ મેં બતાવ્યો છે. એ ટેવ આજે નહિ પાડીશું તો કોઈ દિવસ પાડ્યા સિવાય છૂટકો નથી. આ સિવાય બીજો રસ્તો જ નથી. આટલું થઈ જાય પછી આગળ વધવું કે, હું શરીરને જાણું, મનને જાણું,

બુદ્ધિને બાણું, એટલે એ બધા ભાવોથી પર, બધાને બહુવાવાળો “સાક્ષી” છું. એ સાક્ષી કેવો? “અશરીર, અમન, અબુદ્ધિ, એટલે નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર, સત્ છું, જન્મ મરણ રહિત છું.” હવે મને સુખ કેવું અને દુઃખ કેવું? રાગ (હું અને માંડું) કેવો, અને દ્વેષ (તું અને તાંડું) કેવો? મને ભય શાનો? મારામાં અશાંતિ કેવી? મારે સગાં કેવાં અને સંબંધી કેવાં? મારે આ શરીર બેડે સંબંધ નથી તો તેના સંબંધી બેડે સંબંધ હતો જ ક્યારે? પણ આ બધું અંતર સમજવાનું-અનુભવવાનું છે; બહાર બોલવાનું નથી. બહાર તો જેવી ભાષા બોલતા હોયએ તેમ જ બોલીએ. આમ અંતર આનંદની માત્રા વધતી જશે.

પછી આગળ વધતા જવું. પછી ઊંઘમાંથી ઊઠીએ ત્યારે પહેલો પ્રશ્ન પૂછીએ કે, કોણ ઊઠ્યું? તરતજ સમજશે કે મન ઊઠ્યું, અને એ મને ઇન્દ્રિયો જેમજ શરીરને બગાડત કયાં, અને “હું” (ખરો “હું”) તો તેમનો તેમ રહ્યો છું, આ બધી ક્રિયાઓને બાણી રહ્યો છું. એવી રીતે અવહારમાં દરેક ક્રિયા બદલાય કે પૂછીએ, એ ક્રિયા કોણે કરી, અગર એ ક્રિયા કોણ કરશે? આમ બે કયાં કરશું તો મારી તો ખાતરી છે કે દરેક રીતે, હરેક સ્થિતિમાં આનંદ સિવાય કાંઈ અનુભવી શકીશું નહિ. આ પત્ર વારંવાર વાંચી બેશો અને હૃદયમાં ખરાબર હસાવશો તો જરૂર દુઃખને દેશવટો મળશે અને આનંદનો ઝરો વહ્યા કરશે. આ મહાવરો (પ્રેક્ટિસ) કરો. તમને એમ જ લાગશે કે આટલામાં બધી ગીતા, બધા ધર્મો આવી ગયા. વિશેષ શું? પાછું પ્રજાવી ઉપકારી કરશે. x x x x હાલ શ્રી.....બહેન તરફથી કાંઈ પત્ર નથી તેમ જ તમારા પત્રમાં તે સંબંધે કાંઈ ઉલ્લેખ નથી. તેમના સંબેગો પ્રતિકૂળ હશે, પણ એ તો હિંમતવાળાં અનુભવી બાઈ છે, એટલે હિંમતવાળાં જેવી મુશ્કેલી આવે તોયે ડરે એમ નથી.

કારણ, અનુભવે એમ સમજાય છે કે આત્માને-સાક્ષીને કાંઈ લેપન નથી. કદાચ ભૂલેચૂકે નીચે આવી જવાય તો જરૂર અસર થાય, પણ પાછા સાક્ષ તરફ મનનું વલણ આવવું જોઈએ.

×

×

×

લિ૦ ચંદ્રમામાના શુભાશિષ્ય.

૨૧

ૐ

અમદાવાદ, તા૦ ૧૩-૮-૩૯

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! બહેન મલ્લિબહેન

×

×

×

આપનું ગાયત્રીનું રટણ ચાલુ હશે, નહિ તો કાયમ રાખશો. બળતાં હૃદયને શાંતિ આપવા રટણ એક અગત્યનો પાઠ લજવે છે. પણ એના અર્થ અને ભાવસહિત રટણ અનેરો આનંદ આપે છે. આ મારો જાતિ અનુભવ છે. મનને વખતોવખત તપાસતા રહેવું પડે છે. એ મનને એની મરજી પ્રમાણે છૂટું મૂક્યું કે ભતભતના ઘોડા દોડાવે છે, એક પછી એક સંકલ્પની હારમાળા ચાલુ થાય છે. એ સંકલ્પને પૂર વેગમાં ચાલતો હોય ત્યારે અધવચમાં તોડી નાંખવો જોઈએ, અને તે વખતે “હું કેણું ?” એ પ્રશ્ન પૂછવાથી જલદી દોડ અટકી જાય છે. હું તો “સાક્ષી” “પરબ્રહ્મ” છું એના વિચારમાં મન ગૂંથાયું કે તરત એ મનનું મનપણું ઊડી જાય છે અને પોતે સાક્ષાત્ બની જાય છે. એ જ સર્વ તપ, જપ, ભક્તિ, યોગ, જ્ઞાન, વગેરેનું અંતિમ ધ્યેય છે. એટલે આ વખતે ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને એક મરત દશા અનુભવાય છે. મેં ઘણા પ્રયોગો કરી જોયા અને મને કિપર જણાવી તે કૂંચી લાધી છે, અને તેથી જ શાંતિ મળે છે અને

શકી શકે છે. આવો યોગ બે આપણને મળે તો ખછી જીવનનું ધ્યેય સિદ્ધ થયું ગણાયું. ખાકી સંસાર તો એક યા બીજે રૂપે એનો એ છે. એનો જેટલો વિચાર કરીએ તેટલી અશાંતિ દેખાવાની. આ પ્રેક્ટિસ કર્યા સિવાય છૂટકો નથી.

આપને કદાચ લાગતું હશે કે ચંદુભાઈ તો એમના કાગળમાં એકજવારી આત્માની વાતો લખ્યા કરે, પણ તેને બીજામાં મળ આવતી નથી. બહુ હૃદયમંથનને અંતે આ એક જ વાત સત્ય લાગી છે એટલે એ વાત જ—એ અનુભવ બીજા શબ્દોમાં લખાયા કરવાનો. ઠીક લાગે તેણે તેમ કરવું, નહિ તો કાતરિયા ગેપ માણસનું કથન સમજા ફેંકી દે તો વાંધા નથી. ખરો “હું” તો કાંઈ ફેંકી દેશ શકાવાનો નથી. એ “હું” તો કાયમ જ રહેવાનો. બધું ચાલ્યું જશે પણ એ “હું” ક્યાં જશે ?

×

×

×

૨૨

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૪-૧૦-૩૯

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! મણિબહેન તથા સાથ સર્વે,

× × × ભાઈ...ના ધર્મપત્ની પ્રભુ શરણુ થવાના સમાચાર વાંચી દિલગીર થયો. એ ભાઈને માથે ભારે આફત આવી પડી. કોઈ એવું ન રહ્યું કે જ્યાં જઈ પોતાની હૈયા વરાળ કાઢી શાંતિ મેળવે. આપ એવું સ્થાન તેમને માટે છે. એમની આપના કુટુંબ પ્રત્યે હાલ લાગણી છે. આપે પૂરતું આશ્વાસન આપ્યું હશે. થનાર અને થઈ ગયલી વસ્તુ ઉપર માણસ વિચાર કર્યા કરે તો ચાલુ પણ બગડે, તેથી જે આવ્યું હોય તે મૂગે મોટે સહન કરે જ છૂટકો. એમની ગૂંઝવણનો પાર નહિ હશે, પણ શું કરી શકાય ?

સર્વેને સદ્બુદ્ધિ મળેા અને તે દ્વારા નવો માર્ગ કાઢવા શક્તિમાન થાઓ એટલું માણુસ પ્રાર્થી શકે. દુઃખનો વિચાર કર્યા કરીએ તો દુઃખ જ નોતર્યા કરીએ. “હું કોણુ?” “આ બધા બાબે કોના ઉપર છે?” વગેરે વિચાર થાય તો ઘણું આશ્વાસન મળે. અગર બધું પ્રભુનું છે, માફ કાંઈ નથી, એની ઇચ્છા પ્રમાણે થાય છે, એમ કરી સમર્પણ કરે તો પણ શાંતિ મળે. આપણે પ્રભુને આપણી મરજી પ્રમાણે દોરી શકતા નથી, પણ પ્રભુની મરજી એજ આપણી મરજી એમ કરી અહમને ઓગાળી નાંખવાનો છે.

આ બધું લખવું સહેલ છે, પણ અણી વખતે તેવું થવું મુશ્કેલ છે; અશક્ય નથી. આટલું પણ ન થઈ શકે તો સતત રટણુમાં મનને લગાડી દેવું. એટલી શ્રદ્ધા રાખે કે મને તો કાંઈ આવડતું નથી, પણ હું તો તારું નામ રટયા કરું. તારે પ્રભુ! જે કરવું હોય તે કર્યા કર. આ દરેક જણુ સહેલાઈથી કરી શકે એમ છે. મને કમને પણુ કર્યા કરે તો કોઈ દિવસ ઘાટ બેસી જશે. વિશેષ શું લખું?

x

x

x

૨૩

ૐ

રાંદેર, તા. ૩-૭-૪૦

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! બહેન મનોરમા,

x x x એકાદ વખત તમે અત્રે આવી બાબો તો ઘણા લાભ થાય. આ વિષય Practical છે, અને તે સામે બેસી સમજે તો વિશેષ લાભ. મુંબાઈ આવવાના સંજોગો નથી તેમજ હવે મને મુંબાઈ આવવા તરફ પ્રીતિ થતી નથી. જ્યારે ખરો સમજવાનો સમય હતો ત્યારે તમે કોઈ તૈયાર થયા નહિ. પણ તમારી ખાસ લખની તૈયાર થશે ત્યારે કોઈ મળી રહેશે. આ મારો અનુભવ છે.

જીવ અને આત્મા બંને જુદા નથી, પણ જુદા થયા હોય એમ લાગે છે. જેમ ચંદુ મામા એક જ છે, પણ કાંઈ એને મામા, કાંકા, ભાઈ, વિ. કહે છે તેમ. ચંદુ એક દષ્ટાંત આપે તેનાથી ખરાખર સમજી લેશો.

સમુદ્ર, મોઝું અને જળ એ ત્રણે વાસ્તવિક રીતે એક જ છે, પણ આમ વ્યવહાર દશાથી જોઈએ તો ત્રણે એક નથી લાગતા પણ જુદા જુદા લાગે છે. મોઝું એ જળ છે, સમુદ્ર એ જળ છે, પણ નામ રૂપની ઉપાધિથી જુદા જુદા લાગે છે અને એમ કથન પણ થાય છે.

મોઝું = જળ + નામ (મોઝું) + રૂપ (આકાર)

સમુદ્ર = જળ + નામ (સમુદ્ર) + રૂપ (આકાર)

આમાં જળ તો સામાન્ય છે, પણ નામ + રૂપની ઉપાધિથી ભિન્ન લાગે છે. મોઝું એ જીવને સ્થાને છે, સમુદ્ર ઈશ્વરને સ્થાને છે, અને જળ (ઉપાધિરહિત દશામાં) જેમનું તેમ બ્રહ્મ છે. બ્રહ્મ સાકારરૂપે લાગે છે, નિરાકાર રૂપે પણ લાગે છે, અને સાકાર પણ નથી અને નિરાકાર પણ નથી, પણ જે છે તે છે. જેને જ્ઞાનથી (દિવ્ય દષ્ટિથી, અલૌકિક દષ્ટિથી, યોગ દષ્ટિથી, ઋષિ દષ્ટિથી) સમજાઈ ગયું છે તે સર્વત્ર એક જ દષ્ટિથી જુએ છે (અનુભવે છે). એને માટે ભિન્નતા પણ નથી—અભિન્નતા પણ નથી, પણ મન વાણીથી પર, ન બોલાય તેવું થઈ જાય છે. ગૂંચાએ ગોળ ખાધો પણ નથી કહેવાતો કે નથી સમજાવાતો તેવો થઈ જાય છે. મોઝું હવું ત્યારે પણ જળ તો કાયમ છે. સમુદ્ર હવો ત્યારે પણ જળ તો કાયમ છે. તેથી જળ ઉત્પન્ન થયું જ નથી, એ તો જેમનું તેમ છે. માટે વસિષ્ઠ મહારાજ કહે છે કે જગત્ ઉત્પન્ન થયું જ નથી, જેને ઉત્પન્ન થયું લાગે છે તે તેની ભ્રમણા છે.

હવે આપનો બીજો પ્રશ્ન લઈએ.

સમજે કે આપણી સાત્ત્વિકી વૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ. પછી રાજસી ઉત્પન્ન થઈ. એટલે સાત્ત્વિકીનો લય અને રાજસીની ઉત્પત્તિ એ બંને અવસ્થાને બાળુનાર ‘સાક્ષી’ રૂપે આપણે ઊભા રહ્યા છીએ. ત્યારે એ બંને વૃત્તિની વચ્ચે જે શાંત રૂપે (બંને વૃત્તિની વચ્ચે) જે અનુભવનાર છે તેજ ‘સાક્ષી’ યા ‘પર-માત્મા’ આપણું સ્વરૂપ છે. આવી રીતે જો બંને અવસ્થાને સવારથી ઊઠીએ ત્યારથી તપાસતા રહીએ તો સ્વરૂપનો અનુભવ જલદી થાય. આ ઊંડા ઉતરી શાંતિથી જોશો તો મારા લખવાનો અને સમજાવવાનો આશય સમજશે. આથી વિશેષ સરળતા મારી ભાષામાં આવતી નથી. જો એક વખત પણ આવી જાઓ તો એકદમ સ્પષ્ટતાથી સમજી શકશો. તમે સમજ્યા છો તેપણુ સામે હો ત્યારે બરાબર સમજાય. આપના બધાના પ્રેમ માટે હૃદયપૂર્વક ઉપકાર, અને આપના તરફ નથી આવી શકાતું તે માટે દિલગીર.

×

×

×

આપની બહેનપણીને શુભાશિષ. આપની બહેનપણીને લઈ એક વખત રાંદેર આવી જાઓ.....સાથે શ્રી મણીબહેનને ખેંચતા આવશો. અમારું ગામડીયું ઘર દેવીઓના પધારવાથી પાવન થશે.

×

×

×

લિ૦ ચંદુમામાના શુભાશિષ

૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૮-૧૧-૩૦

આત્મસ્વરૂપ ભાષા જનુ, મધુ* વિ.

આપનો પો. કા. મળ્યો. કેટલાક અંગ્રેજી વાક્યો લખ્યા હતા તે ઉપરથી લાગે છે કે તમારા જીવને ઉચાટ રહે છે. શ્રી રામતીર્થ કહે છે કે શંકા (doubt) હોય તો તેને કાઢી જડમૂળ કરી નાંખવી. એ આપણી શંકાજ અનેક વિધ્નો પેદા કરે છે. શંકા હોવાથી-રહેવાથી-આપણી પ્રભુ ઉપરની શ્રદ્ધા ઓછી થાય છે. શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય કહે છે: કા તેઽષ્ટાદશદેશે ચિન્તા વાતુલ તવ કિં નાસ્તિ નિયંતા ॥ અરે ભાષા! તને અઢાર ખંડમાં શી ચિંતા છે? કેમ તારો કોઈ નિયંતા નથી? આમાંથી આપણી વિશેષ ઉન્નતિ થવાની છે એમ કેમ નહિ? કદાચ થોડો વખત થોભવું પડ્યું તો થણા પાઠો અને અનુભવો શિખવાનાં મળશે. x x x આપણું તો કોઈ અનિષ્ટ કરી શકે એમ છેજ નહિ. ચંદુનું આખું જીવન બોધરૂપ છે. હતાશ થવાનું કાંઈ કારણ છેજ નહિ. છોડો બધી વાત તે “મન મોહન” ઉપર. તે આપણી સંભાળ લીધેજ ભય છે અને હજી પણ લેશે એમાં શંકા કરવી નહિ. “જે ગમે જગત્ ગુરુ દેવ જગદી-

---

* શ્રી જનાર્દનના નાના ભાઈ ડા. મધુસૂદન.

શને, તે તણો ખરખરો ફેક કરવો; આપણો ચિંતવ્યો અર્થ કાંઈ નવ સરે, ઊગરે એક ઉદ્દેગ ધરવો.” વગેરે શ્રી નરસિંહ મહેતાના શબ્દો ફેંકી દેવા જેવા છે ? શું બિન અનુભવી છે ? શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા એજ વાત કહે છે, “સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય, મામેકં શરણું પ્રજ””. આપણે તો વ્યવહાર દશામાં તેનું જ શરણુ ગ્રહણ કરવાનું છે, અને પરમાર્થ દશામાં તો પરબ્રહ્મ સિવાય કાંઈ છેજ નહિ. પછી જ્યાં બીજો પદાર્થ જ નથી ત્યાં સુખદુઃખ કોને અને શેમાં લાગે ? ॐ અગર ગાયત્રીનું રટણુ એજ આપણો યજ્ઞ ! યજ્ઞાનામ જપયજ્ઞોઽસ્મિ ॥ હૃદયપૂર્વક અર્થ સહિત રટણુ કરશો તો આનંદનો પાર રહેશે જ નહિ. કેમ તે પ્રમાણે અનુભવ કરી જોશો કે ? અને તે આનંદની વાત અત્રે પણ લખી જણાવશો કે ? ચંદ્રનું જીવન ઉપર લખ્યા પ્રમાણે કાંઈક ચાલ્યું બય છે. વ્યવહાર ચાલ્યો બય છે તેનું ચિંતવન કરવું એજ મહાદુઃખ છે, એજ પાપ છે. જો તેનું-વ્યવહારનું-ચિંતવન થતું નથી તો પછી કોઈ ઉપાધિ દેખાતી જ નથી. આનંદ છે. આનંદ કરો અને આનંદ પ્રસરાવો એજ.

લિ. પ્રેમી ચંદ્ર.

૨

૭૪

અમદાવાદ, તા. ૨-૧૧-૩૭

આત્મસ્વરૂપ ભાષ જનુ વિ.

તમારી તબિયત ઘણી સારી છે અને હવે કોઈ ભતની શારીરિક કે માનસિક ફરિયાદ નથી વાંચી બધાને ઘણો જ આનંદ થયો. આનંદમાં રહેવું એ મનુષ્ય જન્મનો પહેલો હક્ક છે. સાંસારિક ઉપાધિઓ આવ્યા જ કરવાની. કોઈ એમાંથી બચ્યું નથી, બચતું નથી, બચવાનું નથી. ઘણીખરી આપણી માનસિક

ઉપાધિઓ હોય છે. વ્યવહારમાં નીચેના સૂત્રો ગોખી રાખવા જેવા છે :—

(૧) આપણે જગતના દેવાદાર છઇએ—દેવું ચૂકવવા આવ્યા છઇએ—દેવું ચૂકવીએ તેમાં ફરિયાદ શાની? ઊલટો આનંદ, કે દેવું જલદી અપાય છે અને ઋણમુક્ત થઇએ છીએ. (૨) થવાનું થાય છે, ન થવાનું થતું નથી. (૩) આપણે બંતે જેટલી બને તેટલી ઓછી ભૂલો કરવા પ્રયત્નશીલ રહીએ. (૪) ગમે તેવા સંજોગોમાં શાંતિ અને ધીરજ રાખીએ. (૫) ન્યાય તોળવો—એક તરફ ફેસલો આપવો નહિ. (૬) સામા માણસના વર્તન માટે ક્રોધ કે ઈર્ષ્યા ન કરીએ. આપણે સૂચન આપી શકીએ. (૭) સત્યને પંથે ચાલીએ.—આટલું યાદ રાખવા જેવું છે. બાકીનું જેટલું લંબાવીએ તેટલું લંબાય.

સૌ..... અને સૌ..... બન્ને સગી બહેનો માફક રહે. તેમાં સૌ..... એ વધુ સાવધાન રહેવાનું રહ્યું. સૌ..... એ જે નવા ઘરમાં આવ્યા તેને અનુરૂપ વર્તન કરવા પ્રયત્નશીલ રહેવાનું. જ્યાં સ્ત્રીવર્ગ શાંતિ રાખે ત્યાં પુરુષવર્ગમાં શાંતિ રહેતાં વાર લાગતી નથી. આપણા હિંદુ સંસારમાં કુટુંબકલેશમાં કારણભૂત સ્ત્રીઓજ મોટે ભાગે હોય છે. છોકરીઓને પારકે ઘેર મોકલવાની હોય છે, એટલે આપણા ઘરમાં જ ઉત્તમ સંસ્કારો પાડ્યા હશે તો જ્યાં જશે ત્યાં—વેરીમાં પણ—વાસો કરી શકશે. ગીતાના સત્તરમા અધ્યાયના ત્રણ શ્લોકો શારીરિક, વાચિક અને માનસિક તપ સંબંધે છે. બધાએ આબાલવૃદ્ધે મોઢે કરી લેવા, અને દરરોજ મોઢે વખતોવખત ઓલવા. એમાં બધી ફૂંચીઓ આવી બચ છે. આ બધું લખી રહ્યો છું તે આપણા ઘરમાં કેમ શાંતિ જળવાય એ હેતુથી, મારી પોતાની સ્પુરણાથી લખી રહ્યો છું. હમણું હમણું મને લખવાના ઉમળકા આવવા માંડ્યા છે. ચંદુ દોષમુક્ત

છે એમ તો માનતો નથી. પોતે પણ દોષમુકત થવા પ્રયત્નશીલ છેજ. જેમનો તેના પ્રત્યે પ્રેમ છે તે બધાને કડવા ઘૂંટડા (પ્રેમના ઘૂંટડા) પાચ છે. આશા છે કે આપ બધા પ્રેમ ભાવે સ્વીકારશો. ટુટી તરફ ભેજો નહિ.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

૩

ૐ

અમદાવાદ તા૦ ૨૯-૧૨-૩૭

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જનુ, મધુ વિ.

“સ્થિતપ્રજ્ઞ”ના લક્ષણોવાળું ગુજરાતી સ્તોત્ર દરેક જણ સમજીને બોલે તો જરૂર શાંતિ કેળવાય. કોઈને પણ એકે દિવસે શાંતિ આવી ગઈ હોય એવું ઘણું ઓછું બને છે. પણ એને કેળવવી પડે છે, અને તે માટે પ્રયત્ન જરૂરી રાખવો પડે છે. જરા પણ અશાંતિ થાય કે તરત જ રટણ, સ્તોત્ર, ધ્યાન, વિચાર આમાંથી કાંઈ પણ કરવું જોઈએ. એવે વખતે આગળની ટેવ હોય તોજ શાંતિ આપે. આપણા ઘરમાં અશાંતિ થાય એટલે તેની અસર છોકરીઓ ઉપર તત્કાળ થાય છે. આપણા બધાનું અડધું જીવન તો ગયું, પણ આપણે તો તેમને કેળવી એવી રીતે મૂકવાં છે કે વિરુદ્ધ વાતાવરણમાં આનંદથી રહી શકે. આપણે જો આપણા નાનપણના સંસ્કારોનો વિચાર કરીએ તો એજ અનુભવ મળશે. મને વીત્યું છે, વીતે છે, માટે મારા અનુભવ ઉપરથી વાત લખું છું. મારી સાથે બધા જ સંમત થાય છે અને તમે બધા પણ એ જ સાક્ષી પૂરશો × × × સાક્ષી ભાવ ઉપર દેહભાન બણી જોઈને જૂલી રહેવામાં મને તો શાંતિની ચાવી મળી છે. માટે જ હું એ વાત વખતો વખત લખે જાઉં છું, પુનરુક્તિદોષ વહોરી લઉં છું. કદાચ એને ગાંડપણ કહેવાય પણ શાંતિજનક

ગાંડપણ છે ××× હરિપુરા કાંઝેસમાં જવા વિચાર થાય છે એટલે ફેશ્યુઆરીમાં બધા આવીશું એમ લાગે છે. તે વખતે બેઘપુરથી આણુજ સહકુટુંબ રાંદેર આવવા લાગે છે. 'એક પંથ ઔર દો કાળ' જેવું થશે.

લિ. કાકાના શુભાશિષ.

૪

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૯-૩-૩૮

આત્મસ્વરૂપ લાઇ જનુ, મધુ વિ.

ચિ. બહેન.....ઘેર આવી ગઇ અને તબિયત સુધારા પર છે બાણી બધાને આનંદ થયો છે. તદ્દન સાફ થતાં સુધી બધા નિયમો અને દવા વિ. નું પાલન કરે અને મનને શાંત રાખે અને તે માટે હૃદય નો કે બીજો કાઇ એને ગમે તેનો બપ તો જરૂર કરે. હું બપ વિ. ની વાત લખું ત્યારે બૈરાંઓને તો માથાવાઢ જેવો લાગતો હોય; અગર માફ એક ગાંડપણ સમજતા હોય. બેઘ-પુરથી સૌ.....નો પત્ર હતો તેના જવાબમાં લખ્યું છે કે સ્ત્રીઓને આધ્યાત્મિકતાની પુરુષ કરતાં વિશેષ જરૂર રહે છે—એક પોતાની શાંતિ માટે અને બીજી પોતાની સંતતિને ઉચ્ચ સંસ્કારો પડે તે માટે. જે સ્ત્રીમાં પ્રભુતા, શાંતિ, ઉદારતા, દયા, ક્ષમા, પ્રેમ વગેરે સદ્ગુણો ખીલ્યાં ન હોય તે સ્ત્રીપણના નામને લાયક છે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે. આપણે તો છોકરાં છોકરીને એવાં કેળવવાં છે કે જે વેરીમાં વાસો (પ્રેમપૂર્વક) કરી શકે. જેટલા મહાન પુરુષો થઇ ગયા તેને પેદા કરનાર અને સંસ્કાર નાંખનાર તેની માતાઓ હતી અને એથી જ સ્ત્રીઓનો દરજ્જો મોટો ગણાયો છે. હિંદુસ્તાનમાં સીત્પ્રમતા એ સ્ત્રીઓનો આદર્શ હોવો બેઘએ.

શ્રી રામચંદ્રજી અયોધ્યા પાછા ફર્યા બાદ સીતામાતાને રામચંદ્રજી પર્ણકુટીમાં મોકલી દે છે, ત્યારે પણ સીતામાતાને શ્રી રામચંદ્રજીના વાંક વસતો નથી. ભાવનગરવાળા દક્ષિણામૂર્તિના અધ્યાપક શ્રી નાનુભાઈએ સીતા ઉપર ચોપડી લખી છે તે દરેક સ્ત્રીએ વધુ નહિ તો એકાદ વખત વાંચી જવા અને વિચારવા જેવી છે. એ ચોપડી બધા સાથે મળી રાતના દરરોજ પા-અડધા કલાક પણ વાંચો તો નુકસાન થવાનું નથી એની ખાતરી આપું છું, અને તે ચોપડી રાંદેરથી શ્રી નાર્ણભાઈ પાસેથી લઈ આવશે અગર મંગાવી લેશે. આનો અર્થ એવો નથી કે સ્ત્રીઓએ જ બધું કરવાનું છે અને આપણે પુરુષોએ કોરા ઘડા જેવા રહેવાનું છે. એને માથે તો બુદ્ધિદારી છે કે એણે મોક્ષગામી થઈ પોતાની સહધર્મચારિણીને એ માર્ગે લઈ જવાની છે, અને એ આપણા લગ્ન વખતે બન્નેના કાલકરાર છે. અલબત્ત, સ્ત્રીએ પુરુષના માર્ગને સરળ બનાવવાનો છે-શાંતિમય જીવન ઘરમાં રાખવાનું છે. તે જ પુરુષ શાંતિનો માર્ગ શોધી શાંતિને માર્ગે સહધર્મચારિણીને લઈ જઈ શકે. મારી કલમ ચાલી જાય છે અને આ બધું લખાઈ રહ્યું છે. મારા હિંદુ-સ્તાનના નાના બાલુડાઓ એ રસ્તે વિચરે, એ મારી જિંદગીની એક અભિલાષા હતી અને છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ એવું જ કહ્યું છે. એમણે કહ્યું છે માટે લખું છું એમ પણ નથી. વળી તમે કહેશો કે આજે તો કાકાની પાછી ચસકી લાગે છે. ના, ના, કાતરિયું ઠેકાણે છે. મારા અલ્પ જીવનમાં અને મારી અલ્પ શક્તિના પ્રમાણમાં મેં ઠીક ઠીક કહ્યું છે, પણ તેના ફળ જેવાં બેઘએ તેવાં આવ્યાં નથી એમ મને લાગ્યા કરે છે. પણ હું નિરાશાવાદી કયાં છું? મારી તપશ્ચર્યામાં ખામી છે એમ હું માનનારો રહ્યો, એટલે તે માર્ગે વર્ત્યો જાઉં છું. મારા આવા આવેલા કાગળો સંઘરી રાખી પુરસદ વખતે કોઈ કોઈ દિવસ અવલોકન

કરી જશે તો ખૂબ શાંતિ આપશે અને આમળ વધશે. કેમકે આજકાલ શ્રી રામતીર્થ, વિવેકાનંદ, ગાંધીજી જેવાનું સાહિત્ય વાંચવા તરફ વખત ક્યાંથી મળે ?

લિ. પ્રેમી ચંદુ

પ

૬૦

અમદાવાદ, તા. ૨૮-૬-૩૮

આત્મસ્વરૂપ ભાષ જનુ, મધુ વિ.

આપણે થોડો વખત મળ્યા પણ અધ્યાત્મ સંબંધે વાત કરવાની તક ભેષએ તેવી સાંપડી નહિ. આપ બધા મારા પ્રત્યે પ્રેમ બતાવો છો, પણ મારાથી તેનો ભેષએ તેટલો બદલો વળતો નથી. મારી પાસે કાંઈક અધ્યાત્મશક્તિ છે. ખીજી શક્તિ અગર બળ નથી. તે શક્તિનો પણ જેટલો ઉપયોગ થવો ભેષએ તેટલો થતો નથી. આપણે તો બ્રાહ્મણ રહ્યા એટલે આપણું ધન અગર બળ પ્રભુ ઉપરનો વિશ્વાસ હોવો ભેષએ. બહારના દેશો સાથે સંબંધ થવાથી આપણે તેનું અનુકરણ કરતા થયા, અને આપણો વારસો પ્રભુપરાયણ થવાનો છે તે ભૂલતા જઈએ છીએ અને તેથી અશાંત જીવન જેમતેમ જીવી રહ્યા છીએ. પ્રભુ સર્વેને એ તરફ વાળો એ પ્રાર્થના છે. આપણા મનમાં ઊગી જવું ભેષએ કે અન્ન જળ વિ. સિવાય ચાલે, પણ પ્રભુ સિવાય થડીભર જીવી શકીએ નહિ. એથી આપણી દરેક ક્રિયા પ્રભુમય કરવા પ્રયત્ન-શીલ રહીએ. ન મળે આપણું વાંચન કે ન મળે સંતસમાગમનો અવસર! નહિ તો એવા સંતોના ચાળકા પડતા રહે તો પરાણે પણ તે તરફ વળવા પ્રેરણા મળતી રહે. ઘરમાં દરેકે દરેક જણ તે પથગામી થાય તો સંસાર એક નંદનવન બની જાય. એવી

દશામાં દરેક જણ પ્રભુ સિવાય બીજા કશાથી ડરતો હોય નહિ તેમ જ જે સંભોગો આવી પડે તે હસતે મુખડે ભોગવતો રહે.

સૌ...દવાની સાથે પ્રભુ તરફનો પ્રેમ અને તે માટે ઈશ્વરનું રક્ષણ જરૂર કરતી રહે એટલું ધ્યેય.

લિં. કાકાના શુભાશિષ.

૬

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૨૮-૧૧-૩૮.

આત્મસ્વરૂપ ભાષ જનુ, મધુ વિ.

આપણું બધું જ કામ પ્રભુ કરી રહ્યો છે અથવા આત્મતત્ત્વ કરી રહ્યું છે, એ દિવ્ય શક્તિ સિવાય કશું જ થઈ શકતું નથી એવો દૃઢ નિશ્ચય થવો જોઈએ. એટલે આપણો કુલ્લિક અહંભાવ આપોઆપ નિવૃત્ત થઈ જાય છે. આપણી અને પરમાત્મા વચ્ચે આપણો અહંકાર એ અંતરાય છે. એ અહંકારને લધને જ આપણે સુખી દુઃખી થઈએ છીએ. એટલે સુખમાં હલકાટ ન આવે અને દુઃખમાં ગભરામણ ન થાય. એ બધો બોલે તે આત્મા-સાક્ષી-પ્રભુ ઉપર છે. મારી ઉપર કાંઈ બોલે નથી. બોલને બાળુ ઉપર રાખીએ કે તે બોલે માથા ઉપર રાખીએ, તો પણ બોલે તો છે એની ઉપર જ છે. માટે નાહકનો બોલે પોતાના માથા ઉપર રાખી હેરાન શા માટે થવું? આટલો વિચાર કરે તો માણસ વ્યવહારમાં આનંદથી વિચરી શકે છે. આવા વિચારો પોતાની સન્મુખ રહેવા જોઈએ. જોઈએ તો આ કાગળનો દરરોજ પાઠ કરો અને તેમ અનુભવો તો પૂરી શાંતિ રહેશે. લગાર પણ વિહંગતા થાય કે સમજવું કે અહંકારે ક્યાંક પ્રવેશ કર્યો છે. વિશેષ તો શું લખું? જેને શાંતિ જોઈતી હોય તેને આ વિચાર સંભળાવો. એથી બેવડો

લાભ છે. આપણી દૃઢતા વધશે અને સામાને પણ શાંતિ લાગશે. આ કાગળ ફરી ફરી વાંચો અને દરરોજ (એક પણ દિવસ પડે નહિ) થોડો સમય આનો અનુભવ કરો. તમે કાણુ છો એ સમજાયું છે એટલે સમજવામાં મુશ્કેલી આવશે નહિ. બધા આનન્દમાં રહો, આનંદની હેલી વરસાવો ! આનંદ ! આનંદ ! આનંદ !

લિ. પ્રેમી ચંદુ.

૭

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૨૮-૮-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જનુ, મધુ વિ.

બન્ને ભાઈઓ ચિંતા કરશે નહિ. અત્યારસુધી જેણે નિભાવ્યું છે તેજ નિભાવી લેશે. એટલું ખરું કે પ્રસૂતિવેદના થયા પછી જ બાળક જન્મે. એ કુદરતી નિયમનું ઉલ્લંઘન થઈ શકે એમ નથી. આપણે જ આવું છે અને બીજે નથી એવું નથી. ત્યાં બીજી જાતની ઉપાધિ હશે. કુટુંબના માણસો સારા મળે છે અગર સરળ સ્વભાવના હોય છે તો પ્રસૂતિ વેદના આનંદથી ભોગવી શકાય છે. બાકી તમે લખો છો તેમ સાક્ષી (દ્રષ્ટા) થઈ ભોગવ્યા કરીએ, અને સ્વપ્નના જેવો ખેલ છે અને તે બધો સ્વપ્ન દ્રષ્ટાનો ખેલ છે એમ અનુભવી શકીએ તો પછી બધી ઉપાધિઓ આનંદથી ભોગવાય છે. બધાને ઉપાસના કરી બોલાવ્યા છે એટલે એમાં દોષ કોનો ? હવે એ ભૂત (પંચમહાભૂત-શરીર વિ. ની) ઉપાસના છોડી ચૈતન્યની ઉપાસના કરીએ એ અનુભવ શીખવે છે. અને ઉપાસના કરી આપ્યા છે તેનું ઝણુ હસતે મુખડે ચૂકવીએ. સોગંદપૂર્વક કહું છું કે ચૈતન્ય સિવાય કાંઈ નથી. આપણું મન ઉત્પન્ન થઈ, અહંભાવ પેદા કરી, બેપણાને પેદા કરે છે અને

તેથી જ બધી ભાંજગડ થઈ છે. એટલે હવે બધાં જ સગાંસંબંધી, શત્રુ, મિત્ર, ઝાડપાન, પશુપક્ષી વગેરે બધાં બધાં જ પોતે પોતે ચૈતન્ય ચૈતન્ય છે એ ઉપાસના બની રહે એ પ્રાર્થના. સાચી પ્રાર્થના જ આ છે. સાચી પ્રાર્થનામાં પોતે શૂન્યવત્ બની બય. સર્વત્ર ચૈતન્ય સિવાય દર્શન નહિ. પછી માંગવું બાંગવું વિ. કાંઈ નહિ. બધું જ મળી રહ્યું છે. આપણી જ બધી થાપણ છે. કોઈ વખત જલદી મળે છે અને કોઈ વખત એ થાપણ મોડી મળે છે. અને કોઈને જરૂર પડે છે ત્યારે લઈ પણ બય છે! આપણાં સગાંસંબંધી, પૈસોટકો બધી જ એ થાપણ છે. પણ એ ભાવ બહાર બોલવામાં મજાહ નથી. અંદર અનુભવવામાં મજાહ છે. આવી જાતની મસ્તી તમે બધા અહર્નિશ અનુભવો એ આકાંક્ષા ખરી.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૮

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૨૧-૯-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ જનુ, મધુ વિ.

ગાંધીજી જેવા પોતાની ડંકાસ અને કામકાજનું પ્રદર્શન ન કરે, બાકી સાધારણ માણસો તો એવાજ રહેવાના. એવા જો પ્રદર્શન ન કરે તો તેમની ગણતરી સમાજમાં ન થાય એની એમને ધાસ્તી રહે છે સાધારણ મનુષ્યો મનુષ્યો જ રહેવાના. દેવકોટીમાં પ્રવેશે એટલે મનુષ્યપણું ખોવાઈ બય એની એને ધાસ્તી રહે છે! પતન પણ અહંભાવમાં જ થાય છે. મને તો આમાં વ્યવહારની કેટલીક સમજની ખામી લાગે છે. આ મધા પરથી આપણે બાંધ લેતા જનન્ય અને નમ્રતા કેળવીએ. ગાંધીજી અને સુભાષ બોઝનો સબધ જોઈ લ્યો. ગાંધીજી લગાર

પણ બખડતા નથી. બોઝ સાહેબ ગમે તેમ બોલે છે, પણ ગાંધીજી સંપૂર્ણ સંયમ બળવે છે, અને એથી જ ગાંધીજી સમક્ષ શ્રી બોઝ પોતાનું શિર ઝુકાવે છે અને ઝુકાવવું પડે છે. મને પોતાને તો ગાંધીજી એક આદર્શ જીવી રહ્યા છે એમ સમજાય છે. હું તો આમ જ શીખ્યો છું, શીખતો રહું છું. મારી પોતાની નાની ભૂલ મને મહાન લાગે છે, અને સામા માટે એની પ્રકૃતિ છે અને સુધરે એવી પ્રાર્થના કરી લઉં છું-પછી એ પ્રાર્થનાનું ફળ મળે છે કે નહિ તેની અધીરાઇ છોડી દઉં છું, અને પ્રાર્થના ફળે તો કહું છું કે પ્રભુની એમ જ ઇચ્છા છે એટલે એમ થયું. પણ એ બીજા વવાયાં તે વહેલાં મોડાં ઊગશે ખરાં. બીજી વાત સાથે સાથે લખી દઉં કે કોઇને પણ આપણા ગળે માપવા નહિ. દરેક માટે જુદો ગજ રહે છે. આપણે પોતાને માટે આદર્શ બહુ જ ઊંચો રાખવો, આપણી લગાર પણ ત્રુટીને ચલાવી ન લેવી-એમાં સહન કરવાનું કાંઈ નથી, પણ ઊલટો આનંદ છે. દોકાની ભાષામાં સહન કરવાનું કહેવાય. એટલા માટે હું સંયુક્ત કુટુંબને તપશ્ચર્યાનું તીર્થસ્થાન માનું છું. જે બધા સમજદાર હોય તો સ્વર્ગ છે. સંયુક્ત કુટુંબજીવનમાં ગુણ દોષ બને છે. જે બહુ બેઠને એકાંત સેવન કરે છે તે ખુશીથી તપશ્ચર્યા કરે છે, અને આમાં મને કમને તપશ્ચર્યા થાય છે. એથી ગૃહસ્થજીવનની તપશ્ચર્યા આનંદથી કરાય તો ખૂબ મજા છે. x x x બધાના સમાચાર પૂછવાના. એમ કરતાં કરતાં એકમેકના કુટુંબ પ્રત્યે પ્રેમભાવ વધતો જાય છે. આપણે આપણું કર્તવ્ય બળવીએ અને તે પણ હૃદય-પૂર્વક. સામે માણસ કર્તવ્ય ન બળવે એ તેનો પ્રશ્ન છે. એ જ ગીતાનો નિષ્કામ કર્મયોગ છે. આપનો બધાનો પ્રેમ છે એટલે બોધપ્રદ વાતો લખવાની ધૃષ્ટતા કરું છું. મારો તો એવો અનુભવ છે કે બોધપ્રદ વાતો લખતાં કે કહેતાં સામાનો બોધ પણ વહોરવો

પડ્યો છે, પણ તેનું મને દુઃખ નથી. મારું કર્તવ્ય બબવ્યું એ જ મારી સફળતા છે. એટલે બીજો બદલો કયો માયું ? અને શુભ બદલો માયું તો મૂર્ખતા જ કહેવાય ને ? x x x કારખાનાની સ્થિતિ સંબંધે બબયું. જ્યાં સુધી ચાલે ત્યાં સુધી નભાવવું રહ્યું. ચિંતા કરે વળે એમ નથી. બીજે ક્યાંય તૈયારી થઈ હશે ત્યારે જ બનશે. કદાચ થોડો વખત બેકાર રહેવું પડે. જે આત્મામાં, પ્રભુમાં શ્રદ્ધાવાળો છે તે ડરતો નથી. તે તો પ્રભુના દરેક કાર્યમાં શુભ શુકન જ ભુએ. જર્મની, પોલાંડ, ચિન વિ. તરફ બેઠાં છે તો ત્યાંના લોકોની શી સ્થિતિ હશે ? તે લોકો શું કરતા હશે ? આ બધા આપણે માટે પ્રભુએ મોકલેલા અનુભવ જ છે ને ? એટલું યાદ રાખવું કે આનન્દથી રસ્તા મળ્યા છે, પણ મોટું વકાસી બેસી રહેવાથી રસ્તો મળતો નથી. આનન્દના વિચારો કરીશું તો આનન્દ જ મળશે અને દુઃખના વિચારો કરીશું તો તેવા વિચારોનું આકર્ષણ રહ્યા કરશે, માટે જે આવે તે પ્રેમપૂર્વક સહન કરે જવું અને ચિંતા પ્રભુને સોંપી દેવી. અલબત્ત, આપણા પ્રયાસમાં કયાસ ન રહેવા દઇએ. ડૉક્ટર ઠેક સુધી બધા ધલાજ શાંતિપૂર્વક શ્રેષ્ઠ સાધનથી કરે, એનું ફળ તો પ્રભુના હાથમાં હોય.

લિ. પ્રેમી ચંદુ.

૯

ૐ

Ahmedabad, 19-10-39

Dearest Blessed Self,

.....'s anger, it seems, has now subsided. Chandu does not feel for the attitude of....He knows...nature full well. On the contrary, Chandu advises you not to feel for the trivial affair. As

long as we are in the world, such occurrences happen daily, and our aim in the life should be to be all calm and collected when things contrary to our thoughts occur. This is *Jnanam*. Please, for Chandu's sake be in Bliss. Think that you are the Atman and not this little quarantine of 5 ft. & 6 inches. Say at the top of your voice that you are *Brahman* and nothing else, and be in Bliss.

yours
Chandu.

૧૦

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૫-૧૧-૩૬

આત્મ સ્વરૂપ ભાષ જનુ, મધુ વિ.

ચંદુને હાલ તો ત્રણ સૂત્રો બહુ યાદ આવ્યા કરે છે. (૧) ઉપવાસ કરો-મનનો (૨) સમર્પણ કરો-શરીર, મન, વિ. જેટલું આપણું કહેવાય તે બધું પ્રભુને અર્પણ (૩) “તું મન મત બન”-તું પોતે સાક્ષાત્ સચ્ચિદાનંદ છે તે સંકલ્પ ઉઠાવી નાહક બીજો શું કરવા બને ? સવારમાં ઊઠતા વાર આટલા ત્રણ સૂત્રના સંકલ્પ મૂકી દેવા અને વખતો વખત યાદ આપતા જનું એટલે દહાડો બધો આનંદ જ છે.

લિ. પ્રેમી ચંદુ.

૧

ૐ

વરસોવા (અંધેરી થઇને) તા. ૪-૬-૩૧

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ નાશ્નંકર,

× × × ધાર્મિક, નીતિમય અને આધ્યાત્મિક જીવનની ખોટ સર્વત્ર છે. × × × તમારી × × × ની સાથેની વાતચીતથી ઘણો આનંદ થયો. ભક્તો જ્યારે પોતાનું જીવન ઘડે છે, ત્યારે તે રસ્તે જનારા ઘણાં ઓછા હોય છે, ટીકા કરનારા વિશેષ હોય છે, પણ અંતે તો લોકો તેમને સંભારતા થાય છે. આ તો સાધારણ નિયમ છે. મહાત્માજી અત્યારે અપવાદ રૂપ છે, પણ પહેલાં ટીકા ખમવામાં એમણે કચાશ રાખી નથી. × × × પ્રકરણ એક દર્શાવ છે. હજી આજે પણ કંઈ કરે અને તે લોકોની મરજીને અનુકૂળ ન હોય તો લોકો ઉશ્કેરાઈ જાય છે. લોકો તો એવાજ રહેવાના છતાં પોતાનું નાવ ઝોંકાવેલું રાખે છે, ડરતા નથી તો આપણે એટલો ઓછા કેમ ન લઈએ ? × × × એ તમને ખખડાવ્યા તેથી ડરી ગયા હોય એમ નથી લાગતું પણ બળ મળ્યું છે એમ સમજાય છે. × × × એમ માને છે કે એમનું જ્ઞાન આગળના યોગીઓ કરતાં પાકુ થયું છે. પણ ચંદુ તો માને છે કે બાળક આપણાં કરતાં આગળ છે, કારણ કે આપણાં જ્ઞાનનો તેનામાં આગળના જ્ઞાન કરતાં ઉમેરો થશે. × × ×

સત્યાગ્રહીની સમજણ પાકી, દૃઢ અને અચળ હોય છે, અને તે સત્યને વ્યવહારમાં મૂકતો બય છે. ભૂલ થાય ત્યાં સુધારે છે. શરીર, મન અને બુદ્ધિ તો પરિમિત છે, માત્ર સત્યજ અપરિમિત છે. અપરિમિત પરિમિતમાં પૂર્ણ પરિણમે નહિ, પણ આખા સમૂહને સાથે લઇએ તો આપણામાં વ્યક્તિ તરીકે જે અધુરું હોય તે બીજામાં વિકસેલું દેખાય છે. આમ બેતાં બેતાં આપણી દૃષ્ટિ જેમ જેમ વિકસવા માંડે છે તેમ તેમ અપૂર્ણમાં પૂર્ણનું ભાન થતું ચાલે છે, અને એક જ વિવિધ રૂપ થઇ રહ્યું છે તેનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. × × ×

આપણાથી મથુરાના ચોખાળ જેટલું ખાઇ શકાય નહિ પણ તેથી તેની અદેખાઇ કરી જેટલું ખાતા હોય તેટલું પણ છોડી દઇએ કે ? આપણે તો આપણામાં જેટલી શક્તિ હોય તેટલી સંપૂર્ણપણે વાપરી કામ કરીએ. ભલે ગાંધીજી જેવું કામ ન કરી શકાય, પણ ગાંધીજી પોતાની શક્તિ બહારનું કામ કરી શકતા નથી. શક્તિ બહારના કામમાં તો પ્રભુને મૂકવો પડે છે. × × × શરીર અને મન કોઇ દિવસ સ્થિર થવાનાં નથી. જો સ્થિર થાય તો એ શરીર અને મન રૂપે રહેવાનાં નથી, કારણ કે એનો સ્વભાવ જ એવો છે. જ્ઞાન એમ કહે છે કે જે જેવું છે તેને તેવું બુઝો. આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ આત્મા છે. શરીર અને મન તો આત્માને કામ કરવાનાં સાધનો છે. સાધનને સાધ્ય ન મનાય. માટે દરરોજ થોડા થોડા સમયે આત્મામાં ડૂબકી મારવાની ટેવ રાખવી બેઠએ. કામ કરતાં કરતાં અશાંતિ જેવું લાગે કે તરત જ આત્મા તરફ સીધા ચાલ્યા જવું. એટલે શરીર, મન વગેરે સ્વાભાવિક રીતેજ બળ મેળવી બહાર આવશે. આમ કરી શરીર, મન વગેરે પાસે વળી પાછું કામ લેવું. આમ કરતા રહેશે તો તમને બળની ખોટ જણાશે નહિ. બધાજ મહાપુરુષો ઉપરની

રીતે અથવા બીજી રીતે-જેને જેમાં શ્રદ્ધા બેસે તે રીતે-બજ અને ઉદ્ધાસ મેળવતા રહે છે. માટે દરરોજ થોડી થોડી વારે હૂબકી મારતા શીખ્યા છે તે રીતે કરતા રહેશે એટલે તમે હંમેશાં આનન્દમાં જ રહેશો.

૨

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૨૨-૮-૩૯

આત્મસ્વરૂપ! ભાઈ નાર્શંકર,

x x x હવે કાગળની પૂર્ણાહુતિની આરતી કરવાનો સમય થયો. એ આરતીનો મોટો મહિમા “જે કોઈ ગાશે, બધું શિવાનન્દ સ્વામી વૈકુંઠે બશે.” તેમ આપણે પણ પ્રેમપૂર્વક પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરીએ અને તેમાં એટલા બધા ઓતપ્રોત થઈએ કે આપણાં દેહ, ઇન્દ્રિયોની કપૂરની માફક આરતી થઈ બચ અને સાચો આત્મભાવ બજે. એ આત્મભાવ તો સદોદિત બચત છે; ફક્ત કહો કે મનભાઈ પોતાની જૂની ટેવ પ્રમાણે ભૂલી બચ છે, અને એનું કારણ પણ દેખીતું છે કે મન એને યાદ કરવા બચ તો મનનું અસ્તિત્વ રહેતું નથી. એથી એને યાદ કરવું ગમે ક્યાંથી? મનભાઈની એટલી કુટેવ છે, અને એ કુટેવ છોડે તો જ સુખી થાય. ભક્ત કબીરજી જેવાને પણ લખવું પડ્યું કે “મન તોહે કિસ બિંધકર સમજવું”. ચંદુને તો લાગે છે કે બધા ભક્તો, યોગીઓ અને જ્ઞાનીઓએ મનોનાશ ઉપર જ ભાર મૂક્યો છે. ભક્તિથી કે યોગથી કે જ્ઞાનથી એ મનોનાશ આપોઆપ થાય છે. જ્યાં દહતા થઈ ગઈ કે પછી એ બધાનો આશરો લઈએ કે નહિ એ આપણી મરજીની વાત છે. સૌથી પ્રથમ તો બહુગરીના ખેલમાં

બંધાઇ ગયા છીએ તેમાંથી બહાર નીકળવાનું છે. એ બહાર આવવા માટે જે જે પ્રયત્નો કરવા પડે છે તે જ સાચું તપ છે.

૩

ॐ

અમદાવાદ તા. ૨૮-૮-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ નારાયણ,

× × × આપના તરફ મેઘરાજની કૃપા થઇ જાણી આનંદ થયો. અત્રેથી પણ દુકાળનો ભય તો ગયો જ છે. ઘોડામાં શાંતિ જવાઇ છે. જેકુતોનાં મોં હસતાં થયાં તો સૌને આનંદ જ આનંદ છે × × × અધિક માસમાં તાપી સ્નાનની વાત વાંચી. એમાં તો જેવી જેની ભાવના તેને ઘોડા ધર્મ માનવાનાં. બધાને જ્ઞાનની વાતો નહિ ગમે કે બધાને વિવેક દષ્ટિ પણ ન મળી શકે. ઠઠાચ થોડી થણી મળે તો અમુક વાતો હૃદયમાં ટસી ગઇ હોય છે તે નીકળવી મુશ્કેલ પડે છે. જો આપણે હૃદયના સાચા પ્રેમથી કહેતા હોઇએ તો × × × ને વહેમ ટાળવા કહી શકાય. પણ સાથે સાથે આપણાં ઉપર નાસ્તિકતાનો આરોપ આવે તો તે સહન કરવા તૈયાર રહેવું જોઇએ. તમારાં માતૃશ્રી રોકાયાં એ ઠીક થયું. આપના કહેવાથી ન ગયાં હોય તો એ પાપ થયું નથી. આપને માટે નદીએ નાહવું, ઉપવાસ કરવા, ફળાહાર કરવો વગેરે તિતિક્ષાની દષ્ટિએ સાફ છે, પણ તેમ કરવાની શરીર અને મનની અશક્તિ હોય તો એ બંને ચીમળાવીને કશું ન થાય. તબિયત સારી ન હોય છતાં ઉપરના નિયમો પાળવાનો આગ્રહ રાખવો એ તો શરીર ઉપર ઘાતકીપણું વાપર્યું ગણાય. બાકી તો કોઇ જ્ઞાને પૂર્ણ નથી કે અક્ષયે અધુરો નથી. તમારા સૌ. બહેન કેમ ચાલે છે? “કાયા તુંને કબી ન સુખ પાયા, કાયા તુંને કર દિયા

કાયર". શરીરને ગમે તેટલું સંભાળશો છતાં અંતે તો પોતાના સ્વભાવ ઉપર જવાનુંજ. એનો અર્થ એ નથી કે એનો કંઈ ધલાજ ન કરવો. ધલાજ કરવામાં આજસ કે પ્રમાદ ન હોય.

૪

ૐ

બોધપુર, મહારાજ દેવીદાનજી આશ્રમ. તા. ૯-૯-૪૯

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ નાર્શંકર,

× × × ચંદુને જ્યાં બય ત્યાં આનંદજ આનંદ છે. લોકો આવે છે તો પણ આનંદ છે. કોઈ નથી આવતું તોપણ આનંદમાં રતીભાર કમી નથી આવતી. આ વખતે આજા લોકો નથી આવતા. લાગે છે કે લોકો હવે અધ્યાત્મ વિષયથી અગર મારા કથનથી કંટાળ્યા હોય. મને તેનું દુઃખ નથી. સ્વરૂપ સ્થિતિમાં વિશેષ દૃઢતા થયા કરે છે. આપને બધાંને કંટાળો આવે છે પણ ચંદુ પાસે હતું તે બધુંજ આપ સૌને ચરણે ધરી દીધું છે. જરા ચંદુને ખાતર તો આત્મચિંતવન કરો. × × ×

૫

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૨૦-૧-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ નાર્શંકર,

અત્રે સર્વે કુશળ. આપનો પત્ર આજે મળ્યો, વાંચી સમાચાર બણ્યા છે × × × આપની તબિયત નરમ ગરમ ચાલે છે બાણી દિલ્લગીર. સૌ. બહેન અમથીએ પણ આપને તાવ આવ્યાની હકીકત કહી હતી. સ્વરૂપ સ્થિતિ કોઈ દિવસ કોઈની ગધ નથી અને જવાની નથી. એ તો મનની સ્થિતિ ડામાડોળ થયા કરે છે. આપ તો જેમના તેમ હતા, છો અને રહેવાના. × × ×

આપને મારી વાત ગળે ઉતરતી નથી. તમે તો એમ જ માનો છો કે મનની સ્થિતિ ચોવીસ કલાક જેવી ને તેવી રહેવી જોઈએ. જ્યાં સુધી શરીર છે ત્યાં સુધી તેટલા પૂરતું મન રહેવાનું. એ મન એના સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તવાનું. જો મનનું ચક્ર અટકી જાય તો એક જડ જેવી અવસ્થા આવી જાય. પણ આપણા એક અનુભવને આપણે વિસરી જઈએ છીએ. અને મનમાં “હું” પાણું મૂકી વિચારીએ કે ગમે તે ક્રિયા કરીએ તો ઝામાડાળ સ્થિતિ થવાની. માટે પહેલું તો તેમાંથી “હું” પાણું ઉઠાવી પછી વિચારશો તો બધું સરળ થઈ જશે, અને એજ ખરી સ્થિતિ છે ! તમે પોતે ‘નારશંકર’ છો તે વખતો વખત ગોખવું પડે છે કે ? એમાં નિશ્ચય થઈ ગયા છો ? બીજા કોઈ પણ નામથી કોઈ પૂકારે તો જવાબ તરત આપશો ? પછી બીજી ભૂલ એ થાય છે કે આત્માનો અનુભવ થાય ત્યારે બધી વાસના પૂર્ણ થવી જોઈએ, એ વાત સાચી નથી. પણ ગમે તે સ્થિતિ આવે-સારી કે નરસી-તે સ્થિતિ આપણને ડાલાવતી નથી, એજ મોટામાં મોટી સિદ્ધિ છે, આપણે જોઈએ છે શાંતિ, તે આવી જાય એટલે ધ્યેયને પહોંચી ગયા. આપે મહર્ષિ રમણની ચોપડીની વાત લખી તે વાંચ્યું, પણ શું તેમને દુઃખ ન આવ્યા ? તેમને ચોરોએ માર્યાં પણ છે. આજે એમના પ્રશંસક અને નિંદા કરનારા બન્ને છે. મેં એમના સંબંધે બહુ વાંચ્યું નથી; પણ એમના પ્રસંશકો મળવા આવે છે, ત્યારે તેમની વાતથી બાલુવા મળ્યું છે. ઉપાધિથી તમે સ્વાભાવિક રીતે મુક્ત છો. ઉપાધિને છોડવાની નથી પણ ઉપાધિ હોવા છતાં મને તેનો સ્પર્શ હતો નહિ, હાલ નથી અને રહેવાનો નથી. જે કામ થાય તે હું અને મારું ધ્યાન રહી થાય છે તેની ફિકર નથી. પણ દરેક કામ થયા પછી વિચારો કે કોણે કર્યું અને કામ શરૂ કરતાં પહેલાં વિચારો કે

કામ કોણુ કરનાર છે. આટલો પણુ વિચાર ન કરીએ તો બીજું શું થાય ? આ બધા જ કામો નિષ્કામ ભાવે થયા જ કરે છે, પણ આપણે અહમ્ મૂકી વર્તીએ છીએ તે દુઃખનો હેતુ થાય છે. એ અહમ્ને તો જાતે જ દૂર કરવાનું છે. બીજા કોઇનું કાંઈ ચાલે એમ નથી. બીજી વાત એ છે કે ચિંતા કરીએ તો પણ આપણી મરજી પ્રમાણે થાય કે મહિ થાય. કોઈ વખત થાય પણ ખરું. પણ આપણી મરજી પ્રમાણે થવું જ જોઈએ એમ અહમ્ પુકારે છે. બાકી જરા ઊંડા ઉતરી જોઈએ તો બ્રહ્માંડના કાર્યો આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે જ થાય છે. સ્વરૂપની શોધ એ જ સ્વરૂપ નાશ છે. તમે તો બધાના વાલી છો, પણ સગીરપણું માની લીધું છે, તેને મૂકી દેવાનું છે. તમે તો સગીર કે વાલી કંઈ નથી.

લિ. પ્રેમી ચંદુ.

૬

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૩૦-૧-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ નારશંકર,

x

x

x

(૧) પ્રત્યેકનું અજ્ઞાન તે અવિદ્યા કહેવાય, અને સમજિતું અજ્ઞાન તે માયા કહેવાય. એટલે આપણા પ્રત્યેકના જન્મનું કારણુ અવિદ્યા થાય છે. માણસને જ્ઞાન થાય છે ત્યારે માણસ વ્યક્તિગત વાસના કરતો નથી. પણ જ્ઞાનના ઉત્તરકાળમાં એના વિચારો સમજિહિતના હોય છે. હવે એ સમજિહિતના વિચારો પણ ક્ષણભૂત થવા જોઈએ. એટલે એ વિચારો થણાના એકા થાય તે પૂર્ણ થવા માટે કોઈ વ્યક્તિ આવવી જોઈએ. એટલે એવા માણસના જન્મમાં અવિદ્યા કારણુ નથી પણ માયા

કારણ થાય છે. એટલે એવા માણસને જ્ઞાન પોતાની મેળે થવું જોઈએ, અને એમની મારફત કામ થાય તે અલોકિક હોય-સાધારણ માણસથી એવા કામ ન થાય. આથી એની મુક્તિનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. આવો માણસ તે અવતારી પુરુષ કહેવાય. પત્રમાં મારાથી બહુ સ્પષ્ટ ન થાય પણ આપણે મળીએ ત્યારે વધુ ચર્ચા કરીશું. (૨) શક્તિનો નાશ થતો નથી. વિચાર એ શક્તિ છે. વાસના એ વિચાર છે, એટલે વાસનાનો નાશ થતો નથી. એક જન્મમાં સો વાસના ઊઠે તે બધી ફળીભૂત થતી નથી. તેમાંથી ધારા કે પચ્ચીસ ફળીભૂત થઈ તો બાકીની પોણાસો સંચિત થઈ. વાસના હું કરું, અને બીજા ભોગવે એ તો ન બને. એ તો મારે જ ભોગવવી રહી. સંચિત થયેલી વાસનામાંથી જે પ્રાધાન્ય હોય તે ભોગવવા શરીર ધારણ કરવું રહ્યું. આથી શરીર એ પ્રારબ્ધનું છે. એ તો એણે ભોગવવું રહ્યું. જ્ઞાન થયા પછી સંચિત બળી જાય પણ પ્રારબ્ધ નષ્ટ થતું નથી. પણ જ્ઞાની શરીરને માનતો નથી. એટલે પ્રારબ્ધને પણ માનતો નથી, તેથી તે પ્રારબ્ધ પણ ભોગવતો નથી. પણ બીજાને સમજાવવા માટે જ્ઞાનીઓ પ્રારબ્ધ ભોગવે છે એમ કહી શકાય. આમાંથી ન સમજાય તે પુછાવશો. બહુ ટૂંકાવીને લખ્યું છે. આના ઉપર બરાબર વિચાર કરશો તો બધું સ્પષ્ટ થશે. દા. પોતે.

૭

ૐ

મહાત્મા દેવીદાનજી દેવસ્થાન, બોધપુર.

(મારવાડ.) તા. ૧૯-૯-૪૧

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ નારાયણ,

આપ દરેક જણુ ગમે તે વિચાર કરવાને સ્વતંત્ર છો. બીજાં નવાં શરીરો મળશે અને તે આજનાથી સારા હશે એ વાત તો

ભવિષ્ય પર છોડવાની રહી ! આપ પોતે જ લખો છો કે એક દિવસ ખૂબ આનન્દમાં—ત્યારે કયા વિચારે આનન્દ આપ્યો તે તો આપના અનુભવની વાત છે. જે લોકો સારા કામ કરી ગયા તેના વિનયની કૂચી એક જ હતી—કે જે જે કામ કર્યું તે હૃદય-પૂર્વક કર્યું-પછી તે નાનું હોય કે મોટું. એક વ્યાવહારિક વાત લખએ તો પણ કહી શકાય કે જેણે શરીર આપ્યું તેણે પહેલેથી નક્કી કર્યું હતું કે આ શરીર પાસે આટલું જ કામ લેવું. તેમાં આપણે પોતે વિદ્ય નાખ્યું કે તેણે આવું શરીર કેમ ન આપ્યું ? એટલે આપણે તેને આપણી મરજી પ્રમાણે ચલાવવા માંગીએ છીએ. સર્વોપરિ સત્તાને આપણી પોતાની મરજી પ્રમાણે ન ચલાવાય. એ જ આપણું અજ્ઞાન. એ જ આપણો મોહ. એ જ આપણી લાલસા. આપણે વગર ભૂલે કામ કરતા શીખીએ. ભૂલ થાય તો પાછી સુધારીએ. વળી ભૂલ થાય તો સુધારીએ. પણ હતાશ ન થવાય એમાં આપણી શોભા. આપણે ફક્ત નિમિત્ત માત્ર છીએ તેમ આખું બ્રહ્માંડ પણ છે. બીજી વાત, આપણને લોકો કેમ ઓળખતા નથી એ એક લાલસા છે. ભલે કદર કરતાં નથી, પણ કામ પોતાની મેળે વખત જતાં બોલી ઊઠશે. જો હવે આત્મિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો મારા અનંત શરીરો હતાં, છે અને રહેશે તો બાકી રહેલું આપોઆપ થઈ જશે. પણ આપણે આપણો અહમ ઉઠાવી અમુક પાસે જ કામ કરાવવું છે તે કેમ નહિ કરે એ વિચાર આપણને નિર્બળ કરી મૂકે છે.

આ શરીરમાંથી નીકળતાં ખેદ નથી થવાનો એ વાત અત્યારે સાચી લાગે તેટલી કદાચ અંત સમયે સાચી ન લાગે. તે પહેલાં કાણુ શરીરમાંથી નીકળવાનું છે અને કાણુ શરીરમાં પ્રવેશવું છે અને ‘હું કાણુ’ ? એ વિચાર આપણે કરીએ તો વધુ બળવાન બનીએ. આપ જેવા આવા વિચાર ન કરશો તો બીજા

કોની પાસે આશા રખાય? મારા વિચારો જે હું મોઢેથી કહી શકું તેટલા લખાણમાં લાવી શકતો નથી એ મારી નિર્બળતા છે, પણ તેનું મને દુઃખ નથી. (કાંઈ વખત લખાણમાં મુકાય છે ખરા.)
લિ૦ પ્રેમી ચંદ્ર

૮

ૐ

રાંદેર તા. ૧૨-૯-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ નારાયણ,

× × × મારી પાસે પૂણીઓ છે તેમાંથી જોઈતી મોઢલી આપીશું × × × મને તો કાંઈ રટણ વગેરે કરે તો ખૂબ આનંદ થાય. જીવનમાં માણસ એકાંત શોધે છે કારણ પોતે એકલો છે, એ એનો સ્વભાવ છે; છતાં એકાંતમાં પણ વિચાર દ્વારા કંઈ ને કંઈ ઘાટ ઘડ્યા કરે છે અને એમ કરી સુખીદુઃખી થયા કરે છે. એ એકાંતનો લાભ આત્માર્ચિતવનમાં ગાળે તો પ્રભુદ્વાર ખુલ્લાં થઈ જાય છે, છતાં એ તો એના છ ફૂટનાં જગતમાં જ રાખ્યા કરવાનો × × × સાંજની પ્રાર્થનામાં ચિ. બહેન શારદા, સૌ. નાની બહેન, સૌ. ધની બહેન, ચિ. સૌ. બહેન કપિલા વગેરે પણ જોડાય છે; અને હું મારી શૈલી પ્રમાણે સ્તોત્રોના અર્થ સમજાવું છું. × × × બપોરે સરસ્વતીચંદ્ર વાંચીએ છીએ. એ પુસ્તકમાં ગૃહસ્થી, સાધુ, સંન્યાસી, બ્રહ્મચારી વગેરે બધાં માટે વાનગી પીરસેલી છે. સ્ત્રીઓને માટે ગુણસુંદરીનો ઠીક આદર્શ છે. તમે તો એ પુસ્તક વાંચ્યું હશે. સૌ. બેન ચંદ્રભાગા વક્તા છે અને અમે બધાં શ્રોતા છીએ. લીલાવતી જીવનકથા પહેલાં વંચાઈ ગઈ × × × તમે ત્યાં રહીને ત્રણ પાઠ શીખી આવશો. પહેલો વ્યવસ્થિતપણાનો, બીજો ઘોડા ન દોડાવ્યા કરવાનો અને ત્રીજો માથે બોલો લઈ ન ફર્યા કરવાનો. આ ત્રણ પાઠ શીખી આવશો તો મને ઘણું આનંદ થશે. હજી ખૂણે ખૂણે લોકોપણું

કોઇ કોઇ વખત દેખા દે છે તેનો છેદ ઉગ્રવ્યા કરશે. જગત તો બાવા આદમના વખતથી એવું ને એવુંજ આશ્ચું આવે છે. રામા-ચલુ, મહાભારત અને ઇતિહાસો એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. બહુ બાલુવાની જિજ્ઞાસા ન રાખીએ. કાલુ શું કરે છે? આમ કેમ કરે છે? એ રીતે આપણી આસપાસના જગતમાં ગૂંચવાયા કરીએ તો વિશાળ કામો કરવાનો કે વિચારવાનો સમય રહેતો નથી. એને માટે સમય ન આપવો એમ નહિ, પણ એમાંજ દટાઇ જઇએ એ ઠીક નહિ. મારી પાસે કોઇ પંડિતાઇની આશા ન રાખે. હમણું તો પેલા કતારગામવાળા* ચાર પાંચ દિવસે અનુભવ-પ્રકાશ વાંચવા આવી બય છે. તેમની સાથે પ્રથમ સર્ગ પૂરો કર્યો. રોકડા તેવીશ પાનાં વાંચ્યા છે. આવી વ્યક્તિઓ આવે છે એટલે શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન અને સાક્ષાત્કાર થયા કરે છે. કારણ એ મનના ધર્મ છે અને હું તો જેમનો તેમ રહ્યો છું ને? એ બધું હોય તોએ હું કયાં જવાનો હતો? એ બધું હશે ત્યારે સાક્ષી થઇ અનુભવ્યા કરીશ, અને ન હશે ત્યારે સ્વ-મહિમામાં સ્થિત થઇ શકીશ. વ્યવહારમાં સાક્ષી, અને નહિ ત્યારે જેમનો તેમ-મન વાચા બંધ! એટલે બધું બંધ! ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

નવો મહિનો મુખારક

૯

ૐ

રાંદેર, તા. ૧-૧૦-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ! બાઇ નારશંકર,

× × × માણસ દરરોજ બાગ્યે જ થોડો સમય નિવૃત્તિનો શોધે છે, છતાં ઇચ્છે છે કે શાંતિ-નિવૃત્તિ-મળે તો સાફ. પ્રભુ

---

* હવાફેર અર્થે હું કતારગામ જઇ રહેલો તે વખતે સદ્ગત શ્રી ચંદુભાઇના રાંદેર મુકામે બાર તેર વાર જઇ આવ્યો હતો, અને તેમની સાથે બેસીને “અનુભવપ્રકાશ” વાંચીશો તે બાબત આ હલ્લેખ છે.

તેની અરજ સ્વીકારે છે ત્યારે તે શાંતિ-નિવૃત્તિમાં પણ પાછી પ્રવૃત્તિ શોધે છે ! આમ પોતે વર્તે છે અને દોષ દે છે વખતનો, સંજોગોનો કે ફરજોનો. આપણું પણ એવું ન થાય તેનાથી ચેતીએ. હવે તો જે સમય મળ્યો છે તેનો સદુપયોગ કરી લઈએ. આપણી દરેક પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ પ્રભુ નિર્મિત છે, અને તે દરેક ક્રિયામાં આપણે પ્રભુતાના દર્શન કરતા રહીએ. એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવી કેટલી ઉત્તમ છે ? છતાં કેટલી સરળ છે ? આપણે અને પ્રભુ જરાય જુદાં નથી. પ્રભુને આપણી મરજ પ્રમાણે નચાવવાનું ન સૂઝે એવી સદ્બુદ્ધિ મળે તો કેવું સાફ ? x x x મને હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિ માટે માન નથી. ફક્ત ભણવાનું છે. પંડિતાઈ છે. સંસ્કારિતા કેળવાતી નથી અને અત્યારની કેળવણીથી તે આવે એમ પણ નથી. એ સંસ્કાર તો ઘરમાં નાનપણથી નંખાય તો જ કંઈ વળે. માતાપિતાને સમય મળતો નથી. સમય મળે છે તો તેમનામાં જ કંઈ હોતું નથી અગર એ તરફ બેદરકાર રહે છે.

અનુભવપ્રકાશ પાના. ૫૩૧, પ્રેરક જીવ છે કે બ્રહ્મ ? એ તો તમે જાતે જાહી હો ત્યારે પ્રત્યક્ષ સમજાવવામાં સફળતા મળે. પહેલાં જીવનું સ્વરૂપ એવું કહ્યું છે કે:-“જળ+પ્રતિબિંબને હું કરી માનવો એ જીવ ભાવ છે” અંતઃકરણ એ જળને સ્થાને છે. એ અંતઃકરણમાં મૂળ બિંબ પરબ્રહ્મનું પ્રતિબિંબ પડે છે. એકલો બિંબભાવ સત્ય છે. પ્રેરકનો અર્થ આપણે સાધારણ અર્થમાં કરીએ છીએ તેવો નથી, પણ જેની સત્તા વડે પદાર્થોનું અસ્તિત્વ લાગે છે. એ બીજો કોઈ પદાર્થ જ નથી પણ જેના વડે પદાર્થો ભાસમાન થાય છે તે સ્વપ્નમાં પ્રતીત થતા પદાર્થો સ્વમદ્રષ્ટાઈ છે અથવા તેના વડે તે પદાર્થોનું અસ્તિત્વ લાગે છે. માત્ર અનુભવથી એમ કહેવાય કે સ્વપ્નના પદાર્થોને સત્તા સ્ફૂર્તિ આપનાર અગર પ્રેરક સ્વમદ્રષ્ટા છે, એટલે કે સર્વ કાંઈ છે તે સ્વમદ્રષ્ટા જ છે.

સ્વમમાં જે દેખાય છે તેનું અસ્તિત્વ સ્વપ્નદશાને જ આભારી છે. આપણે પ્રથમ ભિન્નતા કલ્પીએ છીએ, તેને સાચી માની વ્યવહાર કરીએ છીએ, અને પછી સમજવામાં ગોટાળો ઊભો થાય તો ગભરાઈએ છીએ. બહુ વાંચન કરવાથી જ્ઞાનમાં વધારો થાય છે, પણ થણી વખત એવું પણ બને છે કે વાંચનાર સાવધાન ન હોય તો ભિન્ન ભિન્ન વિચારોથી મગજ હોળાઈ બચ છે, અને એક ભતની માનસિક કબજિમાત થાય છે. આવે સમયે મને તો એક જ વિચાર સાંત્વન રૂપ નીવડ્યો છે કે મારા ત્રપિ મુનિઓ, ભકતો અને સંતો કંઈ કાંલેજમાં ભણ્યા હતા? અને તેમ છતાં તેમનાં શબ્દો, ભજનો વગેરે આજે કાંલેજમાં અભ્યાસક્રમમાં ગોઠવાઈ ગયા છે X X X

૧૦

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૦-૧૧-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ! લાઈ નારશંકર,

X X X અમદાવાદમાં પૂ. રવિશંકર મહારાજ ગીતા ઉપર મીઠું મધુરું પ્રવચન કરતા હતા તે લાભ નાસિક આવવાથી આશ્ચર્ય થયો ગણાય. હવે તો ત્યાંનાં હવાપાણી અને આધ્યાત્મિક મિત્રોનો બને એટલો લાભ લેશો. આપણે દુઃખી થઈએ તેથી કંઈ થોડો ગીતામાં રસ નથી લેવાના. જેમને જે રસ ગમે છે તે રસ તેઓ લઈ રહ્યા છે. કેટલાકને સંગીતમાં રસ હોય છે, તો કેટલાકને જ્યોતિષમાં રસ હોય છે; કેટલાકને હસ્તરેષા ભેવામાં, પહેલવાન બનવામાં, શરીરને પંપાળ્યા કરવામાં, નાટક ભેવામાં કે બીજી મોજમજા કરવામાં રસ પડે છે, તો કેટલાકને કુદરતી દેખાવો ભેવામાં રસ પડે છે; કેટલાકને સેવા કાર્યોમાં રસ છે, તો કેટલાકને મસ્તરામની માફક ભ્રમણ કરતા રહેવામાં રસ છે. સૌનાં રસ

એકસરખા નથી હોતા, છતાં દરેકને કંઈને કંઈ રસ તો છે જ. જેમાં જેને રસ તેમાં તેને સુખ કે આનંદ જણાય છે. x x x આપણે અને પ્રભુ બુદ્ધા છીએ ત્યાંથી તમારા વિચારનો પ્રવાહ શરૂ થાય છે. એટલે પ્રભુને આપણી મરજી પ્રમાણે નાચ નચાવવાનો ઔરિયો મનમાં રહ્યો છે. આપણે ઇચ્છીએ તેમજ થવું બોધ્યો. ચોરી કરવાની ઇચ્છા થાય, સુખી થવાની અને કોઈને સુખી કરવાની ઇચ્છા થાય, કોઈને દુઃખી કરવાની ઇચ્છા થાય કે બીજું કંઈ કાર્ય સાધવાની ઇચ્છા થાય. પણ ઇચ્છા થઈ કે તે પ્રમાણે તરત થવું જ બોધ્યો—આ તમારી નહિ પણ સૌની મનોદશા હોય છે. આપણે સૌ ઇચ્છીએ છીએ કે ચોવીશે કલાક મનભાષને આપણી મરજી પ્રમાણે જ શાંતિ અને સુખ મળતાં રહે. આવી આવી કંઈ વાસના અંતરમાં પડેલી છે. એ સૌનો છેડો ન આવે ત્યાંસુધી સાચી શાંતિ આવે ક્યાંથી? ઈશ્વરાધીન થવાની વાતો ઠોક્યા કરીએ, પણ મનમાં તો ઈશ્વરને આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે નચાવવાની ભાવના રહી હોય છે! એથી જ્યાં સુધી મનના કલા પ્રમાણે થાય ત્યાંસુધી શાંતિ લાગે છે, પણ ન થાય તો તો “રધુજી થડેના થડે જ રહેને!” x x x આપણે જેમ વધારે વાંચીએ તેમ વધારે પાગલ થઈએ છીએ. આપણે વાંચીએ છીએ થાણું પણ તેને પચાવતા નથી. આખી ગીતા મોઢે ન આવડે તો ફિક્કર નહિ પણ ફક્ત એ શ્લોક જ આચરણમાં ઊતરે તો બહુ છે. આપણને ગીતાકારના કથન ઉપર પણ શ્રદ્ધા નથી. દુનિયાના લોકો એના મુકત કંઠે વખાણ કરે તે આપણે વાંચીએ કે સાંભળીએ; પણ “An ounce of practice is more than ten thousand tons of big talk” (દશ હજાર ટન જેવડી વાતો કરતાં એક અઘોળ આચરણ ચટી જાય છે) x x x આપણે

શું કરવું બેઠએ એ પ્રશ્ન સાચો છે, પણ દોઢાએ શું કરવું બેઠએ એ પ્રશ્નનો ઉકેલ લાવવાનો ભાર માથે રાખવો ઠીક નથી.

૧૧

ૐ

રાંદેર તા. ૨૮-૪-૪૩

આત્મસ્વરૂપ ! બાપ નારસંકર,

x x x આજના જમાનામાં માણસે બહુ લાગણી પ્રધાન ન થવું પણ ધીરજનો ગુણ કેળવવા મથતા રહેવું. સંસાર આજે આપણે માટે બદલાયેલ બલ્ય એમ નથી. એ તો બાવા આદમના વખતથી એવો ને એવો જ ચાલતો આવ્યો છે. સ્વામી રામ-તીર્થમાં એક રૅટની વાત લખી છે: એક સવાર પોતાના ઘોડાને પાણી પાવા મથતો હતો પણ રૅટના અવાજથી ભડકતો હતો. રૅટનો અવાજ બંધ કરે તો પાણી બંધ થાય અને ઘોડો તરસ્યો રહે. બે ઘોડાને પાણી પાવું હોય તો તેને બુચકારવો બેઠએ-પંપાળવો બેઠએ. સંસારનો અવાજ તો ચાલુ રહેવાનો જ. તેમાં મન ભડક્યા કરે તો કામ કેમ ચાલે ? માટે જ સંસારમાં આનન્દ લેવો હોય તો મન રૂપી ઘોડાને બુચકારવો બેઠએ. x x x બાપ ઉપર એમના પિતાશ્રીનો પ્રેમ અપૂર્વ ગણાય. પણ પ્રેમી કોને કહેવો એ સંબંધે ચંદુ તો કહ્યા કરે છે કે (૧) પ્રેમમાં સાદું નથી, દુકાનદારી નથી. (૨) પ્રેમમાં સ્પર્ધા નથી. (૩) પ્રેમમાં ભય નથી. (૪) પ્રેમ આપ્યા જ કરે છે, લેવાની ઇચ્છા જ નથી રાખતો. પ્રેમ શબ્દ સાધારણ ભાષામાં પણ વપરાય છે, પણ ન્યાં ઉપરનો પ્રેમ હોય છે ત્યાં જ સાચો પ્રેમ છે એમ ચંદુને લાગે છે. બાકી તો પ્રેમને બદલે 'સારો ભાવ' રાખે છે એમજ કહેવું બરાબર

ગણાય. x x x આપણને ઇંદ્રિયો આપી છે તે તેના ઉપર કાબૂ રાખવા માટે આપી છે, ગમે તેમ વેડફી નાખવા માટે નથી આપી. તેમ તેનો જરૂર જણાતો ઉપયોગ ન કરીએ તો તે મિથ્યાચારમાં આવી જશે. કેટલીક વખત એ કાબૂમાં ન હોય ત્યારે તેને શિક્ષા કરવા પૂરતો તેનો ઉપયોગ અંધ કરીએ તો તે તપ ગણાય. બાકી દેખાદેખી અંધ કરવી એ તો ઠીક ન ગણાય. વાણીનું મૌન ગીતા-કારને મંજૂર નથી, પણ મનનું મૌન એ કહે છે. સત્તરમાં અધ્યાયમાં ત્રણ તપ કહ્યાં છે તે કંઠસ્થ કરી લેવા જેવાં છે. તે પ્રમાણે બે આચરણ કરીએ તો બીજાં વપની જરૂર નથી રહેતી. ગીતાની પૂજી જ એ છે કે એનું આચરણ ગમે તે વ્યક્તિ ગમે તે દેશ કાળમાં કરી શકે. વ્યક્તિ બંધે જ પોતાની પ્રગતિનો તાળો મેળવી શકે છે કે હિસાબ કરી શકે છે, એમાં કોઈના અભિપ્રાયની જરૂર નથી પડતી. x x x જેને થોડી ઘણી સમજણ પડી હોય અને તે બે આચરણની શરૂઆત કરી દે તો તેને ધીરે ધીરે સમજવા લાગશે કે, “હું મનના અંતઃકરણના બધા ભાવોથી પર હોતો અને રહેવાનો છું. એ બધા ભાવોને હું બાંધું છું. મને કોઈ બાંધતું નથી.” એ પોતાના અનુભવ ઉપર મુસ્તાક રહ્યા કરે તો તેને આખો રસ્તો કંટાળા વિનાનો, સરળ, અને સીધો લાગશે. એ ભાવ સમાગમથી આવે, ધાર્મિક ગ્રંથોનાં મનનથી આવે, વિચારથી આવે કે ભાવ પૂર્વકના રટણથી પણ આવે છે. એને માટે તમારું “અનુભવ પ્રકાશ”નું તારણ સાચું છે. કર્તવ્યનો બોલો માથે લઈ ક્રિયા કરીએ તેમાં સિદ્ધિ નથી. જે કામ થાય તે ક્રિયા કરવું. હા, તેમાં આળસ કે હરામખોરી ઘૂસે નહિ એ તપાસતા રહેવું. x x x પછી તો ધીરે ધીરે બાંધવા ન બાંધવાના ભાવને તિલાંજલિ આપવાની છે. કારણ કે ભાવ માત્ર અંતઃકરણ સુધી જ છે. જોડો ત્યારે આટલો વિચાર કરી જોડો. થોડી થોડી વારે

વચમાં વચમાં મનનું મૌન કરી શાંતિ બળવી દેશો, તો ૧૦૦% ઉપર ગયેલું મન ઠેકાણે આવી જશે. આ તો અતુલ્ય કરીને બેઠાં લેવાની એક નક્કર વસ્તુ છે. ચાહે હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી, કે કોઈ પણ ધર્મ કે મત પંથનો અનુયાયી હોય તે કરી શકે છે, અને શાંતિ મળે છે કે નહિ તે બેઠાં શકે છે. એમાં તો શંકા જ કરવા જેવું નથી. અલબત્ત, જરા સુસંસ્કારી શુદ્ધિ હોય, જરા વધારે લગની લાગી હોય, અને સંત સમાગમ હોય તો તો પછી આનન્દનું પૂછવું જ શું? શ્રી આત્મારામભાઈ પાસે કોઈ કોઈ સમય જવાનું થાય છે ત્યારે આવી જ વાતો નીકળે છે. તેમને ખૂબ ગમે છે અને બહુ કંઈ આરામ યા સાંત્વન મેળવતા હોય એવું લાગે છે. મારા ઉપર ખૂબ સ્નેહ છે. ન બઈ તો પણ અમારો સ્નેહ તો નિકટના સ્નેહીની માફક બન્યો રહે છે. ખરે-ખર, આવા સ્નેહીઓ મળવા દુર્લભ છે. x x x

૧૨

ૐ

૨૦ ફેર, તા. ૨૮-૫-૪૩

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ નાર્શકર,

x x x તમે નવું નવું સાહિત્ય વાંચો છો અને તેના વિચારને જ સાચા માની ચાલવાના પ્રયાસ કરો છો એ પણ તમારી માનસિક અસ્થિરતામાં કારણભૂત છે. જગત એટલે વિવિધતા. તેમાં વિચારની વિવિધતા હતી, છે અને રહેવાની. વળી મન પણ એવું છે કે કોઈપણ સમયે ધરાયું એમ કહેવાનું જ નથી. ‘આત્મા સિવાય બધું જ અનિત્ય છે’ એ વાત વાંચતા, લખતા, કામ કરતા કે વિચારતા ધ્યાન બહાર થઈ બચ છે. આપણે આપણી મરજી પ્રમાણે જગતને નચાવવા માગીએ છીએ એ બીજી

નિર્બળતા ગણાય. પણ જગતની વિવિધતા એ સાચી વિવિધતા નથી. સ્વપ્ન જેવી એ છે. એ વાત દઢ થતી નથી પણ ધીરે ધીરે સમજાઈ જશે ત્યારે દઢ થશે. જે જે વિચારો કે જે જે શંકાઓ ઉત્પન્ન થાય તે લખી નાંખીએ. આપણું ધ્યાન, મનન, વિચાર વગેરે ચાલુ રાખીએ અને પછી થોડા દિવસે એજ શંકાઓ વગેરેને તપાસીએ તો તેમાંની ઘણીખરી આપોઆપ શાંત થઈ ગયેલી જણાશે. મહેરબાની કરી આ બધી શંકા મનની છે, બહુત અવસ્થાની છે, મારે તો કાંઈ પણ શંકા નથી, હું નિઃશંક છું. શાંત સ્વરૂપ છું અને રહેવાનો એમ વિચારો. મને શંકા કેવી? x x x આનંદની તમે વાતો લખો છો પણ તમારો અર્થ તો સુખનો નીકળે છે. સાચો આનંદ એટલે સુખ અને દુઃખ બંનેથી પરની સ્થિતિ. એ બંનેને જે બાંહે છે તે છે. કાંઈપણ સ્થિતિ તે મનની સ્થિતિ છે. સાચો આનંદ તો કાંઈ પણ સ્થિતિમાં શાંત સ્વરૂપે, એક અને અખંડ એકરસ રહ્યો છે. એ તો દરરોજના અનુભવની વાત છે. “જે પોતાના અનુભવનો જ ઇન્કાર કરે તેને ખીજે કાણુ સમજાવે?” એવું એક સંતનું કથન છે. આપણે જે આનંદ માગીએ છીએ તે તો મનને માટે માગીએ છીએ. અને તે આનંદ પાછો ચિરસ્થાયી રહેવો બેઠો. આનું જ નામ વદતો વ્યાધાત કહેવાય. એક સંતે હમણાં જ એક ચોપડી બહાર પાડી છે. તેમાં તે લખે છે કે બહુત અવસ્થામાં મન બહુ બહુ તો ૫-૭ મિનિટ જ એકી સાથે શાંત રહી શકે છે. એટલે એટલો સમય જ તે સમાધિ કરી શકે છે. યોગથી, ભક્તિથી, જપ વગેરેથી લાંબા સમયની શાંતિ એ બધી ક્રિયાઓ ચાલતી હોય તે દરમિયાન રહે છે, પણ તેને સમાધિ ન કહી શકાય. એટલે જેટલો સમય તમે વાંચો, યોગ સાધો, ભક્તિ વગેરે કરો તેટલો વખત મન શાંત રહે છે એ વાત બરાબર છે. x x x મહેમાનોની વાત સાચી

છે. આપણે ઘોઝોના અભિપ્રાય માટે જીવીએ છીએ. કે કાંઈને કાંઈ પ્રસિદ્ધિ માટે જીવીએ છીએ. હું વધારે કંઈ રીતે કહી શકું. વધારે કંઈ રીતે કરી શકું, એ બધી પણ લાલસા જ ગણાય. લાલસા કે વાસના છોડવા માટે “હું આત્મા સિવાય બીજું કાંઈ જ નથી,” એ જ વિચાર ઉત્તમ છે. એ જ શ્રેષ્ઠ યોગ છે. જગત નથી ત્યાં બીજું શું હોઈ શકે? મનને સત્ય માનીને વ્યવહાર થાય એટલે બધું નિરાશામાં આવ્યા કરવાનું. અહીં એક મહિનો રહ્યા ત્યારે દરરોજ પૂછવાની વાત કરો, પણ પૂછ્યું એક દિવસ પણ નહિ! જે વસ્તુ જાતે મળીને પૂછવાની હોય ત્યાં પુસ્તક કામ નથી આવતું. એક વિદ્યાર્થી તેના શિક્ષકને પૂછે, “એક ને એક ત્રણ કેમ નહિ? એ જ શા માટે?” આનો જવાબ શો અપાય? ભાઈ, એમ જ છે. છતાં ન માને તો કાંઈ નહિ. અનુભવે સમજશે. આને માટે મારા સંબંધમાં એટલું જ લખું કે મારાથી આપને સંતોષ ન અપાતો હોય તો લાચાર! માણસ શરીરથી કામ કરતો હોય છે ત્યારે તેને ‘હું શરીર છું’ એવું ભાન નથી હોતું. પણ એથી શું એ પોતે શરીર છે એ અનુભવતો બંધ થઈ ગયો? તેમ ચિત્ત શક્તિ પણ બંધા મારફતે કામ કરી રહી છે. પછી એ વાત કોઈ જાણે કે ન જાણે. જાણીને “હું એને મારી મરજી પ્રમાણે નચાવીશ,” એ ભ્રમણા છે. એ તો હું જાણું, ન જાણું તોય કામ કરી રહી છે. શરીરની અને મનની શક્તિ હોય તેટલું તેની પાસે કામ લેવું આ આપણા પ્રશ્ન. બીજા આ પ્રમાણે વિચારશે તો અંધેર ફેલાશે, એવો વિચાર આપણે કરવાનો નથી. બેસી રહેવાનો વિચાર આવે તો બેસી રહેવું, પણ જો ચિત્ત શક્તિને કામ લેવાનો વિચાર હશે તો તે બેસવા દેશે નહિ. પછી આપણે આપણા અહં ઉમેરવો નહિ. કોઈપણ વિષયમાં ઝાઝી દલીલમાં ઉત્તરવાની જરૂર નથી. કેટલાકને તો બિન જરૂરી વિષયમાં માથું

મારવાની ટેવ પડી બય છે. બધા જ વિષયો આપણે હાંસલ કરી શકવાના નથી. ગણિતના વિષયમાં આપણે કેમ કરી નિષ્ણુત નહિ થઈ શકીએ. સાયન્સનું પણ એવું જ! અર્થશાસ્ત્રમાં પણ તેમ જ! સૌ સૌની મર્યાદા પ્રમાણે સૌ વર્તે તો સારું. પૂર્વજો કરતાં આપણે નકામા વિષયોમાં માથું મારતા થઈ ગયા છીએ. તેથી પણ અશાંતિ રહે છે. જેને સત્ય વસ્તુ બાંધવાનો આગ્રહ નથી તે બધા વિષયોમાં માથું મારવા બય તો—“jack of all and master of none” બને. x x x સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદજી કહેતા કે હવે હું કયા વિષયમાં પડું? આર્થિક પડું? સામાજિક પડું? રાજકીય વિષયમાં પડું? કે બીજું કંઈ લઉં? આમ વિચાર કરું છું તો મગજ બાવડું બને છે. કહું નથી કરતું. માત્ર એક જ વાત સૂઝે છે કે “Educate” “સંસ્કારી” બનું. એ દ્વારા લોકો પોતાની મેળે ઉપદેશ ગ્રહણ કરશે, બાકી બધી ચિંતાઓ છોડીએ. લોકો ન ગ્રહણ કરશે તો આપણે તો સંસ્કારી રહીશુંને! x x x

૧૩

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૭-૬-૪૩

આત્મસ્વરૂપ ! બાઈ નારાયણ,

x x x મારા કાગળમાં કોઈ દિવસ રસ ન પડે, માસિક અટકાયત જેવું લાગે ! તેમાં હું શું કરું ? તમારું ખાતું એવું છે કે જમ્મે તે ચોપડી વાંચો, તેમાં તમને રસ પડે. શંકા બિઠે તો તેનો જવાબ મારી પાસે મંજો ! પણ બાઈ રે, એક ખ્યેય નિશ્ચિત થયું તો તે રસ્તે ચાલવા માંડવું. ધીરે ધીરે બધું જ સમજાશે. બહુ શંકા ઉઠાવવી નહિ. શંકાઓ બિઠે તો તે એક કાગળમાં લખ્યા કરવી; એ રાખી મૂકવી. અમુક ટાઇમ પછી એ શંકાઓ એસો તો જવાબ આપોઆપ મળી ગયા હશે. અગર પ્રશ્ન કે શંકાઓ.

નકામાં હતાં એમ લાગશે. પૂર્ણ તો એક જ છે. બધા પ્રશ્નોના જવાબ મન માનતા નહિ મળે અગર સમાધાન અપૂર્ણ લાગે એમ પણ બને. પણ તેથી ગભરાઇએ નહિ. વ્યવહારમાં તો અપૂર્ણતા ભાસવાની અને વિવિધતા પણ દેખાવાની. આપણે શરીર, મન વાણીથી પર છીએ અને મનથી પ્રશ્ન પૂછીએ તેમાં બધા જ પ્રશ્નોનું સમાધાન ન પણ મળે; અગર અધુરું મળે. મને પોતાને તો કોઇ શંકા ઉત્પન્ન જ નથી થતી. શંકા ઉત્પન્ન થાય છે તો પૂછું છું કે એ શંકા કોણે કરી ? ‘હું’ શું કરું છું ? જવાબ દીવાની જ્યોત જેવો છે. મારે બીજાનું શું કામ ? મનમાં બળ આવવાનું એક જ સાધન છે, અને તે એ કે મન “હું” નથી. એ ભૂલ કરે, ઓછું કામ કરે, અઠગ વિનાનું કામ કરે તેમાં “હું” તો દુઃખી થતો નથી જ, પણ “હું” દુઃખી થાઉં છું એમ માની લેવાય છે. હવે જે પોતાના અનુભવને પણ ગણકારે નહિ તેને કોણ સમજવી શકે ? We are always putting the cart before the horse. આપણે ઘોડા પહેલા ગાડું કે ગાડી મૂકવાની ભૂલ કરી એમ છીએ. કલકત્તે એલુર મઠમાં બસો તેથી ખુશ છું, પણ કોઇ કાંઇ નવો વિચાર કહે કે તરત બાળકની માફક તેને અનુસરવાની પદ્ધતિ અખત્યાર કરવી એ તો ઇચ્છનીય નથી. x x x

૧૪

ૐ

રોંદેર, તા. ૭ ૭-૪૩.

આત્મ સ્વરૂપ ! નાર્મલાઇ,

x x x કોઇ ભાષના અમુક ભાતના વર્તનથી તેને પોતાને નુકસાન થયું તેથી તમે કોઇ વસ્તુ ન લેવાનો નિશ્ચય કે પ્રતિજ્ઞા

કરી લેાછો એ ધ્વજનીય નથી. તમે x x x ન લેવાનો નિશ્ચય કર્યો તે મને ન ગમ્યું. વ્યસનની ચીજો ચાહ, ખીડી, તપખીર, ભાંગ, ગાંભે વગેરે માટે તેમ કરી શકાય, પણ શરીરને જરૂરી વસ્તુનો ત્યાગ ન કરાય. મેં તો મારા વિચારો કહ્યા. ભાઈ લલુ-ભાઈના કામળ હૃદયની વાત વાંચી. એમને માટે માન થયું. કલાપી કહે છે:-

પડ્યા જખમો સૌ સહ્યા, સહીશ હજી ચે બહુ,
ગણ્યા નવ કદી, ગણું નવ કદી પડે છો હજી;
અપાર પડશે ને જીગર હામ ! આજું થયું,
પરંતુ હૃદય કઠિન ન બનો, એ જ ધ્વજું પ્રભુ હું.

અધ્યાત્મિક વિષયમાં જેનું હૃદય કામળ છે, જેનું જીવન નિર્મળ છે અને જેનો વિષયો ઉપર કાબૂ છે તેને જ સ્થાન છે. શ્રી સ્વામી વિવેકાનંદજી કહે છે, "It is heart that plays the most important part in religion; only brains die of dryness !" આ બધા આધારો એ માટે ટાંકું છું કે તમારી દૃઢતા વધે. અમારે ત્યાં કામ કરતી પ્રેમી ડાસીના બને દીકરા પ્રભુ શરણુ થયા છે. એક સ્ટીમરમાં ગયો ત્યાં દૂખી ગયો. ખીજે અહીં માંદો હતો તે આજે સવારે ગયો છે. આ મોઢવારીમાં, વૃદ્ધાવસ્થામાં, અજ્ઞાનથીભરેલાં વાતાવરણમાં આ ડાસી-માનાં શા હાલ થશે ? આવા કેટલાય કિસ્સા જગતમાં બનતા હશે ? ફક્ત તે આપણી બાજુ બહાર એટલે આપણને બબર ન પડે. સૌ પોતપોતાનાં દુઃખને મહાનથીય મહાન ગણે છે પણ દુનિયામાં ખીબઓના કિસ્સા જુએ તો જ સમભય કે પોતાનું દુઃખ કાંઈ જ વિસાતમાં નથી. મોટે ભાગે લોકો પોતાના કરતાં ચઢિયાતાને બેઠાં દુઃખી થયા કરે છે, અગર અસંતોષી રહે છે, પણ એક વિચાર બહુ આશ્વાસન રૂપ છે. "I am Superior

to many & inferior to few.” માણસ આનંદમાં રહેવાથી જેટલા નવા વિચારો શોધી શકે છે તેટલું દુઃખના વિચારોથી તે આગળ વધતો નથી. માટે જેમ બની શકે તેમ આનંદમાં રહેવાનો માણસનો પ્રયત્ન હોવો જોઈએ. માણસને દંડી લાગે છે તો તે તેને શમાવવા અગ્નિ શોધે છે. પણ તે ધૂંધવાતા અગ્નિ પાસે ન ઐસતાં બડબડ બળતા અગ્નિ પાસે જ ઐસશે. x x x લખતાં લખતાં આડે ચઢી જવાયું પણ આનંદમાં રહેજો અને આનંદના સંદેશાઓ મોકલશે. આનંદ સ્વરૂપ એ તમારો સહજ સ્વભાવ છે, પણ આપણને નાનપણથી કે જન્મોજન્મથી દુઃખના વિચારો કરવાની ટેવ પડી ગઈ છે અને એ ટેવ ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. રોગ કષ્ટ સાધ્ય છે પણ અસાધ્ય નથી જ. રોગી પાસે કે દુઃખી પાસે રોગની કે દુઃખની વાતો કરીશું તો તેથી તેને સુખ થવાનું નથી, પણ આરોગ્ય કે આનંદની વાતો કરવાથી જ એ સૌનું મેલાણુ થશે.

૧૫

જોધપુર તા. ૭-૯-૪૩

આત્મ સ્વરૂપ! ભાષ નાશકર,

x x x પ્રેમનો બદલો શા માટે? જેટલો હું પ્રેમ કરવાને સ્વતંત્ર છું તેટલા તમે પ્રેમ નહિ કરવાને સ્વતંત્ર છો. ગીતા આપણને શીખવે છે કે તને પ્રેમ કરવાને અધિકાર છે પણ તેને બદલો એટલે ફળ માગવાનો અધિકાર નથી. ગીતાનું આ મહાન સૂત્ર છે. કહો કે મનને શાંત રાખવાની આ એક મહાન શોધ છે. આપણે એ સૂત્રને જીવનમાં ઉતારીએ તો અર્ધા ઝખડા મટી

જશે. જ્યાં ભૂલ બતાવવાથી આપણને કે તેને ફાયદો થતો હોય ત્યાં જરૂર ભૂલ બતાવીએ, પણ જ્યાં તેનું ફળ એર વધવામાં થતું હોય તો માંડી વાળીએ. આપણે કાંઈને આપણો સંબંધી ગણતા હોઈએ, પણ તે આપણને ગણતો હોય તો જ; નહિ તો કાંઈને સલાહ આપવા ન દોડ્યા કરીએ. ગધેડાનું પૂંછડું લાત વાગે તોયે ઊડતું નહિ એવું ન કરીએ. વિચાર કરી બેશો. ચંદુ ખોટો હોય તો જણાવશો, તે પોતાની ભૂલ સુધારવા તૈયાર છે. x x x

૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૪-૧-૩૩

આત્મ સ્વરૂપ !

× × × ત્યાં આવી બય પછી એનો શો ઇરાદો છે એ બહુ લઇને નોકરી પર ચઢાવી દેવો અને પ્રેમથી કામ લેવું. પ્રેમ વડે હિંસકપ્રાણી પણ મિત્ર બની બય છે તો મનુષ્ય જીવનું તો બોલવું જ શું રહ્યું? કોઇ પણ મનુષ્ય સ્વભાવે પૂર્ણ નથી, અને શારીરિક કે માનસિક દૃષ્ટિએ પણ પૂર્ણ નથી હોતા. કેવળ આત્મા જ પૂર્ણ છે. એટલે દરેક મનુષ્યજીવ તેના જીવનમાં જૂલ ને ગફલત કરે એવી દૃષ્ટિ રાખવાથી મનુષ્યમાં ક્ષમાગુણ આવી બય છે. આપણે પોતે જ વ્યવહારમાં કેટલી ભૂલો કરીએ છીએ, કરી છે અને કરીશું એ પ્રત્યક્ષ અનુભવની વાત છે એ ધ્યાનમાં રાખવું. મનુષ્ય પોતાના સદ્ગુણોને ઓછા આંકે અને દુર્ગુણોને મોટું રૂપ આપે તથા બીજાઓના સદ્ગુણોની મોટી કિંમત આંકી એના દુર્ગુણ તરફ દુર્લક્ષ રહે તો શાંતિ બહુ રહેશે. આપને આ બાબત લખવાનો મને અધિકાર નથી, કારણ આપ તો ચંદુના મોટાભાઈ છો, તેથી ક્ષમા કરશો. ચંદુ પોતાના વ્યવહારમાં કષ્ટ રીતે શાંતિ રાખે છે તે લખ્યું છે.

પરમાત્માશ્રીનું પુસ્તક* છપાઇ ગયું હોય તો અહીં મોકલી આપશે.

લિ. આપનો પ્રેમી સ્વરૂપ ચંદુભાઇ.

૨

ૐ

15-7-33.

Dearest Blessed Self,

x

x

x

Surrender completely everything to the will of the Divine self when you are on the material plane—mind always fixed on the Self, and you will realise that we enjoy highest Heaven on earth.

The Real self is just like a *magnet*, and body, mind, intellect are just as many needles. If these needles are in touch with the magnet they become magnetised, & we see the world & everything in a different light. The whole plane is changed. As the body does not belong to us but it is given to us in trust, we should take proper

---

* “શ્રી દેવીકાન અનુભવ પ્રકાશ” નામનું હિંદી ભાષામાં છપાયેલું પુસ્તક જેમાં મહાત્મા શ્રી દેવીકાનજીના પચાસ વર્ષોથી વધારેના વૈદિકને સમતા અનુભવ સિદ્ધિ નુસખા—પ્રિસ્ક્રીપ્શન ઉપચારોની નોંધ છે, અને જેમાં તેમનું દેહં જીવન ચરિત્ર તથા તેમણે આપેલા ઉપદેશનો સાર આપ્યો છે. પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું—શ્રી. દેવીકાન દેવસ્થાન બેઘપુર, (મારવાડ) કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

care of the same. x x x Do not look to money when there is the question of health. x x x Never lose your balance but always keep cool & collected. x x cannot stay in the Ashram and do and act as Bapji (Devidanji Maharaj). Changing of clothes would not make a man fit to conduct an Ashram. He must have a lot of Tapasya, magnanimity of heart (Pure Love) & deep spiritual insight.

Yours Own
Chandu.

ॐ

ॐ

રાંદેર, તા. ૯-૪-૩૪

પરમપ્રિય આત્મસ્વરૂપ !

ગઇ કાલે આપનો તાર Sister died to day મળ્યો, તે વાંચી દિલગીરી થઇ. કેટલાક સમય સુધી એના ગુણ અને મનની પવિત્રતા યાદ આવ્યા. જે જન્મે છે તે બધું છે એ જગતને સહજ સ્વભાવ છે. આજે મેં આપને તાર કચો છે કે Sympathise, Take Courage, Letter Follows એ મળ્યો હશે. x x x આપ તો સમજી છો. વળી પૂરા જ્ઞાની છો. આપ બણો છો કે આત્મા અમર છે અને એજ સૌનું સ્વરૂપ છે. બરોબર જ્ઞાનદષ્ટિથી બેસો તો દેહ જેવી કોઇ વસ્તુ નથી. આપણા બધાપણથી જ દેહમાં અહં કરવાનો અભ્યાસ પડી ગયો

છે તેથી રાગદ્વેષ ચાલુ રહે છે. જેટલા આપણા શરીરના સંબંધી છે તેમના તરફ “આ મારા” એવો ભાવ થાય છે. આનું નામ તે રાગ. અને રાગ થયો કે સુખદુઃખ લાગવાના. અને જે કોઈ આ સંબંધીઓથી અલગ છે (જેઓ સંબંધી નથી) તેમના તરફ ત્વમ્ (તું-તમે એવો) ભાવ થાય છે, જે દ્વેષ ઉત્પન્ન કરે છે. રાગદ્વેષ બંનેને હઠાવવા એમાં મનુષ્યજન્મની સફળતા છે. આપનો સ્વભાવ ઘણો પ્રેમી છે તેથી આપને જરૂર થોડું દુઃખ તો થવાનું, પરંતુ આપ વિવેકી છો. વિચાર કરશો તો માફ લખવું મથાર્ય લાગશે. બીજી રીતે વિચાર કરશો તો આપને આનંદ થવો બેઘએ કે, શરીરને તો એક દિન જવાનું તો છે જ, તો જેનાપર આપનો પ્રેમ હોય એ સુખી થાય એવું આપ જરૂર ઇચ્છો. એ દૃષ્ટિથી એ આપના પહેલાં ગૃહ ને સુખી થઈ. પ્રેમપાત્રને સુખી કરવામાં પ્રેમીના પ્રેમને સંતોષ ને આનંદ મળે છે. હું તો એમ સમજું છું કે આપનું એક કરજ હવે તો આપે દઈ દીધું, અને આ કરજ દેવામાંથી આનંદ થવો બેઘએ. આપ ક્ષત્રિયવંશ જ છો તો વીરની માફક વીરતા ધારણ કરો. Be bold & take courage.

૪

ૐ

20-1-35.

Dear Blessed self,

Go on repeating ૐ and be merged in the Real Self from time to time. It is only when we forget the body and mind consciousness that we enjoy perfect peace and Bliss. As long as one

lives, one has got to be alert. The Yoga continues as long as the body lasts.

Love from all to all.

Yours own,
Chandu.

५
३

10-2-35.

Dearest Blessed Self,

× × × I am so glad to note that you are now free from anxieties about your service. Now have firm faith in the Divine Self and be always stationed in the Self, forgetting the body & the mind. Feel that you had never a body & the mind. To be conscious of the Self is forgetting the body & the mind. Happiness & misery affect the body & the mind, but never the Self or the Atman. This is the only Truth. The process by which we remain in that state of Blissfulness is real Tapasya. As long as the body lasts one has got to perform that Tapasya. If one can hold this Truth in life he is a Yogi of the highest order. Go on chanting ॐ with the above meaning. × × ×

१
३५

1-1-37.

Dearest Blessed Self,

Chandu was grieved to learn from you that Saraswati Devi passed away on the 27 December,

1936. The rat-bite was an evil omen for her. Females generally feel much in such matters; so console Chandrani* that as her own body is not her own, the body of the child did not belong to her. It was God's, & He takes away or took away whenever He wants it. All of you should practise now as shown by Chandu and enjoy life. We are all here to enjoy life and it is so ordained by God, but we are being enjoyed by Vishayas & Vasanas. We are all Brahma-nothing short of it. Always look everything from that stand point & we are the happiest men on the earth. Whenever encircled by grief, avarice, passion, anger, put the question "Who am I?" & real peace will begin to come. That is the way how your Chandu takes life and enjoys it; otherwise, he is also just like you. Be faithful to the Real Self, who is the nearest & the dearest of all. Let others practise in their own way, either by starvation or what not. But such things should not amaze any of you. Trees do not take water for nearly eight months. Atman is the Siddhi. It requires no other Siddhi. The Siddhis are all in Maya or in Prakriti. While looking Jagat from the material standpoint, give everything its due, but

---

* ଆତ୍ମିକ ଶ୍ରୀ ଗୁରୁପ୍ରସାଦେନା ପୁତ୍ର ବଧୂ.

looking from the Atmic standpoint, all are YOU (the Real Self). Read Ram Tirtha and Anubhava Prakasha* at least once daily, then meditate upon what he has said for that day. Such letters are meant for all who are treading this path.

૭

ૐ

Rander 23-1-37.

Dearest Blessed Self,

Chandu has not heard from you for a pretty long time. After leaving service you have grown a little bit lazy. Is Chandu right? Or if otherwise, please disprove it by writing regularly. Chandu, when he left Jodhpur, asked you to be very regular in your habits, especially in taking regular diet & in sleep. My dear self, mind, this is old age and one need not be careless & irregular.

Do you read Anubhava Prakasha & Ram Tirtha regularly? Please do so for Chandu's sake. Whether one believes it or not, he is સાક્ષી-આત્મન્—nothing short of it. So please take your firm seat on that highest Self & enjoy real Bliss, &

---

* પદ્મપાત રહિત અનુભવ પ્રકાશ. હિંદી પુસ્તક. સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી પ્રસિદ્ધ કાલી કામલીવાળા બાબા વિરચિત.

મળવાનું ઠેકાણું—શ્રી ખેમરાજ શ્રીકૃષ્ણદાસ, શ્રી વેંકટેશ્વર સ્ત્રીમ પ્રેમ, ખેતવાડી, મુંબઈ, કિંમત રૂ. ચાર.

make others partners of that Anand. One need not worry about Jagat. It is going on & will go on, even if one does not think about it.

૮

૩૪

રોડેર તા. ૨૩-૧-૩૭

આત્મસ્વરૂપ, કિશોરી રમણ*

x x x આપ એકલા એકલા પણ “અનુભવ પ્રકાશ” વાંચતા રહો છો એ બાણીને ઘણો આનંદ થયો. જે દેશ જવું છે તેનો વિચાર કરી રાખીએ તો રસ્તો અનેક તરેહ સુગમ થઈ પડે છે. કારણ, બચપણથી દેહાભ્યાસ ચાલુ રહ્યો છે. તે દૂર કરવા સારૂ અભ્યાસ, તપ, વગેરેની આવશ્યકતા છે. જિંદગી દરમ્યાન નિરતિશય આનંદ (આત્માનો આનંદ) લૂંટવો એમાં મનુષ્યજન્મની સફળતા છે. સૌથી પ્રથમ ટેવ પાડવી જોઈએ. આપ તો સમજી છો. આપને શું લખવું? વિષયો આપણી સામું હરહંમેશ ઊભા છે: તેને આધીન ના થવું એમાં શૌર્ય છે. મિત્રના વેશમાં વિષયો આવીને શત્રુનું કામ કરી રહ્યા છે; આપણા સામર્થ્યને લૂંટારા પેઠે લૂંટી રહ્યા છે. તેઓ આપણે આધીન જોઈએ, તેને બદલે આપણે તેમના ગુલામ બની જઈએ એ ઠીક નથી. વિષયો આભ્યા તો મિત્ર થઈને, અને હવે બની ગયા દુશ્મન.

સરસ્વતી (પુત્રી) સૌને યોગ આપી ગઈ છે કે મારામાં અહંકાર ન હતો, તો પણ (હું) શરીર પ્રારબ્ધને વશ છું. સૌના શરીર પ્રારબ્ધને આધીન છે, અને જ્યારે શરીર મારું નથી ને હું શરીરથી જુદો છું, તો તેના સંબંધીઓ મારા ક્યાંથી થશે? હું તો સૌના શરીરથી જુદો છું અને તેવો રહેવાનો. શરીર

*બાણુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજીના પુત્ર.

તો પંચભૂતોનું છે અને તેમને આ શરીરનું દાન દેવું જોઈએ. અને આવું દાન દેવામાં કંઈ ઉપકાર નથી, કારણ એ તેમનું જ છે- આપણા અહંકારે વચમાં પડીને તેને પોતાનું કરી લીધું હતું- તેમનાથી છીનવી લીધું હતું. આપણો સાચો અહંકાર આત્મામાં જોઈએ; જે જૂઠા-ખોટા-અહંકાર શરીર ને મનમાં રાખ્યો છે તે ત્યાંથી ખેંચી લેવો જોઈએ, અને તેમ કરવામાં શ્રમ નથી પડવાનો.

શ્રી. ચંદ્રાણીને જુદો પત્ર નથી લખતો. તમો જ સમજીતી આપશો એવી આશા છે. હું સાક્ષી છું, અને ઈં માં સ્વરૂપ છે એવું સમજીને ઈં ના જપ હરહરેશ કરતા રહેવા એવી મારી આપ સૌને વિનંતિ છે.

મહાત્મા જે ગુફામાં બિરાજે છે તે પોતાની સમજ મુજબ જોલણે ને વર્તશે. સિદ્ધિઓ મનુષ્યને ફસાવે છે. તેઓ માથાના સ્વરૂપ છે; તેથી અહં વધે છે, નમ્રતા નથી આવતી.

૯

ૐ

રાંદેર ૨૬-૩-૩૭

પરમાત્મનું બાળુ,

આપ સૌ કુશળ છો અને સ્વરૂપચિંતનમાં થોડો સમય ગાળો છો એ વાંચી આનંદ થયો. સ્વરૂપમાં સ્થિર થવું એ જ કર્તવ્ય છે. અહં જે શરીર, ઇન્દ્રિયો અને મન વગેરેમાં લાગે છે તેને (અહંકારને) ઉઘાડીને આપણા સ્વરૂપ આત્મામાં લગાવતાં રહેવું એ હવે કરવું રહ્યું. આપણા શરીર-કહો કે સૌના શરીર-એ તો મુડાં dead body છે. તેને તો જ્યારે મન અને પ્રાણ ઉઘાડે ત્યારે જ સાક્ષી શકે. આ શરીર અને મનને બાંધવાવાળો “હું” દરેક અવસ્થામાં હાજર હજુર છું, એ વિચાર કામચલાવે

જોઈએ. આ કર્તવ્ય છે, એજ મનન છે, અને એજ સાક્ષાત્કાર છે. આપને વિશેષ શું લખવું?

બસ. આવા વિચારમાં જ આનંદ આનંદ રહે છે ને સંસારની ગંધ માત્ર રહેતી નથી.

૧૦

ૐ

રાંદેર તા. ૮-૪-૩૭

મારા પ્રિય સ્વરૂપ!

x

x

x

શ્રી રામતીર્થ અગર અનુભવપ્રકાશનો અભ્યાસ વારંવાર કરતા રહેશો, અને મસ્ત થઈને આપના દિવસ આનંદથી ગાળશો. સારા બ્રહ્માંડ આપણાથી ભરેલા છે, હું સૌનો માલીક છું, મારો માલીક કોઈ નથી. આપ તો સમજી જો એટલે વધુ શું લખવું?

૧૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૮-૬-૩૭

આત્મસ્વરૂપ! બાબુજી,

x x x જોઈરિજી લખે છે કે હવે બધું છોડીને એકાંતવાસ લેવાનો વિચાર ચાલે છે, એ પણ ઠીક છે. જ્યાં ખેસો ત્યાં એકાંત જ છે. શરીરની યાત્રા ચાલી રહી છે. થોડા દિવસ માટે એકાંત સાફ લાગે છે. મનનો એવો સ્વભાવ છે કે જે વસ્તુ એની પાસે ના હોય તેની ઇચ્છા કરવી! જ્યારે એકાંત મળી બધા ત્યારે બીજાની સાથે મળવાનો વિચાર આવે છે! જ્યારે ઘણાનો સંસર્ગ થાય છે ત્યારે એકાંતની ઇચ્છા રાખે છે! જ્યાં સુધી આ મન આત્મા-સાક્ષી-ચૈતન્યને મળીને શાંતિ નહિ મેળવે ત્યાં સુધી એને કદાપિ શાંતિ મળવાની નથી. તેથી મનને તો હરહંમેશ આત્મામાં સ્થિત કરવાનો પ્રયત્ન કરતા રહેવો. એટલે હું આત્મા સિવાય

ખીજે કોઈ નથી એવું ચિંતન કરવું શ્રેષ્ઠ છે. શરીર અગર અંતઃ-કરણ સાથે મારો સંબંધ છે નહિ અને થવાનો નથી. આ સાચો આનંદ છે, આ સાચી શાંતિ છે. x x x આપ સૌ આનંદ સ્વરૂપ છો, અને તેમાં જ શાંતિ રાખી પોતપોતાની શરીરચાત્રા પૂર્ણાનંદથી કરતા રહો એવી આપ સૌને મારી પ્રાર્થના છે. x x x

૧૨

ૐ

૧૭-૭-૩૭

આત્મસ્વરૂપ બાબત !

x x x આપનો પ્રેમપૂર્ણ પત્ર મળ્યો. આપ સૌ-આપ સૌના વાસ્તવિક સ્વરૂપ-ચૈતન્ય બ્રહ્મ છે. આપ સૌ મારાજ સ્વરૂપ છો. આપ સૌને શું લખવું? દેહ આદિમાં અહં થવાથી મનુષ્યને સુખદુઃખના માર્ગે ફસાવે છે. અહં એ મોટી માયા છે. એને તોડવી એ યોગ છે, એ જ્ઞાન છે, એ ભક્તિ છે, એ કર્મ છે. એ અહં મોટો ફાંસો છે. જે એમાં ફસે નહિ તે માયાબળ-માંથી નીકળી બચ. જ્ઞાની, ભક્ત, યોગી વગેરે સૌ ફસાય છે. જો થોડું સરખુંયે ધ્યાન રખાય અને પોતાના સર્વ કર્મોપર નજર રાખે તો મનુષ્ય સીધો થઈ બચ અને “આત્મા”-“સ્વરૂપ”માં દૃઢ બને. કોઈ સ્થળે (એને) શોધવાની જરૂર નથી. એની પાછળ દૃઢતાથી મંડ્યા રહેવું જોઈએ. એ સાર કોઈ સિદ્ધિની જરૂર નથી.

મારે “આત્માને” કોઈ વસ્તુની જરૂર નથી. પ્રારબ્ધવશાત્ જે મળવાનું હશે તે અવશ્ય આવી મળશે. ન મળે તો તેની ચિન્તા શા સાર કરવી? મનને ભૂતપિશાચની માફક અહીંતહીં દોડવાની ટેવ પડી છે. હવે મનને રોકવું જોઈએ. મન રોકવું કે સંસાર મટ્યો. અને મનને રોકવા માટે હું “આત્મા”-“સાક્ષી” હું એવો હૃદયપૂર્વક (અંતરથી) અનુભવ કરતા રહેવો. આજ સત્સંગ છે. વિશેષ શું લખવું?

૧૩

૨૪

Ahmedabad. 17-7-37.

આત્મસ્વરૂપ ! કિશોરી રમણ,

..... બાબુલ ઉપર આજે પત્ર લખ્યો છે તે બરોબર વાંચશો અને તે પર વારંવાર મનન કરશો. મનની ચંચળતા દૂર કરવાની યુક્તિ તેમાં લખી છે.

મારા ધ્યાનમાં એવો એકે ધંધો નથી જે હું આપને બતાવી શકું. આદમીને ધન કમાવાની ઇચ્છા જરૂર આવે છે. ધન કમાવામાં એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી—એક તો એ કે આ શરીરનો નિભાવ કરવા સારૂ કેટલું જોઈએ. અને બીજું, ઉપભોગ સારૂ કેટલું જોઈએ. વળી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું કે ધન કમાવાની એકે તક હું જવા નહિ દઉં. ત્રીજો વિચાર એ કરવો કે જેટલી ઇચ્છા મેં કરી હતી તેટલી યા તે પૂરતું મને તુરત મળ્યું હતું અગર આજસુધી મળ્યું છે ખરું ? આવા વિચાર રાખેથી મનુષ્યને શાંતિ મળી જશે. હું તો આપને એ કહું છું કે આપ જ્યાં છો ત્યાં જ લાભ મળી જશે. Rome was not built in a day. પ્રારબ્ધમાં હશે તો લાભ મળી આવશે. Have patience “We do not know what is in store for us”, speaking from the material standpoint—Spiritually speaking, everything is in us—we are It. We need not stop our spiritual progress when we are not well off materially. On the contrary, we should stick to our goal with more zeal & confidence. There is some higher power that directs me to that realisation of Atman. Root out all thoughts

of body consciousness, & in its state put the "Atmic idea" that I am nothing but the "Atma".
What more ? x x x

१४

५

Ahmedabad. 5-3-38.

Dearest Blessed Self,

x x x In every act of ours please see how much of ego is there? This अहम् is the root cause of all our miseries. This alone brings separation between ourselves & Paramatman. It is this ego alone which is Maya, अज्ञान, Jivabhava, or call it by any name. If this thief of ego is caught the whole mischief is at an end; then there is no birth, no death. It is all peace & that is the goal of life. x x x

१५

५

Ahmedabad. 14-3-38.

Dearest Blessed Self,

x x x Your Chandu is ever Blissful. He knows, if he turns his head towards Jagat there is no Bliss. A man has to live all the while in Jagat, then how is it possible to turn towards Atman & be away from Jagat? But

there is a key to that also, & what is it? Is not Jagat the Atman? So let the head turn in any direction; there is on all sides the God head-God-Atman-સાક્ષી. Is your Chandu right? Does that experience tally with that of yours? Let all of us see the same Self manifested in all names & forms. Where is Jagat? It is the Self. The idea of separatedness creates the Jagat. There is no creation. It is only the projection of the Self-as in dream the dreamer is projected as dream. Where is Jagat? There is Jagat because we see it as such. Our enemy & friend, our superior & servants, animals, birds, insects & even inanimate things are all our Self. What a Bliss?

I have requested and still request dear Kishori to meditate or think or read Ram Tirtha or Anubhava Prakash, & asked him to take up any one idea and ruminate over it at least for some days; so much so that the idea penetrates every pore of your body. Feel the idea-there lies the beauty.

૧૬

અમદાવાદ, તા. ૧૬-૩-૩૮

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! સૌ. ચંદ્રાણી,

આપનો કુશળ પત્ર બાંધસાહેબને રાંદેર મળ્યો હતો અને તેનો જવાબ બાંધ નારશંકરે આપી દીધો છે, એવા સમાચાર

છે. શ્રી. બાલુજી અગર શ્રી. કિશોરી રમણ પર હું જે જે કાગળ લખું છું તે બધા વાંચવા, અગર ન વાંચ્યા હોય તો માંગીને વાંચી લેવા.

સઘળો વ્યવહાર મન ચલાવે છે તેથી વ્યવહારના ચિંતનમાં જે રીતે મન લાગી જાય છે તેવું ચિંતનમાં પણ મન લાગી શકે. એટલે હવે વિચાર કરી લેવો કે કયા ચિંતનથી મનને આરામ મળે છે. જગતના વિચારથી આનંદ મળે છે કે પરમાત્માના—આત્માના વિચારથી આનંદ મળે છે? એ તો અનુભવથી બહુ જાણી શકે. જગતના વિચારો થોડો કાળ સારા (સુખદાયક) લાગે છે, પરંતુ તે પછી તો તે દુઃખદાયક થઈ પડે છે, અને પરમાત્માનું ચિંતન-વિચાર જ્યાં લગી રહે છે, ત્યાં સુધી આનંદ જ રહે છે, અને એ વિચાર બંધ પડે છે ત્યારે ઊલટું દુઃખ થાય છે. સઘળા દુઃખ ભૂલવાનો ઇલાજ જ પરમાત્માના વિચાર, ચિંતન, આદિ છે. આ પરથી એટલું સ્વાભાવિક રીતે સાબિત થાય છે કે, મનુષ્ય જીવનની સફળતા પ્રભુ પ્રાપ્તિ અને ચિંતન છે. આ બાબત વારંવાર મનમાં ઠસાવીને પ્રભુનું ચિંતન કરતા રહેવું. યુવાવસ્થામાં આ સઘળું થઈ શકશે; વૃદ્ધાવસ્થામાં નહિ બને. વૃદ્ધાવસ્થામાં સઘળી ઇંદ્રિયો અને મન નિર્જળ બની જાય છે, પુત્ર સંતતિ આદિ પરિવાર વધતો રહે છે, એટલે તેમની જંજળમાંથી બહાર આવવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. આપને યાદ હશે કે એકલી લક્ષ્મીની ઉપાધિથી વિઠ્ઠલનગરમાં આપનો કેટલો સમય જરબાદ જતો હતો. પુરુષ તો એના કામઘંઘે ચાલ્યો જાય છે (એટલે એ રીતે એનું મન રોકાયેલું રહે છે). હું તો એટલે સુધી કહું છું કે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીને આધ્યાત્મિક વિષય અધિક ઉપયોગી છે—એટલે સાર તથા પોતાની સંતતિ સાર. વળી પુરુષ કરતાં સ્ત્રીનું હૃદય વિશેષ કામળ હોય છે. જે સ્ત્રીમાં હૃદય નથી, અને પ્રેમ, સંતિ, દયા આદિ ગુણ નથી તે સ્ત્રી સ્ત્રીનામને લાયક નથી.

હું આપને વિનંતિ કરું છું કે, સાદાઈથી રહેશો, આજકાલની ફેશનમાં ફસાશો નહિ. જે તેમાં ફસાયા છે તેમને તે વેળા તો ખબર નહિ પડે, પરંતુ તેમણે યાદ રાખવું કે બધા દિવસ એક સરખા જતા નથી; કાલે થું થશે તેની કાને ખબર છે? તે મુજબ ખાવાપીવામાં પણ સાદાઈ રાખવી. સારાંશમાં એ કહેવાનું કે દરેક વસ્તુ પર અંકુશ રાખવો. આપ તો સમજી છો અને આપ સૌની મારા પર કૃપા છે તેથી આ લખેલી અને સમજાવેલી બાબતો પર વિચાર કરશો અને તે મુજબ પોતપોતાનું જીવન ગાળશો. આપનું મૂળસ્વરૂપ આ શરીર નથી, કે મન બુદ્ધિ નથી; આપનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો પરબ્રહ્મ-સાક્ષી ચૈતન્ય છે. એ કંઈ દૃષ્ટિથી બેવું-અનુભવવું એ મેં સમજાવ્યું છે. સૌ સાથે બેસીને રાત્રે અડધા કલાક વિચાર કરો, ચર્ચા કરો તો સત્સંગ થતો રહેશે.

“આપનો પત્ર મળ્યો તે વાંચી આનંદ થયો”, એટલું તમે લખો તેથી મને સંતોષ મળવાનો નથી; પરંતુ આપ સૌ કેટલી Practice કરો છો, આનંદ કંઈ રીતે લો છો એ બાબત ચાહું છું. ખૂબ Practice કરો અને ખૂબ મસ્તી-આનંદ કરો એવી પ્રાર્થના છે.

લિ. ચંદુભાઈના શુભાશિષ્ય.

૧૭

ૐ

તા. ૩૧-૩-૩૮

આત્મસ્વરૂપ ! કિશોરજી રમણ !

×

×

×

જગત આપણું જ પસારો Projection છે, એ વિચાર આપને ખૂબ પસંદ પડ્યો એ બાબત આનંદ થયો. તો તેની સાથે સાથે બીજો વિચાર પણ કરવો કે સર્વ વ્યવહાર સાથે છે-અત

છે, એવું માની વિચાર કરીએ તો જે પરમાત્માની મરજી છે તે જ મારી મરજી છે, એવો વિચાર પણ સાથ સાથ કરવો.

હું પરમાત્માથી અલગ ક્યાં છું? પરંતુ ભૂલ અહીં થાય છે કે આપણે અહંકારને ભગત કરીએ છીએ, અને એ અહંકારને અનુસરતો જગતને બ્યવહાર થવો ભેધએ એવો વિચાર કરીએ છીએ. તેમાં જ ભૂલ છે. જેમ સ્વમજગતના પ્રપંચને સાચો માનીને સ્વમપ્રપંચમાં દેખાતા ચંદુભાષ અગર કિશોરી એમ ધારે કે આ સ્વમમાં દેખાતી એ મૂર્તિઓ અંદર અંદર કેમ ઝબડો કરે છે, આ વિચાર જ ખોટો છે. ત્યાં તો સ્વમદ્રષ્ટાની દષ્ટિએ ભેવું ભેધએ. એ મુજબ ભગત અવસ્થામાં ભેશે તો સઘળું સમભશે. જગતને ઉદ્ધાર કરનાર હું કોણ? એ તો આપોઆપ થતું રહ્યું છે. ખરૂં કામ તો એ કે તેના કોઈ કાર્યમાં વિઘ્ન નહિ નાંખું. જે જે ઉદ્ધારકો થયા છે ને થશે તે સૌને પૂછશે તો જવાબ એ મળશે કે, મારાથી ઉદ્ધાર શી રીતે થયો તેની મને ખબર નથી. એમાં કોઈ મનુષ્ય કહે કે આ ઉદ્ધાર મારાથી થયો તો તે સાચી વાત નથી. ખરૂં તો એ છે કે પરમાત્માએ તે મુજબ નિર્માણ કર્યું હતું. આપણા ઋષિમુનિઓ જ સાચા હતા-(સત્ય હતા), જેમના નામ-નિશાન પણ ક્યાંય દેખાતા નથી. હા, અવતારી પુરુષોના નામ જડશે. ઋષિમુનિઓનો પ્રભાવ આજસુધી ચાલી આવ્યો છે. કારણ, તેમના જે ચિત્ત વિચાર અને અનુભવ છે તે આજ સુધી કોઈ અન્યથા કરી શક્યું નથી. આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે આપણા સાચા વિચારોનો કદી નાશ થયો નથી ને થવાનો નથી. તે વિચારો આજે પણ તેમનું કામ કરી રહ્યા છે. મહાત્મા ગાંધીજી આવા વિચારોની એક કૃતિ છે. જેટલો અસંતોષ થાય તેટલું તે કામ ખગડે છે-તેમાં વિઘ્ન આવે છે. તેથી સંતોષ જ પરમ લાભ, પરમ ગતિ છે. જે સ્થિતિમાં આપણે હોઈએ તે

સ્થિતિમાં સંતોષ રાખેથી આગળ ઉન્નતિ થતી રહેશે-વધતા રહેવાશે-અને એ વાત અનુભવથી સમજાશે. ઉન્નતિનો અર્થ એ નથી કે પુષ્કળ હાલત મળે, પુષ્કળ કીર્તિ મળે, પરંતુ પુષ્કળ શાંતિ દરેક હાલતમાં રહે એ છે. ઉન્નતિની પરીક્ષા શાંતિ વડે થાય છે-અશાંતિથી નહિ. મસ્જિદ મંદિરથી ઝઘડા નથી થતા, પરંતુ ગેરસમજથી થાય છે. પંડિત લોકોમાં હૃદયનો અભાવ છે. હૃદયનો અર્થ શાંતિ, દયા, ક્ષમા, સત્ય, આર્હિસા, ધૃતિ, અસ્તેય આદિ ગુણોની ખિલવટ એ છે; સારાંશ, શુભ વૃત્તિઓનો ઉદય થવો એ છે.

જેવું તમે સમજો છો, તેવું જનસમાજ સમજતો નથી, તેથી તેમના સાડ મંદિર-મસ્જિદ આદિ આલંબન રહેવાનું. આજે મંદિર મસ્જિદ તોડી નાખશે તો કાલે એ ને એ વસ્તુ નવા સ્વરૂપમાં ઊભી થશે. ખરી બાબત તો ગેરસમજની છે-અજ્ઞાનનો દોષ છે, એ તોડવો જોઈએ. આ આંતર સુધારણાનું કામ છે, બાહ્ય કારણથી કંઈ વળવાનું નથી. તમો મારી સાથે સહમત થાઓ યા ન થાઓ, મેં ઘણો વિચાર કરીને લખ્યું છે. જેવી હાલત (મનોદશા) આજ તમારી છે તેવી મારી પણ થઈ હતી.

સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદજીને પણ દુઃખ થયું હતું. શું કરવું? શી રીતે કરવું? એમને એક ચાવી Key મળી ગઈ- Educate the people. Give them the right sort of education. His description of education stands thus: Education is the manifestation of the Perfection already in man, and Religion is the manifestation of the Divinity already in man. એટલે પ્રથમ તો આપણે આપણી ભતને જ કેળવવી જોઈએ. દા. ત. એક આખી ઇંટ કે સફાઈ કરેલો પથર રસ્તામાં પડ્યો

હોતો નથી, તે મુજબ આપણે પૂર્ણ થયા તેા આપણને-આપણા વિચારોને લોક પકડશે જ, તેની ચિન્તા રાખવા કારણ નથી.

સ્વામી વિવેકાનંદ વળી કહે છે કે, If I have told this truth આત્માનુભવ to twenty persons in my life, I have done a great work.

મારા લખવામાં, સમજાવવામાં બૂલ થતી હોય તેા માફ કરશો. માફ કામ (મારો અવહાર) કયે રસ્તે ચાલી રહે છે, કમ રીતથી કરી રહ્યા છું તે મેં લખ્યું છે.

x

x

x

સૌ. ચંદ્રાણીને જુદો પત્ર લખ્યો નથી. મારા આ પત્રમાંથી થોડી વાત સમજ લે, અને જે ન સમજ શકે તે તમને પૂછે.

૧૮

ૐ

HAJIRA-(Dist. Surat)

24-4-38.

Dearest Blessed Self, Babuji,

x x x There is a letter from Dear Ambalal Jaoriji. You can tell him that one need not be afraid of my health. After all body is a body. I am not careless about it, nor it creates any anxiety for me. My EXPERIENCE - realisation - about the self is so very firm that none-even the miseries - can create any doubt in me. I am, was & will be the same through Eternity. My joy knows no bounds. Even the miseries, from worldly standpoint, I take them to be myself, so where is the harm? If I am Bliss, am I not

happiness & misery both ! When we take body, mind, or understanding as the Self, then miseries & every other undesirable thing assail us.

૧૯

ૐ

રોડેર, તા. ૨૫-૫-૩૮

પ્રેમી આત્મસ્વરૂપ,

X

X

X

અહીં મારી કાઠીએ અધિક માસ વ્રત નિમિત્તે ઉઘાપન કરાવ્યું, વળી બ્રાહ્મણભોજન થયું એ કામોમાં પડ્યો હતો. આપની કૃપાથી સઘળું નિર્વિઘ્ન પાર ઊતર્યું. X X X અહીં સગાં-સંબંધીઓમાં લગ્નજનોના પ્રસંગ ચાલે છે તે જીન માસ સુધી પહોંચશે, તે પછી પુરસદ મળશે.

આપને બીજું શું લખવું? આપ તો અનુભવથી બણો છો કે આપણે તો સાક્ષી-આત્મા છીએ. જ્યારે મન વિવહળ બને છે ત્યારે દેહદષ્ટિ થઇ જાય છે. આત્મા વગર કંઇ થયું નથી-થવાનું નથી. આ દૃષ્ટિ આનંદ દે છે અને એ જ યથાર્થ દષ્ટિ છે. કોઇનું સાંભળશે નહિ. સમાધિ તો ત્યારે થાય જ્યારે સઘળા સગાંસંબંધી દષ્ટિમાંથી સાફ થઇ જાય, માલમિલકત ઉપર જળ ફરી વળે, અને જ્યાં ત્યાં ચૈતન્ય સમુદ્રની રેલ રહે. સઘળા આત્મા આપ જ છો. જ્યાં ત્યાં આત્મા-આપ પોતે જ છો-જુદા થયા નથી, જુદા થવાના નથી. આજ યથાર્થ આનંદ સ્વરૂપ દષ્ટિ છે. આપણા પોતા (આત્મા) સિવાય કોઇ વિચાર આવવો ના બેઠ્યો. સૌથી પહેલાં શરીર અને મનથી અલગ થઇને વિચાર કરવો કે મારા સિવાય બીજું કોઇ દેખાતું નથી. બે હું નથી તો જગત ક્યાં છે? મારા અસ્તિત્વ વડે જગત પૂરવાર થઇ શકે છે. હું આનંદસ્વરૂપ છું તો જગત

પણ તે સ્વરૂપે છે. આપની કૃપાથી અહીં તો આનંદ આનંદ છે. સઘળા કામ સ્વાભાવિક થતા રહે છે. તેમાં મારે સંકલ્પ શા સારું ઉઠાવવા ? સંકલ્પ કરવો એ જ સંસાર છે. હું પૂર્ણ હોઈને સંકલ્પ ઉઠાવું તો અપૂર્ણ બનું છું. શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન-સૌ પોતાના સ્વભાવ અનુસાર કામ કરતા રહે છે. કોઈ નહિ કરવા ચોઅ કામ કરે તો તેને રોકું છું. સ્વાભાવિક રહે તો કોઈ ખોટું કામ ના થાય. વાણી અહીં સુધી લખી શકે છે. એથી આગળ એની શક્તિ નથી.

આ સઘળું ઘણા અનુભવ પછી લખ્યું છે, તેથી જરૂર વાંચશો. આનંદ થશે. × × ×

કાગળની પહોંચ આપશો અને ‘આપની’ મસ્તીમાં રહેશો. શરીર-મનનું ચિન્તન કરશો નહિ. એ શરીર-મન વિચાર કરવા ચોઅ નથી. જે કંઈ કામ સ્વાભાવિક મળી જાય તે કામ કરતા રહેવું. આવી મળે તો ઠીક ! ન મળે તો ચે ઠીક !

૨૦

ૐ

Rander 9-6-38.

Dearest Blessed Self,

× × × It is generally nature's law that when one desires for a thing. the thing seems going further & further. In this way there is no end to people's desires, & thus no peaceful state of mind is acquired. The best course then left open is to centre all our activities to one who is present twentyfour hours & who never deceives or disappears, & that ONE is the fulfillment of all

our desires. The task is hard but the path is simple. There is no chance of being misdirected. To fulfill this aim in life, let one take path either by chanting, singing, devotion or knowledge. All these are means for a desired goal. x x x

૨૧

ૐ

રોદેર, તા. ૭-૮-૧૯૩૮

પરમપ્રિય બાબુજી !

x

x

x

આપ સૌના પ્રેમથી ખેંચાઈને ભાદ્રપદમાં બેઘપુર આવવા વિચાર છે. હમણાં તો શરીર ઠીક રહે છે. આપ તો જ્ઞાની પુરુષ છો. આપને શું લખવું? દરેક સ્થિતિમાં આનંદમાં રહેવું. ભૂતકાળને ભૂલી જવો, ભવિષ્યનો વિચાર ના કરવો, અને વર્તમાનકાળમાંજ રહેવું એ ઉત્તમ રસ્તો છે. જે ભૂતકાળનો વિચાર કરે છે તે વર્તમાનકાળનો આનંદ ગુમાવે છે; અને ભવિષ્યનો આનંદ તો દૂર છે. આ રીતથી વિચાર કરશો તો ભૂત ભવિષ્યના વિચાર કરનાર કદાપિ આનંદમાં રહેતા નથી. અને જે વર્તમાનકાળમાં આનંદમાં રહે છે તે ત્રણે કાલના આનંદનો ભોક્તા છે. આજે અને હમણાં શું બની રહ્યું છે તેનાજ વિચાર કરવા બેઘએ. શું થઈ ગયું ને શું થવાનું છે તેના વિચાર કરવા ઘટતા નથી. આ આનંદમાં રહેવાની ચાવી છે. આશા છે કે આપ આનંદમાં રહેશો, “આપની” મરતીમાં રહેશો. સંસારનો સ્વભાવ તો આપ બાણો છો. શરીર અને મનનો જે સ્વભાવ છે તેજ સંસારનો સ્વભાવ છે. જે પિંડે તે બ્રહ્માંડે. x x x

૨૨

ૐ

Ahmedabad, 30-10-38.

Dearest Blessed Self, Babuji & Kishori,

× × × Remember, the Yoga is never complete as long as the body lasts. So meditate from time to time. None but the Atman is the perfect Yogi. Don't you be misled by any hypocrite. If any one says he is the saint, or the perfect Yogi please do not believe him, do not listen to him. The Atman is the real saint, and Atman never speaks - HE IS. Existence is the nature of the Self. All are the different manifestations of the same Atman. One thing & the only one Tapas-charya to be done is that we are the Atman. Realise it in life; manifest it in the daily life without any show. × × ×

૨૩

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૧-૭-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

×

×

×

આપના તરફ કોમી હુલ્લીડ થવાના સમાચાર પેપરદ્વારા વાંચી દુઃખ થયું. વળી આપનો કેટલાક દિવસ થયા પત્ર નથી. શ્રી. કિશોરીને એ પત્ર લખ્યા તેનો જવાબ પણ મોકલો મળ્યો. મનનો સહજ સ્વભાવ એવો થઈ જાય છે કે જેમની સાથે સ્નેહસંબંધ બંધાય તેમના તરફથી સમયસર પત્ર નથી આવતા તેા મનને

દુઃખ થાય છે. આ એક ભતની કમભેરી-માનસિક-છે એ ખરું, પરંતુ મારી સમજ મુજબ જ્યાં સુધી મનુષ્ય જીવે છે ત્યાં સુધી-ભલે તે જ્ઞાની, ભક્ત, યોગી વગેરે હો, એ સૌને આવી લાગણી થાય છે અને થવી જોઈએ. હા, તે સાથે એટલુંયે ખરું કે આ ગમગીની કે દુઃખ લાંબો કાળ રહેવા ના જોઈએ. આવા પ્રસંગે વિવેકબુદ્ધિ મદદે આવે છે, અને દુઃખને દૂર કરે છે.

નવા બાળકનો જન્મ થયો તેનો તો આપના પત્રમાં કંઈ ઉલ્લેખ નથી! અમારા સૌની તરફથી એને ખૂબ હસાવવું, અને આશિષ આપવી. નામ શું રાખ્યું છે?

સ્વરૂપમાં તો આપ મસ્ત રહો છો ને? એ મસ્તી ચાલુ રહેવી જોઈએ. એમાં જ મનુષ્ય જન્મની સફળતા છે. આપણું મન તેના અસલ સ્વરૂપને ભૂલી જાય છે, પરંતુ આપણું અસલ સ્વરૂપ કોઈને ભૂલતું નથી. આપણે પરમાત્માને ભૂલી જઈએ છીએ, પરંતુ પરમાત્મા આપણને ભૂલતા નથી-હમેશાં હાજર હજુર રહે છે. સ્વરૂપમાં મન લાગી રહેવું જોઈએ. ફિલસુફી વગેરેની (તે સાચું) જરૂર નથી. શરૂઆતમાં મનના સમાધાન સાચું બધાની (વાંચન વગેરેની) જરૂર રહે છે. એકવાર મનમાં વાત ઠસી જાય તે પછી કશાની જરૂર રહેતી નથી. દરેકના અનુભવની આ વાત છે. મન અને પ્રાણ શરીરરૂપી મહદાને અહીં તહીં ઘૂમાવે છે. એ બંને શરીરના નોકર છે, અને “હું” સાક્ષીરૂપ બની ચોવીસે કલાક ત્યાં (શરીરમાં) રહ્યો છું. મારે નથી આવવાનું, નથી જવાનું, નથી જીવવાનું, નથી મરવાનું, નથી સુખ નથી દુઃખ, નથી રાગ નથી દ્વેષ, નહિ ભૂખ નહિ તરસ-આ અનુભવ એ જ સત્ય સાર છે (આ અનુભવ થયો એટલે સર્વસ્વ મળ્યું). આમ આવા અનુભવમાં મસ્ત રહેવું. દરેક ક્રિયાને આ દૃષ્ટિથી જોવી. જરાયે અશાંતિ થાય તો ઉપર મુજબ સ્વરૂપ તરફ વળવું.

*પરમાત્માશ્રીની પુણ્યતિથિ સપ્ટેમ્બર માસની શરૂઆતમાં આવે છે.

X

X

X

શ્રી ચંદ્રાણીના શા સમાચાર છે ? પરમાત્માને યાદ કરવાનો વખત મળે છે કે નહિ ? એમની સંતતિ સાર (તેમનામાં ઉચ્ચ સંસ્કાર જાગૃત થાય તે અર્થે) પણ જરૂર યાદ કરવા કહો. માતાની પ્રથમ ફરજ એ છે કે તેના પુત્ર-પુત્રીમાં ઉત્તમ સંસ્કાર નાંખે. મહાત્મા ગાંધીજી પ્રથમ પંક્તિના મનુષ્ય જોવામાં આવે છે તેનો યશ તેમના માતાજીને ઘટે છે.

૨૪

ૐ

લખ્ચો. તા. ૨૧-૭-૩૯

પોસ્ટ કર્યો. ૨૩-૭-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

X

X

X

આપ આપના સ્વરૂપનું ચિંતન કરતા રહો છો એ જાણીને આનંદ થયો. હમેશાં એમ બનતું રહે એ ઇચ્છું છું. સ્વરૂપને યાદ કરવું એ પણ યથાર્થ (અંતિમ સત્ય) નથી. હું મને શો યાદ કરું ? મન વગેરે મને જૂલો જાય, હું તો તેમને કદાપિ જૂલોતો નથી. તે (મન) ફાલે ત્યાં જાય, તો પણ હું તો કહું છું કે તું જ્યાં જઈશ ત્યાં હું તો તારી સાથે હોઈશ. એના (મનના) નાટક તમાશા જોવામાં મજા છે, એની સાથે એકમેક થવામાં (ભળી જવામાં) મજા નથી. આખરે તો (વસ્તુતઃ) હું જ સંકલ્પ ઉઠાવીને મન બનું છું, પરંતુ હું એટલું જ (મન જ) છું એવું લાગે છે ત્યારે સુખદુઃખની ચપ્પડ લાગે છે, અને મન પણ હું આટલા શરીર પૂરતું જ છું

* મહાત્મા શ્રી દેવીદાસજી બાબત ઉલ્લેખ છે.

એવા ફંદામાં-જામમાં ફસાય છે ત્યારે જ હેરાન થાય છે. આજ માયા છે.

આપની આજ્ઞા મુજબ હું હિંદીમાં લખવાની કાશિષ કરતો રહીશ. લખવામાં વાર તો થાય છે. યોલવા કરતાં લખવાનું કઠણ છે.

શ્રી. ચંદ્રાણી શું કરે છે? પોતાને યાદ કરે છે ખરી કે નહિ? અત્યારથી ટેવ પાડશે તો તે અંત સુધી રહેશે. યુવાવસ્થામાં જ બધું ઠીક ઠીક થઈ શકે છે. વૃદ્ધાવસ્થા સુધી રાહ જોવાની જરૂર નથી.* પહેલ પ્રથમ તો પાંચ વિષય (શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ) રૂપી બંધન સામું હુશિયારી રાખવી જોઈએ. મન સાબ્દ રહે તો મજા છે. એને જ જીતવાનું છે. મન જીતાયું તો સર્વસ્વ જીતાયું, મન હારે તો ચોતરફ હાર (અંધકાર) છે. મનના સઘળા વ્યવહાર (ગતિ) શુદ્ધ કરતા રહેવા. કોઈને ઊંચનીચ ના સમજવા. સુખમાં અહંકારી ન થવું અને દુઃખથી ગભરાવું નહિ. †સુખદુઃખની જોડી તો જ્યાં લગી શરીર છે ત્યાંસુધી ચાલુ રહેવાની. હરકોઈને આપણું સ્વરૂપ અગર પ્રભુનું સ્વરૂપ સમજીને તેના તરફ પ્રેમ (શુદ્ધ પ્રેમ) રાખવો. અંગ્રેજીમાં એક કહેવત છે કે “Charity begins at home”. દયા, પ્રેમ, ક્ષમા, દાનની શરૂઆત આપણાં ઘરમાંથી થવી જોઈએ. પતિ, પુત્ર અને બીજા સંબંધીઓ સાથે નિષ્કામ પ્રેમ રાખવો (એટલે સૌની આપણી શક્તિ અનુસાર સેવા કરવી), તેમની સાથે લડવું ઝઘડવું નહિ. જે મનુષ્યે જીવતા

* માળા, પૂળ, લાલન ઇત્યાદિ વૃદ્ધાવસ્થામાં કરીશું એ વિચાર વિરૂદ્ધ આ લખાણ છે.

† સરખાવો-નરસિંહ મહેતા

સુખદુઃખ મનમાં ન આણિયે, ઘટ સાથે રે ધડિયાં;
ઢાળ્યાં તે કોઈના નવ ટોળે, રધુનાથનાં જડિયાં.

મનુષ્યની સાથે પ્રભુની માફક (પ્રભુના જેવો) પ્રેમ બતાવ્યો છે તેનું જીવ્યું સફળ છે. ચંદુભાઈ આપની તરફ આવશે ત્યારે આખા વર્ષમાં શું કર્યું તેનો હિસાબ માંગશે. (તે સાથે) સૌ તૈયાર છો કે નહિ ?

×

×

×

શ્રી. કિશોરીએ એટલું કરવું કે મારા પત્રમાં જ્યાં જ્યાં ભાષાદોષ યા વ્યાકરણદોષ હોય તે જરૂર સુધારે, ને મને લખે. એટલું તો કરશે ને ?

૨૫

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૧-૧-૪૧

પ્રિય આત્મસ્વરૂપ !

×

×

×

ઈન્દ્રસિંહની વાત બાણી બહુ અફસોસ થયો. ઘણો નિમક-હલાલ નોકર હતો, અને સ્વભાવે પણ બહુ શાંત હતો. બિચારો પૈસા કમાવાને અને પોતાનું કરજ ફેડવાને હિમાલયથી આટલો દૂર આવ્યો. અહીંજ એનો દેહ પડવાનો હશે. ભાવિ તે આ કહેવાય. આપને અને બાબુજીને એની સેવા કરવાનો સારો પ્રસંગ મળી ગયો. આપ સૌ સમજી છો. આવા બનાવથી ઘણો બોધ મળે છે. મનુષ્યનું ધાર્યું કંઈ થતું નથી. કોઈ અદૃશ્ય શક્તિ કામ કરી રહી છે, જેના હાથમાં સઘળું સંચાલન છે. તેથી આત્મજ્ઞાન વિના શાંતિ મેળવવાનો બીજો મલાજ નથી. મેં ભક્તિ કરી, યોગ કર્યો અને જે કરવું થયે તે કર્યું, પરંતુ આત્મજ્ઞાન સિવાય શાંતિનો બીજો એકે માર્ગ ના જડ્યો. આત્મામાં મસ્ત રહેવું એ જ સાચો મલાજ છે. એવી દશામાંથી આત્મચિંતવન શ્રેષ્ઠ છે. મારી તો સૌ કોઈને પ્રાર્થના છે કે દરેક સ્થિતિમાં એ કરતા રહેવું. આપ સૌએ

તો ઠીક ઠીક શ્રવણ કર્યું છે; હવે તેને વ્યવહારમાં મૂકો એ તમારું કર્તવ્ય છે. દેહ આદિ તે હું નથી, હું તો સાક્ષાત્ સચ્ચિદાનંદ છું, મારામાં હર્ષ શોક, રાગદ્વેષ, સુખદુઃખ આદિ દંદો છે જ નહિ. દેહ આદિ તરફ નજર કરે તો શોક, દ્વેષ, દુઃખ ચારે તરફથી ઘેરી લે છે. કોઇ પણ સંભોગ હોય, હું તો અજ્ઞાન અવસ્થામાંયે મસ્ત હતો. હવે પણ છું અને હવે પછી પણ તેવો રહીશ. આ સાચો આનંદ છે. આ સાચી સ્થિતિ છે. જ્યાં સુધી જીવન છે ત્યાં સુધી શરીરે તથા મને સમય કાઢવાનો છે, તો આવા વિચારમાં મસ્ત કેમ ન રહેવું ?

૨૬

ૐ

Rander, 12-4-41.

My Dearest Blessed self in the forms of Kishori,
Babuji & others,

Chandu is in receipt of letters of both of you & he is sorry to learn about the plight in which all of you are placed. Take courage. All the so called miseries are the great instructors in life. Really speaking these miseries do not at all touch you. They are all creations of mind. While in deep sleep state where are they? Have they vanished then? No, they are there, but as the mind is not attached either to the body or to the senses or to other worldly things, we do not feel.

One thing then is certain. We must learn the art of detaching our mind from these object

in the wakeful state. This act is the real Tapasya. In either Hath Yoga or Rajyoga, this does not happen; it is only the Vichar that is quite essential. This Vichar or Abhyas is much needed in daily life. This must be carried to such a state that it becomes natural.

Now to do this chant ॐ with its meaning & Bhava (भाव). Sing ॐ in any tune, but it must be constant. Not a second passes without chanting ॐ. Everything will BE alright. Health & everything will tune harmoniously. One gets all that he wants. Instead of losing in weight you will get weight. Have faith. Don't doubt. When anybody is ill, feel that he or she is in all health. Don't harbour any weak idea. Weakness is sin. "I am all powerful. I am all Bliss." This only idea can take away all weakness. "Let anything happen, what is that to ME?" Will you all practise this ? This is the only idea which should be studied in the heart.

Love from all to all. Bai Saheb &.....
remember you all with Love.

Yours own,
Chandu.

૨૭

ૐ

રાંદેર, તા. ૯-૧૨-૪૧

આત્મસ્વરૂપ ! બાબુજી, ચિ. કિશોરી, સૌ. ચંદ્રાણી, ચિ.* લક્ષ્મી,
શ્યામ, સુશીલા વિ.

×

×

×

સૌને એક વાત યાદ કરાવવી કે ઊઠતાંને વાર પોતાને એક પ્રશ્ન પૂછી લે-(૧) કોણુ ઊઠ્યું ? કામ કરનાર કોણુ છે ? (૨) કામ કરાવનાર કોણુ છે ? (૩) હું કોણુ છું ? પહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર અનુભવ વડે એ મળશે કે, મન અગર અંતઃકરણુ ઊઠ્યું, તે પછી શરીર ને ઇંદ્રિયો કામે લાગે છે. બીજા પ્રશ્નનો જવાબ એ મળશે કે, આ શરીર અને ઇંદ્રિયોને મન તથા પ્રાણુ કામ કરાવે છે. ત્રીજાનો જવાબ એ છે કે, “હું” આ સઘળો વ્યવહાર બાણુતો રહ્યો છું; એ સાચો “હું” સૌથી (સઘળી પ્રવૃત્તિથી) અલગ હોતો, છું અને રહેવાનો. આ હમેશના અનુભવને બધે કોઈ આદમી કબૂલ કરે યા ના કરે, પરંતુ એજ વાત સત્ય છે ને પાકી છે. એમાં આપ સૌ મશગૂલ રહો એવી અભિલાષા છે. આથી વિશેષ આપ સાને શું લખું ? આ પત્ર ..... સૌને વંચાવશે.

લિ. આપનું સ્વરૂપ, ચંદુ

* વિ. લક્ષ્મી, શ્યામ અને સુશીલા એ બાબુજીના પૌત્ર ને પૌત્રી.

૨૮

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૬-૧-૪૨

આત્મસ્વરૂપ બાબુજી, ચિ. કિશોરી, સૌ. ચંદ્રાણી, ચિ. લક્ષ્મી,
સ્થામ, સુશીલા, વિ,

એક અઠવાડિયું થયાં હરિજન, હરિજન બંધુ અને હરિજન
સેવક પ્રસિદ્ધ થના લાગ્યા છે, આપ સૌ તે અવશ્ય વાંચો અને
બીજાઓને વંચાવો એવી મારી વિનંતિ છે.

×

×

×

રાંદેરની આસપાસના ગામમાં ચોરી ને લૂંટફાટ શરૂ થયાં
છે. આદમી રસ્તામાં એકલો મળી જાય તો તેને પણ લૂંટી લે
છે; મને તો એમ લાગે છે કે, આપણુ સૌને પરમાત્મા લૂંટી રહ્યો
છે, કારણુ એને આપણુ યાદ પણ કરતા નથી. આપણુ એવા
ફંદામાં ફસાયા છીએ કે તેમાંથી નીકળવાનો વિચાર સુદ્ધાં
સૂજતો નથી; તેમ કોઇ ચોખ્ખો માર્ગ મળતો નથી. હિંદુસ્તાનની
આ દશા છે. “આત્મા”નું રાજ્ય લેવું છે અને તે ખાતર તો અહીં
આબ્યા છીએ (જન્મ લીધો છે). દિવસમાં કમીમાં કમી એક
કલાક તો જરૂર વિચાર કરવો થટે છે કે, હું કોણ છું? અહીં કેમ
આબ્યો છું? મારા બાપ બહેનો માટે મારે શું કરવું જોઇએ? જે
જે સંત થયા છે તે સૌએ નિર્ભય થવાના ને શાંતિ મેળવવાના
રસ્તા બતાવેલા છે. મહાત્મા ગાંધી આ જમાનાના સંત ને પેગંબર
છે. તેઓ પણ માર્ગ બતાવતા રહ્યા છે; અને તે છે પણ સરળ.
પરંતુ આપણુ તે મુજબ વર્તવા તૈયાર નથી. છેવટે તો એ માર્ગે
જવું જ પડશે. અહિંસા-પ્રેમનો માર્ગ સારી દુનિયા માટે બતાવ્યો
છે. હિંસા તો હમણાં પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી છે. આખી દુનિયા
શાંતિ તરફ જૂકી રહી છે (શાંતિ માંગે છે) મળતી નથી. મહા-

તમાજી શાંતિના દૂત છે. ખુદ પરમાત્માએ મોકલ્યા છે. તેઓ કહે છે તે મુજબ લોકોએ ચાલવું જ પડશે.

X

X

X

૨૯

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૮-૨-૪૨

આત્મસ્વરૂપ !

X

X

X

આપ શિવજીનું મંદિર બનાવી રહ્યા છો એ ઠીક છે. શિવજીની ત્યાં સ્થાપના થાય તે પછી પૂજા થતી રહે તો સાફ-અપૂજ રહેવા ન જોઈએ. સમસ્ત સંસારમાં દરેક મનુષ્ય મજૂર છે-સેવક છે-શરીર મનદ્વારા સેવા કરી રહ્યો છે. સૌની અંદર ચાહે તો પરમાત્માને જુએ, ચાહે તો ખુદ પોતાને જુએ, ત્યારે જ નિષ્કામ સેવક બને છે. નિષ્કામ સેવક બનવું એ જ જિંદગીનું ધ્યેય છે. જે નિષ્કામ સેવક બને છે તે સત્ય, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, અસ્તેય, અપરિગ્રહ, આદિ વ્રતોમાં મસ્ત બની જાય છે. કોને જૂઠું કહે? કોની હિંસા કરે? કોનું ચોરે? કોનું ગ્રહણ કરે? (કોની માલમત્તા જોગી કરે?) (નિષ્કામ સેવકની) ઇદ્રિયો વગેરે. આપોઆપ સરળ બની જાય છે. આ સઘળું હૃદયથી-(અંતરથી) થવું જોઈએ, ઉપર ચોટિયા દેખાવ સાફ ન કરવું. (ફક્ત બાહ્યોપચારરૂપે ન જોઈએ). સ્ત્રી પુરુષો પોતાના કુટુંબીઓમાં “પ્રભુ”ના દર્શન કરે તો આખા બ્રહ્માંડમાં “પ્રભુ”ના જ દર્શન થશે.

X

X

X

આપ “હરિજન સેવક” વાંચો છો એ ઘણી સારી વાત છે. હું તો ઇચ્છું છું કે આપ સૌ (સર્વ કુટુંબ મંડળ) તે વાંચો.

લિ. આપનો સ્વરૂપ

— ચંદુ —

૩૦

ૐ

રાંદેર તા. ૪-૪-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ! બાબુજી, ચિ. કિશોરી, સૌ. ચંદ્રાણી, ચિ. લક્ષ્મી,
શ્યામ, સુશીલા, વગેરે

×

×

×

મનન ન થાય ત્યારે પણ જપ તો જરૂર ચાલુ રાખશો.
એથી કંઈ નુકસાન નથી. આખો દિવસ જપ, ભજન, યોગ, જ્ઞાન
કોઈ પણ સાધન ચાલુ રાખવું. જ્યાં લગી દેહ છે ત્યાં લગી યોગ
પણ છે. યોગ કરતા રહેવો. કદાપિ છોડવો નહિ. આપ સૌ તેનો
આનંદ તો લઈ જુઓ. સૌને ચંદુભાઈની એટલી વિનંતિ છે.

વિશેષ શું લખવું? સર્વે આનંદસ્વરૂપ છે અને સર્વેને મારા
પ્રેમપૂર્વક વંદન હો.

ૐ

રાંદેર, ૨૩-૧૨-૩૩

આત્મસ્વરૂપ સૌ. તારાગૌરી ? *

અત્રે સર્વે કુશળ. આપનો ઘણા લાંબા વખતે મોડો મોડો પણ પત્ર આવ્યો ખરો. વાંચી આનંદ. વળી એ પ્રમાણે પત્ર લખતા રહેશો.

એક બહેને તેમના દરરોજના જીવનમાં ઉપયોગી થઇ પડે એવી રીતની કેટલીક સૂચનાઓ માંગેલી તે લખી મોકલેલી. તે તમને પણ ઉપયોગી થઇ પડશે જાણી તમારે માટે લખી મોકલું છું. આશા છે કે તેનો સફળઉપયોગ કરશો. સ્ત્રીઓમાં સાધારણ રીતે નીચે લખ્યા પ્રમાણે ગુણો હોવા જોઈએ.

(૧) “ધૈર્ય”-“ધૈર્ય” ગુણ તો દરેક સ્ત્રીમાં હોવો જોઈએ. ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ ધીરજ છૂટવી જોઈએ નહિ. જેટલા પ્રમાણમાં ધીરજ ખિલવીએ છીએ તેટલા પ્રમાણમાં આપણે આગળ વધીએ છીએ. ધીરજ સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેમાં હોવી જોઈએ, પરંતુ સ્ત્રીમાં એની ખાસ અગત્ય છે. ઉછાંછળાપણે કાંઈ

---

* સૌ. તારાગૌરી-તે શ્રી ચંદ્રસાધના નાનાભાઈ શ્રી અમૃતભાઈના પત્ની.

પણ કામ કરીએ નહિ; પણ ધીરજ રાખી વગર ભૂલે દરેક કામ કરે જઇએ. જે ધીરજ ખૂએ તે વાસણ ઉપર રીસ કરે, છોકરાંને અક્ષણે, ચાકર સાથે ખીજાય, ઘરના માણસો સાથે તથા સગાં સંબંધી બેડે પણ શાંતિથી કામ લઇ શકે નહિ. માટે એની તો દરેક જાણને જરૂર છે. એ થકી ક્રોધ જીતાય છે, કામમાં સરળતા આવે છે અને હંમેશાં આનંદી રહી શકીએ છીએ.

(૨) “ચાતુર્ય”-જેમ ઉત્તમ કારીગર ખરાબમાં ખરાબ હથિયારથી પણ સુંદરમાં સુંદર કામ કરે તેમ ચાતુર્ય જે માણસમાં હોય તે ગમે તેવા સંજોગોમાં, ગમે તેવા માણસ સાથે નિભાવી સુંદરમાં સુંદર કામ કરી શકે છે. જેનામાં ચાતુર્ય છે તે પોતાની અને ઘરની બધી વસ્તુઓ વ્યવસ્થિત રાખી શકે છે. કાંઈ પણ ગંદવાડ-મેલાપણું રહેવા દેતો નથી. આ ગુણ દ્રૌપદીમાં હતો; તે પોતાના ચતુરાઇના કામથી બધાને આજીવ દેતી. આથી એની સામે કાંઈ કાંઈ બોલી શકતું નહિ, પણ એ બધાની માનીતી થઇ પડતી. દરિયો તોફાની હોય, વહાણ ચકડોળે ચઢ્યું હોય, અને તે વખતે જે સુકાની પોતાનું વહાણ સુરક્ષિત રાખી, હિમ્મત ધરી વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવે તેનું નામ ચતુરાઇ છે. આપણું સંસાર રૂપી વહાણ દરેક જાણનું એવા પ્રકારનું છે. તેને સુરક્ષિત વ્યવસ્થિત રાખવામાંજ ખરી ચતુરાઇ છે. આ ગુણ પણ સ્ત્રી પુરુષ બંનેમાં હોવો જોઇએ, પણ ખાસ સ્ત્રીમાં તો હોવો જ જોઇએ. કેમકે ઘરનું સુકાન તેના હાથમાં હોય છે.

(૩) “પવિત્રતા”-પવિત્રતા એ જાતની છે. શારીરિક અને બીજી માનસિક. શારીરિક પવિત્રતા બહારની છે. જ શરીરને તો પવિત્ર-સ્વચ્છ રાખીએ-તેમજ ઘરને પણ પવિત્ર રાખીએ. ક્યાંએ અવ્યવસ્થિતપણું ન દેખાય. જે કામ કરીએ તે પ્રભુનું છે એટલે સફાઇવાળું, સુંદર રીતે ગોઠવાયલું હોય. બહારથી કાંઈ

આવનારને એમ થાય કે થોડો વખત અહીં બેસી આરામ કરીએ અને પવિત્ર થઈએ.

૪ આંતરિક અગર માનસિક પવિત્રતા. આંતર પવિત્રતા સત્યનું આચરણ કરવાથી (કોઈનું શરીર, વાણી, મન દ્વારા ખૂં ન કરવું, ન ધમ્મવું) વિષયો ઉપર કાબૂ મેળવવાથી, વાસનાઓને નિર્મૂળ કરવાથી, પ્રભુપરાયણ રહેવાથી આવે છે. આંતર પવિત્રતાથી આપણા શત્રુઓ (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર) ઉપર જીત કરી શકાય છે.

(૪) “પતિપરાયણતા”:-પતિને પ્રભુ માની એની શુભ આજ્ઞાઓને આધીન રહી, તેનામાં એટલા બધા ઓતપ્રોત થઈ રહીએ કે શરીર જુદાં પણ મન તો એક જ લાગે. નીતિ વિરુદ્ધની, કે કોઈનું ખૂં કરવાની કે એવી કોઈ બતની આજ્ઞા હોય તેને તાબે થઈએ નહિ, પરંતુ પ્રેમપૂર્વક દૃઢતાથી એવે વખતે વિરોધ કરીએ, અને તે ગાંધારી માતાએ કરી બતાવ્યો હતો. અનીતિ સામે પોતાના દીકરાની પણ પરવા કરી નહોતી.

(૫) “કાયકુશળતા”:-ચતુરાધના મથાળા હેઠળ એનો સમાવેશ થઈ શકે. એમાં સ્ત્રી ઘરના દરેક કામમાં કુશળ હોવી જોઈએ. રાંધવું, વાળવું, ઝાડવું, વાસણ અજવાળવા, કપડા ધોવા, સીવવા, અથાણાં પાપડ વગેરે કરવાં, ઘરના દરેક કામ ઉપર દેખરેખ રાખવી, અને તે કામ સફાઈપૂર્વક બરાબર કરવું અને કરાવવું-એ બધાનો આ મથાળા હેઠળ સમાવેશ થાય છે. આ સિવાય છોકરાંઓની કેળવણી, ઘરનો હિસાબ રાખવો, અનાજ વગેરે પારખતા શીખવું, જરૂર પડે વગર છેતરાએ ખરીદી કરી બજાવી, અને ધુરસદ હોય તો પતિના કામમાં, જ્ઞાતિના હિતમાં, દેશના કાર્યમાં ભાગ અને રસ લેવો.

(૬) “સહનશીલતા” :—આ મુલ્ય સ્ત્રી પુરુષે ઉભરે ખીલ-વનો બેઠાં. આપણે સંસારમાં બેઠાં એટલે સુખ દુઃખના વાવા-એડાં લાગ્યા કરવાના, તેને સહન કરતા શિખવું બેઠાં. સહન તો બધા કરે છે, પણ આનંદથી ગભરાયા સિવાય સહન કરે તેમાં જ મહત્તા છે. સુખને પણ સહન કરવાનું છે. કારણ કે સુખ હોય છે ત્યારે માણસ પ્રમાદી-અહંકારી બને છે. ‘મારે ખીબની શી પરવા છે?’ ગરીબ દુઃખી વગેરે ઉપર તિરસ્કારની લાગણીથી બેવાય છે. તે વખતે વિચારવું બેઠાં કે બધાને સુખી, દુઃખી, પૈસાદાર, ગરીબ વગેરેને પેદા કરનાર પ્રભુ છે. તેણે મને આ સ્થિતિમાં મૂકી, અગર મૂક્યો આથી તેનો મહાન ઉપકાર-એટલે તેની કૃપા નહિ હોત તો હું આવત જ કેમ? એમાં ઊંચ કાણુ અને નીચ કાણુ?

“બાલુડાં છે પરમ પ્રભુના સૂત્ર એ યાદ રાખો.”

“મહાર્ તહાર્ વીસરી સૌના દુઃખમાં ભાગ લેબે.”

આથી સુખમાં છલકાટ આવતો નથી. હવે દુઃખમાં તો ગભરાટ થાય એ રવાબાવિક છે. એવી વખતે ગભરાટ નહિ થાય તેવી સ્થિતિ કેળવવી એમાં મનુષ્ય જન્મની સફળતા છે. કારણ સંસારમાં બેઠેલાં સુખ, દુઃખ બંને આવવાના. કોઈ એમાંથી બચ્યું નથી. એ દુઃખમાંથી બચવા-સામે થવા-ટક્કર ઝીલવા જે કોઈ પ્રભુમાં માનતો હોય તે વિચારે કે સુખ દુઃખનો આઘાત શરીર અને મન સુધી છે. કિન્તુ હું તો “આત્મા” છું. માટે મને સુખ દુઃખ સ્પર્શી શકતા નથી એમ હૃદયપૂર્વક માની, વિચારી બળ એળવવું અને આનંદ કરવો.

(૭) હૃદય મૃદુ પણ વિકારરહિત અને નિશ્ચળ હોવું બેઠાં. કવિશ્રી કલાપી “એક ઇચ્છા” નામના કાવ્યમાં લખે છે,

“પરંતુ કઠીન ન બનો હૃદય એ જ ઇચ્છું પ્રભુ.”

ખીબના દુઃખ બેઠાં આપણું હૃદય દ્રવી જવું બેઠાં. સામાનું દુઃખ બેઠાં એમ નહિ વિચારીએ કે એના કર્મફળ એ ભોગવી

રક્ષા છે, પણ આપણાથી બની શકતું હોય તો તેના દુઃખમાં ભાગ લેતા શિખીએ. આજે મહાત્મા ગાંધીજી દુઃખ વેઠી રક્ષા છે તે એમના હૃદયની મૃદુતા-વિકારરહિત અને નિશ્ચળ ભાવના છે. શ્રી રામચંદ્રજીએ દુઃખ-વનવાસ-વેઠ્યાં એ પણ હૃદય મૃદુતા. એમણે ધાર્યું હોત તો (રામચંદ્રજી) વનવાસ ભત નહિ પણ રાજ કરત. સીતા માતાએ વનવાસ વેઠ્યો એ પણ એ જ કારણે. જેટલી સૂતીઓ થઇ ગઇ તેમના જીવન તપાસીએ તોપણ એ જ નીકળવાનું. દરેક મનુષ્યને પોતાની ત્રુટીઓનું ભાન હોય છે, પણ એની તરફ આંખ આડા કાન કરી તેને ઢાંકવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આપણી ત્રુટીઓ એક કાગળ પર લખી નાખીએ, (એ બીજા કોઇને દેખાડવાની જરૂર નથી), ને રાતના સૂતા પહેલાં વિચાર કરીએ કે હવેથી એને તાળે થાઉં નહિ. સવારે પણ પ્રભુનું ધ્યાન ધરી પોતાની નિર્બળતાનું-ત્રુટીઓનો વિચાર કરીએ અને તેને તાળે નહિ થવા દઢ સંકલ્પ કરીએ. દાખલા તરીકે, આપણાથી કોઇ કોઇવાર જૂઠું ઓલી જવાતું હોય ત્યારે રાતના સૂતી વખતે દઢ નિશ્ચય કરવો કે હવેથી જૂઠું નહિ જ ઓલું. જૂઠું ઓલવું એ મારી નિર્બળતા છે. આવી રીતે ક્રોધ, કામ, લોભ, વગેરે પર જીત થાય છે. આપણું મન અને જીવન પ્રભુમય નિર્મળ બને છે.

ન્યાય તોલતાં પણ શિખીએ. એથી આપણા બચ્ચાં વગેરેમાં પણ ન્યાય તોલવાની શક્તિ આવે છે. ગીતાનો એકાદ શ્લોક મોઢે કરીએ અને તે પ્રમાણે એ એક જ શ્લોક જીવનમાં ઉતારીએ. એ જ ખરો વિદ્યાભ્યાસ અને કેળવણી છે.

એ સિવાય ઘણું લખી શકાય એવું છે. ફક્ત ઉપરના લખાણમાં બધી વાતો સમાઇ બય છે. જોઇએ તો દરરોજ વાંચી એના પર વિચાર કરજો અને પૂછવા જેવું લાગે તે પુછાવશો. એજ. સર્વને સર્વના સપ્રેમ યથાયોગ્ય. તમારા ભાભીજીએ આપ બંનેને શુભાશિષ લખાવ્યા છે અને બંનેના પ્રેમ માટે ઉપકાર માને છે.

લિ. મોટાભાઇના શુભાશિષ.

૧

ૐ

રાંદેર તા. ૪-૮-૩૪

આત્મસ્વરૂપ !

આપણે આપણા સ્વરૂપને નહોતા બાણતા ત્યારે પણ તે સ્વરૂપ હતું, અને બાણીએ છીએ ત્યારે પણ તેનું તે છે. એમાં કંઈ ફેરફાર થયો નથી. જે કંઈ ફેરફાર થાય છે તે શરીર અને મન, બુદ્ધિ, વિ. માં થાય છે. શાંતિ, અશાંતિ એ પણ મનના ધર્મ છે. આપણે તો શાંત સ્વરૂપ હતાજ, માટે મનને શાંતિ લાવવાની છે, અને તે તો આપણા પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરીએ એટલે મન પોતે જ અમન સ્વરૂપ થઈ જાય છે. આત્માનો વિચાર કરીએ ત્યારે મન આત્માકાર થઈ જાય છે—એટલે આત્મમય—આત્માજ—થઈ જાય છે. જેટલો વખત આત્માનો વિચાર કરીએ તેટલો વખત જગતનો વિચાર ઊડી જાય છે, એટલે મન અમન થઈ જાય છે. એ દશામાં આપણે સુખદુઃખ, કામ ક્રોધ, લોભ મોહ, વિ. થી પર થઈ જઈએ છીએ. અને એ ઉચ્ચ સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિમાં મનને જેમ જેમ રહેવાની ટેવ પડે છે તેમ તેમ આનંદ--શાંતિ વધતા જાય છે. શાંતિ નવી લાવવાની નથી, જે શાંત સ્વરૂપ છે તેને શોધ્યા કરવાનું છે.

જ્યારે જ્યારે પુરસદ મળે ત્યારે ત્યારે પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરવાનો છે. કાંઈ છોડવાનું નથી, કાંઈ ગ્રહણ કરવાનું નથી. હૃદયથી પોતાને આત્મા અનુભવીએ એટલે બધું આપોઆપ છૂટેલું માલમ પડે છે. દેહ અને મનમાં “હું” મૂકીને આપણે હેરાન થયા કરીએ છીએ. જ્યાં “હું” મૂકવું જોઈએ ત્યાં મૂકતા નથી, અને જ્યાં “હું” નહિ મૂકવું જોઈએ ત્યાં મૂકીએ એટલે જ આ બધી ગડમથલ, ધમાલ ઊભી થઈ જાય છે. શરૂઆતમાં ઝૂંનું રટણ તેના અર્થ-‘સાક્ષી’-ચૈતન્ય હું છું, એ સહિત કરવું જોઈએ. પછી પોતાને બધે સ્વરૂપે જોવાની ટેવ પાડીએ. એથી ખરો આનંદ પ્રકટશે. પ્રયત્નશીલ રહીએ અને પોતાની ત્રુટીઓને તપાસતા રહીએ. હાલ એ જ.

લિં. પ્રેમી ચંદુ

૨

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૫-૩-૩૫

આત્મસ્વરૂપ !

દરેક કાર્યમાં આશાવાદી થઈ શ્રદ્ધાવાળા થવું, ગભરાવું નહિ. જગત્ એટલે જ ગભરાટ ઉત્પન્ન કરાવનાર. બદલાતા રંગોમાં એકતા સંભવે જ નહિ. જગતનો સંસ્કૃત મૂળ અર્થ-જે સર્થે બધા એકસરખું ન રહે તે.

માફ કાર્ય નિયમિત નથી થવું એ એકરાર માટે આનંદ, પણ તે માટે (નિયમિત થવા) પ્રયાસ તો કરવો રહ્યો. કાંઈક કરો છો એ જાણી આનંદ.

શાંતિ રાખી હાલ તો વાંચવા ઉપર ચિત્ત લગાડશો. પરીક્ષા અધરી લેવાય કે સહેલી તેની સાથે આપણે કાંઈ લેવા દેવા

નથી. આપણે આપણું કાર્ય કરે જવું, ફળનો સ્વામી બીજો છે. પરીક્ષા અધરી થશે એમ ધારી મનને પહેલેથી નિર્બળ બનાવવું નહિ, એથી પરીક્ષા વખતે બેબાકળા બની જઇએ. આપણે તો હંમેશાં આનંદી અને ઉત્સાહી બનતા રહેવું. મને જે જે આવડે તે જ પરીક્ષામાં પૂછાશે એમ શ્રદ્ધા રાખીએ.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૩

ૐ

શેઠ કલ્યાણજી ચતુર્ભુજ આરોગ્યભુવન
કાંદીવલી, તા. ૨૧-૪-૩૫.

આત્મસ્વરૂપ !

આપે મોકલેલા “હરિજન બંધુ”ની બંને નકલો મળી તે માટે હૃદયપૂર્વક ઉપકાર. મને લાગે છે કે તમે પણ તેમાંથી થોડું ઘણું વાંચ્યું હશે. મારે તો “હરિજન બંધુ” વાંચવું હતું. એમાં વિલંબનો પ્રશ્ન નહોતો.

રાંદેરના કાગળની હકીકત વાંચી. એ તો એમજ થાય. આપણાથી બનતો પ્રેમ અને સેવા કરી લઇએ, બદલાની આશા રાખવાનીજ નથી. જેમાં બદલાની આશા છે એ સાચો પ્રેમ નથી-એ તો દુકાનદારી કહેવાય. આપણે તો બધાને પ્રભુભાવથી બોલવાના છે-અનુભવવાના છે. એનો અર્થ એ નથી કે સામાના ગુણદોષ આપણે જોઇ શકતા નથી. આપણું બાળક ગમે તેવું કદ-રૂપું હોય (અને એ કદરૂપાનું જ્ઞાન પણ હોય છે) છતાં તેને માટે પ્રેમ તો હોય છેજ. તેવી રીતે આ બધા બ્રહ્માંડમાં પ્રભુના બાલકો-આપણાજ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો છે. કોઇ નાના, કોઇ મોટા, કોઇ નીચા, કોઇ ઊંચા પણ બધા એક જ તત્વના છે. સોનીની દષ્ટિ સોના ઉપર રહે છે, પણ તેના આકારની તેને દરકાર નથી.

લિ. પ્રેમી ચંદુ.

૪

૩૩

રોદેર, તા. ૨૨-૬-૩૫.

આત્મસ્વરૂપ ।

દુનિયા બધી સ્વાર્થી છે. આપણે પણ તેમાંના એક છઈએ. કાંઈ વધારે યા ઓછા પ્રમાણમાં સ્વાર્થી છે જ. દુનિયા વ્યવહાર સમજી આનંદ માણીએ. જ્યારે આપણે વ્યવહારને સત્ય માની વર્તન કરીએ તો દુઃખ જ દેખાવાનું. તેથી જ જ્ઞાનીઓએ આત્મ-દષ્ટિ રાખી વ્યવહાર કરવાનું લક્ષ્યાર્થિદુ રાખ્યું છે. આપણા (મનુષ્ય) જન્મ જ એ બધાથી પર થવા માટે છે-અને એ દષ્ટિએ જ ખરો આનંદ લૂંટી શકાય છે. જગત્ તો એવું ચાલ્યું જ આવ્યું છે. એને આપણે સુધારી શકીએ એમ નથી. અને તેથી જ ગીતાકારને મહાન સિદ્ધાંત-તને કર્મ કરવાનો અધિકાર છે પણ તેના ફળની આશા રાખવાની નથી-એ સિદ્ધાંત ખૂબ અનુભવે લખાયો છે. હું આત્મા જ છું, શરીર, મન, વગેરે હું નથી પણ મારે કામ કરવાનાં એ સાધનો છે. જો સાધનોને ખૂબ સુંદર બનાવીએ તો જ સુંદર કામ કરી શકાય. એ સાધનોને સુંદર બનાવવાની ક્રિયા એ જ તપશ્ચર્યા. આપણે જાતે એને સુંદર બનાવશું તો આનંદ છે. બાકી કુદરત યા પરમાત્મા એને સુંદર બનાવ્યા સિવાય રહેશે નહિ. તેથી જ સમજીને આપણે પ્રયત્ન ચાલુ રાખીએ. એટલા માટે જ આપણી દરેક ક્રિયા પર આપણી ચોકી રહેવી જોઈએ, જેથી આપણે પોતે જ આપણા પોતાના સુધારક બનીએ. ડાયરી, રટણ, વિ. નો આજ હેતુ છે, એથી એમાં પ્રમાદ રાખશો નહિ. આત્મભગૃતિ રાખી ખૂબ આનંદ લૂંટો. શરૂઆતમાં કદાચ અથડાવાગશે પણ જેમ જેમ આનંદ લૂંટશો તેમ તેમ શ્રદ્ધા વધતી જશે.

કાગળનો જવાબ લખવામાં વિલંબ થયો છે તો દરચુંજર કરશે. આજસ જો જ કારણ છે. એવા નાના દોષો પણ બેતા રહેવા પડે છે; એની સામે આંખઆડ કાન કરે ચાલે નહિ.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૫

ૐ

રાંદેર, તા. ૯-૭-૩૫

આત્મસ્વરૂપ !

ગીતાજી, રામપ્રસાદી, Heart of Ram વખતે વખત વાંચતા રહેશે અને હૈં નું રટણ તથા ડાયરી પણ ચાલુ રાખશે. એથી આત્મનિરીક્ષણ કરવાની ટેવ પડશે અને અંતઃકરણ શુદ્ધ થશે.

તમે તો આત્મા છો એટલે શરીર, મનથી પર છો. જગતની અસર મન સુધી પહોંચે છે, મનની પેલે પાર આત્માને કાંઈ અસર કરતા નથી, એ દૃઢતાપૂર્વક અનુભવ કરતા રહી આનંદ કરવો. (ગાઢ નિદ્રાનો) ઊંઘનો અનુભવ દરેક જણને ખબર છે. ડાયરી બેઠ મનના દોષો નિવારણ કરવા પ્રયત્નશીલ રહેશે.

ફક્ત ત્રણ વખત જાગું, ૯ વખત ક્રોધ, ૬ વખત ખરાબ વિચાર, ૭ વખત નિંદા વગેરે, ૫ વખત અહંભાવ ઇર્ષ્યા વગેરે થયા છે. મને લાગે છે કે તમારો પહેલાના કરતાં ઘણો સુધારો થયો છે. ડાયરી કાગળ બન્ને ફાડી નાંખ્યા છે. તા. ૭ મી જુલાઈના 'હરિજન બંધુ' ના અંકમાં મહાત્મા તરફથી રોજનીશી સંબંધે મહાદેવભાઈના સાપ્તાહિક પત્રમાં સાફ સૂચન છે તે બેઠ જશે. આપણા સારાં વર્તન છતાં દોષ લાગે તેમાં આપણે શું કરીએ ! અલખત્ત, આપણા ખોટા વર્તન માટે તો આપણે દોષવાન ખરાં અને તે દોષ નિવારણ અર્થે જરૂર પ્રયત્ન કરવો જ બેઠએ.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૬

૦૦

વડોદરા, તા. ૬-૬-૩૫.

આત્મસ્વરૂપ !

ડાયરી રાખો છો તેમ રાખે બવ તો સાફ.* વાંસદા જઈ આવ્યા તે બપુનું. કેટલુંક તો પતિએ પત્નીને શિક્ષણ આપવુંજ રહ્યું. આપણું ચરિત્ર શુદ્ધ હોય અને હૃદયનો પ્રેમ હોય તો જીવન-સંગ્રામ સુખરૂપ નિવડે એવો અનુભવ છે; પછી કોઈ અપવાદ પણ હોય. પુરુષો સુંદર સ્ત્રીને શોધે છે પણ પોતાનામાં કેટલી સુંદરતા છે તેનો વિચાર નથી ! તેવું જ સ્ત્રી પણ શોધે છે (સુંદર પુરુષને)- પરંતુ ચારિત્ર સુંદર હોય તો બધું સુંદર થાય છે, એટલે ગુણ તરફ લક્ષ રહે એજ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

મનુષ્યસ્વભાવ એવો છે કે પરીક્ષા કર્યા સિવાય મિત્રની ગાંઠ બાંધવા બય છે. પહેલી ઓળખાણ હોય છે-મિત્રતા નથી હોતી-ઓળખાણને મિત્રતા નામ અપાય છે. ઓળખાણમાંથી મૈત્રી જન્મે છે. તેમાં સ્વાર્થને સ્થાન હોવું બેઠએ નહિ. એટલે એક વખત મૈત્રી કરી તો નિભાવી લેવું. સામા માણસનું વર્તન ઠીક ન લાગે તો તેટલો સંબંધ ન રાખીએ, પણ જેમ ઘણા લોકો કરે છે તેમ તદ્દન તોડી નાખી દુશ્મનનો ભાવ તો ન પ્રગટ થવો બેઠએ.

સ્વામી રામતીર્થનું વાંચન અને ઝૂનો બપ કયે જશે.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

* આ અગાઉના તા. ૬-૮-૩૫ ના પત્રમાં લખેલું કે, ડાયરી ઉપરથી આપ પોતે બેઠ શકો છો કે કેટલી પ્રગતિ થઈ છે. એથી ડાયરીની ઉપયોગિતા બેઠ શકો છો, અને પોતાની તુટીઓ સુધારવા શું શું કરવું બેઠએ તે પણ સમજ શકો છો.

૭

૩૪

રાંદેર, તા. ૩-૧૧-૩૫

આત્મસ્વરૂપ !

સ્વામી રામતીર્થના બધા ભાગો ખરીદ્યા બહુ આનંદ થોડે થોડે હકે દરરોજ વાંચ્યા કરશે. વાંચવામાં આજસ લાગે ત્યારે રટણ કરવું, ભજન કરવું વિ, પણ કાંઈને કાંઈ પ્રભુ તરફ જવા પ્રયાસ કરજો. ડાયરીમાં વિવેચન કરવાની મારે કાંઈ જરૂર નથી હોતી. તમે પોતે તમારી પોતાની ભૂલો ભેષ શકો છો, અને એ ભૂલો કાઢવા પ્રયત્નશીલ રહેવું. ડાયરી રાખવાથી કોઈને નુકશાન થયું બણું નથી. આ ડાયરી બહુ જુદા પ્રકારની છે. એને બીજી ડાયરી સાથે ભેળવવાની નથી. આ ડાયરી બહુ પવિત્ર વસ્તુ છે.

લિ. ગ્રેમી ચંદુ

૮

૩૪

રાંદેર, તા. ૧૮-૯-૩૬

આત્મસ્વરૂપ બાધ બની !

મન ઉપર કાબૂ આવતો બધ છે બહુ આનંદ થયો. મારી તો સલાહ છે કે સ્વામી રામતીર્થ સિવાય બીજા કોઈ પણ પુસ્તકનું હાલ વાંચન રાખવું નહિ. ફરી ફરીને તેનું જ વાંચન રાખવું. હાલ યોગવશિષ્ઠ પણ બરાબર સમજાશે નહિ; અને નાહક ગોટાળો ઉત્પન્ન કરે તેના કરતાં એક જ રામતીર્થ વાંચવા બલામણુ કરું.

આપના લખવા પ્રમાણે ખૂબ આનંદ લૂંટતા હશે. આપણી એક પણ નાનામાં નાની ત્રુટીને જતી કરવી નહીં અને સામા માણસના મોટામાં મોટા દોષને નાનામાં નાના ગણી ક્ષમા વૃત્તિ કેળવવી.

લિ. ગ્રેમી ચંદુ

૯

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૨-૧૧-૩૬.

આત્મસ્વરૂપ ભાષ હલપતરામ બની !

અત્રે બધા આવી ગયા છે અને બધે આખું ઘર ભરાઈ ગયું એમ લાગે છે. તમે પણ બંને જણુ આવ્યા હોત તો બધો આનંદ આવત અને આવી સોબતનો લાભ સારો મળત. હશે. જેવી પ્રભુની મરજી! મારા પ્રેમમાં ખામી તો ખરી, નહિ તો પ્રેમથી માણસો હબરો માઇલને દૂર અંતરેથી ચાલ્યા આવે છે. એ પ્રેમ ખેંચવાનો પ્રયોગ આવડ્યો નથી એમ લાગે છે. જ્યારે આવવું હોય ત્યારે ખુશીથી આવી શકો છો. આત્મા તરફ ખૂબ અભિરૂચી દરેક જણુ વધારે એવી હૃદયની ઇચ્છા તો ખરી! બીજા બધામાં આજસ થાય તે નિભાવી દેવાય, પણ પ્રભુભક્તિમાં આજસ શોભતું નથી. વહેલે મોડે એ પંથે વળ્યા સિવાય છૂટકો નથી.

સ્વામી રામતીર્થ મનનપૂર્વક વાંચતા રહેશો. કાંઈપણ વાતને મનમાં લાવશો નહિ. બધું નાટકના તમાસા રૂપે જોશો તો ખરી મજા આવશે. દેહ, મન, વિ. બૂલી આત્મામાં મસ્તી લાંટશો.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૧૦

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૨૮-૧૦-૩૭.

આત્મસ્વરૂપ ! ભાષ બની તથા સૌ. તારાગૌરી,

રટણ તો ચાલુ જ રાખશો. જો એ ટેવ નહિ પડી હશે તો પછી પડવી મુશ્કેલ છે. મનુષ્ય જન્મતું ધ્યેય તો પ્રભુ તરફની.

આગેદૂત છે. એથી જ આપણે ખીબથી (પશુ, પક્ષી, વિ. થી) ભુદા પડીએ છીએ. સ્વામીરામતીર્થ તો ક્યાંથી વાંચતા હો! એક ઠેકાણે એસી દરરોજ થોડો વખત માળા ફેરવવી-સામે ગાયત્રી કે ખીજી છબી રાખી, ઘીનો દીવો કરવો. એથી તમે બંનેને ટેવ પડશે. પૂજન સાથે થાય તે સારું.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૧૧

૨૦

અમદાવાદ તા. ૨૩-૩-૩૮

આત્મસ્વરૂપ ભાષ બની!

આજકાલ આ જમાનાની તાસીર છે કે માણસ વાત વાતમાં ઉસ્કેરાઈ બય છે. “When you are angry, count ten” નો પાઠ તો ચોપડીમાં જ રહ્યો, અને સ્વામી રામતીર્થનો મહારાજ યુધિષ્ઠિરનો-સત્ય અને ક્રોધને જીતવાનો જીવતો દાખલો-એ પણ એમની પોથીમાં જ રહ્યો. ગુરુજી દોષવાન હતા પણ ધર્મરાજ મોઢામાંથી ઉંદ્ર કાઢતા નથી પણ મૂંગે મોઢે માર સહન કર્યે બય છે. એવું જો આને આપણા ઉપર કોઈ વિતાડે તો મને લાગે છે કે આપણામાંના લાગ્યે જ સોમાંથી પાંચ જણ શાંતિ રાખી શકીએ. આને તો આપણી સમક્ષ મહાત્મા ગાંધીજી આદર્શ પુરુષ તરિકે બેઠા છે. તેમનામાંથી બહુ શીખી શકીએ. સાધારણ મનુષ્યમાંથી અસાધારણ બન્યા છે. એ પોતે લગે છે કે, ન્યારે પોતે બહુતા હતા ત્યારે તેમના શિક્ષકને તેમને માટે માન લેવા જેવું કાંઈ નહોતું.

માણસે વ્યવહારમાં હંમેશાં યાદ રાખવું કે તે કુટુંબનો, ન્યાતનો, ગામનો, દેશનો અને બ્રહ્માંડનો દેવાદાર છે; કોઈપણ દિવસ લેણદાર નથી. પણ આપણે તો જે કાંઈ કરીએ તે જગત બણે, અમર

તેનો બદલો મળે એવી આશાથી જીવન જીવીએ છીએ ! તેમાં
પણ આપણું બુદ્ધ કાંઈ બહુ નહિ અને સાફ હોય તે જ બહુ એ
ભાવ હોય છે ! ખર્ચ કાંઈ બહુ તે પ્રત્યે પણ રોષ રહે છે !

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૧૨

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૪-૬-૩૮

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ દલપતરામ ભાગી,

જે જે વખત મળતો રહે તેનો ઉપયોગ થતો રહે અને
સ્વરૂપાકાર વૃત્તિ રહે. જગતના પદાર્થો હંમેશાં બદલાતા રહે છે-
એકધારે જીવન રહેતું નથી-એથી બદલાતા સંબોગોમાં (વિકટ
સંબોગોમાં) પણ શાંતિ રહે એટલી હદ સુધી માનસિક સ્થિતિ
કેળવવાની છે. અને એ ક્યારે અને કે જ્યારે સ્વસ્વરૂપ સ્થિતિમાં
એકદમ દઢતા થઈ જાય. એ દઢ સ્થિતિ કેળવવાજ જપ, તપ,
યોગ, ભક્તિ, વિચાર કરવાના છે. વિષયો આપણા ઉપર હલ્લો
કરે નહિ. માનસિક સમતા જળવાઈ રહે તોજ મનુષ્ય જન્મની
સફળતા. કાંઈ વખત વિચાર ન થઈ શકે ત્યારે જપ કરવા. જપ
કરતા કરતા એના અર્થમાં વૃત્તિ જાય અને ત્યાંથી આગળ વધી
એ અર્થની ભાવનામાં તરબોળ થઈ જાય એ કરવાનું છે. જપ,
તપ, વિ. સઘળું અને વાંચન પણ એ દિશાસૂચન કરનારા છે,
માટે વખતોવખત શ્રીરામતીર્થ વંચાય તો જોડું નથી. સાથેસાથે
સેવા વિ. કરવાની બાજુ પ્રવૃત્તિ અટકવી જોઈએ નહિ. ખરો
માર્ગ તો એ છે કે બાજુ પ્રવૃત્તિ પણ આંતરનિવૃત્તિ એટલે મનનું
સમતોલપણું-મન એ મન રહેતાં-હું સાચો આત્માજ છું એ દઢ
થઈ જાય તો સમત્વ આવે. સુખમાં હર્ષ નહિ અને દુઃખમાં ઉદ્વેગ

નહિ. આ યોગ જ્યાંસુધી માણસ જીવે છે ત્યાંસુધી કરતા જ રહેવાનો છે. મન કે વિષયોને જરા પણ ઢીલાં મૂક્યાં કે મને ત્યાંથી હલ્લો આવવાનો. આપણા દરેક કર્મ અગર ક્રિયા ઉપર સતત ચોક્કી રાખવાની છે. તરવારની ધાર ઉપર ચાલવાનો આ યોગ છે, પણ એમાં ખાસ્તી જેવું કંઈ નથી. સાવચેત રહે તો પડવાનો ભય નથી.

દિ. પ્રેમી ચંદુ

૧૩

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૪-૧૨-૩૮

આત્મસ્વરૂપ! ભાઈ દલપતરામ જાની તથા સાથ સર્વે—

તમે લખો છો કે ચંદુ કંઈ આપના ઉપર લખતો નથી. પણ શું લખે! આપ કંઈ પુછાવો તો તેનો પ્રત્યુત્તર આપે. જે વાત મનુષ્યજીવનમાં ઉતારવાની છે તે કહી ચૂક્યો છું. મનુષ્ય-જીવનનું ધ્યેય પ્રભુપ્રાપ્તિ અગર આત્મસ્થ રહેવું એ છે, એટલે એ રસ્તે ચાલ્યા જવાનું છે. શરીર અને મનદ્વારા કર્મ થયા કરે છે તેને તો કંઈ અટકાવવાનું નથી. પણ અશુભમાં જતાં અટકવું, શુભમાં પ્રવૃત્ત થવું અને શુભ પ્રવૃત્તિને અહંકાર થાય તેને આખરે ધોષ નાખવાનો છે; અને તે અહંકાર પણ જો આત્મસ્થ થવાય તો જ ધોવાય. આપણામાં જે દોષ હોય તેને કાઢતા જવું અને એ રીતે સરળ અને શુદ્ધ થવું. એ માટે જ રટણ, મનન, ધ્યાન વગેરે છે. માણસે એક પણ દિવસ પડ્યા સિવાય પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર અમુક વખત તો કરવો જ. એમાં આજસ કે પ્રમાદ જોઈએ નહિ. જેમ અન્ન અને જળ માટે માણસને તાલ.વેલી થાય છે તેમ પ્રભુ રટણ માટે તાલાવેલી થાય ત્યારે જ માણસ ધ્યેયને પહોંચે છે. વાંચન જરૂર થાય, પણ તે પ્રમાણે વર્તન પણ થવું જ

બેધએ ને ! સાચું બોલવું, સાચું બોલવું એમ ગોખ્યા કરવાથી સાચું બોલતા આવડી જતું નથી, પણ તે પ્રમાણે વર્તીએ ત્યારે જ વાંચે-લાની કે સાંભળેલાની સિદ્ધિ કહેવાય.

એક દિવસ વહેલા કે મોડા શરીરને જવાનું છે, તો આજથી જ સમજી લઈએ કે શરીર છે જ નહિ. એમ કરવાથી અંતકાળે પણ એજ મતિ રહેશે. પણ આ બધું કાયમનું થાય ત્યાં સુધી પ્રયત્ન કરતા જ રહીએ. ચાહે સંસારમાં રહીએ કે સંસારને છોડી ચાલ્યા જઈએ, પણ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે કયાં સિવાય છૂટકો નથી. એ સિવાય શાંતિ આવવાની નથી, કાંઈને આવી હોય એમ બપ્પું નથી. ટૂંકમાં, સંસારમાં લપટાયા સિવાય બધો વ્યવહાર કયાં કરીએ. રોગ અનેક છે પણ ઉપચાર તો એક જ છે કે અહં-મમતા છોડી આત્મસ્થ થઈ વિચરો. એ કરવા માટે જે કાંઈ તે સાધનને ઉપયોગ કરો. એમાં જ સાચો ધર્મ આવી બચ છે. પ્રેક્ટિસ કરતાં કરતાં બધું સમજાઈ બચ છે. આમાં તર્ક વિતર્કને સ્થાન નથી. આ નમ્ર સત્ય છે માટે ઊઠો ! બચત થાઓ ! પોતાની જાતને તપાસતા રહો અને નિજ સ્વરૂપમાં મસ્ત થઈ વિચરો ! એ જ. ઓં શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

લિ. ગ્રેમી ચંદુ

૧૪

ૐ

અમદાવાદ તા. ૧૩-૨-૩૯.

આત્મસ્વરૂપ !

આવા કટોકટીને પ્રસંગે મનની સમતા બળવી શક્યા તે બધું સારું કહેવાય. તમે પોતે-સાક્ષી-સમતા, અસમતા વગેરેથી પર હતા અને છો. તેમાં તો કાંઈ બનતું નથી, આવતું નથી, જતું નથી.

તાવ એ તો આપણે ઘેર મહેમાન હતો, આપણી ચૂક થઈ તેથી ધૂસી આવ્યો. જેવા દેવ-મહેમાન-તેવી તેની આકરી-પૂજા કરવીજ બેઠાં. પણ એવે સમયે ગભરાટ ન થાય તો આકરી વગેરે પણ વગર બૂલે કરી શકાય.

ચિં. ચોગેન્દ્ર આપ બંનેએ બોલાવેલો અતિથિ (નિમંત્રિત) છે. એ અતિથિનું પણ વિધિપુરઃસર આતિથ્ય કરવું બેઠાં. એ આતિથ્ય કરવામાં આપણે બૂલ કરીએ ત્યારેજ તાવ, ઉધરસ, શરદી, ઓરી વિ. મહેમાન પધારે. નાના છેકરાના સંબંધમાં-સારા કે નકારા-થવામાં મોટે ભાગે મા જુમ્મેદાર હોય છે. એથી બાપની જુમ્મેદારી ઓછી છે એમ સમજવાનું નથી. માની ઉલ્લુપ બાપે પૂરી કરવાની છે, અગર સ્પષ્ટ ભાષામાં કહીએ તો માતાને અધરા રહેલા સંસ્કાર પિતાએ પૂરા કરવા રહ્યા; તે ન કરે તો પોતાની ફરજ ચૂકે.

ન્યાં સુધી બાળક ધાવતું હોય ત્યાં સુધી પિતાએ માતાનો સ્પર્શ પણ કરવાનો નથી, તો બીજા બાળકમાં તો કહેવુંજ શું હોય? જો પિતા દલીલ કરે કે એમ તો ક્યાં સુધી સંયમ પાળીએ, તો તેના જવાબમાં કહેવું બેઠાં કે પિતાનો બાળક ઉપર કે માતા ઉપર સાચો પ્રેમજ નથી-એ તો વિષયાંધ છે. કદાચ બીજા દલીલ એમ થાય કે આવું તો ભાગ્યે થઈ શકે અગર ઘણા ઓછા કરી શકે. તેથી સત્ય વાત જૂઠી ઠરતી નથી, તે બધાજ ગુનેગાર છે અને તેથીજ આપણે બધા ગુલામ રહ્યા છીએ. વિષયાંધ-પણું એ વિષયની ગુલામી નહિ તો બીજું શું? પોતાના પંચ વિષયો (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ) ને રોકવા-કાબૂ મેળવવા મનુષ્ય જન્મે છે, જો તેમ નહિ થયું તો તે પશુ કરતાં પણ હલકો છે. પશુ પણ વિષયોના ગુલામ એટલા નથી જેટલા મનુષ્યો છે.

અંમે જાણુ ખૂબ પવિત્ર રહેએ અને શિં યોગેન્દ્રની સેવા પ્રભુભાવે ઉઠાવશે. આપણે ત્યાં સાક્ષાત્ પ્રભુ પધાર્યા છે એ ભાવથી એની સેવા કરવાની છે, એટલે એવા સંસ્કાર આપણે કેળવવા છે, અને તેની છાપ શિં યોગેન્દ્ર ઉપર પાડવી છે. એજ આપણે આપેલો શ્રેષ્ઠ વારસો. પૈસા ટકા બધું ચાલ્યું જશે પણ સંસ્કાર ચાલ્યા જશે નહિ.

બીજું આમ લખે છે કે “છેલ્લા મળ્યા ત્યારે નવું બાલુવાનું મળ્યું; અમે તે બીજાને કહીએ છીએ ત્યારે તેમને ક્યતું નથી.” હું તો એ કહું છું કે જોએ એવા હોય તેને કહેવાની જરૂર નથી. જે સાંભળે, સમજે તેને કહીએ. જેને આપણા ઉપર શ્રદ્ધા ન હોય તેવાને કહેવાથી ફાયદો પણ નથી. આપણે તો આપણું જ ફાડયે જઈએ. પ્રસંગ આવ્યે, વહેલા મોઝા બધાજ એ રસ્તે આવવાના છે. આવ્યા સિવાય છૂટકો નથી. શ્રીરામ-તીર્થજી લખે છે કે સુખદ સ્થિતિમાં પ્રભુ સાથે પ્રેમ નહિ કરશે તો દુઃખદ સ્થિતિ ઉત્પન્ન થશે. પ્રભુ પ્રેમ કરાવ્યા સિવાય રહેવાનો નથી. માતા તો હંમેશાં એમ જ ઇચ્છે કે મારો દીકરો ક્યારે ઘેર આવે. તેને ઘેર બોલાવવાના અનેક રસ્તા યોગે છે. આત્મસ્વરૂપ-પ્રભુ-બહુ પ્યારો છે. એની ગોદમાં ગયા પછી જેને નીકળવાનું મન થતું નથી તેના અહોભાગ્ય! એક વખત બપોયે અબપોયે પણ જઈ ચડતું, પછી એનો રસપ્રેમ સમજશે.

કદાચ આપને લાગશે કે ચંદુભાઈ તો ક્યાંનાં ક્યાં આડે રસ્તે લખવા મંડ્યા, પણ ક્ષમા. જે વિચારો આવ્યા તે લખ્યા. કાગળ લખતાં પહેલાં શું લખવું તેનો વિચાર નથી હોતો, પણ બાણે કોઈ પ્રેરણાથી લખી રહ્યો છું. વિશેષ શું લખું? ખૂબ આત્મ મસ્ત બનેા અને આનંદ કરો.

લિં પ્રેમી ચંદુ

૧૫

ૐ

રાંદેર, તા. ૨-૬-૧૯૩૯.

આત્મસ્વરૂપ ભાષ દલપતરામ !

પ્રેરણા તો એક જ છે કે આપણે શરીર, મન, વાણીથી પર-
એ બધાના સાક્ષી છીએ. એ જ ધ્યેય છે અને એમાં વખતોવખત
સ્થિતિ કરવાથી શાંતિ મળે છે. જ્યાં શરીર અને મનમાં 'અહમ'
જમાવ્યું કે સુખદુઃખ વિ. ઘેરવા માંડે છે, માટે કાંઈપણ વિરોધ
કે દુઃખમય દેખાય કે સમજવું-શરીર અને મન વિ. માં બધું
અબધે 'અહમ' ધૂસ્યું છે. એથી એ બધામાંથી 'અહમ' ઉઠાવી
સાક્ષીમાં મૂક્યા કરવું એ તપ આચરવાનું છે. ૐ નો જપ કરે
તો પોતાની યાદ રહ્યા કરે. મનને શરીરમાં 'અહમ' કરવાની
ટેવ પડી ગઈ છે તે ભુલાવવી છે. એ ટેવ જપથી, ભજનથી,
યોગથી કે ભક્તિથી કે વિચારથી છૂટે છે, માટે જે કાળે મનનું
વલણ જેમાં હોય (જપ, ભજન વિ. માં) ત્યાં ભેડતા જવું. યોગ
શ્રેષ્ઠ કે જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ, ભજન શ્રેષ્ઠ કે જપ શ્રેષ્ઠ કે ભક્તિ શ્રેષ્ઠ એની
ભાંજગડમાં પડવું નહિ. જે કાળ માટે જેની જરૂર તે શ્રેષ્ઠ.
આપણું જીવન નીતિમય રહે અને ઉપર પ્રમાણેની સ્થિતિ રહે
તો કાંઈ કરવાપણું છે નહિ. દઢતાની ખોટી છે. સાથે શ્રદ્ધા પણ
હોવી જોઈએ. વ્યવહાર કાર્યો કરવામાં હાનિ નથી, પણ કુરસદમાં
આવતાં પોતા તરફ મનનું વલણ આપ્યા કરવાનું. શ્રી રામતીર્થનું
વાંચન તો રાખશો જ.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૧૬

ૐ

રોદેર, તા. ૨૩-૬-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

જેનો ખૂબ સહવાસ થાય અને તેનાથી છૂટું રહેવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે એમજ થાય, એજ આપણી આસક્તિ છે. પણ એ બધાનું બીજ આપણા પોતાના શરીરમાં 'હું'પણું ઊઠ્યું અને પછી બીજમાં 'મારાપણું' ઊઠ્યું છે તે છે. વિવેકથી વિચાર કરી, એ મોહ કે આસક્તિને કાઢીએ તો નીકળે. જ્ઞાન કહે છે કે તું બધાથી જુદો છું અને તારા શરીર સહિત આખું બ્રહ્માંડ તારું સ્વરૂપ છે. ભક્તિ કહે છે કે બધું જ ભગવાનનું છે તેમાં તું તારાપણું શું કામ મૂકે છે? યોગની છેલ્લી પરાકાષ્ઠા પોતાને અને પરમાત્માને એકમેક અનુભવવામાં છે, આવો ભાવ આપણે આપણા દરેક વર્તન કે ક્રિયામાં અનુભવવાનો છે. આજે અમુક ભાવ પ્રકટ કર્યો અને પછી થોડા દિવસ આજસમાં એ ભાવને વિસારી દઇએ તો પાછા જ્યાંના ત્યાં રહેવાના. એ ભાવ તો બગૃત રાખ્યા કરવાનો છે. એથીજ સાચો યોગ બિલકુલ ગાફીલ રહેવામાં નથી. માટેજ જપ, વિચાર, વાંચન વિ. દરરોજ ચાલુ રાખવાના છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારોએ ત્રિકાળ સંધ્યાનો ક્રમ રાખ્યો હશે.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૧૭

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૯-૧૧-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ બની,

જે તત્ત્વવડે આખું બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડો ચાલી રહ્યાં છે તે તત્ત્વ ન વિસરાય તો જીવનની સફળતા છે. બધુંયે જો જન્મ રહ્યો

તો મળવાનું છે, પણ આવેલો અવસર ફરી ફરી મળવો દોહલો છે. આપણને તો આવું સમજાયું છે અને તે સાચું છે. કાંઈપણ ન થઈ શકે તો આખરે મને કે કમને બપ તો આણ જ સમજાશે.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૧૮

૪૦

અમદાવાદ, તા. ૧-૧-૧૯૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાઈ બની,

મનુષ્યસ્વભાવ એવો છે કે તેને પોતાનો દોષ જોવાની ટેવ નથી. બીજા ઉપર દોષનો ભાર ઢોળે અને બદલાની આશા રાખે. તેમ મારા અને તમારા સંબંધે બન્યું હશે. આપણે પ્રેમ કરે જઈએ; બીજો માણસ તેનો બદલો આપે કે નહિ તે આપણું કામ નથી. ગીતાકારનું સુવર્ણ સૂત્ર છે કે “તને કર્મ કરવાનો અધિકાર છે, ફળનો નહિ”. એને જરા આગળ લંબાવીએ તો કહી શકાય “તને પ્રેમ કરવાનો અધિકાર છે, બદલો માંગવાનો નહિ.” આપણે પ્રેમ કરવાથી દુઃખી થતા નથી, પણ પ્રેમનો બદલો પ્રેમથી નથી મળતો તેથી દુઃખી થઈએ છીએ. હું પ્રેમ કરવાને જેટલો સ્વતંત્ર છું તેટલો સામો માણસ પ્રેમ નહિ કરવાને સ્વતંત્ર છે. આ સૂત્ર જો આપણા જીવનમાં વણાઈ બંધ તો અડધું દુઃખ ખતમ થઈ બંધ છે. પ્રભુ આપણી ઉપર પ્રેમ કરે છે, આપણે મોટે ભાગે તેનો ઉપકાર માનતા નથી, અને કેટલાક તો છડેચોક ગાળ દે છે. પણ પ્રભુ તો કહે છે કે તમે ગમે તે કહો, હું તો મારો ધર્મ ચૂકવાનો નથી. શ્રી રામચંદ્રજીને વગર ગુનાએ પિતાશ્રીએ ૧૪ વર્ષનો વનવાસ આપ્યો અને તેમણે તે સહર્ષ સ્વીકાર્યો. એનું નામ પ્રેમ ! આજે એવા કેટલા પુત્ર છે જે

પિતાની આવી આજ્ઞા સ્વીકારવા તૈયાર થાય ? આ આદર્શ જીવન, અને એ માટે જ તેમને આપણે પૂજીએ છીએ. શ્રી લક્ષ્મણ પણ સાવકો ભાઈ. એણે ભાઈની સાથે વનવાસ વેઠી તેમને દરેક રીતે સહાય કરી. આનું નામ ઉચ્ચ પ્રતિભા પ્રેમ. ન ટાઢ જોઈ, ન તડકો જોયો અને દરવાન માફક બગાળ કરી ચૌદ વર્ષ સુધી ચોકી કરી. એથી પણ થડી બય એવો બંધુપ્રેમ શ્રીભરતજનો. કેકેથી માતાએ ગાદી અપાવી છતાં સ્વીકાર ન કર્યો. ઊલટું, માતાને કહી દીધું, “ગાદી વારસ તો શ્રીરામચંદ્રજી છે એટલે જંગલમાં રખડી માફ જીવન વ્યતીત કરીશ, પણ હરગીઝ ગાદી ઉપર નહિ બેસું, મારો હક જ નથી.” તેમણે જંગલમાં જઈ શ્રીરામચંદ્રજીને ગાદી માટે વિનવ્યા, અને તેમણે ન માન્યું ત્યારે શ્રી રામચંદ્રજીની આજ્ઞા શીર્ષવંદ્ય ગણી, અને પાછા અયોધ્યા આવી રાજપાટ સંભાળ્યું પણ ગાદી ઉપર ન બેઠા, અને શ્રીરામચંદ્રજી ચૌદ વર્ષ બાદ પાછા પધાર્યા ત્યારે ગાદી સોંપી દીધી. આ ભ્રાતૃપ્રેમ ! આગળ વધી જોઈએ તો શ્રીરામચંદ્રજીનો સીતા માતા ઉપર અપૂર્વ પ્રેમ છે, તેમજ સીતા માતાનો શ્રીરામચંદ્રજી ઉપર અપૂર્વ પ્રેમ છે. પણ સહજ શ્રીરાવણને ત્યાં રહ્યા પછી નિર્લેપ રહ્યા હશે ? એમ એક શહેરીજનની શંકા ઉપરથી તેમનું સતીત્વ બતાવવા શ્રી રામચંદ્રજીએ ઋષિને ત્યાં બંને બાળકો સહિત મોકલ્યાં. ત્યાં રહ્યાં પણ શ્રીરામચંદ્રજીનો લગાર દોષ માતાજી કાઢતા નથી. એનું નામ શુદ્ધ નિર્મળ પત્ની પ્રેમ !

રામાયણ તો જીવન કેમ જીવી શકાય તેનો નમુનો છે. વેદાંત તો ઘણા બાણે છે, ભણે છે, પણ રામાયણમાં ત્યાગી જીવન શું છે તેનો નમુનો છે. કોઈ માટે દ્વેષ નથી પણ પ્રેમ, પ્રેમ અને પ્રેમનું દર્શન વ્યવહારમાં કરાવે છે, એથી જ એની કિંમત છે. આવા જીવનો આજના જીવાનીઆને ગમે કે કેમ એ સવાલ છે.

આત્મારે જ્યાં ત્યાં કાયદો બતાવાય છે, પણ પ્રેમ આગળ બધા કાયદા ઊંધા પડે છે. જીવનમાં પણ ઊંડા ઉતરી બેઠાએ તો એકજ પ્રેમનો કાયદો પ્રવર્તે છે. પ્રેમ સિવાયનું જીવન શુષ્ક છે. પ્રેમ સહન કરે છે—સહન કરાવતો નથી, પ્રેમ આપે છે—લેતો નથી, પ્રેમ ભય પમાડતો નથી પણ ભયને દૂર કરે છે. કાગળમાં આવી બાબત કેટલી લખાય ?

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૧૯

ૐ

અમદાવાદ તા. ૨૩-૨-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાષ બની,

જે મળે તેમાં સંતોષ રાખ્યા કરીએ અને વધુ માટે પ્રયાસ કર્યા કરીએ તેમાં વાંધો નથી. પણ લોભ દષ્ટિએ કાંઈ કરીએ નહિ. આપણે આપણું કામ ચીવટપણાથી અને હૃદયપૂર્વક મન કાચવાયા સિવાય કરે જઈએ, અને જાણે પ્રભુનું કામ કરીએ છીએ એ ભાવના હોવી જોઈએ. જ્યાં Denial of the little Self થાય એટલે Assertion of the Real Self આવી જાય છે. અગર Assertion of the Real Self થાય એટલે Denial of the little Self આપોઆપ થઈ જાય છે. વાંચીએ તેના ઉપર વિચાર કરીએ અને તેને જીવનમાં ઉતારીએ તો તે સાચું જીવન છે. એકલું વાંચન કર્યા કરીએ તો માનસિક બદબંધી (Mental Dyspepsia) થવા સંભવ છે.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૧

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૯-૧૦-૪૭

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! સૌ. બહેન અમથી,*

× × × પૂજ્ય બા (સાસુ) હાલ ભાઈ દેવનાથના માતૃશ્રી પાસે માંદગીને કારણે તેમની સારવાર કરવા રહે છે એ બહુ ખુશ થયો. સેવાધર્મ તો જેને જેટલો આવડે તેટલો અને જેટલો બની શકે તેટલો સૌએ પાળવાનો છે. જેની પાસે પૂરતાં માણસો હોય તેની સારવાર તો થાય છે, પણ આવાં એકલાં અને નિરાધાર માણસની સેવા કરવાની આવે અને થાય એ તો અલભ્ય લાભ ગણાય. × × × તું શું કરીશ? એમ તું પૂછે છે. તેના જવાબમાં શું લખું? જો તારા વાસ્તવિક સ્વરૂપનો વિચાર કરું છું તો દેખાય છે કે તું શું નથી કર્યું? અને હવે પછી શું નથી કરવાની? તારી જ પ્રેરણાથી આજો સંસાર ચાલ્યો જાય છે. વચમાં અહંકાર ઉત્પન્ન થઈ આપણને બધાંને આમ તેમ અફળાવી મારે છે; અને તે જ જન્મ મરણને સત્ય માની તેમાં પોતે ફસી-ફસાવી દે છે. સંસાર નથી અને તેની વાતો પણ નથી. મન માત્રથી સંસાર છે. મન નથી તો સંસાર નથી. સંસાર મનોમાત્ર છે એ

* શ્રી પ્રેમી બહેનનું હપનામ.

સુષુપ્તિ અવસ્થાનો અનુભવ મોજુદ છે. જ્યાં અહમ નથી ત્યાં સંસાર શાનો ? ત્યાં જન્મ મરણ કેવું ? એ જ આપણી ભ્રમણા કે એ જ આપણું અજ્ઞાન. આવી વાતો તારા જેવાને લખાય. બીજાને લખું તો ગાંડામાં ખપું. સંસાર હોવા છતાં, દેખાવા છતાં તેને ભૂલવો એમાં જ મજા હોય ને ! માટે જ કાકા વખતોવખત કહીને કાંઈને નીચે-દેહ ઉપર બેસવા દેતા નથી. પોતે બેસી બચ છે તો ખંભેરી નાંખે છે અને એ જ એનું લડવું છે. આપણે શરીર છે ત્યાં સુધી તો મન, બુદ્ધિ, અહંકાર, વિષયો, વગેરે સાથે લગ્યા જ કરવાનું છે. એ જ મહાભારતનું યુદ્ધ છે અને એ સનાતન યુદ્ધ ચાલ્યું આવે છે, અને ચાલ્યા કરવાનું છે. કાંઈ બચ્યું નથી અને બચવાનું નથી. જે સાક્ષી રૂપે અનુભવ કરીને એ યુદ્ધના પંખમાંથી મુક્ત થઈને આનંદ કરશે તેનું જીવ્યું સફળ થયું કહેવાશે. ધ્યાન કરવું હોય તો એક જ ધ્યાન કાયમ રાખજે, કે જેમ તું આખાં બ્રહ્માંડનાં શરીરોને જીદાં જીએ છે તેમ તારા શરીરને પણ જીદું બેઠ-ચૈતન્ય સમુદ્રમાં જેમ બરફના ટુકડા છે તેમ-આપણા શરીર સહિત આખાં બ્રહ્માંડનાં શરીરો એક જ ચૈતન્યના ટુકડાઓ છે એ રીતે બેતાં રહેવું. x x x મન પણ ક્યારે થાય છે ? પોતે જ સંકલ્પ કરી, પોતાનું શરીર એટલું ‘હું’ અને બાકીના બધા તું, તે થાય ત્યારે. પોતે જ મન રૂપ, અહંકાર રૂપ થઈ સુખ દુઃખના વાવાઝોડમાં લપટાય છે. એ જ બંધન છે. એથી મન જ એટલે સંકલ્પ જ બંધન રૂપ છે. તેથી ગીતાકાર કહે છે કે ‘સર્વ-સંકલ્પસંન્યાસી યોગારૂઢસ્તદોચ્યતે’. જેણે સંકલ્પનો સંન્યાસ કર્યો છે તે જ યોગારૂઢ છે; અને ‘સમત્વં યોગ ઉચ્યતે’-સમત્વ (સમાન દષ્ટિ-હું, તું રહિત દષ્ટિ) એજ યોગ છે. x x x કાકાનું ચાલવું હોય તો બધાંને જ જીવતાં મારી નાંખે ! મરવું એટલે દેહધ્યાસનો સંજોવાંગ ત્યાગ. જીવવું એટલે હું સચ્ચિદાનંદ સાક્ષી શિવ કલ્યાણ સ્વરૂપ હું, દેહ વગેરે હું કદીપણ નથી, એ બાવ હૃદયમાં

જયી જવો તે. કાકાનો પણ દોષ તો છે જ, કારણ આવી પરાકાષાએ તે પહોંચ્યો નથી; નહિ તો એના મોંઢામાંથી નીકળતા શબ્દો સોંસરા તીર માફક હૃદયમાં પેસી જતા કેમ નથી? એટલી કાકાની તપશ્ચર્યાની ખામી ગણાય. તપશ્ચર્યા ચાલુ છે, છોડી દીધી નથી; પણ દોષો બહુ તેવી રીતની એ તપશ્ચર્યા નથી. એક જ વિચારને ખૂબ દૃઢ કરો; એટલે સુધી કે ઉંઘમાં પણ તે જ અનુભવાય. પછી છેલ્લે તેને પણ તિલાંજલિ આપી દેવી પડશે. પણ તે તો આપોઆપ બની જશે. તેની ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. બિચારા બુદ્ધ ભગવાનને આ કૂંચી ઢાંધાએ બતાવેલી નહિ એટલે તેમને ખૂબ જ પરિશ્રમ કરવો પડ્યો હતો. તે સમય માટે તેને તેની જરૂર પણ હતી. આપણા સમય માટે આપણને તેની જરૂર પણ નહિ હોય એમ કેમ ન બને? x x x આપણા ચૈતન્ય સાગરમાં રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, શંકરાચાર્ય, વિવેકાનંદ, રામ-તીર્થ, ગાંધીજી જેવાં તો કાંઈ મોનંઓ ઉત્પન્ન થયાં છે અને ઉત્પન્ન થઈ લય થઈ જવાનાં છે. કાકાએ ખીજાં નામો નથી ગણાવ્યાં તેથી તેઓ ઉતરતાં નથી. સૌ નાનાં મોટાં મોનંઓ જ છે. ચૈતન્ય સાગરમાં પેદા થાય છે અને શમી બય છે. x x x કાકા આજે થોડું લખે છે તેનું કારણ તમે પોતે જ છો. તમે પોતે લખવાનો વિષય આપ્યો છે. x x x ચિ. બહેન શારદા અંગ્રેજી શીખે છે એ તો ઠીક-પણ ધરનું કામકાજ કરતાં એટલે શરીર શ્રમ કરતાં આભડછેટ તો નથી લાગતી ને? જેટલો પ્રેમ અંગ્રેજી શીખવા માટે હોય તેથી ઓછો પ્રેમ શરીર શ્રમ માટે નહિ હોવો બેઠકો. એ કામ પણ પ્રેમપૂર્વક કરતાં આવડવું બેઠકો. હૃદય પણ તેટલા પ્રમાણમાં ખીલવું બેઠકો. બુદ્ધિ ખીલે અને હૃદય ઢંકાઈ બય એ તો નજ થવું બેઠકો. હૃદયને બોગે બુદ્ધિ ખીલે એ ઇચ્છવા જેવું નથી. હાલના હરિજન બંધુના અંકો વાંચવા

જેવા આવે છે. હવે પાછો રંટિયો પકડવાનો સમય નજીક આવતો જણાય છે. એ બહેનને પણ રંટિયા ઉપર બેસાડબે. કેળવણીનું આખું કેન્દ્ર ફરવા બેઠું છે. મહાત્માજી જાનરજસ્ત પરિવર્તન કરી-કરાવી રહ્યા છે. જે અત્યારથી રંટિયો શરૂ કરી દેશે તે ફાવશે.

x

x

x

૨

ૐ

તા. ૬-૬-૪૧

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! સૌ. બહેન અમથી.

મારી તબિયત અહીં આવ્યા પછી આપ બધાની શુભેચ્છાથી સારી થઈ છે. અમુક વિચારો તો આવે અને આવવા બેઠાં. વિચાર સિવાય મનુષ્ય રહી શકતો જ નથી. પણ પોતાને અને બીજાને બધી બેઠને નુકસાન થાય એવા વિચારો ન હોવા બેઠાં, એની કાળજી રખાય છે. ચિ. બહેન શારદાના વડોદરાથી ૧-૨ પત્ર આવ્યા હશે. ત્યાર પછી તો પહેલો કાગળ હશે. સંસાર એટલે ત્રિવિધ તાપ, તેમાંથી કેમ બચી શકાય એવી તાલીમ તે બહેને તમારી પાસે લેવી બેઠાં. પણ એ બધાંથી બચવા માટે ખરી ઢાલ તો પ્રભુ ચિંતવન છે. એમાં શ્રદ્ધા હોવી બેઠાં; અર્ધદગ્ધ મને ન થાય. જેણે મને અને સારા બ્રહ્માંડને રચ્યા છે તેનો બદલો કંઈ રીતે વાળી શકાય? માત્ર ખરા દિલથી એનું સ્મરણ એના પ્રત્યેની ભકિતથી અને જ્ઞાનથી થઈ શકે છે. આશા છે કે બહેન શારદા ઘરડા માણસના વિચાર કહી હસી કાઢે નહિ. પણ એ બધું મને તો યુવાવસ્થામાં પુરબહારથી ખીંચ્યું હતું. આજે કંઈ કરવા બહુ તો થાય કે નહિ એ પ્રશ્ન છે. જેનામાં નીતિ છે, હૃદય છે અને શારીરિક સંપત્તિ ઠીક છે તેને માટે પ્રભુ-ગ્રાપ્તિ સહેલી છે. એ સંસ્કાર જે માતામાં અગર પુરુષમાં ઉદય

માય છે એના એકાંતેર કુળ તરી ગયાં એમ ભકતરાજ નરસૈયાજી કહે છે. માતા મૂકવાનો હેતુ છે, તે એ કે એવી માતા સંતાનોને ઉચ્ચ સંસ્કારનો વારસો આપે છે. હું તો તને પણ લખું છું કે તું પ્રભાદ આળસ કરીશ નહિ. પ્રભુ તરફ તો હૃદય સ્વાભાવિક વળેલું રહે એની કાળજી રાખવી રહે. તમારા કાકાને એક જાતનું ગાંડપણ લાગ્યું છે એટલે લખાઇ જાય છે. તેથી ક્ષમાવૃત્તિ કેળવજે. એ જ.

લિ. કાકાના શુભાશિષ

૩

ૐ

બેઘપુર તા. ૧૯-૯-૪૧

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! બહેન અમથી,

ભાઇ નાણંકરના લખવા ઉપરથી બપુનું કે આપની તબિયત વચમાં બગડી આવી હતી. આપ લોકો મને જાતજાતના ઉપદેશો કરવામાં કુશળ છો તો આપ લોકો પણ શરીર વિ. સંભાળમાં કેમ ગાફેલ રહી શકો? શરીર આપણને ટ્રસ્ટમાં મળ્યું છે. તેની સંભાળ ન રાખીશું તો ફેજદારી કાયદાની કલમ લાગુ પડશે. એમાં કોઇની વકીલાત ચાલવાની નથી કે લાંચ રુશવત કે ભલામણ પણ કામ આવવાની નથી. હશે; એ તો થવાનું થયું પણ હવે સંભાળ રાખશો. જેટલા બેઘએ તેટલાજ વિચાર કરીએ; નકામા બહુ ઘોડા દોડાવ્યા કરીએ નહિ. તેમજ શરીર પાસે પણ બેઘનું કામ લઇએ; હદ ઉપરાંત બોલે લાદીએ તો કમર દૂટી જાય; હિંમત મૂકાઇ જાય. આ બધાના તમે સાક્ષી છોજ. અંતર્યામી છે તે જાણે છે; ભલે બીજા ન જાણે. પણ એ જ બધાને અંતર્યામીરૂપે કહેશે. કારણ તે એક જ છે. અંતર્યામી જુદા જુદા નથી. એ રીતે અંતર્યામી રૂપે અનુ-

ભલીએ. મારી દરેક ક્રિયામાં-શારીરિક, વાચિક કે માનસિક-‘હું’ સાક્ષીરૂપે રહ્યો જ છું, રહું છું અને રહેવાનો છું. શરીર જવાથી કે મન જવાથી એમાં કંઈ ફેરફાર થવાનો નથી.

આપ સર્વેને જેટલો સાંભળવાનો લાભ મળ્યો છે તેટલો ખીજને મળ્યો નથી. માટે હવે તો એમાં જ દૃઢતા અને નિષ્ઠા રહે એ ઇચ્છનીય છે.

લિ૦ કાકાના શુભાશિષ

૪

ૐ

મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજી મહારાજનો આશ્રમ

જોષપુર (મારવાડ) તા૦ ૭-૯-૪૩

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! સૌ. બહેન અમથી,

x x x મારો વખત અહીં ખુશ ખુશાલથી ચાલ્યો બય છે. સવારનો વખત કાંઈ વાચનમાં, વિચારમાં. આધ્યાત્મિક વાતો કરવામાં અને કદાચ કાગળોના જવાબ આપવામાં ચાલ્યો બય છે. શ્રી બાબુજી, ચિ. કિશોરી રમણ વગેરેનો મારા ઉપર અપૂર્વ પ્રેમ છે. એમના પ્રેમનો બદલો--ઘટતો બદલો આપી શકતો નથી. મારા અને એમના સંબંધો અનુકૂળ હોત તો એમને મારી સાથે જ રાખત. ગમ કાલે વાતમાં ને વાતમાં કહેતા હતા કે આપણો સંબંધ થણા જન્મનો હોવો જોઈએ. મારે માટે એમનો પ્રેમ હોય તો એ કદાચ સ્વાભાવિક કહેવાય, પણ મારા કુટુંબીજનો અને મારો જેના ઉપર પ્રેમ હોય તે બધાં પ્રત્યે તેવો જ પ્રેમ છે. x x x એમનું શરીર વય ૭૨ વર્ષનું છે. આ વખતે એમના શરીર ઉપર કચલી ભેવામાં આવી. થોડી શક્તિ ઓછી થઈ છે, પણ કહે છે અને લાગે છે કે મારા અહીં આવ્યા બાદ તબિયત થણી સુધરી છે. એમની સાથે દરરોજ એજમાં ઓછો એક દોઢ

કલાક અનુભવ પ્રકાશનાં વાંચનમાં બય છે. મારે તો એ બહાને સંતસમાગમ બન્ધો રહે છે, અને દઢતા વધે છે. × × × અહીં આખા બેઘપુરમાં બાળ કેળવણી સંબંધી તદ્દન અંધારું છે. એક માસ્તર છોકરાંઓને પોતાની મરજી પ્રમાણે એકડા બગડા અને મૂળાક્ષરનું જ્ઞાન આપે છે, પ્રેમથી શીખવે છે, જરાપણ ભેર જીલમ કરતા નથી. મારા જેવાને કેળવણીનું કાંઈક જ્ઞાન છે પણ એટલી પુરસદ નથી. એટલી મારી કમભેરી ગણાય. મારામાં બધા વિષયની ખીચડી જેવું તો ઘણું જ્ઞાન છે, પણ બધાંને વ્યવહારમાં ઉતારવા જેટલી ધીરજ નથી. એથી એક જ તરફ વળો બહુ છું.

× × × ભાઈ કવિ, વિનોદી અને જીવનનાં સ્વપ્ન સેવનાર છે, તેમાં આ સુમેળ બેસતો નથી. આવા તો કંઈ જીવન વેડફાઈ બય છે. પણ સોનું અને સુગંધ બંને સાથે ક્યાંથી મળે? કુદ-રતમાં જ કાંઈ એવું છે અગર હશે તેથી બધા વૈરાગ્ય તરફ વળી પૂર્ણતા તરફ દોડતા તો નહિ હોય! જ્યાં સુધી માણસને અપૂર્ણતા તરફ અસંતોષ ન થાય ત્યાં સુધી અધ્યાત્મ માર્ગ અગર પરમાત્મા તરફ તે વળે ક્યાંથી? ઘણાંને રસ્તો શોધવા છતાં નથી મળતો ત્યારે તેની અકળામણનો પાર રહેતો નથી. એ અસંતુષ્ટ સ્થિતિમાં-‘તાલાવેલી’માં જે પ્રેમનું બાન થાય છે એ પ્રેમ માર્ગ જડવા પછી અગર તેમાં દઢ થવા પછી બહાર ઉછળતા રૂપમાં મળતો નથી. ત્યારે તો એમ લાગે છે કે બહારનો કેલાહલ નકામો છે. આગળની સ્થિતિ બેઘ હસવું આવે છે. કદાચ આપ કહેશે કે “કાકા તો બીબના દોષ દર્શન કરવામાં પડ્યા કે શું!” દેખાઈ આવે ત્યારે કહેવાય, બાકી ખાસ શોધવા જતો નથી. અને એ દોષ કહેવાય ત્યારે ભાઈ × × × જેવા અસંતુષ્ટ બને છે. એ એમ માને છે કે મારે તો એમનું જેટલું સાફ તેટલું કહેવું અમર સાફ માફું મિશ્રિત કહેવું. પણ એ તો

મારે બીજા સમક્ષ કહેવાનું હોય. એમના દેવો બીજા પાસે પ્રગટ કરે તો ગુન્હેગાર ખરો! આપને પણ આવું થતું હશે કે? x x x મારી તબિયત આમ ઠીક ઠીક ચાલી ભય છે. મારું અહીંથી નીકળવાનું શ્રી બાબુજીના પ્રેમ ઉપર નિર્ભર છે. પછી મારવાડ જંકશનવાળા શ્રી પંડિત ચુનીલાલજીના આગ્રહને વશ થવાનું છે. પછી અમદાવાદવાળા સંબંધીઓનો પ્રશ્ન છે. મારે ચાત્યાજ આવવું હોય તો તો કાંઈ વાંધો નથી, પણ બધાંને નારાજ કરવા પડે ખરા! મને લોભ-સ્વાર્થ-તો ખરો જ કે એ બહાને મારી સ્વરૂપ નિશ્ચળતા વધતી ભય. રાંદેરમાં તો કોઇને-અમુક ગણ્યા ગાંઠ્યા સિવાય-ખાસ લગની નથી. “હરતે ફિરતે રામજી મિલ જાયે તો મુઝે બી બોલના” એવી સ્થિતિ છે. હાલ તો લક્ષ્મીયુગ ચાલે છે. કેટલાકને (ઘણાંને) પેટની પડી છે ત્યાં પુરસદ ક્યાંથી લાવવી? થોડી પણ ચિંતા ઓછી થાય તો બીજી તરફનો ખ્યાલ આવેને? વ્યવસાય એટલો બધો વધી જાય છે કે પછી વખતનો-પુરસદનો-અભાવ લાગવા લાગે છે, જો કે એ પણ કમભેરી તો છે જ. x x x તબિયતની દૃષ્ટિએ તેમ જ વધુ અવલોકનની દૃષ્ટિએ આ તરફ આવવાનું થાય તો આપ જેવાને ઘણો લાભ થાય, સેવાના ઘણા માર્ગો ખૂલે. અહીં જોધપુરમાં એક વનિતા આશ્રમ ખોલવામાં આવ્યો છે, જ્યાં ત્યકતા, કોઇને હાથે ફૂસી ગયેલી, અગર ગમે તે રીતે જીવન અતીત કરતી સ્ત્રીઓ વગેરેને લેવામાં આવે છે. માસિક રૂપિયા નવસોથી હજાર સુધી તો એક જ વ્યક્તિ તરફની મદદ છે. આ કોટયાધિપતિઓ અને લક્ષાધિ-પતિઓનો દેશ છે, પણ હૃદયના કાર્યકર્તાઓની કમી છે. x x x મને પોતાને તો એમ થાય છે કે પુરુષ કાર્યકર્તા કરતાં સ્ત્રી કાર્યકર્તાઓ (સુંદર ચારિત્ર્યવાળી અને જરા પણ ફેશનવાળી નહિ એવી) હિંદુસ્તાનભરમાં પેદા થાય તો દેશનો ઉદ્ધાર હાથવેંતમાં છે. અહુતમાજ જેવાને ખાદ કરીએ તો હૃદયપૂર્વકના પુરુષ કાર્યકર્તાઓ

કેટલા! કેટલીક વખત થાય છે કે આ જ્ઞાનસહિત ચંદુ સ્ત્રી જન્મ્યો હોત તો થણું થઇ શકત ખરું, પણ તેથી મારે જ સ્ત્રીરૂપે જન્મવાની જરૂર નથી. મારી એવી તો ભાવના ખરી કે ઘણી સ્ત્રીઓ આ દેશમાં સેવાકાર્ય માટે જન્મે અને દેશનું અમાપ-ઢગલાબંધ-કાર્ય ઉપાડી લે. એમ થશે જ એ મને લાગે છે. પુરુષો મારફત કામ કરાવવાનો કુદરતે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો. હવે સ્ત્રી મારફત કરાવવાનો કુદરતે આરંભ કરાવવા માંડ્યો છે. ગતિ ઘણી ધીમી છે. મારી નજર સમક્ષ બની રહ્યું છે એમ લાગ્યા કરે છે. સ્ત્રીઓ બધાં જ કામો ઉપાડશે અને ઉપાડવા જોઇએ. સ્ત્રીબળિનો વિચાર કરું છું ત્યારે આપની કાકીનું ભાન પ્રથમ થાય છે, અને તેથી તેના દરેક કાર્યોમાં પૂર્ણતા ઇચ્છી રહ્યો છું. તેમાં પ્રેમની તો પરાકાષ્ઠા હોવી જોઇએ. જો સ્ત્રી કાર્યકર્તા પેદા થઇ તો માફ સ્વમ આપ સૌને સાચું લાગશે. આટઆટલા પુરુષો લડાઇમાં મરી રહ્યા છે. એ બહાને કંઇ સ્ત્રીઓ પશ્ચિમમાં શાંતિ માટે પાકશે અને નવી ઓલાદમાં શાંતિ અને આશાનાં કિરણો પ્રસારશે. મારી સાથે સંમત થતાં હો તો કટિબદ્ધ થાઓ, ઢગલાબંધ કામ પડ્યું છે. ઘડીની પુરસદ નથી! કુદરત ક્યાં આરામ લે છે! રાત દિન કામ કર્યે જ બળ્ય છે. જેટલો અહં ઓછો તેટલી આરામની ગરજ ઓછી. × × × આજે તો લખતાં લખતાં આડું અવળું ચાલ્યા જવાયું. ક્ષમા કરશે. તમે કહેશો, કાકા તો પુરુષ માટે આરામ ચાહે છે અને સ્ત્રીઓ માટે અવિરત શ્રમ ઇચ્છે છે! પણ આ રીતે કાર્ય કરવાને માટે જ્યાં તમન્ના છે ત્યાં જ ખરી તપોભૂમિ છે. મહાત્માજીએ આપણે માટે એક આદર્શ મૂક્યો છે. એમણે તો આપણને સો વર્ષ આગળ મૂક્યા છે. અત્યારે એ ઘણાં ઓછાંને સમજશે. સાદાઇ તો માણસનું જીવનવ્રત હોવું જોઇએ એમ એમણે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે.

૧

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૭-૧-૩૮

આત્મસ્વરૂપ !

આપનો પત્ર ગઈ કાલે મળ્યો. અત્રે સર્વે કુશળ. x x x
 x x x x x x x x x ખીન્નું, મારું બતાવેલું રટણ પણ કરો
 છો-ચૈતન્ય સમુદ્રવાળું-ભણી આનંદ. મારા બતાવેલા ચૈતન્ય સમુદ્રના
 દષ્ટાંતમાં સાક્ષાત્ સ્થિતિ છે-અનુભવ છે. જોટલો વખત એ વિચાર
 રહે તેટલો વખત મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, વગેરે કાંઈ નથી, પણ
 ચૈતન્ય જ છે, એટલે મન, બુદ્ધિ ચિત્તનો લય થઈ જાય છે અને
 સ્વરૂપ સ્થિતિ થાય છે, અગર આપની ભાષામાં કહું તો
 Realisation થયું. જ્યાં સુધી એ રટણ રહે ત્યાં સુધી શરીર
 વિ.નું પણ ભાન ક્યાં છે? આપ પોતે જ Almighty છો, એ
 વિચાર બદલે શરીરનો ખ્યાલ કરી તેમાં “હું અને મારાપણાની”
 બુદ્ધિ કરી આપણે નીચે ઊતરી પડીએ છીએ. નહોતાં બાળતાં
 ત્યારે પણ એ સાક્ષી ભાવ-ચૈતન્ય ભાવ-મોજુદ હતો, અને કદી
 એ ભાવ ભુલાઈ જાય તો પણ એ સાક્ષી ભાવ તો છે, અને રહે-
 વાનો. હવે જે કરવાનું બાકી રહે છે તે વખતો વખત દેહાધ્યાસ
 છોડ્યા કરવાનો છે, અને એજ ખરી તપશ્ચર્યા છે. ભક્તિ, ધ્યાન,
 કર્મ, યોગ વિ. કરવાનું પ્રયોજન તો એજ કે દેહાધ્યાસ-હુંપણું

જે જોડું જોડું ઉત્પન્ન થઈ ગયું છે તેને નિવૃત્ત કરવાનું છે. બે ભક્તિ, ધ્યાન, કર્મ, યોગ, વિ. એ ન કરી શકે તો પછી એ બધાની ખરી ઉપયોગિતા નથી. જ્ઞાન સાથે ભક્તિ, યોગ મિશ્રિત થઈ પૂર્ણ યોગ-ગીતા યોગ થાય છે. એમાં છોડવાનું કંઈ નથી. પણ જે Limited (પરિમિત) ને હું માની રહ્યા છીએ તેને છોડવાનું છે. એટલે બધામાંથી આસક્તિ છૂટી ગઈ. પણ બહાર બોલવાનું નથી, અંતરમાં સમજવાનું છે; અને બહાર કહેવું હોય તો એટલું કહેવાય કે જેમ પ્રભુ રાજે છે તેમ રહીએ છીએ, અને દરેક જણ એમજ કરે છે. પોતે હું કરી તરફડિયાં તો પુષ્કળ મારે છે પણ કોઈનું કંઈ ચાલતું નથી.

“હું કરું હું કરું એજ અજ્ઞાનતા,
શકટનો ભાર જેમ શ્વાન તાણે.
સાજ મંડાણ છે સર્વ એણી પેરે,
બેગી બેગેશ્વરા કાક બણે.”

આ ભકતરાજ નરસૈયાનું વાક્ય છે. વ્યવહારમાં બહુ સુંદર છે. પરમાર્થમાં તો જગતે નથી ને તેની વાતો પણ નથી, પણ પોતેજ છે, એટલે ત્યાં તો બોલવા કે વિચારવાપણું નથી. મોઢે કહેવામાં જે સ્પષ્ટતા થાય છે તે લખવામાં થાય કે નહિ તે ખબર નથી. જેટલું બને તેટલું સ્પષ્ટ લખું છું.

લિં. પ્રેમી ચંદુ

૨

ॐ

અમદાવાદ તા. ૨૪-૧-૩૮.

આત્મસ્વરૂપ !

અત્રે સર્વે કુશળ. આપના તરફની કુશળતાનો પત્ર ગઈ કાલે મળ્યો હતો, અને આજે “સંત અંક” પણ રજીસ્ટર્ડથી

મળ્યો છે. આપના પ્રેમ બદલ હૃદયપૂર્વક ઉપકાર. મેં એ અંક ભેષપુરમાં પણ ભેચેલો. x x x x x x x x અલગત, આપે મોકલેલી ચોપડીઓના બીજા (પણ) ઉપયોગ કરે છે. ઘરમાં બધા સાથે એકાં હોયએ ત્યારે તેમાંથી કાંઈ કાંઈ ફકરા વાંચી સંભળાવું છું. જેને રંગ લાગે તેને ખરો. એવું વાંચી સંભળાવેલું નકામું જતું નથી. તેની પણ થોડી ઘણી અસર તો થાય છે જ.

મારા ગયા કાગળમાં લખેલું બરાબર સમજાયું હશે. તમે પોતે “સાક્ષી” ચૈતન્ય દેવજ છો એમાં દઢતા રાખશો. શરીર, મન વિં આપણે નથી, પણ આપણે એ બધાથી પર, એ બધાને બાળુનાર “સાક્ષી” છઈએ. નહોતા બાળુતા હતા ત્યારે પણ એમજ હતું અને બાળીએ છીએ ત્યારે પણ એમજ છે. એ શાશ્વત સત્ય છે. આપણે પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને ભૂલી શરીર, મન વિં ને હું માની વ્યવહાર કરીએ છીએ ત્યારેજ સુખ દુઃખ, રાગદ્વેષ વિં ના ચક્કરમાં ફસી જઈએ છઈએ. નામ રૂપ એ જ જગત છે. એ સિવાય બીજું કંઈ જગતનું સ્વરૂપ જ નથી. એ નામ રૂપમાં (અ) સત્ય બુદ્ધિ થાય ત્યારે એકત્વ ભુલાઈ જઈ ભિન્નતા ભાસે છે. સમુદ્રમાં મોઝાં ભિન્ન ભિન્ન દેખાય છે પણ તે બધાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જળ જ છે. તેવી રીતે આપણે અને આખું બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડો એક જ છે પણ ભિન્નતા ભાસે છે-વાસ્તવિક નથી-તેથી ચક્કરમાં પડી જઈએ છીએ-એજ ભ્રમણા છે, એજ અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાનનું બીજું કંઈ સ્વરૂપ જ નથી. આમાં બોલવાનું કે કહેવાનું કંઈ નથી. ફક્ત આમ અંતરથી અનુભવવાનું છે. વાંચન અનુભવગમ્ય બનાવજો, શબ્દની બળમાં ફસાવું નહિ. એ બધા શબ્દો જ્ઞાનીજનોએ આપણે સમજાવવા માટે ચોળેલા છે. એ સિવાય એની કંઈ કિમત નથી. સમજ બેસી ગઈ એટલે પછી મળ અને આનંદ છે.

ખરી વસ્તુ ઘણા ઓછા સમજે છે, અને ઘણા ઓછા તે પ્રમાણે અનુભવે છે અને વર્તે છે.

આપણે તો સારા સંસાર સાથે અલોદ છે. આપણું મન ભિન્નતા ન ઉત્પન્ન કરે એટલી જ કાળજી રાખ્યા કરવાની છે. તેમાં બહાર કહેવાની કે બોલવાની પણ જરૂર નથી. કોઈ મૂંઝાતો હોય અને તેને ખરી વસ્તુ સમજવાની ઇચ્છા હોય અને વધુમાં આપણા કહેવા ઉપર શ્રદ્ધા હોય તો તે વખતે સત્ય હોય તે બોલી નાંખવું. માને તો તેની મરજી.

આમાં કોઈનું કોઈ ચાલે એમ નથી તેમજ એમાં કોઈ છોડવાપણું પણ નથી. એ બધું આપણાથી છૂટી જ રહેલું છે-ભૂદું જ છે-પણ જ્યાં સુધી દેહ રહે ત્યાં સુધી જેમ વ્યવહાર ચાલતો હોય તેમ ચલવે જવાનો છે. કોઈ કોઈનું ઈષ્ટ કે અનિષ્ટ કરી શકતો જ નથી. શરીર, મન વિ. હોય ત્યાં સુધી આપણે બધાની સેવા જ કરીએ છીએ, અને તે પણ કોઈ બદલાની આશાથી નહિ, એટલે થયો નિષ્કામ કર્મયોગ. અને બદલો બેઠતો હોય તો જેણે શક્તિ આપી છે તેને ભાગે બય છે. બધાને આપણા પ્રભુના સ્વરૂપ બેઠાં એટલે શ્રેષ્ઠ ભક્તિ થઈ. બધાથી જ્યાં જ્યાં મન બેઠાય-તે બધાથી માંડે સ્વરૂપ ન્યાંડે છે એ થયો શ્રેષ્ઠ નિર્વિ-કલ્પ યોગ. અને જ્ઞાન તો સાથે ચાલે છે. એ કર્મ, ભક્તિ, યોગ અને જ્ઞાનનો સમન્વય થયો. એમાં કોઈ ઊંચું નથી અને કોઈ નીચું નથી. બધાં એક જ છે અને બધાની સાથે જરૂર પણ છે, અને એ જ પૂર્ણ યોગ છે.

x

x

x

૩

ૐ

અમદાવાદ-તા. ૧૧-૩-૩૮

આત્મ સ્વરૂપ !

અત્રે સર્વે કુશળ. આપની કુશળતાનો પત્ર અને ભુક પોસ્ટ (કદ ઉપનિષદ) બંને મળ્યા છે; વાંચી આનંદ થયો છે. વળી એ પ્રમાણે કુશળતા જણાવતા રહેશો. x x x

આપનું મનન ચાલુ છે જાણી વિશેષ આનંદ થયો. આપણી અને પરમાત્માની વચ્ચે જો કોઈ અંતરાય હોય તો આપણા પોતાના અહંકારનો છે. ઊંઘમાં ઊંઘી જઈએ ત્યારે તો એકતા છે-એપણું દેખાતું નથી, એટલે સુખદુઃખ કંઈ નથી. એ એપણાને કાઢવું અને એકત્વમાં સ્થિત થવું એ મનુષ્ય જીવનની સાક્ષ્યતા છે. ધર્માપનિષદમાં:-તત્ર કો મોહઃ કઃ ક્ષોકઃ એકત્વમનુવચ્યતઃ કહ્યું છે, તે પૂર્ણ અનુભવપૂર્વક ઋષિમુનીઓએ કહ્યું છે. આપણે તો એકત્વ અનુભવવું એ એમાંથી ફલિતાર્થ છે. ઊંઘમાં અજ્ઞાનતા છે છતાં એકત્વ થતાં કેવળ આનંદ રહે છે. જો જાગૃતમાં એકત્વ અનુભવાય તો જ ખરો આનંદ ભોગવાય અને એ જ જીવનમુક્તિ છે. આપણા દેહ, મન, બુદ્ધિ વગેરેના અહમને લાધને એપણું દેખાય છે. એપણું થયું નથી. એ કાના જેવું છે-જેમ એક પાણીનો ઘોઘ વહી રહ્યો છે તેની વચમાં આપણે એક લાકડી મૂકી દઈએ તો લાકડીની બંને બાજુનું પાણી જીલું દેખાય છે-લાકડીએ પાણીને જીલું બતાવ્યું પણ લાકડી પાણીને જીલું કરી શકી નથી. તેમ આપણા અહમે આપણી અને પરમાત્મા (ચૈતન્ય સમુદ્ર) ની વચ્ચે એપણું બતાવ્યું પણ આપણામાં અને પરમાત્મામાં ભેદ થઈ શકતો નથી. હવે એ અહમને ઉઠાવવા માટે ચાહે તો જપ કરો, ભક્તિ કરો, યોગ કરો કે જ્ઞાન કરો. એટલે એ અહમને ઉઠાવવા માટે આ બધાં સાધનો છે. જે વખતે જેવી મનની સ્થિતિ તે વખતે તે મનને અહમ રહિત કરવા માટે જપ, ભક્તિ, યોગ કે જ્ઞાન કરી તેમ કરી લેવું. મેં જે ચૈતન્ય સમુદ્રના દર્શન તરીકે Practical સમજાવ્યું હતું તેમાં જપ, ભક્તિ, યોગ અને જ્ઞાન બધું સાથે ચાલે છે. પણ એ વાત ઘણા ઓછા સમજે છે, અને એટલીજ એમાં શ્રદ્ધાની (કહેનાર ઉપર) જરૂર છે. એટલુંજ જો કોઈ કર્યા કરે તો જરૂર અવહારમાં પણ સ્વર્ગજન બની બચે છે. એ અહંકારજન મહામાયા છે-અજ્ઞાન છે. એ અહંકારને તોડ્યો

એટલે માયા વિ. બધું આપોઆપ ચાલ્યું જાય છે. આ કાંઈ બનાવટી વાત નથી.

મારા આવેલા કાગળ સંઘરી રાખી તેનોજ વખતો વખત અનુભવ કરો તો બધું મળી જશે. બધું સમજાઈ જશે. આજ આઠેક દિવસ થયાં હું એકલો આવ્યો છું. તમારા સૌ. બહેન કાગળ વદ ૨)ને દિવસે રાંદેરથી અમદાવાદ આવી જશે. મારી શારીરિક સ્થિતિ વચમાં બરાબર નહોતી, પણ એની ઉપર હું શું વિચારું? એ તો થવાનું થયા કરે છે અને થશે. પ્રકૃતિ પોતાના ધર્મ પ્રમાણે વર્તે છે. જે જાણું તે જવાનું. એક દિવસ એમ જ થવાનું છે, તો મારે શરીર છે જ નહિ અને કદાચ શરીર હોય તો અનંત શરીરો છે; દરરોજ ઉત્પન્ન થાય છે, અને મારા ચૈતન્ય-સમુદ્રમાં લય પામે છે. એમાં શું ઉત્પન્ન થયું અને શું ગયું અને જવાનું? અત્યારે એ શરીર છે ત્યારે પણ ચૈતન્યસ્વરૂપ જ છે. મારા ચૈતન્યસમુદ્રમાં અનેક લહેર મોઝાંઓ ઉત્પન્ન થાય છે, રહે છે અને લય પામે છે, પણ તે બધાં ચૈતન્ય જળ જ છે. કેમ એમ જ લાગે છે ને? કેવી શાંતિ? મસ્તી? આનંદ? આનંદ? આનંદ? X X X

કેમ આ કાગળ સ્વરૂપમસ્તીમાં મોજ કરાવે છે કે? પત્ર લાંબ આપતા રહેશો. વાંચનથી મનને ડગમગાવતા નહિ. એ જ.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૪

ૐ

અમદાવાદ તા. ૨૬-૩-૩૮

આત્મસ્વરૂપ! ભાઈ નંદલાલ

X X X આપ લખો છો કે શિક્ષાઓ લખતા રહેશો, પણ લખવાનું કેટલીક વખત કાગળો આવે છે તેની ઉપરથી સ્ફુરણ

થાય છે. જ્યારે એવું કાંઈ નથી હોતું ત્યારે શું લખવું તે સમજાતું નથી.

વેદાંત એટલે કાંઈ પક્ષ નહિ પણ સત્ય સ્વરૂપ આત્મા. જ્યારે માણસ કાંઈ પણ પક્ષમાં બંધાઈ વિચારે છે ત્યારે બીજા પ્રત્યે તેને ઘુણા ઉત્પન્ન થાય છે. જે સાચો વેદાંતી છે તે કાંઈ પક્ષમાં બંધાતો નથી, પણ બધા પક્ષો તેના છે. He belongs to no faith, but different faiths are his. કંઈ દૃષ્ટિબિંદુથી બીજા પક્ષો જુએ છે તે શોધી કાઢે છે અને તેથી તેને આનંદ થાય છે. દરેક જણનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો આત્મા-સાક્ષી-પરબ્રહ્મ છે. આહે તો તે હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, પારસી, યાહુદી, બૌદ્ધ વા જૈન હો કે ગમે તે હો; તો આત્મા કયા ધર્મનો, પક્ષનો કહેવાય? ઊલટું જેટલા ધર્મો, પક્ષ વગેરે છે તે બધા આત્માને લધને છે. જુદી જુદી સમજવાળાએ જુદી જુદી દૃષ્ટિથી તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્નો કર્યાં. જેને અનુભવ થયો છે તે કાંઈ પક્ષમાં બંધાતો નથી. પંડિતાઈમાં બધું ચાલે. જેટલા ઝઘડા થયા છે અને થાય છે તે ધર્મને લીધે થયા નથી, પણ તેને ન સમજનારને લીધે થયા છે. ધર્મ તો આચરવાનો છે, મોઢે ઘાલી જવાનો નથી. એટલું ખરૂં કે હિંદુ ધર્મ થણી દૃષ્ટિબિંદુથી જોયું છે, અને તેથી અત્યારે જેટલા ધર્મ ચાલે છે તે બધાનું દૃષ્ટિબિંદુ તેમાં મળી શકે છે. કાંઈપણ માણસ જેમાંથી તેને શાંતિ મળી શકે તે practice કરી શકે, પણ તેથી તેણે ધર્મ બદલવો જોઈએ, તે ધર્મમાં Baptise થવું જોઈએ એ હું માનતો નથી. કાંઈ પિતાના પિતાશ્રીના ચાલતા આવેલા ધર્મમાંથી બીજા ધર્મમાં જવાથી મુકિત સાધી શકે એમ માને તો એ અજ્ઞાનસૂચક કહેવાય.

મારી વાત પૂછે તો ભક્તિમાં પસાર થઈ, સાચે રાજયોગ સાધવા તરફ વળ્યો. તે બધામાંથી ઠીક ઠીક લાભ થયો. પણ સાચી શાંતિ તો આત્માનુભવમાં છે. તેથી બધાએ એમ જ કરવું

જોઈએ એમ હું ન કહું. એમાં પણ જોણે યમ નિયમના પાલન કર્યા છે અને પદ્ સંપત્તિ શમ, દમ, ઉપરતિ, તિતિશ્ચા, શ્રદ્ધા અને સમાધાન મેળવી છે તે બહુ જલદી ફાળ્યો છે. અગર આ માર્ગ ઉપર ચાલતાં એ બધાની જરૂર તો છે જ. એમ કરતાં હૃદય નિર્મળ બની જાય છે અને દૃઢતા જલદી આવી જાય છે. xયમ=સત્ય, અસ્તેય, અહિંસા, પ્રત્યક્ષ, અપરિગ્રહ. *નિયમ=તપ, શૌચ, સંતોષ, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વર પ્રણિધાન. આ તો સ્પષ્ટતા ખાતર યમ નિયમ લખ્યા છે—આપને ખબર તો હશે જ.

સ્પષ્ટતા ખાતર લખું કે માણસ હૃદયપૂર્વક હું સાક્ષી આત્મા છું, અને આ બધા બિન્ન બિન્ન પ્રતીત થતાં સ્વરૂપો તે જ છે અગર તેના છે એમ અનુભવાય તો ઉપર લખેલાં યમ, નિયમ, પદ્ સંપત્તિ વગેરે સાથે સાથે થઈ જાય છે. કારણ જ્યારે પોતાને બિન્ન બિન્ન સ્વરૂપે અનુભવે ત્યારે કોનાથી દ્વેષ કરે? કોનું વ્યર્થ કરે? ઇદ્રિયો, મન વગેરે પણ આપોઆપ કાવ્યમાં આવી જાય છે. માર્ગ ઘણો સરળ છે પણ તેની Practice થવી જોઈએ. વાંચન કરતાં Practice વાળો જીતે. જીતોને, શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસનું શું વાંચન હતું? જીસસ ક્રાઇસ્ટ, નરસિંહ મહેતા, મીરાં વગેરે કંઈ યુનિવર્સિટીમાં પાસ થયાં હતાં? આપણા ઋષિમુનિઓની યુનિવર્સિટી તો કુદરત હતી. અને કેવાં સત્યો બોલ્યા કે જેને આજે મહાવિદ્વાન પુરુષો પણ પૂરેપૂરું સમજી શકતા નથી. x x x

દિ. પ્રેમી ચંદુ

પ

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૩૦-૩-૩૬

આત્મસ્વરૂપ! ભાઈ નંદલાલ સોદા,

x

x

x

અમે તેં રિચતિમાં આપણે—એટલે સરીર કે મન હોય પણ આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ—સાક્ષી—તો એક સરખો રહ્યો છે. આપણે

શરીરને બાણીએ એટલે શરીરથી જુદા-કારણ “The Knower is always separate from the Known”-મનને બાણીએ, પ્રાણને બાણીએ એટલે એ બધાથી જુદા છઈએ, હતા અને રહેવાના, આમ હૃદયપૂર્વક અનુભવવું જોઈએ. શરીર, મન, બુદ્ધિ વગેરેમાં ફેરફાર થયા જ કરવાનો. એ બધાં પ્રકૃતિની અંદર છે. પ્રકૃતિમાં ફેરફાર ન થાય તો પ્રકૃતિ ન કહેવાય. એથી જ ગીતાકાર કહે છે કે સર્વ સંકલ્પ છોડી આત્મસ્થ થા. જેમ ચંદુની અંદર ફેરફાર થાય, પણ તેથી તમે કદી કહેતા નથી અગર કહેવાના નથી કે મારામાં ફેરફાર થયો છે, કારણ ચંદુ આપનાથી ભિન્ન છે. તેમ આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ-આત્મા-સાક્ષી-ચૈતન્ય શરીર, મન, વાણી, બુદ્ધિ વગેરેથી ભિન્ન છે અને રહેવાનું. આમ અનુભવવાથી આપણી શાંતિ જતી નથી-કોઈની શાંતિ ગઈ નથી, પણ શરીરને કે મનને કે બુદ્ધિ વગેરેને “હું” માની વ્યવહાર કરીએ તો જરૂર અશાંતિ થવાની. આ સિવાય શાંતિનો બીજો સરળ ઉપાય નથી. અને એ દરેકના અનુભવની વાત છે-પછી એ અનુભવને ન માનીએ તો આપણા મનની વાત છે, પણ સત્ય તો સત્ય જ રહેવાનું. શરીરથી પંચભૂતથી માંડી ઇંદ્રિયો, મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ વગેરે પણ જગતના પદાર્થો છે, અને જગત એટલે જેમાં ફેરફાર થયા કરે તે-એક સરખું ન રહે તે. આ બહુ સરળ વાત છે, એમાં પંડિતાઈ નથી-ફિલસૂફી નથી. શરીર પોતાનું કામ કરે, મન વિચારે, અને એ બધાંએ તેમ કરવું જ કરીએ, પણ આપણે તો એ બધાના વ્યવહારને બાણવા-વાળા જુદા જ છઈએ ને ? એમાં સંદેહ કેવો ? અને કદાચ સંદેહ હોય તો પણ એ સંદેહને પણ બાણવાળો તો જુદા જ છે ને ? કેમ, આ વાત સત્ય લાગે છે ને ? આમ અનુભવવામાં આનંદ છે-શાંતિ છે. પણ બહાર તો જેમ બોલતા હોઈએ તેમ બોલીએ, તેમાં ફેરફાર ન કરીએ, પણ અંતરથી ઉપર પ્રમાણે અનુભવીએ

જેમ (હું) ચંદુ બ્રાહ્મણ છું એ બહાર વારે ઘંડીએ બોલવાની જરૂર નથી પણ સત્ય છે અને એ મારો નિશ્ચય છે, તેમ “હું” સાક્ષી શરીર, મન, વિં થી જુદો છું, એજ નિશ્ચય અંતરનો હોવો બેઘએ. કોઇ પૂછે કે તમે આ શાંતિ કેવી રીતે અનુભવો છો તો ઉપર પ્રમાણે આપણી સમજ બોલીએ અને સામા માણસે માનવું હોય તો માને, ન માને તો તેના મનની વાત છે. ફરીથી લખું છું કે બહાર તો દરરોજનું કામ જેમ કરતા હોઇએ તેમજ કર્યા કરીએ. અલ-ખત, નીતિ વિરુદ્ધ આપણું-શરીર, મન વગેરેનું-વર્તન ન હોવું બેઘએ. બે નીતિ વિરુદ્ધ કાંઇ કરીએ તો તેટલે અંશે અશાંતિ થવાનીજ. તેથી નીતિ ઉપર સાધુ પુરુષોનો આગ્રહ છે.

x

x

x

x

લિં પ્રેમી ચંદુ

૬

ૐ

રાંદેર, તાં ૧-૨-૪૧

આત્મસ્વરૂપ! બાઇ નંદલાલબાઇ

x

x

x

આપ રટણુ વિ. કરતા હશે એટલે એ સંબંધે આપને લખવાનું હોય નહિ. પણ સાથે સાથે એટલું તો લખું કે કુરસદને વખતે કોઇ કોઇ વખત સ્વામી રામતીર્થ, વિવેકાનંદ, યોગવશિષ્ઠ રામાયણુ પણ વાંચતા રહેશે. આપનું મન નિર્મળ થયું છે તો ઉપર લખેલાં પુસ્તકોનું વાંચન જરૂર કરશે, પણ પહેલા સ્વામી રામતીર્થ વાંચશે. વાંચન કર્યા કરશે તો મન કોઇ દિવ્ય ધામમાં ફરતું ન હોય એવું લાગશે. જેટલી રટણુની કિંમત છે તેટલી અગર તેનાથી અધિક કિંમત આ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રની છે.

૭

ૐ

મુ. દામકા (બ્રહ્મા સુરત)

તા. ૧૭-૫-૪૧

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ નંદલાલ,

x x x x x x મને પોતાને બ્લડ-પ્રેસર રહ્યા કરે છે તથા કોઈ વખત હાર્ટમાં દુઃખાવો થઈ આવે છે તેમ જ તબિયત બરાબર રહેતી નથી. એ કારણે દરિયા કિનારાના એક ગામડામાં એક ખાસ સ્નેહી સાથે તેમના આગ્રહને લીધે ઉપર લખેલી જગ્યાએ હવાફેર માટે આપના સૌ. બહેન સાથે ૪-૫ દિવસથી રહું છું. થોડા થરનું ગામડું છે. સુરતથી ૧૩-૧૪ માઇલ દૂર છે. મોટર સર્વિસ ચાલે છે, પણ બેએક માઇલ ગાડાની મુસાફરી કરવી પડે છે. અહીં આનંદ છે-એકાંત છે. ઊંઘ સારી છે. એક વૈદ્ય (બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના ગ્રેજ્યુએટ) મારા દૂરના ભત્રીજાની દવા ચાલે છે. પહેલાં કરતાં સારું છે. આપ સર્વેની શુભેચ્છાથી આરામ થઈ જશે.

વાંચવાનું આંખને કારણે આપે બંધ કર્યું છે તે બધું. રટણ ચાલે છે તે બધું અને આનંદ થયો. રટણ કરેજ રાખજો. ચારિત્ર નિર્મળ છે તેવું રાખશો. કોઈ ઉપાધિ ગણુશો નહિ. અત્યાર સુધીના અનુભવે બેયું હશે કે આપણું ધાર્યું થતું નથી. જે અદસ્ય શક્તિ-ચાહે તો તે પરમાત્મા હોય કે ગમે તે-આખા બ્રહ્માંડને ચલવી રહી છે, તેણે જ આપણા બધાં કામ કર્યાં છે અને હવે પણ કરશેજ એ શ્રદ્ધા રાખી, બધી ચિંતાઓને દેશવટો આપી, નિડરતાથી સાવચેતીથી કામ કરતા રહીએ. એ શક્તિને આપણને રાખવા હશે તો રાખશે. યુરો-પની લગાઇ ભેતાં લાગે છે કે એમાં પણ પ્રભુનો હાથ હશે. એમ કરી શું કરવા માંગે છે, ક્યાં લઈ જવા માંગે છે તે આપણે બાલુતા

નથી. આશય તો શુભ જ હશે. માળી બગીચાના કામકાજમાં કાંઈ ઝડોને કાપે છે-કાંઈને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખે છે અને કાંઈને નવા રોપે છે, એમાં માળીનો હેતુ તો શુભ જ હોય છે ને ? Balance of mind (મનનું સમતોલપણું) રાખવાનું કામ આપણે માટે નિર્માણ થયું છે. ભકતોને ભગવાન કહે છે, તમારો બધો બોલે મારા ઉપર નાંખી દો. ટૂંકમાં, તમારું જેટલું હોય તેટલું બધું મને સમર્પણ કરી દો, (પણ તે અર્ધ-દગ્ધ મને નહિ-હૃદયપૂર્વક). ગીતાકાર શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા તો અભય વચન આપે છે કે, “ભકતોનું યોગ (વસ્તુ ન મળી હોય તે મેળવી આપવી) ક્ષેમ (મળેલી વસ્તુને ભળવવી) હું વહન કરું છું.* આપે તો ખૂબ વાંચ્યું છે એટલે હું આપને શું લખું ? આપ તો શુદ્ધ પરમાત્મા સ્વરૂપ છો-સરીર, મન વિ. આપણે નથી અને તે આપણા નથી. એ તો પ્રભુ તરફથી સેવા કરવાને મળ્યા છે, માટે તેની સેવાયે જેટલાં વપરાય તેટલાં સારાં. એ તો ટ્રસ્ટ પ્રોપર્ટી છે, તેનો દુરુપયોગ ન થાય એ જોવાનું રહ્યું. સૌ. શાંતા બહેન લથા સર્વે છોકરાંઓને અમે બંનેના સપ્રેમ લથાચોગ્ય કહેશો.

લિ. પ્રેમી ચંદુ.

---

* ગીતા. અધ્યાય ૯, શ્લોક ૨૨.

अनन्याधिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।
तेषां नित्यामियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥

૧

ૐ

તા. ૦ ૮-૫-૩૯

આત્મસ્વરૂપ,

... ... આપ છું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સાક્ષી-બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મ સુખ દુઃખથી-રાગદ્વેષથી (મારા તારાપણાથી) પર છે: એને માયા વગેરે કંઈ વળગ્યા જ નથી. એ સ્વભાવે જ મુક્ત છે; તેમાં મુક્તિની ઇચ્છા એ જ બંધન છે. જ્યારે જ્યારે 'શાંતિનો ભંગ થાય ત્યારે સમજવું કે શરીર, ઇન્દ્રિયો કે અંતઃકરણમાં કંઈપણ બહુ-અબહુ ગોઠવાઈ ગયું છે. એ જ સમયે 'હું કોણ' એ પ્રશ્ન પૂછી "હું" સાક્ષી સચ્ચિદાનંદ પરબ્રહ્મ સિવાય બીજો કોઈ નથી, શરીર મન વગેરેનો હું સાક્ષી છું, એવા વિચારમાં તરબોલ થઈ જવું. જ્યાં સુધી એ ભાવ પ્રકટ ન થાય ત્યાં સુધી "હું કોણ" એ પ્રશ્ન વારંવાર પૂછીએ, અને પછી આપણા વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં મસ્ત બની વિચરીએ. આપણે મોક્ષ સ્વરૂપને પામવાનું નથી; આપણે સ્વાભાવિક રીતે જ મુક્ત સ્વરૂપ છીએ. જ્યારે એ સાક્ષી ભાવમાં મસ્ત થઈએ ત્યારે સર્વ પદાર્થનો ત્યાગ આપણાપ થઈ બય છે. શરીર એ જ સાડા પાંચ ફૂટ જગત છે, અને એ જ અનેક બીજા પ્રપંચમાં ફસાવે છે, શુદ્ધ સ્વરૂપ ચિત્ત આત્માને કાલ્પમાં

રગદોળાવે છે, અર્થાત્ આત્મભાવમાંથી દેહભાવમાં ઘસડી ભય છે. દુઃખ એનું બીજું નામ બંધન. માણસ બંધનમાંથી એટલે દુઃખ-માંથી છૂટવા મથે છે. પોતાના સ્વરૂપનું દેહ ભાન ન થાય ત્યાંસુધી આમ થયા કરે છે. કાગળ લખતાં બે ભાવ આવે કે, હું કોને કાગળ લખું તો તે પણ સૂક્ષ્મ અહંકાર છે. એ ભાવને તોડી “હું” કાગળ જેને લખું છું તેનો, કાગળનો અને મારો આત્મા (સ્વરૂપ) એક જ છે. આપણે સ્વરૂપભાવ વખતો વખત દરેક ક્રિયામાં અનુભવી શાંતિ ધારી મૌન બેસવાનું છે-વાણીનો નહિ-મનનો મૌન કરવાનો છે.

શરીરને તેની હયાતી સુધી કયાંય ને કયાંય જત્રા કરવાની છે. ભલે પંખખ લઇ જવું હોય તો ત્યાં લઇ જવું. પણ તમે પોતે કયાંય પણ જવા આવવાનો ભાવ ધરશો નહિ; એટલે કે દેહતાથી અનુભવશો કે શરીરનું જવું આવવું એ માફ જવું આવવું થયું નથી અને થવાનું નથી.

૨

ૐ

૧૯-૫-૩૯

આત્મસ્વરૂપ,

.....જેમ એક રાજા ભાંગ પીએ અને પોતાનું રાજપણું ભૂલી ભય તેમ આપણે પોતે પરબ્રહ્મ છીએ તે મોહથી, માયાથી કે અજ્ઞાનથી પોતાપણું ભૂલી-દેહે આવી, હું છું એમ ઠસી ગયું છે. જેમ દેહ આદિમાં હુંપણું ઠસી ગયું છે તેમ આત્મામાં “હું”પણું દેહ થઇ જવું બેઇએ-એજ કરવાનું છે. નવું કાંઇ લાવવાનું નથી, છોડવાનું નથી, જવાનું નથી. આવવાનું નથી.

એક રાજકુંવર બીજા સાથીઓ સાથે રમત રમ્યા કરે છે. એ રાજકુંવર છે એવી એને ખબર નથી. પછી એને સમજાવવામાં આવે છે અને રાજગાદી ઉપર બેસાડવામાં આવે છે, છતાં રમત રમતાં પાછો ભૂલી જાય છે. વળી પાછો વખતો વખત એને ગાદી ઉપર બેસાડવામાં આવે છે. એમ કરતાં કરતાં એને દૃઢ થઈ જાય છે કે પોતે રાજકુંવર છે. પછી રમતો રમે છે, પણ પોતે રાજકુંવર છે એ ભાવ જતો નથી. તેમજ, આપણે દૃઢતા થતાં સુધી ક્યારે કરવાનું છે. રમત રમતાં ભંગાણુ પડે, કે રાજગાદી ઉપર બેસી જવું. આપણે પણ સંસારરૂપી રમત માંડી છે-બહુ બેઠે-અસલ તો રાજકુંવર, પણ એ વાત રમતમાં ભુલાઈ ગઈ. કેમ, એમ જ છે ને ?

દરેક ક્રિયામાં આપણા સ્વરૂપનું જ્ઞાન રહ્યા કરે એ કરવાનું છે. આપણી ઇદ્રિયો, મન, વિન્ એ જ આપણો સંસાર છે, એટલું જ આપણને દુઃખ દે છે. બહારનું જગત આપણને બહુ દુઃખ દઈ શકતું નથી. આપણા મનનું ઉપજવેલું જગત દુઃખ દે છે, અને તેથી જ આપણા મનનું પૂજન કરવાનું છે, એને જ મનાવવાનું છે. એ જાત જાતના ઘાટ ઘડી આપણી અને પરમાત્મા વચ્ચે ભિન્નતા દેખાડી આમ તેમ અક્ષય છે. એ એને ઠોકાણે રહે તો બધું ઠોકાણે રહેવાનું છે. એથી જ આત્મસ્વરૂપના ચિંતનની જરૂર છે. ચિંતન કરતાં કરતાં દૃઢતા આવી જશે. એની ચિંતા છોડીએ X X X આપણે જે પહેલાં અજ્ઞાનપણે કરતા હતા તે હવે જ્ઞાનપણે કરીએ.

૩

ॐ

૨૭-૫-૩૯

આત્મસ્વરૂપ,

.....જીવતાં જ જેને નિશ્ચય થઈ ગયેલો છે, જેણે પોતાના સાક્ષી સ્વરૂપને અનુભવ્યો છે, અને બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડો

મારા આત્મા સિવાય કોઇ તત્ત્વ જ નથી તે જીવનમુક્ત છે. તે જીવતો હોવા છતાં સર્વ બંધનોથી મુક્ત છે. આવો જીવનમુક્ત સર્વ વ્યવહારો કરતો છતો વ્યવહારથી કે કર્મથી બંધાતો નથી. કારણ તે દેહભાવે કે મનભાવે કાંઈ કરતો નથી. તે અહંકાર કે જે બધાનું મૂળ કારણ છે તેને દેહથી માંડીને અંતઃકરણ સુધી કશામાં મૂકતો નથી. તે સુખદુઃખ, રાગદ્વેષ વગેરે દ્વંદ્વોથી પર હોય છે. તે સુખદુઃખને ખરાં માનતો નથી. જ્યારે તે અનુભવે છે કે મારો જન્મ જ નથી તો મરણને તો સત્ય માને જ કેમ કરી? જ્યાંસુધી અંતઃકરણ છે ત્યાંસુધી સાક્ષીભાવ કથન કરી શકાય. પણ જ્યારે અંતઃકરણનો અભાવ અનુભવાય ત્યારે સાક્ષીભાવ પણ કેમ કરી કહેવાય? સાક્ષીભાવની સંજ્ઞા પણ મુમુક્ષુને સમજાવવાને માટે છે. શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા ગીતામાં જુદે જુદે પ્રસંગે દેહ, મન, આત્માને પોતા તરીકે કથન કરે છે, પણ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ આત્મા-સાક્ષી છે. ભક્ત દેહભાવે પ્રથમ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માને ઉપાસે છે, પછી વધતા વધતા આત્મભાવે ઉપાસે છે, અને છેવટે એ આત્મા બીજો કોઈ નહિ પણ પોતે જ એમ અભેદરૂપે ઉપાસી, છેલ્લે એ ભેદ અભેદને ઉઠાવી મારામાં કોઈ ભાવ જ નથી, મારામાં તો બેપાણુંએ નથી અને એકપણું પણ નથી-આ છેલ્લી સ્થિતિ છે. આ સ્થિતિને વિજ્ઞાનની સ્થિતિ, કે જીવનમુક્તની સ્થિતિ કે બ્રાહ્મી સ્થિતિ કહે છે.

×

×

×

જ્યારે બધા માણસો તમારું સારું બોલે ત્યારે સમજો કે તમારું આવી બન્યું છે. કારણ કે બનાવટી સંતોને તેમના અનુ-રાગીઓએ એમ જ વખાણ્યા હતા. એટલે કે આપણું બધા સારુંજ બોલે એ ઇચ્છા કે ભાવના ન સેવવી. કારણ આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જે મન વાણીથી પર છે તેના કોઈ વખાણ કરતું નથી,

પણ શરીર મન વગેરેના દોષો વખાણુ કરે છે. તે તો (વખાણુ) આપણને નીચે લઇ બચે છે.

૪

૩૪

તા. ૨૦-૬-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ! સ્વામીશ્રી યોગાનંદજી

×

×

×

મનના અને શરીરના ધર્મોને આત્મા તરીકે ન અનુભવાય તો ખરો આનંદ રહે છે. જ્યાં શરીર, મન વિ. માં “અહમ્” ધર્યાદ્યું કે બધી ઉપાધિઓ ચારે તરફથી હેરાન કરે છે. હું તો શરીર, મન વગેરેનો સાક્ષી છું, એ અનુભવનામાં ખરો આનંદ રહ્યો છે. × × ×

શાંતિના માર્ગ સંબંધમાં દરેક વ્યક્તિને શામાં રસ પડે છે તેના ઉપર આધાર રાખે છે. કેટલાકને (આખો) દહાડો ભજન ગાવાથી શાંતિ રહેતી હોય, કેટલાકને કર્મકાંડની વિધિ આખો દિવસ કરવાથી શાંતિ રહેતી હોય, કેટલાકને ભગવાનના ચરિત્રો વાંચવા-ભગવાનની પ્રેમભાવે ભક્તિ કરવી એથી શાંતિ રહેતી હોય, કેટલાકને આંખો મીચી યોગાસન જમાવી શાંતિ રહેતી હોય, કેટલાકને એકલા બેસી રહેવાથી શાંતિ રહેતી હોય, કેટલાકને વિચાર કરવાથી શાંતિ રહેતી હોય. પણ આ બધી ક્ષણિક શાંતિ કહેવાય એમ હું સમજું છું. ખરી વાત તો એ છે કે, “હું આત્મા શાંત સ્વરૂપ છું” તેમાં શાંતિ અશાંતિ બંને નથી. શાંતિ અશાંતિ બંને અંતઃકરણના ધર્મો છે. એ મન અમર અંતઃકરણની શાંતિ અર્થે, મન પાસે ચાહે તો ભક્તિ કે જ્ઞાન કે યોગ કે કર્મકાંડ ગમે તે કરાવી શાંતિ અપાવું, પણ મને (હુંને) એ બધાં

સાથે કાંઈ પણ દેવા દેવા નથી, એ અનુભવ જ સાચો છે. અને એમાં નિષ્ઠા થઈ ગઈ તો બધું પાસું સીધું બેસી જાય છે. આત્મામાં બેઠા એટલે વિચારો, ઇચ્છાઓ આપોઆપ રોકાઈ જાય છે, કાળ આપોઆપ આવી જાય છે. પાપકર્મ થાય જ ક્યાંથી? બીજું ત્રીજું સ્મરણ થાય શેનું? પહેલાં હું હતો, હાલ હું અને હવે એવો ને એવો રહેવાનો છું, એટલે ચિંતા જાય પણ શેના? એકનો એક પદાર્થ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે ઓળખાય છે અને વ્યવહારને માટે જુદા જુદા નામ અપાય છે. દાખલા તરીકે, એક જ લાકડાના ભિન્ન ભિન્ન રમકડાં, પલંગ, વગેરે બને છે એમાં લાકડું તો કાયમ છે. એ બનેલા સ્વરૂપોને ઓળખવા માટે રમકડાં (હાથી, ઘોડા), ગાડી, ખારણું, પલંગ એવાં નામો આપ્યાં છે, પણ મૂળ રૂપમાં કાંઈ ફેરફાર થયો નથી. તેવી જ રીતે મૂળ સ્વરૂપમાં ફેરફાર થયા સિવાય જુદાં જુદાં નામો વ્યવહાર માટે આપ્યાં છે. નહિ તો કોઈને કહીએ કે લાકડું લાવ, તો શું લાવે? હાથી લાવે, ઘોડો લાવે, ખારણું લાવે, પલંગ લાવે કે શું લાવે? વ્યવહારમાં ઓળખવા માટે એક જ પદાર્થને ભિન્ન ભિન્ન નામ અપાયું છે એ વાત ભુલાઈ ગઈ. જેમ આપણે પણ શરીર દૃષ્ટિથી પંચમહાભૂતના ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો છીએ, પંચમહાભૂત રૂપે એક જ છીએ. એટલે આપણે બધાં પંચમહાભૂતના છીએ તેને બદલે આ શરીરો મારાં છે, અને તેમાં એટલી બધી દબતા થઈ ગઈ છે કે પ્રયાસ કરતાં છતાં છૂટતી નથી. સાચી વાત તો એ છે કે શરીર, મન. વગેરેમાં અહંભાવ એટલો બધો દબ થઈ ગયો છે કે છોડતાં છૂટતો નથી. એ અહંભાવ છોડવા માટે એને પોતાના સ્વરૂપમાં મૂક્યા કરીએ તો ઘાટ બેસે. માટે હવે તો એક જ ક્યાં કરવું કે અહમને ઉઠાવી આત્મામાં મૂક્યા કરીએ. એ આપણી શુભશુભની પ્રેક્ટિસ થઈ જવી બોધ્યો. વિશેષ શું? આપ સાક્ષાત

પરબ્રહ્મ છે એમાં શંકાજ શાની ? આપણા અનુભવને ક્યાં નાંખી શકવાના હતા ? જેને પોતાના અનુભવ માટે શંકા હોય તેને માટે સ્થાન જ નથી. હું મનુષ્ય છું એમાં શંકા હોય ખરી ? તેમ શરીર, મન, વગેરે બાહ્યવાણો સર્વથી બુદ્ધિ છું એ પ્રત્યક્ષ અનુભવનો ઇન્કાર થાય ખરો ? બાકી તો જેને જે રસ્તે જવું હોય તે રસ્તે જાય. આપણે તો સત્ય લાગે તે કરીએ. બધાંને સમજાવવાનો કે ઉપદેશ કરવાનો, અને તે રીતે ન આવે તો દુઃખી થવાનો આપણે ઇન્કારો રાખ્યો નથી. પંચોતેર ટકા માણસો આવા વિચારોથી દુઃખી થાય છે. આપણે તો કહેવાના અધિકારી. કરવું છે સામા માણસને. શાંતિ લાગે તો કરે. બધા માણસો આવી વાત સમજે છે, છતાં આજસ અગર પ્રમાદ કરે છે, એમાં આપણે શું કરી શકીએ ?

પ

ૐ

તા. ૧૮-૭-૩૯

... ... સ્વરૂપનું પિછાન (અનુભવ) ન થાય ત્યાં સુધી મનને શાંતિ આવતી નથી. આપ સાક્ષી-ચૈતન્ય-પરબ્રહ્મ છે એમ એનો અનુભવ નથી એમ કેમ કહેવાય ? કારણ, આપ મન, બુદ્ધિ, વગેરેને બાહ્યનાર ચોવીશે કલાક સાક્ષીરૂપે સ્થિત છે એમાં તો શંકા નથી કેની ? એની પિછાન બરાબર નથી એમ કાંઈ કહેવાય ? એ તો હાજર હજુર છે. સુષુપ્તિમાં મન, બુદ્ધિ, વિ. સૂષ્ણ જાય પણ એ સાક્ષી તો ચોવીશે કલાક જાગ્રત છે, એટલે મનની કે બુદ્ધિની કાંઈ દોડ થાય કે તુરત કહી દેવું કે “હું” તો એ મનની કે બુદ્ધિની દોડને જાણવાવાળો હાજર છું, શાંતિસ્વરૂપ છું. એમાં શાંતિ અશાંતિ હતી જ ક્યારે ? એ વાત જાણતાં છતાં સમજતો નહોતો, તેથી બધી ગડબડ થયા કરતી હતી. જ્યારે આપણી અંદર કાંઈ

પણ ગડબડ થાય કે સમજી દેવું કે “હું” શરીર, મન, વગેરેમાં ઘૂસી ગયું છે. એ “હું” ને શરીર, મન, વગેરેમાંથી કાઢી આત્મા-સાક્ષીમાં મૂકી દેવું જેથી તુરત શાંતિ આવી જશે.

જ્યાં સુધી શરીર છે ત્યાં સુધી યોગ આત્મા જ કરવાનો છે. ઇંદ્રિયો વગેરે બહેકે બહિષ્કે એ બોલ્યા કરવાનું છે. શરીરદ્વારા દોષોની સેવા કરવાની છે, કેમકે એ (દોષો) સાક્ષાત્ દેવો છે. એ સેવા અનાસક્ત થઇને કરવાની છે. એટલે સેવાનો બદલો દેવાની દૃષ્ટિએ નહિ પણ સેવા એજ બદલો છે. જેની સેવા કરીએ તે, વખતે ગાળો પણ દે-પ્રશંસાની વાત તો બાબુએ રહી. સેવા કરવામાં જેની સેવા કરીએ તે, વખતે માર પણ મારે. દાખલા તરીકે-ધરિપતાલમાં દરદીને સનેપાત થયો હોય, અને નર્સ તેની સેવા કરે છે, તેને પણ તે છૂટો પ્યાલો મારી મૂકે છે. જેને જીવંત અવસ્થામાં અનુભવ થઇ ગયો છે કે પોતે સાક્ષી-આત્મા છે અને તેમાં દૃઢ થયો છે, તે જીવનના બધાં કાર્યો ક્યાંય પણ લપટાયા વગર કયે બાય છે-તે જીવનમુક્ત છે. જનક રાજ જીવનમુક્ત પણ કહેવાય છે અને વિદેહમુક્ત પણ કહેવાય છે. મુક્તિ બંને ઠેકાણે છે. એક સરત તો ખરી કે બંને જણને આત્માનુભવ છે. બંને શબ્દોની મારામારીમાં જવાની જરૂર નથી.

જીવનમુક્ત=જીવતાં જેને એમ દૃઢ અનુભવ થઇ ગયો છે કે સાક્ષી-આત્મા સ્વાભાવિક રીતે મુક્ત છે, અને જે દેહ, ઇંદ્રિય, મન, વિ. ના વ્યાપારોથી બંધાતો નથી.

વિદેહમુક્ત=જેની વૃત્તિ એકદમ ઉપરામ થઇ ગઇ હોય અને દેહ હોવા છતાં પણ બાણે દેહ વગેરે છે જ નહિ અને તેની સાથે કાંઇ સંબંધ પણ નથી એવી દશામાં મસ્ત રહે, અને લગાર પણ નડતર થઇ કે આત્મામાં મસ્ત થઇ બાય. તે વિદેહમુક્ત છે એમ લોકો ઓળખે છે.

જીવનમુક્ત જ્ઞાનનો આશ્રય લઇ જીવનનાં બધાં કાર્યો કાપડામાં વાગર કરે બધાં છે; વિદેહમુક્ત મોટે ભાગે રાજયોગનો આશ્રય લઇ આત્માનુભવ કરી તેમાં જ રહ્યા કરે છે, અને સંસારના સેવાના કાર્યોમાં પડતો નથી, આમ હું અર્થ કરું છું. આ શબ્દો વિષે થણા મતભેદો ચાલે છે. બંનેને મુક્તિ તો છે. જીવનમુક્ત કર્મો કરતાં ડરતા નથી, જ્યારે વિદેહમુક્ત કર્મમાં પ્રવેશ કરતા નથી અને તેથી કર્મો કરતાં તેમને ડર લાગે છે એમ કહેવાય.

ખરી રીતે “સાક્ષી” જીવનમુક્ત છે અને વિદેહમુક્ત પણ છે. જેની આવી નિષ્ઠા થઇ છે તે જીવનમુક્ત છે કે વિદેહમુક્ત છે એ બેવાની જરૂર નથી.

૬

ॐ

૨૦-૭-૩૬

આત્મસ્વરૂપ,

.....કાંઇ ને કાંઇ વાંચન તો રાખવું, પણ સાથે સાથે યાદ રાખવું કે વાંચન એ ખ્યેય નથી. જે કાંઇ આપણે કરીએ તે બધાનું ખ્યેય તો આત્મસ્થિતિ છે. ધ્યાન તો ફક્ત આપણી સ્વરૂપમાં દૃઢતા થયા કરે તેટલા પૂરતું છે. ધ્યાન કરતાં હોઇએ ત્યારે કે ધ્યાનરહિત હોઇએ ત્યારે આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ-સાક્ષીભાવ તો જેમનો તેમ છે. જ્યાંસુધી અંતઃકરણ છે ત્યાંસુધી સાક્ષી ભાવ છે. પછી તો સાક્ષી-અસાક્ષી કાંઇ નથી, પણ આપણે જ છીએ. એમાં કાંઇ ફેરફાર થયો નથી, થવાનો નથી. આપણે અખંડાકાર-જેમના તેમ રહ્યા છીએ અને રહેવાના છીએ-ચાહે તો શરીર ચાલ્યું બધાં કે મન વગેરે બધાં ચાલ્યાં બધાં; અને મન વગેરે ધ્યાન કરે અગર ન કરે, પણ “હું” તો અખંડ એકરસ અને ભાવનો બાણવાવાળો છું જ, એ સ્થિતિ જ પ્રાપ્ત

સ્થિતિ. એ જ સ્થિતિ પ્રજ્ઞા કહેવાય છે. જ્યાં જવાનું નથી અને આવવાનું નથી, કાંઈ કરવાનું નથી કે કરાવવાનું નથી, એમાં જ વખતો વખત દૃઢતા કરીએ. જે જે ક્રિયા કરીએ (ચાહે શરીરદ્વારા, અંતઃકરણદ્વારા કે પ્રાણદ્વારા) તેના સાક્ષી ચોવીસ કલાક એકસરખા છીએ એ જ ખરું ધ્યાન છે, એજ ખરો યોગ છે, એ જ સાચી ભક્તિ છે, અને ખરું કર્મ છે. બીજાં બધું થાય ચા નહિ, પણ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે થયા કરે તો એમાં બધું આવી ભય. બધા નીતિ નિયમોની એ પરાકાષ્ઠા છે. લગાર પણ નીચે આવીએ નહિ. શરીર, મન, વગેરેમાં “હું” થવા માંડે તો તરત અહમને એ બધામાંથી ઉઠાવી “આત્મા”-“સ્વ”માં મૂક્યા કરીએ. એથી દરેક ક્રિયામાં પ્રભુદર્શન-આત્મદર્શન થયા કરશે. પણ એ વાત બહાર બોલવા જેવી નથી. એ અંતર સમજ છે. પ્રસંગ આવે બોલીએ, નહિ તો મૂંગા મૂંગા સાક્ષી પર સ્થિત થઈ આનન્દ કર્યા કરીએ.

બહુ અબહુ પણ શરીર, મન, વિ.માં અહમ ગોઠવાયું કે શોક, મોહ, માયા, મત્સર, કામ, ક્રોધ, વગેરે ચારે તરફથી ઘેરવા માંડે છે. આ આપણી દીવાદાંડી છે. એ આત્મારૂપી દીવાદાંડી તરફ લક્ષ રાખી બધી ક્રિયા કરીએ. હવે હાથ આવેલો દાવ ચૂકીએ નહિ.

આપણું સાક્ષીભાવનું ધ્યાન ચોવીસે કલાક ચાલુ છે એટલે આપણો યોગ પણ ચોવીસે કલાક ચાલુ છે. આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે કોઈ ભતની ચિંતાને સ્થાન આપીએ નહિ, અને ચિંતા વગેરે ઘેરવા માંડે કે તરત જ “હું કોણ,” “ક્યાંથી આવ્યો,” “ક્યાં જવાનો,” વિ. વિચારવા માંડીએ એટલે બધું આપોઆપ સમજાઈ જશે. સ્વરૂપ ઉપર આવવા માટે આંખ મીંચવા જેટલી પણ વાર

નથી. સરલ વાતને બહુ અઘરી બનાવવી નહિ. આમાં પંડિતાઈ કે બહુ બુદ્ધિમત્તા બેઠતી નથી, ફક્ત સરલ સમજણની જરૂર છે. એ ધારી માર્ગે ચાલ્યા બહો. આ કાંઈ ભૂલવાની ગતી નથી.

૭

ૐ

૧૦-૮-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

(અ) પરોક્ષ ઉપાસના-જે દેવનું આપણને જ્ઞાન ન હોય તે દેવની બીબના કહાથી આપણે ઉપાસના-આરાધના કરીએ તે.

(બ) અપરોક્ષ ઉપાસના-જે દેવનું આપણને જ્ઞાન હોય, બધું આપણી ભાવનાથી આપણી સન્મુખ થઈ રહ્યા હોય, અને બધું તેની સાથે વાતચીત કરતા હોઈએ તે અપરોક્ષ ઉપાસના.

(ક) અહંગ્રહ ઉપાસના-હું જે દેવની ઉપાસના કરું છું તે પોતે “હું” જ છું-સાક્ષી છું એ અહંગ્રહ ઉપાસના કહેવાય છે.

માણસ શરૂઆત પરોક્ષ ઉપાસનાથી કરે છે, પછી ભાવના દબા કરતાં કરતાં તે દેવમાં એટલો બધો પ્રેમ થઈ જાય છે કે બધું તે જ સર્વત્ર છે એમ અનુભવે છે, અને પછી જેની “હું” પ્રત્યક્ષ ઉપાસના કરું છું તે “હું” પોતે સાક્ષી છું એમ અનુભવે છે.

હિંદુસ્તાનમાં અત્યારે તો (બહુનું) જીવન ધ્યેય વગરનું જણાય છે. ધ્યેય પણ બે પ્રકારના હોય છે. (૧) વ્યાવહારિક-વ્યવહારમાં મારે શું થવું છે, કંઈ કક્ષાએ પહોંચવું છે, વગેરે. આ પશ્ચિમનો વિચાર છે. આપણું હિંદુસ્તાન વર્ણુ વ્યવસ્થામાં બંધાયું ત્યારથી તેનું ધ્યેય (વ્યાવહારિક) નક્કી હતું, કારણ કે મોટે ભાગે જેતી પ્રાધાન્ય દેશ. પછી પશ્ચિમના સુધારા આવ્યા, એટલે શું થવું એ નક્કી કરવાનો પ્રસંગ શહેરવાળાને શિરે રહ્યો.

ગામડાનો પ્રશ્ન ન હોતો, કારણ કે તેના જન્મ સાથે તેનું ધ્યેય નક્કી થઈ ચૂક્યું. (૨) આધ્યાત્મિક:-મનુષ્ય જન્મ જ પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે છે, અને એ આધારે તેનું શિક્ષણ અપાતું. શિક્ષણ જ એવું (વેદ કાળમાં) કે તેથી વ્યાવહારિક અને ચારમાર્થિક (આધ્યાત્મિક) ધ્યેય બંને સાથે સિદ્ધ થતા.

તેથી આપણી અત્યારની સ્થિતિ આપ લખો છો તેવી છે. અત્યારે તો પશ્ચિમના સુધારાએ એવું નક્કી કરી મૂક્યું છે કે પરમાત્મા—ઈશ્વર વિ. સંબંધી વિચારો આપણને ગાંડા તરંગો જેવા લાગે છે. આપણી શ્રદ્ધા ઓછી થઈ છે. સહનશક્તિ નહિ જેવી. કાંઈને ઉપયોગી થવાની કે સેવા કરવાની ભાવના નહિ. Every body to himself. આમ થવાનું કારણ આપણે પેાતે જ છીએ. દરેક ઈજનો ઉપરછલતો વિચાર કરીએ છીએ. પશ્ચિમના સાયન્સ, સામાજિક વિચારો આપણી સ્થિતિને કેટલા અનુકૂળ થશે એનો સ્વતંત્ર વિચાર પણ જોઈ બેઠા. જૂના અને નવાનો સમયને અનુકૂળ મેળ બેસાડવો જોઈએ. અને તે આપણા નેતાઓનું કામ રહ્યું. અત્યારે તો બધા અખતરો કરી રહ્યા છે. પણ હવે વખત આવ્યો છે જ્યારે એનો કાંઈ નિકાલ આવશે. પશ્ચિમ પણ શાંતિમાં ક્યાં છે? ત્યાંના વિચારકો પણ શું કરવું તેનો ઉપાય શોધવા મંડ્યા છે, એ બધાનો નિવેડો કે ઉકેલ પૂર્વમાંથી મળવાનો છે, એટલે હિંદુસ્તાને વધુ કટિબદ્ધ થવું પડશે. મહાત્મા ગાંધીજી જેવાએ શરૂઆત કરી છે. એમની બૂલ પણ થતી હોય, પણ મંડાણ મંડાયા છે. તેમાંથી સોચી દિશા સૂજશે. Walls do not make mistakes or errors, therefore they do not progress: man makes mistakes, therefore he progresses.

હવે મુક્તિ સંબંધમાં જણાવવાનું કે, આપણે પેાતે “સાક્ષી” છીએ. તે સ્વભાવે મુક્ત છે, તેની મુક્તિ મેળવવાની નથી, એમ

હૃદયમાં દૃઢતાપૂર્વક ઠસી જવું બેઠએ, અને તે પ્રમાણે હૃદયમાં અનુભવવું, જેથી હૃદયમાં કોઈ જાતની વાસના ઊઠે નહિ. ઘોડા શાંતિને શોધે છે, પણ આત્મા સ્વભાવે શાંતસ્વરૂપ છે; એને શાંતિ મેળવવાની નથી. “હું” યોતે-“ સાક્ષી ”-આત્મા-ચૈતન્ય હતો, છું અને રહેવાનો. કોઈ જંગલમાં કે મઠમાં મુક્તિ નથી. પણ જે હૃદયે માન્યું કે હું દેહ છું, મન છું, અને તેથી સુખદુઃખ, રાગદ્વેષ, વગેરે ધર્મવાળો છું-એ માન્યતાને તોડવા માટે, અહંકારનો નાશ કરવાને માટે, જે પરિશ્રમ ઉઠાવવો પડે તે તપ, યજ્ઞ, ભક્તિ, જ્ઞાન કે યોગ કહેવાય. અને તે અનુભવને દૃઢ કરવા માટે મઠ કે જંગલમાં રહેવું પડે તે દૃષ્ટિયે થોડો વખત અલિપ્ત રહેવું પડે તો તેમાં વાંધો નથી. પણ એની પરીક્ષાને માટે સંસાર છે. સંસાર દુઃખરૂપ છે માટે તેનાથી નાસી જવું એ બીજી રીત છે. કારણ કે જ્યાં સુધી શરીર છે, મન છે, ઈંદ્રિયો છે ત્યાં સંસાર તો સાથે જ છે. પણ એમાંથી “હું” અલિપ્ત હતો, છું અને રહેવાનો એ દૃઢતા જ મુક્તિ છે. પછી તો એ શરીર, ઈંદ્રિયો અને મન મારી-સ્વરૂપોની સેવા માટે અર્પણ થયા છે, અને તેમ સેવા કરતાં ગાફેલ ન રહેવાય. એ ઈંદ્રિયો, મન વગેરે કાળમાં રહે, વિષય તરફ ન દોડે એ બોધ કરવાનું છે. એ જ સાચો યોગ છે. પછી કોઈ જ્ઞાનથી સેવા કરે, કોઈ સાચો ભક્તિમાર્ગ બતાવી સેવા કરે, કોઈ યોગમાર્ગ બતાવી સેવા કરે, અને તેથી શરીર નિષ્કામ કર્મમાં લાગ્યું રહે. પણ એમ કરતાં બોલવું બેઠએ તેટલું જ બોલવું, અને તેમાં એટલે સેવા કરતાં અહંકાર આવવો બેઠએ નહિ, એ તત્ત્વસત્તા રહેવાનું છે.

સંન્યાસ અંતરનો છે. બાહ્ય ભાગ એ સંન્યાસનું સાતું સ્વરૂપ નથી. બાહ્ય ભાગ પણ જાતની વધુ સેવા માટે હોવો બેઠએ. સંન્યાસ આશ્રમને હું નકાચો ગણતો નથી. એથી એક ફામકો તો

જરૂર છે. જો નૈતિક આચરણ સાધુ હોય, હૃદયમાં પ્રેમ હોય તો તે (સંન્યાસી) ભય, રાગ, ક્રોધ, વગેરેથી જલદીથી મુક્ત થાય છે અને પરમાત્મામાં શ્રદ્ધા બહુ જલદી ચાંટી જાય છે. બીજો કાયદો એ છે કે, તે નિઃસ્વાર્થ ભાવે આસક્તિરહિત સેવા શરીર, વાણી, મનદ્વારા બહુ જ સુંદર રીતે કરી શકે છે. દૂકમાં, સાક્ષીભાવ ઉપરથી ડગશે નહિ. બધું આપોઆપ સમજાયા કરશે. કાંઈએ આપણને પૂછ્યું હોય અને તેની શંકાનું નિવારણ ન કરી શકીએ તો પણ ગભરાવું નહિ. શંકાસમાધાન શુદ્ધિનું કાર્ય છે, પણ આપ તો એનાથી પર છો, હતા અને રહેવાના.

૮

ૐ

તા. ૨૧-૮-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

જ્યાં ત્યાં વરસાદ નથી જાણી દિલગીર. એ જ બધું દેખાડે છે કે માણસનો અહંકાર કંઈ વિસાતમાં નથી. તેથી જ મનુષ્ય-અહંકારને આત્મઅહંકારમાં લય કરવા શાસ્ત્રકારો કે જ્ઞાનીઓનો ઉપદેશ છે. અને તે અહંકાર મટાડવા ભક્તિ, યોગ કે જ્ઞાનનો આશ્રય લઈ તેમાં તત્પર થવું. આપણે તો વ્યક્તિગત અહંકારનો છેદ ઉડાવવો છે, અને તેથી જ આત્મામાં દૃઢતા થઈ જાય તો બધી બળા ટળે. આમ કરવામાં શરીર, મન, વગેરેને વ્યવહારમાં સેવક સમજી, કશા પણ બદલા કે આશા સિવાય હંમેશા કામ લગાડી રાખવા. આખો દિવસ આત્માનું ચિંતન બની શકે નહિ. અને પોતે છે એટલે તેનું ચિંતન કરવું એ પણ વાસ્તવિક નથી. ફક્ત શરીર, મન, વગેરેની હરામખોરી જ દૂર કરવાની છે. એટલે જ્યાંસુધી શરીર ટકે ત્યાંસુધી નિષ્કામ ભાવે આપણા બિજા બિજા સ્વરૂપની યથાશક્તિ સેવા બની રહે. ખીતાકાર શ્રીકૃષ્ણ પર-

માત્રા તથા અનુભવીઓનો પણ આ મત છે. આપણા સેવા કરવાનો હક્ક છે, નહિ કે સેવા લેવાનો. સેવા કરવા બદલ કંઈ મળે તો લેવું, નહિ કે આપણા લેવાનો હક્ક છે તેથી. સેવાનો બદલો લેવાનો હક્ક છે એમ સમજાય તો સેવક મટી શેઠનો હક્ક કયો કહેવાય. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સેવા પ્રેમભાવે-પ્રભુ ભાવે કરાય; તેમાં બદલો કેવો ? સેવાનો બદલો માંગ્યો એટલે સાચો પ્રેમ નહિ પણ દુકાનદારી થઈ. જો આત્માભાવે સેવા કરીએ તો પોતાની સેવા કરી કહેવાય. પોતે પોતાની સેવા કરે તેમાં ઉપકાર શેનો ? એ તો એનો ધર્મ જ કહેવાય.

ન્યાં સુધી શરીર રહે ત્યાંસુધી કંઈ ને કંઈ સેવા બની રહે, અને તે પણ નિષ્કામ ભાવે, એ જ મનુષ્ય-જીવ તરીકે વ્યવહારમાં ધરજનીય છે.

૯

ૐ

તા. ૧૬-૧૦-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

.....શરીર જ્યારે મુકદ્દું થઈ ગયું હોય, તેમાંથી શું ચાલ્યું ગયું કે આમ નિશ્ચેષ્ટ થઈ ગયું ? તપાસતા હો તો સમજશે કે આત્માનું તો જવું આવવું સંભવતું નથી. કારણ કે એ જવા આવવાના સ્વભાવવાળો નથી. પંચમહાભૂતો તો પડ્યા છે. ત્યારે અંતઃકરણ (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર), પંચ પ્રાણ (પ્રાણ, અપાન, ઉદાન, સમાન, વ્યાન), અને પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો કામ કરતાં દેખાતાં નથી. એથી એ ચૌદ તત્ત્વો ચાલ્યા ગયા. અંતઃકરણ જે વાસનામય હોય છે તેને લઈને પ્રાણ ઇન્દ્રિયો સહિત ચાલ્યો બચ છે. એને આપણા શાસ્ત્રકારો સૂક્ષ્મ શરીર કહે છે. જે જીવતાં વાસના નહિ, અને “હું” પોતે “સાક્ષી” સર્વત્ર સર્વરૂપે હું એમ

અનુભવાયું તો પછી અંતઃકરણ આપોઆપ નષ્ટ થઇ જાયું, અને પ્રાણ જે વાયુસ્વરૂપ છે તે વાયુમાં મળી ગયાં. એટલે જેને આત્માનુભવ થયો છે તેનું અંતઃકરણ દીન પામ્યું, અને પ્રાણવાયુ મૂળમાં મળી ગયો. પણ જેને એ અનુભવ નથી તેનું (અંતઃકરણ+પંચ પ્રાણ+પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય) સૂક્ષ્મ શરીર તેની છેવટની વાસનાનુસાર નવું શરીર ધારણ કરશે, અને ત્યાં એ સૂક્ષ્મ શરીર પાછું કામ કરવા લાગી જશે. માટે જ આત્માનુભવ અગર જ્ઞાન માટે આટલો બધો ભાર મૂક્યો છે. તેથી જેને જન્મફેરો કહે છે તે રહેતો નથી. એટલા માટે એ સતત કર્યા કરવું, જેથી આત્મા સિવાય બીજો વિચાર આવે નહિ. એટલે વાસના ક્ષય આપોઆપ થઇ જાય છે.

૧૦

ૐ

તા. ૨૦-૧૦-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

.....જે વાદને લોકોએ જુદા જુદા સમજવા બેઠાં. એક છે spiritualism પ્રેતવાદ અને બીજો છે અધ્યાત્મવાદ spiritual-ity. કેટલાક એ જ વાદને એક જ સમજે છે. હવે જે પુછાવ્યું છે તેને પ્રેતવાદ સાથે સંબંધ છે. એમાં બહુ માયું મારવાની જરૂર નથી, કારણ કે disembodied spirits દેહયુક્ત હોવા-પ્રેતોને આપણે બોલાવીને શું કરવાના હતા ? ધારો કે એ બધાં છે. એમનું જન્મત પેણુ ન્યાડું છે. તેમને બોલાવવા, તેમના સંબંધ સંભળવા, અગર તો તેમના સાથે વાતચીત કરવી, એ બધું અધ્યાત્મ પંથને માર્ગે જનાર માટે નક્કયું છે, એમની ઊર્ધ્વગતિને રૂંધનારું છે. કારણ કે જ્યાં આત્મા Self સિવાય કંઈ નથી, જ્યાં શરીરને બૂલવાની વાત છે, જ્યાં મનના સંકલ્પો રોકવાની વાત

હોય ત્યાં એવા પ્રેતોને બોલાવવા (સંકલ્પ ઊભા કરવા), તેમની સાથે વાતચીત કરી એક જાતની સિદ્ધિ પાછળ પડવું એ ઠીક નથી. વધુમાં, આમ બોલાવી તેમની (પ્રેતોની) ગતિને રોકવી, (જેટલો વખત આપણે તેમને બોલાવ્યા કરીએ તેટલો વખત આગળ જતાં અટકે જ ને?) તેઓ દુઃખી હોય તો આપણે પણ હૃદય હોય તો તેમના દુઃખનો સ્પર્શ થાય. જો સુખી હોય તો આપણે અગર તેમના સંબંધીઓ જીવન અવસ્થામાં તેમને સુખ આપી શક્યા નહિ તેનું પણ દુઃખ લાગેજ. ધારો કે એમના (પ્રેતો) દ્વારા કોઈને સુખ કરવાની ઇચ્છા, ભાવના સિદ્ધ થાય; એ આપણે અહંકારનો ટોપલો માથે લઈ શા માટે ફર્યા કરીએ? એટલે આ બધું જોતાં, નથી પ્રેતો આપણને મદદ કરી શકતા (આપણી આત્મા તરફ જવાની ગતિને), તેમજ નથી આપણે તેમને મદદ કરી શકતા. આપણા હૃદયથી કોઈ ભાવ નીકળવા માંગે તો તે એક જ હોયો જોઈએ--“સર્વ સુખી થાઓ, સર્વ આરોગ્ય રહો”- (શરીર, મન, વિ.). એ તો જેમ જેમ માણસ આત્મામાં સ્થિત થતો જાય છે તેમ તેમ ઉપર લખ્યા તેવા ઉદ્દેશો સ્વાભાવિક નીકળતા રહે છે; એને કાઢવા પડતો નથી. કારણ આત્મા પોતે સર્વત્ર-સર્વ હોય તો (એને એમ અનુભવતો હોય તો) કલ્યાણ સિવાય બીજું શું હોઈ શકે? દરેક જણ પોતપોતાને જેવી રીતે પ્રેક્ષિત કરતાં લાગ્યું તેનું ચર્ચન યા રીતે બતાવે છે. આપણે તો બધાથી ઊંડું જ અનુભવવાનું કે વિચારવાનું છે.

આપણે તો કોઈ પણ અધ્યાત્મ પ્રશ્નનો નિકાલ કરવો હોય ત્યારે પ્રશ્નનો પહેલો ઉકેલ “તું કાણુ”, જાણી જોઈ કરવો જોઈએ. જો એમ અનુભવાઈ ગયું કે “હું આત્મા-સાક્ષી પરબ્રહ્મ સાક્ષાત્ છું, અને હું જ મારી માયાથી આ બધાં સ્વપ્ને ભળી છું (વાસ્ત-

વિક રીતે જગત છે જ નહિ), એમ જો અનુભવાય તો પછી મારે ધ્યાન (મેડિટેશન) શેનું કરવાનું? મારાવડે તો યોગીના ધ્યાન સિદ્ધ થાય છે, યોગીઓ મારું ધ્યાન ધરવા મથી રહ્યા છે (કારણ કે હું પોતે પરબ્રહ્મ છું - જરાક પણ ઓછાવતો નથી), જ્ઞાનીઓ મારી જ શોધ કરી રહ્યા છે, ભક્તો મારી ઉપાસના કરી રહ્યા છે. પ્રેતો મને ઢૂંઢે, અને હું જો એમને ઢૂંઢું તો લાજ મરું જ ને? શરીરનું જે થવાનું હશે તે થશે, તેની મારે શી ફિકર? મારે ક્યાં એક જ શરીર છે? મારા તો અનંત શરીરો છે. આ એક બ્રહ્માંડ નહિ પણ એવા તો અનંત બ્રહ્માંડો મારામાં દરરોજ ઉત્પન્ન થાય છે અને લય પામે છે. હું જો એ બધાંને શોધતો ફરું તો બિખારી જ બનું જ ને? હું તો બાદશાહનો બાદશાહ છું. બાદશાહને મળવાની બધાંને ઇચ્છા થાય છે. બાદશાહને ઇચ્છા થઈ તો તે બાદશાહ શાનો? મારી તો શ્વાસોચ્છ્વાસ ક્રિયા પ્રભુમય છે, એટલે એ પ્રભુમય વિજળીથી મારા અને બ્રહ્માંડોનાં શરીરો તેજોમય બની રહ્યાં છે. હું બીજાને (મારાં સ્વરૂપોને) મારાથી ઓછાવત્તા શાના ગણું? ઓછાવત્તા ગણું તો એ મારી નાલાયકી બતાવે છે. યાદ રાખજો, આ બધું અંદર (અંતર) અનુભવવાનું છે; બહાર બોલ્યા કરવાનું નથી. બહાર બોલ્યા કે મળ ગઈ કોઈને સંભળાવવાનું હોય ત્યારે જરૂર બોલીએ. તેમાં કેટલીક વખત તો મૌન સેવવામાં મળ હોય છે. કેમકે બાહ્ય વાદવિવાદથી કાંઈ લાભ નથી. આપણે જેમ સમજાયું છે તેમ લોકોને પણ વહેલુંમેાડું સમજાશે. એક ફેરા એ માર્ગે જવાની ઇચ્છા થવી જોઈએ. અમૃતના કુંડમાં કોઈને કોઈ ધક્કો મારી ફેંકી દે. કોઈ બંતે જઈ પડે. અમૃતનો લાભ તો ખંનેને સરખો મળવાનો. કોઈ ધક્કો મારી ફેંકી દે તો પહેલો થોડો ધાક લાગે, પણ અંદર પહોંચી પછી આવન-વપન રહેવાનો ત્યારે જ ધક્કો મારનારની ખૂબી, સમ-

બંધે. પણ શરૂમાં તેના પ્રત્યે બેઠએ તેવો પ્રેમ થવાનો નહિ. એટલે ઉપદેશકો કહેતા ડરતા નથી; સામાનો ખોદ પણ વહોરી લે છે. એમનો તો પ્રેમ જ હોય છે, પણ એ પ્રેમ ખડુ મોડો સમજાય છે. અનુભવે એમનો પ્રેમ સમજાય છે. આવા કહેનારાઓ વિરલ હોય છે. તેમને ઓળખાવવાની ઇચ્છા હોતી નથી. એ ઇચ્છા (ઓળખાવવાની) થઇ તો પાછો દેહભાવ ઉપ-સ્થિત થવાનો. આપણે તો ઓળખાઇ જ રહ્યાં છીએ-ચાહે કોઇ વંદે કે નિંદે. પણ આપણામાં કાંઇ ગરબડ પડવી બેઠએ નહિ... આપણું આ શરીર, વાણી, મન, વગેરે એની શક્તિ અનુસાર પોતાની જ સેવા કરવાને તત્પર રહેવા બેઠએ. કેટલીક વખત મૌન રહેવામાં મજા છે. કેટલીક વખતે બોલવામાં મજા છે. આ એક જ શરીર માફે છે એમ નહિ, પણ અનંત શરીરો મારાં છે, એટલે રામદ્વેષના છેદ હૃદયમાંથી ઊઠ્યા જ કરવા બેઠએ. એ આપણો પ્રયાસ તે જ સાચું તપ, તે જ સાચો યોગ, તે જ સાચી ભક્તિ, તે જ સાચું કર્મ, તે જ સાચું જ્ઞાન.....એથી સહજ સમજાશે કે આપણી દરેક ક્રિયા (શરીર-વાણી-મનની) યોગસ્વરૂપ બની જવી બેઠએ. આખું બ્રહ્માંડ એ જ મારો ચમત્કાર miracle છે.

બે પોતાની સ્થિતિ ઝામાડોળ જેવી લાગે તો સ્વામી રામતીર્થ જેવાના (અનુભવીઓના) પુસ્તક સિવાય બીજાં પુસ્તકો વાંચવા મૂકી દેવાં સારાં છે. અગર જે વાંચનથી આપણા મનને ઇધર ઉધર દોડવું પડે તેનો હાલ સ્પર્શ કરીએ નહિ. મૂળ દઢતા થઇ જાય ત્યાર પછી ગમે તેટલાં પુસ્તકો વાંચીએ તો કાંઇ વાંધો નથી. પણ એટલું યાદ રાખશો કે નકામા પુસ્તકો વાંચવાથી હૃદયમાં થોડો ઘણો બળેડો તો પેદા થાય છે.....

૧૧

ૐ

તા. ૨૮-૧૦-૩૯

આત્મસ્વરૂપ !

.....હવે જન્મપૂર્વના બીજનું - શન્યનું દર્શાત લક્ષણો. શન્ય-
માંથી બાહ્ય, બાહ્યમાંથી તારુણ્ય, પછી વૃદ્ધાવસ્થા, અને તે પછી
શન્ય ક્રિવા બીજ. આ પ્રમાણે સૃષ્ટિનો ક્રમ ચાલે છે. શન્ય એટલે
વસ્તુનો સર્વથા અભાવ નહિ, પણ શન્ય એટલે વસ્તુમૂળ (બીજ)
અવસ્થા. આકાશ પ્રત્યેક વસ્તુનું બીજ છે. અનેક બીજોનો સંગ્રહ
એ આકાશ છે. ધાન્યનાં બીજોનો જે પ્રમાણે કણમાં છે તે પ્રમાણે
પાણીઓના બીજોનો ભંડાર આકાશમાં છે. કોઈ પણ વસ્તુનો કદી
પણ આત્યંતિક (એવટનો) નાશ હોતો નથી. કોઈ પણ વસ્તુ આપણી
દૃષ્ટિ મર્યાદાથી અતીત થાય છે તેને આપણા અજ્ઞાનને લીધે નાશ
પામેલી માનીએ છીએ. જેવી રીતે બરફનું પાણી થાય છે, પાણીની
વરાળ બને છે, વરાળમાંથી મેઘવૃષ્ટિ થાય છે, તેમાંથી પાછી નદી
બને છે, નદીઓમાંથી સમુદ્ર બને છે, અને સમુદ્રમાંથી પુનઃ બરફની
ઉત્પત્તિ થાય છે. અને પાણીનો નાશ એટલે વરાળનો જન્મ. વરાળ
આપણી દૃષ્ટિમર્યાદામાંથી બહાર જાય છે એટલે આપણે પાણીનો
નાશ થયો એમ કહીએ છીએ, પણ નાશ કોઈ પણ વસ્તુનો
થતો જ નથી.....

મનુષ્યની સર્વ ખટપટ એક માત્ર સુખને અર્થે જ હોય છે.
છતાં સુખ એ શી વસ્તુ છે, કયે ઠેકાણે છે, અને શું કરવાથી તે
મેળવી શકાય છે તેની તેને ખબર હોતી નથી. તેથી તે બિચારો
પૂર્વમાં જવું હોય અને પશ્ચિમનો રસ્તો પકડે, ત્યારે સુખ ક્યાંથી
પ્રાપ્ત કરવું? આ સુખ અધ્યાત્મશાસ્ત્રના - બ્રહ્મવિદ્યાના અભ્યા-
સથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, આ બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવવાને દૂરના પદાર્થોના

અમનેમો નિર્ણય કરવાની જરૂર નથી, પણ “હું” કોણ, કોનો જ વિચાર અને નિર્ણય કરવાની જરૂર છે. કોના નિર્ણયમાં જ સર્વ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો સમાધાન્ય છે, તેનો નિકાસ થઈ જાય છે.

૧૨

ૐ

અમદાવાદ, તા. ૧૮-૧૨-૩૯

આત્મસ્વરૂપ, સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી,

.....વાંચન થઈ શક્યું નથી તે બપુનું. વાંચન કરતાં વિચાર (આત્મ ચિંતવન) વધુ થાય તો સાફ. અને એ તો ગમે ત્યાં ગમે ત્યારે થઈ શકે. એમાં બીજાં સાધનોની જરૂર રહેતી નથી. વિચાર કરતાં ન આવડે તો મન ગમે તે વિચાર કરે. થોડી થોડી વારે “હું કોણ? અને કવો?” એનો ભાવસહિત વિચાર થાય તો ખૂબ શાંતિ રહે છે. “હું તો સાક્ષી, સચ્ચિદાનંદ, પરબ્રહ્મ, સર્વત્ર, સર્વરૂપ છું” એ ભાવસહિત થાય તો મોક્ષના દ્વાર ખુલ્લા થઈ જાય. બધાનો અભાવ થશે પણ “હું” નો અભાવ કદી થશે નથી, થવાનો નથી. વહેલું મોડું આ ભાવ પ્રકટ કરે છૂટકો છે. વાંચન પણ કરવું હોય તો યોગવાશિષ્ઠ નિર્વાણ પ્રકરણ કે સ્વામી રામતીર્થના પુસ્તકનું કરશો. ખંડન મંડનના ઝઘડામાં પડવાની જરૂર નથી. એ તો પંડિતોનું કામ છે. આપણે સાધારણ માણસો માટે એની જરૂર નથી. આપણે તો જ્ઞાની, અજ્ઞાની બધા ભાવોથી પર થવું છે. આપોઆપ બધું સરળ થઈ જશે. હવે આવેલો લાગ ચૂકાય નહિ, એટલું જ થાય તો બહુ છે.

શરીર, મન, ઇન્દ્રિયો દ્વારા કોઈની કોઈ સેવા થઈ શકતી હોય તો આપણી શક્તિ અનુસાર જરૂર સેવા કરવી. કારણ એમાં ઉપકાર નથી, પણ આપણી કે આપણા સ્વરૂપોની જ એ

સેવા છે. નહિ તો શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન, વગેરે શા ઉપયોગના છે? સાચા સંતો સેવા લેતા નથી પણ સેવા આપે છે. શ્રીમાન આદિ શંકરાચાર્યે મરતાં સુધી સતત સેવા કરી છે, આરામ શી વસ્તુ છે તે બધું નથી, અને તેથી જ પૂજ્યા છે અને પૂજ્ય છે. શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન, વગેરે કાંઈ ને કાંઈ કર્મ તો કરવાનાં, તો તેને સેવામાં કેમ ન લગાડવાં? એ બધાં કર્મથી થયાં છે એટલે કર્મથી જ ટકવાં બોધે. મેં તો સાચી વસ્તુસ્થિતિ લખી છે. કેટલાકને ન પણ રહે. વિશેષ શું? આનંદ કરો અને આનંદની લહાણી કરો!

લિ. ચંદુભાઈના ઝૂં નમો નારાયણ.

૧૩

ઝૂં

અમદાવાદ તા. ૨૪-૧-૪૦

આત્મસ્વરૂપ! સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી,

.....આપે લખ્યું તે બરાબર છે. એ દૃષ્ટિએ બોધે તો બધું એક જ દેખાય છે. જેમ બરફ, પાણી અને વરાળ તાત્વિક દૃષ્ટિએ એક જ છે તેમ આખું બ્રહ્માંડ એક જ છે. એટલે તેમાં વધવું, ઘટવું કાંઈ છે જ નહિ. બધા એક જ તત્ત્વના રૂપાંતર છે. સોનાના ઘાટ ભિન્ન ભિન્ન છે પણ સોનારૂપે બધા એક જ છે. એ દૃષ્ટિએ બોધે—અનુભવીએ તો જ જન્મ મરણ, મારાપણું તારાપણું કાંઈ છે જ નહિ. બધાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ “સાક્ષી”પણું છે. એનું એ તત્ત્વ સંકેત કરવાથી મનરૂપે કહેવાય છે. જેમ સમુદ્રમાં મોઝું ઊઠે છે તે જલ જ છે, તેમ મનનું સ્કુરણ એ પોતાનું મોઝું છે. જ્યાં સુધી મનપણું કાયમ રાખી વિચાર કરીએ ત્યાં સુધી વસ્તુસ્થિતિ સમજાય નહિ, પણ મનનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ વિચારીએ તો ઘાટ બેસી જાય. આ

અધા ઉપરથી એક જ દંઢ કરવાનું છે કે મારું સાચું સ્વરૂપ “સાક્ષી”-
“આત્મા”-“પરબ્રહ્મ” જ છે. જેટલો વખત બની શકે તેટલો વખત
એમાં જ દંઢ થયા કરવું. મારે ભય કેવો, રાગ કેવો, દ્રેષ કેવો, સુખ
કેવું, દુઃખ કેવું ? હું તો એકરસ અખંડાકાર હતો, છું અને રહે-
વાનો. અને જે મારું સ્વરૂપ છે તે આખા બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડોનું
સ્વરૂપ છે. એટલે રાજા, પ્રજા, ગરીબ, તવંગર, રોગી, દરિદ્રી, વગેરે
અધા જ મારાં રૂપ છે. વાહ ! કેવો આનંદ, કેવી મજા, કેવી
મસ્તી, કેવી શાંતિ ! શાસ્ત્ર તો શંકાના નિવારણ પૂરતાં ઉપયોગી
છે. પછી તો પોતાને અનુભવી તેમાં મસ્ત બનવાનું છે. જ્ઞાનીનું
જ્ઞાનપણું, યોગીનું યોગીપણું, ભક્તોનું ભક્તપણું બધું મારે લખને
છે. અધા જ મને શોધી રહ્યાં છે-એક યા બીજા રૂપે. જે એક સાચા
પાંચ ફીટના દેહરૂપી કવોરંટાઇનમાં બંધાઇ ગયા તો શાંતિ મળ-
વાની નથી, માટે દેહને હું માની વ્યવહાર કરવાનો નથી.

દેહથી આપણે જુદા છીએ, મનથી જુદા છીએ, અધાથી
જુદા છીએ. દેહ તો છે જ નહિ, મેં એને જ્ઞાનાગ્નિથી ક્યારનોએ
ખાળી મૂક્યો છે. જે ચીજ ભસ્મ થઇ ગઇ એની ઉપર હવે વિચાર
શો કરવાનો ? જડ ચેતનથી પણ હું. ત્યારો, મન વાણીથી અગો-
ચર છું. પહેલાં એ નહોતું અનુભવ્યું ત્યારે સુખી દુઃખી થતો રહ્યો.
પોતાની મરજી પ્રમાણે થતું ત્યારે આનંદ માનતો, અને મનની
ઇચ્છા પ્રમાણે નહોતું થતું ત્યારે પોતાને દુઃખી માનતો. પણ હવે
કાણુ રડે અને કાણુ હસે ? એ ભ્રમણા નીકળી ગઇ. હવે રડે મારી
બહા ! આ જ ખરી શાંતિ છે. આ જ મનુષ્ય જીવનનું ધ્યેય છે.
સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અહંકારનો નાશ એ જ ખરી સ્થિતિ. હવે આપણાથી
બીજો દોડ કેમ કરાય ? હવે હામ હરીને બેઠો છું. મારું સ્થાન હમે-
શાનું મળ્યું છે. આ જ ખરી સિદ્ધિ છે. લોકોને માનવું હોય તો
માને, ન માનવું હોય તો ન માને. વિશેષ શું લખું ?

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૧૪

ૐ

૨૦દેશ, તા. ૩-૭-૪૦

આત્મસ્વરૂપ, સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી,

કર્મનો સિદ્ધાંત કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે જોઈએ. જ્યાં સુધી 'અહમ' (અહંકાર) ઉત્પન્ન થતું નથી ત્યાંસુધી કર્મ થતું નથી, અગર કર્મ કર્યું છે એમ કહેવાતું નથી. સુષુપ્તિમાં અહંકાર નથી, તો કર્મ નથી. એ 'અહમ' પ્રેરિત કર્મ જ બંધનકારક છે. 'અહમ' પ્રેરિત કર્મ શુભ અને અશુભ હોય છે. અશુભ કર્મને શુભ કર્મથી નિવૃત્ત કરવું, અને શુભ કર્મને આત્મામાં સ્થિત થવાથી નિવૃત્ત કરી શકાય છે. એટલે એટલો અર્થ નીકળ્યો કે આત્મામાં સ્થિત રહી શકાય તો બધાં બંધનોથી (કલેશોથી) છૂટી શકાય. મારે "હું આત્મા છું" એ ભાવ પૂર્ણ રીતે અનુભવવું. એજ નિર્બીજ સમાધિ છે. સમાધિ અસમાધિ એ મનની અવસ્થા છે. એ બન્ને અવસ્થાને બાણનારો 'હું' એ બધાથી પર હોતો, છું અને રહેવાનો. આ દૃઢતા, નિશ્ચય, શ્રદ્ધા કાયમ થઈ જવી જોઈએ-જેમ માણસને આંખ હોય છે જ એમાં શંકા નથી થતી તેમ; અગર મારે શરીર છે એમાં શંકા થતી જ નથી તેમ. જ્યાં આમ નિઃશંક થઈ જવાયું એટલે સ્વાભાવિક કર્મ બન્યા કરે છે. પણ તે કર્મમાં 'અહમ' આવતું જ નથી અગર ઊઠતું જ નથી. આંખ જ્યાંસુધી ફક્ત જોવાનું કાર્ય કર્યા કરે છે પણ તેમાં એને અહંકાર નથી ત્યાંસુધી એને કલેશ નથી, બંધન નથી, દુઃખ સુખ નથી. આથી રાગ, દ્વેષ, મોહ રહેતાં નથી. આ કર્મના સિદ્ધાંતની આખી ચાવી છે.

બાળક જન્મતાં મરી જાય છે અગર અલ્પાયુ કેમ થાય છે તે વિચારીએ. ધારો કે એક માણસને એવી વાસના થઈ કે

મારે પૈસાદારને ત્યાં જન્મવું છે. પણ એ વાસના એણે વિવેક-સુરઃસર કરેલી ન હોવાથી, પૈસાદારને ત્યાં અગર અમુક માથાપને ત્યાં જન્મવાની વાસના હતી તે આ રીતે પૂર્ણ થઇ, પણ જન્મ્યા પછી તેને ત્યાં આવી અમુક અમુક કાર્ય કરવાં છે, એ વાસના વખતે વિચારમાં નહોતું આવ્યું તેથી આમ બને છે.

કર્મનો સિદ્ધાંત પહેલેથી જીણીએ. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રનો એક નિયમ છે કે Force is never annihilated (destroyed)—શક્તિનો નાશ થતો નથી. વિચાર એ શક્તિ છે અને વાસના એ વિચાર છે, તો વાસનાનો નાશ થતો નથી. ધારો કે એક માણસને એક જિંદગીમાં પચાશ વાસના થઇ. બધી વાસના એક જિંદગીમાં ભોગવાઇ જતી નથી—તેમાંથી પચીશ ભોગવાઇ, ત્યારે બાકીની પચીશ વાસના વગર ભોગવાયે પડી રહી એટલે સંચિત રહી. એમાંથી જે જે વાસના પ્રાધાન્ય થઇ—એ અનુસાર—એ ભોગવવા માટે એણે શરીર લેવાનું; એટલે શરીર થયું પ્રારબ્ધ કર્મ. બીજા જન્મમાં સમજો કે પાછી અમુક વાસનાઓજ ભોગવાઇ, એટલે આગલા જન્મની ન ભોગવાયેલી અને ચાલુ જન્મમાં થયેલી વાસનામાંથી અમુક જ ભોગવાઇ. એથી જન્મોજન્મમાં વાસના વધે જવાની (સંચિત થયા કરવાની). ત્યારે એનો અંત કેવી રીતે આવે? શું એ યંત્ર ચાલ્યા જ કરવાનું? માણસ ધારે તો બધી વાસના એક જિંદગીમાં ભોગવી શકે. જ્યારે એને હૃદયમાં ઊગી બીજ કે “હું” બધા સ્વરૂપે બધે જ રહ્યો છું (એમ હૃદયથી અનુભવે) ત્યારે ચાલુ અને સંચિત બધી વાસના એકી સાથે બળી બીજ છે, અને જન્મ મરણનો ફેરો એને માટે નિરર્થક બની બીજ છે.

લિ. સ્નેહાધીન ચંદુભાઇના ઐ નમો નારાયણ

૧૫

ૐ

રાંદેર, તા. ૫-૭-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ! સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી

આપ પોતે ભજન અને વાંચન વગેરે કરો છો બહુ આનંદ. ખરી વાત એટલી જ છે કે અંતઃકરણની શુદ્ધિ એ પ્રાધાન્ય વસ્તુ છે. એટલા માટે શાસ્ત્રો, સંતો, પયગંબર, વગેરે બધા વિષયોનો અને મનનો કાબૂ, અને પરમાત્મામાં સ્થિતિ એનો જ ઓછા કર્યા કરે છે. શરીરથી બધું કામ થયા કરે અને ચિત્ત “આત્મા”માં જડાયેલું રહે એ જ કરવા જેવું છે.

લિ. ચંદુના ૐ નમો નારાયણ.

૧૬

ૐ

રાંદેર, તા. ૩૦-૯-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ! સ્વામી શ્રી યોગાનંદજી

મને તો વિચાર કરતાં એમ જ લાગે છે કે મનુષ્ય શરીર સેવા કરવા માટે જ મળ્યું છે. એટલે યોગ, જ્ઞાન, ભક્તિ, વગેરે કર્યા બાદ જ્યાં સુધી શરીર પહોંચે ત્યાં સુધી કોઈ ને કોઈ સેવામાં લાગી જવાનું છે. બીજાની, અરે આપણા સ્વરૂપોની - સેવા કરવાની છે, દેવાની નથી. પછી તે તન, મન, વાણી કે ધનથી હોઈ શકે. યોગ, જ્ઞાન, ભક્તિ ચાલતા રહે અને સાથેસાથે સેવા થતી રહે તો એના જેવું બીજું કું કયું ? ઉપનિષદ, ગીતા, આદિમાં એ જ ઓછા છે. ઋષિમુનિઓએ એ જીવન જીવી બતાવ્યું છે. ગીતાકારે પણ જીવન જીવી બતાવ્યું છે. શરીર હંમેશાં અવિશ્રાંત કાર્ય (સેવા)માં રોકાય, અને મન શાંત રહે એ ગીતાનો મહાન ઉપદેશ છે, અને એ શ્રેષ્ઠ ઉપકાર છે.

લિ. ચંદુભાઈના સપ્તેમ ૐ નમો નારાયણ.

શ્રી રમણીકાવ્ય મ. જોશી ઉપરના પત્રો

૧

ૐ

રોટ્ટરતાં ૧૬-૬-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ રમણાઈ,

સ્વામી રામતીર્થ વાંચ્યો છે બહુ. આનંદ. મન ઉપર સંમમ
તો ત્યારે આવે જ્યારે આત્મસ્થ રહેવાય. તો જ સુખદુઃખની
બળમાંથી નીકળાય. આમ દેખીતો બહુ સરળ માર્ગ છે, પણ
આચરણમાં એટલો જ કઠણ છે, એ અનુભવે સમજાય. તે છતાં
એક વાત-હું સાક્ષી આત્મા પરબ્રહ્મ છું, સર્વત્ર સર્વરૂપ છું એ
અનુભવને લક્ષી એ બપ, તેના અર્થ અને ભાવ સહિત કરવા
જોઈએ. આમ કરતાં કરતાં કોઈ દિવસ ઘાટ એસી જશે. પણ
દરરોજનો અભ્યાસ તો જોઈએ. એક પણ દિવસ ચુકાય નહિ.
એમાં આપવા લેવાપણું કે કોઈને કાંઈ બતાવવા જેવું નથી. એ જ.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

તા. ૩. આપણા શાસ્ત્રકારોએ ઇદ્રિય અને મનનો જય
કહ્યો છે તે એટલા માટે કે ઇદ્રિયો અને મન ઉપર કાબૂ હોય
તો માંદગી, સ્નેહીઓના મિલન વિયોગ વગેરે પ્રસંગે સમતા

શાંતિ વિં જળવાઈ રહે છે. માટે જ એ ધર્મ તે દરેકે જ
આચરવાની ક્રિયા છે. આપણી દરેક ક્રિયા ચોકસીપૂર્વક સમજીને
મવી બેઠીએ. એ જ. હાં પોતે.

૨

ૐ

દેવીદાનજી મહારાજ આશ્રમ,
બેલપુર, તા. ૧૪-૯-૧૯૩૯

આત્મસ્વરૂપ ! બાપ રમણાઈ,

ચિંતવન વિં ચાલુ તો હશે જ. આપને શું લખું ? આપ
સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છો. શરીર, મન, વિં ને “હું” માની લખીએ
ઐટલે સુખદુઃખના વાદળ ચોતરફથી ઘેરે છે. આપણે પોતે સંકલ્પ
હઠવી મનરૂપ થઈ શરીરમાં અહં ધુસાડી રાગદ્વેષના પંખમાં
ફસીએ છીએ. બાકી કોઈ પદાર્થ કે સ્થિતિ સુખદુઃખરૂપ છે જ નહિ.

લિં પ્રેમી ચંદુ

૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૪-૫-૧૯૩૯

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ રામપ્રસાદ.

× × × ગભરાશો નહિ. ગભરાયે સિદ્ધિ નથી. તેમજ એ વિષય ઉપર કોઈની જોડે વાદવિવાદ કરવાથી લાભ નથી.

આપ લખો છો કે સાક્ષાત્કાર ક્યારે? પણ તમો પોતે સાક્ષાત્-છો-એ અનુભવથી વિરુદ્ધ જઈ શકો એમ છો? તો પછી સાક્ષાત્કારની શોધ કેવી? મન વિ. માં “હું” મૂકી ચલિત થવાની જરૂર નથી. આપ તો અચલ છો, એટલે કે બીજા કોઈ ચલ પાસે જવાની જરૂર નથી. એ જ સાક્ષાત્કારની કે સ્થિતપ્રજ્ઞની સ્થિતિ છે.

આપણું સ્વરૂપ દૈત અદૈત ભાવથી પર છે. દૈતથી શરૂઆત કરી અદૈતમાં સ્થિતિ કરી પછી તે ભાવથી પણ પર થવાનું છે. એટલે ઉપનિષદની સાથે કે બીજા સાથે આપણે વિરોધ પણ નથી. ભાંખી દૂદી ભાષામાં આપણે પોતાને (આપણા વાસ્તવિક સ્વરૂપને) સમજવા ઉપનિષદનો પ્રયાસ છે. જ્યાં વાચા શમી બમ ત્યાં વાણી શું સાર કાઢવાની હતી? પણ એ સ્થિતિ કેમ અનુભવાય તે ઉપનિષદ સમજાવવા પ્રયાસ કરે છે. જ્યાં બ્રહ્મ અને આત્માને જુદાં જુદાં આલેખ્યાં હોય તો ત્યાં “આત્મા”નો અર્થ મનભાવ કે શ્રવણ (અજ્ઞાન અવસ્થામાં) લેવો રહ્યો. એ

જે ભેદ વર્ણન શરૂઆતમાં દેખાય છે તે મહાવાક્ય “અહંબ્રહ્માસ્મિ,” “તત્ત્વમસિ;” આદિથી નષ્ટ થાય છે. પણ માણસ વ્યવહારમાં ઊભો રહી બોલે એટલે દ્વૈત લાગે કેની? એટલે ઓં ના જપથી કે યોગથી કે ભક્તિથી શરૂઆત કરે, અને મનને તેમાં જ તરબોળ કરી બ્રહ્મમાં સ્થિતિ કરે એ આખા લખાણનું તાત્પર્ય છે.

લિ. પ્રેમાળ ચંદુ

૨

ૐ

રાંદેર, તા. ૯-૬-૧૯૩૯

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ રામપ્રસાદ.

× × × આપનો પત્ર આવતાં આખા.....ભાઈ નજર સમક્ષ હાજર થઈ ગયા અને દર્શન થયું. તેવી જ રીતે આ જગત બેતાં - આ શરીર બેતાં - આખું સાક્ષીસ્વરૂપ નજર સમક્ષ હાજર થઈ જાય - ભાવના પ્રબળ થઈ જાય એ અંતિમ ધ્યેય છે. એટલે પત્ર એ સાધન છે અને સાધ્ય તો આપજ ને? મૂર્તિપૂજન કે દર્શનમાં એ જ હેતુ હોવો બોધાયે. મૂર્તિ એ સાધન છે અને સ્વરૂપ એ સાધ્ય સ્થિતિ છે.....પહેલું કાંઈ પણ વસ્તુનું બુદ્ધિગ્રાહ્ય જ્ઞાન થાય છે, તેમાં તન્મય થવાય છે. Intellectual convictions intensified become heart's convictions.

ચંદુ નાનો હતો ત્યારે તેની માને બીજા રનેહીઓ મા અથવા બા કહી સંબોધતા, અને તે પ્રમાણે પોપટ માફક બાલ્યાવસ્થામાં ચોલતો. આજે અગર અમુક વર્ષો બાદ બ્રા-શબ્દ, મા શબ્દ બોલતાં જ માનો પ્રેમ, તેની મૂર્તિ, વગેરે ભાવ પેદા થાય છે. એટલે આપના આજના જ્ઞાનની તે સ્થિતિ કાલે અગર કાલાંતરે થવાની છે. અલબત્ત, નિશાળે બેઠા પછી બહુવાની ધગશ હોય તે

graduate થવાય છે એ અનુભવ આપને માટે નવો નથી. હવે બીજી રીતે વાત કહું - આપ લખો છો કે “દિલ્હી બહુત દૂર છે”. પણ એમાં “દિલ્હી” અને “જનાર” બુદ્ધ છે, જ્યારે તમારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ - સાક્ષી સ્વરૂપ - દૂર ક્યાં છે? તેમાં જવાનું ક્યાં છે? મેળવવાનું ક્યાં છે? ફક્ત મધ્યકાલમાં તે વાત લુલાઇ ગઇ હતી તે તાજી થઇ છે અગર થાય છે. પૈસો તો મળે યા નહિ મળે પણ આપણે તો હાજર હજુર મળેલો છે.

બીજું આપ લખો છો કે “પ્રકૃતિ ભાવ બજવે છે.” પણ એ પ્રકૃતિને બાણનાર તો બાણ છે કે એ પ્રકૃતિ છે. પ્રકૃતિ બલે ભતભતના સ્વાંગ બદલી આપને ખુશ કરે! પ્રકૃતિ એટલા જ માટે આપણને આનંદ આપવા ઊભી થઇ છે.

.....આપનો સાઇકલનો (accident નો) અનુભવ સુંદર છે. એ આપનો અનુભવ બતાવે છે કે આવા કટોકટીને સમયે યથાર્થ શાંતિ જળવાઇ રહી એ આધ્યાત્મિક શાંતિ કહેવાય. સુખ દુઃખમાં સમાન રહી શકે અને પોતાને બુદ્ધો નિહાળી અનાસકત રહે તે યોગી નહિ તો કોણ? ચંદુ તો આગળ વધી કહે છે કે શરીર મન વગેરે યોગી નહોતા, પણ સાચો યોગી તો “સાક્ષી” છે. એનું યોગીપણું આપણે નહોતા ત્યારે પણ હતું, છે, અને રહેવાનું. એનું બીજું નામ આત્મભગૃતિ પણ કહેવાય.

લિ. ગ્રેમી ચંદુ

૩

ૐ

તા. ૨૩-૪-૪૦ રાંદેર

આત્મસ્વરૂપ! ભાઇ રામપ્રસાદભાઇ,

દરેક જણાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો એક જ છે. તેની ચિસ્તૃતિ થઇ છે તેથી અશાંતિ થઇ આવે છે. જ્યારે કાંઇપણ દુઃખરૂપ લાગે

અગર મનની અશાંતિ કરે તો સમજવું કે આપણે નીચે જિતરી પડ્યા છઈએ, બાકી આમ તો આપણા સિવાય કાંઈજ નથી. પણ વ્યવહારની જરૂરિયાત, સગાં સંબંધીઓના સંયોગ વિયોગ વિ. બાળતો આપણામાં અંતરાય નાખ્યા કરે છે. આ સત્ય છે પણ તેને વ્યવહારમાં નેટલું ઉતારીએ તેટલો આનંદ રહેવાનો. અને એ બધા અંતઃકરણના ધર્મો છે. અંતઃકરણને જ સાચું માન્યું કે સુખદુઃખ, રાગદ્વેષ, વિ. વાદળાઓથી આપણને ઘેરાયેલા બેઠકું. આજ આપણા જીવનમાં ઉતારવાનું છે. એક ફેરા સ્પષ્ટ સમજાઈ જાય તો પછી Practice થીમે થીમે જીવનમાં અનુભવતા જઈશું. એક દિવસે એકડો ઘૂંટતા આવડ્યો એટલે તરત હાથ ઠરી જતો નથી. અંતઃકરણ ઠરી જાય એટલી જ ખોટી છે. આપ તો બધું સમજો છો, એટલે આપને વિશેષ લખવાનું શું હોય !

પ્રેમી.....ભાઈને રાંદેર આવવા હૃદયપૂર્વક કહ્યું છે. કમારે આવે એ તો એમના સંભોગો ને ભાવના.

જ્યાંસુધી જીવન છે ત્યાંસુધી યોગ ચાલુ છે. એ જ. સર્વે સ્નેહીઓને અમે સર્વના સપ્રેમ યથાયોગ્ય.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૪

૪૪

રાંદેર, તા. ૨૭-૪-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ રામપ્રસાદભાઈ,

આપ, ભાઈ શુકલ, અને ભાઈ અંબાલાલ એક દિવસ ભોગા મળ્યા હતા અને આપસ આપસમાં ચર્ચા પણ કરી હતી. એ વાસ્તે સાધારણ નિયમ એવો છે કે જે ચીજની વ્યવહારમાં અત્યંત જરૂરિયાત તેની ધ્યાન થાય એ સ્વાભાવિક છે, અને તે મનુષ્ય

તરીકે થાય. પણ તે ચીજ ન મળે (ધન્ય પ્રમાણે) તો તેનું દુઃખ ન થાય-ન થવું જોઈએ. દાખલા તરીકે, હું માંદો પડું તો તમને બધાને એમ થાય કે ચંદુભાઈને કેમ જલદી સાફ થઈ બચ. તેને માટે (દવા વિ. ને માટે) તમારા બધાના પ્રયાસ હૃદયપૂર્વક થવા જોઈએ. એથી બંધન ન થાય. પછી મને સાફ ન થાય તો સહજ લાગે ખરું-લાગવું જોઈએ. પણ થોડીવારમાં તમને એમ પણ થવું જોઈએ કે મેં મારો બધો પ્રયાસ હૃદયપૂર્વક કરી બેસ્યો; પછી મારા હાથની વાત નહોતી. જો તમે બધાં હૃદયપૂર્વક પ્રયાસ ન કરો અને મારું પ્રારબ્ધ હશે તે પ્રમાણે થશે, તો તે કાયરતા-ખાયલા-પણું કહેવાય. પણ જો તમે અશક્ત હો, સંજોગો ન હોય તો પણ તમારી ભાવના તો શુદ્ધ થવી જ જોઈએ. તેવી જ રીતે ચંદુ પોતે પણ પોતાના શરીર માટે કે સંજોગો માટે સ્થાપના કરે, અને તે પ્રમાણે પ્રયાસ કરે તો ખોટું નથી-બંધન નથી. કારણ તે પોતાના શરીર માટે “હું” કરી વિચાર કરતો નથી, પણ જેમ આપ બધા મારા મિત્રો છો તેમ પોતાનું શરીર એ પોતાનો શ્રેષ્ઠ મિત્ર છે. જો ખાફા રહે, આળસ રાખે, પ્રમાદ કરે, તો તે પણ સાચી સ્થિતિ નથી. શરીરને તો શી active (કામમય) રાખવું જોઈએ. પણ મનને અંતર શાંત રાખવું જોઈએ. માણસ વ્યવહારમાં પોતાના બાબતો સજા છે. આ શરીર પણ પોતાની ભાવનાનું ફળ છે એટલે એને પણ દોષ ન દેવાય. એ તો બધું જાણે છે પોતાની ભાવનાથી થયેલી બૂલને સુધારવા પ્રયત્નશીલ રહે. માણસ પોતે સુધારવા પ્રયત્નશીલ બલે ન રહે, પરંતુ પ્રકૃતિ તો તેને આગળ વધારવા પ્રયત્નશીલ રહેલી છે. તેને આપણે એના કામમાં મદદ કરવાની છે. આપણે જેટલી મદદ કરીએ તેટલી પ્રકૃતિ જલદી કામ કરતી બચ છે. આ evolution કહેવાય. પ્રકૃતિ પોતેજ આ બધા સ્વાંગ ધારી રહી છે. એટલે જે પાઠ લેશે જાણવાનો આવશે તે

પૂર્ણપણે શાંતિથી ભળવે, અને એ પાઠ ભજવતાં માણસ બૂલ ન કરે એટલું જ એણે જોવાનું છે.

ચંદુ અને રામપ્રસાદ રાજરાણીનો પાઠ ભજવે ત્યારે તે બંને જણુ ચંદુ-રામપ્રસાદ છે એમ યાદ નહોવું જોઈએ. પણ ઊલટું જો રાજરાણીપણું છોડી ચંદુ-રામપ્રસાદ યાદ આવી જાય તો પાઠમાં રસ-મજ છે તે ઊડી જાય. પણ જ્યારે એ પાઠમાંથી નિવૃત્ત થાય ત્યારે તો યાદ આવી જ જવું જોઈએ. તેમ સંસારના કામ કરતી વખતે જો પોતાનો ભાવ આવી જાય તો કામમાં કંઈ ભલી વાર ન રહે. તેથી જ કોઈપણ કામ કરતાં પહેલાં અને ક્યાં પછી પોતાનો ભાવ યાદ કરી લેવો, અને પછી વ્યવહારનું કામ કરી લેવું. તેમાં અંતરાય આવે તો જ સ્વરૂપ તરફ વળી જવું, જેથી કામમાં હતાશ ન થવાય, પણ સુખદુઃખમાં સમાન થવાય, અને પોતાની સ્થિરતા જળવાય. આ બધામાં ભાવના Feeling એ જ મોટી વસ્તુ છે. આ રસ્તે ચાલનાર કોઈનું બૂરું બણી જોઈને કરી શકતો નથી. જેમ પ્રકૃતિ પોતાનું કામ કરે જાય છે તેમ વ્યવહારમાં આપણું કામ ક્યાં જવું જોઈએ. આજ ગીતા છે, આજ વેદાંત છે, આજ યોગ છે, અને આજ ભકિત, જ્ઞાન, વગેરે છે. કોઈના વિચાર સાથે આપણે સંમત ન થઈએ તો ફિકર નથી, પણ આત્મા-પોતા-તરફ મન રૂપી સોય ધોળેલી રહ્યા કરે તો સારું, અને તેમાં બધું આવી જશે. આપણામાં આગળ વધવાપણું કે પાછળ જવાપણું નથી. મનના એ બધા ચારો છે. તે તો થડીકમાં આગળ વધેલા લાગે અને થડીકમાં પાછળ પડેલા લાગે, તે તરફ લક્ષ આપવાનું નથી. પણ “હું કોણ છું.” (જો અંતરાય લાગે તો) એનો વિચાર લાગ્યા કરવો. આપણો જોય કોઈને બતાવવાનો નથી. આપણે તો સર્વત્ર સર્વરૂપે એક દષ્ટિએ છઈએ, અને બીજી દષ્ટિએ સર્વ-અસર્વ-ભાવથી પર હતા, છઈએ અને રહેવાના. આજ આવી સ્થિતિ છે.

વિશેષ શું લખું? આમાં કાંઈ દોષ લાગે, વિચારમાં બિનતા લાગે તો જણાવશો.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૫

ૐ

રોહર, તા. ૪-૧૦-૪૦

આત્મસ્વરૂપ! ભાઈ રામપ્રસાદભાઈ,

અત્રે સર્વ કુશળ. આપની તબિયતના સમાચાર લખ્યા કરશો. The best way to make body happy is to forget it, or think of the body as not to think of it again. આ તો મારી ગાંડી ભાષા. લાગે છે પણ એમ જ. જ્યારે જ્યારે હું શરીર પર આવી બેસું છું ત્યારે સુખ, દુઃખ, આદિ વાદળાં ચારે તરફ ઘેરાવા માંડે છે. આ નમ્ર સત્ય છે. એમાં જ્ઞાની અજ્ઞાની કોઈ બચતું નથી. માટે આપણે પ્રયત્ન એને ભૂલવા તરફ હોવો જોઈએ. એજ કરવાનું છે. માળા, જપ, યોગ, ભકિત, જ્ઞાન, એ બધાં શરીરને ભૂલવા માટે છે. માટે એમાંથી જે કાંઈ થાય તે કરતા રહેવું. To be frank, you are all growing in spirituality. આપ બધા તદસ્થ રીતે તપાસશો તો લાગશે કે મારું લખાણ સત્ય છે. આજથી વરસ પહેલાં, મહિનાઓ પહેલાં ક્યાં હતા, વિચારમાં કેટલું પરિવર્તન થયું છે એ તપાસશો. આ આપની કે કોઈની ખોટી પ્રશંસા નથી. મંડ્યા રહેશો. વાદવિવાદમાં ફસાશો નહિ. ઈશ્વરનું કામ ઈશ્વર માટે રહેવા દેશો. આપણે કોઈના કાળ થવાની જરૂર નથી.

અમદાવાદમાં આવ્યો ત્યારે આપનું શરીર જોઈ આઘાત થયો. એ રોગનું લક્ષણ છે, અને મનુષ્ય તરીકે થવું જોઈએ, અને થાય. ખીજી જ ક્ષણે વિચાર આવ્યો કે આપ આરોગ્ય સ્વરૂપ છો.

શરીરના સ્વભાવ પ્રમાણે વધઘટ માય, પણ આપના સ્વરૂપમાં વધવા ઘટવાપણું છે જ નહિ. રોગ સાથે જ્યારે મન બેગાઇ બધ ત્યારે શરીર ઉપર વધુ અસર થાય છે. એ વખતે ઊલટો વિચાર લાવવો અને ખૂબ આનંદ કરવો. માણસે ઓછામાં ઓછા એ ત્રણ કલાક તો હસવું; અને બને તો બધાને હસાવવા. એથી આપણી આસપાસનું વાતાવરણ શુદ્ધ થાય છે. આશા છે કે આપનું શરીર આરોગ્ય તરફ દોડતું હશે. સૌ.....બહેનને બીજી વખત ન મળી શકાયું તે બદલ તેમની ક્ષમા. તેમને મારા હસવાનંદ કહેશો; અને કહેશો કે હંમેશા આનંદમાં રહેવા પ્રયત્ન-શીલ રહે. આનંદમાં પ્રયત્નશીલ રહીશું તો આનંદ મળશે, અને મોટું દિવેલિયું રાખીશું તો પોતે દુઃખી થઇશું અને બીબને અકારા થઇશું.

એક પત્ર ભાઇ અંબાલાલ કાશી પારેખને લખ્યો છે તે વાંચી લેશો. મારા કાગળો ખાનગી નથી હોતા, માટે માંગી લેશો. હું ક્યાં ખાનગી મિલકત છું? આપણે નથી સમજતા તેથી અડધું દુઃખ વહોરીએ છીએ. ભાઇ.....આદિ સર્વ મંડળીને યોગ્ય લાગે તો પત્ર વંચાવશો, અને આપણી પોળમાં બધા સ્નેહીઓને અમારા, ભાઇ અમૃતભાઇ, વગેરેના સ્નેહવંદન કહેશો. એ જ.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૬
ૐ

રાંદેર, તા. ૧૭-૧૦-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઇ રામપ્રસાદ,

આપ ચંદુના શરીર માટે પ્રેમ દર્શાવો છો તે બદલ આપનો હૃદયપૂર્વક ઉપકાર માનું છું. x x x ટૂંકી તો છું અને તેથી એની પાસ બંતે ઝાઝું કામ લેતો નથી કે જેથી ઉપાધિ વધે.

કેટલીક વખત ધાર્યા કરતાં વધુ કામ પડે છે ત્યારે રોકી શકાતું નથી, એ નિર્બળતા ગણાય. લગભગ બઝીસ વર્ષ થમાં ટૂરટી-પણાનું જ્ઞાન થઇ ગયું છે, પણ હવે તો થોડું આગળ વધાયું, કે શરીર નથી એટલે તેની વાતો નથી. કેાઇ વખત અભ્યાસને લીધે શરીર પર આવી જવાય છે, અને તેનું કારણ મનુષ્ય તરીકેનું અસ્તિત્વ અને તેનું જ્ઞાન. પણ તેથી સ્વરૂપજ્ઞાન ચાલી જતું નથી. એ તો જડાઇ ગયું છે. મનુષ્ય માત્રને જો આ જ્ઞાન થઇ બય તો આનંદનો પાર નથી. ઉપરથી બારે મેહ વરસો કે અગ્નિનો વરસાદ આવે તો પણ તત્વજ્ઞ સ્વરૂપસ્થ રહે છે. હાલ કુદરત જેને આપણે જરૂરી ગણીએ છઇએ તેવાને પણ હોઇયાં કરી બય છે. આપણી યુરોપની યાદવાસ્થળી એ વાતનો પુરાવો છે. જે ભતની સંસ્કૃતિની હરિકાષ ચાલી રહી છે. જેમાંથી કઇ સારી છે તે બતાવવા બજે આ જંગ મંડાશે હોય એમ લાગે છે. અત્યાર સુધીમાં એટલું તો સમજાયું કે સશસ્ત્ર સંસ્કૃતિ ગમે તેટલી લોકોને સારી દેખાય પણ એંતે હાનિકારક છે. અત્યારે તો શાંતિનો દૂત મહાત્મા ગાંધીજી છે. એમની વિચારશ્રેણી ભૂલ ભરેલી લાગે છતાં આખરે લોકોને એ માર્ગ સચિત્ર થઇ પડવાનો છે. x x x આપણે આડે રસ્તે ચાલ્યા. “સીધીભાઇ ચાંદ દેખો તો આપસે દીખા બયગા.”

શરીરને ભૂલવામાં સાચું આરોગ્ય છે. તેને આપણે ગાઢ નિદ્રામાં ભૂલીએ છીએ ત્યારે બીજે દિવસે સવારે ખૂબ સ્ફૂર્તિ અનુભવીએ છીએ. પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત થતા જવાય તેમ તેમ શરીરને ખૂબ ભૂલી જવાય છે. જ્યારે સ્વરૂપસ્થિતિ ચાલતી હોય ત્યારે જપ, ભક્તિથી અંતરાય નાંખવો નહિ. જપ વિ.થી ભૂલી જવાય છે, પણ થોડીવાર માટે પણ સ્વરૂપસ્થિતિથી બમણો લાભ છે. એક તો શરીરને ભૂલવાનો અને બીજો સ્વરૂપસ્થ થવાનો.

લિં ૩૧માજ ચંદુ

૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૭-૬-૩૯

આત્મસ્વરૂપ ! જોબાધ, જોબાધ,

× × × એ પ્રમાણે વિચારતા રહેશો. પોતાની મેળે શાંતિ આવતી જશે. થવાનું થાય છે, ન થવાનું થતું નથી, પણ હું પોતે તો શાંતસ્વરૂપ જેમનો તેમ જ છું, અને રહેવાનો છું. મારામાં તો કંઈ થતું નથી, થવાનું નથી. “હું” તો આનંદસ્વરૂપ, ચૈતન્ય સ્વરૂપ-સાક્ષી છું. શરીર અને મનના વ્યાપારો મને સ્પર્શી શકતા નથી. મનના ખોટા વિચારોને અટકાવવા માટે ઉપવાસ વગેરેની જરૂર છે. એમ કરતાં કરતાં દૃઢતા આવે છે. શરીર, મન, વગેરે મારા સાધન છે-સેવક છે. એ બધા સેવક છે તેનું અભિમાન ન હોવું જોઈએ. સેવકમાં અહંકાર આવ્યો કે સેવક મટી ગયો, અને કર્તાપણું ભોકતાપણું ઘૂસ્યું. સાચો સેવક તો તે જ કે જે માથે આવેલું કામ વગર ગભરાયે મૂંઝે મોંએ કર્યા કરે. જે જે સાંભળ્યું છે તેને હૃદયમાં ઠસાવતા જવું અને તે પ્રમાણે આચરણ કર્યા કરવું. × × × ખરો આનંદ પ્રભુ પ્રાપ્તિમાં છે, માટે મનની સોયને હંમેશાં તે તરફ વળેલી રહેવા દો.

૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૬-૪-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ અંબાલાલ, તથા સાથ સર્વે,

અત્રે સર્વ કુશળ. આપના તરફના કુશળ સમાચાર લખશે. બીજું અમે બધા સુખરૂપ પહોંચી ગયા છઈએ અને બધો સામાન વગર તૂટેફૂટે રાંદેર આવી ગયો છે. ટ્રેનમાં માંકડોએ જડતી લીધી હતી, અને તે બહાને બગત રાખી પોતાનો અનુભવ ચખાડી રહ્યા હતા કે અમે પણ છઈએ !

આપના સર્વેના પ્રેમનો ખૂબ સ્વાદ ચાખ્યો અને આપ સર્વેની યાદ આવી રહી છે.

આપ સર્વેને શું લખવું ? આપ સર્વે “પ્રભુ” છો. સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છો, તેમજ આખા બ્રહ્માંડનું પણ તેજ સ્વરૂપ છો. કોઈ કોઈથી જુદું છે જ નહિ, પણ જગતમાં ભિન્નતા ભાસે છે. એ ભિન્નતામાં આપણે એકત્વ અનુભવ્યા કરવાનું છે. આપણું શરીર એક જ છે પણ ઇન્દ્રિયોરૂપે ભિન્નતા ભાસે છે, તેમજ દરેકના કાર્ય પણ જુદાં જુદાં છે. એ ભિન્નતાને એકમેક કરવાના નથી પણ તેમાં એકતા અનુભવવાની છે. એ ભિન્નતામાં પંચમહાભૂત સિવાય બીજું શું છે ? એ એકતા અનુભવવાની છે. એજ જીવન-સાક્ષ્ય છે. આપ બધાએ છેલ્લા મહિનામાં ખૂબ દોડ કરી છે-રમે

એ વાત ભૂલી જવાય. ઊઠીએ ત્યારથી કાણુ બગ્યું? કાણુ જગાડ્યું? હું કાણુ? એમ ત્રણ પ્રશ્નથી બગત અવસ્થામાં શરૂઆત કરીએ અને એ પ્રશ્નો ક્રિયા પલટાઇ બય તેમ તેમ પૂછતા જઇએ. કાંઇ કરવાનું નથી; છોડવાનું છે. જંગલમાં જવાનું નથી, પણ જ્યાં એઠાં હોઇએ ત્યાં આમ અનુભવતા રહીએ કે મન બગ્યું, તેણે શરીરને જગાડ્યું, અને “હું” સાક્ષીરૂપે નહોતો બાણુતો ત્યારે પણ હતો, છું અને રહેવાનો. આ આપણા દરરોજના અનુભવનો ધન-કાર થઇ શકે તેમ નથી. આ આટલા સરળ સત્યને અધરો બનાવીએ નહિ. અત્યાર સુધી આપણે પોતે આપણી નજરબંધીના બેલથી બંધાઇ ગયા હતા. એ નજરબંધીનું આવરણુ (ઘણા વખતથી બંધાઇ ગયું હતું તેને) તોડ્યા કરવાનું છે, કાંઇ નવું લાવવાનું નથી. જે છે તેને તેના ખરા સ્વરૂપમાં ઓળખવાનું છે. ઓળખ્યા પછી તેમાં મસ્ત થવાનું છે. એકનું એક કામ ઘણા વખત કર્યા કરીએ એટલે તેમાં આપોઆપ નિપુણતા આવી બય છે. આ એક કળા અને વિજ્ઞાન (શાસ્ત્ર science) છે. જેમ જેમ ઊંડા ઊતરતા જઇશું તેમ તેમ રસ વધ્યા જ કરે છે. જેમ જેમ ૨-૪ જણુ એકજ વિચારના થઇને વિચાર કરી મસ્ત થઇશું તેટલા પ્રમાણમાં જગતને પણ અદસ્તરૂપે મદદરૂપ થઇ પડવાના. આ માનસિક નિયમનું ઉદ્ભવન થઇ શકે તેમ નથી.

અહીં આવ્યા પછી સરસામાન ગોઠવવાનું કામ, પર (બાવન) પાનાની પોથી વાંચવાનું કામ, મારા ભત્રિજના છોકરાની માંદગી, ફરવા હરવાના કામમાં ગૂંથાઇ રહેવું પડે, એટલે શાંત ચિત્તે પર લખવાનું કામ થઇ શક્યું નહિ તે બદલ દરગુજર કરશે. જો કે ખરી રીતે તો પ્રમાદ, આળસ, એજ કારણુ કહી શકાય. એથી માફી માંગવી જ રહી.

આપ બધાને ભિન્ન ભિન્ન કાગળ લખતો નથી, પણ લક-લીફ-પોસ્ટેજ વગેરે બચાવી લઉં છું. મને જરા મારવાડ જવાની

ટેવ, મારી આધ્યાત્મિકતામાં સહાય થનાર પણ મારવાડી એટલે ત્યાંની થોડીબધી અસર તો આવેને !

આપ સર્વેને ન્યારે આ તરફ પધારવું હોય ત્યારે હંમેશાનું ઇજન સમજશો. આ પત્ર બધાને વંચાવશો. બધા સાથે સત્સંગમાં અઠવાડિયામાં એકાદ વખત મળો તો ઠીક.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૨

ૐ

રોંદેર-તા. ૨૨-૪-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ભાષ અંખાલાલ, ભાષ કૃષ્ણભાષ શુકલજી, તથા સાથ સર્વે,

મેં તો મારું કહેવાનું વખતોવખત કહ્યું છે કે, આપ બધા સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ જ છો, અને તે પણ જ્ઞાની પુરુષોએ સરળતાથી સમજાય એટલા માટે થોડેલો શબ્દ છે. બાકી આપ બધાનું સ્વરૂપ મન, વાણીથી અગોચર છે. તેને સાક્ષાત્ સરસ્વતી લખવા બેસે તો પૂરું વર્ણન કરી શકે નહિ. વેદ પણ મજબૂતાન થઇને કથન કરે છે. જ્ઞાનીઓ, યોગીઓ, સાધુઓ, ભકતો પણ આપનો જ મહિમા ગાય છે, છતાં તેને પામી શકતા નથી. એ આપ બધા સમજ્યા છો, તો જે જે ક્રિયા કરો તે વખતે પ્રજ્ઞતા રહો કે, “ક્રિયા કરાવનાર કોણ છે? અને હું કોણ છું,?” તો દરેક ક્રિયા વખતે સાક્ષાત્ થયા કરશે. સાક્ષાત્ છે જ. એટલું સમજશે કે ક્રિયા કરાવનાર મન અને પ્રાણ છે અને ઇંદ્રિયો દ્વારા દેહથી કર્મ થાય છે, અને આપ તો સાક્ષાત્ ‘સાક્ષી’ થઇ આ ક્રિયા બેસા કરો છો-અનુભવ્યા કરો છો, એટલે આપનામાં રાગદ્વેષ, મુખદુઃખ, ભૂખતરસનો સ્પર્શ નથી: પણ ઘણા કાળથી જોરો અભ્યાસ થઇ ગયો છે અને તે જ અભ્યાસ છે. તેથી બધી ગરબડ થઇ ગઇ છે. તેથી જ્યાં ત્યાં દોડદોડ, ફલાણા પાસે બેઠે તો

ત્યાં શાંતિ મળે, આ વાંચું, આ જોઉં, આ ખાઉં, તે ખાઉં, આમ પેદા કરું, તેમ પેદા કરું, આમ દાન કરું, તેમ દાન કરું, આમ ઉપદેશ કરું, તેમ ઉપદેશ કરું, વિ. વિ. બધા મનના ધખારા છે. બાકી કંઈ મેળવવાનું છે જ નહિ. આપ પોતે જ શાંત સ્વરૂપ છો. શાંતિ શેઃધવા જમ્યું તો શાંતિ ગુમાવવાના ! આપનામાં શાન્તિ કમી છે? સાધુ થઈ કપડાં બદલ્યું તેથી કાંઈ વધી જવાનું નથી. “સાક્ષી” ભાવ પણ અંતઃકરણ છે ત્યાં સુધી. બાકી અંતઃકરણાદિ ન હોય ત્યારે પણ આપ તો છો જ. શું લખું, શું બોલું, કાંઈ અક્કલ કામ કરતી નથી. આ જ્ઞાની, આ અજ્ઞાની, ભક્ત, અભક્ત, ચોગી, અચોગી બધાનું જ સ્વરૂપ છે. કાણ મોડું ને કાણ નાનું? મને તો આવું સમજાઈ ગયું છે એટલે બીજાં કાંઈ ગમતું નથી. હું પ્રગતિ, અપ્રગતિથી પર છું, હતો અને રહેવાનો. હવે પહેલી ચોપડી, હાઈસ્કૂલ કે કોલેજમાં જવાની, રહેવાની ઇચ્છા નથી. બહુ ભગ્યો, હવે વધુ બાણુવાની કાંઈ ઇચ્છા થતી નથી. જેને માટે દોડદોડ થતી હતી તે “હું” પોતે જ છું. આનંદ! આનંદ! એ પણ હૃદયના ધર્મો છે.

૩

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૯-૪-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ ચંદુ, અંબાલાલ, તથા સાથ સર્વે,

અત્રે સર્વ કુશળ. આપનો પ્રેમાળ પત્ર મળ્યો. વાંચી આનંદ. વળી એ પ્રમાણે પત્રદર્શનલાભ આપતા રહેશો. બધા સાથે મળી અનુભવપ્રકાશ વાંચો છો બાણી આનંદ. એકલું વાંચી જવાનું નહિ પણ સાથે સાથે હૃદયપૂર્વક તે પ્રમાણે અનુભવતા જમ્યો તો જ ખરી મજા આવશે. ચોપડી તથા સંતપુરુષો ફક્ત માર્ગદર્શક છે. આપણે કહે તે પ્રમાણે જીવનમાં અનુભવવાનું છે. સાચા માર્ગદર્શક અને પ્રેમી તરફ ખૂબ જ પ્રેમ અને આકર્ષણ થાય એ

સ્વાભાવિક છે, પણ તેઓ બધાં જગતના પૂતળાં છે. અને તે બધા પાછળ નિયામક તત્વ છે તે જ બધાનું સાચું સ્વરૂપ છે. એક સંતને પોતાની આસપાસનું વાતાવરણ બેઠએ તેવું ન લાગ્યું, તરત જ વિચાર આવ્યો, એ વાતાવરણનો કર્તા કોણ ? તું કોણ ? બધું સાફ થઈ ગયું.

વ્યવહારમાં શાંતિ રહે માટે અને સ્વરૂપમાં સ્થિતિ માટે નીચેનાં શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યનાં સ્તોત્રોનો દરરોજ એક એ વખત પાઠ કર્યા કરશો એટલે કંઈસ્થ થઈ જશે-આચાર્યકૃત પદ્મપદી, દ્વાદશ પંજરિકા, અપર પંજરિકા, નિર્વાણુદશકમ્, નિર્વાણુષ્ટકમ્, આત્મ-પંચક, વિજ્ઞાન નૌકા. “દ્વાદશ પંજરિકા” માંથી એક શ્લોક લઈ લો:-

॥ મા કુરુ જનધનયૌવનગર્વં હરતિ નિમેષાત્ કાલઃ સર્વમ્ ॥

આ વ્યવહારમાં ખૂબ ઉપયોગી સૂત્ર છે. આચાર્યશ્રી કહે છે કે, ત્રણ ચીજોનો ગર્વ ન કરશો. જન (સગાંસંબંધો, નોકરચાકર), ધન (પૈસો, વિદ્યા, સંપત્તિ, વિં), અને યૌવન. આ બધાં જ જવા આવવાના સ્વભાવવાળાં છે. પ્લેગની અંદર કોઈ ઘરો સાફ થઈ ગયાં (સગાવહાલાં વિં) હાલ પોલાંડમાં પણ એ જ દશા થઈ. મારા શેઠ વસનજી કરોડાધિપતિ હતા. આજે (તેઓ) માણસ અને પૈસા બંનેથી સાફ થઈ ગયા. તેમ જ પોલાંડમાં કંઈ ઘરો સાફ થઈ ગયા તેની સાથે મિલકત ફનાશ્વતિયા થઈ ગઈ. કાંઈ વિદ્વાનોની વિદ્વત્તા ચાલી ગઈ. અને યૌવન છે તે આવતી કાલે કોઈ રોગ થવાથી અકાળે વૃદ્ધાવસ્થા થઈ જવાની ! માણસ વિચારે તો સમજાય કે આ બધા કશામાં ગર્વ કરવા જેવો છે જ નહિ, પણ માણસ આ બધું બહુવા છતાં સમજતો નથી. કોઈક જ એ ગર્વમાંથી બચી બચ છે. અને એ જ મહાન આશ્ચર્ય છે. જીલમ-ગાર પણ આ વાત સમજે તો નમ્ર બની બચ. એ અહંકાર ટાળવા માટે તત્પર રહેવું. એથી જ આપણે ચેતી આપણી દરેક ક્રિયા, વાણી અને વિચાર પર હંમેશાં સૂક્ષ્મની ચોક્કી બની રહી છે તેની

ઉપર લક્ષ આપીએ. લગાર ગાફેલ રહેવાય જ કેમ ? સહન કરવા-વાળા માણસની આખરે જીત જ છે. માર્ગ જોટલો સહેલો લાગે છે તેટલો જ વર્તનમાં વિકટ છે. ફરીથી લખું છું કે આપણી દરેક ક્રિયા ઉપર સતત ચોક્કી રાખીએ. આ આધ્યાત્મિક વિષયને બહુ ગંભીરપણે વિચારવાનો છે. કેટલાક જણા એ વિષયને ઠેકડીમાં ઉડાવે છે તેમ ઉડાવવા જોવો નથી. ગર્વવાળાને એમાં સ્થાન નથી. કારણ શાંતિ નહિ. કેટલાક જણ મદને મદમાં ન્યાય પણ તોળી શકતાં નથી. આ બધા એક જ ગર્વ કે અહંકારના ફળ છે. હું કાંઈ ભાખ્યકાર નથી, પણ હું તો વિચાર કેમ થાય અને કેમ જીવનમાં ઉતારાય, એની વાત લખું છું. આ બધી આંતર સમજ છે.

આપણે “હું” સુખ દુઃખથી પર જઈએ, હતા અને રહેવાના. લખવામાં કલમ તો ચાલ્યા કરે, પણ એને હદ બોધે. થોડું લખ્યું થણું કરી વાંચબો.

લિં. પ્રેમી ચંદુ

૪

૩૬

રાંદેર, તા. ૮-૫-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ અંબાલાલભાઈ, તથા સર્વે સ્નેહીમંડળ,

“અવધૂતગીતા” વ્યંકટેશ પ્રેસની આવે છે. એમાં કોઈ લેખક કે ભાષાંતર કર્તાનું નામ આવતું નથી એટલું ખબર છે. અવધૂતગીતાનું સંસ્કૃત બહુ સરળ અને સહેલું છે. સ્તોત્રો મોટે થાય ત્યાંસુધી દરરોજ વાંચ્યા કરશો. બધા સાથે મળી સાંજે અંગરે સંવારે દરરોજ બોલ્યા કરશો તો પોતાની મેળે આવડી જશે. આ બધું મનને મનાવવા માટે છે. એને ખુશ રાખવાનું છે. મોટામાં મોટી આરાધના એ મનદેવની છે. શ્રીવસિષ્ઠ મહારાજ તો કહે છે કે, “બીજા દેવોની ઉપાસના છોડી મનની ઉપાસના કેમ કરતા નથી !” આપણું સ્વરૂપ તો પહેલું સમજી અનુભવી

લેવાનું છે. સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવાનું નથી. એ તો નિત્ય પ્રાપ્ત છે. નહોતા બાલ્યુતા ત્યારે પણ હતું, હાલ બાલ્યુઓ છીએ ત્યારે પણ છે, અને કદાચ બૂલી જઈએ ત્યારે પણ રહેવાનું છે. એક ફેરા દ્રઢતા થઈ ગઈ તો પછી રસ્તો બહુ સરળ થઈ બચ છે.

જે સંસાર વિચારથી ઉત્પન્ન થયો તે વિચારથી જ નાશ પામશે. સંસાર નાશ પામશે ત્યારે અમને આત્મલાભ થશે એ કેટલાકની માન્યતા છે, તે ભૂલભરેલી છે; અગર અમને સંસાર નહિ દેખાય ત્યારે જ આત્મસાક્ષાત્કાર થશે એ માન્યતા પણ ભૂલભરેલી છે. આત્મા (પોતે) તો છે જ, હોતો અને રહેવાનો. જ્ઞાની અજ્ઞાની ઉભયને પદાર્થ તો તેવો ને તેવો રહેવાનો અને દેખાવાનો; ફક્ત બંનેની સમજણમાં ભેદ છે. હું તો આપને અને મારા પિતાને સરખો દેખાવાનો, પણ બંનેની મારા પ્રત્યેની લાગણીમાં ભેદ રહેવાનો-આપનો મિત્ર-અને પિતાનો પુત્ર.

દઢતાપૂર્વક વળગી રહેશો. આપ બધા જે સમજ્યા છો તે શાસ્ત્ર સાથે સંમત છે. કોઈની માન્યતાની આડે આવવું નહિ, નહિતો ઘોળીને કૂતરો થરનો કે ઘાટનો રહેશે નહિ.

આપ સર્વેના આનંદની વાતો લખ્યા કરશો તો આનંદની વાત છે.

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

પ

ૐ

રોંદેર, તા. ૧-૧૦-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! બાપ અંબાલાલ,

અત્રે સર્વે કુશળ. આપના તરફના કુશળ સમાચાર લખતા રહેશો. .... અહીં આવ્યા પછી ખાસ ફરિયાદ ઊભી થઈ નથી. તબિયત સાધારણ ઠીક ચાલ્યા કરે છે. નવરાત્રી કરવાનો મારો વિચાર છે, એટલે નવ દિવસ જોરાકે અનુકૂળ થયા કરશે.

આપ બધા આનંદ સ્વરૂપ છો. આપ જ છો. આપ બધા ભાવોથી પર છો. આપની અંદર આખું બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડો રહ્યાં છે. કોઈક વીરલા આપને યથાર્થ સ્વરૂપમાં પિછાને છે. ઘણાખરા પોતપોતાના મતમતાંતરમાં ફસ્યા છે, બધાનું એ જ સ્વરૂપ છે. કોણ કહી શકે કે આપ અમુક છો કે અમુક છો. જે જે જોલો તે સંસારનું સ્વરૂપ છે, આપનું નહિ જ. માનવાનું હોય તે માને, ન માનવાનું હોય તે ન માને, છતાં એમ જ છે. અનુભવવા જેવું છે, તેમાં જ મસ્ત થવાનું છે. આંતર સમજાયું તો પછી મળ છે. સુખદુઃખ, રાગદ્વેષ (માર્ગ-તાર્ગ) બધું જતું રહેશે. સર્ગાવહાલાં, શત્રુ-મિત્ર, માલમિલકત બધું ચાલ્યું જશે, સાફ થઈ જશે. આપ બધાંને શું લાખું? સ્વતંત્રતામાં વિચરો, વિચરી રહ્યા છો, અરે, તે પણ નહિ! કેમ કહું? શું કહું? છતાં એટલું તો, જ્યાંસુધી શરીર છે ત્યાંસુધી, કહી શકો કે બધું જ મારામાં છે. ભજન, કીર્તન, યોગ, જ્ઞાન, વિં બધું ફિક્કું લાગે છે. છતાં તે રૂપે “હું”જ રહ્યો છે. બધાં મને જ શોધી રહ્યા છે. યોગીનો યોગ, ભક્તોનો પ્રેમ, જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન, એ સર્વે આપ જ છો-એ સત્ય છે. કેમ બધા માનશે, કે બહુ ઊંચી વાત, બહુ ઊંચી વાત કહીને પોતાને નિર્બળ જ અનુભવ્યા કરશે? યાદ રાખજો કે આ શરીર, મનની દૃષ્ટિની વાત જ નથી. કદાચ જોતું લાગે તો ક્ષમા કરશે. બહુ રમ્યા, બહુ ખેલ્યા, પણ મળ ન આવી. હવે તો આ નવો ખેલ ખેલીએ. આ અખતરો કરી જોવા જેવો છે. બધા મારી અંદર ખેલે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, બધા તારાગણો અને નક્ષત્રો મને આનંદ આપવા પ્રકાશી રહ્યા છે. “હું” બધાને બાણું છું, પણ મને કોઈ બાણું નથી. બાણું છું એ પણ એક દૃષ્ટિ છે. બાકી નથી બાણુવા જેવું, કે નથી ન બાણુવા જેવું. રાખમહારાખઓ, ચોદાઓ, કે કવિઓ એ બધા મારા નામરૂપવાળા મારા રમકડાં છે. આ ભાવ

લાવી જરા મળ તો લઇ જુઓ! પછી તો પૈસા આવ્યા કે ગયા, શરીર કે શરીરો આવ્યા કે ગયા, બ્રહ્માંડોની લક્ષ્મી આવી કે ગઇ તેની કોને પરવા છે? યુરોપમાં યાદવાસ્થળી ચાલી રહી છે. કેવો પૈસાનો ને માણસોનો ધુમાડો થઇ રહ્યો છે? બધું સાફ થવા એકું છે! ન પૂછશો કે આમ કેમ? એ તો એમજ. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણમાં અનુમાન કરવાની શી જરૂર? વર્તમાન અનુભવો; ભૂત અને ભવિષ્યનો શો વિચાર? જે થશે તે જોશું! નથી હસવાપણું, નથી રડવાપણું, એક ઉદાસીન (મોઢું ચઢાવેલો નહિ-અંદર મસ્ત જેવો-સમાન સ્થિતિવાળો) જેવો લાગે છે! નથી જ્ઞાની લાગતો; નથી અજ્ઞાની લાગતો; નથી ભક્ત કે અભક્ત; નથી યોગી કે અયોગી; નથી રાગવાળો કે નથી દ્વેષવાળો; નથી સુખી કે નથી દુઃખી. કલમ ચાલી જાય છે, અટકાવવા કે રોકવાની મરજી થતી નથી. પણ આખરે તો કલમ, હાથ, વાણી, મન બધાંજ હારી જાય છે, માટે થોડું લખ્યું ઘણું વાંચજો અને બધાંને.....વિ. વિ. વિ. બધાંને વંચાવશો. એજ. સર્વેને સર્વેના સપ્રેમ યથાયોગ્ય. આપ બધા સૌ સૌના અનુભવ અને આનંદ, પત્રમાં થોડા ઘણા વ્યક્ત કરજો કે જેથી હું પણ તેમાં ભાગીદાર થાઉં. પૂછવાનું કંઈ નથી. “હું” છું એમાં શંકા શી?

લિ૦ પ્રેમી ચંદુ

વાણી, ભાવ વગેરે ઉપર શંકા લાવશો નહિ. ક્યાં પરવા છે કે શું લખાય છે? શો ભાવ છે? ગાંડપણુ પણ નથી, ડહાપણુ પણ નથી, જે ભાવથી જોશે તે ભાવથી સમજશે. પ્રો.....ને વંચાવશો, તેમના ધર્મપત્ની.....ને, તેમજ કેટલાંના નામ યાદ કરૂં? બધા-બધા-મધા—

૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૬-૪-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ મનહરભાઈ, તથા સાથ સર્વે.

× × × × જે જે વાતો થઈ હોય તેને યાદ કરી જીવનમાં ઉતારતા રહેશો. સાચું જીવન જીવવું જોઈએ. હૃદયમાંથી રાગદ્વેષ નીકળવા જોઈએ. કોઈને પણ જોઈને હૃદયમાંથી આશીર્વાદ નીકળવો જોઈએ, નહિ કે શ્રાપ. આપણા સર્ગા સંબંધી, દેશના બાંધવો, તેમજ યાવદ્ પશુપક્ષી, મનુષ્ય વિ. કેમ સુખમાં વિચરે એ વિચાર હૃદયમાં રમી રહેવા જોઈએ. આપણું હૃદય પ્રભુ જેટલું વિશાળ થવું જોઈએ, જેથી પ્રભુ અને આપણી એકતા અનુભવાય. ધર્મ એ હૃદયનો વિષય છે. શુદ્ધિ જો કુતર્ક તરફ વળી તો બધું ઊંધું થતું અંધ બને. હૃદય સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવા, કોઈને પણ સુખી બેવા, વિષયો તરફ આલુભ્યો થવા, ન્યાય તોળવા તથા શાંતિ આનંદ વિ. અનુભવવા તરફ વળેલું રહે છે. મન અને શુદ્ધિ વિષયો તરફ વળે પણ હૃદય તેમ થતું અટકાવ્યા કરે છે. પુરસદનો વળત કાઢી જપ, ભક્તિ, યોગ, જ્ઞાન તરફ મનને વાળ્યા કરવું. × × ×

શ્રિ. ચંદુના રમેશ વંદન

૨

૭૬

૨૦ દેર તા. ૨૩-૪-૪૦.

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ મનહરભાઈ, તથા સાથ સર્વે

× × × જે સમજવામાં આવ્યું છે તેમાં મસ્ત થવામાં ખરી મબ છે. આપણા અહંકારનો છેદ ઊરાડવાનો છે. તે કાં તો “પરમાત્મા”માં એટલા બધા એતપ્રોત થઈ જઈએ કે આપણા “અહમ”ની ગંધ શોધી મળે નહિ, અગર આપણી અંદર બધાને એટલા બધા મેળવી લઈએ કે જગત જ દેખાય નહિ; અને કદાચ દેખાય તો પોતા સ્વરૂપ દેખાય. આ બધી રીત એ યોગ જ છે, અને આપણે ગૃહસ્થીઓ માટે તો સાચી અને સરળ છે. એમાં ચોપડી વિ.ની કંઈ જરૂર નથી. ફક્ત શ્રદ્ધાની જરૂર છે. બહુ વાંચ-નથી કેટલીક વખત હૃદયમાં નવી નવી શંકાઓ થયા કરે, અને જે સમાધાન ન મળે તો ગૂંચવાડો ઉત્પન્ન કરે. માટે જેટલી પણ બને તેટલી Practice (પ્રેક્ટિસ) કરવાની છે. બાહ્ય જીવન તો તદ્દન સરળ આડંબર વિનાનું હોય. હૃદય બહુ અચિત્ર બનવું બેઠએ. આ રસ્તે ચાલનારે જગતના અભિપ્રાય તરફ લક્ષ આપવું નહિ. અલબત્ત, અનીતિનો રસ્તો ત્યાજ્ય છે. વિશેષ શું લખું ?

× × × કહેવાનું કે આપણી જેટલી ઈચ્છા થાય તે ભાવ-પૂર્વક થાય તો વિશેષ સરળતા આવશે અને ~~અન્યથા~~ મલુ થશે નહિ.

ચિ. બહેન...ને કહેવાનું કે પહેલાં કરતાં ડાહી થજે, ધરનું કામ પ્રેમથી કરજે, વહેલી ઊઠજે, પ્રભુની સ્તુતિ ફેરવજે અને બધાનું કલ્હું કરજે.

લિ. ચંદુભાઈના સ્નેહ વંદન

૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૫-૪-૪૦.

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ, તથા સાથ સર્વે,

અત્રે સર્વે કુશળ. આપના તરફના કુશળ સમાચાર લખશે. આપે મોકલેલું સાધુશ્રી શાંતિનાથવાળું પુસ્તક મળ્યું છે, તે બદલ હૃદયનો ઉપકાર. ક્યારે વંચાઈ જાય તે કહેવાય નહિ.

ખીજું ગમે તે વાંચો પણ એક અનુભવનો કોઈથી ઇન્કાર થઈ શકે તેમ નથી. જે જે પદાર્થને આપણે જાણીએ કે અનુભવીએ તેનાથી જુદા જાણવાવાળા હતા, છે ને રહેવાના, અને તે શરીર, મન વગેરેના ભાવથી પર છે. સમાધિ, અસમાધિ, બધા મનના ભાવો છે. સમાધિ કરૂં કે તેથી રહિત રહું, પણ મારી સમાધિ કાયમ છે, હતી અને રહેવાની. “હું” અસમાહિત થાઉં છું ક્યારે ?

લોકોને જેટલા વાદ-ફિલસૂફી કરવી હોય તે કરવા દો. ઇન્દ્રિયોના ધર્મો બદલાયના નથી. મનના ધર્મો પણ મનરૂપે બદલાવાના નથી. “હું ને મને” જે મનના ધર્મો દુઃખરૂપ થતા હોય તો તેથી પરરૂપ રહેવા કરૂં; પણ “મને” તો કોઈ સ્પર્શતા નથી. આમ જે દૃઢતા થઈ ગઈ તો માણસ તરીકેના જન્મની સાર્થ-

કતા છે. કેમ વાદ, ફિલસૂફી બધા જ “મને” સમજાવવા (“explain-me”) પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. સત્ય તો સરળમાં સરળ છે, પણ “મારો જ પંથ કે મત સાચો છે, મારો જ પંથ જિયાંમાં જિયો છે, મારી સમજણ સાચી છે”, આવી ધકમકમાં ઘોંકો પડ્યા છે, અને તેથી સાધારણ જનતામાં મતભેદ ઉત્પન્ન કરી મૂક્યો છે. માટે આપણે તો કોઈ મત કે પંથમાં બંધાયા નથી. જે કોઈ કહે તે સાંભળ્યા કરીએ, પણ તેનાથી આપણામાં અંતરાય પડવા ના દઇએ. વ્યવહારમાં તો જેમ બોલતા હોઇએ તેમ બોલ્યા કરીએ. આપણે મનુષ્ય છઇએ એ વાત સાચી, પણ અમુક ધર્મમાં કે વર્ણમાં કે આશ્રમમાં છઇએ એટલે તેમ બોલીએ તેમાં ખોટું નથી, કે વાંધો નથી. As humanity we are all one, and to serve humanity to the best of our ability must be our goal in this world of ours.

શરીર, વાણી, મનથી આપણે પોતાની જ સેવા કરી રહ્યા છીએ. કેના ઉપર ઉપકાર કરીએ? એટલે આપણા શબ્દકોષમાંથી ઉપકારની ભાવનાને રદબાતલ કરવી રહી; પણ સેવા શબ્દ રાખીએ તો તેમાં અહંકારની નિવૃત્તિ થાય છે. એ અહંકાર જ ભેદ ઉત્પન્ન કરી સુખદુઃખ, રાગદ્વેષ વગેરે દ્વંદ્વને પેદા કરે છે, માટે એનો (અહંકારનો આ રીતે) છેદ ઉગાડતા રહીએ.

જગતના બધા સંતો આપણે મન વંદનીય છે. જે પોતાના સાચા સ્વરૂપ “સાક્ષી” ઉપર પાકી આસ્થા ચોટી તો પછી બધું સરળ છે. જરૂર પડે ત્યારે ભલે કોઈ ભજન કરે, જપ કરે, તપ કરે, યોગ કરે, ભક્તિ કરે, કે જ્ઞાનમાં મસ્ત થાય, પણ આપણે તો એ બધા ભાવોથી પર છઇએ.

લિં. પ્રેમી ચંદુ

૧

ૐ

શંકર-તા. ૩-૧૧-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ શુક્લજી, ભાઈ અંબાલાલ, તથા સાથ સર્વે,

આપ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છો, એનાથી નીચે ન અવાય તો સાંઝે. પછી તો જેવી આપ સર્વેની ઇચ્છા. “આપહી આપ હૈ.” શું લખવું? એમાં જ ખરી મસ્તી છે—આનંદ છે. ખૂબ દઢ થાઓ, શરીર, મન, વગેરે આપ છો જ નહિ એ અનુભવ્યું છે, એ સત્ય છે. અંતઃકરણ છે ત્યાં સુધી “સાક્ષી” ભાવ છે. પછી નથી “સાક્ષી” કે નથી “અસાક્ષી.” ત્યાં વાણી અટકી જાય છે. બોલવું વગેરે બધું બંધ. કેમ વાત સાચી છે ને !

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૨

ૐ

શંકર-તા. ૨૨-૧૧-૪૦

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ કૃષ્ણશંકર શુક્લ,

x x x x આપ બધા સ્વરૂપમાં સ્થિત થતા જતા હશે. આપની અંદર બ્રહ્માંડ અને બ્રહ્માંડો રહ્યાં છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, નક્ષત્ર, સ્ત્રી, પુરુષ, પશુ, પક્ષી, અણુ, પરમાણુ, વિ. જે કંઈ

દેખાય તે સર્વ આપની અંદર, આપના જ સ્વરૂપો છે. વિશેષ શું? એ જ.

Feel the idea.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૩

ૐ

આત્મસ્વરૂપ ! ભાષ શુકલજી,

x x x x થોડી થોડી વારે “હું કોણ?” એ પ્રશ્ન પૂછતા રહેશો. કોઈની સાથે વાદવિવાદમાં પડશો નહિ. આપણે આપણું સુધારતા રહેવાનું છે. આપણામાં દોષો ધર ન ધાલે, એ તરફ કાળજી રાખવાની છે. વિશેષ તો શું લખું? કાશીના કૂતરાએ ભાષબંધો બોડે, અને નવા વાણીતરે રસ્તામાં રસળતા ન ચાલવું.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૪

ૐ

રાંદેર, તા. ૬-૧-૪૧

આત્મસ્વરૂપ ! ભાષ શુકલજી,

તમે બધા આત્મસ્વરૂપ થવાના પ્રયત્ન કરતા હશો. સાથે વળી કોઈને કોઈ સારી ચોપડી-સ્વામી રામતીર્થ, અનુભવ પ્રકાશ, વિ. વાંચી સત્સંગ મેળવતા હશો. લક્ષ્ય ચૂકવું બોધ્યું નહિ. એજ ધ્યેય હોવું બોધ્યું. અજ વગેરે વગર જેમ આપણને ચાલે નહિ તેમજ સ્વરૂપ ચિંતવન વિષે હોવું બોધ્યું. ભૂખ લાગે ત્યારે અજનું ચિંતવન છૂપેછૂપે અંદર રહ્યા જ કરે છે, તેમ સ્વરૂપ વિષે થયા કરવું બોધ્યું, તે એટલે સુધી કે ધરાયાનો ઓડકાર આવ્યા જ કરે. એ સ્વાભાવિક થયા કરવું બોધ્યું કે “હું” “આત્મા જ” છું. નવરા

પડ્યા કે મનનું વલણ સ્વાભાવિક રીતે ચાલ્યું જાય. આથી આધિ-
વ્યાધિ તરફ ચિત્તનું વલણ ઓછું થઈ જાય છે. અવહારમાં એકા
એટલે અનેક ભતની ઉપાધિ આવ્યા જ કરવાની. એક સંતનું
વાક્ય છે કે, To ride a camel and escape jolting is
almost impossible ! સંસાર એવો જ છે. તેમાંથી આપણો
રસ્તો સરળતાથી મૂંઝાયા સિવાય કાઢે જવાનો છે. કયાંય ચાલી
જવાથી કાયડો ઉકેલતો નથી, પણ તેનો ઉકેલ લાવ્યા સિવાય
અધૂરો જ રહે છે. થોડા વખત માટે મનને સ્થિર કરવા તેમ કરવું
પડે એ એક વાત છે, પણ તે હંમેશનું તો નહિ. ઉચ્ચકોટિમાં જે
સત લોકો રમણ કરી રહ્યાં છે તે બધાનું આવું જ કથન છે.

એક “અનાથ” નામના સંત હતા, તે ઘરમાં ગરબડ થવાથી
જંગલમાં રહેવા ગયા. એક રાત્ર તે જંગલમાંથી ચાલ્યા જતા હતા.
તે સંતને જોઈ રાત્રએ થોડા ઉપરથી ઊતરી પ્રણામ કર્યા. સંતે
પૂછ્યું કે, શું જોઈએ છે? ત્યારે રાત્રએ કહ્યું કે, જોઈતું તો કાંઈ
નથી, પણ સંતોને પ્રણામ કરવા એ ગૃહસ્થનો ધર્મ છે. તે અનુ-
સાર મેં કર્યું છે. પણ આપને એક પ્રશ્ન પૂછું, “આપે ગૃહસ્થાશ્રમ
કેમ છોડ્યો?” તો કહે કે, ‘ત્યાં આવી આવી રીતની કનડગતો
હતી.’ રાત્ર કહે છે, ‘હજી આપને પૂરો વૈરાગ્ય નહોતો, તેથી વૈરાગ્ય
થયા સિવાય છોડ્યો તો હવે આપ ફરીથી ગૃહસ્થાશ્રમ કરી સાચો
વૈરાગ્ય થાય ત્યારે છોડો તો સાફ. આ તો તમને તિરસ્કાર થયો-
કંટાળો આવ્યો એટલે છોડ્યો ! નિત્ય અનિત્યનો વિવેક કરી સાચો
વૈરાગ્ય સંપાદન કરી તેમાંથી નિત્ય તરફ વળો અને અનિત્યનો
ત્યાગ કરો, તો સંન્યસ્ત ધર્મને દીપાવશો.’ મહાત્મા ‘અનાથ’
રાત્રને પગે પડ્યા અને કહ્યું કે, ‘હવેથી એ રીતે વર્તી’ ચાલીશ.’
ત્યારબાદ તે સાચા મહાત્મા થયા. આમાં અનિત્ય તરફ દુર્લક્ષ કરી
એટલે તેના ઉપર ચિત્ત ન ચોંટાડવાથી અ...નિત્ય ઉપર-આપણા

સ્વરૂપ તરફ ચિત્તને લગાડવાનું છે. તો પછી દરેક જણ પોતાને સ્થાને મહાત્મા છે. તેને મહાત્મા પાસે દોડવાનું નથી, તેમ બહુ જણ પાસે દોડવાથી પણ ફાયદો નથી. જો સાચી વસ્તુ એક ફેરા સમજાઈ ગઈ- એક ક્ષણ પણ તેનો અનુભવ થયો તો જડેલે માર્ગે ચાલ્યા જવું. બાકીનો રસ્તો આપોઆપ સૂઝ્યા કરશે. બહુ જણ પાસે દોડ્યા કરવાથી આપણા પોતાના મનમાં શંકા થયા કરશે; એટલે આડે રસ્તે ચઢી જવાનો ભય ખરો. મેં તો એક જ સાચો સંત જોયો છે, અને તે “આપણે” અગર “પરબ્રહ્મ.” હવે ક્યાં દોડ્યા કરીશું? ખરી વસ્તુ “આપણે જ” છીએ, જે પહેલી વિવેક દ્રષ્ટિએ શરીર, ઇન્દ્રિય, મન, વિં થી પર, અને પછી અનુભવે જોઈશું તો એ “બધારૂપે” પણ “હું,” અને અંતમાં એ ભાવોથી પર “સાક્ષાત” આપણે-જ્યાં મન, વાણી, કોઈની ગમ નથી. આ પત્ર બધાને વંચાવશે. મારી દીકરી તથા છોકરાંઓને પ્રભુ સાક્ષાત લાભ થાઓ.

લિં. પ્રેમી ચંદુ

પ

૭૪

રાંદેર, તા. ૬-૪-૪૧

આપ બધા પ્રભુ છો, સાક્ષાત પરબ્રહ્મ છો, એનો વખતો-વખત અનુભવ કરો, આનંદ લૂટો અને લુટાવો, એ જ મનુષ્ય-જીવનનું ધ્યેય છે. તમે બધા સમજ્યા છો. બીજી બાબતમાં આજસ પ્રમાદ કરો તો વાંધો નથી, પણ આમાં ચાલે એમ નથી. એક ફેરા આદત પડવી જોઈએ, પછી તો પોતાની મેળે-ગાડાના બળ-દની માફક સીધાં ઘર તરફ પગ મેંડાતા બંધ છે. કેમ સમજાય છે કે? માનશો કે? કે રસ્તામાં ડેરા તંબુ ક્યાં સુધી મેંડાવ્યા કરશો? જરા મારી ખાતર આટલું કરશો, અને કદાચ ચંદુ (લખનાર) ગાફેલ બને તો તેને પણ બચત કરતા રહેશે. એજ.

લિં. પ્રેમી ચંદુ

૬
ૐ

રાંદેર, તા. ૩૧-૧-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ શુકલજી, તથા સાથ સર્વે,

આપના પિતાશ્રી ડોકોરથી અમદાવાદ આવ્યા હતા અને તેમની માંદગીમાં સેવા કરવાનો અવસર મળ્યો એ સાંઝે થયું. પિતા, માતાને સાક્ષાત્ દેવ ગણવાના છે. આપણે તો જીવતા માણસોમાં નારાયણના દર્શન કરવાના છે, અને તે પ્રેમભાવે સેવા થાય ત્યારે એ લાભ મળે છે. એ સેવામાં સાટું હોતું નથી. આપણે તો સેવા કરવાનો અધિકાર છે, નહિ કે તેમાં ફળનો.

લિ. પ્રેમી ચંદુ

૭
ૐ

રાંદેર, તા. ૧૧-૧૨-૪૧

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ શુકલજી, તથા સાથ સર્વે—

દરરોજ કાંઈ ને કાંઈ કરતા રહેજો અને આત્મસ્થ રહેવાય એવી યુક્તિ કર્યા કરશો. આપ બધા સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છો એટલે આપ બધાને હું શું લખું ?

તમારે ઘેર તથા ભાઈ એ...ભાઈને ત્યાં સર્વેને પ્રેમપૂર્વક યાદ આપશો અને જીવનના ધ્યેયને ન ચૂકે તે તરફ લક્ષ રાખી જાતના કાર્યો કરતાં રહે. x x x

૮
ૐ

રાંદેર તા. ૧-૭-૪૩.

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ કૃષ્ણશંકર શુક્લ, તથા સાથ સર્વે,

આજે આપનાં ૩૬ વર્ષ પૂરાં થાય છે એટલે આશીર્વાદ માટે પ્રાર્થના કરી ! શરીરનાં વર્ષ ગણ્યાં તો પણ ગણ્યાં ન ગણ્યાં

એટલાં થઇ ગયાં. સૂક્ષ્મ શરીરને લીધે, વાસનાને લીધે સ્થૂળ શરીર બંધાય છે. એટલે જેટલાં સૂક્ષ્મ શરીરને વર્ષ થયાં એટલાં વર્ષ ગણીએ તો વાંધો ખરો કે ? એનો હિસાબ કરી શકાતો હોય તો કેવું સાઈ ? એટલે કોને આશીર્વાદ આપવા અને કોણે આપવાં ? ચંદુ એટલે સ્થૂળ શરીર કે સૂક્ષ્મ શરીર કે આત્મા ? જો બરાબર પદ્ધતિસર જ્ઞાનપૂર્વક વિચાર કરીએ તો જે તમારું સ્વરૂપ છે તેજ ચંદુનું પણ સ્વરૂપ છે. તમે તો આત્મા-પરબ્રહ્મ છો, અને તેજ બધાનું સ્વરૂપ છે. તમે ઉત્પન્ન થયાજ નથી. જે બધું દેખાય છે તે આપણા મનની સૃષ્ટિ છે. જે જે બ્રહ્મીએ, વિચારીએ, તે બધું મનનો બોલો કરેલો બેલ છે: બાકી તમે છો એમના એમ છો, હતા અને રહેવાના. ખાંડના રમકડાંને એ આશીર્વાદ છે કે, તમે બધા ખાંડ છો, ખાંડસ્વરૂપ છો. સોનાના દાગીનાને એ ઉપદેશ, એ આશીર્વાદ કે, તમે બધા સુવર્ણ છો. પ્રગતિ કે Evolution, મનનું-શરીરનું મનાય-હોય, પણ તમારી પ્રગતિ શી ? બીજું. તમે લખો છો કે ધ્યેય સધાયું નથી, એ પણ ઠીક નથી. ધ્યેય તમે પોતે છો. ધ્યેય એ પરમાત્મા પ્રાપ્તિ છે. તે તો તમે ખુદ છો. આપને જ યોગીઓ સાધે છે, ભક્તો ઉપાસે છે, જ્ઞાનીઓ શોધે છે.

રાજ પોતે હોય તે લોકોને પૂછે કે, “મારે રાજ થવું છે,” તો લોકો રાજની વાત સાંભળી હસશે, તેમ તમારું ન થાય એની કાળજી રાખશો.

નિકટ, દૂર કંઈ નથી. જે નથી બાજુતા તેને દૂર છે. જે બાજુ છે તેને પાસે છે. બાકી એક જ તત્ત્વ હોય ત્યાં શોક, મોહ, દુઃખ, સુખ ક્યાં ? અને તેમ વખતોવખત અનુભવતા રહીએ તો દૃઢતા આવી બળ્ય છે. દૃઢતા મોટે ભાગે સાચા સત્સંગથી આવે છે. અહીં જ સમાગમનો મહિમા સમજાય છે. ઋષિમુનિઓ સાથે મળતા ત્યારે આવેા પ્રસંગ કરી “આત્મદૃઢતા” કરી લેતા, એમ

હું માનું છું. તે લોકો મળતા ત્યારે ચર્ચા કરતા, પણ લડતા નહિ. મૂળ ઉપર કોઈની તકરાર થતી જ નહિ.

કેમ દૂર છો કે નજીક? ધ્યેય પ્રાપ્ત છે કે અપ્રાપ્ત છે? કાંઈ જવાબ આપશો? એનું જ કથન કરો, એનું જ ચિંતન કરો, જરા પણ કામકાજથી પરવાર્યા કે શ્રેણી દિવસ એમાં મંજ્યા રહો. દૃઢતા આપોઆપ આવી જશે. પણ એક દિવસ ચિંતવન વગર પડવો જોઈએ નહિ. એ જ સંતસમાગમ થશે. બધાને એ વાત કહેશો, સમજાવશો. અગ્નિ તો છે-એની ઉપર રાખ ન વળે એટલા માટે કુંકવા કરવાની જરૂર રહે છે. જ્યાં લડલડાટ બળવા લાગ્યું કે કુંકવા વગેરેની જરૂર રહેશે નહિ, તે આપોઆપ સમજશે. X X X આદિ સર્વે ભાઈઓને જાગૃત કરશો.

૯
ૐ

રાંદેર-તા. ૨૭-૭-૪૩

આત્મસ્વરૂપ ! ભાઈ કૃષ્ણભાઈ, તથા સાથ સર્વે,

X X X ગુરુ પૂર્ણિમા એ તો આપણી પૂનમ કહેવાય પર-માત્માને મન બધા દિવસ સરખા. જે દિવસે શુભ ચિંતવન-પ્રભુ ચિંતવન-થાય તે ગુરુ પૂર્ણિમા સમજવી. ભક્તરાજ અખો લખે છે:-

“પ્રસવતાં જ કરે પયપાન, ત્યારે જે ગુરુ આપે જ્ઞાન,
એ ગુરુ સાથે છે સદા, બીજા ગુરુ છે બુદ્ધબુદા.”

વાસ્તવિક રીતે આપણું સમસ્વરૂપ ગુરુ છે, મન શિષ્ય છે, એને (એ શિષ્યને) વખતો વખત સમજાવવાનું છે. એક સંતે મને કહેલું, “નથી કોઈ ગુરુ, નથી કોઈ શિષ્ય, મનને શિષ્ય બનાવી દે, અને આપ તો ગુરુ છોજ.” મને એ વાત અનુભવની અને બંધ બેસતી લાગે છે. જે મરે નહિ, જન્મે નહિ, બચ નહિ, આવે નહિ તે ગુરુ. જે ગુરુ મરી બચ તે ગુરુ શાનો?

‘ગો’ એટલે ‘ઇદ્રિયો’ અને ‘રુ’ એટલે પ્રકાશે. ઇદ્રિયોને પ્રકાશે તે ગુરુ-તે તો આત્મા છે. એટલે આપ બધા ગુરુ-આત્મા છો. ફક્ત દેહ, અંતઃકરણ, પ્રાણ, ઇદ્રિયો, વગેરેને હું બાહ્ય-પ્રકાશું, ‘મને’ કોઈ બાહ્યું કે પ્રકાશું નથી. તેથી જ સ્વયંપ્રકાશ છું. એમાં શંકા હોવી બેધએ નહિ. પહેલાં નિઃશંક બની જવું બેધએ. જેમ આપણે બ્રાહ્મણ છીએ, એ હૃદયમાં એટલું બધું દબ ઠસી ગયું છે કે, ભ્રમમાં હોઈએ અને કોઈ ઓચિંતા જગાડી પૂછે કે, ‘તમે કાણ છો?’ તો દબતાથી કહી દઈએ કે, ‘બ્રાહ્મણ છીએ.’ મારનો ધાક બતાવી પૂછે તો ધાકના મોર્યા કોઈ કહી દે કે, ‘બ્રાહ્મણ નથી.’ પણ હું બ્રાહ્મણ છું એ વાત હૃદયમાં દબ થઈ ગઈ છે, તેવી જ રીતે આત્મા-પરબ્રહ્મ હું છું એ વાત દબ થઈ જવી બેધએ. અને એ દબતા ખાતર વારંવાર મનન વગેરેની જરૂર છે. હવે માર્ગ રહ્યો નથી. લક્ષસ્થાને પહોંચેલા છીએ. લક્ષ-સ્થાન પરમાત્મા છે, અને તે આપણે પોતે છીએ જ. એમાં કયાં શંકા છે? પરમાત્મા જુદો હોત તો તેને મેળવવા માટે માર્ગની જરૂર હતી. પણ હવે તો સમબંધ ગયું છે. ઘણી વખત અનુભવ્યું હશે. તેમાં હવે શંકા કેવી? Declare at the top of your voice that, I am Brahman, Atman. I am free, was free & will always remain free. Free you are at this very moment, & that is Realization.

શાસ્ત્રોનું વાંચન વગેરે પહેલું નિઃશંક થવા માટે છે, અને નિઃશંક થયા પછી આપણે જે હોઈએ તેમાં દબ થવું બેધએ. એમાં કોઈનું બળ ચાલતું નથી. ભતે જ બળરૂપ થવાની જરૂર છે. આમ થવા પછી પહેલી મસ્તીના ધ્રુવારા ફૂટે છે. અને તે વારંવાર બીજાની આગળ ઓલી બતાવવાના નથી, પણ આંતર અનુભવવાના છે. એમાંથી ડગવું બેધએ નહિ. ડગ્યા કે

પ્રાણ દેકાણે આવી જવું જોઈએ. મારી ભાષાને વળગવું નહિ પણ ભાવને વળગશો. કાર્ય થઈ જ ગયેલું છે, પણ આપણી દૃઢતાની ખોટી છે. આમ થાય ત્યારે જ ગીતા કહે છે તે અના-સક્ત યોગ સિદ્ધ થાય છે. તે દરેકને પ્રાપ્ય છે. શાસ્ત્રને સંપૂર્ણ-પણે બાણતા હોઈએ પણ દૃઢતા ન થઈ તો બધું અધૂરું સમજવું-એ તો આંતર અનુભવની વાત છે. સ્વ સંવેદ છે. બીજા એની પરીક્ષા કરી શકતા નથી-જ્યાંસુધી અનુભવની ગાંઠ ન ખોલે ત્યાંસુધી.

x

x

x

માથા ઉપર કોઈ જાતનો બોબો નથી. એ તો મને ઊભું કરેલું તૂટ છે. મન જ જાત જાતના નવરૂં પડી ઘાટ ઘડ્યા કરે છે, અને તેને આપણે સાચા માની હેરાન થઈ જઈએ છીએ. હવે તો એ મનને કહી દઈએ કે, તારા નચાવેલા બહુ નાચ્યા, બહુ અફળાયા, ઝીકાયા, પણ ન આવી શાંતિ કે ન આગ્યો છેડો. હવે તો મારો અસલ આત્મમાર્ગ જ સાચો, સહેલો અને નિષ્કંટક છે. તેમાં જ હું રમમાણુ રહીશ. ન જાઉં આની પાસે કે ન જાઉં તેની પાસે. કોઈ મારો ઉદ્ધાર કરે એમ નથી. જેમણે મને સાચી સમજણ આપી તેને માર્ગે વહો જઈશ, અને તેના જ ગુણ-નુવાદ ગાઈશ.

૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૩-૪-૪૨

આત્મસ્વરૂપ ! બાઈ પાર્વતીશંકર.

× × × તમારી તબિયત કેમ છે તે પત્રમાં તમે લખ્યું નથી. ફક્ત બુદ્ધિની રમત લખી છે. દુનિયાના સમાચાર જાણીને કરવું છે શું? જ્યાં હોષએ ત્યાંના સમાચાર જાણવા, અને વધુમાં આત્માના સમાચારમાં મસ્ત રહેવું. આટલું થાય તો સાફ પછી તો આપ બધા મોટા માણસ છો !

લિ. પ્રેમી ચંદુ

શ્રી વૈકુંઠલાલ શ્રી. ઠાકોર ઉપરના પત્રો*

૧

ૐ

રાંદેર, તા. ૨૫-૩-૪૨

આત્મસ્પર્શ ! ભાઈ વૈકુંઠલાલભાઈ,

અત્રે સર્વે કુશળ. આજે આપનો પ્રેમાળ પત્ર.....અને બુક-પોસ્ટ મળ્યા. વાંચી આનંદ થયો. વળી એ પ્રમાણે વખતોવખત લખી ઉપકારી કરતા રહેશો.

આપ મુંબઈ જાઓ ત્યારે આપની, સૌ. બહેન કુસુમગૌરી, ચિ. કુ. માલતી વિ. સર્વેના કુશળ સમાચાર લખ્યા કરશો અને આ તરફની કામસેવા કરમાવશો.

* આ પ્રકાશન અંગેના બધા પત્રો પ્રેસમાં ગયા હતા અને તે છાપવાની શરૂઆત પણ થઈ હતી તે વેળા મારા એક સ્નેહી તરફથી અગત્યની સૂચના થઈ કે, દરેક પત્રની સૂચિ થઈ શકે તો આખું પુસ્તક જોઈ જવું સુલભ થાય અને પુસ્તકની ઉપયોગિતા વધે. આ સૂચિ કેવી હોવી જોઈએ તે બતાવવા તેમણે મારા દરેક પત્રની સૂચિ કરી મોકલી, જેનો અત્યારે મેં ઉપયોગ કર્યો છે.

આ પત્રોની બીજી આવૃત્તિ છપાશે ત્યારે આ અગ્ર બીજા રૂપમાં સૂચિ અપાવવા પ્રયત્ન કરીશ.

(વૈકુંઠલાલ)

મારી સામગ્રીની આપશ્રી કદર કરી શકયા* તે બદલ આભાર.
 આપનાર કરતાં દેનારની યોગ્યતા હોય તો
 પ્રવૃત્તિમાં વિશુદ્ધ દષ્ટિ આપનારને ઉમળકો આવે છે. હવે તો
 આપણે પોતાને મિનિટે મિનિટનો હિસાબ
 આપવાનો છે. પહેલાં હિસાબ વગર સમજે આપતા હતા-હવે સમ-
 જીને આપવાનો છે. જાણીએ, ન જાણીએ તો પણ આપણે પ્રેક્ષક,
 દ્રષ્ટા-સાક્ષી આપણી દરેક ક્રિયાના છંદ્રએ, હતા અને રહેવાના.
 જેની અશુભમાં પ્રવૃત્તિ નથી, શુભમાં અહંકાર નથી એ જીતી
 જવાનો; અને એ શુભ અશુભ 'મારા'માં છે જ નહિ, એ દરેકનું
 સ્વરૂપ છે. આપણી દરેકની ક્રિયા સમજે-વગર સમજે યોગરૂપ જ
 છે. મન, વાણીથી પરના વ્યાપારમાં શું બોલીએ, શું ગાઇએ?
 ઓં શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

લિ. ચંદુભાઈના સપ્રેમ સ્નેહવંદન

૨૧

૨

ૐ

૨૦ દેસ-તા. ૧૧-૧૦-૪૨

સંસાર શબ્દ જ અર્થસૂચક છે. સર્વો જય (સુ, સર to move)
 એવો થાય છે. માટે એ કામ તો પહેલા
 સાક્ષી બાવે અહં કરી લેવાના! આત્મા, આપણે પોતે
 ચોવીસે કલાક એકસરખા જ્યાં સુધી શરીર,
 ઇંદ્રિયો, પ્રાણ, અંતઃકરણ છે ત્યાં સુધી. "સાક્ષી" તરીકે બધાની
 પાછળ છંદ્રએ જ. ફક્ત એમાં દબતા થયા કરે કે એ જ માંડ
 અસલ સ્વરૂપ છે, અને એમાં અહંતા થયા કરે તો બધી બલાઓ

* શ્રી. ચંદુભાઈએ તેમનો પ્રસાદ-તેમની સામગ્રી ચાર હાથે મને પીર-
 સ્યા છે તે બદલ આભાર માનતો પત્ર મુંબઈ જતાં અગાઉ મેં લખ્યો તેને
 આ હલ્લેખ છે.

ટળે. શરીર, ઇંદ્રિયા, અંતઃકરણ ચાહ્યાં બધા ત્યારે પણ હું તો હતો, હું અને રહેવાનો, અને ત્યારે સાક્ષીભાવ પણ કેવો? શરૂ શરૂમાં દબતા થવા માટે, શરીર વિ. માંથી અહીં ઉઠાવી “સાક્ષી”માં અહીં ગોઠવવાનો છે, અને એ જ તપ, એ જ યોગ, એ જ ભક્તિ, એ જ જ્ઞાન, અને એ જ કર્મ કરવાનું છે. તપ, યોગ, ભક્તિ, જ્ઞાન, કાંઈ જુદા જુદા નથી, પણ જ્ઞાનીઓ, સાધુઓ જુદે જુદે રૂપે કથન કરે છે, અને તેથી જેમની સમજણ કાચી હોય છે તેમાં વૈમલસ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. બધાનું સમાધાન કરતાં આવડી બધા તો કાંઈ શંકા રહેતી નથી. ભક્તિ કરે તો પણ સાફ છે, યોગ કરે તો પણ સાફ છે, જ્ઞાન કરે તો પણ સાફ છે. સંસારને બૂલવામાં શાંતિ છે. જેનાથી જે રીતે બુદ્ધાય તે રીતે તેણે અખત્યાર કરવાની; પણ શરત એટલી કે સમજીને બુદ્ધાય તો આનંદની જડ ઝામે છે, નહિ તો પછી વેવલાપણું કે શુષ્કતા આવી બધા છે. ગીતામાં મિથ્યાચાર કહે છે તે એ છે કે, સમજીએ એક અને કરીએ એથી ઊલટું. સમજીને થાય તો મિથ્યાચાર થવાનો સંભવ નથી.

જ્ઞાન ભક્તિભીનું થઈ ક્રિયાત્મક થાય તો ખરેખરો યોગ થાય છે. તેવી રીતે ભક્તિ જ્ઞાનાત્મક થઈ ક્રિયાત્મક થવી જોઈએ, અને કર્મ ભક્તિભીનું થઈ જ્ઞાનાત્મક થવું જોઈએ. આ ખીતાનો નિષ્કોષ છે.

જ્ઞાન-ભક્તિની
ક્રિયાત્મકતા

જે વિષય આપણો ન હોય તેમાં અભિપ્રાય આપવો ન જોઈએ. બીજા કહે તે એકા એક એ વિષયમાં સંબળ્યા કરીએ. એટલું પણ જો માટે વખત કેમ બચે? માણસ કરી શકે તો બધો વખત બચાવી શકે. અને તેટલો જ સમય અધ્યાત્મ વિષય તરફ લક્ષ આપે તો સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બંને સધાય. પણ આપણે

તો નાનપણથી જન્મતની બાળતમાં એકાગ્રતા અને પરમાર્થ બાળ-
તમાં આંખ આડા કાન કરવાની ટેવ પડી છે! મને પોતાને
કહેતો હોઉં તેમ લખી રહ્યો છું. થોડો મને ઉપાસે છે-કોઈ
કર્મથી, યોગથી, ભક્તિથી, જ્ઞાનથી. એમાં મોટો કોણ અને નાનો
કોણ? એટલે આપણી તો બધા પ્રત્યે ક્ષમા દ્રષ્ટિ અને સમાન દ્રષ્ટિ
રહેવી બેઠએ.

૩

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૮-૧૦-૪૨

.....આપણા બંનેના કાગળ 'કોસ' થયા.....મારા ગયા

જીવનના ધ્યેય
પર લક્ષ

કાગળમાં લખેલી બાળત પર વિચાર કર્યો
હશે. કોઈ વખત ભજનથી, કોઈ વખત
જપથી, કોઈ વખત ભક્તિથી, જ્ઞાનથી
મનને રંગેલું રાખવાનું છે, જેથી એ ગમે તેમ

ચક્કરમાં ન નાંખે અને એ રીતે આપણે બગેલા રહીએ-**Above*
Life's Turmoil રહી શકીએ. સૌ. કુસુમબહેનની તબિયતના
પ્રલાજ કરશો, અને સાથે સાથે આપના સ્ત્રીરની પણ સંભાળ
રાખશો. એ બધું કાળજીપૂર્વક કરીએ, પણ જીવન ધ્યેય પર લક્ષ
રાખ્યા કરીએ.

૪

ૐ

રાંદેર, તા. ૨-૧૧-૪૨

આપણને નાનપણથી ઢેહને અને અંતઃકરણ વિ. ને હું

---

* *Above Life's Turmoil* નો તરજુમો "કુસુમબહેનની દુઝાથી દૂર"
એ પુસ્તક એમને તે દિવસે મળ્યું હતું, તે સમયે આ શબ્દો વાપર્યા
લાગે છે.

આનવાની ટેવ પડી ગઇ છે, તેનો રંગ બહુ પાકો ચઢી ગયો છે, એને દેહાધ્યાસ કહે છે. એ રંગ કાઢવાની “કુ” નો રંગ કાઢવા ક્રિયાને તપ કહે છે, અને તે માણસ આદે માટે તપ ક્રિયા જંગલમાં હોય કે ઘરમાં હોય ત્યાં રહી કરી શકે છે. ગીતાકારે અધ્યાય ૧૭ માં ત્રણ તપ વર્ણવ્યા છે એ વાંચવા જેવા છે. એ દરેક ક્ષણે આચરવા જેવી વસ્તુ છે. મારો ગીતાનો બહુ અભ્યાસ નથી, પણ જે શ્લોકો ઉપયોગી દેખાયા તેનો અભ્યાસ થઇ ગયો. આપનો અભ્યાસ ચાલુ હશે અને આનંદની માયા દિન પ્રતિદિન વધતી જતી હશે.

૫
૩૩

રાંદેર, તા. ૧૭-૧૧-૪૨

..... આપે ... વિ. પુસ્તકો મંગાવ્યા છે અને તે વાંચવા

વાંચન, ભણતર
અને આવરણ

ધારો છો તે સાફ છે. માફ મંતવ્ય એવું છે કે આપણા ઋષિમુનિઓ પાસે પુસ્તકો નહોતા. પરમહંસ રામકૃષ્ણ જેવા બહુ ભણેલા નહોતા, છતાં આજે તેમના અનુ-

ભવો ઉપર વિદ્વાન, પંડિતો, વિચારકો મુગ્ધ થઈ ગયા છે. જેટલું આપ સમજ્યા હો, જાણ્યું હોય તેને આચરણમાં ઉતારી શકાય તો તે હવેના વાંચન, ભણતર કરતાં ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે. હવે તો “રાત થોડી ને વેશ ઘણા બાકી છે” એવું છે. આડે અવળે માર્ગે ચઢી ન જવાય અને જીવનધ્યેય આંખ સમક્ષ રાખી કામ કરે જવાનું છે. *મારી લાંબી નોટબુક જેમાં ગુજરાતીના ઉતારા મોટે ભાગે છે અને કાંઈ ટૂંકાણે અંગ્રેજીના ઉતારા છે, તેમજ યોગ-વાસિષ્ઠ અને ભક્તરાજ અખાના ઉતારા છે તે નોટબુકમાં મેં શ્લોકોને લખાવેલી ફેટલીક સૂચના છે તે વાંચી જવા ખાસ ભલામણ કરું છું.....

* આ નોટબુકો તેમજ અને વાંચવા આપી હતી.

૬

૫૫

રંદેર, તા. ૭-૧૨-૪૨.

આપણી દરેક ક્રિયા થાય તે પહેલાં 'આ ક્રિયા કોણે કરી ?

સાક્ષીભાવ દ્વારા
"હું"ના નિર્લેપતા

એ કરાવનાર કોણ ? અને એ ક્રિયા વખતે
હું શું કરતો હતો ?' સહજ સમજશે કે
ક્રિયા કરનાર શરીર અને ઇન્દ્રિયો હતાં અને

ક્રિયા કરાવનાર મન અને પ્રાણ હતા, અને હું શરીરની ક્રિયાઓ
અને ક્રિયા કરાવનાર, મન અને પ્રાણને જોનારો, સાક્ષી ચોવીસો
કલાક હાજર હજુર છું. એટલે હું શરીર, મન, પ્રાણ વિ.થી પર
એ બધાને બાહ્ય. મને કોઈ બાંધ નહિ. એથી શરીર, મન, પ્રાણ
હું નહિ. જ્યારે હું શરીર નહિ ત્યારે મારે કોઈ સંબંધી નહિ,
રોગ નહિ, જન્મ મરણ નહિ; મન નહિ એટલે સુખ દુઃખ, કામ
ક્રોધ, લોભ મોહ, રાગ દ્વેષ, બંધ મોક્ષ મારે કોઈ નહિ; પ્રાણ
નહિ એટલે બૂખ તરસ નહિ. જે કાંઈ થાય તે શરીર, મન, પ્રાણ
વિ. ને થાય છે, મારે કોઈની સાથે કાંઈ સંબંધ નહોતો, નથી
અને રહેવાનો નથી.

આ વ્યવહાર હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ચાહુદી, ક્રિશ્ચિયન,
બુદ્ધ વિ. બધાંનો છે, અને એજ બધાનો ધર્મ અને એજ વેદાંત
છે. અને એ સાક્ષીપણું અંતઃકરણ છે ત્યાં સુધી છે. પછી સાક્ષી
અસાક્ષીપણું નથી. કેમ સત્ય છે ને ? આજ આપણી દરેકજની
પ્રેક્ષિતસ થઈ જવી જોઈએ. આજ સાચો યોગ છે, સાચી ભક્તિ
છે, સાચું કર્મ છે, સાચું જ્ઞાન છે.

"અનુભવ પ્રકાશ" તો જરૂર વાંચતા હશે. એક ફેરા આપની
મેળે પૂરો કરી બાંધો. એમાંથી જ સત્સંગ મળી રહેશે. કોઈની
પાસે જવાની જરૂર રહેશે નહિ, કોઈ શંકા રહેશે નહિ. તમે ચોંટી જ

શાંત સ્વરૂપ છે તેણે શાંતિ શોધવાની જરૂર નથી. આમાંથી જ અર્ધાં પગથિયાં ચઢતાં આવડી જશે.

.....હમણાં તો એક તરફ લક્ષ રાખી આત્મા બાંધો. બધું સીધું થઇ જશે. તબિયતને ભોજે કાંઈ કરશે નહિ. નહિ તો અધર્મ કરશે. શરીર, મન, પ્રાણને ભોજે જે ક્રિયાઓ થાય તે અધર્મમાં આવે. અને તેથી જ કામ, ક્રોધ વિ. શત્રુ ગણાયા છે. બહુ ખાવાપણું, વ્યસન વિ. પણ તેમ જ છે. આ ઉપરથી બધું સમજ લેશો.

૭

ૐ

શંદેર, તા. ૨-૧-૧૯૪૩

... ... બીજું બધું વાંચન છે.ડી “અનુભવ પ્રકાશ” વાંચવાનો નિરધાર કર્યો છે એ સાફ કર્યું છે. આત્માનુભવનો પ્રશ્ન- જ્યારે “અથ ઇતિ” કરી જશે ત્યારે ઘણી “હું” કોણ ? શંકાઓ આપોઆપ નિર્મૂળ થઇ જશે, હૃદય નિર્મળ થશે અને સમજણ ચોખ્ખી થઇ જશે.....દરેક બદલાતી ક્રિયા વખતે ક્રિયા કરનાર કોણ, કરાવનાર કોણ, અને “હું” કોણ ? એટલા પ્રશ્નો દરરોજ મૂક્યા કરશે અને અનુભવથી એના જવાબનો નિકાલ લાવ્યા કરશે. આપે એ દિશામાં જવાનો નિરધાર કર્યો છે એટલે સફળતા પણ જરૂર મળવાની છે. થ્યેય નક્કી થઇ જવો ભેદ છે.

અધ્યાત્મ વિષયમાં હૃદયની શુદ્ધિ, સરળતા અને પ્રસન્નતા પ્રાધાન્ય છે. એક અક્ષર લખતાં ના આવા- આવીરૂપ ‘હૃદયની શુદ્ધિ’ ડાંતું હોય પણ હૃદય કામળ હોય તો ઘણો પંથ કપાયો છે એમ સમજવું. નિહુર

હૃદયવાળાને આમાં સ્થાન નથી. દાખલા તરીકે, કોઇ માણસ પ્રેમ ઉપર મોટું ભાષણ કરે અને પ્રેમ કરી ન જાય તો હોય તો તેની કિંમત શી ? તેવી રીતે પ્રેમ કોઇ ઉપર કરી જાય તો હોય અને તે સંબંધે ભાષણ ન આપી જાય તો હોય તો એમાંથી કાણુ સાફ તે વિચારી બેસો.

૮

ૐ

રાંદેર, તા. ૬-૨-૪૩

.....આપે “અનુભવ પ્રકાશ” લગભગ પોણા ઉપર પૂરો કરી નાંખ્યો છે બહુ જાનંદ. કાંઈક માન-ચોપડીઓની વાતો સિંક સ્થિતિમાં ફેર પડ્યો કે ? સત્ય વસ્તુ અને અનુભવો સમજાવી બધું છે કે ? શંકા આપોઆપ નિવૃત્ત થતી હશે. હું તો એમ કહું છું કે હવે ફરીથી વાંચી નાંખશો. કોઇ બેડે વાદવિવાદમાં પડશે નહિ. બહાર જઇએ અને સાંભળ્યા કરીએ. લોકો તો ભતભતના ગપાટા મારશે. ઘણાખરા અનુભવ વગર ચોપડીઓની વાત કરશે. આપણા ઋષિમુનિઓ પાસે ચોપડા ન હોતા.

જે કાંઈ કરવું હોય તે તબિયત બળવી કરશો. આપની તબિયત આમ નરમ ચાલે છે, તેમાં વધુ પરિશ્રમ કરશો નહિ. સરીર, મન અને પ્રાણને જેનાથી નુકસાન થાય એવું આચરણ કરીએ તે પાપ કહેવાય—માટે તેવું નહિ કરવા વિનંતિ તો કરી શકું. *થોડો વધુ વખત હવે સાથે રહેવાનું થાય તો બહુ જાન-

* આ અગાઉનાં ડીસેમ્બર માસના મારા એક પત્રના જવાબમાં પણ તેમણે લખ્યું હતું કે, “થોડો ટાઈમ વધુ સાથે રહેવાનું થયું હોય તો દ્રઢતા બહુ જાણી જાતે. શ્રદ્ધાને ડગવા દેશો નહિ. શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ તરફથી “ચમરાજનો અતિથિ” પ્રકર થયો છે તેમાં ચમનચિકેલા સંવાદ મનનપૂર્વક વાંચી જવા જેવો છે.”

તનેા ઉકેલ આવી બધ અને અનુભવમાં વિશેષ દઢતા થાય. નવરા પડે ત્યારે જપ, ભકિત, જ્ઞાન અને યોગથી મનને શાંતિ અપાવવી. આપ તો શાંત સ્વરૂપ છો જ...

૯
ૐ

રાંદેર, તા. ૧૦-૨-૪૩

“અનુભવ પ્રકાશ” ... .. દરેરોજ થોડું થોડું વાંચતા તો હશે. કોઇ વખત જપ, કોઇ વખત ભજન, અંતઃકરણની શુદ્ધિ કોઇ વખત ધ્યાન અને કોઇ વખત જ્ઞાનમાં ગરકાવ થતા હશે. એ બધું જ અંતઃરણની શુદ્ધિ કરે છે, નિઃશંક બનાવે છે, સ્વરૂપમાં દઢતા કરાવે છે. બાકી “આપ તો જેવા ને તેવા નિર્મળ, નિર્વિકાર, અવાહનમસ. ગોચર છો”...

૧૦

ૐ

રાંદેર, તા. ૮-૩-૪૩

*દરેક કાગળ કે કાર્યની શરૂઆતમાં પ્રભુનું સ્મરણ કે ગુણાનુવાદ હોય છે તે બહુ અર્થસૂચક છે. દરેક કાર્યમાં પ્રભુનું એનો અર્થ એટલો થાય છે કે દરેક સ્મરણ કાર્યમાં પ્રભુને યાદ કરો અને તેમાં ઓતપ્રોત થાઓ.

*આ સૂચના પછી મેં મારા પત્ર વ્યવહારની શરૂઆત ૐ શબ્દથી શરૂ કરી. શ્રી. ચંદુભાઈનો દરેક પત્ર ૐથી શરૂ થતો, દરેક પત્રમાં મને “આત્મ-સ્વરૂપ” લખી સંબોધતા અને મારા કુટુંબની કુચળતાના સમાચાર પૂછતા. તે સાથે શ્રી ગોદાવરી બહેન અને શ્રી અમૃતભાઈ અમને સૌને પ્રેમપૂર્વક યાદ કરે છે વગેરે લખતા. “આત્મ સ્વરૂપ” લખવાની યોગ્યતા મારામાં આવી નહિ હોવાથી હું તો તેમને “પરમ સુલ્લ બંધુ” એ રીતે લખતો.

૧૧

ૐ

ભરૂચ, ૧૭-૩-૪૩

... ... તબિયત ઠીક ન ચાલતી હોય ત્યારે બે આપણે
“નૈતિક ગુ-હો” હદ બહારની તેને તકલીફ આપીએ તો
આપણે નૈતિક ગુ-હો કરીએ; બે કે શરીર
આપણું છે છતાં નીતિ તેમ કરવા ના પાડે છે.

ગમે તે સ્થિતિમાં હોય તો પણ માણસ પોતાને ઊઠે ત્યારથી
અને દરેક ક્રિયા બદલાય ત્યારે પૂછી શકે
‘ક્રિયા’ કરનાર ‘કોણ’? કે ‘કોણ ઊઠ્યું?’ અને ‘કોણે કામ કર્યું?’
અને ‘હું શું કરતો હતો?’ એનો જવાબ તો
આપની પાસે મોબાઈ છે, એટલે તે સંબંધે લખતો નથી. આટલું
બે વારેવારે થયા કરે તો, અને તે પ્રમાણે જીવન જીવાય તો
અલબત્ત લાભ જરૂર થાય, એ અનુભવથી સમજાશે. સૌ. બહેન
કુસુમબહેનને સાથે સાથે માર્ગદર્શન આપશો.

૧૨

ૐ

ભરૂચ, તા. ૨૧-૩-૪૩

... ... આપની તબિયત સુધરતી જાય છે બાણી આનંદ થયો.
આપણે આત્મા છંદો, શરીર આદિ છંદોજ
‘છંદો એમના એમ
છંદો’ નહિ એમાં દૃઢતા લાવવાની છે—એમ કરતા
કરતા દૃઢતા આવી જશે. દેહ આદિના
વ્યવહારમાં એ દેહ આદિના ધર્મ છે, અને એ પ્રમાણે તેમણે
વર્તવાનું છે. મારે એમાં કાંઈ લેવા દેવા નથી એમ અંતરમાં દૃઢતા
પાળવાની છે. પહેલી તો બુદ્ધિની દૃઢતા થાય છે. Intellectual

conviction intensified becomes heart's conviction. એટલા માટે જ શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસનની જરૂર છે. આપણે તો પહેલાથી જ ભુદા હતા, છઠ્ઠાએ અને રહેવાના, એ દરેક માણસનું યથાર્થ સ્વરૂપ છે. વ્યવહાર દૃષ્ટિથી ભ્રમણે તો આપણે (પરમાત્મા) પોતે જ એ સ્વરૂપ થઈ રહ્યા છે. એ સ્વરૂપે પોતે છે-ભાસે છે-થયા છે એમ પણ કેમ કહી શકીએ? ગમે તે સ્વરૂપે દેખાય પણ પોતે પોતાપણું છોડતા જ નથી. દુર્લભ કે તીલ્લો ગમે તે વેશ ધારણ કરે પણ દુર્લભપણું કે તીલ્લપણું છૂટતું નથી અને એ જ સંતોષપણું છે. બાકી વ્યવહાર દૃષ્ટિથી કદી સંતોષ લાગે નહિ અને એથી જ એ મન છે. બહુપણું, ભુદાપણું લાગવું, ભાસવું એ બધું મન છે. મનનું બીજું કોઈ સ્વરૂપ જ નથી. મન થકી જ જીવપણું, ઈશ્વરપણું, માયાપણું, બ્રહ્મપણું, સાક્ષીપણું આદિ સંજ્ઞા છે. મનથી પરપણામાં વાણી બંધ થઈ જાય છે. પકડેલો માર્ગ કેમ કરી છોડીએ? બીજા આપણને કેમ ઓળખતા નથી, પણ આપણે બધાને ઓળખીએ છીએ, આપણને કોઈ ઓળખતું નથી. જો ઓળખાય તો દૃશ્ય થઈ ગયા સમજવું, આપણે કદી દૃશ્ય છઠ્ઠાએ જ નહિ-હમેશાં દ્રષ્ટાએ રહ્યા છઠ્ઠાએ, અને તે પણ અંતઃકરણની ઉપાધિથી દ્રષ્ટાપણું કથન કરવું પડે. બાકી તો “છઠ્ઠાએ એમના એમ છઠ્ઠાએ.”

“અખો શે રાખે નિરધાર, જે બોલે તે થાય સંસાર;
ત્યાં થાવાને જવા નથી, સારમાંથી સાર કાઢ્યું મથી.”

અમદાવાદમાં પંડિત લાલન સાહેબના દર્શન થયા એ બહુ સાડું થયું. બહુ ઉચ્ચ કોટિના મહાત્મા છે.

બીજા સંતોને મળતાં
પહેલાં આવશ્યક દેહતા

જરા અતિશયોક્તિ નથી. આત્મામાં દેહતા
થાય ત્યાર પછી બીજા સંતોને મળીએ તો

કોઈ વાંધો નથી... જેમ જેમ આત્મનિષ્ઠા વધશે તેમ તેમ સંતોષ પણ આવી જશે.

* કેળવણી સંબંધે મારા વિચારો આપે માંગ્યા. હું દઢતા-
પૂર્વક કહું છું કે હું કેળવણીકાર નથી,
ગામડેગામડે બ્રહ્મચર્ય-
શ્રમની આવશ્યકતા પણ એટલું તો મને સમજાય છે કે
આપણે કેળવણીનો પાયો મજબૂત નથી.
બ્રહ્મચર્ય આશ્રમનો લોપ છે. ગામડે ગામડે ઝૂંપડામાં બ્રહ્મચર્ય
આશ્રમો હોવા જોઈએ. એ આશ્રમમાં ચારિત્ર્ય ધડાય છે. શારીરિક
માનસિક અને ધાર્મિક તથા આધ્યાત્મિક કેળવણી એવા આશ્ર-
મમાં જ અપાવી જોઈએ અને તે પહેલા અપાતી હતી. જેવા પુરુષો
માટે તેવા સ્ત્રીઓ માટે પણ આશ્રમ હોવા જોઈએ. તે અલગ
અલગ હોય એ ઇચ્છવા જોગ છે. એ આશ્રમોનું પોપણ લોકો જ
કરે, એ આશ્રમ ચલાવવાનો બધો ભાર લોકોને શિર હોવો
જોઈએ. એ જમાનો દૂર નથી કે જ્યારે આવા આશ્રમો ઝપાટા
બંધ સ્થપાતા થશે.

અત્યારે તો કચરો સાફ થવા બેઠો છે. બ્રહ્મચર્ય આશ્રમ
નવા રૂપમાં આવશે-એ પર્લુકુટીમાં મંડાણ
શહેરના કેળવણીકારો અને ગામડાં થશે. હિંદુસ્તાનને ખોટો ખર્ચ પરવડે નહિ.
કેળવણીનો વિચાર કરવો ઘટે ત્યારે ગામ-
ડાની જનતાને પણ ઉપયોગી કેળવણી તો હોય જ. શહેરનો
માણસ ગામડાના ખસા ઉપર ચઢી એસે એવું તો નહિ ! અત્યારે
જે દૃષ્ટિએ વિચાર થાય છે તે શહેરીઓ માટે ઉપયોગી હોય તે
દૃષ્ટિથી થાય છે. કારણ મોટે ભાગે કેળવણીકારો શહેરના માણસો
હોય છે. તેમણે ગામડાંનો અનુભવ તેમની વચ્ચે વસીને
નથી લીધો.

---

* મહાનગર (અમદાવાદ)માં શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિએ શ્રી રામકૃષ્ણ
આશ્રમ સ્થાપ્યાની શુભ શરૂઆત કરી તે વેળા આશ્રમની પ્રવૃત્તિમાં કેળવણીનો
પ્રશ્ન હાય ક્ષણ તો તમો શી સલાહ ને સૂચના આપો છો તે બાબત
આ બાબત છે.

ભવિષ્યનો હિંદુસ્તાનનો માણસ તે સંસ્કારિતાની મૂર્તિ હોય.
આખી જનતા એ સંસ્કારથી વંચિત તો નહિ હોય.

મેં તો મારા વિચારોની રૂપરેખા આપી અને એ વિચારો
ચોળાયા કરે છે. માફ ચાલતું હોય તો
પહેલાં ધાર્મિકતા બંદુકની સંજીનવડે દરેક માણસ પહેલો
ધાર્મિક બનાવે. પણ અત્યારે તો “Cart
before the horse” જેવી સ્થિતિ થઈ રહી છે. એમાંથી જ
સેવકો અને સેવિકાઓ પાકશે. કયો માણસ સુખી ? જેને જરૂરિયાત
ઓછી અગર બિલકુલ નહિ. ...

પોસ્ટ કર્યો. તા. ૨૯-૩-૪૩.

૧૩

ૐ

રાંદેર, તા. ૩૦-૪-૪૩

... ... સંસાર—સર્વો બય તે સંસાર, એમાં સ્થિરતાની
આશા કેમ જ રખાય ? ઘર ખાલી કરવાનો
‘ધર’ અને ‘શરીર’ વારો આવ્યો ! બધે હાલ વિશેષરૂપે એવું જ
લાગે છે. બધાને વહેલો મોડો અનુભવ થવાનો છે—થાય છે. જગતના
એકે એક પદાર્થ એવા જ છે. એક બય, બીજો તેની જગ્યા પૂરવાને
તૈયાર છે ! શરીરનું પણ આના જેવું જ છે ! આમ તો પ્રકૃતિ
સારી ચાલે છે પણ જે શારીરિક સ્વસ્થતા રહેવી એછાં તેવી
નથી. રાંદેરના આપણા ધરના હવા, ઉભસ, પાણી વિ. સારા છે.
એકંદરે તબિયત સારી છે.....

“અનુભવ પ્રકાશ”નું બીજું વાંચન થયું કે ? પહેલાં કરતાં
તો માનસિક સ્થિરતા સારી થઈ હશે. એનું વાંચન છોડશો નહિ.
એનું વાંચન બંતે જ તપ, જ્ઞાન, ભક્તિ, યોગરૂપ છે, એ અનુભવે
સમજાયું હશે અગર સમજશે. એમાંથી અને બીજા કામોમાંથી

પુરસ્કૃત મળી હોય, મળતી હોય તો સ્વામી રામતીર્થના બધા ભાગોનું વાંચન કરી જાઓ. ખૂબ આનંદ આવશે અને કોઈ કોઈ વખત મસ્ત બનાવશે. અમુક બીજા વવાઈ ગયાં છે તેમાંથી ફૂલી ફાલી ફળ આવશે. એ માટે ધીરજ રાખીએ.....

મારી જૂની લાંબી ગુજરાતી નોટબુકમાંથી “કેટલીક સૂચના,” ભક્તરાજ અખાના અને યોગવાસિષ્ઠના ભટકતા મનને ઠેકાણે ઉતારા પલ્લુ વાંચતા રહેશો. ખૂબ મજા અને આનંદ આવશે. મન નહિ માને ત્યારે જપ કર્યા કરજો. મન ભલે ભટક્યા કરે, એની મેળે થાકી ઠેકાણે આવશે. આપણી પાસે અનંત કાળ ખડો છે તેમાં અમુક વરસો કે જન્મોનો શો હિસાબ? આપણે જ કાળના કાળ છંછએ, આપણે લઇને એ કાળનું અસ્તિત્વ છે. આખા બ્રહ્માંડ અને અનંત બ્રહ્માંડનું આદિ કારણ પલ્લુ આપ જ છો. આ બધા મનના ખેલો છે, બાકી કહેવું સાંભળવું ચૂપ છે !

ચંદુ તો ભચડયો ભય છે. જે વિચાર આવે તે આપ જેવાને લખવો. ખરી આધ્યાત્મિકતા સમજનારા ચમત્કાર રૂપજ આ ઓછા છે. હમણાં તો ચમત્કાર એ આધ્યાત્મિકતા એમ સમજનારા પડ્યા છે ! પણ ચમત્કાર કરવા ગયો કે નીચે પડ્યો સમજવો ! એને મેળે થાય તો સમજવું કે કુદરતી છે. ચમત્કારિતા વિ. માં માયા છે-આત્મામાં નથી. જ્યાં પોતે સિવાય કંઈ નથી ત્યાં બીજું શું થાય ? જગતમાં ચમત્કાર કેવો ? આ સંસાર એ જ મહા ચમત્કાર છે.

૧૪

ૐ

રાંદેર, ૨૧-૫-૪૩

... ... જગતમાં બધે જ હાડમારી લાગ્યા કરે ત્યારે કોઈ શાશ્વત ચીજ હોવી જોઈએ તેના તરફ મનનું વલણ થયાં કરે

અને તેની શોધ તરફ માણસ વળે પરિવર્તન સીલ જગ-
તમાં શાશ્વત 'આપ' છે... ... એકલા આપ જ શાશ્વત છે,
બધું બદલાયા કરે છે, પણ આપ બદલાતા
નથી એવું સંતજનો, શાસ્ત્રો અને અનુભવ કહે છે. વખતો વખત
એના તરફ લક્ષ ગયા કરે એટલે એમાં દઢતા થતી જાય છે. સંત-
જનો અને શાસ્ત્રો એ વાતનું જ કથન કર્યા કરે છે.

“તત્ત્વચિંતન”ના રિવીઝન પાછળ હમણું થોડો ટાઇમ જશે
શરીર છે ત્યાંસુધી એ બધું, પણ એને યોગ્ય ગણવાનું
કર્મ છે નથી. પણ એ “પ્રભુ”નું (આત્માનું) કાર્ય
છે એમ અનુભવવાનું છે. પણ સાથે વધારે
નહિ તો ૦૧-૦૧૧ કલાક આખા દિવસમાં “અનુભવપ્રકાશ”ને
વખત આપશો, એ બહાને સત્સંગ થશે. મને લાગે છે કે પહેલાં
કરતાં શંકાઓ ઘણી ઓછી-નહિ જેવી રહી હશે. નિઃશંક થઇ જવું.
પછી તો આપણે શું કરીએ છીએ તેનો ખ્યાલ રહ્યા કરે છે. હું
શું કરું છું એ ધ્યાન બહાર જતું નથી. અલખત, કામ ચાલતું
હોય ત્યારે ધ્યાન રહેતું નથી પણ કામમાંથી પરવારીએ ત્યારે,
કાંઈ નકામા વિચાર કરતા હોઇએ ત્યારે યાદ આવી જાય છે.
શરીર છે ત્યાં સુધી કર્મ છે, અને શરીર, મન વિ. કર્મ વગર
રહી શકતાં નથી.

પણ સાથે સાથે એ પણ યાદ રાખવાનું છે કે શક્તિ બહાર
કાંઈ કરવાનું નથી. એ તો આપણા માનીતા
તાલબદ્ધ કામ નોકર ઉપર જીલમ કર્યા બરાબર થાય.
“પ્રાણ” આપણો નિઃસ્વાર્થ *મૂંગો સુંદર સેવક છે. શરીરે, વાણીએ

* ‘અનુભવપ્રકાશ’ના વાંચન વખતે પ્રાણની વાત નીકળી. મન
તોફાની, પ્રાણ નિઃસ્વાર્થ સેવક. આખા શરીરમાં કોઈ યોગી નિઃસ્વાર્થ-
નિષ્કામ સેવક હોય તો તે પ્રાણ છે. મનને અને બીજી ઇન્દ્રિયાને કંઈ ને કંઈ

કે મને કાંઈ કર્યું કે એના ઉપર અસર થવાની, એટલે એને તાલ-બદ્ધ કામ કરવા દેવું એ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. માટે ચેતવણી આપું છું કે હદ-શક્તિ બહાર કાંઈ કરશો નહિ. સૌ. કુસુમ બહેનને દેખરેખ રાખવા વિનંતિ છે. કેમ એટલું કરશે ને ? અને આપ પણ તેમના કામ ઉપર દેખ-ભાળ રાખશો, અને તમારા બંને ઉપર ચિ. માલતી પણ ચોક્કીનું કામ રાખે !.....

૧૫

ૐ

રોંદેર, તા. ૩-૭-૪૩

તત્વાચિંતનનું રિવીઝન અને સુધારો થઈ રહ્યો છે એ પણ ઠીક છે. જેટલો શ્રમ લઈ શકાય તેટલો લેવો. આખરે તો શરીર છે. મશીન પણ વધુ ઘર્ષણ થાય છે, ગરમ થાય છે ત્યારે તેલ મૂકવું પડે છે અગર ટુંકું પડવા દેવું પડે છે. શરીરને તેથી કાંઈ વધારે જરૂર પડે છે અને મશીન કરતાં ઘણું કાવલું છે.

અનુભવપ્રકાશ અગર રામતીર્થ દરરોજ વાંચવાનો મહાવરો રાખશોજ, વધુ નહિ તો ૦૮-૦૯ કલાક, તાજગી માટે મનનો ખોરાક અને જપ વિ. પણ આંખ મોંથી થોડો વખત કરવા. ત્યારે બને તો વિચારને અટકાવવાનો પ્રયત્ન જરૂર કરવો. એમ કરતાં કરતાં હળવે હળવે મનનો વેગ ઘણો નરમ પડતો જશે. મનની શરીર ઉપર પણ

ભ્રષ્ટ્ર છે. પ્રાણને શું ? એ તો એની ગતિયે ચાલતાજ રહેવાનો. પેટમાં વધારે ભરેલા કે મિલસ ખુઓ, એને તો આપણે પીડિએ છીએ. બહુ ખાઓ ત્યારે એને પચનક્રિયામાં ભેર પડે, મિલસ કરે ત્યારે ઢોડવું પડે, હવાચ થાઓ ત્યારે ગતિ બંધ કરવી પડે. પ્રાણ-મિલન કાળમાં રાખવાનું વેદાન્ત ને શાસ્ત્રો કહે છે તે આ અર્થમાં.....જનસ્વભાવ જ એવો છે કે સેવા-ભાવી વ્યક્તિને પીડા શ્રમ આપવા !

અસર થાય છે. ઉત્તમ વાંચન અને જપ, ભક્તિ, જ્ઞાન વિ. સુંદરમાં સુંદર recreation છે. મનને ઘણું આરામ મળે છે, કારણ સંસારના વિચારમાંથી મન હટ્યું ખડું ને ? એની અસર તાત્કાલિક સમજાતી નથી, પણ લાંબે સમયે સમજાય છે.

૧૬

ૐ

રાંદેર, તા. ૧૨-૭-૪૩

... ... જ્યારે અમુક બાબતનું આપણે ચિંતવન કરતા નથી, પણ અનાયાસે અમુક સંજોગો ઊભા અનાયાસે થતી ઉપલબ્ધિ થાય ત્યારે એમાં સફળ થવા ન થવામાં પ્રભુનો હાથ હોય છે એમ સમજવું.....

“અનુભવપ્રકાશ”નું વાંચન ચાલુ જ છે એ બહુ સાઈ છે, અને સ્વામી રામતીર્થ હવે વાંચવા ધાર્યું છે તે ઠીક થઈ પડશે; ગમ્મત સાથે જ્ઞાન છે અને કોઈ વખત મસ્તીમાં અબણે ધકેલી દે છે.

૧૭

ૐ

રાંદેર, તા. ૮-૮-૪૩

આપને અને સૌ. બહેન કુસુમ બહેનને હવે શારીરિક પીડા વાંચન, મનન તથા અનુભવ નથી અને વાંચન વિ. નિયમસર ચાલે છે જાણી આનંદ. આપને મારે લખવાનું તો હોયજ નહિ, છતાં લખું છું કે વાંચન ચાલે ત્યાર પછી અગર તે અગાઉ થોડું મનન વિ. ચાલતું હશે.

*જપોર પછીના બે ત્રણ કલાક માટે અમુક સંજનન મને રોકવા કમ્પલ્સ હતા તે બાબત ઉલ્લેખ છે. આ બધીજ સાચું થયું. સંજોગોવશાત એ સંજનન મને ઊભાવી ચક્રવા નહિ, અને ઓગરફ આખર મહેલાં બહીના (ખારના) રામકૃષ્ણ મિશન આશ્રમ સાથે બંગાલ શહેરના કમ્પાઉન્ડ ખોદાયો.

આપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શરીર, મન વિ. થી જુદું છે એમ અનુભવવાની ટેવ તો જરૂર પાડતા રહેશે. એમ અનુભવ કરતાં આનંદ લાંટતા રહેવું. એમાં દઢતા આવી જાય ત્યાર બાદ જે કાંઈ છે તે બધાંજ મારાં સ્વરૂપ છે એમ અંદરથી લાગ્યા કરશે, અને છેલ્લે હું જ છું-કાંઈ ઉત્પન્ન થયું નથી પણ મનના બધા બેલો છે એમ સમજશે. આપણે તો હતા તેના તે રહેવાના.

જેઘપુરવાળા મહાત્માશ્રી દેવીદાનજી મહારાજની શ્રાવણ વદ પાંચમની સંવત્સરી આવે છે તે નિમિત્તે ત્યાંથી આગ્રહભર્યા કાગળો બધાને તેડવા માટે આવે છે. અત્યારની કટોકટીનો મામલો, ટ્રેનની હાડમારી બેતાં મન ડગી જાય છે. ગયે વરસે એજ કારણે મથો નહોતો, પણ એણે સાલ જેઘપુરમાં મહાત્માશ્રી દેવીદાનજીના પ્રિય માણસ શ્રી બાબુજી ગુરુપ્રસાદજી બિમાર ચાલે છે-નબળા પડી ગયા છે, એટલે તેમને મળવા જવું જોઈએ. તેમણે મને નાનો ભાઈ ગણી મારા ઉપર ખૂબ પ્રેમ દાલ્યો છે. ક્યારે જવાય એ નક્કી નથી.....મારી અશક્તિ હવે દૂર થઈ ગઈ છે. હવે નિમિત્ત રીતે ફરવાનું થાય છે.

૧૮

ૐ

મહાત્મા દેવીદાનજી આશ્રમ

જેઘપુર, તા. ૩૧-૮-૪૩

.....*આશ્રમ તો મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજી અહીં રહ્યા હતા તેથી તેનું નામ આપ્યું છે. બાકી અહીં તો મહાત્મા દેવીદાનજી શ્રી બાબુજી ગુરુપ્રસાદજી જેમનો મારે માટે આશ્રમ અર્પણ પ્રેમ છે તે, તેમનો બેકરો અને શ્રી તથા બચ્ચાં રહે છે. શ્રી બાબુજીની

* આશ્રમ બાબત સવિસ્તર લેખિત મંજાવી તેનો આ ન્વાણ છે.

પહેલેથી ઘણા વર્ષો પહેલાં સ્ત્રી ગુજરી ગઈ છે. આ એમનો દત્તક પુત્ર છે. સ્ટેટ આઈસ ફેક્ટરીમાં શ્રી બાબુજી મેનેજર હતા, અને ત્યાંથી અંતમાં રીટાયર થયા. એઓશ્રીએ મહાત્મા-શ્રીની હયાતીમાં સાથે રહી પોતાનું મકાન બાંધી ત્રીશ વર્ષ સુધી સપ્રેમ સેવા અંત સુધી કરી છે. બીજી એક વિધવા વૃદ્ધ બાઈ જેમણે મહાત્માશ્રીની સેવા ઉઠાવી હતી તે અહીં આશ્રમ ખાતે રહે છે. મહાત્માશ્રી પહેલાં એક ગુફામાં રહેતા હતા ત્યાંથી જોધપુર નરેશ હાલના સ્થાનમાં પ્રેમથી લઈ આવ્યા, અને અહીં રહી દવા વિ.નું કામ ઘણા પ્રેમથી કરતા રહ્યા. આ સ્થાન જોધપુર શહેરથી લગભગ ૩૫-૪ માઈલ દૂર છે. જે જોધપુર તે શહેરમાંથી લાવવું પડે. પાસે ડુંગરા આવી રહ્યા છે અને મોટો અંદર કમ્પાઉન્ડ છે અને સ્ટેટ તરફથી પાણીનો નળ છે એટલે પાણીનું દુઃખ નથી. આ દિવસોમાં હવાપાણી ઘણા સારા ગણાય. ટાંગા ૩. ૧) એકમાં મૂકી જાય. જેને એકાંત પ્રિય હોય તેને માટે સાફ છે. આશ્રમ ખાતે ખાસ ખરચ નથી. ફક્ત મહાત્માશ્રીની પુણ્યતિથિને દિવસે (શ્રાવણ વદ ૫) ગામમાં સંતોને બોલાવી રાત્રી જાગરણ કરે છે અને બીજે દિવસે તેમને જમાડવામાં આવે છે. લગભગ રૂ. ૨૫૦ થી ૩૦૦ નો ખરચો આવે છે, તે તો બહારથી થોડી મદદ આવે તો તેમ, નહિ તો બાબુજી પ્રેમથી નિભાવી લે છે. આગળ ઉપર જે થાય તે ખર્ચે. શ્રી બાબુજી અને ૪-૫ સ્નેહી મિત્રના આગ્રહથી અહીં આવવું દર વરસ રાખવું પડે છે. આટલે સુધી આવું ત્યારે ૧-૧૫ મહિનો રહી જઈ છું. એ દરમિયાન સારી સંગત મળી જાય છે.

શ્રી બાબુજીએ આપ બંનેને શુભાશિષ લખવા કહ્યું છે. એમનું વય ૭૨ વર્ષનું છે. મારા ઉપર મોટાભાઈ જેવો પ્રેમ છે. એમનું શરીર સ્વાસ્થ્ય ઠીક નહોતું તેથી જ ખાસ આવવું પડ્યું છે.

આપનું વાંચન નિયમિત ચાલે છે અને થોડું મનન પણ થાય છે બહુ. આનંદ થાય છે, અને ધૃષ્ટું છું આત્માનું ન્યારાપણું કે વળગ્યા રહેશે. બધું આપોઆપ સમજાઈ નિઃશંક બનવું જોઈએ જશે. કૂંચી બતાવી છે કે, જે જે પદાર્થને આપ બહુ છો તેનાથી આપ ન્યારા છો ને શરીર, મન, વિં બધાના વ્યવહારને બાહ્યનાર-સાક્ષી છે, અને તે આપણે નહોતા બાહ્યતા ત્યારે પણ તેમ હતું, બહુએ છીએ ત્યારે પણ તેમ છે અને બૂલી જઈએ કે યાદ ન આવે તો પણ તેમજ છે એમાં શંકા હોવી જોઈએ નહિ. આ બધાનો અનુભવ છે. હવે એમાં જે દૃઢતાને પામે તે જીતી બચ. વિશેષ શું?

X X X X

૧૯

ૐ

મહાત્મા દેવીદાનજી આશ્રમ

જોધપુર, તા. ૨૦-૮-૪૩

.....શ્રી રામકૃષ્ણ મિશન આશ્રમ અંગેના (બંગાલ રાજ્ય-સેવાના કાર્યમાં પણ આવી તબિયતે પણ સેવા ઉઠાવી રહ્યા છો. આત્મવિચાર ન આવી તે બદલ ધન્યવાદ. એ પણ સાક્ષાત જીવતા નારાયણની સેવા છે ને? આવી વખતે વાંચન થાય કે ન થાય તેની પંચાતમાં રહેવાનું નથી. પણ “હુ” નો વિચાર આવી બચ તો ઘણું સારું. જે મારું સ્વરૂપ છે તે આખા બ્રહ્માંડ અગર બ્રહ્માંડોનું સ્વરૂપ છે, એ “આત્મવિચાર” અને એમાં નિશ્ચલતા કરવાની છે.

લિં ચંદુભાઈના સ્નેહવંદન

શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિનાં પ્રકાશનો.

૧	શ્રમણ નારક	૩૫૭૫૦
૨	શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસનું સંક્ષિપ્ત જીવન	૫૨૫૦
૩	શ્રી નાગમહાશયનો જીવનવૃત્તાંત	૧૨૫૦
૪	શ્રી રામચંદ્ર કવિનો જીવનવૃત્તાંત (કિં. ૦-૮-૦ પૌ. ૦-૨-૦)	૧૨૫૦
૫	મુક્તાત્મન મહાપુરુષ શ્રીનાગમહાશયના જીવનનું રૂપાંશુ	૧૭૦૦
૬	એક સંતનો અનુભવ	૧૨૬૦૦
૭	જીવલેણ ગાદું (નશાખંધી પ્રચારાચે)	૪૭૫૦
૮	અણોળો (હિંદુ-મુસ્લીમ એકતા)	૪૭૬૦
૯	સહકાર (આમોહકાર માટે)	૨૦૦૦
૧૦	તત્ત્વમીમાંસા (સ્વતંત્ર વિચાર)	૧૦૦૦
૧૧	શ્રી રામકૃષ્ણ ઉપદેશ	૭૨૫૦
૧૨	શાન્તિકાંક્ષ (સ્વદેશી વિષે વાર્તા)	૬૮૫૦
૧૩	નવું રેલ્વે સ્ટેશન	૪૭૫૦
૧૪	આત્મસાક્ષાત્કાર થયેલા એક મહાત્મા સાથેનો પરિચય	૨૮૦૦
૧૫	કર્મનો નિયમ	૧૧૫૦૦
૧૬	શિવમહિમ્ન સ્તોત્રમ	૧૦૦૦
૧૭	પરમયોગી સ્વામી રામતીર્થનાં વચનામૃતો	૫૦૦૦
૧૮	Shraman Narad (in English)	૧૦૦૦
૧૯	તત્ત્વચિંતન (કિ. ૩ ૨-૦-૦ પૌ. ૦-૪-૦)	૨૦૦૦
૨૦	શ્રી. ગિરીશચંદ્ર (કિં. ૩ ૦-૬-૦ પૌ. ૦-૨-૦)	૧૦૦૦
૨૧	બાળકોનાં વિવેકાનંદ (કિં. ૩. ૦-૨-૦ પૌ. ૦-૧-૦)	૪૫૦૦
૨૨	એશીઆખંડના મહાન ધર્મો (કિં. ૦-૫-૦ પૌ. ૦-૧-૬)	૧૦૦૦
૨૩	શ્રી મા શારદાદેવી (કિં. ૦-૮-૦ પૌ. ૦-૨-૦)	૮૨૫૦
૨૪	સ્વામી રામતીર્થ	૨૦૦૦
૨૫	બિંદુ અખંડાનંદ (કિં. ૦-૨-૦ પૌ. ૦-૧-૦)	૧૦૦૦
૨૬	અદ્વૈત કોણ	૨૦૦૦
૨૭	માતૃકથા (કિં. ૦-૧૦-૦ પૌ. ૦-૨-૦)	૧૦૦૦
૨૮	કનિયાની કુબાલી દ્વર કિં. ૦-૪-૦	૧૦૦૦
૨૯	સાચી યાત્રા	૫૦૦૦
૩૦	શ્રી ગૌરાંગ મહાપ્રભુ	૨૦૦૦
૩૧	ચમરાજનો અતિથિ	૧૨૫૧
૩૨	શ્રી રામકૃષ્ણ (કિશોરી માટે)	૧૫૦૦
૩૩	દી. બ. અબાલાલજી (કિં. ૦-૧૨-૦ પૌ. ૦-૨-૦)	૧૦૦૦
૩૪	ધરતીને બાળે ૧૦૦૦ પ્રકીર્ણ ૬૦૦૦ = ...	૧૦૦૦૦

संस्मरणे
उप देश
वार्त्ताप
प्रश्नोत्तर
ईत्यादि

ખાનપુર-અમદાવાદ

તા. ૧૭-૩-૧૯૪૪

આત્મપ્રિય ભાઈશ્રી વૈકુંઠલાલ,

*

The memory and the life of saintly persons are enshrined in the blessed words flowing from their hearts to the Supreme, who again flows in us—because the thoughts, the words and the deeds are beautifully harmonised in such blessed persons.

એટલે લાલનના લઘુબંધુ ચંદ્રશંકરે સ્વજીવન આલેખેલું છે તે જ એનું સ્વચરિત્ર છે, અને “આત્મસાક્ષાત્કાર” ગુજરાતીમાં તથા “Self-Realisation” અંગ્રેજીમાં એમણે જે હૃદયમાં ચિત્રિત કર્યું છે એ જ એમના જીવનનું નવનીત છે. દોકોની અને વિશ્વ-જનતાની વિવિધ ભાષાઓમાં એ પ્રાપ્ત થાઓ.

જેટલું જીવન આત્મબંધુ વૈકુંઠલાલ આપ પોતાનું બણે છે તેટલું લાલનનું બણી શકે નહિ—તેમ લાલન આપનું. મિત્રો અનુમાનથી અતિશયોક્તિની ખુશબો ફેલાવે અને શત્રુઓ ઈર્ષ્યાની દુર્ગન્ધ. માટે પોતાનું જીવન અંદરનું અને બહારનું—private and public—પોતે બણીએ છીએ તેવું પરમાત્મા સિવાય કોઈ ચથાર્થ

બાણી શકે નહિ. માટે મહાત્માજીએ આત્મકથા લખી એ જ એમનું ચરિત્ર છે, તેમ બંધુ ચંદુએ જે લખ્યું એ જ એનું ચરિત્ર છે. મનુષ્યને અતિશયોક્તિથી ફેલાયલો અને નિન્દાથી કરમાયલો લાલન બેવા ધન્યોતો નથી. એટલા માટે લાલન આપના “સ્મારક ગ્રન્થ” માં સાદા આપવાને માટે પૂર્ણ સશક્ત નથી. જે કે એ લઘુ બંધુ, લાલનની સાથે એક જ રૂમમાં લગભગ પાંચ વર્ષ તો યુરોપ અને ઇન્ડિયામાં રહ્યો છે અને ગુણદોષનાં આનંદ લીધા છે—એ ખરું, પરંતુ લાલનને કોઈના બાહ્ય જીવન ઉપર દુર્લક્ષ રહે છે. તથાપિ આપની ઉત્કટ અભિલાષા “સ્મારક” તરફ હોવાથી રાંદેરમાં ચિત્રપટ ઉઘાટન વખતે કરેલું વ્યાખ્યાન તેમ જ જે કંઈ કૃષ્ણશંકરે લખેલ તે તેમાં પ્રવેશ કરાવવાને વાંધો નથી.*

*

પ્રભુ પણ સમયે સમયે નવાં સ્વરૂપો જગતના કલ્યાણ અર્થે આપી રહ્યા છે. જગતના શિક્ષકનું (ગ્રાહણ) સ્થાન હોડ્યા પછી રક્ષકનું (ક્ષત્રિય) સ્થાન લીધું. રક્ષક પછી પૌપક (વૈશ્ય) થયા, અને હવે જરાક ઊંડું જોશો તો ખખર પડશે કે સેવકનું સ્થાન લીધું છે. અર્જુનને પ્રભુએ કહ્યું કે, હું જનતાના હૃદયમાં નિવાસ કરી રહ્યો છું, માટે જનતાની સેવા એ મારી સેવા છે. બ્રહ્માએ બ્રહ્મલોક છોડી, વિષ્ણુએ વૈકુંઠ છોડી, શંકરે કૈલાસ છોડી માનવાવાસમાં નિવાસ કરવા માંડ્યો છે. તમે તેઓશ્રીઓને મૂળ સ્થાન ઉપર ધારી સ્તુતિ કરતા હશો તો પણ ત્યાંથી ફેરવડ થઈ જનતામાં તમારી સ્તુતિ આવશે, પરંતુ હૃદયમાં પ્રવેશ નહિ કરો ત્યાંસુધી તમારી પ્રાર્થનાનું ઉત્તર તમે કેમ સાંભળી શકશો ?

*

* પડિતશ્રીએ શ્રી કૃષ્ણશંકર શુક્લને લખાવેલી નોંધ આ પત્ર પછી છાપી છે, અને વ્યાખ્યાન વગેરે તે પછી છાપ્યાં છે. (વૈકુંઠલાલ)

આર્ચશાસ્ત્ર સાક્ષાત્કારના અનુક્રમે ત્રણ કારણો વિપરિત કરે છે એટલે કે જ્ઞાનમ, શુક્તિ અને અજ્ઞમૂલિ. આગમ એટલે શાસ્ત્ર, યુક્તિ એટલે પ્રમાણ, અને અનુભૂતિ એટલે સાક્ષાત્કાર. આત્મ-બંધુ ચંદુભાઈએ આગમ અને યુક્તિ પોતાના સાક્ષાત્કારમાં આપેલી છે; આત્મા નિરંજન છે અને નિર્લેપ છે એ સમજાવ્યું છે. હવે એ એ સાધનો પર ઊભા રહી નિર્વિકલ્પ થતાં અનુભવ થાય છે. આમ જે સાધકો કરે તે ચંદુ થાય. ચંદુઓ થયેલા બેઠને મારા (પ્રથમ) લઘુબંધુ ચંદુનો આત્મા બહુ રંજન પામે.

એમના આત્મસાક્ષાત્કારના દશ પાનાં એ દશ મુખ્ય ઉપનિષદો છે; (જે એનો પ્રયોગ કરે તેને) બ્રહ્મસૂત્રનો નિર્ચોડ છે; ગીતાનું જ્ઞાન છે. x x x.

લિ૦ સર્વનો કલ્યાણાભિનિવેષી

લાલનના આશિષ સદા હો !

વિ. વિ.

માનવ ઉપયોગી-useful art-થી સાયન્સ રૂપે બ્રહ્મા રચના કરી રહ્યા છે, તેમજ fine art-વિલાસ ઉપયોગી પણ બ્રહ્મા કરી રહ્યા છે-મનુષ્યમાં રહીને. એ જ પ્રકારે વિજ્ઞ મનુષ્યોમાં રહીને તેનો ઉપભોગ કરે છે. વસ્તુ જીર્ણ થાય અથવા અનુપયોગી જણાય એટલે શિવ સંહાર કરી નવી સામગ્રી બ્રહ્મને માટે તૈયાર કરે છે, એટલે સંહાર એ destruction નહિ પણ regeneration છે. આપ જરા ઊંડે બેસો તો માલૂમ પડશે કે, એ ત્રિમૂર્તિ રૂપી ઈશ્વર પોતે સેવા અંગીકાર કરે અને એ ગોવર્ધનને ટચલી આંગળી પર ધારણ કરે-નચાવે ત્યારે આપણે પોતાની નાની લાકડીઓથી એ ઉપકારી ઈશ્વરની સાથે ગોવર્ધન ઉપાડવાનો વિલાસ ન કરીએ?*

*

* આનો અર્થ એ કે આપણે ઈશ્વરના હાથમાં સહાયભૂત થવું. (વેદુ'લાલ)

પંડિતશ્રી લાલનજીએ ઉતરાવેલી નાંધ

આકાશ એ મહાન ગણાય છે, અણુ એ સૂક્ષ્મ ગણાય છે. આત્મા એ અણુથી પણ સૂક્ષ્મ છે અને આકાશથી પણ મહદ્ છે. આમ સંકોચ વિકાસ પામતો આત્મા પ્રકાશ રૂપ છે. આકાશમાં આવેલો આ એ તેજની હદ બતાવે છે, પરંતુ પ્રકાશ એ અનહદ છે.

વળી કેટલાએક તત્ત્વજ્ઞો એમ કહે છે કે મન અને વાણી આત્માને પહોંચી શકતાં નથી, એ ખરૂં, પરંતુ મનરૂપી મહાસાગરમાં ઊઠતા વિચારરૂપ તરંગોને આત્મા જાણી જોઈ રહ્યો છે- એ જ પ્રકારે વાણી અને વાણીમાંથી ઉદ્ભવતા વચન રૂપ તરંગો; એનો પણ આત્મા સાક્ષી છે.

બ્રહ્માંડ એ સાત છે, કારણ કે ઇંડું ફૂટતાં જેમ પક્ષી ઊડે છે તેમ માયારૂપી ઇંડું ફૂટતાં સર્વત્ર ઊડતું બ્રહ્મ દેખાઈ રહે છે.

સાક્ષાત્કાર થએલા મનુષ્યની ઓળખાણ આ પ્રકારે થાય છે. તેઓશ્રીનું મન જાણે બ્રહ્મનું ધ્યાન કરતું હોય. વચન જાણે સ્તુતિ કરતું હોય અને ચરણ જાણે (બ્રહ્મની) પ્રદક્ષિણા કરતું હોય એમ પોતાને જણાય છે. વડ્ડરિપુઓ વડ્ડમિત્ર બની રહે છે, ક્રોધ ક્ષમાનું રૂપ લે છે, અભિમાન સન્માનનું રૂપ લે છે, કપટ સરળતાનું રૂપ લે છે, લોભ સંતોષનું રૂપ લે છે, મોહ પ્રેમનું રૂપ લે છે, કામ-પૂર્ણકામ અર્થાત્ વાસના રહિત થતો જણાય છે.

જેમ મનુષ્યાદિ શરીરનું જીવન અન્ન છે, તેમ મનુષ્યાદિનું મનુષ્યપણું તો તેના સદાચારમાં છે. એજ પ્રકારે જીવનું જીવન તત્ત્વજ્ઞાન છે એ જ એનો જોરાક છે. પરંતુ આત્માનું જીવન તો બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર છે. એજ સાક્ષાત્કાર એક Nut-shell માં-નાના સરખા રત્નકરંડરૂપ ભાષ્ય ચંદ્રશંકરના 'Realisation of the self' અને 'આત્મસાક્ષાત્કાર'માં એકાગ્ર થઈ રહેલું છે. માટે સાક્ષાત્કારના અભિલાષીએ આનુંજ વાંચન, મનન અને

નિદિધ્યાસન કરવું. સર્વ ઉપનિષદો, ભગવદ્ગીતા, દર્શનો, બાઇબલો, એ સર્વે આ પુસ્તિકામાં સમાયાં છે.

ભૂતકાળ સઘળો વર્તમાનમાં જન્મ્યો છે અને વર્તમાન એ ભવિષ્યના બીજરૂપે છે, માટે જ જ્યાં આત્મા છે ત્યાં કાળ નૃત્ય કરી રહ્યો છે.

“There is no great no small,
To the Soul which maketh all;
Where it cometh all things are
And It cometh everywhere.”

સાક્ષાત્કારમાં જ સ્પષ્ટ દેખાય છે કે, અનંત બળ (જે અર્જુનના હસ્તરૂપ છે), અનંત જ્ઞાન (જે બૃહસ્પતિના મસ્તકરૂપ છે), અનંત પ્રેમ (જે બુદ્ધના હૃદયરૂપ છે) અને અનંત ગાન (જે કાલીદાસની વાણીરૂપ છે) એ સર્વનો માલિક આત્મા છે. માટે હે, માનવ બાંધવો ! હું તમને પ્રાર્થના કરીને કહું છું કે, થોડીવાર મુએલા ભૂતકાળમાં નહિ જુઓ, તેમજ નહિ જુઓ નહિ જન્મેલા ભવિષ્ય કાળમાં; વર્તમાનમાં તમારા જ જ્ઞાનાદિ અનંત સ્વરૂપે રહેલા આત્મામાં જુઓ.

લિ૦ સર્વનો લાલન

શ્રી ચંદુભાઈનું* તૈલ ચિત્ર ખુલ્લું મૂકવાનો સમારંભ

પંડિતશ્રી લાલનજીનું વ્યાખ્યાન

જગતમાં કોઈ પણ વ્યક્તિને દુઃખ જોઈતું નથી. સૌને થાય છે કે મને સુખ મળ્યા કરે, મારી પાસે આવેલું સુખ સદાકાળ નભ્યા કરે. પણ પૂર્ણ સુખ કે પૂર્ણ જીવન તો માત્ર આત્મામાં છે. પૂર્ણ પ્રકાશ જેમ સૂર્યમાં જ છે, એમાં જેમ પૂર્વ અને પશ્ચિમ નથી, ઉદય અને અસ્ત નથી, રાત અને દિવસ નથી તેમ આત્મામાં સુખ અને દુઃખ નથી. તેમાં આનંદ, પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ સુખ કે પૂર્ણ શાંતિ જ છે. વ્યક્તિને વર્ષો બય છે એમ વ્યવહારની ભાષામાં બલે કહેવાય, પણ ખરી રીતે જોઈએ તો એ વર્ષો શરીરનાં છે, ઓરડીનાં છે, ઓરડીમાં રહેનારનાં નથી. સૂર્યમાં અંધકાર કે પ્રકાશ નથી. એ ક્યાંયે આવતો નથી કે જતો નથી. તેમ આત્મા નિરંતર એકરસ છે. ઓરડીઓ બદલાતી રહે છે, આત્મા બદલાતો નથી. શરીરનું જીવન તો અમુક હદનું જ છે. એક જાણી માતા પાછી થઈ; લાલન તે મરણ પામી એમ નથી કહેતો; પાછી થઈ કહે છે. એ માણસ રડતો હતો. લાલન તેને કહે છે, “મા છે

* સંદેશા હિંદુ કેળવણી મંડળના મહાનર્મ સદસ્ય શ્રી ચંદુભાઈની ૭મી પૂણ્ય પંડિત શ્રી લાલનજીના શુભ હસ્તે વાં ૧૩-૨-૧૯૪૪ ના દિવસે ખુલ્લી મુકાઈ તે પ્રસંગે પંડિતજીએ કરેલા બાવણનો સુખ્ય ભાગ સુરવના “મતાપ” દૈનિકે તેના વાં ૭ મી માર્ચના અંકમાં છાપેલા તે અહીં આપ્યો છે.

માટે જ મરી જવાની છે એ નિશ્ચિત છે, માટે રડવા માંડો, ક્યાં સુધી રડશો ? એ વિચાર બરાબર નથી. જન્મ માટે આનંદ કરો, પણ મરણ માટે રડવાનું ન હોય.”

✽

શંકરાચાર્યનું સૂત્ર હતું, “બ્રહ્મ સત્યમ જગન્મિથ્યા.” લાલન કહે છે, બ્રહ્મ સત્યમ જગત્ સત્યમ. બંને સત્ય છે. જગત્ મિથ્યા નથી પણ સત્ય છે એમ સમજીને કામ કરો. આત્માને ઓળખો, આત્માની મહાન શક્તિઓને ઓળખો. આત્માને નિરાકાર નિરંજન કે નિર્લેપ ઓળખવો સહેલો છે પણ તેને નિર્વિકલ્પ તરીકે ઓળખવો અઘરો છે. જ્યારે નિર્વિકલ્પ તરીકે ઓળખાશે ત્યારે જ આત્માની તાકાત જણાશે. મન શાંત હોય તો જ નિર્વિકલ્પ-પણું આવે છે. તે સમજવું હોય તો ચંદ્રશંકરનું આત્મસાક્ષાત્કારનું નવ પાનાનું ચોપાનીયું વાંચો. માત્ર નવ જ પાનામાં એમણે વેદો, ઉપનિષદો, ગીતા કે જગતના સર્વ ધર્મ પુસ્તકોમાં દર્શાવેલા સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવાની રીત આપી દીધી છે. સર્વ શાસ્ત્રોનાં સાર એમાં આવી જાય છે. જગતની સર્વ ભાષાઓમાં એનો અનુવાદ થવો જોઈએ.

✽

શંકરાચાર્ય અમુક સત્ય કહે છે, એમ કહે ન ચાલે. તમે શું કહો છો ? તમારો અનુભવ શું કહે છે એ સમજો. જે સત્ય તમને સમજાયું તે તમે પણ સમજી શકશો. બાપાની કેડ ઉપરથી ઊતરો. ભૂતકાળ તરફ ન જુઓ. સામાન્ય રીતે લોકો ભૂતકાળ તરફ જુએ છે, ધર્મપુરુષો ઉપર સમાધિ રચે છે, ઇતિહાસ રચે છે, તેની સમાલોચના કરે છે, એમણે સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો એમ માને છે. લાલન કહે છે: તમે સાક્ષાત્કાર કરી શકો એમ છો, તમે સાક્ષાત્કાર કરો. આત્માની કેળવણી તમે લો. પશ્ચિમ જડવાદી છે

આપણે ચૈતન્યવાદી છીએ. બંનેનો આપણે બદલો કરીએ કે બંને પાસે બંને વસ્તુ થાય—આપણું એમને આપીએ, એમનું આપણે લઈએ. કેટલો સુંદર સુમેળ ! આપણે આત્મા ન થઈએ ત્યાં સુધી પરમાત્મા ન થઈ શકાય. બીજનો ચંદ્ર એ જ પૂર્ણ ચંદ્ર છે. એની સાથે સાથે જ પૂર્ણ ચંદ્ર છે એવું જોઈ શકાય છે. બીજનો ચંદ્ર છે તો જ પૂર્ણ ચંદ્ર પ્રકાશશે. ચંદ્રશંકર બીજના ચંદ્ર હતા, અષ્ટમીના ચંદ્ર સુધી આવ્યા હતા, અને એ જ પૂર્ણ ચંદ્ર રૂપે પ્રકાશશે. લાલ-નને એ સ્પષ્ટ લાગે છે.

*

ચોખા વીણવાનું કામ ન કરો; કાંકરા જ વીણો. ચોખા વીણવાનું ભલે કહેવાય પણ વીણાય છે તો કાંકરા જ. તેમ માણસ-માંથી કે પોતાનામાંથી દુર્ગુણને પકડી પકડીને વીણી કાઢો, સદ્-ગુણને રહેવા દો. ગાળ આપે તેને શાપ તો ન જ આપો પણ આશિષ આપો. દુર્ગુણને દૂર કરવાની એક સરળ રીત બતાવું. સદ્ગુણો વધારતા રહો. સામાના સદ્ગુણો તરફ જ જુઓ, દોષ તરફ નહિ. સદ્ગુણોને ઓળખી કાઢતાં શીખો. ધીરે ધીરે તમારામાં સદ્ગુણો જ વધવા માંડશે. કાક દષ્ટિ દુર્ગુણ જુએ છે.

હંસદષ્ટિ સદ્ગુણ દુર્ગુણને નોખા પાડી શકે છે અને સદ્-ગુણને ગ્રહણ કરે છે. પણ ચક્રવાકદષ્ટિ તો સદ્ગુણ જ જુએ છે અને તેથી સર્વત્ર પ્રકાશ પ્રકાશ અને શુભ કે આનંદ જ આનંદ દેખાય છે. એને સર્વત્ર એક જ ભાવ જણાય છે. એને માટે નિરંતર પ્રકાશ છે. આવો સમભાવ રાખવાથી બળ મળે છે, વિકલ્પોનાં મોખં શાંત થાય છે. એનો જેને અનુભવ લેવાની ઇચ્છા થાય તેમણે ચંદ્રશંકરની નવ પાનાની ચોપડી જોઈ જવી. એમાં એના વિચારો અમર રહેશે. મરી તો જવાનું જ હતું, શરીર તો ધૂળ છે, માટી છે; એ તો ધૂળમાં મળી જશે પણ એનો મહાન આત્મા સદાકાળ રહેવાનો છે. ગાંધીજી જેવા પ્રભુના વાંધસરોય

છે, પ્રતિનિધિ છે. એવાને કર્મચોગી નહિ પણ કર્મચોગી કહી શકાય. એમનો ચોગ એ જ ઉચ્ચ ચોગ છે.

યુવરાજ અર્જુન થઈને ગીતા વાંચો. વચમાં કોઈને લાવવાની જરૂર નથી. ગીતા તમને પોતાને સમજાશે. પ્રભુના અંશ થઈને ગીતા વાંચો. દેહભાવે દાસ થઈને, સેવક થઈને નિઃસ્વાર્થ સેવા કરો.

*

ચંદ્રશંકરનો આદર્શ નિઃસ્વાર્થ સેવા કરવાનો હતો. બ્રહ્મ તો અરૂપી છે. એવે સરૂપી કેમ કરી શકાય ? સેવા કે ભક્તિભાવ જ બ્રહ્મને કે પરમામાને રૂપી બનાવે છે. બ્રહ્મને બધાનું પ્રત્યક્ષ રૂપ તો આનંદ છે, નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ છે. પરમાત્મા કંઈ રીતે દેખી શકાય ? પ્રેમાળ વર્તનરૂપે, શાંતિ રૂપે, આનંદ રૂપે અને નિઃસ્વાર્થ સેવા રૂપે.

લક્ષ્મીપૂજન આપણે ત્યાં થાય છે અને લક્ષ્મી યુરોપ, અમેરિકામાં ભરાય છે. આમ કેમ ? લક્ષ્મી કહે છે કે, હું તો પતિ-પ્રતા છું, પતિની પાછળ પાછળ જનારી છું, પતિની સેવામાં હાજર રહેનારી છું, જ્યાં મારો પતિ ત્યાં હું. મારો પતિ પુરુષાર્થ છે. જ્યાં પુરુષાર્થ છે ત્યાં હું છું. માટે લક્ષ્મીની પૂજા કરવા કરતાં લક્ષ્મીના પતિ પુરુષાર્થની પૂજા કરો. પુરુષાર્થની મહત્તા સમજો. વિચાર કરો તો તમે જ સર્વ કંઈ કરી શકો એટલી શક્તિવાળા છો.

*

*

*

પંડિતશ્રીનું બાપણુ પૂરું થયા પછી બીજાં વિવેચનો થયેલાં તેનો સાર અને આખો છે:—

રા. સા. પુરુષોત્તમ જોગીલાલ ભટ્ટ—...રાંદેરના બહેર જીવનમાં ચંદુભાઈનું સ્થાન સૂર્યના જેવું હતું. સૂર્યમાંથી જેમ પ્રકાશ, ઉષ્ણતા અને જીવન મળે છે તેમ એમના દ્વારા અનેકને સમાજ-જીવનની અને ધાર્મિક સંસ્કારોની પ્રેરણા મળતી રહેતી. વળી આ તો ચંદ્ર-શંકર પણ હતા. ચંદ્રની માફક સૌને શીતળતા, શાન્તિ અને આનંદ પણ આપતા રહેતા. એથી પરમ શાંત હતા.

એમનું જીવન મધુર હતું. રાંદેર અને તેમાંથી હિંદુ જનતાની ઉન્નતિ માટે એમનો ફાળો ઘણો મોટો છે. સમાજની શારીરિક, માનસિક ને ધાર્મિક ઉન્નતિ માટે એમણે એકસરખો શ્રમ લીધો છે. ગૃહસ્થાશ્રમી છતાં એ સંન્યાસી જેવા હતા. એમનું જીવન ધાર્મિક સંસ્કારોથી ભરપૂર હતું. ત્યાગી અને સ્વદેશપ્રેમથી ભરપૂર છતાં અભિમાન રહિત હતા. પૂજ્ય ગાંધીજીના ચુસ્ત અનુયાયી અને અસહકારી છતાં સહકારી પણ હતા. શ્રી અરવિન્દ બાબુ અને ગાંધીજી બંનેના એ અનન્ય ભક્ત હતા. એ બંનેનું જીવન એ પોતે પોતાના જીવનમાં ઉતારવા સદા પ્રયત્નશીલ રહેતા. રંટિયા કાંતતા ને કંતાવતા. બાળકો, યુવાનો, સ્ત્રીઓ સૌ કોઇને એઓ એ બે મહાન પુરુષોનું જીવન અને ઉપદેશ સમજાવતા રહેતા. આ કેળવણી મંડળના એ માર્ગદર્શક હતા. આપણે સૌ એમના આપેલા સંસ્કારો અને એમના કેળવણી મંડળના અને બીજા કાર્યોને આગળ ધપાવીએ.

શ્રી તનસુખલાલ જગનલાલ પારેખ—પંડિત લાલનજી એમના પરમ મિત્ર અને ગુરુસ્થાને હતા. એમની સાથે એમણે વર્ષોના વર્ષ આનંદમાં ગાળ્યા હતા અને પ્રેરણા લીધી હતી. શ્રી ચંદુભાઈમાં રાંદેરનું કલ્યાણ કરવાની ઝાંડી ભાવના હતી, અને એમની પાસેથી રાંદેરની સંસ્થાઓને તથા આ કેળવણી મંડળને પ્રેરણા મળી છે. એ કોઈ પણ કાળમાં મોખરે નહિ રહેતા, પણ પાછળ રહ્યા રહ્યા કાર્યકર્તાઓને ઉત્સાહ ને પ્રેરણા આપતા રહેતા હતા. એમના શબ્દકોષમાં નિરુત્સાહ કે નિરાશા જેવા શબ્દો ન હતા. એ એક મૂક આદર્શ સેવક હતા. એમના સંસર્ગમાં આવનાર નાના મોટા સૌ ઝાંચી કક્ષાએ પહોંચે એવી એમની ઇચ્છા હતી. એમના જીવનમાંથી આપણે નિઃસ્વાર્થ સેવાભાવના અને ઉદાર-ધર્મવિચારો શીખી શકીએ છીએ.

અ. સૌ. પ્રેમીબહેન લક્ષ્મણલાલ શાહ.....સાથે જ આજનો પ્રસંગ અપૂર્વ છે. ૮૭ વર્ષના એક વડીલ કે ગુરુદેવ પોતાના

૫૮/૫૯ વર્ષના નાનાભાઈ કે શિષ્યનું ચિત્ર ખુદલું મૂકે એ પ્રસંગજ દિલને હલાવી મૂકનારો છે. શ્રી ચંદુભાઈ તો મારા પિતાને સ્થાને હતા. એમની પ્રશંસા હું શું કરું ? ૨૫-૩૦ વર્ષથી એમના પરિચયમાં હું રહી છું. કમાવાની અદ્ભુત શક્તિ અને બાહોશી છતાં એમણે તો બધું જ છોડ્યું, અને શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસની માફક રોટલી આપનારો ધંધો કરવા કરતાં પ્રભુપ્રાપ્તિ કરવાનો ધંધો સ્વીકાર્યો. એમની મસ્તદશાથી આનંદ પામીને એક શ્રીમંત શેઠ એમને હબરો રૂ. ની રકમ આપવા તૈયાર થયલા, પણ એમણે તેટલા જ પ્રેમથી તેનો અસ્વીકાર કરેલો. બીજે એક પ્રસંગે હબરો રૂ. ની રકમ લઈ એક ગૃહસ્થ એમની સાથે રહેવા આવવા તૈયાર થયલા, તેમને પણ સમજાવીને એમણે એ ગૃહસ્થના સગાને જ એ બધું અપાવેલું. આવી એમની નિર્દોષવૃત્તિના ઘણા દાખલા છે. સમાજમાં સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિને પોષવા માટે ઉત્પન્ન થયલા એ એક આદર્શ બ્રાહ્મણ હતા. એ જો કમાવાના કામમાં પડત તો જે બોધ સમાજને આપી ગયા છે અને સેંકડો માણસો ઉપર અસર પાડી ગયા છે તે કદાચ ન પડત.

એમના ધાર્મિક વિચારો માટે હું કહું તો તે નાને મોઢે મોટી વાત કરવા જેવું થાય. હું તો એટલું જ કહું કે, એકાદ ધન્ય પળે જ આપણને એમના ધાર્મિક વિચારો સમજાશે. અને એ સમજાશે ત્યારે જ એમની સાચી કિંમત પણ સમજાશે. એમના સામાજિક કાર્યો તો એક બહારની વસ્તુ હતી. એ તો આવી પડેલાં કામો હતાં. એમનું સાચું કાર્ય તો આધ્યાત્મિક જ્ઞાનને નવી દબે રજુ કરવાનું હતું-આત્મસાક્ષાત્કારનું હતું. સંતોની કિંમત તેમનાં ઘરમાં કે ગામમાં નથી થતી, એ ભગવાન ઇસુનું વાક્ય મને ખૂબ યાદ આવે છે. છતાં ચંદુકાકાના સદ્ગુણોને યાદ કરીને આટલા બધા ભાઈબહેનો અહીં એકઠા થયા છે એ જોઈ મને

લાગે છે કે જગત્ કંઈ આગળ વધ્યું છે. મારા વર્ષોના પરિચયથી કહું છું કે, એમણે કદિ કોઈનું બંધન કર્યું નથી કે બંધન છૂટ્યું નથી. સંત પુરુષને હાથે કોઈ અન્યાય થતો લાગે તો તેમાં તેમનો હેતુ બણી બેઠને અન્યાય આપવાનો હોતો નથી, પણ તેમને મળેલી અપૂર્ણ માહિતીઓથી કદાચ તેવું થઈ ગયે છે. સંતોની મહત્તા તેમની શુભનિષ્ઠામાં હોય છે. સર્વ કોઈનું બહુ થાઓ, સૌને શુભ-દષ્ટિ મળે એ જ એમની ભાવના હોય છે.

શ્રી ઔદિચ્ય સમાજની ઓફિસ ૧૯૩૬ સુધી એમને ત્યાં જ હતી. એ તથા અસહકારના જમાનામાં રાષ્ટ્રીય શાળાઓ જે સુંદર રીતે ચાર પાંચ વર્ષ ચલાવી શકાઈ તેનો જશ મોટે ભાગે ચંદુ-કાકાને ઘટે છે. ગુજરાત રેલ સંકટ સમયે તથા બિહારના ધરતીકંપ વખતે એમની ઝોળી ફરી હતી. ૧૯૨૧ પહેલાંના એક અનુભવની વાત કરતાં એક મુરખીએ મને કહેલું કે, અમારે વીશ રૂપિયા ઉધરાવવા હોય તો કંઈ પ્રાણુ આવતા તે જ રાંદેર આજે સેંકડો રૂ. સામાજિક કાર્યમાં આપે છે એ બેઠને નવાઈ લાગે છે. ખરે-ખર, એવું વાતાવરણ તૈયાર કરવાનો મુખ્ય ફાળો પણ ચંદુ કાકાને ભાગે બય છે. એમના વ્યક્તિત્વ, ઉત્સાહ અને નિઃસ્વાર્થ સેવા ભાવથી ખુશ થઈને રાંદેરની પ્રજાએ અને મિત્રોએ એમને સેંકડે રૂ. દાનમાં આપ્યા હતા. “રાંદેર રીડિંગ રૂમ” જે ટકી રહી હોય અને તેને નવા મકાનમાં બેસવાનું મળ્યું હોય તો તે પણ એમને જ આભારી છે. એમનું છેલ્લું કાર્ય તે કેળવણી મંડળની સ્થાપનાનું થયું છે. એમના તત્ત્વજ્ઞાનનો સાર થોડા જ વાક્યમાં આપું તો “મનુષ્ય, તું તારા મૂળ સ્વરૂપને ઓળખ અને સાચો મનુષ્ય બન. મનુષ્ય જેટલો સ્વાર્થી તેટલો તે પશુ, જેટલો નિઃસ્વાર્થી તેટલો તે મનુષ્ય, અને જેટલો અનાસકત તેટલો તે દેવ.”

શ્રી ચંપકલાલ ઘેઝાભાઈ લાહીવાલા—ચંદુભાઈ મારા શુદ્ધ મિત્ર થયા હતા. ૧૯૧૦ થી અમે સાથે હતા. વર્ષો સુધી સાથે

રહી આનંદ કર્યો, વિલાયત અને યુરોપમાં પણ સાથે સાથે ફર્યા. ત્યાં જ એ પંડિત લાલનના નિકટ પરિચયમાં આવ્યા, એમના સુહૃદ્ય બન્યા, અને એમની પાસેથી ખૂબ ખૂબ મેળવ્યું ને વધાર્યું. પંડિત લાલન જૈન નથી પણ બધાના છે. એમની પાસે કશો કે કોઈનો વિરોધ નથી. સર્વ તરફ એ સમાનભાવવાળા છે. આજે પંડિત લાલન જે પ્રેરણા આપી બય તે, અને ચંદુભાઈનું કામ તમો ચાલુ રાખશો; નિરાશ કે નિરુત્સાહી ન થશો.

શ્રી લાલચંદ્રભાઈ હરજીવનદાસ પરીખ—ચંદુભાઈ જે કરી શક્યા, જે મેળવી શક્યા તે ગોદાવરી બહેન ન હોત તો કદાચ ન મેળવત, માટે ગોદાવરી બહેનનો ફાળો પણ ઓછો નથી. એમની ચંદુભાઈ પ્રત્યેની પ્રેમભક્તિ ખરેખર, અદ્ભુત હતી. મને ખબર છે ત્યાંસુધી શ્રી ગોદાવરી બહેન તરફથી એમના માર્ગમાં કદિ પણ અવરોધ નાંખવામાં નથી આવ્યો. માટે એમનું સ્થાન પણ ઉતરતું નથી. એક ભાઈ સાથે વાત કરતાં તેમણે કહ્યું કે, ચંદુભાઈના પ્રાણ ગયા એટલે જાણે અમારા પ્રાણ ગયા એવું થઈ ગયું છે! પણ ચંદુભાઈના પ્રાણ ક્યાં ગયા તે હું સમજી શકતો નથી! મને તો લાગે છે કે ચંદુભાઈના પ્રાણ ક્યાંયે ગયા નથી પણ આપણા સૌમાં પુરાયા છે. તે જન્મ્યા જ ન હોત તો કદાચ આપણા સૌમાં પ્રાણ ઓછા હોત. હવે તો એ પ્રાણ પૂરીને મ્યા છે. માટે કોઈ નિરાશાના શબ્દો ન બોલો. ચંદુભાઈ કોઈના હાથપગ ભાંગી નથી ગયા, પણ અનેકને હાથપગ આપી ગયા છે. પહેલાં એક ચંદુભાઈ હતા; હવે અનેક ચંદુભાઈ થાઓ અને ઉત્સાહથી એમનું કામ આગળ ચલાવો. આજે અહીંથી એમના સ્મરણચિહ્ન તરીકે કંઈ ને કંઈ નિયમ લખને જઈએ અને રાંદેરનું સાર્વજનિક કાર્ય આગળ ધપાવવાનો નિશ્ચય કરી લઈએ.

પ્રેમસ્વરૂપ ચંદુભાઈ

શ્રી ચંદુભાઈએ જે વર્ષ વિદ્યાયતમાં ગાળ્યા પછી સને ૧૯૧૩ માં તેમણે નોકરી છોડી, અને શાંતિની પ્રાપ્તિ માટે હિમાલય જવાનું નક્કી કર્યું, તે સમયે એમના પરમ મિત્ર અને મુરબી શ્રી લાલન સાહેબે એમને બેઘપુર જઈને મહાત્માશ્રી દેવીદાન મહારાજનો સત્સંગ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. તેમણે કહ્યું હતું કે, બે તમને ત્યાં શાંતિ નહિ મળે તો હું તમારી સાથે હિમાલય આવીશ.

ચંદુભાઈ અહીં (બેઘપુર) ૧૯૧૩ માં શ્રાવણ વદમાં મહાત્માજી પાસે આવ્યા હતા, અને આશ્રમની નજીકના પહાડ ઉપરની એક રમણીય ગુફામાં મહાત્માજીની રબથી એકવીશ દિવસ રહ્યા હતા. તે વખતે દિવસમાં ફક્ત એક શેર દૂધપરજ તેઓ રહેતા. દિવસે સત્સંગ કરતા અને રાત્રે ગુફામાં શ્રી રામતીર્થના પુસ્તકનું અધ્યયન કરતા. તેમના બેઘપુર આવ્યા પછીના બીજા દિવસે મહાત્માશ્રીએ તેમના આવવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેમણે પોતાનો વિચાર-શક્તિ અર્થે હિમાલય જવાનો-જણાવ્યો. મહાત્માજીએ એમને સાંત્વન આપ્યું અને સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવ્યું. તેમણે કહ્યું કે, “જ્યાં જ્યાં આપણું મન ભટકે છે અને જે જે સંકેત કરે છે તેની સાથે તેના સઘળા ભાવોનો બહુનારો, દષ્ટા, સાક્ષી, આત્મા આપ છે. આપ શરીર મન બુદ્ધિ આદિને બણો છો; પણ તે બધા અનાત્મા હોવાથી આપને (સ્વરૂપને) નથી ઓળખતા. આ દૃઢતા ભાવો એટલે શાંતિ આપોઆપ પ્રાપ્ત થશે. પછી અહીં કે જંગલમાં આપ જ છો.”

આવો શ્રેષ્ઠ ઉપદેશ મળતાં ચંદુભાઈને શાંતિ મળી અને અહીં એકવીશ દિવસ રહીને રાંદેર મુકામે પાછા ફર્યા. તે પછી ૭ સાત વર્ષ સુધી ન આવ્યા. પછી ૧૯૨૧ માં આવ્યા અને ચાર માસ સુધી ખૂબ સત્સંગ કર્યો અને અમને બધાને કરાવ્યો. દરરોજ ‘અનુભવ પ્રકાશ’નું અધ્યયન ચાલતું હતું. પોતાના અનુભવથી મેળવેલા આત્મસાક્ષાત્કારનો ઉપદેશ લખાવ્યો, જે અંગ્રેજી તથા ગુજરાતીમાં ‘Realisation of the Self’ અને ‘આત્મસાક્ષાત્કાર’ એ નામથી છપાયો છે. એ સિવાય, એમણે *પ્રત્નોત્તરી, નિત્યગત્ય, સ્વરૂપ સ્થિતિ અને અષ્ટાંગ યોગ લખાવ્યા હતા.

મહાત્માજીનો ચંદુભાઈ તરફ અનહદ પ્રેમ હતો. તેમણે ચંદુભાઈની સમક્ષ અને બીજાઓને વારંવાર કહેલું કે, મારું જ્ઞાન એક ગુજરાતીએ જેવું ગ્રહણ કર્યું છે તેવું બીજા કોઈએ નથી કર્યું. મહાત્માજીએ તેમને આ સ્થાનમાં રહીને પોતાની ગાદી સંભાળવા કહ્યું ત્યારે “આપની સેવામાં શ્રી બાબુજી છે, તેઓ એ પદ સાડે સર્વશ્રેષ્ઠ છે” એમ કહીને વાત ઉઠાવી દીધી.

મને તેઓ એક વડીલ બંધુ સમાન ગણુતા અને મારા કુટુંબના દરેક નાના મોટાને પોતાના સ્વજન હોય એમ ગણુતા. અમે એ પ્રેમ સ્વરૂપને વિસરી શકીએ તેમ નથી.

* આ સબળું એક નાની હસ્તલિખિત નોંધપુસ્તકમાં બાબુજીશ્રી ગુરુપ્રસાદજી પાસે હિંદીમાં છે, અને તેનું અધ્યયન શ્રી દેવીદાનજીના આશ્રમમાં થતું રહે છે. તેમણે આ નોંધપુસ્તકનું નામ “શ્રી ચન્દ્ર અનુભવ પ્રકાશ” રાખ્યું છે, અને એ સને ૧૯૨૧ માં લખાયેલી છે. આ નોંધપુસ્તક બાબુજીએ મારા જ્ઞેવા સાડે મોકલી હતી. શ્રી ચંદુભાઈએ એમની નોંધપુસ્તક મને ૧૯૪૨ માં જ્ઞેવા આપી હતી તેમાં આ પ્રત્નોત્તરી ગુજરાતીમાં હતી, એટલે તે વેળા મેં તેનો ઉતારો કરી લીધો હતો. તે બિજાસુઓને ઉપયોગી હોવાથી આ પુસ્તકમાં સંસ્મરણો પછી દાખલ કરેલી છે. — વેકુંઠલાલ.

૩૬

મારા ઉપર મુ. ચંદ્રભાષના ઉપકાર

x x x x x મારે મુ. ચંદ્રભાષની સાથે કેટલીક વખત જે વાતચીત થયેલી તેમાંથી મુખ્ય જે ખાસ બાલુવા જેવી છે તેમાંથી કેટલીક લખી મોકલું છું.

સમાધિમાં કેવી રીતે જવું તે એક વખત મને સમજાવતા હતા. સમાધિમાં કેવી સ્થિતિ રહે છે તે બતાવવાને માટે તેમણે ગોદાવરી બહેનને સમાધિમાં જવા માટે કહેલું. તે પ્રમાણે તે બહેન ફક્ત પાંચજ મિનિટમાં સમાધિમાં ગયા હતા. તે વખતે કેવી સ્થિતિ હોય છે તે મને બતાવી હતી. બહેનને સમાધિ સ્થિતિમાં આશરે ૩૦ મિનિટ રાખવામાં આવ્યા હતા. તે પછી તેમને બગ્ગત કરવામાં આવ્યા હતા. કારણ કે સમાધિમાંથી કેવી રીતે બગ્ગત કરવામાં આવે છે તે મને બતાવવાનું હતું.

હું જ્યારે ત્રાટકનો પ્રયોગ કરતો હતો તે વખત મારા માથામાં તેમજ આંખમાં દુઃખાવો થઈ આવ્યો હતો, તેમજ મારી આંખમાંથી પાણી નીકળ્યા કરતું હતું, તેથી મારે ત્રાટકનો પ્રયોગ કરવાનું છોડી દેવું પડ્યું હતું. તેને માટે મેં થોડા મહાત્માઓને પણ આડકતરી રીતે પૂછ્યું હતું, પણ તેથી મને સંતોષ થયો ન હોતો. બાદ મુ. ચંદ્રભાષને પૂછ્યું હતું ત્યારે મને તેમણે ખરો રસ્તો બતાવ્યો હતો, અને જ્યાં મારી ભૂલ થઈ હતી તે બતાવી હતી. જે વખતે હું ત્રાટકનો પ્રયોગ કરતો હતો તે વખતે અજવાળાની ગરમી આંખમાં લાગવાથી પાણી

નીકળ્યા કરતું હતું. તેને માટે પ્રયોગ કરનારે હંમેશા આંખ ઉપર આંખળાનું પાણી નાંખતું બેઠાંએ તેમ જ માથા ઉપર આંખળા પલાળી લેવ કરવાનો હતો.

હું મુલતાનમાં હતો ત્યારે જિંઘતો ન હોતો અને ચોવીસ કલાક પ્રભુવ જપ કરતો હતો. તે વખતે માફ શરીર બગડી ગયું હતું. ત્યારે તેમણે મને લખી જણાવ્યું હતું કે, મારે દૂધ પર રહી પ્રયોગ કરવો. તે પ્રમાણે કરવાથી મારી બેચેની જતી રહી હતી અને મને રાત્રે બગાડ રહેવાને માટે બહુ જ અનુકૂળતા થઈ પડી હતી. તેજ પ્રમાણે તેમણે બંતે કરેલું હતું તેથી તેમણે મને તે પ્રમાણે કરવા લખેલું હતું.

જ્યારે તેઓ અમદાવાદ હતા ત્યારે કાળી કામલીવાળા બાવાજીનો અનુભવ પ્રકાશ, વૈરાગ્ય શતક, વિવેકચૂડામણિ મને વંચાવ્યા હતા, અને તેમાં દરેકનો અર્થ વગેરે બહુ જ સારી રીતે સમજાવ્યા હતા. વળી હું જ્યારે રાંદેર હતો તે વખતે તેમણે મને પાસે રાખી “સુંદરવિલાસ” વંચાવ્યો હતો. દરેક બાબતો સમજાવી મને કહ્યું હતું કે, આનાથી વિશેષ જ્ઞાન નથી. પોતાના ભતિ અનુભવની વાત તથા મહાત્મા દેવીદાનજી સાથે થયેલી દરેક વાત બહુ ઝીણવટથી મને સમજાવતા અને કહેતા હતા કે, હવે બીજાની પાસે તારે જવાની જરૂર નથી. ફક્ત સ્થિરતા વધુ આવે તેજ કરવાનું છે. વળી તું તો આ શરીરમાં સાક્ષીરૂપ છે તેવીજ રીતે વર્તવાનું છે. આમાંથી જરાક પણ ડગવાનું નથી. મન જ્યારે જ્યારે ચલિત અગર ચંચલ થાય ત્યારે ત્યારે “હું કાણ છું, ક્યાંથી આવ્યો છું અને ક્યાં જઈશ” તે પૂછ્યા કરવાનું છે. આવી રીતે મને સમજાવ્યું હતું. હું ચંદુભાઈનો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે. મારાથી એમની કાંઈપણ સેવા થઈ શકી નહિ. પ્રભુ ઇચ્છા.

ૐ

મુ. ચંદુભાઈ

શ્રી ચંદુભાઈ જોડે મારી પહેલી મુલાકાત સને ૧૯૧૫ માં ભરૂચમાં થઇ. તે વખતે મને તત્ત્વજ્ઞાનમાં રસ હતો, પણ તેમાં બહુ સમજણ પડતી નહિ. શ્રી ચંદુભાઈ અનેક રીતે સમજાવતા. પહેલી રીત-તમારા દેહને મરેલો સમજો. હવે સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્રો, વિ. રડે છે તે કોને માટે? રાગદ્વેષ, શત્રુ મિત્ર, વિ. દ્વંદ્વો શરીર તથા અંતઃકરણ-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકારના છે. તમારે તેમના સાથે લેવા દેવા નથી. તમે તો આ બધાથી અલગ છો. બીજી રીત-તમે ઘરમાં ખુરસી ઉપર બેસો (શરીર, અંતઃકરણ સાથે). પછી તમને Hanging gardens કે એવી જગોએ મનથી ફરવા મોકલો, અને તે સ્થિતિને જોવા કરો. આ રીતે પણ નિઃસંગતા કેળવાશે. ત્રીજી રીત-ચૈતન્યનો સાગર છે. તમે કિનારા ઉપર બિભા છો. તમારા શરીરને-અંતઃકરણ સાથે સપાટી ઉપર મોકલો. તમે બિભા બિભા જુઓ. હવે શરીરને ડૂબાડી દો. જે શેષ રહે તે તમે છો, એટલે આત્મા છો. ચોથી રીત-દરેક માણસમાં “હું” (common) સામાન્ય હોય છે. તેનો ખ્યાલ લેવા માટે એક દોરડી ઉપર માણસોને લટકાવો. એ બધા શરીરોને બાળી મૂકો. જે બાકી રહે છે તે “હું” રહે છે. આ આત્મા છે. પાંચમી રીત-એક દોરડી ઉપર જુદા જુદા સોનાના દાગીના લટકાવો. હવે આ દાગીનાને ગાળી નાંજો. નામ રૂપ જતાં રહે છે. બાકી જે શેષ રહે છે તે સોનું છે-આ આત્મા છે.

મારી પાસે કાંઈ આ વિષયની વાત કરવા આવે તો તેમને હું ચંદુભાઈ પાસે મોકલતો, અને દરેકને સતોષ થવાની અને

ખબર છે. કોઈ એમને જ્ઞાની તરીકે ઓળખાણુ આપે તો કહે કે, “આ તો અંતઃકરણનો ધર્મ છે. ‘હું’ તો તેનાથી પર છું. જ્ઞાન અજ્ઞાન વગેરે અંતઃકરણના ધર્મો છે, આત્માના નથી, અને હું આત્મા છું.” કોઈને પગે લાગવા દે નહિ, અને કહે કે “કોને પગે લાગો છો? આત્મદષ્ટિએ બધા એક છીએ.”

વળી સમજાવતા કે, “સવારમાં ઊઠો તે વખતે વિચાર કરો કે તમે કોણ છો? શરીર, પ્રાણ, મન, બુદ્ધિ, વિ. તમે નથી. શરીરને મડદા તરીકે ગણો, પ્રાણ તેને હલાવે ચલાવે છે. સવારે મડદાને નવડાવવું હોય તો પ્રાણ તેને નાહવાની ઓરડીમાં લઇ જાય છે, પ્રાણ તેને ખવડાવે પીવડાવે છે, વગેરે.”

વળી કહેતા કે, “કોઈ પ્રકારનો દંભ રાખવો નહિ. ‘સત્ય’ થાણું જ સહેલું છે, લોકોએ તેને અઘડું કરી નાંખ્યું છે.”

એમના ગુરુ મહાત્મા દેવીદાનજી કહેતા કે, “દૂધપાક બનાવવામાં ઘણી મહેનત છે; ખાવામાં મહેનત નથી. અમોએ દૂધપાક તૈયાર કર્યો છે; તમારે ફક્ત ખાવાની જ વાર છે.”

એમના ગુરુ માટે તેઓ કહેતા કે, તેઓશ્રી છ મહિના નિઃસંકલ્પ સ્થિતિમાં રહેલા અને એ વર્ષ અનિદ્રાની સ્થિતિમાં રહ્યા હતા. પાંદડાં ખાઈને રહેતા. પછી કહેતા કે, આ બધું કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. ફક્ત એક જ ધ્યાન હરહંમેશ રાખો કે, તમે ‘આત્મા’ છો. તમે અમુક માણસ છો, અમુક ન્યાતના, અમુક ડીઝીવાળા કે પોઝિશનવાળા છો તે ભૂલી જાઓ. આ સંકલ્પ જેમ બને તેમ વધારે વખત રાખો.

શ્રી ચંદુભાઈ છેલ્લા ભેષપુરથી આબ્યા ત્યારે અમદાવાદ સ્ટેશને મને મુલાકાત થયલી. મને સ્ટેશને લેટી પડેલા. ત્યાંથી મ્યુનિસિપલ ચીફ ઑફિસર શ્રી ઇશ્વરલાલ ભગતને ત્યાં ગયા અને રાતના દશેક વાગતા સુધી વાતચીત થઈ. બીજે દિવસે

એટલે શુક્રવારે સવારે ઊઠ્યા અને કોફી પીધા પછી તેમણે શ્રી ભગતને કહ્યું કે, ‘હાર્ટ’ માં જરા દુઃખે છે. બે ચોસઠ પ્લેરી પીપર હોય તો લાવો. શ્રી ભગતે પીપર આપી. પછી કહે કે, વધારે દુઃખે છે, તો કોઈ ડૉક્ટર આટલામાં હોય તો બોલાવો. ડૉક્ટર મોહિલે પાસે જ રહેતા હતા તેમને બોલાવ્યા. ડૉક્ટરે દરદની વિગત પૂછી. તેમણે જણાવ્યું કે, ‘બ્લડ પ્રેસર’ છે. ડૉક્ટર ‘બ્લડ પ્રેસર’ માપતા હતા ત્યાં એકાએક હૃદય નરમ પડવા માંડ્યું. શ્રી ભગતે કહ્યું કે, ઇન્જેક્શન આપો. ડૉક્ટરે ઇન્જેક્શન આપ્યું પરંતુ તેની અસર થઈ નહિ, અને તે જ વખતે પ્રાણ શમી ગયા.

મહાત્મા ગાંધીજી માટે તેમને પૂજ્યભાવ હતો. નવજીવન, યંગ ઇડિયા, હરિજન તથા હરિજન બંધુના તે નિયમિત અભ્યાસી હતા. ખાદી પહેરતા, અને વખત આવે જોલ જવા પણ તૈયાર હતા.

કાલી કામલીવાળાના પુસ્તક “પક્ષપાત રહિત અનુભવ પ્રકાશ” માટે તેમને ખાસ ભાવ હતો. દરેકને વાંચવા ભલામણ કરતા, અને જે કોઈ તેમને ત્યાં સત્સંગ માટે આવે તેમની બેડે એ પુસ્તક વાંચતા.

સ્વામી ચોગાનંદે સંન્યાસ લીધા બાદ આખા હિંદુસ્તાનમાં ભ્રમણ કર્યું. મેં તેમને ચંદુભાઈ પાસે જવા કહેલું પણ પહેલાં તો તેમની શ્રદ્ધા બેસે નહિ. પછીથી મારા ખાસ આગ્રહથી તેઓ ચંદુભાઈ પાસે ગયા અને લાંબા વખત સુધી તેમની સાથે અભ્યાસ કર્યો. તેમની સાથે “પક્ષપાત રહિત અનુભવ પ્રકાશ” પણ વાંચ્યો. જ્યારે સમાધિની વાત આવી ત્યારે તેમણે તેમના પત્ની શ્રી ગોદાવરી બહેનને સમાધિ લેવડાવી અને બતાવ્યું કે આ સમાધિ. તે વખતે એક ડૉક્ટર ત્યાં હતા, તેમણે પણ કહ્યું કે આમાં જીવ નથી. છતાં આવી સમાધિ ઉપર ચંદુભાઈ અજુંલશ્વ આપતા નહિ. હંમેશાં આત્મા-(Consciousness)

માં જ મગ્ન રહેવા કહેતા. તેઓ કહેતા, “તમને આત્મા-
(Consciousness) છે તે માટે કોઈ સાબિતીની જરૂર છે? તો
આ Consciousness નોજ વિચાર કર્યા કરો.”

સ્વામી યોગાનંદ કહેતા હતા કે, હું આખા હિન્દુસ્તાનમાં
ફર્યો અને મહાત્માઓને મળ્યો, પણ ચંદુભાઈએ જે સંતોષ
આપ્યો તે બીજા પાસેથી મળ્યો નથી.

શ્રી ચંદુભાઈ ગુજરાત કોલેજમાં હતા ત્યારે તેઓ અમદા-
વાદવાળા શ્રી બંસીલાલ મણિલાલ મહેતાના પરિચયમાં આવેલા.
તેમણે શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ તથા સ્વામી વિવેકાનંદના પુસ્તકો
વાંચવા ભલામણ કરેલી. આથી તેમને ઘણો ફાયદો થયેલો. શ્રી
બંસીભાઈનું ઋણ તેઓ એ રીતે સ્વીકારતા. આ બાબતનો
ઉલ્લેખ તેમના “આત્મવૃત્તાંત”માં છે.

સદ્ગત ચંદુભાઈ કોઈને પોતાના શિષ્ય તરીકે ગણતા નહિ.
પણ તેમના સંપર્કમાં આવનાર દરેકને પોતાના સ્વરૂપ જ ગણતા.
તેમના પ્રશંસકોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે. તેમનો આત્મા-
Consciousness-આવા દરેક જણને પ્રેરણા આપશે.

ગુરુવર્યના આઠા પરિચય

સદ્ગત ચંદુભાઈનો પરિચય મને રાંદેરમાં આશરે ત્રીસ વર્ષ પર થયો હતો. તેમનો તેજસ્વી ચહેરો અને આનંદી સ્વભાવ જોઈને મને તેમના માટે માન ઉપજ્યું. સાંજે પાંચ વાગે હું તેમને ઘેર જતો. ભાઈશ્રી ચંદુલાલ વકીલ, સ્વર્ગસ્થ દીનાનાથ કેશવરામ ઇંગ્રેજ, વગેરે કાલેજીયનો ત્યાં ભેગા થતા. એકાદ કલાક બેસીને સૌ સાથે ફરવા જતા. અમારી વાતોમાં ચંદુભાઈ રસપૂર્વક ભાગ લેતા ને જરૂર જણાય ત્યારે સલાહ પણ આપતા. પ્રસાંગોપાત્ત સ્વામી રામતીર્થ અને સ્વામી વિવેકાનંદના વિચારો તેમજ અનુભવો અમને કહીને તેઓ આડકતરી રીતે અમારી ધાર્મિક વૃત્તિ જાગ્રત કરતા. મને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે એમના શાંત, સરળ સ્વભાવની, એમની ત્યાગવૃત્તિની અને એમના પ્રભુમય જીવનની મારા મન પર ઊંડી છાપ પડી છે ને તે બદલ હું એમનો અત્યંત ઋણી છું. સદ્ભાગ્યે ધર્મના સંસ્કાર મારામાં નાનપણથી પડ્યા હતા. ચંદુભાઈએ એ બીજને પોષણ આપ્યું. હું પોતે શરીર નથી, મન નથી, ઇદ્રિયો નથી, પરંતુ શુદ્ધ ચૈતન્ય છું એ સત્યનું મનન કરવાને તેઓ ભારપૂર્વક કહેતા. વળી વખતો વખત તેઓ પૂછતા, “બીતાનું વાંચન કેવું ચાલે છે? મનન ચાલે છે કે?”

ત્રણ વર્ષ પર ઉનાળાની રબમાં હું રાંદેર રહેતો હતો ત્યારે ચંદુભાઈએ મને કહ્યું, “મારી નજીક સાથે બેસીને ‘અનુભવ પ્રકાશ’ થોડો વાંચો તો સારું.” મેં હા કહી. બીજે જ દિવસે

સવારથી તેમણે એક કલાક સુધી એ ગ્રંથ મારી સાથે વાંચવા માંડ્યો ને આશરે એક મહિના સુધી તે ચાલુ રાખ્યું. અધ્યાત્મજ્ઞાનના એ ગ્રંથની વાતો સમજાવવાને તેઓ અનેક દાખલા દલીલો આપી વિષયનું સચોટ નિરૂપણ કરતા.

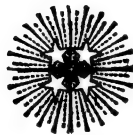
જેમ નરસિંહ મહેતાનું ઘર એટલે સાધુઓનો અખાડો, તેમ જે કોઈ સંત પુરુષો રાંદેર આવે તેમનો મુકામ ચંદુભાઈને ચેરજ હોય. સુરતથી ત્રણ માઈલ છેટે શ્રી તાપી બ્રહ્મચર્ય આશ્રમ સ્થાપનાર ત્યાગમૂર્તિ સ્વામી આત્માનંદ સરસ્વતી એક સમયે રાંદેર પધારવાના હતા. ચંદુભાઈને એમણે કહેણ મોકલ્યું. તરત જ ચંદુભાઈએ એ ચાર છોકરાઓ મોકલી થાળી વગડાવી સ્વામીજીના વ્યાખ્યાનની બહેરાત કરાવી. રાત્રે પ્રવચન દરમ્યાન સ્વામીજીએ કહેલું એક વાક્ય મારા મગજમાં હજી રમ્યા કરે છે, “ઈશ્વર પ્રાપ્તિની અનેક વાતો ઠ્યાં છતાં લોકો ઘાણીના બળદની જેમ જ્યાંના ત્યાંજ રહે છે. ચંદુભાઈ જેવા વિરલ માણસો આગળ વધે છે.”

ચંદુભાઈનું જીવન સાદું અને વિશુદ્ધ હતું. મહાત્મા ગાંધીજીને તેઓ યુગપુરુષ તરીકે ઓળખાવતા. તેઓ ખાદીના સાદાં કપડાં પહેરતા. ગાંધીજીની રેંટીયાની પ્રવૃત્તિ એમણે અપનાવી હતી. સ્વદેશીના તેઓ ચુસ્ત હિમાયતી હતા. દેશનો પૈસો દેશના લોકોના હિત માટે વપરાવો બેઠા, ને તેમ થાય તોજ આપણા ગરીબ દેશના લોકોને ખાવાને અન્ન અને પહેરવાને કપડાં મળી રહે. કહેવા કરતાં કરી બતાવવું એ તેમનો સિદ્ધાંત હતો. રાંદેરની જનતામાં રાષ્ટ્રભાષાનો પ્રચાર કરવા માટે તેમણે યુવકોને પ્રેરણા આપી હતી.

સમાજમાંથી નિરક્ષરતા, શરીરની કમબેરી અને માનસિક દુર્બળતા દૂર કરવાની એમને ધગશ હતી. ખાસ કરીને રાંદેરની

હિંદુ જનતાની સ્થિતિ સુધારવાને એમણે અથાગ પ્રયત્ન કર્યા હતા. રાંદેર કેળવણી મંડળ સ્થાપવામાં અને તેને સંગીન પાયાપર મૂકવામાં એમણે ઘણી જહેમત ઉઠાવી હતી ને વિરોધ સહન કર્યો હતો, પરંતુ ચીવટાપથી તેઓ પોતાના ધ્યેયને વળગી રહ્યા હતા. એ કેળવણી મંડળ હસ્તક ચાલતાં વાચનાલય, પુસ્તકાલય, ફીડંગણ અને બાળક્રીડાંગણ જેવી સંસ્થાઓના સંચાલકો જ્યારે જ્યારે નાણાંની તંગીને લીધે અગર તો બીજા કોઇ કારણસર નિરુત્સાહી થઇ જતા, ત્યારે ત્યારે ચંદુભાઇ તેમનામાં આશા અને ઉત્સાહ રેડતા ને તેમના કાર્યમાં સક્રિય સહાય કરતા. આ બધું કરવા છતાં પોતાનું નામ મોખરે આણવાનો વિચાર તેમણે કદી સેવ્યો નહોતો. દોઢસેવા કરીને જ તેઓ સંતોષ માનતા, કારણ કે જનસેવા એ પ્રભુસેવા બરાબર છે એમ તેઓ માનતા હતા. એમના દુઃખદ અવસાનથી રાંદેરની હિંદુ જનતાએ એક અમૂલ્ય રત્ન ગુમાવ્યું છે.

મારા ગુરુવર્યના જીવનના આ આજ પરિચય પરથી શું એમ પૂરવાર નથી થતું કે પરોપકારાય સતાં વિમૂંતયઃ ?

ૐ

મારો અનુભવ

પરમ પૂજ્ય શ્રી. ચંદુભાઈના સહવાસમાં હું સને ૧૯૩૭-૩૮ થી આવેલો.....પૂ. શ્રી. ચંદુભાઈનો પ્રેમાળ આકર્ષક સ્વભાવ તથા તેમની સમજવવાની રીત દરેકને પ્રિય થઈ પડતા. મારા ઉપર તેમનો તથા તેમનાં પત્ની શ્રી. ગોદાવરીબહેનનો પુત્રવત્ પ્રેમ હતો.

પૂ. શ્રી. ચંદુભાઈ તેમના અંગત જીવન વિષે બહુ જ થાકું જોઈતા. “આ મુડા વિષે કહેવું શું?” એવું ઘણીવાર શરીર ઉપર હાથ મૂકીને જોઈતા. “શરીર જન્મ લે અને મરે, તેમાં અહંભાવ રાખવો તેનું જ નામ અજ્ઞાન,” એવું એમનું સૂત્ર હતું.

પૂ. શ્રી. ચંદુભાઈ એક ગૃહસ્થ યોગીનું જીવન ગાળતા. પહેલાંના ત્રિપિમ્બીનિઓ જેવું જીવન જીવતા-તેવા જ જીવનની ઝાંખી થતી. દરેક સ્ત્રીપુરુષને, ભતિ ધર્મ કે કશાના ભેદભાવ સિવાય તેમના આખા કુટુંબનો સ્નેહભર્યો સ્મિતભર્યો આવકાર મળતો. દરેકની બને તેટલી સેવા કરવી એ તેમનું સૂત્ર હતું. તેમને ઘેર આગંતુકોનો ડાયરો ભરતો. તેમનામાં થાક જેવી વસ્તુ નહોતી. મેં એકવાર પૂછ્યું કે, “શ્રમ પડતો નથી? ગમે તેવા સવાલોના જવાબ આપતાં કંટાળો નથી આવતો?” જવાબ આપેલો કે, “જિલ્લો આનંદ આવે છે. તેટલો વખત સમજાવતાં તો હું મારી સ્થિતિમાં રહું છું એટલો લાભ છે.”

એમનું સતત કહેવું હતું કે, “તમો સાક્ષીરૂપ છો તેમાં તમો હલનિશ્ચય કરો. એમાં બધી ભતની સાધનાઓ, ક્રિયાઓ, યોગ આવી ભય છે. આ સૂત્ર સર્વ જ્ઞાનનું મૂળ છે. તમો સાક્ષીરૂપ છો, અખંડ

ચૈતન્ય છે, બધામાં વ્યાપ્ત છે. આ શરીર તો એક મુઠું છે.' અને આ વિચાર દઢ કરવા માટે તેઓ તેમની લાક્ષણિક ઢબે કહેતા કે, “સવારના ઊઠો ત્યારે પૂછો, ‘કાલુ ઊઠ્યું, કાલુ બેઠું થયું?’ આ શરીર રૂપી મુઠું બેઠું થયું. આ શરીર અને ‘હું’ બુદ્ધા છીએ. શરીર તે ‘હું’ નથી. તેથી દરેક કાર્ય કરો ત્યારે વિચાર કરો, ‘કાલુ કામ કરે છે?’ તો આ મુઠું કામ કરે છે અને ‘હું’ તો તેને તટસ્થ સાક્ષી રૂપે બોધા કરું છું એવો તમને અભ્યાસ પડશે અને એવું તમને સતત ભાન રહ્યા કરશે.”

શ્રી ચંદુભાઈને આડંબર ગમતો નહિ. પૂબવું ગમતું નહિ. નવો પંથ ચલાવવો નહોતો. તેમની વાતોમાં તેઓ સરળ ભાષા વાપરતા; વેદાંતના કે શાસ્ત્રના એકે વચનો ટાંકતા નહિ. ગૂઢ શબ્દો બોલતા નહિ. સામા માણસોને સરળ ભાષામાં ધરગથ્ય દર્શાવતો આપીને સમજાવતા. દાખલા તરીકે, રોટલી વણવા માટેના સાધનો ચાકલો અને વેલણુ છે, અને રોટલી વણાઈ રહે ત્યાંસુધી આપણે તેમનો ખપ પડે છે. પછી તે ખાલે મૂકીએ છીએ, ને તેવી રીતે ક્રિયા એ સાધનરૂપ છે. આપણને આપણી સ્થિતિનું ભાન થયું કે, “હું સચ્ચિદાનંદરૂપ છું પછી ક્રિયાનો ખપ નથી.”.....વેદાંતમાં આપેલા શબ્દો અને વચનો તેઓ સારી રીતે સમજાવતા. ભગવા પહેરવા તેને તેઓ ત્યાગ કહેતા નહિ. જગતને છોડીને હિમાલય સેવવો એ તેમના સ્વભાવની વિરુદ્ધ હતું. તેઓ કહેતા કે, “આ શરીર ‘હું’ છું તે વિચારનો ત્યાગ કરો, દેહમાં કોઈપણ ભૂતનો અહંભાવ ન રાખો. કર્મ મેં કર્યું છે તેવો પણ ગર્વ ન કરો. અર્વ કોઈ ઇચ્છાનો ત્યાગ કરો તે ખરો ત્યાગ છે.”

સંસાર વ્યવહાર તરફ ઉદ્ધાસીન રહેવું કે દુર્લભ રાખવું એવું તેઓ કોઈ દિવસ કહેતા નહિ. તમારો સંસાર વ્યવહાર સ્વચ્છ અને પ્રામાણિકપણે ચલાવો અને તમારી ફરજો અદા કરો તેવું કહેતા.

દાખલો આપતા કે, ધારો કે પ્રભુ હબમ હોય તો કેવી રીતે હબમત કરે? સારી રીતે ચોખ્ખી રીતે સંતોષ આપે તેવી રીતે કરે. તેવી જ રીતે તમે જે કાંઈ કાર્ય કરો તમારે પ્રભુ તે કેવી રીતે કરે તેનો ખ્યાલ રાખીને સંપૂર્ણ સુંદર રીતે કરો. તેઓ કહેતા, સંસાર અસત્ય છે એવું શાસ્ત્રમાં વચન છે, એટલે સંસાર સંપૂર્ણ સત્ય નથી. પણ સંપૂર્ણ સત્ય નથી તો થોડું ઓછું પણ સત્ય છે ને? સો ટચનું સોનું અને સત્તાણું ટચનું સોનું-સત્તાણું ટચના સોનાને તમે સોનું નહિ કહો? એટલું કહેશો કે તે સોનું તો છે પણ શુદ્ધ સો ટચનું નથી. તે પ્રમાણે તમે જગતમાં છો ત્યાંસુધી તમારા માટે જગત સત્ય છે-મિથ્યા નથી, અને તે સત્ય માનીને તમારે વ્યવહાર કરવો રહ્યો.

પ્રાણાયામ તેઓ નીચે મુજબ સમજાવતા.

પૂરક—હું મારી અંદર પરમાત્માને પૂરી રહ્યો છું.

કુંભક—અંદર પરમાત્મા છે. પરમાત્મા સિવાય બીજું કશું નથી.

રેચક—અહંકાર (અહમ) નીકળી ગયો છે.

ધારણા—પરમાત્મા છે અને બીજું કાંઈ નથી તેવો નિશ્ચય કરવો.

ધ્યાન—સર્વ પરમાત્મા છે. હું, જગત્ છે જ નહિ.

સમાધિ—હું, જગત્ કશું રહું જ નથી, અને પરમાત્મા (સાક્ષી) અંદર બહાર એક સરખો હું છું.

અથવા તો બીજી રીતે,

ત્રણે કાળમાં ધારણા-પ્રભુ સર્વે ઠેકાણે સર્વરૂપ છે; ધ્યાન-સર્વરૂપ થયો એટલે ‘હું’ જ એ રૂપ થઈ ગયો, અને સમાધિ-જે “હું” એ રૂપ થઈ ગયો તો મારા સિવાય બીજું કાંઈ નથી.

પૂજ્ય શ્રી ચંદુભાઈને મારા વંદન હો!

ૐ

પરમ પૂજ્ય શ્રી ચંદુભાઈ

પરમ પૂજ્ય શ્રી ચંદુભાઈએ લખેલી “આત્મ સાક્ષાત્કાર”ની પુસ્તિકા એક ધન્ય પળે મારા હાથમાં આવી. મેં તે બે ત્રણ વાર વાંચી અને પછી મારા એક મુરખી સ્નેહીને બતાવી. તેમણે કહ્યું કે, “આ મહાત્મા સાથે પોતાને ઘણા વર્ષનો ગાઢ પરિચય છે અને તેઓશ્રી હાલમાં અમદાવાદમાં જ છે. મેં તેમને તેમનું દર્શન કરાવવા વિનંતિ કરી. તેઓ પોતે પણ મને પૂજ્યશ્રી પાસે લઈ જવા ઇતેબર હતા, છતાં કોઈ અગમ્ય કારણે બે એક માસનો વિલંબ થયો. આ અરસામાં મારા મનની તાલાવેલી વધી. આખરે સદ્ભાગ્યે હું દર્શન કરી શક્યો, અને ત્રણેક અઠવાડિયાં સુધી રોજના તેમના સત્સંગનો લાભ મેળવી શક્યો.

પૂજ્યશ્રીએ પોતાના વાતસત્યપૂર્ણ પ્રેમાળ સ્વભાવથી પહેલા જ પ્રસંગમાં મને પોતાનો કરી લીધો. મારા મનનો સંકેચ જતો રહ્યો. મેં કહ્યું, “જ્યારે જ્યારે કોઈ જગાએ કથાવાર્તા કે સંતોના પ્રવચન મારા સાંભળવામાં આવતાં ત્યારે ત્યારે ટૂંકે રસ્તે દોરી સત્ય વસ્તુ સમજાવનાર સદ્ગુરુની જરૂરિયાત લાગ્યા કરી છે. તેથી જ્યારે “આત્મ સાક્ષાત્કાર” વાંચ્યું ત્યારે મને એમ થઈ આવ્યું કે આ જગાએ જ બેઠતા ગુરુ મળી રહેશે, પરંતુ મારે તો એકઝાથી જ શરૂ કરવાનું છે.”

તેઓશ્રીએ કહ્યું, “એકઝાથી જ શરૂ કરવાનું છે તે ઠીક છે, નહિતર એકઝાજ અવગેા વાંટચો હોય તો તે પહેલાં બૂલવું પડે, અને તે પછી જ નવેસરથી ખરો એકઝા શરૂ કરાય. પણ તમે કહો

છો કે ગુરુ ભેધએ, તો સાચો ગુરુ કાણુ અને શિષ્ય કાણુ તે સમજવું.”

“મારામાં તું ગુરુ કેને માનીશ ? આ બહારથી દેખાય છે તે તો સ્થૂલ દેહ છે, અને એ તો કાળે કરીને પડવાનો છે. તેથી જેનો અમુક સમય પછી વિચોગ થવાનો છે તે ગુરુથી આપણું કાર્ય ન સધાય. ત્યારે દેહ સાથે ઇંદ્રિયો છે તે પણ રહેવાની નથી. તે પછી મન જુઓ. તો તે પણ ઘડી ઘડીમાં બદલાયા કરે છે. આજે એને અમુક વિચાર સાચો લાગે તો કાલે વળી એ વિચાર યોગ્ય ન લાગે, અને જીભે વિચાર યોગ્ય લાગે એટલે એ સંકલ્પ વિકલ્પ કરનારું અને વિકારી સ્વભાવવાળું છે, તેથી એ પણ ગુરુસ્થાને ન શોભે. બુદ્ધિની પણ એજ દશા છે. તો હવે એવા તત્ત્વનો વિચાર કરવો રહ્યો કે જેમાંથી શક્તિ મેળવી મન, બુદ્ધિ, ઇંદ્રિયો, દેહ વગેરે પોતાનાં કાર્ય કરે છે. એ જ ગુરુ સ્થાને શોભે એવું એ અવિકારી, અવિનાશી તત્ત્વ છે. સર્વ પ્રાણી અને પદાર્થમાં આ તત્ત્વ ઓતપ્રોત થઈ રહ્યું છે. સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ જે કંઈ છે તેમાં એ તત્ત્વ પૂર્ણપણે વસી રહ્યું છે. એ તત્ત્વ જ સાચો ગુરુ છે, અને એ જ આત્મા-પરમાત્મા-સત્ ચિત્ આનંદ-બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મ છે. એ સત્ગુરુ-‘સદ્ગુરુ’ છે અને એનો સંગ એ જ સાચો ‘સત્સંગ’ છે.”

“એ સદ્ગુરુ મારામાં, તારામાં અને સર્વ કંઈમાં છે, તો પછી એને તારામાં જ ભે. એ જ તારું સાચું સ્વરૂપ છે. પરંતુ બહુ કાળથી તારું મન એ વાત બૂલી ગયું છે, તેથી તું પોતે આત્મસ્વરૂપે ગુરુ થઈ મનને શિષ્ય બનાવી સમજાવ, અને સાચો આનંદ કે જે તારું પોતાનું સ્વરૂપ હોય તારી પોતાની અંદર જ છે તેનો અનુભવ કર.”

“સંસારની ધમાલમાં પડી પોતાને જ આપણે બૂલી ગયા છીએ, અને પછી પોતાને શોધવા બહાર ફાંફાં માર્યા કરીએ છીએ,

અને એ શોધમાં રસ્તો બતાવનાર ગુરુ શોધીએ છીએ. તમે એને તમારી અંદર જ બુઝો તો એ બેઠેલો જ છે. તમે પોતે એ સ્વરૂપ જ છો. આત્મસ્વરૂપે તું પૂર્ણ હોવાથી તારે પોતાને તો કંઈ બાંધવાનું છે જ નહિ. બાંધવું ન બાંધવું એ મનનો ધર્મ છે, તો એને સમજાવ. એટલી વાત ઠીક છે કે આ સત્ય સમજાવનાર માટે આપણા મનમાં માન અને સદ્ભાવ રહે એ સ્વાભાવિક છે. તું અહીં રોજ આવજો એટલે આ વાત તારા મનમાં વધુ સ્પષ્ટ રીતે ઠસતી જશે અને દઢતા આવતી જશે.”

મેં પૂછ્યું કે, “આપ કહો છો કે આત્મતત્ત્વ સર્વત્ર ઓતપ્રોત વ્યાપી રહ્યું છે તો પછી અમે એને દેખતા કેમ નથી?” ચંદુભાઈ કહે, “ન્યારે આપણે સુવર્ણના અલંકાર ભેંધએ છીએ ત્યારે સુવર્ણ અને આકાર બંને ભેંધએ છીએ, છતાં કેવળ અલંકારનું નામ જ બોલીએ છીએ. તેમ માટીનો ઘડો ભેંધએ છીએ ત્યારે માટી અને ઘડાનો આકાર બંને ભેંધએ છીએ, છતાં ‘ઘડો’ એમ જ બોલીએ છીએ. સુવર્ણ અને માટી જ અલંકાર અને ઘડારૂપે બની ગયાં છે. બંને બુદ્ધ છે જ નહિ. તેવી રીતે પરમાત્મા જ જગતરૂપે બની રહ્યા છે. જગતમાં જે કંઈ ભેંધએ છીએ તે બનાવીને પરમાત્મા બુદ્ધ રહી એક બાબુએ નથી બેઠા. તે સર્વત્ર સર્વમાં ઓતપ્રોત છે. વળી બુઝો. ન્યારે આપણે ચિત્ર ભેંધએ છીએ ત્યારે કાગળને પણ ભેંધએ જ છીએ, છતાં ચિત્રનો જ ઉત્સેખ કરીએ છીએ. તેનો અર્થ કાગળ નથી કે નથી બેચો એમ નથી. બાહ્યારમાં સુવર્ણ, માટી, કાગળ એ બોલાતાં નથી એટલું જ; બાકી અલંકાર, ઘડો અને ચિત્ર ભેંતાં તેમના આધાર સુવર્ણ, માટી અને કાગળને પણ ભેંધએ જ છીએ. આપણી આંખ કાંઈપણ વસ્તુ બુઝે છે ત્યારે તે વસ્તુના મૂળ આધારરૂપ પરમાત્મતત્ત્વને તો જરૂર બુઝે છે. તે પ્રમાણે દરેક ઇન્દ્રિય ન્યારે

પોતાના વિષયને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે તે તે વિષયના અધિષ્ઠાનરૂપ પરમાત્મતત્ત્વને જ ગ્રહણ કરે છે. પરંતુ ઘણા કાળથી અવળું જ્ઞાન ઘૂસ્યા કર્યું છે તેથી આપણે આપણા અસલ સ્વરૂપ એ પરમાત્મ-તત્ત્વને ભૂલી ગયા છીએ, અને તેથી દુઃખી થઈએ છીએ. માટે એકવાર આપણું સર્વતું જે સત્ય સ્વરૂપ છે તે ખરાખર સમજી લેવું, અને પછી તેમાં દૃઢતા લાવવા સતત પ્રયત્ન કરવો.”

મેં એકવાર કહ્યું, “ઘણી વાર મનમાં એમ થઈ જાય છે કે ઘર છોડ્યા વિના માયા નહિ છોડાય, અને પૂર્ણતા પણ નહિ પળાય.”

એમણે કહ્યું, “ઘર કોણ છોડશે ? તું જંગલમાં નાસી જઈશ તેથી તારા કુટુંબથી તું વિખૂટો પડીશ એ વાત ખરી, પણ સંસાર તો કુટુંબમાં નથી પણ મનમાં છે. જો, આ જગતમાં આટલા મનુષ્યો છે, તેમાંથી કોઈ જન્મે છે ને કોઈ મરે છે, પણ તેથી તને હર્ષ કે શોક થતો નથી. પરંતુ તારા સર્ગાસંબંધીમાં જ્યારે તેવા પ્રસંગ આવે છે ત્યારે તને હર્ષશોક વગેરે થાય છે. તેનું કારણ શું ? કારણ એજ કે તું તારા મનથી અમુકને જ પોતાનાં માની બેઠો છે, તેથી તેમના ઉપરની મમતા તને બાંધી લે છે; તો અમુકને જ પોતાનાં શા માટે માનવા ? સારાજ જગતના પ્રાણી માત્રને પોતાનાં કુટુંબી ગણી વિશાળ કુટુંબ જાનવા અને દરેક ઉપર સમભાવ રાખ જેથી શાંતિ અને આનંદ-નો જ અનુભવ રહેશે.”*

* પદ્મ પૂજ્ય પંડિત શ્રી લાલનસાહેબ પાસે આ લેખ હું વાંચી ગયો ત્યારે તેમણે આ સ્થળે નીચેનું લખાણ ઉમેરવા સૂચના આપી:—

“કુટુંબ ઉપરની મમતાને વિસ્તારી આખા જગતરૂપ કરી મૂક એટલે બ્રહ્મનું વ્યક્તસ્વરૂપ જણારો. એ વ્યક્તમાં (જેમ આલંકારમાં સુવર્ણ રહ્યું છે તેમ) અવ્યક્ત બ્રહ્મ પણ જણાઈ રહેશે. સર્વમાં પૂર્ણ પ્રેમરૂપ (તું) બંધ રહે પ્રેમની સામે દ્વેષનેા અંશ નથી, જેમ સૂર્યસાં રાત્રી નથી તેમ.”

“વળી જંગલમાં જમ્મશ તો મનમાં ઘર કરી બેઠેલા રાગદ્વેષ તથા ૭ શત્રુઓ એમના એમ બીડાએલા રહી જશે અને તેમની અનુકૂળતાએ બહાર આવી તને સતાવશે, જ્યારે સંસારમાં દરેક પળે તે તારી સામે આવશે તેથી તને તેમનો સામનો કરવાનો અવકાશ મળશે. અહીં તો તને ખબર પડશે કે તેઓ નાત્તદ થયા કે નહિ, અને જંગલમાં કાંઈ કસોટી ન હોવાથી તારા મનની તૈયારીની તને ખબર પડશે નહિ. તેથી મનને મનાવતો બ, તેને તૈયાર કરતો બ, અને સંસારમાંથી આનંદ લૂંટતો બ. સંસારનું સત્ય સ્વરૂપ બહુશીશ એટલે મોહને બદલે પ્રેમરૂપ થઈ રહેશે, પછી દુઃખ ક્યાં રહ્યું?”

એક વાર મેં કહ્યું, “મિલની લગલગ ખાર કલાકની નોકરીમાં ચિંતવનનો સમય ક્યાં મળે?” ચંદુભાઈ કહે, “દિવસના ચોવીસ કલાકમાં થું તું મિલનો જ વિચાર કર્યા કરે છે? ઘરમાં, રસ્તામાં, કે નોકરીમાં પણ જ્યારે જ્યારે મન નવરૂં પડે અને નકામા વિચારો કરવા માંડે ત્યારે ત્યારે સાવધાન રહી તેને ચિંતવનમાં દોરવા પ્રયત્ન કરવો. આમ કરતાં કરતાં તેને ટેવ પડી જશે. આપણે એક કલાકનો યોગ નથી કરવો પણ ચોવીસે કલાકનો યોગ કરવો છે. અનિષ્ટ કાર્યમાં પહેલેથી જ પ્રવૃત્તિ ન કરવી; બાકી દરેક કાર્ય કરતાં પહેલાં અને ક્યાં પછી ‘કાર્ય કાણે કર્યું અને હું કાણુ?’ એવો પ્રશ્ન વિચારી બેવો, એટલે અંદરથી જ જવાબ મળશે કે, ‘મને શરીરદ્વારા કાર્ય કર્યું અને હું તો સાક્ષી સ્વરૂપ છું.’ આમ કરેથી કાર્યમાં અહમ નહિ રહે. હાલ અહમ સંસારમાં છે તેને ત્યાંથી ખસેડીને આત્મામાં રાખ અને મનને આત્મવિચાર આપ એટલે ચોવીસે કલાક ચિંતવન થયા કરશે.”

આવી રીતે ઉપદેશ આપ્યા કરતા. હું નોંધ કરતો તો કહેતા કે, “દુનિયાના પુસ્તકોમાં ઘણું લખાઈ ગયું છે તેથી થું કામ લખે છે? આટલાટલાં પુસ્તકો છે અને તેને મોંઢે કરનાર પંડિતો

પણ છે, છતાં તેઓમાંથી ઘણા પચાવીને અનુભવમાં ઉતારતા નથી તેથી કારા રહી જાય છે. તું તારી નોટમાં ભરી ન રાખતાં જે સાંભળે તે ઉપર ખૂબ વિચાર કરી અનુભવમાં ઉતારતો જ, અને તેથી દઢતા આવી જશે.” છતાં ઉદારતાથી લખવા દેતા અને સુધારી પણ આપતા.

તેઓશ્રી કહેતા, “મોટા ગણાવા પ્રયત્ન ન કરવો. નાના થવામાં જ મજા છે. જો, એકવાર સમુદ્રનું મોજાં એક પરપોટાની ક્ષુદ્રતા ઉપર તિરસ્કાર ભરી હાંસી કરવા લાગ્યું. ત્યારે પરપોટો કહે, ‘મોજાંભાઈ, હું તો નાનું છું પણ તેમાં ઘણું સુખ છે. હમણાં થોડા જ સમયમાં આ મારો દેહ ફૂટી જશે અને હું જળ ભેગું ભળી જઈશ. મારો છૂટકારો ઘણો સહેલો છે, પરંતુ તમારી તો દયામણી સ્થિતિ છે. તમે તો આવડા મોટા રહ્યા તેથી તમારો પાર એમ જલદી નહિ આવે. તમે તો સામેની ભેખડ સામે સતત અથડાયા કરશો અને બીજાં નાનાં મોજાંનાં રૂપ લેશો, પછી મારા જેવા અનેક પરપોટારૂપ બનશો, અને એ સર્વ એક પછી એક ફૂટે ત્યાર પછી જ તમારો છૂટકારો થશે.’ ચંદુભાઈ કહે, “પરપોટો થવું, મોજાં નહિ. નાના થવામાં મજા છે. જો, સાંભળ.

“કાંઈ સંત વિરલે જાણીયું, કાંઈ નર જવલ્લે જાણીયું,

એ વાતું છે જીણીયું રે જી.

ખાંડ વેરાણી રેતમાં, જ્યમ વીણી લાવે કીડીયું રેજી;-એ વાતું પાણી માંહી દૂધ ભેલાણું, પામી જશે હંસીયું રે જી;-એ વાતું મોટા કુહાડ કાંઈ ના કાપે, લોહું કાપે છીણીયું રે જી-એ વાતું માન બડાઈઓ મેલો દેખે, એરે કરણીઓ એવીઓ રે જી;-એ વાતું કહત કળીરા સુનો ભાઈ સાધો, અમરાપુરની વાણીયું રેજી-એ વાતું”*

* મહાત્મા કળીરજના નામે આ લોકગીત કાંઈ જનન બનાવનારે રચ્યું હોય એમ લાગે છે.

ગયા શ્રાવણ માસમાં છેલ્લીવાર ચંદુભાઈ બેઘપુર ગયા ત્યારે અમદાવાદ રેશને હું તેઓશ્રીને મળ્યો. મને પ્રેમથી પાસે બેસાડી કહે કે, “હવે ક્યાંસુધી મારા ઉપર કે કોઈનાય ઉપર આધાર રાખ્યા કરીશ? હજી ક્યાં ક્યાં રખડવું છે? તમે બધા સમજી ગયા છો એ વાત નક્કી છે, તો પછી હવે રોજ નિયમસર ચિંતવન કરીને દઢતા મેળવતા રહો. દઢતાની જ ખામી છે. જેમ જેમ આત્મામાં દઢતા આવતી જશે તેમ તેમ જૂનાં સંસ્કારોનું બળ ઓછું થતું જશે અને આનંદ અનુભવ્યા કરાશે. પ્રયત્ન ચાલુ રાખજો. થોડોક સમય કઠિન લાગશે, પરંતુ પછી રસ્તો સરળ થઈ જશે. કશુંય નવું મેળવવાનું નથી, પણ પોતાનું માની પકડી રહ્યા છો તેને છોડી દેશો એટલે પછી અસલ સ્વરૂપ રહેશે. એ જ આપણું સર્વનું સ્વરૂપ છે. ઘણી વખત કહેલું ફરીને કહું છું તે સાંભળ. આ દેહમાં (મારામાં) જે તત્ત્વ છે તેજ તત્ત્વ તારા દેહમાં, સર્વ દેહમાં અને સર્વત્ર વ્યાપી રહેલું છે, અને એજ સર્વનું સત્ય સ્વરૂપ છે, પછી આ દેહનો મોહ શા માટે રાખવો?”

તે દિવસે બજાર ન પડી કે, ‘આત્મસ્વરૂપ, પ્રેમી ચંદુ’* શા માટે આમ કહી રહ્યા હતા?

તેઓશ્રી પ્રેમસ્વરૂપ હતા. બપોયા અબપોયા સર્વને પહેલા પ્રસંગે જ અપનાવી લેતા. મને, મારી પત્ની તથા બાળકોને પહેલા પ્રસંગથીજ તેમણે તથા પૂજ્યશ્રી ગોદાવરી બહેને પોતાનાં કરી લીધાં હતાં. દરેક પત્રમાં મારી પત્નીને ‘પુત્રી’ સંબોધી લખતા, અને સાથે જ એવો વાતસલ્યભાવ એ બંનેના સ્વભાવમાં સહજ હતો.

---

* તેઓશ્રી તેમના પત્રોની શરૂઆત ‘આત્મસ્વરૂપ’થી કરવા અંગે છેડે ‘પ્રેમી ચંદુ’ લખતા.

૨૧. ચંદુભાઈનો દરેકને ઉપદેશ

ઘણા માણસો કહે છે કે, અમને પુરસદ નથી. પણ ભલા, તમે સવા તો બઓ છો ને? માટે ચોવીશ કલાકમાંથી ધ્યાન માટે પણ વખત ગોઠવો.

એક જ વખત (ગમે ત્યાં હો ત્યાંથી આવવું).

એક જ આસન (તે જ જગોએ બેસવું).

એક જ મંત્ર (ૐ રામકૃષ્ણ-એક જ લેવો).

હવે એક જ વખતે એક જ આસને બેસી જે મંત્ર લીધો હોય તે અક્ષર લલાટમાં લખેલો હોય તેમ માની તે પર સ્ફુરતા રાખવી. હળવે હળવે સંકલ્પ વિકલ્પનો વેગ ઓછો થશે. પ્રથમ બે માસ પા કલાક, પછી બે માસ અર્ધો કલાક, પછી પોણા કલાક એમ અભ્યાસ વધારતા જવો. બે દશ વાગે રાત્રે બેસો તો વધારતા વધારતા ત્રણ ચાર કલાક થવાથી તમારા પૂર્વના સંચિત કર્મ બળી દિવ્ય જ્ઞાન, દિવ્ય ચક્ષુ અને દિવ્ય દેહ બની સાક્ષાત્કાર થશે.

૨૨. ચંદુભાઈ સાથેનો કેટલોક વાર્તાલાપ

માણસ માણસ પ્રત્યેની ફરજ બબલે એ ધર્મ નહિ પણ નીતિ છે. ધર્મ એટલે તો ઈશ્વરમાં તદાકાર થવું.....ધર્મગ્રંથો, સમૂહ પ્રાર્થના, કથા, સમાજસેવા મંડળો, ચર્ચા, ઉપદેશ એ બધાનો હેતુ મનુષ્યની માનસિક અને નૈતિક વૃત્તિઓની સુધારણા માટે છે. પરંતુ ધર્મના યથાર્થ સ્વરૂપનું ભાન કરાવવાનો માર્ગ તો જીદોજ છે: તેનાથી અજ્ઞાનતા અને મોહ માયા દૂર થાય છે.

x

x

x

અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી મનોન્યથા થાય છે. અભ્યાસ એટલે મનને હંમેશા પ્રયત્નપૂર્વક પ્રભુ અગર આત્મા પર ઠરાવવું, અને વૈરાગ્ય એટલે વિષયી પદાર્થ તરફથી મનને પાછા વાળવું.

‘હું કાણુ છું,’ એમ પૂછ્યા કરો. જ્ઞાના માનસિક જપ કરો, આત્માનું ધ્યાન ધરો. બધા વિચાર આપોઆપ નાશ પામશે. એકલા બેસી મનની વૃત્તિને તપાસો. સાક્ષીભાવથી રહો. વૃત્તિને અને પોતાને એકમેક ન કરતા. વાસનાનો નાશ કરો.

થઈ ગયાનો વિચાર ન કરો, ભવિષ્યનો ન કરો, વર્તમાનમાં શુદ્ધ રીતે વર્તી ચાલો.

પૂજ્ય ચંદુભાઈનો સદુપદેશ—

... ... એમનો સ્વભાવ બાળક જેવો હતો. નાના છોકરાઓ સાથે એસતા ત્યારે છોકરાઓને એમ લાગતું કે હતું કે પૂ ચંદુભાઈ અમારા જેટલાજ છે. જુવાનો સાથે એસતા ત્યારે તેમને એમ લાગતું કે અમારા જેટલા જ પૂ. ચંદુભાઈ છે, અને વૃદ્ધો સાથે એસતા ત્યારે વૃદ્ધોને એમ થતું કે અમારા જેટલાજ પૂ. ચંદુભાઈ છે. સૌ સાથે એવી સુંદર રીતે મળી જતા કે નાના મોટાનો ભેદ ભાવ રહેતો જ ન હતો. સૌ સાથે બહુ પ્રેમપૂર્વક વર્તતા હતા. પોતે ખાદીધારી હતા. મહાત્મા ગાંધીજીને ઘણું માનનારા હતા. રૅટિઓ ફેરવતા હતા. વિદ્વાયત ગયા ત્યારે પુષ્કળ ગરમ કિમતી કપડાં એમની પાસે હતાં તે બધાંજ પડતા મૂકી ખાદીધારી બન્યા હતા રાંદેરની પ્રજાની સારી સેવા કરતા ન્યાતબતની તથા ગામની સારી સેવા બબવતા. વિના મૂલ્યે દવા વગેરે આપતા હતા. રાંદેરની એક લાયબ્રેરી તથા કેળવણી મંડળ છે એ એમનીજ મહેનતને લઈ ઊભું થયું છે. એમાં એમણે ગામના લોકોને સમજાવી સારા પૈસા એ મંડળમાં ભરાવ્યા છે, તેમજ બહારથી પણ ફેટલીક રકમ એમની લાગવગથી આવી છે. આજે રાંદેરને તથા મંડળને એમના અવસાનથી સખત ફટકો પડ્યો છે. એમના જેવા નિઃસ્પૃહી, નિઃસ્વાર્થી કામ કરનારા મળવા મુશ્કેલ છે.

એમણે જ્ઞાન માર્ગ સમજાવવાની રીત ઉપર બહુ જ કાબૂ મેળવ્યો હતો. કર્મમાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગ પણ સમજાવતા, પણ જ્ઞાનમાર્ગ બહુ જ સુંદર અને સરળ રીતે સમજાવતા. યોગવાસિષ્ઠના સિદ્ધાંતો એમને કંઠસ્થ જેવા હતા. એ કહેતા કે, જેમ તમારું મન

સ્વપ્નમાં સૃષ્ટિ રચે છે, પહાડ નદી નાળાં સૂર્ય ચંદ્ર તારા વાદ્ય, સિંહ પથુ પક્ષી નર નારી વગેરે રૂપે મન જ બની બધું છે, મન જ બધું રૂપો ધરી સ્વપ્નસૃષ્ટિરૂપે થઈ બધું છે તેવી જ રીતે આત્મા-પ્રભુ-પોતે જ આખી સૃષ્ટિરૂપે થઈ રહેલ છે. જગત જ ઈશ્વર-રૂપ છે-પ્રભુરૂપ છે-આત્મારૂપ છે, અને આગળ જતાં અનુભવ વધતાં એવું ભાન થશે કે તમે પોતે જ જગતરૂપ છો. હું પોતે જ જગતરૂપ છું હું અને જગતમાં કંઈ ભિન્નતા નથી, હું તે જગત અને જગત તે જ હું એવું ભાન થશે. જેમ તમારી ચોપડી, તમારું ઘર, તમારી મિલકતથી તમે જુદા છો, તેમ તમારો દેહ, તમારું મન, તમારી બુદ્ધિથી તમે જુદા છો. તમે એ બધાથી પર છો. તમે તો અસલ આત્મારૂપ છો-આત્મા જ છો. પ્રભુ-આત્મા વિશ્વવ્યાપક છે, ને વિશ્વાતીત એટલે વ્યાપક છતાં એનાથી પર છે, તેમ આત્મા દેહ, મન, બુદ્ધિ, વગેરેથી પર છે, અને તે તમે જ છો. દેહ, મન, બુદ્ધિથી પર થતાં શીખો, સાક્ષીભાવ પર જતાં શીખો. જેમ ક્રિકેટમાં સાક્ષી એટલે જોનાર ક્રિકેટની રમતથી ભિન્ન છે, તેને ક્રિકેટની રમતમાં લેવા દેવા નથી, તેમ તમે (આત્મા) આ દેહ, મન, બુદ્ધિ વગેરેને જોનાર છો ને ભિન્ન છો. તમને આ ભાન હમણાં થતું નહિ હોય તો પુષ્કળ ઓંકારનાં જપ કરો. હૃદય નિર્મળ બનાવો. સવાર-સાંજ હું આ દુનિયાના પદાર્થોથી ભિન્ન છું એવું પહેલા અનુભવો. સતત સાક્ષી ભાવ પર ચાલ્યા જવા કોશિષ કરો. એ થયા બાદ એવો અનુભવ કરો કે હું જ જગતરૂપે-જગતના આત્મારૂપે-પદાર્થોરૂપે છું, હું જ બધું રૂપે થઈ રહ્યો છું. જેમ નાટકમાં એક એક્ટર રાજા બને, રાણી બને, નોકર બને, પ્રધાન બને તેમાં માણસ એકનો એક છતાં જુદા જુદા રૂપ ધારણ કરે છે, તેમ તમે આ સૃષ્ટિમાં જુદા જુદા રૂપ ધારણ કરીને રહ્યા છો એવો અનુભવ કરો. મારાથી

કોઈ ભિન્ન નથી. પહેલાં નિષેધ માર્ગ લો, પછી વિધિ માર્ગ લો. નિષેધ માર્ગ એટલે હું દેહ નથી, મન નથી, બુદ્ધિ નથી, આદ્યાણુ, ક્ષત્રિય કે વૈશ્ય નથી, નર નથી, નારી નથી, જીવ નથી, જંતુ નથી, પણ એ સૌથી પર આત્મા છું ને સૌથી ભિન્ન છું. એમ અનુભવો પછી વિધિ માર્ગ પર જાઓ. એટલે જેમ સ્વપ્નમાં તમે પોતે જ સ્વપ્નસૃષ્ટિપે થઈ જાઓ છો, નદીનાળાં-સૂર્ય-ચંદ્ર-નગર-પશુ-પક્ષી વગેરે બની જાઓ છો, તેમ તમે પોતે જ આ સૃષ્ટિપે થઈ રહ્યા છો એમ અનુભવો. રાગદ્વેષ ધર્મ્યાં, દોષ, દાલચ, ભેદભાવ વગેરેથી રહિત બનો. તમે પોતે જ આત્મા છો, જગતરૂપે છો, સારા બ્રહ્માંડમાં વિલસી રહ્યા છો એવો અનુભવ થશે ત્યારે આનંદની છાંયો ઊડશે, આનંદમાં મગ્ન બની જશો, આનંદમય થઈ જશો. જ્યાં હું-તુંના ભેદભાવો ઊડી જશે, સાફ બ્રહ્માંડ હંમય બની જશે, પશુ-પક્ષી-જીવ-જંતુ-ઝાડ-પાન-દૂધ-ફળ-ફૂલ-સૂર્ય-ચંદ્ર-આકાશ-નદી-નાળાં-પહાડ-પવંત-હું મય લાગશે, ત્યારે ખરી આનંદની મજા-આનંદની લહેર આવશે, જીવન બ્રહ્મમય બની જશે, “ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति” એવો અનુભવ થશે. Head, Hand and Heart should go hand in hand. Head એટલે જ્ઞાન, Hand=કર્મ, Heart=ભક્તિ બધું સાથે થઈ જશે. જ્યારે ઉપલો અનુભવ થશે ત્યારે નિષ્કામ કર્મ આપોઆપ જઈ જશે, નિષ્કામ સેવા આપોઆપ થઈ જશે. સારા જગતરૂપે જ્યારે હું છું ત્યારે કોણ કોનું કલ્યાણ કરે, કોણ કોનું ભલું કરે ? હું મારું પોતાનું જ ભલું કરું છું, હું મારું પોતાનું જ કલ્યાણ કરું છું, હું મારી પોતાની જ સેવા કરું છું, એવું બાન થશે. જેમ આપણા શરીરના એક ભાગને સારો કરીએ તે આપણને પોતાને સારા કરવા જેવું છે, તેમ જગતના કોઈપણ ભાગનું કલ્યાણ કરવું, ભલું કરવું તે પોતાને જ સારું કરવા જેવું છે.

જગતનાં પદાર્થો સાથે એકતા અનુભવવી-એકરૂપ માનવા-પોતારૂપ માનવા એ મોટામાં મોટું જ્ઞાન છે એમ કહેતા.

જો તમે ભકિતમાર્ગે દેવો તો એવો નિર્ભય કરો:-હંમેશાં પ્રભુનાં ઓળામાં બેસી જવું. માતાનાં સ્તનમાં જોણે દૂધ ઉત્પન્ન કર્યું છે તેને શું ફિકર નથી? આખા જગતની ફિકર તેને છે. બચ્ચું ધાવતી વખતે પણ માથા મારે છે તેથી મા શું ખીજવાય છે? નહિ જ. તેમ પ્રભુને સર્વ ફિકર છોડી આનંદમાં રહો. માફ અને હું-બધી ફિકર શું કરવા કરો છો? જગતની વસ્તુમાં આધાર રાખો છો એટલે જ પ્રભુમાં આધાર રાખો તો તમે ક્યારનાં સુખી થઇ ગયા હોત. શું નરસિંહ મહેતાને મદદ નથી મળી? પ્રહ્લાદ, કુન્તી માતા વગેરેનાં દાખલા જુઓ. ફક્ત શ્રદ્ધા રાખો. શ્રી કૃષ્ણને બોલાવવા પાંડવોમાંથી સૌ ગયા પણ આવ્યા નહિ ત્યારે બીજે ગદા ફેંકી નીચે માથું ધરી ઊભો રહ્યો, એટલે કૃષ્ણ દોડતા આવ્યા. તેવી જ રીતે પ્રભુમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ જોઇએ, એટલે તમારું સર્વ કાર્ય થતુંજ આશ્વિનું જશે. હરહંમેશા પ્રભુને યાદ કરો. મનન જેમ બને તેમ થવું જોઇએ. દેહાધ્યાસ ફેંકી દો. શરીરપર આવવું નહિ. સાક્ષી-ભાવપર ચાલ્યા જાઓ. બધે જ પ્રભુનું-પરમાત્માનું રાજ્ય છે એમ અનુભવો. ‘બાલુડાં સૌ પરમ પ્રભુનાં’ એ સૂત્ર યાદ રાખી માફ તમારું વીસરી જઇને સૌના દુઃખમાં ભાગ લેજો. સૌ પ્રભુનાં બાળક છે એમ જ યાદ રાખો અને દ્વેષરહિત થઇ જગતમાં રહો. જ્ઞાની હંમેશાં કલ્યાણની દૃષ્ટિથી સર્વ તરફ જુએ છે. સૌને આશીર્વાદ આપતો રહે છે, આપતો આશ્વો ભય છે. ભલે એનું કોઇ ભલું ભાલે યા બૂડું ભાલે, સૌનું કલ્યાણ આજો એવું એના હૃદયમાં હોય છે. જ્ઞાનીને કંઇ બહારનો દેખાવ અગર સીંગડા હોતા નથી, અગર કંઇ ચિહ્ન હોતું નથી, પણ ફક્ત એનું હૃદય અને મન ભુદુ જ હોય છે. હંમેશા મનની શક્તિ એને સાર્થકભાવ પર લઇ જાય છે. એને જે કરવાનું છે તે

મનનું વલણ જ ફેરવવાનું હોય છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં પ્રભુ અને પ્રભુ જ છે અથવા હું જ બધે છું. થાળી તે હું, વીંટી તે હું, ઑફિસ તે હું, કલાર્ક તે હું, મેનેજર તે હું, ચોપડી તે હું, પેન્સિલ તે હું, હોદ્દર હું, મકાન હું, ફરનીચર હું, જે જે ચીજો નજરે પડે અથવા સંભળાય તે સર્વ હું-આવો અનુભવ કરો, પછી જુઓ તમારો આનંદ-તમારી મસ્તી; એ જ નિરતિશય આનંદ. રામ, વસિષ્ઠ જેવા જ્ઞાનીઓ બધે જ બ્રહ્મ જોતાં-અનુભવતાં. સંસારના કચરામાં આમ તેમ કચડાયાં કરતાં આપણું દશિર્બિંદુ ફેરવી નાંખી રહેવું; એ વગર બીજો કોઇપણ રસ્તો સુખ મેળવવાનો નથી. બંસરીનો દાખલો દોઠ બંસરીમાં જે અવાજ તે વગાડનારનો અવાજ, તેમ આ જે બોલે છે તે ચૈતન્ય સર્વમાં છે, તેના વડે બધા બોલે છે, સાંભળે છે, વગેરે. બોલનાર પણ તે અને સાંભળનાર પણ તે. તેને સર્વમાં સર્વ ઠેકાણે જોવો, પછી ભિન્નતા ક્યાં રહેશે? કોના પર ગુસ્સો કરશે? કારણ, કોઇ વાંસળી બોખરી તો કોઇ વાંસળી સારી. તેમ કોઇ સારો તો કોઇ ભલો, પણ વાંસળીનો અવાજ તો વગાડનારનો છે. તેમ સૌમાં વગાડી એ રહેલો છે તો એને જ અનુભવો, એને જ જોઇ દો, એટલે શાન્તિ અને આનંદ. હંમેશાં પ્રભુમાં ચિત્ત રાખવું અને પ્રેમ રાખવો. મીરાંનો પ્રેમ જેવો હતો તેવો પ્રેમ જોઇએ. જગતનાં વિચારો આવે કે ઈંડા યા કોઇ નામનું રટણ કરવું, રટણ કરતાં ચાલ્યા જવું કે શુભ વિચાર એની મેળે આવે. જગત્ સ્વપ્ન સમાન ગણવું. સગાવહાલાં સ્વાર્થનાં ગણવાં, એટલે એમને તથા જગતને સાચું જ માની ન ચાલવું, કારણ આપણી સાથે કંઇ ચીજ આવે એમ નથી. ત્યાર પછી ભજન “અર્જુનકો જ્ઞાન સમભવત હૈ,” વગેરે, “નારાયણ જીનકે હૃદયમાં વેા કર્મ કરે મા ન કરે” વગેરે ગાવું, રામતીર્થ જેવાના સારાં પુસ્તકોનું રોજ વાંચન કરવું, નકામાં ગપાટા મારવા નહિ. કારણ વૃત્તિને મોડા મા વહેલા

ધર્મિય તરફ લઇ ગયા વગર ચાલવાનું નથી. જલદી જ વળતું સાફ. સંસારની ચીજ દુઃખ વગર કંઇ આવે એમ નથી. ધન્ય છે સંસારની દૃઢતાને ! હજારો લાતો ખાયા કરે છતાં સંસારમાં પાછો જઇ જઇ પડે, પણ નીકળવાની મરજી થાય નહિ ! આવી રીતે ઘણી વખત સમજાવતા. વળી “અનુભવ પ્રકાશ” નામનો ગ્રંથ તેઓ ઘણાને વંચાવતા અને વાંચવાનું કહેતા. તે ગ્રંથ ઘણો સરસ છે. જ્ઞાનમાર્ગનું તે પુસ્તકમાં સાફ કથન છે ને સુંદર અને સારી રીતે સમજાવ્યું છે, અને તે પુસ્તક ઘણી સરસ રીતે એ સમજાવતા હતા.

એમને એક ભજન ગાવાનો ઘણો શોખ હતો, જેનો આશય એ કે-દુનિઆમાં સૌ સૌની મસ્તીમાં ફરે છે. સૌ સૌનાં શોખ અલગ છે. કોઇને ગાડીમાં આનંદ છે, કોઇને મોટરમાં આનંદ છે, કોઇને રમતમાં આનંદ છે, કોઇને વેપારમાં આનંદ છે, કોઇને ગાયનમાં આનંદ છે, કોઇને સિનેમા નાટકમાં આનંદ છે, કોઇને દુનિયાના મોજશોખમાં આનંદ છે. પોતપોતાનાં શોખમાં આનંદમાં મસ્તીમાં ફરે છે પણ પ્રભુના આનંદમાં-આત્માના આનંદમાં-આત્માની મસ્તીમાં-પોતાની મસ્તીમાં રહેવું એ જ ખરું રહેવું છે, બાકી બધી અવિદ્યા-અજ્ઞાન છે એમ હમેશા સમજાવતા. વ્યવહાર અને પરમાર્થ એ ભેગાં ન કરવા. વ્યવહાર એટલે સૌ પ્રત્યેના ધર્મો-ફરજો. સ્ત્રી પ્રત્યેનો ધર્મ, પુત્ર પ્રત્યેનો ધર્મ, માતા પ્રત્યેનો ધર્મ, પિતા પ્રત્યેનો ધર્મ, મિત્ર પ્રત્યેનો ધર્મ, સગાવહાલાં પ્રત્યેનો ધર્મ, જનતા પ્રત્યેનો ધર્મ-એ બધા બરાબર બજાવાજ રહ્યા. એમાં ઉલ્લુપ આવવી જોઇએ નહિ. ધર્મ-ફરજ બરાબર સાચવવી. પરમાર્થ એટલે પરોપકાર નહિ પણ સત્ય વસ્તુનું જ્ઞાન હૃદયમાં-મનમાં. એવો ભાવ હમેશાં રહેવો જોઇએ કે, આ જગત પ્રભુમય-બ્રહ્મમય-આત્મમય-હૃંમય છે. જેમ જેમ આગળ વધશો તેમ તેમ તમેને અનુભવ થશે કે આ સર્વ પ્રભુમય છે-આત્મમય છે-

આત્મસ્વરૂપ છે, અને આખરે હું સ્વરૂપ છે. આવું સુંદર જ્ઞાન હંમેશાં આપતાં. સમબલવાની શૈલી બહુ સરસ અને સુંદર હતી. નિરાશાને આશામાં ફેરવી નાંખતા, દુઃખને સુખમાં ફેરવતા, અશાન્તને શાન્ત સુંદર રીતે તેઓ કરતા.

મુમુક્ષુની સ્થિતિ ત્રણ છે.

હું અને તે=(એટલે પ્રભુ)=આમાં પ્રભુ દૂર લાગે છે.

હું અને તું=(એટલે પ્રભુ)=આમાં પ્રભુ પાસે લાગે છે.

હું તે હું=(એકતા)=આમાં એક બની જાય છે.

છેલ્લી સ્થિતિ આત્મસ્થિતિમાં જાય છે, અને એ સ્થિતિમાં મનુષ્યને ગયા વગર છૂટકો નથી. અભેદમાં જશે ત્યારે જ શાન્તિ મળશે, આત્મા બધે જશે તો જ શાન્તિ મળશે, એમ કહેતા. આવા આવા અનેક ઉપદેશો સુંદર રીતે સરસ રીતે સમજાવતા. એમનો સહવાસ જીવનપલટો-હૃદયપલટો જરૂર કરતો. એવા ઉત્તમ આત્માને મારા અનેકવિધ પ્રણામ.

૩૬

શ્રી ચંદુભાઈ સાથેની ફેટલીક વાતચીતની ટૂંક નોંધ

મન એ મધ્ય ભાગે છે. એની એક બાજુએ શરીર છે, બીજી બાજુએ આત્મા છે. મનને પોતાને આકાર અથવા સ્વરૂપ છે જ નહિ. શરીર સાથે મળી જશે તો મન કહેવાશે; આત્મા-સ્વરૂપ સાથે મળી જશે તો તે આત્મા જ છે. મન જ્યારે સ્વરૂપ ચિંતવન કરે કે, હું કોણુ? અને એ પ્રશ્નના જવાબ વખતે જે ભાવમાં તે લીન થઈ જાય છે ત્યારે તે ભાવરૂપ જ છે.

મનને વારંવાર સ્વરૂપ સાથે લીન કરતા રહેવાથી એનું ભેર ભાંગી જશે અને એને શરીર સાથે મળી જવાની ટેવ મોળી પડતી જશે...એજ શ્રેષ્ઠ માનસિક વિકાસ છે. મનનું મન રૂપે (એટલે જગતના સંકલ્પ વિકલ્પ રૂપે) મટી જવું એજ મનનો શ્રેષ્ઠ-સર્વ શ્રેષ્ઠ વિકાસ છે.

મનને પાણી સાથે પણ સરખાવી શકાય. ખરફ, પાણી અને વરાળ એ ત્રણ એક જ તત્વ ગણાય, છતાં ત્રણેના કામ નોખાં નોખાં છે. એકની જગ્યાએ બીજું કામ ન લાગે. મન એ પાણી જેવું છે. એને (પાણીને) ખરફ લગાડીશું તો વરાળ થઈ જશે. હંડી લગાડીશું તો ખરફ થઈ જશે. તેમ મનને હું આત્મા છું એવો વિચાર આપીશું તો આત્માકાર થઈ જશે, અને હું શરીર છું એવો ભાવ આપીશું તો શરીરરૂપ થઈ જઈ એના સંબંધિતે સત્ય મનશે. મનને કેવું રૂપ આપવું એ વિવેકબુદ્ધિનાજ હાથમાં છે.

જનમથી જ મનને શરીર સાથે મળી જવાની ટેવ પડી છે, એટલે આત્મા સાથે જળતાં વાર લાગે છે. આત્મા સાથે મળ-

વાની ટેવ પડવા માંડશે પછી શરીર સાથે ભળતાં દુઃખ થશે. એ જ વૈરાગ્ય છે.

*

પ્રેમ બદલો માંગતો નથી. હું પિતા ઉપર કે ભાઈ ઉપર પ્રેમ કરું તો સામા પિતાએ કે ભાઈએ પ્રેમ કરવો જ ભેદએ એવું નથી. આપણને તો પ્રેમ કરવાનો અધિકાર છે-સામા માણસનો પ્રેમ મળે કે નયે મળે.

પણ એક નિયમ છે કે, આપણે કોઈના ઉપર પ્રેમ રાખીએ તો બીજે કોઈ પણ આપણા ઉપર પ્રેમ રાખતો હોય છે. એક યા બીજે હાથે પ્રેમનો બદલો તો આવે જ છે. અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો એ નિયમ છે.

પ્રેમમાં સ્પર્ધા નથી. પ્રેમમાં સાદું નથી. પ્રેમમાં ભય નથી.

*

નાનામાં નાની ભૂલને પણ જતી કરવાની નથી. તામસની એ નિશાની છે. નાની ભૂલ જતી કરી કે પછી મોટી ભૂલ તરફ પણ આંખ આડા કાન થશે. પછી નાની ભૂલ તો ભૂલરૂપ જણાશે જ નહિ, ટેવ બંધાઈ જશે. પ્રકૃતિ તે આજ. પ્રકૃતિને બદલવી એ ભારે કામ થઈ પડશે, એટલે શરૂઆત તો નાની ભૂલને જ મૂળમાંથી પકડવી એ છે.

*

લોકો શક્તિપૂર્ણ છે. જ્યાંસુધી શારીરિક, માનસિક કે આધ્યાત્મિક શક્તિ લોકો ભેશે, એનો ઉપયોગ થાય છે એ લોકો જુએ છે. ત્યાં સુધી જ તમારો ભાવ પૂછશે. તમારી નિરુપયોગિતા ભેશે એટલે તમને એક ખૂણામાં પડતા મૂકશે. વ્યવહારમાં ભેદ લેવું. લાલાજીને આજે કોણ યાદ કરે છે? દાદાભાઈ નવ-

રોજ જી જિંદગીના છેલ્લા વર્ષો વરસોવામાં ગાળતા હતા ત્યારે ખૂબ દયાજનક હાલતમાં હતા. શક્તિ બધી ચાલી ગયલી તે વખતે પાસે બહુ થોડા-નહિ જેવા જ માણસો હતા.

*

મનને કોઇ દિવસ શાંતિ થવાની નથી. મન એટલે જગત્ હવું પોતે જ શાંતસ્વરૂપ છે એવું ભાન આવ્યું કે શાંતિ જ છે. એવું ભાન નથી આવ્યું ત્યાંસુધી મનના બધા ધમપછાડા નિબૂળ છે. પૂર્ણ અશાંતિ હોય, મન વિબ્ધ થઇ ગયું હોય, ચારેગમ અંધકાર અંધકાર દેખાતો હોય ત્યાં પણ તમે તો જેવા છો તેવા જ અનંત તત્ત્વરૂપ જ છો, એ બધી દોડધામને બાજુનાર છો, એ જ તમારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે.

*

હું ન હતો, તમે ન હતા, જગત ન હતું ત્યારે જે તત્ત્વ હતું તેને પરમાત્મા કહો, બ્રહ્મા કહો, ઈશ્વર કહો, ચાહે તે કહો. કંઇક હોય તો જ તેમાંથી કંઇક પેદા થાય છે. કશું જ અસ્તિત્વ ન હોય તો કશું પેદા થાય જ નહિ....જેમ એક મહાસાગર હોમ, શાંત હોય, ગંભીર હોય, તેમાં મોઝું થાય તેમ તમે, હું અને બીજા સર્વ માણસો તે ચૈતન્યરૂપી મહાસાગરના મોઝા છીએ, કોઇ મોઝું મોડું છે તો કોઇ નાનું છે, પણ છે સૌ મોઝાઓ જ.

ઉત્પત્તિ એટલે કશું નવું નથી થયું, પરંતુ જે હતું તે બહાર આવ્યું, જેમ મહાસાગરમાં મોઝું થયું તે નવું નથી થયું. પાણી સિવાય બીજી વસ્તુ નથી આવી. મોઝાનું મટી જવું, હું શાંત જળરૂપ જ છું એવું એને ભાન થઇ જવું તે જ મુક્તિ. સમુદ્રમાં જેમ મોઝું છે તેમ ચૈતન્યરૂપી સાગરમાં આપણે છીએ. મોઝું એ જીવભાવ છે, સમુદ્ર એ ઈશ્વરભાવ છે, અને પાણી એ બ્રહ્માભાવ છે. એક તત્ત્વના ભાવ છે. મોઝું નાનું હોય કે મોડું હોય

તો એ જળ છે-જળ થવાનું નથી. તેમ જીવ એ બ્રહ્મ જ છે-બ્રહ્મ-રૂપ થવાનું નથી. જે વખતે મોઝાને જ્ઞાન થાય છે કે, હું જળ છું તે જ વખતે એ જળરૂપ જ છે. મોઝાનું કહી શકે કે, હું જળ છું અને સમુદ્ર પણ કહી શકે કે, હું જળ છું. મોઝાનું હું સમુદ્ર છું એમ ન કહી શકે, તેમ સમુદ્ર હું મોઝાનું છું એમ ન કહી શકે. છતાં બંને જળ તો છે જ. તેમ ઈશ્વર એ પોતાને જીવ ન કહી શકે. જીવ પોતાને ઈશ્વર ન કહી શકે. છતાં બંને પોતપોતાને બ્રહ્મરૂપ તો કહી શકે. બંને બ્રહ્મરૂપ તો છે જ. જીવ ઈશ્વર ન થઈ શકે-મોઝાનું જેમ સમુદ્ર ન થઈ શકે તેમ-ધારે તોયે ન થઈ શકે. જીવને ઈશ્વર જનાવવાની પ્રવૃત્તિ નકામી છે. જીવ બ્રહ્મરૂપ તો છે જ. એ યાદ નહિ આવવાનું કારણ અજ્ઞાન છે, અવિદ્યા છે. વ્યક્તિત્વનું અજ્ઞાન તે અવિદ્યા છે; ઈશ્વરની શક્તિ તે માયા છે. અવિદ્યામાં પડેલું ચૈતન્યનું પ્રતિબિમ્બ તે જીવભાવ, માયામાં પડેલું ચૈતન્યનું પ્રતિબિમ્બ તે ઈશ્વરભાવ છે. જીવને અવિદ્યા વળગી છે ત્યારે ઈશ્વરને માયા વળગી નથી. ઈશ્વર માયાના સ્વામી છે. જીવમાંથી અવિદ્યા ભય અને ઈશ્વરમાંથી માયા ભય એટલે બંને એક રૂપ જ છે. જ્યાંસુધી જીવભાવ રહેવાનો ત્યાંસુધી ઈશ્વરભાવ પણ રહેવાનો જ.

*

જ્યાંસુધી હું પોતાને પરિમિત, અમુક કામમાં જ રહેનારો માનું ત્યાંસુધી બીજા મારાથી મહાન અપરિમિત શક્તિવાળો છે એવું માનવું જ પડશે. જ્યાં હું ને ઉડવી દઉં છું ત્યાં પેલો અપરિમિત શક્તિવાળો પણ ખસી ભય છે, અને એ વખતે જે રહેશે તેનું સ્વરૂપ વર્ણવી શકાશે નહિ.

*

દરેક વસ્તુમાં પાંચ ભાવો રહેલા છે. અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિય, નામ અને રૂપ. તેમાં અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિય પ્રતીત થાય છે ને આનંદ આપે છે. એ સર્વમાં સામાન્ય છે, જ્યારે નામ અને રૂપ નોખાં નોખાં છે. આપણે નામ રૂપ કાઢી લખ્યું તો અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિય તો સર્વત્ર સર્વમાં છે. એ જ આપણું સર્વનું રૂપ છે.

પોતાના નામ રૂપ અને આખા જગતના નામ રૂપને ફૂંકી મૂકતાં શીખવું, એવી પ્રતીતિ ક્યાં કરવી એ જ શ્રેષ્ઠ યોગ છે. એમ કરતા રહેવાથી બાકી અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિય રહેશે અને સાચી સ્થિતિ આવી જશે.

મને કોઈ પૂછે કે, ‘જગત કેટલું’ તો કહું કે, ‘સાગ્રપાંચ ફૂટનું’. આ સાગ્રપાંચ ફૂટને બૂદ્ધ્યા કે જગત આખું ઊડી ગયું. સૌના અનુભવની વાત છે કે, ગાઢ નિદ્રામાં અહંભાવ નથી, દેહભાવ નથી હોતું, અને ત્યાં કશું જ દુઃખ નથી. તેમ જાગ્રતમાં પણ સાગ્રપાંચ ફૂટવાળા દેહમાંથી અહંભાવ કાઢી લખએ તો દુઃખ શોક ક્યાં રહેશે? દેહભાવ દૂર થતાં એક એવો અનુભવ થશે કે જેથી તાજગી લાગશે. તાજગી, આનંદ, ઉત્સાહ એ બધા આત્માના સ્વભાવ છે. દેહભાવ કાઢવા માટે ‘હું આત્મા છું’ એવો ભાવ લાવવાની જરૂર છે. એ ભાવ દઢ થયા પછી એ ભતની સ્થિતિ ભમી જશે. આ સ્થિતિ તે સુખાવસ્થા, શાંત આનંદની સ્થિતિ.

✱

પવિત્ર વૃત્તિથી કરેલું કર્મ તે ધર્મ.

કરવા જેવી એ વસ્તુઓ છે. પોતાથી આખા પ્રલોકને અભિજ્ઞ જુઓ. પોતાને સર્વથી ન્યારો જુઓ. જેમ મળનો ત્યાગ કરી આવ્યા પછી આપણે તેનો વિચાર કરતા નથી કે મળ ક્યાં ગયો, એનું શું થયું, તેમ શરીર, મન વગેરેનો વિચાર જ કરવાનો

નથી. એનો તો આત્યંતિક લય જ કરવાનો છે. એ વિચાર કરવા યોગ્ય નથી. વિચાર કરવા યોગ્ય તો “હું આત્મા-પરબ્રહ્મ છું” એ જ છે. તું બીજો ના ચા. બીજો થશે તો દુઃખી થશે.

તું સંકલ્પ વિકલ્પ રહિત એક, શાંત, અદ્વિતીય છે એ વિચાર આવ્યો કે મન અ-મન થયું. તે વખતે મન નથી રહેતું. જે રહે છે તે જ દૃષ્ટા, સાક્ષી, આત્મા કે પરમાત્મા. એ જ આપણું મૂળ સ્વરૂપ. એમાં જેટલી સ્થિતિ થાય તેટલી કર્યા કરવી.

*

આત્મસ્થ થઇએ ત્યારે તો કારણ અને કાર્ય બંને અદશ્ય થાય છે જ. ત્યારે નબળાઇ સખળાઇ કશું જ નથી રહેતું. શરીર ઉપર આવતાં નબળાઇ સખળાઇ આવવાની... પ્રસન્નચિત્તથી વેક બુદ્ધિનો વિકાસ થાય છે. પ્રસન્નચિત્ત તો આસક્તિ વગરના મો કરવાથી, એટલે કામમાત્રમાં અનાસક્ત રહેવાથી થવાય છે અને કામમાં અનાસક્તિ લાવવાનો સરળ રસ્તો આત્મજ્ઞાન છે.

સદા જગત રહેનાર હંમેશાં આત્મસ્થ રહી શકે છે.

દેહભાવે પોતાને શૂન્ય સમજો. અહંકાર એટલો ગાળી નાંખો કે પોતે શૂન્ય થઇ જવાય. અગર તો પોતાને એટલા મહાન માનો કે દેહદૃષ્ટિ ન રહે. પૂર્ણ અને શૂન્ય બંને પારમાર્થિક દૃષ્ટિએ એક જ છે. જેમ વાસણને દરરોજ સાફ ન કરીએ તો કાટ ચઢે છે તેમ મન દરરોજ આત્મસ્થ ન કરીએ તો મનની આસક્તિ વધતી જાય છે, અને એટલું ચાલતું (પ્રગતિ) લંબાય છે. આસક્તિથી કામો થાય છે માટે જ મનને કાટ લાગે છે. એ કાટ ધોવાની ક્રિયા તે ઉપાસના, યોગ કે ભક્તિ. એ ક્રિયા મૃત્યુ પર્યંત ચાલવી જોઇએ. પ્રત્યેક પળે સાવચેત રહેવાનું છે. અહંભાવ સાપ જોવો છે. કંઈ પળે ઘૂસી જશે એ કહેવાય નહિ.

ભક્તિમાર્ગની રીતે ઇદ્રિયોને વશ કરવાનો સરળ માર્ગ એ છે કે એને પ્રભુપરાયણ કરવી. પ્રભુને અર્પણ કરી ખાઓ, પ્રભુને જીઓ, પ્રભુને સ્પર્શો. સર્વ ઇદ્રિયોના વ્યવહારોમાં પ્રભુત્વ જીઓ. પ્રયત્નથી આવી ટેવ પડી જશે. પ્રત્યેક કાર્ય પ્રભુનું છે એમ માનો. પ્રભુની ઇચ્છા સાથે એકરૂપ થાઓ. કામ થાય તોયે ઠીક—ન થાય તોયે ઠીક.

*

અહં અને મમ એટલે હું અને માંડે થયું કે જગત થયું. ઊંઘમાં અહં, મમ નથી એટલે જગત નથી. અહં-હુંપણું કાઢ્યું કે મમ તો એની મેળે જ નીકળવાનું ... આત્મા હું છું. એ ભાવ પકડાવી દીધો કે શરીરનો અહંભાવ મોખો થવા માંડશે, અંતઃકરણ ધીરે ધીરે આત્માકાર થવા માંડશે. આત્માકાર અંતઃકરણ એ જ શુદ્ધ અંતઃકરણ. શુદ્ધ અંતઃકરણ, સંકલ્પશૂન્ય શુદ્ધ અંતઃકરણ, કેવળ બ્રહ્મ, અને આત્મા એ બધું એક જ છે. અહં-ભાવને કોઇક ઠેકાણે રોકવો જોઇએ. હું આત્મા છું એમ આત્મામાં અહં થયો કે શરીર ઉપરથી ઊડ્યો. અહંભાવ આમ કરતાં કરતાં ગળી જશે.

*

કાઇને પોતાનો પુત્ર અપ્રિય નથી. પુત્રના બધા અવગુણો ઢાંકીને કુરૂપ હોય તોયે માતા એના ઉપર હેત જ કરવાની, તેમ સર્વત્ર ખશિરદર્શન કરનારો માણસ પ્રેમનો પ્રવાહ એટલો વહેવડાવે છે કે એને સમાજની કુરૂપતા કે અવગુણો દેખાતા નથી, અને દેખાય છે તો પ્રેમદર્શનથી એ એના પ્રત્યે ક્ષમાવૃત્તિ રાખે છે. પ્રભુના સૌ બાળકો છે. આપણી ફરજ તો પ્રેમ જ છે.

*

હું પ્રેમસ્વરૂપ છું, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છું એ વિચાર થયો કે મન આત્મમય થઇ બય છે. હું આત્મમય છું એવું ચિંતવન જ

મનને આત્માકાર બનાવી દેશે, કારણ મનને કશો આકાર જ નથી. જેવું ચિંતવન કરે છે તેવું એ થાય છે. આત્માનો આકાર નથી એટલે એનું ચિંતવન ન થઈ શકે. છતાં એક ભાવ એવો છે કે જે મન વાણીથી પર છતાં અનુભવાય છે. મનનો વ્યવહાર બંધ થવા પછી જે ભાવ શરૂ થાય છે તે આત્મા છે.

*

જ્ઞાની કે અજ્ઞાની બંધાને દેહ પૂરતો થોડો અહંભાવ તો રહેવાનો જ. દેહના દુઃખ બંનેને લાગવાના. જ્ઞાની સંકલ્પ વિકલ્પ કરી દુઃખી નથી થતો, ત્યારે અજ્ઞાની વિચારની પરંપરાથી હેરાન થાય છે. કામ કરો પણ આનંદથી એકાગ્રચિત્તે સમતાથી કરો; અર્ધદગ્ધ મનથી અશાંત ચિત્તથી ન કરો. ખૂબ સમતા રાખી કામ કરવાથી આસક્તિ થતી નથી.

*

મન સાથે બાંધછોડ કરવાની વૃત્તિનો ત્યાગ કરો. મનની ચંચલતાને જરા પણ નમતું ન આપો. ચલાવી લેવાની વૃત્તિથીજ મન મસ્તાન બનતું બય છે. ખોટાં લાડ એને કરાવ્યાં કે પછી કાબૂમાં આવતાં ખૂબ મુશ્કેલી આવશે. દરરોજના કામનો હિસાબ રાખો. ઢીલા ન બનો. દરરોજ રાત્રે ભૂલને શોધીને ફરીને તે ન બને એ માટે દૃઢ નિશ્ચય કરો. સવારે એ નિશ્ચયને તાબે કરો, અને આજે એ ભૂલ ફરીને થવા ન પામે એને માટે દૃઢ નિશ્ચય કરો. કડકાઈથી કામ લેવાથી મન જલદી વળી બય છે. ભાર્ષ્ઠ બાપા કરવાથી એ નથી માનતું.

*

કેટલાક સ્ત્રી પુરુષો અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં આગળ વધે છે તેમ તેમ તેમને ગભરામણ થતી લાગે છે. આમ થાય છે એનું કારણ આગળના વર્ષોમાં સંયમ બળબેઠો નથી હોતો એ છે; યમ નિય-

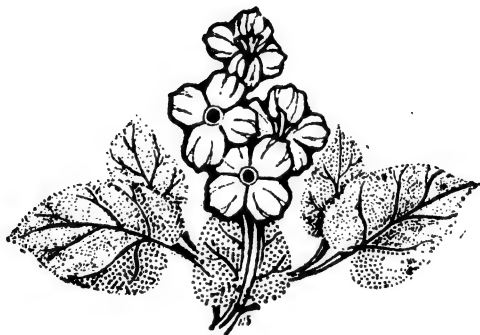

મમાં સિદ્ધિલતા રાખી હોય છે એ છે; અને એ બધાથી અંતઃ-કરણની અશુદ્ધિ થઇ હોય એ છે. આત્મવિચાર વધતા જશે તેમ તેમ આ અશુદ્ધિ ઘટતી જશે. શરૂઆતમાં ગભરામણ જેવું લાગે તો આધ્યાત્મિક વિચારોથી એમ થાય છે એવું સમજવાનું નથી. થોડો થોડો અધ્યાત્મવિચાર પણ મનને ઉચ્ચગામી કરવામાં સહાયબૂત થાય છે. અધ્યાત્મવિચાર એટલે શરીર, મન, વાણીથી પરની અવસ્થામાં એકરૂપ થઇ જવું. એ વખતે જે સત્ ચિત્ત આનંદ સ્વરૂપ અનુભવાય એજ પોતાનું સ્વરૂપ છે.

શત્રુ પોતાનો કબજો સહેલે સુતરે નથી છોડતો. આટલા દિવસો આપણે ઇંદ્રિયોને યથેચ્છ મહાલવા દીધી, મનને પણ જેવા ગમે તેવા વિચારો કરવા દીધા, એટલે ખોટી સ્થિતિ ઊભી થઇ છે. હવે નવેસરથી મનને અને ઇંદ્રિયોને ટેવ પાડવાની છે, એટલે વિષયો અને વિકારો દૂર કરવાના છે, તે મનને અને ઇંદ્રિયોને કેમ ગમશે? તેથી જ ગભરામણ થશે. ચેન ન પડે, પણ એથી ન ગભરાતા પ્રયત્ન ભરીજ રાખીએ તો બધું શાંત થવા માંડશે, અને પછી તો ઇંદ્રિયોના ગુલામ બનતાં પણ ગભરામણ થશે, જરા જેટલો પણ બૂરો વિચાર ઘૂસી જતાં ગભરામણ થશે. સારાંશ કે, યમનિયમમાં જરા જેટલો પણ દોષ આવી ગયો તો ગભરામણનો પાર નહિ રહે. ધીરે ધીરે આવી સ્થિતિ પણ સમજી જશે અને તે નિયમમાં લાવ્યા પછી સર્વત્ર એક આત્માનું દર્શન અનુભવાશે.

ધ્યાન કે આત્મવિચારમાં બેઠા હોઇએ છીએ ત્યારે સંકલ્પ વિકલ્પનું બળ વધતું જતું લાગે છે; કેમે કરી સંકલ્પો રોકાતા નથી; એકને દબાવો ત્યારે બીજો ઊડે છે. આમ થાય ત્યારે સંકલ્પવિકલ્પો દબાવવાની જરૂર નથી. દબાવવાથી ઊલટા વધારે ભેસમાં ઊઠ્યા કરશે. હું સંકલ્પવિકલ્પોનો દ્રષ્ટા છું, મારામાં એ ઊઠ્યા કરે છે, એ વિચાર પણ તે વખતે સહાયબૂત નથી થતો.

તે વખતે વિચારવું કે, સંકલ્પવિકલ્પ મારાથી ભિન્ન નથી. જેમ સચરાચર ભરેલા સમુદ્રમાં મોઝાં થાય તો પણ તે કંઈ જળથી ભિન્ન નથી-પછી બહેને તે ગમે તેટલું મોટું મોઝાં હોય-તેમ સંકલ્પ વિકલ્પ પણ મુજ ચૈતન્યનો પ્રગાવો જ છે, ચૈતન્ય સાગરની એક લહરી જ છે, બહે ઊઠે. આમ ભાવપૂર્વક થયું કે સંકલ્પ શાંત થવા માંડશે. ઘણીવાર એમ વિચાર્યું એટલે સંકલ્પવિકલ્પનું ભ્રમ શાંત પડવા માંડશે અને ચૈતન્યયુક્ત શાંતિ-બ્રહ્માનંદની માત્રા વધતી જશે. સારાંશ, સમુદ્રમાં ઊઠેલાં મોઝાં જેમ જળથી મોખાં નથી તેમ મારામાં ઊઠેલા સંકલ્પો મારા આત્મસ્વરૂપથી ભિન્ન નથી, એમ વિચાર કરવાથી તરત શાંતિ થશે.

પ્રશ્નોત્તર*

૧ પ્રશ્ન-લોકો તમારી શા માટે વાતો કરે છે ?

ઉત્તર-મારી પ્રશંસા કરવાને અને તમને ખુશ કરવાને.

૨ પ્રશ્ન-ભાઈ, તમારી લોકો બહુ વાત કરે છે.

ઉત્તર-મારી વાત કરશે તે સુખી થશે, કારણ દુર્ગુણ સંબંધી વાત કરશે તો તેવા દુર્ગુણ તેમનામાં નહિ આવે, તેથી સાવચેત રહેશે, અને સદ્ગુણની વાત કરશે તો સદ્ગુણ લેવા તરફ લક્ષ્ય ચોંટશે; અને “મારી” એટલે “પરમાત્મા” ની વાત કરશે તો પરમાત્મ સ્વરૂપ થઈ ખરેખર, જન્મમરણના ફેરામાંથી ટળશે.

૩ પ્રશ્ન-જ્યારે બધા “પરમાત્મા” છે ત્યારે બધું આપણે કેમ જાણતા નથી ?

ઉત્તર-પરમાત્મા એ શરીર, મન અને બુદ્ધિથી પર છે, અને તમે તો મનથી વાતો કરો છો એટલે કેમ જાણે ? માટે “પર-માત્મા” ના જેવા સ્વરૂપ ઉપર આવીને (સ્વરૂપમાં સ્થિત થઈને) સવાલ પૂછો તો ઝટ જવાબ મળશે. સર્વજ્ઞ હોય તેને જાણવાની ઇચ્છા હોય ? અને જાણવાની ઇચ્છા હોય તો સર્વજ્ઞ શાના ? (એ પરમાત્મા નહિ રહ્યા, એ તો મન રહ્યું). આત્મા સર્વજ્ઞ છે તેથી

* સને ૧૯૨૧ માં ચંદુભાઈ ચારેક મહિના જોધપુર રહ્યા ત્યારે જ્ઞાન-સુઓએ તેમને અનેક પ્રશ્નો કરેલા, તેમનું સમાધાન ચંદુભાઈએ કરેલું તેની એક બકતે કહેલી આ નોંધ છે. અસલ નોંધ હિંદીમાં થયેલી છે, જેનું નામ બાબુજી શ્રી. ગુરુપ્રસાદજીએ “શ્રી. ચન્દ્ર અનુભવ પ્રકાશ” રાખ્યું છે. શ્રી. દેવીદાનજી આશ્રમમાં આનું અધ્યયન થતું રહે છે તે ઉપરથી તેની ઉપયોગિતા સુજ્ઞ વાંચક સમજી શકશે. (વૈકુંઠલાલ).

તેને કંઈ બાંધવાની ઇચ્છા ન હોય. ઇચ્છા મનને થાય, કારણ મન સર્વજ્ઞ નથી. મન અદ્વિતીય છે એ વાત પણ આત્મા બાંધે છે. તેથી પણ આત્માની સર્વજ્ઞતા સિદ્ધ થાય છે. આત્મા જ્ઞાન-સ્વરૂપ છે તેથી તૃપ્ત છે.

ધારો કે વિલાયતમાં અમુક બનાવ બને છે તે આપણું મન અહીં રહીને બાંધતું નથી. પરંતુ આત્મા સર્વવ્યાપી છે તેથી વિલાયતમાં પણ છે, અને ત્યાં હોઈને તે ત્યાં બનેલા બનાવ બાંધે છે. એ રીતે આપણે અમુક ભાષા નથી બાંધતા, એમ કહેવાનો અર્થ એ થયો કે આપણું મન એ ભાષા નથી બાંધતું. પરંતુ મનના અજ્ઞાનનું જ્ઞાન આત્મા-સાક્ષી-ને છે, અને મન જ્યારે ભાષા બાંધશે ત્યારે પણ એ વાતની આત્માને ખબર હશે જ. સર્વજ્ઞ થવાની ઇચ્છા એ પણ મનનું રૂપ છે, અને તે પરમાત્મ-પ્રાપ્તિમાં દિવાલરૂપ થઈ પડે છે.

૪-પ્ર-જ્ઞાનીઓ જગતનું શું કલ્યાણ કરે છે ?

ઉ-જ્ઞાની થામ એટલે અશુભ વાસના તો કાલાંતરે પણ થતી નથી, અને જે જે શુભ વાસના કરે તે સર્વમય હોવાથી સર્વનું કલ્યાણ કરે છે, કારણ તે એક જ વ્યક્તિમાં બંધાયેલ રહેતા નથી.

૫-પ્ર-જગતની સરઆત ક્યારથી થઈ? એટલે કે જગત ક્યારે, કાણે અને શી રીતે ઉત્પન્ન કર્યું ?

ઉ-પરમાત્મા કાર્યકારણથી પર છે. જ્યાં કાર્યકારણભાવ ન હોય ત્યાં પ્રશ્ન થઈ કેમ શકે? માટે એ સવાલ નિર્રથક છે. જ્યારથી કારણ પૂછ્યું ત્યારથી જગતની ઉત્પત્તિ થઈ, એટલે અજ્ઞાન એ જ જગતની ઉત્પત્તિ.

માણસ અધિકારમાં ઊભો રહીને પૂછે કે, પ્રકાશ કોને કહેવાય, તો એને એમ જ કહેવું જોઈએ કે, પ્રકાશમાં આવ,

એટલે તરત જ સમજી જશે. એટલે પ્રકાશનો અભાવ એ અંધ-કારનું કારણ, તેમ જ્ઞાનનો અભાવ એ અજ્ઞાનનું કારણ, અને અજ્ઞાન એ જગતનું કારણ. જેમ પોતાનું (નિદ્રારૂપી) અજ્ઞાન એ સ્વપ્નનું કારણ છે તેમ ભગ્વત અવસ્થા ખાખત પણ સમજી લેવું.

૬-૩૦-પરમાત્મા આવડો મોટો છે, જે મન બુદ્ધિથી પર છે, અને તેનાથી બધી શકાય નહિ તેવા છે તેને બળવો કય રીતે? અથવા તે સંબંધી જ્ઞાન શી રીતે પ્રાપ્ત કરવું?

ઉ-૩૦-કાંઈ બ્રહ્મનિષ્ઠ દયાળુ ગુરુ પાસે જઈ તેઓ જે રસ્તો બતાવે તે રસ્તે શ્રદ્ધાપૂર્વક ચાલી જવું, તેમાં બિલકુલ શંકા લાવવી નહિ. ખાલી વાદવિવાદમાં ઊતરશો તો કંઈ વળશે નહિ. તર્ક કરો, પણ કુતર્ક ના કરો.

૭-૩૦-તમે કહો છો કે અનુભવી જ્ઞાની સર્વમય બની બધા ત્યારે તેનું વ્યક્તિત્વપાણું નાશ પામી બધા છે, દેહ અભિમાન-મનુષ્યપાણું જતું રહે છે. જેનું વ્યક્તિત્વપાણું નષ્ટ થયું તે વ્યક્તિ-રૂપે તો કંઈ બહું કરી શકે નહિ. આનું શું સમાધાન કરો છો?

ઉ-૩૦-સવાલ એટલો જ રહ્યો કે જ્ઞાનીથી વ્યક્તિરૂપે તો કંઈ બહું થતું નથી. પણ પહેલો સવાલ એ પૂછું છું કે, વ્યક્તિત્વ એટલે શું? બહારનું સ્થૂલ દેહનું સ્વરૂપ જો તે હોય તો સ્થૂલ દેહ-શરીર, મન, બુદ્ધિ તો વખતોવખત ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા રહે છે, એટલે તે વ્યક્તિત્વ કયાં રહ્યું? મનદ્વારા થયેલું જ્ઞાન એને વ્યક્તિ કહેશો? તેને પણ તપાસી જુઓ. આજથી દશ દિવસ ઉપર ખાધેલું ભોજન તમને યાદ છે? આ રીતે બધું સમજી લો. એ પરથી સિદ્ધ થશે કે તમારું ખરું સ્વરૂપ શરીર, મન બુદ્ધિથી પર છે. અને એ પર એટલે તમે પોતે જ છો.

હવે 'બહું કરવાનો' સવાલ બોધ્યો તો જે જે લોકો જગત પર ઉપકાર કરી ગયા છે તે બધા દેહનું ભાન બૂલીને તદ્દપ થયા

હશે ત્યારે જ કરી શક્યા છે. અને જ્ઞાનીને તો તદ્રૂપ રહેવાની ટેવ જ પડી ગયલી હોય છે, એટલે સૌથી શ્રેષ્ઠ રીતે તે ભણું કરી શકે છે. માટે ભણું કરવાની જો જિજ્ઞાસા હોય તો તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો કે જેમાં વ્યક્તિનું અભિમાન ટળી જાય, અને તે માટે વેદાન્ત જ્ઞાન એ જ શ્રેષ્ઠ છે. બાકી તો જીભના બધા પટપટારા છે. અલબત્ત, જેઓને એ સંબંધી વિચાર જ નથી આવતો તેના કરતાં જે ભણું કરવા તરફ વળે તે વધારે સારા છે. ખરું વ્યક્તિત્વ આત્મામાં જ છે, કારણુ તે કોઇ પણ વખતે કોઇ પણ સ્થળે એકસરખો જ રહે છે.

૮-૩૦-કોઇ પણ માણસ દુઃખની ઇચ્છા કરતો નથી. બધા જ સુખની ઇચ્છા રાખે છે. ત્યારે જગત પર દુઃખ કેમ ?

ઉ-દરેક જણ સુખની ઇચ્છા કરે એ સાચું, પરંતુ કાયદો એ છે કે જ્યાં સુખની ઇચ્છા થઇ ત્યાં તેની સાથે દુઃખ લાગેલું જ છે. દા. ત. એકાદ એ વ્યાવહારિક બાબત લઇએ. તમને પૈસામાં સુખ દેખાયું એટલે તમે પૈસાની ઇચ્છા કરી. હવે જરા બારીકીથી તપાસો. પૈસો મેળવવામાં શ્રમ પડ્યો એટલે દુઃખ સહન કર્યું. પછી સાચવવાનું દુઃખ, અને પૈસો જતો રહેતાં ખેદ થાય એ પણ દુઃખ.

બીજો દાખલો સ્ત્રીનો લો. સુંદર સ્ત્રીની ઇચ્છા તો કરી, પણ તે સારી સ્ત્રી માટે સારી સારી સ્ત્રીને મેળવવા યત્ન કરવા પડશે, તેમ કરતાં પરિશ્રમ પડશે, તે માંઢી પડે તો ચિન્તા થવાની, યુગ્મરી જાય તો દુઃખમાં ડૂબી જશે. એ જ પ્રમાણે પુત્ર વગેરે માટે સમજવું.

કેવલ એક આત્માની એટલે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિથી દુઃખ થતું નથી. સારાંશ, આપણા સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ સિવાય દરેક ચીજની પ્રાપ્તિમાં દુઃખ છે. પોતે સુખસ્વરૂપ છે એ જ્ઞાન થયું પછી બૂલે-ચૂકે બહાર બીજું શોધવા જતું એ જ દુઃખ છે.

૯-૩૦-સાક્ષીનું એકવાર ભાન થવા પછી બીજી વખત પ્રયત્ન કરવા છતાં ધ્યાનમાં તે ભાવ ન આવે તો થયેલો અનુભવ જતો રહે છે ?

ઉ-ધારો કે એકવાર આપણે અમુક માણસને તેના નામ સહિત બરાબર ઓળખીએ છીએ. હવે બીજી વખત તેનું નામ દધએ ને હાજર ના થાય તોયે તેની છબી-તેનું સ્વરૂપ તો આંખ આગળ ખડું થશે જ. એકવાર પડેલા સંસ્કાર જતા નથી. તે જ પ્રમાણે અનુભવનું સમજવું.

૧૦-૩૦-મરણ સમયે રામનું નામ એકવાર લેવાથી મુક્તિ થાય છે એ સાચું છે ?

ઉ-આ સવાલના બે ભાગ કરવા. પરિપૂર્ણ જ્ઞાન થયું હોય તેને મરણ સમયે જો એકે વાસના ના રહી હોય તો પોતાના સ્વરૂપનું ભાન હોવાથી આગળના સંસ્કારને લીધે રામ નામથી મુક્તિ થાય એ માની શકાય. નહિ તો સમજવા સિવાયનું રામ નામ છેક ના બોલે તેના કરતાં બોલે એ સાચું છે, જેથી કદાચ એ માર્ગ ઉપર દોરાય એ બની શકે.

૧૧-૩૦-જગત મિથ્યા એટલે શું ?

ઉ-અજ્ઞાન કાળમાં જગત સત્યવત્ લાગવું અને જ્ઞાનકાળે અસત્ય ભાસવું એનું નામ મિથ્યાત્વ. જેમ રાત્રિના સમયે દોરડું સાપરૂપ ભાસે છે, પરંતુ પ્રકાશમાં નહિ. એ રીતે આ સંસાર જ્ઞાનીને અસત્-મિથ્યા ભાસે છે.

૧૨-૩૦-જગતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉ-નામ રૂપ એ જ જગતનું સ્વરૂપ છે. જગતના દરેક પદાર્થમાંથી નામ રૂપ દૂર કરો તો તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ—અસ્તિ ભાતિ પ્રિય-સત્ ચિત્ આનંદ-દેખાશે. આ દૃષ્ટિયે (નામ રૂપ દૃષ્ટિથી) જગત મિથ્યા છે. અસ્તિ ભાતિ પ્રિય દૃષ્ટિવડે સત્ય છે.

૧૩-પ્ર૦-પ્રાણવાયુ શરીરમાં ચોવીશે કલાક રહે છે ને તે વડે જ હૃદય ચલનની ક્રિયા થાય છે. ત્યારે પ્રાણ એ આત્મા નહિ ?

૧૩-ઉ૦-(૧) ચોગીઓ પ્રાણને કબજે કરી શકે છે, એટલે કબજે કરનાર જુદો થયો; અને પ્રાણવાયુ પોતે જ કબજ થઈ ગયો. તેથી પ્રાણવાયુ આત્મા નથી. (૨) શરીર પડે છે તે વેળા પ્રાણવાયુ શરીર છોડી બચે છે, અને આત્મામાં તો જવા આવવાનું હોતું નથી. અને અનુભવજ્ઞાન પછી શરીરનો અધ્યાસ નથી, માટે પ્રાણવાયુનો સવાલ રહેતો નથી. (૩) ત્રણે કાળમાં રહી શકે એનું નામ આત્મા અથવા સત્ય. પ્રાણવાયુ એ વ્યાખ્યાની અંદર આવી શકશે નહિ, કારણ ત્રણે કાળમાં એકસરખો રહેતો નથી. માટે પ્રાણવાયુ આત્મા નથી. (૪) આપણી વ્યાવહારિક ભાષામાં પણ આપણે એમ કહીએ છીએ કે પ્રાણવાયુ મારો, તેથી પ્રાણવાયુ તે 'હું' નહિ એટલે આત્મા નહિ. આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, અને પ્રાણને તો જ્ઞાન છે નહિ, તો પ્રાણવાયુ આત્મા શી રીતે હોઈ શકે ?

૧૪-પ્ર૦-સંત કાણ ? ચોગ એટલે શું ?

ઉ૦-જે જગતના આધાતને સહન કરી શકે તે સંત. આપં-તિની કસોટીથી જ મહાન પુરુષની મહત્તાનો જગતને અનુભવ મળે છે. (૨) સુખ દુઃખમાં સમતા રાખવી એને ચોગ કહે છે.

૧૫-પ્ર૦-'હું' અને 'મારું' શી રીતે બચે ?

ઉ૦-એ રીત છે. (૧) શરીરથી માંડીને અંતઃકરણ સુધીના પદાર્થ હું નથી ને મારા નથી. (૨) હું આત્મા-પરમાત્મા છું, અને તેથી આખું બ્રહ્માંડ હું અને મારું છે.

૧૬-પ્ર૦-દુઃખ શું છે ?

ઉ૦-દુઃખ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી, જેમ અંધકાર જેવી વસ્તુ નથી. અંધકારનો અર્થ એ કે પ્રકાશ બંધો જ કમી. એ જ પ્રમાણે સુખનું કમીપણ એ દુઃખ મનાયું છે.

૧૭-૩૦-શરીર છૂટે છે ત્યારે શું આત્મા ચાલ્યો જાય છે ?

ઉ૦-લોક કહે છે કે આત્મા ચાલ્યો ગયો, પરંતુ આ સમજ ખરોખર નથી. અનુભવથી જુઓ તો જણાશે કે ગાઠ નિદ્રામાં અંતઃકરણ કામ કરતું નથી. તે વેળા પણ માણસ મર્યો એમ નહિ કહેવાય. યોગીસમાધિ કરીને પ્રાણ વશ કરે છે ત્યારે પ્રાણનો અભાવ હોય છે, તો પણ તે મર્યો નહિ કહેવાય. એનું શબ્દ બેશો ત્યારે જણાશે કે તેમાં પ્રાણ અને અંતઃકરણ રહ્યા નથી. આ પરથી એટલું સિદ્ધ થયું કે પ્રાણવાયુ, અંતઃકરણ અને ઇન્દ્રિયોના ચાલ્યા જવાથી મૃત્યુ થયું. આત્મા તો આવતો નથી અને જતો પણ નથી.

૧૮-૩૦-દેહનો અધ્યાસ (સંઘાતમાં અહંપણું) કેવી રીતે છૂટે ?

ઉ૦-(૧) વિવેક કરતાં કરતાં હળવે હળવે “હું કાણ છું” અને “કેવો છું” એનો વિચાર કરો. તેને પરિણામે સિદ્ધ એ થશે કે, હું પોતે નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર, સત ચિત્ આનંદ, નિર્ભય, જન્મમરણરહિત છું. આ વિચારને દિવસમાં દશ પંદર વખત એસી અનુભવો. વખત જતાં જતાં પોતાની મેળે એ દઢ થશે કે, હું પોતે તે જ છું. (૨) શરીરને એક દર્પણમાં ખરોખર જુઓ-નમ્ર અવસ્થામાં જુઓ. હવે એ પોતાના શરીરને એક ખૂણામાં શબવત પડેલું જુઓ. એ વિચારને વધારે ને વધારે નિરંતર દઢ કરતા જાઓ. એ તમારા શબની પાસે તમારા કુટુંબી વગેરેને પાસે બેસાડીને તેમને કહો કે, આ શરીરની ઉપર તમને મોહ થતો હોય તો લઇ જાઓ. અને તે જ વખતે એ તમારા શબવત થયેલા શરીરને કહો કે, તને જેમાં મોહ હોય તે તું લઇ લે. એથી સ્પષ્ટ અનુભવ થશે કે, તમારા શરીરની અને તમારા સર્વસંબંધીની કે વૃત્તિઓનું ખેંચતાણુ જગતની કાષ્ઠપણુ વસ્તુઓ ઉપર થશે નહિ. તેમ કરતાં કરતાં તમારા શરીરના સાક્ષી તરીકે રહેવાની ટેવ પડી જશે.

સારાંશ એ કે, આપણે મરી ગયા એટલે આપણા સગાં-સંબંધી ચાલ્યા ગયા. તમે કોઈના ના રહ્યા અને ન કોઈ તમારું રહ્યું. સગાંસંબંધી આવ્યા ગયા તો વિચાર કરવો કે, આ સગાં-સંબંધી કોના? આ શબવત્ પડેલા શરીરના છે. મારો તો કોઈ સંબંધી હોતો નહિ. હું તો આ શબવત્ પડેલા શરીરનો અને સર્વનો સાક્ષી-દ્રષ્ટા છું.

આવા વિચારની સાથે ઝૂં નું રટણ કરો. ઝૂં એટલે સત્ય-સ્વરૂપ અને તે તમે પોતે જ, એનું વિસ્મરણ થવા દેશો નહિ. જેને જ્ઞાનમાર્ગપર જવું હોય. જેને પોતાનો સાક્ષાત્કાર કરવો હોય તે ઉપર કહેલી એમાંથી કોઈપણ એક રીતનું મનન કરે તો નિઃશંક આનંદરૂપ બની રહેશે, અને વ્યવહારમાં રહેવા છતાં સાક્ષી-રૂપે (આસક્તિ રહિત) રહી શકશે.

૧૮-૩૦-હું બ્રહ્મ, ઈશ્વર, જીવ આ ત્રણમાંથી કોણ છું ?

ઉ-એક સરળ દૃષ્ટાંતથી આ બરાબર સમજાશે. (૧) જલ (૨) સમુદ્ર (૩) તરંગ. બરાબર જોશો તો સ્પષ્ટ સમજાશે કે ત્રણે એક જ છે. જલને બ્રહ્મ સમજો, સમુદ્રને ઈશ્વર સમજો અને તરંગને જીવ સમજો. તરંગ એમ કહી શકે કે, હું જલ છું, પરંતુ પોતે સમુદ્ર છે એમ નહિ કહી શકે. સમુદ્ર કહી શકે કે, હું જલ છું, પરંતુ હું તરંગ છું એમ નહિ કહે. એ એમ કહી શકે કે, તરંગ મારું સ્વરૂપ છે. પરંતુ જલ તો કહી શકે કે, હું સમુદ્ર છું તેમ તરંગ પણ છું.

જ્યારે તરંગ યા જીવને પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે ત્યારે તે કહી શકે કે, જલ ને સમુદ્રમાં હું જ છું. આવું જાન થશે ત્યારે એની દૃષ્ટિમાંથી સમુદ્રભાવ અને તરંગભાવનો નાશ થશે. એ સમજશે કે, સમુદ્ર અને તરંગ બંને મારા જલ-સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ મિથ્યા છે, કારણ સમુદ્રનું સ્વરૂપ અને તરંગનું સ્વરૂપ નામ રૂપવાળું છે.

૨૦-૩૦-શરીર, મન અને આત્માનો સંબંધ શો છે એ ૨૫૭૮ સમજાવો.

ઉ૦-વરાળ, જલ અને બરફ આ ત્રણનો જેવો સંબંધ છે તે મુજબ આત્મા, મન અને શરીરનો છે. વરાળ આત્મા છે, જલ મન, અને શરીર બરફ છે. જલ અને બરફનો નાશ દેખાય છે, પરંતુ તાત્વિક દૃષ્ટિએ કાંઈનો નાશ નથી થયો. પાણીને ગરમી લગાવો તો વરાળ થશે, ઠંડી લગાવો તો બરફ થશે. એટલે પરમાત્માના ચિંતનકાળમાં મન પરમાત્મસ્વરૂપ છે, અને શરીરના ચિંતનકાળમાં શરીરરૂપ થઈ રહે છે; બાકી નથી જલ, નથી બરફ; સઘળો વરાળ છે. જલની જેમ મન મધ્યસ્થાવ બતાવે છે. જડનું ચિંતન કરે ત્યારે જડ જેવું બને અને ચેતનના ચિંતનમાં ચૈતન્ય જેવું થઈ રહે. The element H_2O is equally common in ice, water and vapour. Matter is indestructible, but undergoes a complete change.

૨૧-૩૦-શું અજ્ઞાન દુઃખનો હેતુ છે ?

ઉ૦-સુષુપ્તિ અવસ્થામાં મન હોતું નથી, અને નિદ્રારૂપ અજ્ઞાન રહે છે તે સમયે દુઃખ લાગતું નથી. એટલે અજ્ઞાન હોવા છતાં અજ્ઞાન દુઃખનું કારણભૂત નથી, પરંતુ દેહાધ્યાસ અથવા મિથ્યાજ્ઞાન દુઃખનો હેતુ છે. પ્રથમ દેહાધ્યાસ છોડવાનો પ્રયત્ન કરવો જરૂરનો છે.

૨૨-૩૦-દેહાધ્યાસ એ શું છે ?

ઉ૦-“હું દેહ છું અને દેહના સંબંધીઓ મારા છે” એવું માનવું એ દેહાધ્યાસ અથવા મિથ્યા જ્ઞાન કહેવાય.

૨૩-૩૦-જડ શું છે ? ચૈતન્ય શું છે ?

ઉ૦-જડ અને ચૈતન્ય એવા બે ભુદા પદાર્થ છે જ નહિ. મુમુક્ષુઓને સમજાવવા સારૂ જડ અને ચૈતન એમ બે વિભાગ

જ્ઞાની પુરુષોએ કર્યા. બાકી સામાન્ય ચૈતન્યને જડ કહે છે અને વિશેષ ચૈતન્યને ચૈતન્ય કહે છે. દા. ત. લાકડું બળે નહિ ત્યાં લગી તેમાં અગ્નિનો અભાવ કહેવાય છે. એ જ લાકડું બળવા માંડ્યું એટલે અગ્નિ કહેવાયું. વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ જુઓ તો અગ્નિ લાકડામાં સામાન્યરૂપે હતો. આ રીતે અંતઃકરણ અને વાયુદ્વારા હાલવું, ચાલવું, બોલવું વગેરે વ્યવહારને ચૈતન્ય કહે છે. આ વગરના સર્વ વ્યવહારને (જેમનામાં આ ક્રિયાઓ નથી દેખાતી તેમને) જડ કહે છે. વાસ્તવિક રીતે જુઓ તો જડ અને ચૈતન્ય બંને શુદ્ધ સમાન ચૈતન્યથી ભરેલા છે.

એક બીજો દાખલો લો. ગાય લીલી સૂકી ઘાસ ખાય છે, તેનું દૂધ થાય છે. એ દૂધ મનુષ્ય ખાય છે ને તેનાથી શક્તિ આવે છે. એ શક્તિ તો ઘાસથી થઈ. શક્તિ ચૈતન્યની છે યા ચૈતન્ય થકી છે. જડમાં શક્તિ નથી એવું આપણે કહીએ છીએ, પરંતુ આ દાખલાથી સિદ્ધ થયું કે, ઘાસ જેવી જડ દેખાતી ચીજ શક્તિ આપે છે તેથી ચૈતન્ય છે. એમાં અંતઃકરણ અને પ્રાણ-વાયુનો અભાવ હોવાથી ચૈતન્ય સ્પષ્ટ દેખાતું નથી. બાકી શુદ્ધ ચૈતન્ય તૃણ આદિ સર્વ પદાર્થમાં એકસરખું છે. ચૈતન્યમાં ભેદ નથી. સ્વમાની માફક ઉપાધિને લીધે તેવું દેખાય છે.

૨૪-૩૦-સંસારરૂપી જળમાં મનરૂપી દૂધ એવું મળી ગયું છે કે સંસારમાંથી મન અલિપ્ત કરાતું નથી. તેને શી રીતે છૂટું કરવું ?

ઉ૦-સંસારરૂપી જળમાં મનરૂપી દૂધ મળી ગયું છે તેથી તેમાં વૈરાગ્યરૂપી જાશ નાંખી જમાવશે કે દહીં થશે. આમ સંસાર ખાટો લાગશે. તે પછી દહીંને વિવેકરૂપી ફીરકીથી હલાવો એટલે માખણ થશે. માખણની સ્થિતિએ પહોંચેલું મન સંસાર-રૂપી જળમાં રહેતાં છતાં, જલ ને દૂધની પેઠે એકમેક નહિ થાય, પરંતુ સદાય માખણની જેમ ઉપર તરતું રહેશે.

૨૫-૩૦-દુઃખ ક્યારે જામે છે ?

ઉ૦-તે દાખલાથી સમજી શકાશે. જળથી ભરેલો ઘડો સમુદ્ર નદી કે તળાવમાં ડૂબેલો રહે છે. એ ડૂબેલી હાલતમાં તળાવમાં એક જગોથી ખીજી જગોએ લપ્પ જશે તો જળથી ભરેલા ઘડાનો ઓળો નહિ લાગે. પરંતુ જલથી ભરેલા એ ઘડાને જળની બહાર કાઢશે તો ભારી લાગશે. આ પરથી સમજવું કે, જ્યારે દુઃખ લાગે ત્યારે મનરૂપી ઘડો ચૈતન્યરૂપી જળમાંથી બહાર નીકળ્યો છે. આપણા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપી આપણે આપણને ભિન્ન માનીએ છીએ ત્યારે જ દુઃખ લાગે છે. તેથી જ્યારે જ્યારે દુઃખ થાય ત્યારે મનરૂપી ઘડાને પરમાત્મારૂપી પાણીની અંદર ડુબાવી દો એટલે દુઃખનો અભાવ થશે.

જીવન-ચિંતનનાં મનનીય પુસ્તકો

તાત્પચિંતન—મ. જેમ્સ એલન કૃત મેડિટેશન્સનું ભાષાન્તર
ભાષાન્તરકર્તા શ્રી. વૈકુંઠલાલ શ્રી. ઠાકોર
કિ. રૂ. ૨-૦-૦ પો. ૦-૪-૦

ધન્ય જીવન—મ. જેમ્સ એલન કૃત Life Triumphant નું
ભાષાન્તર કિ. ૦-૬-૦. પો. ૦-૧-૬

દી. બ. અંબાલાલભાઈ—(જીવનદર્શન) લેખક: શ્રી નરહરિ
દારકાદાસ પરીખ, કિ. ૦-૧૨-૦ પો. ૧-૬-૦

આત્મદર્શન—શ્રી. આનંદમયી માનું જીવન. કિ. ૦-૧૦-૦
પો. ૦-૨-૦

શ્રી. ગિરીશચંદ્ર—બંગાળના મહાન નાટ્યકાર અને શ્રી રામકૃષ્ણ
પરમહંસના ભક્ત કિ. ૦-૬-૦ પો. ૦-૧-૬

શ્રી. રામચંદ્ર દત્ત—શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ દેવના ગૃહસ્થ શિષ્ય
કિ. ૦-૮-૦ પો. ૦-૨-૦

હું કોણ?—લેખક: સ્વા. માધવતીર્થ. કિ. ૨-૪-૦ પો. ૦-૫-૦

એશિયા ખંડના મહાન ધર્મી—કિ. ૦-૫-૦ પો. ૦-૧-૦
(છપાય છે)

મા શ્રી શારદામણિ દેવી—લેખક: શ્રી. આનંદચૈતન્ય
કિ. ૦-૮-૦ પો. ૦-૧-૪

ઉપરના પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:-

શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ, અમદાવાદ

દી. બ. અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈ (ભાષણો અને લેખો)

સંગ્રાહક—શ્રી વૈકુંઠલાલ શ્રી. ઠાકોર

કિ. રૂ. ૨-૮-૦ પો. ૦-૬-૦

નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ-મુંબઈ

ପ୍ରଦୀପ

મહાત્માશ્રી દેવીદાનજી : જીવનચરિત્ર*

મહાત્માશ્રી દેવીદાનજી કોઇ અવતારી અંશ હતા, કારણ તેમને આપોઆપ જ પૂર્ણ બ્રહ્મજ્ઞાન થયું હતું અને તેથી જ તેમને કોઇ પાસેથી ગુરુદીક્ષા લેવાની જરૂર ના પડી.

તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૧૩ ની શ્રીકૃષ્ણ જન્મશુક્રમીને દિવસે થયો હતો. શૈની ક્ષત્રિય માળી કુટુંબમાં જન્મ્યા. એમને ત્રણ ભાઇ અને એક બહેન હતાં. એ સૌથી નાના. સાત કે આઠ વર્ષની ઉંમરે એક ભક્તને પડોશમાં માળા ફેરવતા જોયા, એટલે તેમને પૂછ્યું કે, “માળા ફેરવવાથી શું મળે?” તેમણે જવાબ વાળ્યો કે, “રામનામની માળા ફેરવવાથી આપણું ધાર્યું પાર પડે.” આ આઠ વર્ષની ઉંમરથી જ તેમને ઈશ્વરભજનમાં એટલી દૃઢ શ્રદ્ધા થઈ ગઈ કે તેઓ સમય બચાવીને રોજ એક લાખ રામનામનો જપ કરતા, અને માતા તથા ભાઇઓ બહુ કહે તો પણ એમાં વિશ્લેષ આવવા દેતા નહિ. દશ વરસની ઉંમરે પોતાની મેળે સમાધિ થવા માંડી, ત્યારથી પ્રભુ ઉપર ખૂબ આસ્થા વધી ગઈ. બાર વર્ષની ઉંમરે તેઓ મહારાજશ્રી જસવંતસિંહજીના પોતાના રસોડામાં કામ કરવા લાગ્યા અને ત્યાં ઘણાં સંકટો વેઠી કામમાં એટલી હોશિયારી બતાવી કે તેમની ૧૫-૧૬ ની ઉંમરે દરબારના કોઠારમાં કોઠારીની જગા મળી. ત્યાં પણ એમણે તપશ્ચર્યા છોડી નહતી. તેઓ ભજનનો અભ્યાસ ચાલુ રાખતા અને રાત્રે કોઇ

*આ જીવનચરિત્રનો મોટો ભાગ શ્રી ચંદુભાઈના આત્મવૃત્તાંત અને બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજીએ છપાવેલા વૈદકના ગ્રંથ નામે “દેવીદાન અનુભવ પ્રકાશ”માંથી ઉતાર્યો છે. (વૈકુંઠલાલ)

પણ વખતે થોડીક ખીચડી અથવા એક એ વગર ચોપડેલી રોટલી પોતાને હાથે રાંધીને ખાઈ લેતા. આવી જ રીતે તેમણે નિદ્રાપર પણ કાબુ મેળવ્યો હતો. મારવાડમાં પાણીની તંગી એટલે તેઓ રાત્રે ખભે કાવડ ભેરવી ગામ બહાર જંગલમાં જઈને દૂરના વૃક્ષોની આસપાસ પોતે ખાંધેલા માટીના ક્યારામાં પાણી ભરતા, પક્ષી માટે ઝાડે ફૂંડાં લટકાવી તેમાં પાણી અને અનાજ નાંખી આવતા અને સૂક્ષ્મ આત્મવિચારોમાં રાત્રિ વિતાવતા. (આ બધું નોકરીના ટાઇમ ખાદ). થોડા દિવસ ટેવ પાડીને તેમણે બૂખપર પણ વિનય પ્રાપ્ત કર્યો, તે એટલે સુધી કે તેમણે છ માસ સુધી ફક્ત એક મુઠ્ઠી ખાવળની શીંગો અથવા તો આંધાફાડના જંગલી પાંદડાં ખાઈને રહ્યા.

મહાત્માશ્રીનો અભ્યાસ ૩-૪ ચોપડીનો હતો. એમને નાન-પણથી પરણાવી દીધેલા. એક પુત્રી થયેલી. એમનો વૈરાગ્ય વધતો ગયો અને વનવાસની ઇચ્છા થઈ, એ જ અરસામાં તેમની માતાનો સ્વર્ગવાસ થયો એટલે નોકરી છોડી ઘેર આવ્યા. તેમના પિતાજીનો સ્વર્ગવાસ તેમની બાળ્યાવસ્થામાં થયેલો. તેમના ભાઈઓના આગ્રહ અને પ્રેમના કારણે તેમને થોડો સમય સંસારમાં વધુ રોકાવું પડ્યું, એટલે એ સમય દરમિયાન પરોપકાર વૃત્તિથી પ્રેરાઈને વૈદકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. એમાં પણ તેમને ધનંતરી જેવી સફળતા પ્રાપ્ત થઈ, અને તેમની દવાથી અનેક રોગીઓને આરામ થયો.

એવામાં દેવચોગે તેમનાં ધર્મપત્ની આ સંસાર છોડીને ચાલી ગયાં, અને તેમના ભાઈઓએ તેમને બીજી વખત પરણાવવાની પેરવી કરવા માંડી એટલે તેમણે તેનો નિષેધ કર્યો, અને સંવત ૧૯૪૪ માં જ્યારે ભયંકર દુષ્કાળ પડ્યો ત્યારે તેઓ ઘર છોડી આંદોળ દરવાજાની બહાર મંદિરમાં જઈને રહ્યા, અને પોતાની

પાસે જેટલી મિલકત હતી તે બધી ભૂખ્યા અને ગરીબોને અન્ન, જલ આપવામાં વાપરી. આ પ્રમાણે એ વર્ષે વીતાવ્યા પછી મણકર્ણપર ત્રણ વર્ષ નિવાસ કરીને યોગાબ્યાસમાં મગ્યા રહ્યા. એ પછી જંગલમાં જઈને રહ્યા. ત્યાં સ્મશાનભૂમિમાં બાર વર્ષ સુધી કંઠે તપશ્ચર્યા કરી અને સાથે જ યોગક્રિયાઓની પણ સંપૂર્ણ રીતે સાધના કરી. આ દિવસોમાં તેઓ ફક્ત ચાર પાતળી રોટલીઓના સોળ ટૂકડાને પથ્થરની ફૂંડીમાં થોડાં પાણીમાં ભીંજીને દિવસમાં એકવાર જમી લેતા અને ઉપર એ જ પાણી પીતા. ઓઠવાને એક પાતલી કાળી કામળી રાખતા. આવી રીતે તપશ્ચર્યા કરીને સોળ વર્ષ વીતાવ્યાં. એ સમયે પણ કેટલીય વખત છ છ માસ ફક્ત જંગલી પાંદડાં, બાવળની શીંગો વગેરે ખાઈને અથવા નિરાહાર રહી રહીને સંકલ્પ પૂરો કર્યો. થોડા જ દિવસોમાં તેઓ દરરોજ વીશ કલાક સમાધિસ્થ રહેવા લાગ્યા. છેલ્લે એમણે મારે કોઈ ચીજ જોઈએ નહિ, સંકલ્પ ઉઠાવવો નહિ અને કોઈને યાદ કરવા નહિ, એની ઉપર દોઢ વરસ સુધી તપ કર્યું. પછી એમને સમજાયું કે સંકલ્પ રોકતો હતો ત્યારે અને નહિ રોકતો હોઈ ત્યારે હું તો જેમનો તેમ એકસરખો રહ્યો છું; સંકલ્પ વગેરેને હું બાંધું, મને કોઈ બાંધે નહિ.

આ સમય દરમ્યાનની એક હકીકત શ્રી ચંદુભાઈએ અમદાવાદમાં શ્રી રામપ્રસાદ ત્રિ. લાખિયાને કહેલી તે અહીં આપું છું.

“પંડિતશ્રી લાલનજીની આજ્ઞા મુજબ ચંદુભાઈ મહાત્માશ્રી દેવીદાનજી પાસે ગયલા. દેવીદાનજી તેમને પોતાની સાથે સાંજના જંમલોમાં ફરવા લઈ ગયા, અને જે જે સ્થળેએ સાધના કરેલી ત્યાં ત્યાં તેમને ફેરવેલા. શ્રી દેવીદાનજી તેમને એક એવી ગુફામાં લઈ ગયા ત્યાં આડપાન પાણીનું નામનિશાન નહિ. ત્યાં દેવીદાનજીએ પોતાના સાધક અવસ્થાના છેલ્લા દિવસો વીતાવેલા. શ્રી દેવીદાનજી તે ગુફામાં રહેતા ત્યારે તેમની બહેન ધક્કની બે રોટલી અને મગની દાળ તથા પાણીની મટકી મૂકી જતાં. એક વાર એકું બન્યું કે આ

દેવીદાનજી સમાધિમાંથી નળ્યા ત્યારે ક્ષત્ર' એમનું ખાવાનું ખાઈ ગયું અને પાણીની મટકી ટોળી નાંખી. ઉનાળાના દિવસ. પાણીની તરસ બહુ લાગેલી. એ સ્થળે નજીકમાં પાણી હોય તેવું સંભવિત નહોતું. શ્રી દેવીદાનજી તે વખતે કાંઈ પણ સંકલ્પ કે કલ્પ કરવી નહિ તેવી સ્થિતિમાં રહેતા. એ વખતે એમને વિચાર આવ્યો કે, જો વાદળ હાલમાં ઘેરાય અને વરસાદ પડે તો પાસેના ખાડો પાણીથી ભરાય ને તે પાણીથી હું મારી તરસ છિપાવું. જેવા તે સંકલ્પ સ્વપ્નો કે દુશ્ત જ વાદળ ઘેરાયાં ને વરસાદ પડ્યો, અને તે પાણીથી તેમણે તરસ તો છિપાવી, પરંતુ ને પછી પાસાવાર એક ક્યો કે આ દેહ માટે આટલો સંકલ્પ શા માટે કર્યો?"

ચોગાબ્યાસ પૂર્ણ કર્યા બાદ મહાત્માશ્રીએ દીન-દુઃખીઓનાં માનસિક તેમ જ શારીરિક કષ્ટો દૂર કરવાં એ પોતાનું કર્તવ્ય માન્યું, અને તેઓ ઉપદેશ અને આપઘોદારા તેમનું કલ્યાણ કરવા લાગ્યા. એવામાં દરબારના હાથમાં અંગૂઠા ઉપર સફેદ કોઢનો ડાઘ દેખાયો અને તેઓશ્રી મહાત્મા દેવીદાનજી પાસે ઇલાજ માટે આવ્યાં. દરબારશ્રીને સાંઝ થઈ ગયું એટલે દોકોએ દવા માટે આવવા માંડ્યું. જંગલમાં મુકામ હતો એટલે સાધારણ માણસોને જવા આવવાની તકલીફ પડતી. પાણીની પણ આપદા, એટલે જોષ્ઠપુર ચોર્યાસીની સડક ઉપર તાવડીઆની ખાલસા થઈ ગયલી ધર્મશાળામાં દરબારશ્રીએ આગ્રહ કરી મુકામ કરાવ્યો. ત્યાં સંવત ૧૯૬૩ ના માગશર શુદ્ધ બીજને દિવસે પધાર્યા અને અંત-કાળ સુધી ત્યાં જ રહ્યા. (ફક્ત એક જ વાર તેઓશ્રી મુંબાઈ ગયા હતા). હાલ તે બત્રાનું સ્થાન જેવું બની રહ્યું છે, અને દેવીદાનજી મહારાજ દેવસ્થાન નામથી ઓળખાય છે. અહીં લાખો દરદીઓને સાધારણ ઇલાજોથી મહાત્માશ્રીએ સારા કર્યા છે. મહારાજ જસ-વંતસિંહજીનો કુંઠમાળનો રોગ ત્રણવાર ઓપરેશન કર્યું છતાં ન મટ્યો તે તેમણે એક માસમાં જડમૂળથી કાઢેલો, અને ફરીથી અંતકાળ સુધી તેમને કુંઠમાળ ગાંઠ નીકળી નહોતી.

શ્રી. દેવીદાનજી પરોપકારને જ શ્રેષ્ઠ કાર્ય માનતા અને સર્વમાં એક જ આત્માનો નિવાસ છે એમ માની રાત દિવસ

સત્સંગપ્રેમીઓને સરળ અને ઉપયોગી ઉપદેશ આપતા. એમની પાસે જવામાં કોઈની ભલામણ બોધતી નહોતી. એમના મોઢામાંથી જે સૂત્રો નીકળે તે સાંભળ્યા કરવા અને તે પ્રમાણે જીવન જોડવાતા રહેવું બોધ્યો. શ્રી દેવીદાનજી કહેતા કે, એમણે કોઈ ચુરુ કર્યા નથી પણ પોતે બધું પ્રેક્ષિત કર્યા કરી શકે છે, અને અનુભવ સાંભળાવ્યા કરે છે.

મહારાજશ્રી દેવીદાનજી સૂત્રરૂપે જે શિખામણ દેતા તેના ચંદુબાઈએ દાખલા કહેલા તે પૈકી ચાર અહીં આપું છું.

૧-“મહારાજ, શાંતિનો માર્ગ બતાવો” એવું કહેનાર એક સર્જનને તેમણે કહેલું કે, “મર જાઓ.” પેલા ગૃહસ્થ સમજ્યા નહિ ને મૂંઝાઈ મચા. ચંદુબાઈએ સમજૂતી આપીને કહ્યું કે, મહારાજશ્રીનું કહેલું એ છે કે, વાસના મારી નાંખો-અહમ્ કડાવી દો-એટલે શાંતિ શાંતિ.

૨-બીજા એક જણને આ વિષયમાં કહેલું-જેસા નિન્દમેં સોતા હૈ વૈસ જાગ્રતમેં સો જા. ભાવાર્થ, સુષુપ્તિ દરમ્યાન જેમ શરીર, મન, બુદ્ધિ, વગેરેમાં અહમ્ છોડીને શાંતિ પામીએ છીએ તેમ જાગૃત અવસ્થામાંયે સર્વમાંનું અહમ્ છોડી દો એટલે શાંતિ પામશો.

“સંકલ્પ” કમી કરો, “સ્મરણ” ભૂલો, જરૂરિયાત ઓછી કરો. આ ત્રણે નિદ્રામાં જીલાય છે તેમ જાગૃતમાં ભૂલો એટલે શાંતિ વળશે. દૃષ્ટાંત-મારે માતા-પિતા, બાઈ બાંહુ, શત્રુ મિત્ર નથી; તેમ મન નથી તેથી સુખ દુઃખ નથી, અને હું શાંત સ્વરૂપ છું; મારી શાંતિમાં કોઈ ખલેલ પાડી શકે નહિ. આ મુજબ વિચારીને વર્તો.

૩-યાદ મત કર-બીજી વસ્તુને યાદ કરવામાં તમે તમારી જાતને ભૂલો છો, એટલું જ નહિ પણ તે તે મનુષ્ય આ વસ્તુને યોગી મહત્તા આપે છે. એટલે સમય પણ શા સારૂ બગાડવો?

૪-દેવીદાનજી મહારાજની રજા લીધા પછી ચંદુબાઈ એકવાર હરદ્વાર વગેરે સ્થળો જોઈને રોંદેર પાછા ફરનાર હતા. તે વેળા દેવીદાનજીએ હસીને કહ્યું-(તે અહીં જીજ્ઞાસીમાં આપું છું)-“જોજો, મનમાં જોઈશું ધૂસારીય તેટલું બહાર કાઢવું પડશે.” મહારાજશ્રી એવું કહેવા માંગતા હતા કે, જેમ મળ કાઢે શરીર સ્વસ્થ લાગે છે તેમ, આ સંસારનો.

મેલ (બહારનાં વળમણે, સુંદર લાખતાં દૃશ્યો વગેરેનો પાસ) ત્યાંસુધી મનની બહાર બહાર નહિ-તે મનમાં રહેશે ત્યાંસુધી શાંતિ નહિ મળે. તેથી મનને વિવેક જ કરે, સંકલ્પવિકલ્પ કરાવે, આ મારી પાસે હોય તો જેવું સારું, ઇત્યાદિ વિચારો ઇત્યાદિ કરાવે તેવી વસ્તુઓથી, તેવા પ્રસંગોથી, તેવા સ્થાનોથી દૂર રહેવું.

શ્રી દેવીદાનજીની ઉપદેશ દેવાની રીતનો એક સુંદર લાખલો ચંદુભાઈએ શ્રી રામપ્રસાદ લાખિયાને કહેલો તે અહીં આપું છું.

“એક દિવસ શ્રી દેવીદાનજી ચંદુભાઈને નદીના કિનારે લઈ ગયા અને રેતીમાં બેઠે બેઠે બેઠા. દેવીદાનજીએ પૂછ્યું, બચ્ચા, શું શીખવા આવ્યો છું? હે, ખેડ. ખતાવ, ચંદુ ક્યાં છે? આ હાથ તે ચંદુ છે? પગ તે ચંદુ છે? આંખો તે ચંદુ છે? એમ તું તારા દરેક અવયવને પૂછ કે, તું ચંદુ છે? આ શરીર ચંદુ છે? ત્યારે ચંદુ કોણ તે તું ચોથી માઠ એટલે તું સર્વ શીખ્યો.”

“ચંદુભાઈ કહે કે, જેમ જેમ મહારાજશ્રી સલાહ પૂછે તેમ તેમ તેનો બવાબ આપતો અને હું મારા દેહનું જ્ઞાન બૂલતો, અને ત્યાં મને સહજ સમાધિ થઈ હતી. તે વેળા દેવીદાનજીએ “હું” દેહની તુલ્યા છું એવું જ્ઞાન આપેલું.

“શ્રી દેવીદાનજીએ પોતાની સાધક અવસ્થામાં યોગની ક્રિયાઓ કરવામાં સાધના કરવામાં વખત ગાળેલો. અનિદ્રા, ચૂકા પાન ઉપર રહીને મહિનાઓ ગાળેલા. સંકલ્પવિકલ્પ વગરની સ્થિતિ, ઈત્યાદિ બાબતમાં છેવટે તેમણે ચંદુભાઈને કહેવું કે, “બચ્ચા, મેં સખકા હિસાબ કર ચૂકા. વા જો મેંને કહા તેજ ખાત હે. “મેં કોણ હું?” એહી ખાત જો ખોજ કર. વે મિલ ગયા તો સખકૃષ્ણ મિલ ગયા.”

*

*

*

મહાત્માશ્રી દેવીદાનજીની પાસે જવા સારું ચંદુભાઈ પોતાના સ્નેહીઓને કહેતા, અને કોઈ કોઈ વાર તો તેમને પોતાની સાથે લઈ જતા. એવા એક શ્રી કલ્યાણજી જયકૃષ્ણ ભટ્ટ, જેઓ શ્રી ચંદુભાઈના મામાસસરા થાય, તેમણે મહાત્માશ્રીની મુલાકાત વેળાનો અહેવાલ લખી મોકલ્યો છે તે અહીં ઉતારું છું.

.....બાર સપ્તેર પૂટની આગલથી યુક્તી અને ત્રણ બાજુ દીવાલવાલી એક ઓરડી હતી, જેમાં બારીક રેતી પાથરેલી હતી, તેમાં સવારના બાર

વાગતા સુધી બધા આવનાર બકતોને બેસવાનું હતું. મહારાજશ્રી પોતે એક પથરી દિવાલ સાથે મૂકેલા તેની ઉપર આસનિયું પાથરી સામે બેસતા. દિવાલ ઉપર લખ્યું હતું કે, “અખૂટ બંડાર હૈ”. મહારાજશ્રીની પાસે આવનાર દરેક ભાવિક શ્રદ્ધસ્થને રેતી ઉપર બેસવાનું, અને તે ઓરડીમાં મોઢા તુલસીના મણકાની ૨૦ થી ૨૫ પૂઠ લાંબી એક માળા રાખેલી, તે દરેક જણ હાથમાં લઈ એક એક મણકો હાથમાંથી પસાર કરે અને મહાત્માજીનો ઉપદેશ શ્રવણ કરે. શ્રી ચંદુભાઈ વગેરેની સાથે હું મહાત્માશ્રીને મળવા એ ઓરડીમાં ગયો. અને તેમને પગે લાગ્યો. મહાત્માજીના પ્રથમ દર્શન મને તે દિવસે થયા અને મને ધણો જ આનંદ થયો. મહાત્માજીએ મને પૂછ્યું, “ક્યું મામુજી, આ ગયે ?” (ચંદુભાઈનો હું મામાજી એટલે મહાત્માજી પણ મને મામુજી કહેતા.) મેં કહ્યું, “હા મહારાજ, આપની કૃપાથી આવી ગયો છું.” બાદ મહાત્માજીએ મને સવાલ કર્યો, “મામુજી કુલ આરામ લેતે હો ?” ચંદુભાઈજીના સમાન-મમાં ધણો વખત રહેવાથી મહાત્માજીનું કહેવું હું સમજી ગયો, અને મેં કહ્યું, “મહારાજશ્રી, આરામ તો બરાબર ન લે શકતા હું.” મહારાજશ્રીએ કહ્યું, “નીંદમેં તો સબ કાઈ આરામ લેતે હૈ, પણ જનમતમેં થોડા થોડા આરામ લેનેકા શીખ જઓ.” પછી અડધોએક કલાક અમે બધાએ પેલી માળા ફેરવી, અને મહાત્માજીનો ઉપદેશ શ્રવણ કરી ત્યાંથી બિઠ્યા. મહારાજશ્રી પાસે દરરોજ કંઈ ને કંઈ ઇચ્છાથી અથવા બીમાર હાલતમાં દવા લેવા માટે ધણી લોક આવતા. બીમાર લોકોને દવા આપતા અને કંઈ બીજી ઇચ્છાવાળાને “પ્રભુ પર વિશ્વાસ રાખો, તુમારી ઇચ્છા પૂર્ણ હો જયગી” એમ કહેતા.

મહારાજશ્રી પોતે રોજ ઘડની બે ત્રણ રોટલી અને મગની ફાળ એક વખત બપોરે લેતા. રાતના થોડું દૂધ લેતા. જમ્યા પછી બપોરનો વખત આશ્રમમાં જવાના દરવાજા ઉપર એક બંગલી જેવા માલ છે તેમાં ગાળતા, અને રાતનો આરામ પણ ત્યાં જ લેતા હતા.

....મારા પાછા જવાના સમયે મહારાજશ્રીને પગે લાગી તેમના પગ આબળ મેં પાંચ રૂપિયાની નોટ મૂકી. મહારાજશ્રી બોલ્યા, “એ ક્યા કરતે હો? આપ તો બ્રમ્મન હો. વળી મહેમાન હો, તો આપકી પાસ મેં એ પૈસા કેસા લે શકું?” એમ કહી પાંચ રૂપિયાની નોટ ઉપર કંકુનો ચાંદલો કરી મને તે નોટ પાછી આપી, જે હજી સુધી મેં મારી પાસે રાખી મૂકી છે. ત્યાર પછી મહારાજશ્રીએ ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો. “દેખો ભાઈ, દરેક મનુષ્ય મોહને વશ હોઈને ‘એ સગા હૈ-એ પારકા હૈ, એ મેરા હૈ-એ તેરા હૈ, એસા ભેદ રખતે હૈ, એા મિથ્યા હૈ.” તે પછી હેઠ અને આત્માની

બિજ્જતા બતાવી, દેહની અત્યંત અને પૃથક્તા, તથા આત્માની નિત્યતા અને એકતા બતાવી દરેક મનુષ્ય કર્તવ્યકર્મનો અધિકારી છે-તેના પરિણામનો (ફળનો) નથી. એવો નિશ્ચય કરી દરેક મનુષ્યે કર્તવ્યપરાયણ રહેવું જોઈએ, એવી રીતે એક કલાક સુધી પ્રવચન કર્યું.

*

*

*

ભાદરવા સુદ પાંચમ, સંવત ૧૯૮૯ની રાત્રે મહાત્માશ્રી બ્રહ્મમાં લીન થઈ ગયા. તેમના અંતકાળ બાબત બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજીએ મને લખી મોકલ્યું છે તે ઉપરથી મહારાજશ્રીની સિદ્ધાવસ્થા-બ્રહ્મસ્થિતિ સમજાશે. દેહ પડ્યો તેના ચાર કલાક પહેલાં સાંજે ૭ વાગે ડો. નિરંજનનાથજી જેઓ તેમના પરમ પ્રેમી ભકત હતા ને રોજ સારવાર સાડે આવતા, તેમણે કહ્યું કે, હમણાં દવા આપવાની જરૂર દેખાતી નથી, સવારે આપીશું. મહારાજશ્રીના કાને સાંભળવું કમી થતું હતું તેથી ડોક્ટર સાહેબ કહી ગયા કે, હું હમણાં થોડીવાર બહાર જઈ આવું છું; તમે હવે એમને ઐં ના ઉચ્ચાર સંભળાવો. અમે એ ત્રણ જણા મળી ઐં જોરથી બોલવા લાગ્યા. એ ત્રણ મિનિટ પછી મહારાજશ્રીએ હાથનો ઇસારો કરીને અમને રોક્યા અને કહ્યું કે, “હવે હું અક્ષરોની પર ગયો છું, શા માટે અક્ષરોમાં આણો છો?”* આટલું બોલીને મહાત્માશ્રી ધ્યાનમગ્ન થઈ ગયા. અમે સૌ ચુપચાપ થઈ ગયા. રાત્રે દશ વાગે તેઓશ્રી પલંગ પર સૂતા હતા ત્યારે હું તેમની પાસે બેઠો હતો. મારી સામું તેમણે એકવાર બેયું અને તે પછી જોતજોતામાં આંખો ઊંચી ચઢાવી દીધી. એમને પલંગની નીચે લેતા લેતામાં તેઓ શાંત બ્રહ્મલીન થઈ ગયા.

---

* (દેવીકાનજી મહારાજના અંતકાળે ચંદુભાઈ બે દિવસ મોડા પડ્યા. આ બાબતમાં ચંદુભાઈએ મહારાજશ્રીના બોલેલા શબ્દો મને કહેલા છે આ-“ઐં ને હું જાણું છું, ઐં મને જાણતો નથી.” આનો ભાવાર્થ એ કે, ઐં શબ્દરૂપે છે, પરંતુ હું-આત્મા અરૂપ છું.)

મહાત્મા શ્રી દેવીદાનજીનો ઉપોદ્ધૃત*

ૐ

આ સંસારમાં શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ જ મનુષ્ય જન્મની સફળતા છે. શાન્તિ મેળવવાને માટે મોટા મોટા રાજા મહારાજા, ઋષિ મુનિઓ આ સંસાર ત્યાગીને વનવાસમાં વસ્યા હતા, અને વિવિધ પ્રકારની સાધનાઓ કરી કષ્ટ વેડ્યું હતું. જ્ઞાન વિના શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ ઘણું મુશ્કેલ છે. આપણે સંસારની વાસનાના ફંદામાં પડીને અને વિવિધ કલ્પનાઓ કરીને બધાંય સમય ગુમાવીએ છીએ, અને શાન્તિનો કોઈ સરળ માર્ગ ન સૂઝવાથી ઘણા દુઃખી થઈએ છીએ.

શ્રીમાન શ્રી દેવીદાન મહારાજ એક બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાપુરુષ હતા. તેમણે આ માર્ગમાં પચાશ વર્ષથી પણ વધુ સમય વ્યતીત કર્યો હતો, અને અનેક પ્રકારના સંકટો સહીને યોગ, તપ, સંયમ અને નિયમની ક્રિયાઓને પૂર્ણ રીતે સાધીને તે દ્વારા પોતાની જાતને એ મહાન પદ પર લાવ્યા હતા. આ મહાન યોગીએ ઉપાસના સાર જે થોડી સરખી સરળ રીતો બતાવી છે તે અહીં આપીએ છીએ, જેના શ્રવણ, મનન અને નિદિષ્યાસન વડે મનુષ્ય જીવ સહેલથી શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે અને આ સંસારસાગરમાંથી કષ્ટ ઉક્તિ વગર મુક્ત થઈ જાય.

દિવસ અને રાત મળીને ચોવીસ કલાક હોય છે. એમાંથી ખાર કલાક ધંધા રોજગારમાં પસાર થાય, કે જેવડે કુટુંબના

* લેખક-બાબુજી શ્રી ગુરુપ્રસાદજી.

સુજ્ઞાન માટે દ્રવ્યોપાર્જન થઈ શકે; ચાર કલાક ખાવા પીવામાં અને આરામમાં પસાર થાય; છ કલાક નિરાંતની નિદ્રા લઈએ; હવે બે કલાક જે બાકી રહ્યા એમાં આપણે આપણા બધાથે વિચારો, વાસનાઓ અને સ્મૃતિ માત્રને દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કારણ કે મન ઘણું જ ચંચળ છે અને અભ્યાસથી જ રોકી શકાય છે. જો તે વખતે મન જ્યાં ત્યાં ભટકવા માંડે તો તેને તેમ કરતાં રોકવું જોઈએ. શરૂઆતમાં એક એક કે અર્ધા અર્ધા મિનિટ સુધી રોકવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. તેને સમજાવવું જોઈએ કે, “તું કેમ જ્યાં ત્યાં ભટકે છે? આખરે તો તારે અહીં જ પાછા ફરવું પડશે. જ્યારે તું નિદ્રામાં હતું ત્યારે તને કેટલું સુખ હતું? તે વખતે તારામાં દુઃખનો અંશ માત્ર ન હતો, અને તેથી તને સુખના અનુભવની જરૂર પણ ન હતી. ઊંઘ આવવાથી સંસારનાં સઘળાં દુઃખ દૂર થઈ જાય છે; એટલે સુધી કે વીંછી કરડ્યો હોય તો તેની વેદનાની પણ ખબર નથી પડતી. હવે તું જાગ્રત થયો કે તરત જ જાણવા માંગે છે કે, આ વખતે કેટલા વાગ્યા અને કેટલી રાત બાકી છે. આટલો સમય તું ક્યાં હતો કે જ્યાં જવાથી તારૂં સઘળું દુઃખ નાશ પામ્યું હતું? કયે સ્થળે ગયો હતો? ભલે એ વખતે તો તું ત્યાં બૂલથી અજ્ઞાનપણે ગયો હતો. હવે જાગ્રત રહીને તે સ્થળે જવાનો પ્રયત્ન કર.” આ બે કલાકમાં જીવ, બ્રહ્મ, ઈશ્વર, નારાયણ આદિ કોઈને યાદ ન કરવા. ફક્ત મનને સમજાવવું જોઈએ કે, તારૂં શરીર સૂતેલું છે. જે જ કલાક રાત બાકી છે. આ સમયે બીજું કોઈ કાર્ય નહિ થઈ શકે, તો પછી નાહક શા માટે ભટકે છે? ભટકવાને અને ચિંતા કરવાને તને ખાર કલાક આપી દીધા છે. એમાં સંસારી વાતોનો વિચાર કર્યા કર. હમણાં તો જરા શાન્તિ રાખી વિચાર કર. બધા કહે છે કે પરમાત્મા સર્વ સ્થળે છે, તો હું ક્યાં છું? હું પણ એમાં જ

હું. જ્યારે હું ન હતો ત્યારે પરમાત્મા તો હતો જ. એમાંથી જ ઉદ્ભવ્યો, છતાં પણ મેં મારી જાતને જુદી ગણી અને વિચાર્યું કે પરમાત્મા અને હું જુદા છીએ; અને તેથી જ આપણને અનેક પ્રકારના કષ્ટ વેદનાં પડે છે. આ (જુદાઈના) વિચારને દૂર કરવો એ જ આપણું કર્તવ્ય છે. પરમાત્મા સર્વ સ્થળે છે અને આપણે તો એક જ સ્થળે છીએ. મોટી વસ્તુમાં નાનીનો સમાવેશ થાય છે. પરમાત્મા તો અનંતકાળથી છે. કેવળ આપણે જ આ સમય-આ જિંદગી પૂરતા છીએ. આગળ જતાં આપણે નાશ પામીશું અને અનંતમાં મળી જઈશું.

“હું એક છું, અનેક થઈ જાઉં.”* પરમાત્માના આ વિચાર-માંથી જ સંસારની ઉત્પત્તિ થઈ છે. એટલે હું પણ એમાંથી જ ઉદ્ભવ્યો છું, અર્થાત્, તે જ છું. જો આ નિશ્ચય દઢ થઈ જાય તો પછી યાદ જ કાને કરવાનો રહ્યો? ઊલટું, યાદ કરવું એટલે એનાથી જુદા થવું. જેવી રીતે કાંઈ માણસ પોતાની પાસે જ એકલાને જોઈ જુમ પાડીને બોલાવે તો તે વખતે તે એમ જ કહેશે કે, કેવો મૂર્ખ છે? હું તો એની પાસે જ બેઠો છું. અને એ મને જુમ પાડે છે! એવી જ રીતે હું પરમાત્મા રૂપ છું, એવો દઢ નિશ્ચય કરીને સ્મૃતિ માત્રને વિસ્મૃતિમાં પલટાવીને એક એક કે અર્ધી અર્ધી મિનિટ મનને રોકવાનો પ્રયત્ન કરવો બેઠાએ. એવી રીતે સો બસો વખત કરવાથી સો મિનિટ થઈ જશે અને રોજની દોઢ કલાકની ટેવ પડી જશે.

આ જ ટેવ આગળ જતાં ચોવીસે કલાક ચિત્તને પ્રસન્ન રાખશે અને મનને શાન્તિ આપશે. અંત સમયે જ્યારે સઘળી ઇંદ્રિયો શિથિલ થઈ જશે, જીભ બંધ થઈ જશે, અને કંઈના વધારાથી શ્વાસ ખડખડ કરતો ચાલતો હશે તે વખતે આ ટેવની

મદદથી આપણે એવે સ્થળે પહોંચીશું કે જ્યાં આપણને કોઈ ભતતું દુઃખ નહિ પડે, અને આપણું શરીર છૂટતાં જ પરમાત્મામાં લીન થઈ જઈશું. જેવી રીતે કોઈ માણસ પાણીમાં તરતાં શીખે તો એને પંદર દિવસ કે મહિનામાં તરતાં આવડી જાય. તે પછી જો તે વર્ષો સુધી ન પણ તરે અને અકસ્માત કોઈ નદીમાં પડી જાય તો પ્રથમની ટેવના બળે એનાથી નદી પાર જવાય. પરંતુ જો તેને તરતાં જ આવડતું નહિ હોય તો એ તરત જ ડૂબી જશે. એવી જ રીતે મન રોકવાની પહેલાંની ટેવ-પૂર્વ અભ્યાસ સમય પર કામ લાગે છે. એવો અભ્યાસી આ સંસારસાગરમાં વિના કળે પાર ઊતરી જાય છે, અને પરબ્રહ્મની જ્યોતિમાં એની જ્યોતિ મળી જાય છે. એ જન્મમરણના ફેરામાંથી બચી જાય છે.

એટલા માટે ઓછામાં ઓછા એક કલાક સુધી તો ઉપર સૂચવ્યા પ્રમાણે સર્વ સંકલ્પો અથવા તો યાદ માત્રને ભૂલવાની ટેવ અવશ્ય પાડવી જોઈએ, અને એક કલાક આપણા સ્વરૂપ ચિંતનમાં વિતાવવો જોઈએ. તે સાફ આ પ્રમાણે કરવું. પ્રત્યેક મનુષ્ય જીવે સ્વસ્થ થઈને વિચારવું કે નિદ્રા વૃજીતે આ શરીર તો સૂતેલું પડ્યું હોય છે. આંખ, કાન, નાક, મોં વગેરે બંધ હોય છે. તોપણ તું-(મન) સાક્ષી-આત્મા વિના આંખે જુએ છે, નાકે વિના સૂંઘે છે, અને કાને વિના સાંભળે છે; જીભ વિના ખાંધે પણ છે. તને બીક નથી લાગતી. તું આનંદમાં રહે છે. બીક બીજની હોય છે, પરંતુ બીજે તો છે જ નહિ. જ્યાં ત્યાં સર્વત્ર તું પોતે જ છે. ઊંઘની આજ અવસ્થા મરણ સમયે પણ હશે. ત્યારે પણ આંખ, નાક, કાન વગેરે બંધ થઈ જશે, ત્યારે તને એનાથી (મરણથી) શું દુઃખ થઈ શકશે. જે અવસ્થા નિદ્રાધીન સ્થિતિમાં વીતે છે તેવી જ મરણ સમયે પણ હશે. જેવી રીતે નિદ્રામાં મનુષ્યો જૈન આનંદમાં હોય છે, એવી જ

રીતે મૃત્યુ સમયે પણ થાય છે. તું મનમાં જરા પણ ખીક ન રાખ કે હું મરી જઈશ. સત્ય તો એ છે કે તું એ વખતે આ સંસારના દુઃખમાંથી છૂટશે. તારે ક્યાંય જવાનું નથી કે આવવાનું નથી. તારે જન્મ મરણ પણ નથી. તું તો આ શરીર મેળવીને તને પોતાને ભૂલી ગયો છે, અને શરીરને જ હું-પોતે માની એકો છે, તેથી જ દુઃખી થાય છે. તું તો શરીરમાં સાક્ષીરૂપ છે. તારી જ સત્તાથી સર્વ ઇદ્રિયો પોતપોતાનું કામ કરે છે, તું જ તેમને ચલાવે છે, તું જ તેમની સર્વ હિલચાલ જાણે છે, પરંતુ તેનાથી જુદો છે. તેઓ તને ઓળખતી નથી. તું તો આનંદ સ્વરૂપ છે. આ સંસાર તારામાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, અને જિંઘનું ઝોકું આવતાં જ તારામાં લીન થઈ જઈ નાશ પામે છે. તું આ બંને અવસ્થાનો જાણકાર, સાક્ષી, આત્મા, સ્વયં પ્રકાશમાન, અખંડાનંદ, નિરાકાર, નિર્વિકાર, નિરંજન, સત્ ચિત્ આનંદ, નિર્ભય, અજર, અમર, સર્વવ્યાપક, સર્વ શક્તિમાન અને સર્વજ્ઞ છે. જન્મ મરણ કેવળ ઇચ્છાવડે જ થાય છે. ઇચ્છા મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, મનથી જ આ સંસાર રચાયો છે. મનથી જ સુખદુઃખ થાય છે. તું તેનાથી ભિન્ન છે.

જેવી રીતે તમારો પુત્ર ક્યાંક પરદેશમાં હોય અને કોઈ જોતું લખે કે તેનું મૃત્યુ થયું, તો એ સાંભળતાં જ તમને દુઃખ લાગશે. પરંતુ જો છેકરો મરી ગયો હોય અને કોઈ લખે કે તે આનંદમાં છે, તો મનને દુઃખ નહિ થાય. તેથી જ આ સંસારને મનોમય કહ્યો છે. મનમાં જે ઇચ્છા થાય તે મનુષ્યને લોગવવી પડે છે. દરેક માણસના મનમાં હજારો ઇચ્છાઓ ઉત્પન્ન થયા કરે છે, તેમાંથી કેટલીક તો પૂર્ણ થાય છે, જ્યારે કેટલીક અપૂર્ણ રહી જાય છે. જેમ કે મનમાં ઇચ્છા થાય કે મને હજાર રૂપિયા મળી જાય તો હું ખુબ સુખી થઈ જાઉં. એ ઇચ્છા પૂરી થતાં પહેલાં જ ખીજ ઇચ્છા જાગે કે, મને દશ રૂપિયાની તો બહુ જ

જરૂર છે. હવે જુઓ કે હબર રૂપિયાની ઇચ્છા તો ચાલુ જ છે એટલામાં વચમાં જ દશ રૂપિયાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ, અને તે તીવ્ર થઈ ગઈ. મને દૈનિકશ્રી ક્યારે કે દશ રૂપિયા તો મેળવવા જ જોઈએ. ક્યાંકથી દશ રૂપિયા મળી ગયા તો માની લે. કે એ ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ. એવી રીતે મનુષ્યમાત્રની ઇચ્છાઓમાંથી કેટલીક પૂર્ણ થઈ જાય છે અને કેટલીક બાકી રહી જાય છે.

મનુષ્યની જે ઇચ્છાઓ બાકી રહી જાય છે તે બધી ટોળે વળીને મનુષ્યના અંતઃકર્ણે તેની સન્મુખ આવે છે, અને તેમના ભોગવટા માટે મનુષ્યને પહેલું રૂપ ઓછા પછી બીજા રૂપમાં જન્મ લેવો પડે છે, બીજો દેહ ધારણ કરવો પડે છે. જ્યાં સુધી એને જ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી એ જન્મ મરણના ફેરામાં પડ્યા કરે છે, પરંતુ સુભાગ્યે એને બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરુથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ જાય તો એ વિચારે છે કે, પરમાત્મા સર્વ વ્યાપક છે તો હું પણ પરમાત્મામાં જ છું; તો પછી ઇચ્છા શું કામ કરું અને કંઈ વસ્તુની કરું? આવા વિચારથી એની ઇચ્છાઓ બંધ થઈ જાય છે ત્યારે તે સ્થિતિમાં તે પોતે જ શાંત થઈને બ્રહ્માથી માંડીને એક જંતુમાંથી સર્વત્ર પોતાના જ આત્માને જોતો થાય છે, અને જીવનમુક્ત થઈ જન્મ મરણના ફેરામાંથી છૂટી જાય છે.

વસ્તુતઃ, બ્રહ્મજ્ઞાની તો જન્મ મરણના ફેરાને-આવાગમનને પણ માનતા નથી, કારણ કે તેઓ સમજે છે-અર્થાત, અનુભવથી જુએ છે કે, જેવી રીતે સમુદ્રમાંથી મોઝાં જન્મે છે તેમનું સ્વરૂપ જળ જ છે અને મોઝાં તો દેખાવના જ હોય છે, એવી રીતે પરમાત્મામાં હું, તમે અને આજોય સંસાર મિથ્યા દેખાવ પૂરતા જ છીએ; આપણે પરમાત્મા જ છીએ, એના સિવાય બીજા કંઈ નથી. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે વિચારવાથી શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે અને એનો અભ્યાસ કરનાર સદા આનંદમાં રહે છે.

